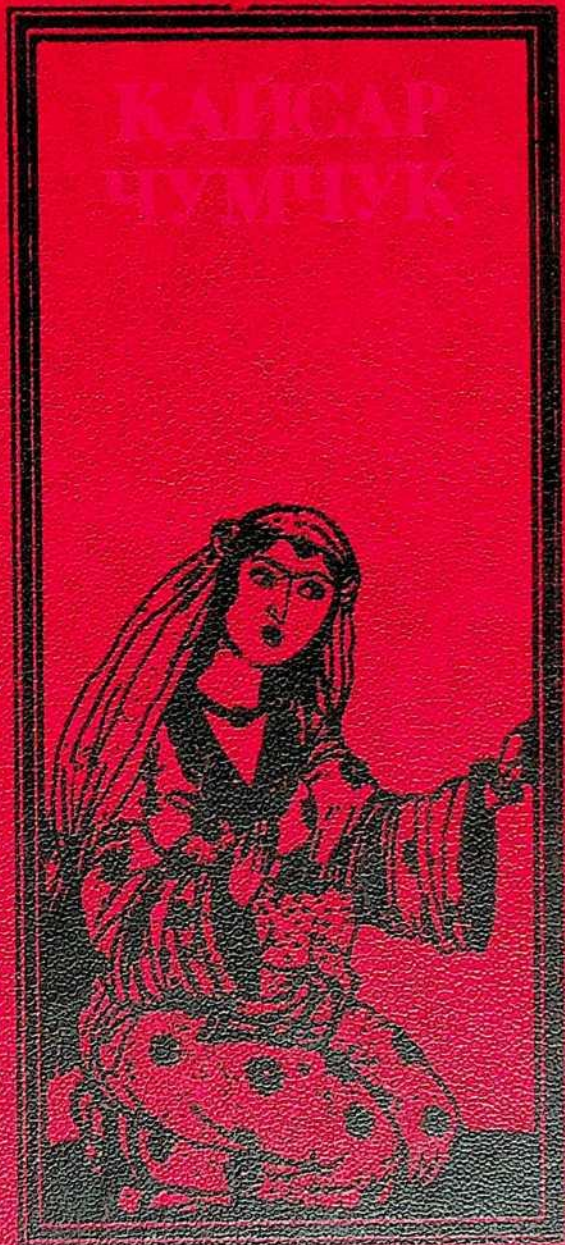

ЖАҲОН ХАЛКЛАРИ ЭРТАКЛАРИ

КАНОАР
ЧУМЧУК

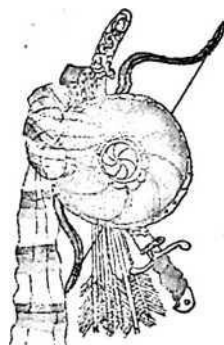

ЖАХОН ХААКААРИ ЭРТАКААРИ

Тожик халқ эртаклари

ТОШКЕНТ
«ЧУЛПОН»
1990

Редколлегия:

Эркин ВОҲИДОВ
Қодир МИРМУҲАМЕДОВ
Муҳаммаджон МИРЗАМУҲАМЕДОВ
Худойберди ТЎХТАБОЕВ
Нурали ҚОБУЛ
Носир ФОЗИЛОВ
Тоҳир МАЛИК
Анвар ОБИДЖОН
Тўлқин АЛИМОВ

Тожик тилидан Ҳамиджон ҲОМИД^Д/ Омонбой ЖУМАНОВлар таржимаси Мухаррир Шойим БЎТАЕВ

Афсона ва эртаклар қайси тилда битилган бўлмасин, у барча халқлар учун суюмлидир. Айниқса, қадим-қадимдан қондош-жондош, ўриш-арқоқ тожик ва ўзбек халқлари оғзаки ижодида ҳам биз ана шу муштаракликни туямиз.

Қўлингиздаги китобда ажойиб ҳунарманд-деҳқонлар, шаҳзодалар, маликаларнинг саргузаштларидан сўйловчи эртаклар жамланган.

480300000 —42

т----- 6—90

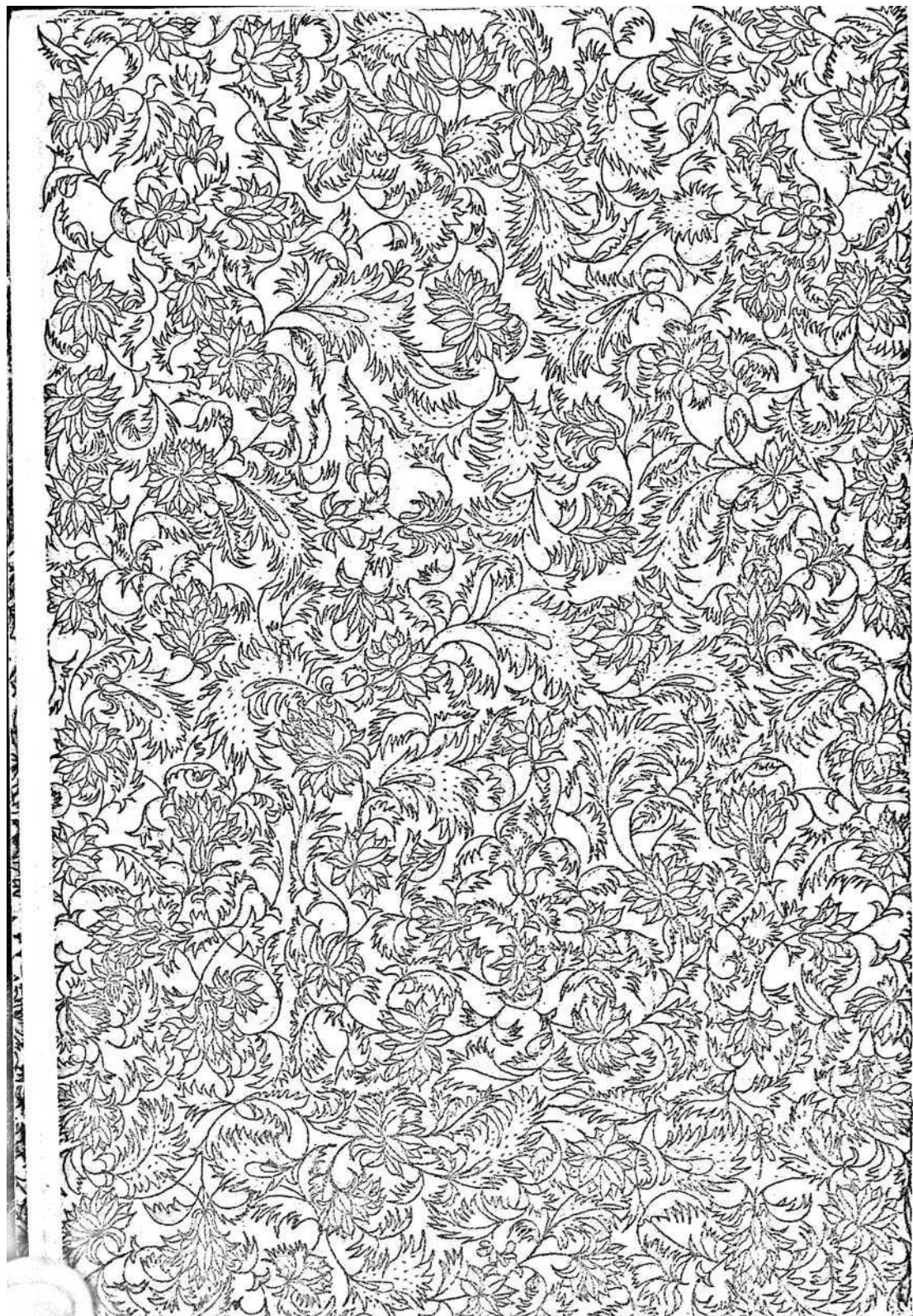
360(04)—90

181Ш 5-8250-0199-9

С) «Чўлпон» нашриёти, 1990.

ҚАҲРАМОНЛИК,
МЕҲНАТСЕВАРЛИК
ҲАҚИДАГИ ЭРТАКЛАР

ҲАСАНЧА

Қадим замонда Ҳасанча исмли ажойиб бир йигит бўлган экан. Дунёни сув босса тўпигига чикмас, на ўтмишни ўйларкану, на эртанинг ғамини еркан. Иши фақат сайру саёҳат экан. Бир куни Ҳасанча одамлари оч-ночорликдан қашшоклашган бир шаҳарга келиб қолибди. Нима қиларини билмаган, очликдан тинка-мадори қуриган кишилар кўчаларда, деворлар тагида қалалиб ётишган экан. Ҳасанча шаҳардан чиқиб, тоққа борибди ва у ердан икки-уч марта ўтин териб келиб бозорда сотибди-да, ўзига етарли миқдорда гўшт-ёғ, сабзи-пиёз, гуруч харид қилиб эгасиз, вайрона ҳовлига кириб ош пишира бошлабди.

Мамлакат подшоси халқнинг аҳволдан вокиф бўлиш мақсадида баъзан фақирона кийиниб шаҳар айланаркан. Шу кеча ҳам подшо шаҳар айланиб юриб кўпгина уйларнинг мўриларидан тутун чиқмаётганини, аксарият одамларнинг иссиқ овқат уёқда турсин, ҳатто егани бир бурда нон тополмаётганликларининг гувоҳи бўлибди. Ногоҳ подшо шаҳар чеккасидаги уйлардан бирининг мўрисидан чиқаётган тутунни кўриб қолибди-ю, ҳайратланиб ҳовлига яқинлашибди. Уёқдан чиқаётган иштаҳани қарнай қилувчи палов хиди подшони ичкарига тортибди. Ҳовлига киргач, подшо ош пишираётган йигитчани кўрибди.

— Эй яхши йигит,— дебди подшо,— мен бир бечора, ғарибман, сен ҳам ёлғиз экансан, кулбангдан шу кеча тунашга жой берсанг нима бўлади?

— Марҳамат, хуш келибсиз!—дебди Ҳасанча. Подшо ичкарига кирибди, кўп ўтмай ош ҳам тайёр бўлибди. Ҳасанча овқатни сузиб келибди ва икковлари иштаҳа билан ебдилар

Овқатдан сўнг подшо Ҳасанчадан сўрабди:

— Одамлар бир бурда нонга зор бўлиб турган пайтда сен бир ўзинг учун сергўшт, серёғ палов тайёрлабсан, афтидан, бирор даромадинг борга ўхшайди-а?

— Э, амаки,— дебди кал,— узумини егину боғини сўрама, деган эканлар. Ошни едингиз, у томони билан ишингиз бўлмасин.

Ҳасанча дастурхонни йиғиштирибди-да, дутор чалиб вақтихушлик қила бошлабди.

«Бу йигитни савдогар десам, савдогарга ўхшамайди, ўғри ёки қароқчи бўлса керак. Агар ўғри ёки қароқчилигини билсам, олиб бориб зиндонга ташлайман», деган ўйга бориб подшо ҳадеб сўраб-суриштираверибди.

— Жуда кўп сўрадингиз-да!— дебди Ҳасанча.— Эрталабдан кечгача тоғлардан ўтин териб келиб сотдим, пулига мана шуларни олдим.

Йигитнинг гапларига ишонмаган подшо эртасига ўтин бозорига келиб ҳақиқатан ҳам Ҳасанчанинг ўтин сотаётганини кўрибди.

Шу куни подшо ўтин сотишни ман қилибди. Жарчилар кўчаларда, бозорларда юришиб:

— Одамлару одамлар, боғда битган бодомлар, эшитмадим деманглар! Кимда-ким ўтин сотса, жойи зиндонда бўлади. Подшонинг амри шу,— дейишиб жар солишибди.

Ўша куни кечки пайт подшо яна ғарибона кийиниб Ҳасанча яшаб турган ҳовли олдидан ўтибди. Бу сафар ҳам вайрона кулбадан ош хиди димокқа урилибди-ю, подшо ичкарига кирибди.

— Марҳамат, марҳамат,— дебди унга пешвоз чиқиб Ҳасанча.

Подшо ичкарига кирибди. Ҳасанча ошни олиб келибди, икковлари биргалашиб ейишибди. Подшо сўрабди:

— Эй мусофир йигит. Эшитишимча, бугун подшо ўтин сотишни ман қилибди. Мен сени ўтинини сотолмай оч қолдимикан, деб ўйлаган эдим.

— Подшоларингни ер ютсин, билмадим нима сабабдан ўтинфурушликни ман қилди экан. Дунёни шунча кезиб, ҳеч ерда бунчалик аблаҳона қонун-қоидани кўрмаган эдим. Ўтин сотишни ман қилгандан кейин ўт олиб келиб сотдим.

— Агар ўт сотишни ҳам ман этса, нима қилардинг?— сўрабди подшо.

— Нима қилардим. Бориб супурги ўриб келиб сотардим-да.

— Агар подшо бунга ҳам ман этса-чи?

— Яна яшашнинг бирор чорасини излаб топардим-да, ғалати одам экансиз, мунча суриштираверасиз?

Ҳасанча дугорини кўлига олиб инсоннинг ризки рўзиси меҳнат билан келиши ҳақида қўшиқ хиргойи қила бошлабди.

Подшо: «Мен бу такаббур йигитни шундай бошлайки, эртага у қандай қилиб ганж топаркин», дея кўнглидан ўтказибди-да, тонг сахарда одамларига фармон берибди:

— Фалон жойда бир йигит яшайди, олиб келиб кўлига қурол бериб, қалъага соқчи қилиб тайинланглар, кун бўйи қимирламасдан посбонлик қилсин.

Подшонинг амрини ўша заҳотиёқ бажаришибди. Ҳасанча белига қилич осиб кечгача подшо саройида посбонлик қилибди. Кечқурун подшо: «Қани кўрай-чи, энди унинг аҳволи не кечар экан?» — деб Ҳасанча яшаб турган ҳовлига келибди. Ҳасанча эса хурсанд, қўшиқ қуйлаб овқат пишираётган эмиш.

— Келинг, ошна, келинг!— дебди у подшони кўриб. Кечагисидан ҳам ширинроқ бўлган ошни пок-покиза туширишибди.

— Қани, айт-чи, бугун ош харажатлари учун пулни қаердан олдинг?— сўрабди подшо.

— Асти сўраманг,— дебди Ҳасанча,— подшо одамлари келиб мени олиб кетишди, қўлимга қилич бериб, қалъага қоровул қилиб қўйдилар. Берган қиличларини пулладиму ўрнига ёғоч қилич сотиб олиб ғилофга солиб қўйдим. Пули бугунги харажатдан ҳам ортиб қолди.

— Агар эртага подшо сени ўз хузурига чақириб бирор жиноятчини қилич билан чошиб ўлдир, деса унда нима қиласан? Бу ҳақда ўйлаб кўрмадингми?— сўрабди подшо.

— Одамлар ҳар нарса тўғрисида ўйлайверса мияси ғовлаб кетади. Ахир донолар: «Кўркканга қўш кўринар», деганлар-ку.

Эртаси куни подшо айтганини қилибди. Ҳасанчани унинг олдига келтиришибди ва азобланган, хўрланган, қўл-оёқлари боғланган бир бечорани уриб-суриб подшо хузурига олиб киришибди. Подшо Ҳасанчага буйруқ берибди:

— Бу одам кечирилмас гуноҳ қилган. Биз уни ўлдиришга ҳукм чиқардик. Агар бир қилич солиш билан калласини олмасанг, ўзингнинг бошингни танангдан жудо қиладилар.

— Хўп бўлади! Подшонинг амри унинг қуллари учун вожибдур!— дея Ҳасанча қиличини қинидан чиқариб маҳбуснинг гарданига чунон урибдики, қилич майда-майда бўлиб кетибди.

— Эй подшоҳи олам, эй кароматли султоним!— дебди Ҳасанча.— Агар одам бегуноҳ бўлса, жаллод қиличи калтакка айланади, деб рост айтган эканлар. Бу киши бегуноҳ экан, қилич калтак бўлиб қолди.

Подшо қаҳ-қаҳ уриб қулибди-ю, Ҳасанчанинг зийраклигига, ишбилармонлигига қойил қолиб унга жавоб бериб юборибди.

Ҳасанча худди илгаригидай вақти хуш, кайфи чоғ бўлиб яшайве-рибди.

ДАНАК

Баҳром деган бир бола бўлган экан. Бир куни у битта ўрик данагини топиб олиб онасига кўрсатиб:

— Онажон, мана шу данакни чақиб ейман!— дебди.

Онаси ўғлига маслаҳат берибди:

— Уни чақмагину олиб бориб ерга экиб қўй, ўсиб-улғайиб мева қилганда маза қилиб еб юрасан.

Баҳром рози бўлиб данакни олиб бориб экибди, унга сув қуйиб дебди:

— Эй данак, агар мен келгунча кўкариб чиқмасанг, ковлаб олиб чақиб ейман.

Бир неча вақтдан кейин келиб қараса, данак кўкариб чиқиб анчагина ўсиб қолибди. Баҳром ниҳолни кўргач, онаси олдига келиб дебди:

— Онажон, данак ўсиб ниҳол бўлибди, уни синдириб олиб чиллак қилиб ўйнайман.

— Синдирма!— дебди онаси.— Сув бер, ниҳол дарахт бўлади, дарахт эса мева беради.

Баҳром ниҳолга сув бериб дебди:

— Ҳой ниҳолча, агар мен келгунча дарахт бўлмасанг, томир-помиринг билан кўпориб ташлайман!

Орадан бир неча вақт ўтгач Баҳром келиб кўрса, ниҳол сершоҳ катта дарахт бўлиб қолибди. Баҳром унга сув қуйиб дебди:

— Эй дарахт, келгунимча мева бермасанг кесиб ўтин қилиб уйга олиб кетаман, онам ўчоққа қалайдилар.— Яна бир неча кун ўтгач Баҳром келибди. Қараса, дарахт мева тугибди. Ҳурсанд бўлиб ўрик дарахти тепасига чиқиб меваларни териб ея бошлабди.

Шу пайт бир алвасти кўр кампир шаклига кириб, елкасига халтасини ташлаганича, кўлида ҳасса билан дарахт тагига келибди-ю, ўзича ўй суриб қолибди: «Бу болани йўқотсам, дарахти ўзимга қоладию мевасини еб юраман».

Шундай ўю-хаёллардан кейин алвасти Баҳромга дебди:

— Ўғилгинам, узоқ йўлдан келдим, томоғим қуруқшаб кетди, озгина ўрик бер, еб олайин.

Баҳром ўрик териб кампир олдига ташлаб дебди:

— Мана, онажон, териб еяверинг.

— Ҳой болам, мен бир ожиз кампирман, кўзларим ҳеч нарсани кўрмайди, ўзинг тушиб териб бермасанг, мен тополмайман,— дебди шум кампир.

Баҳром дарахтдан тушиб бир оз ўрик териб кампирга узатибди. Шу пайт алвасти кампир унинг қўлларидан маҳкам ушлабдию халтасига солиб кўтариб кетибди.

Алвасти уйига келиб, халтасини бир бурчакка қўйиб, қозонга ёғ солиб, ўт ёқа бошлабди.

У ўт ёқиш билан овора бўлганда Баҳром халтани тешиб ташқарига чиқиб чопганича бориб теракнинг тепасига чиқиб олибди.

Кампир келиб қараса, халтадаги бола йўқ. Уёқни излабди, буёқни излабди, ҳеч қаердан Баҳромни топа олмабди.

— Ўғилгинам, хо ўғилгинам, қаерга кетдинг?— деб сўрабди кампир.

Баҳром дарахт тепасидан туриб:

— Мен бу ердаман,— дебди.

— Ўғилгинам, у ерга қандай қилиб чиқдинг?

— Темир куракни қиздирдим, унинг устига миндим, бел тепага учди, шу пайт ўзимни дарахт тепасида кўрдим,— жавоб берибди Баҳром.

Кампир дарахт тепасига чиқмоқчи бўлиб темир куракни қиздириб, унинг устига ўтирган экан, қуйиб ҳалок бўлибди.

Шундай қилиб, Баҳром бу тадбиркорлиги билан ўзини ҳам, ўрик дарахтини ҳам алвасти дастидан кутқазиб, ўрик еб яшайверибди.

ГАПИРУВЧИ ПУЛЛАР

Бор экан-да, йўқ экан, бир хасис бўлган экан. У хотину бола-чақаларини тўйдириб овқатлантормас, ўзи ҳам ярим оч юриб, юз жойидан ямоқ бўлган чопон кийиб юраркан. У кўпроқ пул йиғиш ғами билан яшар экан. Бу йўл билан у бир кўза тилла ва бир кўза кумуш пул йиғиб, уларни уйи девори остига қўмиб қўйибди. Бир йили қаҳатчилик бўлиб, ҳамқишлоқлари қатори хасиснинг ҳам холи танг бўлибди. У ноилож тилла ва кумуш пуллар солинган кўзаларни эслаб бемаҳалда деворнинг тагидан қазиб чиқарибди. Кўзанинг оғзини очай деб турса, бирдан: «Кўл теккизма, мен Қурбоннинг пулиман!»— деган овоз эшитилибди.

— Вой, бу қандай овоз!— таажжубланибди хасис ва қўрқиб дарҳол тилла кўзанинг оғзини бекитиб кумуш кўзани қўлига олибди. У бу кўзанинг оғзини очаетган экан, яна ўша овоз қулоғига эшитилибди:

«Кўл теккизма, мен Қурбоннинг пулиман!»

— Бу қандай гап ахир?— дебди хасис хайрон бўлиб ва тезда кўзанинг оғзини маҳкамлабди.— Тиллаю кумушларни мен йиғсам-да улар қандайдир Қурбонники бўлса? Тавба!— дебди у ўз-ўзига.

Хасис кўзани бошқатдан ерга қўмибди ва девор тагида ўтириб ўзича ўйлабди:

— Пуллар меники бўлса-ю, улар қандайдир Қурбонники бўлиб қолса? Масалан, бизнинг гузарда Қурбон заргар яшайди. Аммо заргар ким? У олтин-кумушни яхши кўрадиган киши. Шунинг учун симу зар ҳам заргарни яхши кўради. Пуллар меники бўлса-ю, заргарни қўлига тушса. Ахир буларни мен жамғардим-ку? Мен хазинамни бошқа кишининг қўлига тушишига йўл қўймайман!..

Хасис югуриб бориб ўтинхонадан болтаю аррани олибди ва эшаги- га миниб тоққа равона бўлибди. У ерда қалин бир арчани кесиб иккита ғўла арралаб олибди ва эшагига юклаб уйига қайтибди. Уйда ғўлаларнинг ичини тешибди ва бирига тилла, иккинчисига кумушни жойлаб тешигини бекитибди. Кейин ғўлаларни эшагига юклаб дарё лабига олиб бориб сувга ташлаб юбориб дебди:

— Энди кўрамиз, қандай қилиб сизлар Қурбонники бўлар экансиз! Хасис хатто ғўлаларнинг оқиб кетишига қарамай эшакка миниб уйига қайтиб кетибди.

Бутун кеча у ухлай олмай: «Оҳ, мен нима иш қилдим! Пулларни йиғиб-йиғиб, ўз қўлим билан дарёга ташладим!» — деб ўйлаб чиқибди. Ғам-гуссадан хасиснинг кўзидан уйқу қочибди. Энди тонг ёришаётганда, у этикларини кийиб дарё бўйига, пул солинган ғўлаларни қидиришга жўнабди. Дарёнинг гоҳ у қирғоғига, гоҳ бу қирғоғига қараб, бирон ерга илиниб қолган деган умид билан кетаверибди.

Дарё бўйида бир шаҳар жойлашганди. Унда Қосимбой деган давлатманд яшарди. У дарё бўйига иккита мардикорни қўйиб сув оқизиб

келган ғўла, шохларни тутиб уни уйига олиб келишини буюрган эди. Бир куни ўша мардикорлар хасис ташлаган ғўлани кўриб қолибдилар ва тутиб бойнинг ховлисига олиб келибдилар. Бу шаҳарда Қурбон деган камбағал темирчи ҳам яшарди. У бойдан насияга ўтин олиб қарздор бўлиб колган эди. Мардикорлар хасиснинг ғўласини тутиб келган кун Қосимбой темирчинини олдига чақириб дебди:

— Агар қарзингнй тўлай олмас экансан, мени хизматимни бажар. Менга кўмир керак. Сен ҳозир менинг ховлимга бориб бир эшакка ортгудек ўтин олиб тезда кўмир тайёрлаб кел.

Бойнинг ховлисига келган Қурбоннинг кўзи ўша ғўлаларга тушибди.

— Ана, бу ғўлалар арчадан экан, унинг кўмири яхши бўлади,— дебди у ўзига ўзи ва уларни эшакка юклаб дўконига олиб кетибди. Битта ғўлани олиб ёрмоқчи бўлиб, болта билан бир урган экан, ғўла иккига бўлиниб ичидан бир чангал кумуш тушибди.

— Хотин, хотин! — секин чақирибди Қурбон.— Тезроқ буёққа кел, битта лаган ҳам олиб кел!

Темирчининг хотини лагани олиб югуриб келиб кўрдик, талайгина кумуш ерда сочилиб ётибди, саросимага тушган хотин пулларни тера бошлабди.

— Пулларни уйга олиб бориб беркит!— дебди темирчи,— энди мен бойнинг қарзини бериб қутуламан.— Қурбон бошқа ғўлани иккига бўлибди. Ғўланинг ичидан тилла тўкилибди.

— Хотин, тезроқ буёққа кел! Бошқа лаган ҳам олиб кел!

— Маълум бўлдики, бизнинг бахт гулимиз ҳам очилибди, энди болаларимизнинг қорни тўк, усти бут бўлади,— дерди темирчининг хотини, тиллаларни бошқа лаганга солар экан.— Эрталаб бойнинг қарзини бериб бозорга бораман. Гуруч, ёғ, кўй гўшти, болаларга қандолат олиб келаман. Ҳаммамизга янги чопон, маҳси-қалиш оламан, ўзимга сандон, болға харид қиламану дўконимни янгитдан кураман. Ишлариғи юришиб кетиб, мухтожлик азобидан қутуламан,— дебди Қурбон хотинига.

Хасис дарё бўйлаб кетаверибди-кетаверибди ва ниҳоят бир неча кундан сўнг ўша шаҳарга етиб келибди. У тонг саҳарлаб йўлга тушиб, шаҳарга қоронғи тушганда кириб келибди ва биринчи учраган кишидан сўрабди:

— Мен мусофирман, бирон жойда тунаб қолмоғим даркор,қаерга борсам экан-а?!

— Истаган ҳовлининг эшигини қоқсанг, сенга жой беришади,— дебди у киши.

Хасис бир ҳовлининг эшигини тақиллатибди. Бу Қурбоннинг уйи экан.

— Ким?— сўрабди Қурбон эшикнинг орқасидан.

— Мен бир мусофирман,— дебди хасис,— агар малол келмаса, шў кеча ётишга жой беринг.

— Марҳамат, киринг, меҳмон бўлинг,— таклиф қилибди Қурбон. Темирчи меҳмонни уйига киргизиб, хотинига чой дамлашни, овқат олиб келишни буюрибди.

— Эй азиз меҳмон, қаердан келяпсиз ва қаерга бормоқчисиз?— сўрабди Қурбон, дастурхон йиғиштирилгандан кейин.

— Эй, нимасини айтмай, бошимга шундай оғир кунлар тушдики, гапиришга тилим бормайди. Сиз раҳмдил, яхши одам кўринасиз, сиримни сизга айта қолай,— дебди меҳмон.

Хасис Қурбонга бошидан ўтган бутун воқеани айтиб берибди. Қурбон бу воқеани эшитиб ҳайратланиб:

— Ана, гап қаерда экан!— дебди-ю, бошини маъюсона эгиб, хомуш ўтираверибди. Меҳмон ухлашга ўтганда, Қурбон қўшни хонага ўтибди-да, хотин ва болаларига шивирлабди:

— Олтин ва кумуш пулларнинг эгаси топилди. Биз қолган пулларни унга қайтариб беришимиз керак. Аммо шундай иш қилиш керакки, у пулларнинг бир қисмини сарфлаганимизни сезмасин. Нима қиламиз?!

— Мен эрта тонггача хамир қилиб иккита катта-катта нон ёпанман, бирининг ичига олтинни, иккинчисига эса кумушларни бекитаман,— дебди хотини.— Меҳмон туриб кетмоқчи бўлганда, йўл озиги, деб нонларни унга берамиз. Шундай қилиб у қолган пулларни олиб кетади.

Хотинининг таклифи темирчига маъқул бўлибди. Шундай ҳам қилишибди.

Ноуштадан сўнг меҳмон кетиш тараддудига тушибди:

— Йўлда ерсиз,— деб темирчи хотини ёпган иккита нонни берибди.

Раҳмдил мезбон қўлидан нонларни олар экан, меҳмон уларни кўзига суртиб, белбоғига тугиб олибди.

— Эй меҳмондўст киши, сизга минг раҳмат, бу тезоқар дарёда йўқотган нарсаларимни топиб олишим амримаҳолга ўхшайди. Аммо қандай тирикчилик ўтказишни энди билиб олдим,— дебди хасис Қурбоннинг ҳовлисини тарк этар экан.

Шаҳар четига бормай туриб, хасиснинг этиги йиртилиб кетибди. У этикдўз олдига бориб:

— Уста, этикларим сўкилиб, йиртилиб кетди. Ҳали йўлим узок. Сизга беришга пулим йўқ, хизматингиз эвазига шу нонларни олмайсизми,— дебди ялинган оҳангда хасис.

— Майли, этикларингизни ечинг,— дебди уста.

Уста нинага ип ўтказибди-да, этик чокларига бигиз тикибди, лекин кетма-кет тўрт бигиз синибди.

— Ана этигу мана этик, шунча усталик қилиб бундай қаттиқ чармдан бўлган этикни кўрмаган эдим. Бирон марта бигизим синмаганди ҳам. Сиз шу ерда кутиб туринг, мен темирчи уста олдига бориб бигизларни тузатиб келай,— дебди уста.

Бигизларни қўлига олган уста бугун бир мири ҳам ишламаганини эслабди ва хасис берган нонни қўлига олиб дебди:

— Пулим йўқ. Даромад қилмадим. Сизнинг нонингизни темирчига беришга тўғри келади.

— Биттаси етмаса керак, мана бу иккинчисини ҳам олиб боринг,— дебди-да, иккинчи нонни ҳам этикдўзга берибди. Уста ҳар икки нонни кўйнига солиб Қурбон темирчининг олдига келибди ва ундан бигиз ясаб беришни сўрабди. Қурбон этикдўз тўртта янги бигиз тайёрлаб берибди.

— Хафа бўлма, мен бугун пул тополмадим, меҳнат ҳақингга мана бу нонларни ол!— дея этикдўз олиб келган нонларни темирчига берибди.

— Иккитасини нима қилардингиз! Биттаси ҳам етади, иккинчиси ўзингизга қолақолсин,— дебди Қурбон ва иккинчи нонни устага қайтариб берибди.

Этиқдўз темирчидан миннатдор бўлиб дўконига кетибди. Кечкурун, Қурбон этиқдўздан олган нонни хотинига берибди. Хотини ноннинг уёғ-буёғини кўриб бақириб юборибди:

— Ахир, бу ўша, мен ёпган нон-ку!— У тезда нонни синдирибди. Ичидан олтин чиқибди.

— Худо урди бизни! Энди нима қилдик? Мен бировнинг молини ўзлаштиришни истамайман!— фарёд чекибди Қурбон.

— Бунинг эгасини энди қаердан топамиз?— дебди темирчининг хотини.— У аллақачон қаёққадир кетиб қолган, энди билдим. Сен пирлар назари тушган Қурбон экансан. Шунинг учун ҳам бу пуллар сендан айрилишни истаётирлар,— дебди ўз-ўзига.

Уйига қайтиб келган хасис бўлса, энди зикналик қилиб, емай-ичмай пул жамғармаслик ва топган-тутганини оиласини боқишга сарфлашга аҳд қилибди.

ДЕХҚОН ВА АЙИҚ

Бир деҳқоннинг бир парча ери бўлган экан. Ҳар йили деҳқон ана шу ерга буғдой экиб, ўз оиласи билан тирикчилигини ўтказар экан. Бир йили буғдой униб, кўқарган бир пайтда буғдойзорга айиқ келадиган бўлиб қолибди. Айиқ бемалол экин ичида ағанаб ётар, уни турғизиб ҳайдаб юборишдан эса деҳқон кўрқаркан.

Буғдой пишибди, деҳқон уни ўриб, янчиб, шамолда совуриб уйига кетишга тайёрлаб қўйган бир пайтда яна айиқ келиб дебди:

— Ассалому алайкум, шерик!

Деҳқон ҳайрон бўлиб сўрабди:

— Ваалайкум ассалом, сен қандай қилиб менга шерик бўлиб қолдинг?!

Айиқ аччиқланиб:

— Шу пайтгача мен сенинг шеригинг эканлигимни билмайсанми?!— дебди.

— Қаердан билай, ахир сен мен билан бирга ишламаган бўлсанг,— жавоб қайтарибди деҳқон.

Айиқ ҳар доим келиб ётадиган ерига бориб ёнбошлаб ётибди-ю, дебди:

— Мен ҳар куни мана шу ерда ётиб чумчуқларни ҳайдар эдим, акс ҳолда, бир дона ҳам буғдойинг қолмасди!

Деҳқон текинхўр айиқдаг қутулишнинг иложи йўқлигини кўриб ночор дебди:

— Майли, кел донни тақсимлайлик.

Улар хирмон бошига келибдилар. Дехқон буғдойни тенг иккига бўлиб дебди:

— Қани қопингни ол-чи, ҳаққингни солиб берай!

— Менинг қопим йўқ,— жавоб берибди айик.

— Ундай бўлса, менинг уйимга бориб ўзингга ҳам, менга ҳам қоп олиб кел,— дебди дехқон.

— Ўзинг бориб олиб келавер, мен буғдойни қўриқлаб тураман,— дебди айик.

Дехқон уйига бориб бўлган воқеани хотинига айтиб берибди.

Хотини бир оз ўйланиб тургач дебди:

— Сиз кетаверинг, мен ўзим бориб уни ҳайдаб юбораман.

Иккита қопчани қўлтиқлаб дехқон хирмон бошига келибди, қараса айик ҳадеб ер қовлаётган экан.

— Нега ерни қовлаяпсан?— сўрабди дехқон.

— Мен ўз ҳаққимни мана шу ерга ташлаб, еб ётаман,— жавоб берибди айик.

Шу орада дехқоннинг хотини қишлоқ болаларини йиғиб, бир эшакка кул юклаганича хирмонга равона бўлибди. Хирмонга яқинлашгач, болаларга шовкин-сурон кўтаришни буюрибди-ю, ўзи кулли қопни таёқ билан ураверибди, кул чангиб осмонга кўгарила бошлабди.

Бу қутилмаган ҳодисадан қўрққан айик ўзи қазиган чуқурликка тушиб яширинибди.

— Эй дехқон, айикни кўрмадингизми?— сўрабди хотин.

— Айик сизга нима учун керак?—сўрабди эри.

— Подшонинг кизи касал бўлиб қолибди, унга айик ёғи дори экан! — жавоб берибди хотини.

Капалаги учиб, ўтакаси ёрилаёзган айик дехқонга ялиниб:

— Эй шерик, менинг бу ердалигимни айта кўрма!— дебди.

— Мен айтмасам ҳам сени топиб оладилар, қулоқларинг кўришиб турибди-ку!— дебди дехқон.

— Эй ошна, ўроқни олу қулоқларимни қирқиб ташла,— илтимос қилибди айик.

Дехқон ўроқ билан унинг қулоқларини шартта кесиб ташлабди. Шу пайт хотини яна фарёд кўтарибди.

— Эй дехқон, ўтган йилги айикни кўрмадингизми?

— Йўқ,— дебди дехқон.

— Нега ёлғон гапирасиз, олдинги оёқларини кўриб турибман-ку,— яна бақирибди хотини.

Кўрқувдан титраб кетган айик, дехқонга дебди:

— Эй ошна, тезроқ олдинги оёқларимни кесиб ташла!

Дехқон дебди:

— Қулоқларингни кесдим, энди оёқларингни ҳам кессам қандай қилиб яшайсан?

— Мана шу буғдой тамом бўлгунча оёқларим ўсиб қолади,— жавоб берибди айик.

Дехқон айикнинг оёқларини ҳам кесиб ташлабди. Хотини яна доду фарёд кўтарибди.

— Эй дехқон, узоқ йилги айикни кўрмадингизми?

— Йўқ,— дебди эри.

Хотини яна бақирибди.

— Нега ёлгон гапирасиз, ахир боши кўриниб турибди-ку.

— Эй ошна! Тезлик билан бошимни олиб ташла!— дебди айик.

— Хўп,— дебди-ю, деҳқон айикнинг бошини танасидан жудо қилибди.

Шундай қилиб деҳқон текинхўрдан кутулибди ва буғдойининг ҳаммасини уйига ташиб кетибди.

ҲУНАРМАНД ХОТИН

Ўтган замонда бир шаҳарда бир бой яшаган экан. У ҳар куни нонуштадан кейин чорвоқдаги супага солинган етти қават кўрпачага ёнбошлаб, хотинини ёнига чақириб, ўзини мақташга тушаркан:

— Эй хотин, сен менинг ақли расолигим ва молу дунём туфайли, менинг обрў-эътиборим шарофати билан шаҳар хотинлари орасида обрў топдинг. Мен борманки, сенинг еганинг олдинда, емаганинг орқанда, устинг бутун, мен сенинг эринг эканлигим учун худога минг бор шукр қил...

Хотин эса ҳар куни ҳали хўроз қичқирмасдан турар, молларни соғар, овқат берар ва уй-жойни супуриб тартибга келтирар экан. Ҳар куни пешинда ва кечкурун эри ва унинг меҳмонлари учун лаззатли овқатлар тайёрларкан; бўш вақти қолдими дарҳол дўппи тикишга ўтираркан.

У ниҳоятда чиройли дўппилар тикар ва уларни бойнинг хизматкорлари қиммат нархда сотиб келиб, пулини бойга беришаркан. Ана, шундан кейин ҳам хотин бойдан гап эшитавераркан.

Бир куни бой ўзини эндигина мақташга тушган экан, хотини унинг гапини бўлибди.

— Мен нодон авваллари, дарҳақиқат, сизнинг давлатингиз шарофати билан тўқ ва осуда яшаяпман деб ўйлардим, аммо энди ўйлаб қарасам, бу хонадонда менинг хизматим ҳам кам эмас экан! Бунақа гапларингизнинг ҳаммаси бемаънидир,— дебди.

Бундай таънани хотинидан кутмаган бой аччиқланиб ўрnidан турибди-да, бақира бошлабди:

— Сен, сочи узун, ақли қиска аҳмоқ, нималар деяпсан? Сен менсиз гадой бўласан, менсиз сен кирларга ботиб ўлиб кетасан, йўқол, кўзларимга кўринма!

Бу сафар хотин бойнинг дўкидан ларзага тушмабди, у эрининг семиз ва анордек кип-қизил юзларига тикилиб дебди:

— Майли, мен сизнинг кўзингиздан йўқоламан, аммо гадой бўлмайман, кирларга ботиб ўлмайман; бориб энг камбағал кишига турмушга чиқаману уни бой ва бахтли қиламан!

Хотин бор-йўғини йиғиштириб бойниқидан чиқиб кетибди. У йўлда кетаётган экан олдидан бир тўда йигитлар ўтиб қолибди. Хотин улардан сўрабди:

— Шаҳарнинг энг камбағал кишиси ким?

Йигитлар жавоб беришибди:

— Бу гузарда Саид исмли ўтинчи яшайди, ичгани — атала, кийгани — жулдур.

Хотин сўраб-суриштириб Саиднинг уйини топибди. Эски, кийшиқ, ярим очиқ эшиқдан ичкарига кирибди. Ховли ҳам ифлос, неча замонлардан буён супурги тегмаган экан. Ярим вайрона уйга кириб уй ўртасида ётган эски, йиртиқ кўрпа, тарашадай қотган ёстиқ, лаби учган қозон, қоп-қора қумғон, қадоқланган косани кўрибди. Қозоннинг ичида озгина атала ҳам бор экан.

Хотин сув келтириб ховлига сепибди, супурибди, кўрпаю ёстиқ жилдларини ювибди, сўнгра дўппи тикишга ўтирибди. Бир пайт икки боғ ўтинни орқалаганича Саид кириб келибди. У ўтинини бир четга қўйиб қараса, ховли супурилган, кир ювилиб дорга илинган. Уй эши- гидан аста қараса чиройлигина бир хотин дўппи тикиб ўтирибди. У ҳайрон бўлибди ва:

— Бу ер менинг уйим эмасга ўхшайди,— деб қайтиб кетмоқчи бўлган экан, хотин чиқиб дебди:

— Сиз янглишмадингиз, кираверинг, шу ер сизнинг уйингиз!

Саид на кўриб кўрганига, на эшитиб эшитганига ишонмабди. У турган жойида тахтадай қотиб қолибди.

— Ҳайрон бўлманг, бугундан бошлаб биз эр-хотин бўламиз-у, бирга яшайверамиз. Энди мана бу ерга ўтиринг-да, қандай қилиб кун кечираётганингизни сўзлаб беринг,— дебди аёл.

Саид ҳар куни эрталаб далага бориб икки боғ ўтин олиб келиб бозорда сотишини, пулига ун олиб қуюққина, лаззатли атала пишириб ичиб, эрталабгача бемалол ухлашини, ҳар куни аҳволи шундай кечишини айтиб берибди.

— Ундай бўлса,— дебди хотин,— ҳозир ўтинингизни бозорга олиб бориб сотингу ярим пулига ун олинг, ярим пулини қайтариб олиб келинг.

Саид, «пулнинг ярмига олинган ун иккаламизга нима бўлади», демоқчи бўлибди, аммо «бу хотин бирон нарсани билса керак, қани айтганини қилай-чи, охири нима бўларкан», деб ўйлабди-да, ўтинини кўтариб бозорга жўнабди. Хотин яна дўппи тикишга киришибди.

Аллақанча вақтдан сўнг Саид бир қисм ун ва озгина пул билан қайтибди.

Хотин пиширган аталани икковлари ичишибди. Кейин хотин Саидга дебди:

— Энди лой тайёрлаб, девор нураган жойларини суванг!

Ҳар куни шу пайтда роҳат қилиб уйқуга кетадиган Саид истар-истамас лой тайёрлар, хотин эса тинмай дўппи тикаркан.

Эртаси куни хотин Саидга икки боғ эмас, тўрт боғ ўтин териб, тўғри бозорда сотиб келишини буюрибди.

— Бозорга борганингизда,— дебди хотин унинг қўлига тайёр дўппиларни тутқазиб,— мана буларни ҳам сотинг, пулнинг ярмига ун, пиёз, шолғом ва битта қозон билан икки-учта коса олинг, ярмини олиб келинг.

Саид хотиннинг айтганларини бажариб келибди. Хотин нина-ипини йиғиштириб янги қозонда қотирма пиширибди, пиёва тайёрлабди. Уни янги қосаларга қуйиб дастурхонга келтириб қўйибди. Саид қотирмани пиёвага ботириб, «бай-баю», «хай-хай»лаб дебди:

— Бай-бай-бай, қотирма дегани шунақа ширин бўладими?!

Хотин дебди:

— «Меҳнат — роҳат», деганлар. Агар сиз қўпроқ меҳнат қилсангиз пиёва эмас, шўрва, қотирма эмас, ёғли патир ейсиз.

Саид хурсанд бўлиб сўрабди:

— Ундай бўлса айт-чи, яна нима қилай?

— Ҳали вақт эрта,— дебди хотин,— бориб яна тўрт боғ ўтин олиб келинг.

Саид дарҳол тешаси билан арқонини олиб далага жўнабди.

Саиднинг ғайрати кун сайин ошар, турмушлари ҳам кундан-кунга яхшиланиб бораркан. Бир куни хотин дўппи ва ўтиннинг пулларидан тежаб қолганларини эрига бериб дебди:

— Бу пулга яхшигина битта эшак сотиб олинг, эшак меҳнатингизни енгиллаштиради.

Шундан кейин Саид ҳар куни икки боғ эмас, тўрт боғ эмас, балки ўн олти-ўн саккиз боғдан ўтин келтириб сотадиган, қолган вақтини эса ҳовлисини ободонлаштиришга сарфлайдиган бўлибди. У уйининг деворларини суваб янгилабди, эшик-деразаларини ўзгартирибди, ҳовлисини бошдан-оёқ дарахтзорга айлантирибди.

Бир куни хотин Саидга шаҳарнинг катталарини, обрўли кишиларини меҳмондорчиликка чақиришни буюрибди. Хотин бошқалар қатори илгариги эрининг номини ҳам тилга олибди.

Саид меҳмонларга хабар бергани кетибди, хотин эса қўни-қўшниларни чақириб серёғ патирлар, турли-туман таомлар тайёрлабди. Хушбўй, ранг-баранг гуллар, қўм-қўк дарахтлар ўртасидаги шоҳсупага қават-қават кўрпачалар ташлаб жой ҳозирлабди.

Кўп ўтмай, меҳмонлар ҳам кела бошлабдилар. Шоҳсупа шаҳарнинг обрўли кишилари билан тўлибди. Зиёфатхўрлик ва чақ-чақнинг айни қизиган пайтида шаҳар катталаридан бири Саиддан сўрабди:

— Эй Саид, биз сенинг камбағал ва кашшоклигингни билардик, кейинчалик маълум бўлишича, турмушинг яхшиланибди, энди кўрсак, молу давлатли бўлибсан, мана бу иморат, боғлар, супаю зиёфатлар бизнинг ҳавасимизни келтиряпти, қани айт-чи, бундай бойлик — давлатга қандай эришдинг?

— Бахтим бор экан,— жавоб берибди Саид.— Буларнинг ҳаммаси аёлнинг шарофатидан.

Ҳамма таажжубланибди. Аммо бой бу ишга ҳайрон бўлмабди. У меҳнаткаш ва меҳрибон хотинини ҳайдаб чиқарганидан кейин яхши хотиннинг қадрини билганди. Хотини уйдан чиқиб кетганидан бери у хизматкорларини қанчалик зўр бериб ишлатмасин, турмуши яхши бўлмасди, шу боисдан у ўйга толиб ўз қилмишидан пушаймон эди.

— Қани айт-чи, бундай хотинни қаердан топдинг?— сўрашибди Саиддан.

— Ўз оёғи билан кириб келди,— жавоб берибди Саид.

Саиднинг бу гапларидан бой бу аёл ўзининг илгариги хотини эканлигини сезибдию аёлнинг айтганлари эсига келибди:

«Мен энг камбағал кишини бой ва бахтиёр қиламан».

«Ҳа, у айтганини қилибди»,— дебди ичида бой. Бу фикрдан унинг бутун танасига оғир дард кирибди. Бу дарддан у то умрининг охиригача қутула

олмабди.

ЖЎХОРИЧА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир Жўхорица бўлган экан. У бир сиқим жўхоричалар билан бир халтачада баҳорни илҳақ кутиб ётар экан.

«Баҳор бўлади, мени ерга экадилар, кўкараман — ўсаман, барг чиқариб очик ҳавода эркин нафас олиб роҳатланаман»,— деб орзу этаркан ҳалиги Жўхорица.

Аммо Жўхорица орзусига етмай туриб, бир куни уни бошқа жўхоричалар билан бирга халтадан олибдилар-да, қозонга солиб қовура бошлабдилар. Қозон тобора қизиби, жўхоричалар қовурилиб ёрила ёзибди. Бояги Жўхорица ҳам қизариб-бўзариб кетибди. «Агар яна бир дақиқа қозонда қолсам, нест-нобуд бўламан, бир амаллаб бу балодан қутулиш керак»,— ўйлабди Жўхорица. У бор кучини йиғибди-да, «хўп» этиб қозондан сакраб, «тап» этиб ўчоқ лабига тушибди. «Жонимни қутқардим», деб хурсанд бўлиб йўлга тушган экан, шу пайт ўчоқдаги бир Чўғ:

— Ҳой Жўхорижон, қаёққа кетяпсан?—деб сўрабди.

— Қаёққа бўларди, мен ўзимни ўлимдан қутқардим, энди бепоён саҳроларга, хушҳаво далалару серҳосил ерларга бораман,— жавоб берибди Жўхорица.

— Мени ҳам ўзинг билан бирга олиб кетгин. Агар мен бу ерда яна бир оз турсам кул бўлиб кетаман,— ялинибди Чўғ. ,

— Майли,— дебди Жўхорица.

Чўғ хурсандлик билан ўчоқдан чиқибди ва икковлари ғилдираб- ғилдираб кета берибдилар. Уларга йўлда бир хас учрабди.

— Ҳой оғайнилар, бунчалик шошиб-пишиб қаёққа кетяпсизлар? — сўрабди Хас.

— Биз нобуд бўлаётган эдик, қочиб жонимизни қутқардик. Энди бирон яхши жойга бориб, яйраб юрамиз,— жавоб берибди Чўғ.

— Жон ўртоқжонлар, мен ҳам сизлар билан кетай. Бўлмаса, мени ҳам супуриб ахлатга қўшиб улоқтирадилар ёки тутантириқ учун ўчоққа тикадилар! Ишқилиб бир амаллаб ҳалок қиладилар.

— Майли, бизга ҳамроҳ бўлиб юравер,— дейишибди улар.

Шундан сўнг Жўхорица ва Чўғ пилдир-пилдир этиб, Хас пир-пир учиб шод-хуррам суҳбатлашиб кетаверибдилар. Уч ўртоқ йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар. Охири бир анҳорча лабига етибдилар. Анҳорча куёшнинг заррин нурида қумушдек товланиб оқиб ётар экан.

— Анҳордан қандай ўтамиз?— сўрабди Хас.

— Келинлар, анҳор лаби билан кетаверамиз, бирон жойда кўприги бордир, ўшандан ўтамиз,— таклиф қилибди Чўғ.

— Йўғ-э, кўприк ахтариб юрамизми?!— гапни бўлибди Жўхорича.— Ўтишнинг иложи осон. Сен, Хас, кўприк бўлгин, мен билан Чўғ устингдан ўтамиз-да сени нариги бетга тортиб оламиз.

Хас бу таклифга кўниб, кўприк бўлибди.

Жўхорича ғилдир этибди-да, арикнинг нариги қирғоғига ўтиб олибди. Чўғ эса ўйланиб қолибди. Шунда Жўхорича:

— Ҳой Чўғ, ўтишга кўрқдингми?! Шунчалик кўрқок экансану сени ўзимга шерик қилиб юрибман-а,— дебди.

Бу гап Чўғга каттик таъсир этибди-ю, ловуллаб тургани ҳолда:

— Жўхорижон, мен кўрқок эмасман,— деб Хас устидан ўтмоқчи бўлибди. Хаснинг ярмига борганида «лов» этиб ёнибди-да, ҳар икковлари сувга тушиб фарқ бўлибдилар. Бечора Чўғ «виш» этиб ўлиб қолибди, Хас парчаларини эса сув узок-узокларга окизиб кетибди.

Бу ҳолни кўрган Жўхорича аввал кўрқиб ларзага тушибди, сўнг нола-фиғон солибди:

— Мен нодонман, яхши ўйлаб кўрмай, таъна қилиб, ўртоқларимни ҳалок этдим. Мана улардан айрилиб қолдим,— деб юм-юм йиғлаб, афсусланибди.

Шундан сўнг Жўхоричанинг кўнгли бошқа ёққа кетишга йўл бермабди ва у ўша ариқ лабида ер остига кириб кетибди.

Ўшанда ёз экан. Ёз ҳам ўтиб, куз келибди, ариқ лабидаги майсалар хазон бўлибди, қор-ёмғир ёғибди, куз кетидан киш келибди, арикнинг суви музлабди. Сўнгра яна ҳаволар исиб, баҳор келибди. Музлар эриб, ариқ бўйида майса-кўкатлар ўсиб, хилма-хил гуллар очилибди.

Уларнинг орасидан — жўхорича кириб кетган жойдан бир туп жўхори униб чикибди. Жўхори кундан-кунга улғайиб, бир бўғин, икки бўғиндан ўсавериб, баланд бўлиб кетибди. У бир неча сўта қилибди, сўталар дона тугибди, доналар шира олиб, думбул бўлибди, охири қотибди. Қозондан қочиб қутулган Жўхоричадан пайдо бўлган доналар борган сари кўпайибди.

Йиллар ўтиб, арикнинг чор атрофи жўхоризорга айланибди. Лекин уларнинг биронтаси ҳам Хас билан Чўғни эсдан чиқармабдилар.

БУРГАЧА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир замонлар бир бурчакда бир Бургача билан Канача бўлган экан. Улар шу қадар дўст эканларки, бир-бирларини бир кун кўрмай туриша олмас экан. Бургачанинг кўли ишдан бўшади дегунча Каначанинг уйига чопар, Канача ҳам ана шундай қилар экан. Улар бир-бирларининг дийдорларига тўймай, чакчақлашиб ўтиришаркан.

Кунлардан бир куни Бургача Каначанинг уйига келибди. Канача азиз дўстини сийламоқчи бўлиб қозонга сут қўйиб, ўт ёқмоқчи экан, ўтин етмай қолибди. Шунда у Бургачага:

— Сен бирпас ўтириб тур, мен бўриб ўтин олиб келаман,— деб, ўтин тергани кетибди. Бургача бир оз ўтирибди. Каначадан дарак бўлмабди, яна кутибди, дарак бўлмабди. Ўчқоннинг ўти ўчмабди-ку, мободо сут қайнаб тошиб кетмасин деб, ўчоқ бошига учиб бориб ўтирмоқчи бўлган экан, сут ичига тўшиб

ўлиб қолибди.

Бир пайт Канача келса Бургача йўк экан.

— Бургачаю, хой Бургача!— дея чакириб, чор атрофни излаб ҳам Бургачани топа олмабди. Бирон жойга кетган бўлса, келиб қолар деган ўйда ўчокқа ўтин қалаб қарасаки, Бургача сут ичида ўлиб ётганмиш.

Каначанинг фиғони осмону фалакка чиқибди, юз тирнаб, соч юлиб йиғлабди, аза тутибди. Бир пайт Олашақшақ Каначанинг уйи томига қўниб қараса, Канача юз-кўзини юлиб йиғлаб ўтирганмиш:— Сенга нима бўлди, Канача? Нега юз-кўзларингни юляпсан? Нега бунчалик зор-зор йиғлаяпсан?—дея сўрабди.

Канача оху воҳ қилиб жавоб берибди:

— Мен юзимни тирнамасам, ким тирнайди? Мен сочимни юлма- сам, ким юлади? Мен йиғламасам, ким йиғлайди, биродарим Бургача ўлди, мен азадор бўлдим.

Каначанинг ахволини кўрган Олашақшақнинг юраги ёниб кетибди:

— Сен биродаринг гамида юзу сочингни юлсанг, мен ҳам патларимни тўқаман,— дебдию патларини, қанотларини танасидан бир силкиниб тушириб юборибди.

Олашақшақ сакраб-сакраб Чинорнинг тагига борибди. Чинор унинг ахволини кўриб ҳайрон бўлиб сўрабди:

— Эй Олашақшақ, ҳар куни қаноту патларинг бўлар эди, «шақ-шақ»лаб шодланиб келиб менинг шохларимга қўнардинг, бугун сенга нима бўлдики, қаноту патларинг бутунлай юлинган, ер юзида йиғлаб нола чекиб юрибсан?

— Э, менинг дардимни асти сўрама!— дебди Олашақшақ.— Бургача ўлибди, Канача юз-кўзини юлгач, мен ҳам патларимни тўқдим.

— Бундай бўлса, мен ҳам барглари тўкилган Чинорман,— дея азамат Чинор баргларини тўкиб яп-яланғоч бўлибди.

Бир пиёла чой ичкунчалик вақт ҳам ўтмай Эчкича Чинор тагига барг егани келибди. Қараса, Чинорнинг таги етти қават барг эмиш.

— Эй Чинор, ўзи нима гап? Ҳар куни келиб сенинг остингдан битта-яримта барг топиб ердим, бугун ҳамма баргларингни тўкиб, яп-яланғоч бўлибсан?

— Ох, менинг дардимни асло сўрама!— деб Чинор шохларини ларзага келтирибди.— Бургача ўлибди. Канача юз-кўзини юмдалаган, Олашақшақ патларини тўққан, мен ҳам баргларини тўққан Чинорман.

— Ундай бўлса, мен ҳам шохи синган Эчкиман!— деб, Эчкича ик- қала шохини гурсиллатиб тошга уриб синдирибди. Сўнгра Эчкича арикча лабига бориб сув ичибди. Оқар сув уни бу ахволда кўриб сўрабди:

— Эй бечора Эчкича, ҳар куни шохдор эдинг, бугун эса нечун иккала шохинг ҳам синган?

— Эй оби равон, менинг аҳволимни сўраб нима қиласан?!—дебди Эчкича кўзёши тўкиб.— Бургача ўлибди. Канача юз-кўзини юмдалаган. Олашақшақ патини тўккан, Чинор баргини тўккан, мен ҳам шохимни синдирганман.

— Эй Каначанинг аҳволига вой!— дея оқар сув ҳам жунбушга келиб лойқаланибди:— Бургача ўлган бўлса, мен лойқаланган Сувман.

Шундай қилиб Канача дўсти ғамида азадор бўлибди, Олашақшақ патини ташлаб, Чинор баргини тўкиб, Эчкича шохларини синдириб, Обиравон лойқаланиб унинг дарду аламига шерик бўлибдилар.

ЖАСУР ҚИЗ

Қадимги замонда бир шаҳарда бир чол яшаган экан. Чолнинг учта қизи бўлиб, биронта ҳам ўғли йўқ экан. Кунларнинг бирида ҳалиги чол кўз оғриғига гирифтор бўлибди-ю, бора-бора тамоман кўр бўлиб, ҳеч нарсани кўрмайдиган бўлиб қолибди. Табиблар даво қилишибди, муллалар ўқибдилар, бахшилар кўчирибдилар, аммо фойдаси бўлмабди.

Чол ёруғ кунни, азиз фарзандларининг юзини, ёру дўстларини кўришдан маҳрум бўлиб, кун сайин хастаю абгор бўлиб бораркан. Бир куни бир киши «узок бир шаҳарда табиб бор, унинг боғида бир гиёҳ ўсади, ана шу гиёҳдан дори тайёрлаб сурилса кўрларнинг кўзлари очилиб кетади», деб хабар берибди. Буни эшитган чол чуқур оҳ тортиб:

— Агар ўғлим бўлганида эди, бориб ўша гиёҳни олиб келардию мен ожизлик дардидан халос бўлардим,— дебди.

Шу пайт чолнинг қатга қизи ўрнидан туриб шундай дебди:

— Отажон, ижозат беринг, мен бориб ўша дорини топиб келай.

— Оббо қизим-эй, сенинг кўлингдан бу иш келмайди,—дебди чал, бекорга овора бўласан.

Қиз ҳам ўз гапида туриб олибди. Ниҳоят, отаси рози бўлибди ва қиз отни эгарлаб, йигитчасига кийиниб, хуржунга озиқ-овқат солиб йўлга тушибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, бир куни бир чорраҳада ёғочдан қилинган уйчага кўзи тушибди. Қиз, «шу ерда бирон киши бордир, ўшандан йўлни сўрарман», деб отдан тушиб уй эшигини тақиллатибди.

Ичкаридан бир кампирнинг овози эшитилибди:

— Кимсан? Мен касалман, ўрнимдан туrolмайман, ўзинг киравер. Қиз эшикни очиб, ичкарига кирибди ва касал ётган кампирга салом берибди.

— Онажон, сизга нима бўлди?— сўрабди қиз.

— Эй ўғлим, ҳолимни асти сўрама,— дебди кампир.— Мен анча вақтдан буён касалман, менга қарайдиган бирор кимса йўқ.

Қиз дарров хуржунидан овқат чиқариб кампирга едирибди. Кампир бир оз ўзига келиб, қиздан сўрабди:

— Ўғлим, қаердан келдингу қаерга кетяпсан?

— Мен узок бир шаҳардан келяпман,— дебди қиз,— отам н^аўз оғриғига дучор бўлиб ожиз бўлиб қолган, мен дори излаб кетяпман.

— Эй ўғлим,— дебди кампир,— бу ниятингдан қайт, кўпгина қўркмас, ботир одамлар бу дорини излаб бориб мақсадларига ета олмай нобуд бўлганлар. Бу дорини олиб келишининг ҳеч иложи йўқ. Уйингга қайтиб кетавер.

Шу гаплардан кейин қиз ноумид бўлиб, уйига қайтибди. Отаси хотиржам бўлиб дебди:

— Қизим, мен сенинг соғ-саломат қайтиб келганингдан хурсандман.

Қиз бўлган воқеани отасига ва сингилларига ҳикоя қилиб берибди. Ўрганча қиз опасининг гапларига эътибор бермай ўрнидан туриб: — Отажон, ижозат беринг, мен бориб, албатта ўша дорини олиб келаман,— деб илтимос қилибди.

— Бу иш опангнинг қўлидан келмади-ю, сенинг қўлингдан келади-ми?— дебди отаси,— яхшиси бормай қўя қол, беҳудага нобуд бўласан!

Аммо ўрганча қиз ўз гапида туриб олиб, қайта-қайта рухсат сўрайверибди ва ниҳоят отасини қўндириб, отни эгарлаб, йигитлардек кийиниб, кокилларини телпак тагига яшириб, йўлга чикибди. Бир неча кундан кейин бу қиз ҳам ўша чорраҳадаги тахта уйга етиб келиб, отини дарахт шохига боғлаб, эшикни тақиллатибди. Ичкаридан кампирнинг:

— Ким? Мен касалман, ўрнимдан туролмайман, ўзинг киравер,— деган овози эшитилибди.

Қиз эшикни очиб ичкарига кириб, салом берибди, кампирдан ҳол-аҳвол сўрабди:

— Э, ўғлим, сўрамай қўяқол,—дебди кампир,—мен бир неча вақтдан буён касалман, қарайдиган кишим йўқ.

Қиз хуржунидан егулик олиб кампирга берибди, кампир жонланиб унинг қаердан эканлигини, қаерга бораётганини сўраб билгач:

— Эй ўғлим, бу ниятингдан қайт, беҳудага нобуд бўласан!— дебди. Кампир қиз борадиган жой ҳақида шундай даҳшатли гапларни айтиб-дики, бу қиз ҳам ваҳимага тушиб, уйига қайтибди ва бошидан ўтган воқеаларни отасига, опа-укаларига сўзлаб берибди.

Чол ғамли қалбидан чуқур оҳ тортиб дебди:

— Ўғли йўқ кишининг аҳволи вой экан.

Бу гап кичик қизга ғоят таъсир қилибди. Эртаси қуни у отаси ҳузурига кириб ижозат сўрабди:

— Отажон, рози бўлинг, мен ўша дорини бориб топиб келаман! — дебди.

— Азиз кизалоғим,— дебди отаси,— қайтиб келасану беҳудага овора бўлганинг қолади.

Кичик қиз кўп ёлворишлардан кейин отасини қўндирибди, йигитча либос кийиб, катта бир хуржунни озик-овқатга тўлдириб, чикиб кетибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, бир неча кундан кейин у ҳам касал кампир уйига етиб келибди. Отини дарахт шохига боғлаб, эшикни тақиллатибди, кампир ичкарида туриб сўрабди:

— Кимсан? Ким бўлсанг ҳам эшикни очиб киравер! Мен касалман, ўрнимдан туролмайман.

Қиз эшикни очиб ичкарига кирибди ва кампир билан иссиққина кўришиб, кампирнинг юз-кўллари ювдириш учун сув олиб келибди, келтирган овқатлари билан кампирни яхшилаб зиёфат қилибди:

— Ҳа, ўғлим, сен қаерликсан, қаерга кетяпсан?— сўрабди кампир.

— Мен узоқ шаҳардан бўламан, кўз дорисига кетяпман.

Кампир чуқур ух тортиб дебди:

— Эй нодон ўғлон, ахир сен кўпгина паҳлавонларнинг бу йўл са- фарида ўз ватанларига соғ-саломат қайтмаганларидан бехабарсан! Сен, нозиккина йигит, нима ҳам қила олардинг?! Ё менинг олдимда қол, ё уйингга қайт!

Шунда қиз дебди:

— Эй онажон! Бошимга ҳар қандай кулфат тушса ҳам ўз йўлимдан қайтмайман.

— Ўғлим,— дебди кампир,— сенинг азму қароринг катъийга ўхшайди. Сен жасур бўлиб, ўз йўлингдан қайтмайдиганга ўхшайсан. Аммо олдиндан шуни айтиб қўяй, йўлинг анча хатарли ва мушкул бўлади. Мен сенга ана шу қийинчиликлардан қутулиш йўлини айтаман. Агар сен менинг гапларимга амал қилсанг, мақсадингга етасан. Табиб сенга дорини бекорга бермайди. У бунинг эвазига сендан уч бошли дев кўлида сақланувчи дарахт уруғини талаб қилади. Дев маконига бор- санг унинг саройидаги ҳамма кишиларига, канизақларига яхши муо- малада бўласан. Сўнгра бир илож қилиб дев уйдан ўша дарахт уруғи- ни олиб қочасан. Дев сени қувлайди. Мана бу ойна, тароқ, қайроқни ол. Дев сенга ҳар гал яқинлашиши билан улардан бирини ирғитсанг девнинг йўли тўсилади. Энди йўлга туш, сафаринг хайрли бўлсин.

Қиз ойна, тароқ, қайроқни олиб кампирга кўплаб миннатдорчилик- лар билдириб йўлга тушибди. Қиз бир неча кеча-кундуз йўл юриб, уч бошли дев маконига етиб келибди. Кўрса, дев қалъасининг дарвозаси вайрона ва ифлос экан. Қиз дарров устакорлик билан дарвозани туза- тибди, атрофини тозалабди. Кейин сал нарироққа борса, бир томонда бир нечта катта-катта итлар боғланган, иккинчи томонда эса бир неча от турибдию отларнинг олдида устихон, итларнинг олдида эса беда. У устихонларни олиб, итларга ташлабдию бедаларни отларга солибди. Ичкарироққа кирса, беш-олти канизақ тандир қизитиб дев учун нон ёпишяпти-ю, нонларни кўлларига ҳеч нарса , киймасдан ёпишяпти, кўллари иссиқдан куйяпти.

Қиз уларга салом бериб, хол-аҳвол сўрабди ва ҳар бирларига бит- тадан енгча тикиб берибди. Бундан канизақлар бениҳоя хурсанд бўлибдилар.

— Эй йигитча, бу ерга нима мақсадда келдинг?— сўрабди улардан бири.

Қиз мақсадини айтибди.

— Бу иш жуда қийин,— дебди ўша канизақ,— дев уруғларни хал- тачага солиб, бошининг остига қўйиб ётади. Уни кўлга киритиш осон иш эмас. Башарти олсанг ҳам унинг кўлидан қочиб қутулолмайсан.

— Агар уруғни олсам, у томонини бир илож қиламан!— дебди қиз.

— Ундай бўлса, борақол, дев хозир уйқуда, — маслаҳат берибди канизак. — Агар иккала кўзи очик бўлса, ухлагани, халтачани астагина бошидан олу қоч, агар битта кўзи очик бўлса, уйғок, тезда орқага қайт.

Қиз бориб қараса, девнинг ҳар иккала кўзи очик. Пойлаб туриб ёстик тагидан халтачани олибдию қочибди.

Дев бирданига уйғониб дод солибди:

— Ҳой канизаклар, ўғрини тутинглар!

— Йўқ, — дейишибди канизаклар, — биз уни ушламаймиз, у бизга яхшилик қилиб енгча тикиб берган!

— Ҳой отлар, тутмайсизми уни! — дебди дев.

— Йўқ, биз уни тутмаймиз, — жавоб беришибди отлар, — сен бизга устихон берардинг, у бизга яхшилик қилиб беда берди!

— Ҳой итлар, сизлар уни тутинглар! — буйруқ берибди дев.

— Йўқ, — дейишибди итлар, — сен бизга беда берардинг, у бизга яхшилик қилиб суяк берди!

— Ҳой дарвоза, сен уни тўс! — фармон берибди дев.

— Йўқ, — дебди дарвоза, — сен мени ифлосу хароб этгандинг, у мени тозалади, тузатди.

Дев ноилож ўрнидан туриб қизнинг орқасидан чопибди. У жон- жаҳди билан чопиб қизга етай-етай деб қўлини узатиб отининг думини ушлай деганда, қиз кампир берган ойнани ортига ирғитибди. Ойна кўз очиб юмгунча мавжланиб турган денгизга айланибди.

Улкан жуссали дев ўзини денгизга ташлабди. У машаққат билан сувдан ўтиб, яна қизга яқинлаша бошлабди. У қизга етай деб отининг думини тутмоқчи бўлган эдики, қиз қайроқни ирғитибди. Қайроқ гул- дираб катта ва баланд тоққа айланиб, дев унинг ортида қолибди. Дев юз машаққатлар билан тоғдан ҳам ўтиб қизга яна яқинлаша бошлабди. У қизга етиб бориб отининг думидан тутмоқчи бўлган экан, қиз ортига тароқни ташлаб юборибди. Девнинг олдида чексиз чангалзор пайдо бўлибди. Дев эса бу чангалзордан ўта олмай ортига қайтиб кетибди. Қиз бир неча вақт йўл босиб табиб яшайдиган шаҳарга соғ-саломат етиб келибди. Излаб-излаб, сўраб-суриштириб табибнинг ҳовлисини топиб, унинг эшигини тақиллатибди. Ичкаридан кимдир:

— Ҳозир! — дея дарвозасини очибди. Қиз салом-алик қилиб ичка- рига кирибди ва уни табиб олдига олиб боришни илтимос қилибди.

Табибнинг бир ўғли бор экан. У дарҳол ичкаридан чиқиб меҳмонни пешвоз олибди-да, отасининг олдига бошлаб кирибди.

Қиз салом-аликдан сўнг мақсад-муддаосини аён этибди.

— Мен бу дорини, — дебди табиб, — бир дарахт уруғини олиб кел- ган кишига бераман.

— Мен олиб келдим, — деб, қиз уруғни табибга узатибди.

— Жуда соз, жуда соз! — дебди табиб. — Сиз савобли иш қилиб- сиз. Мен бу дарахт меваси билан мамлакатимиздаги кўплаб одамларни ўлим чангалидан озод қиламан.

Кейин табиб қиздан сўрабди:

— Бу уруғ уч бошли дев қўлида эди, сиз қандай қилиб уни олдингиз?

Қиз бўлган воқеани гапириб берибди.

— Офарин, баракалла!—дебди табиб.—Сиз жасур йигит экансиз. Мана бу уруғнинг ярмини олингу мамлакатингизга экинг, мевасини ка- салларга берсангиз тузалади. Мана бу кўз оғриғи дардига даво, отан- гизнинг кўзига суртинг, кўзлари очилади. Мана бу эса шундай бир ги- ёҳнинг уруғики, унинг баргидан кўзни тузатувчи дори тайёрланади. Буни ҳам олиб боринг, экинг, баргидан дори тайёрлаб кўрларга беринг, соғайиб кетишсин.

— Мен айтганларингизнинг ҳаммасини албатта бажараман,—деб- ди киз. Табиб кизга дориларни тайёрлаш йўлларини айтиб, унга уч- тўрт кун меҳмон бўлишни таклиф қилибди. Киз ҳам рози бўлибди. Табиб ёру дўстларини чакириб бир неча кун зиёфат берибди. Бир куни табибнинг яқин дўстларидан бири дебди:

— Сизнинг бу меҳмонингиз киз экану йигит кийимини кийиб олибди.

— Йўқ,— дебди табиб,— ахир у мислсиз қахрамонлик кўрсатиб дунёдаги энг қимматбаҳо нарсани олиб келган паҳлавон йигит-ку!

— Сиз янглишяпсиз, у — киз бола,— дебди табибнинг дўсти.— Сиз унга ҳам ўғлингиз ётадиган уйга жой солиб беринг. Шундан кейин икковининг ёстиғи остига бир дастадан оқ атиргул қўйинг. Агар киз бўлса, гул сўлиди, ўғил бўлса ўзгармайди.

Табиб дўстининг айтганини қилибди. Зийрак киз ярим кечагача ухламай табибнинг ўғли билан суҳбатлашибди, ҳикоя, эртақлар айти- шибди.

Боланинг кўзлари юмилагач, киз ўрнидан туриб сўлиган гулни ёсти- ғи остидан олиб иргитиб юборибди-ю, оҳистагина ташқарига чиқиб, табибнинг боғидан бир даста тоза гул олиб келиб ёстиқ тагига қўйибди.

Аммо табибнинг ўғли ухламаган эди. У кўзи кири билан қизнинг барча ҳаракатларини кузатиб турган экан.

Тонг отиши билан табиб уларни уйғотибди. Улар иккови уйдан чи- кишлари билан гулларни олиб қараса, илгаригидай турган экан.

Бир неча кундан кейин киз ўз юртига қайтмоқчи бўлибди-ю, табиб уни иззат-эҳтиром билан кузатиб қолибди. Киз хайрлашиб, йўлга чи- қибди. Табибнинг ўғли отасидан рухсат олиб уни кузатмоқчи бўлибди. Икковлари бир неча кечаю кундуз йўл юриб, қизнинг юртига етиб ке- лишибди.

Қизнинг ўз юртидан дори излаб чиқиб кетганига анча бўлган эди. Ота-онаси, опалари уни бирор фалокатга учраган деб гумон қилишар- кан. Отасининг бир дарди минг дард бўлиб сафарга рухсат берганидан юз пушаймон бўларди. Аммо бир куни киз соғ-саломат кириб келиб бўлган воқеаларни ҳикоя қилиб берибди-ю, дорини олиб отасининг кўзига сурибди.

Отасининг аҳволи кун сайин яхшилана бориб, ахийри бир куни у ёруғ дунёни кўрибди. У худди онадан янги туғилгандек хурсанд бўлиб дебди:

— Азиз қизим, энди мен ҳеч вақт ўғлим йўқ деб қойинмайман. Сен ўнта ўғилнинг ишини қилдинг, илоҳи умринг узок, бахтинг ҳамиша ёр бўлсин!

Шундан кейин табибнинг ўғли, чолга мурожаат қилиб, қизни севиб қолганлигини айтибди. Чол қизининг ҳам кўнгли ана шу йигитда эканлигини билиб рози бўлибди.

Отасидай донишманд йигит, жасур ва кўркмас киз турмуш кури- шиб бахтиёр яшай бошлабдилар.

РУСТАМЖОН ВА ОФТОБХОН

Бир бор экан, бир йўқ экан, уч хотинли подшо бўлган экан. Унинг иккита катта хотинидан фарзанди бўлмай, учинчи кенжа хотини бир ўғил туғибди.

Бу подшонинг доимо бошқа мамлакатларга уруш қилиш одати бор экан. Бир йили

узоқ бир мамлакатга уруш очиб, «менга ўғил туғиб берди», деб подшоликни кичик хотинига топшириб кетибди. Катта хо- тинлар бахиллик қилиб кичик хотинини подшо келгунча йўқотишмоқ- чи бўлишибди. Шундай маслаҳат билан бир зolim кампирни олиб ке- либ унга:

— Агар шу хотинни йўқотсанг, сенга оғзингга сикқанича тилла танга берамиз,— дейишибди. Жодугар кампир рози бўлиб чиқиб ке- тибди ва подшонинг пайдан бўлибди. Юриб-юриб бир шаҳарга етиб борибдию ўша ерда подшо билан учрашиб:

— Эй подшо, сиз мамлакатни хотинингиз ихтиёрига топшириб келдингиз. Хотин жинсида ақл бўлмайдди, хотинингиз давлатдан маст бўлиб сизнинг обрўйингизни бир пул қилиб юрибди. Ҳар кеча гўзал йигитларни йиғиб айшу ишрат қилади. Бирон киши гапирса дарҳол танасидан бошини жудо қилишга фармон беради. Одамларнинг ҳам- маси норози, мамлакатга офат тушган.

Бу гапни эшитиб ғазабланган подшо вазирага бориб хотинини ўлдириб, шаҳарни тинчитиб келишни буюрибди.

Вазир сонсиз аскар билан йўлга тушиб, неча куну тун йўл босиб шаҳарга яқинлашиб келибди. Подшонинг кичик хотинига қаердандир катта лашкар келаётганлиги ҳақида хабар келибди.

Хотин, «бошимга жаллод келди», деб аскарларга буйруқ берибди:

— Бизга қарши катта бир лашкар келмокда, чунон ҳушёр бўлинг- ларки, биронта ҳам аскар мамлакатга кира олмасин.

Аскарлар ўқ-дориларни тайёрлаб, кутиб турибдилар. Тўсатдан бир томондан лашкар пайдо бўлиб мамлакат чегарасига яқинлаша бош- лабди. Подшонинг хотини аскарларига ўқ узишни буюрибди.

Катта жанг бошланиб кетибди. Вазир аскарларини зўр-базўр қут- қариб қолиб ортига қайтибдию бошқа йўл билан хотинига хабарчи юборибди. Унга:

ч — Бориб подшо келяпти, дегин,— дея тайинлабди.

Элчи от чоптириб келиб:

— Подшо келяпти, мени хабар бериш учун алдинроқ юборди,— дебди.

Дарвозабонлар, «подшо келяпти экан», деб дарҳол дарвозаларни очиб, жой тайёрлабдилар. Шу пайт подшо ўрнига вазир кириб келиб аскарларга:

— Подшонинг хотинини дарров боғланглар,— деб фармон берди.

Аскарлар қасрга кириб подшонинг кичик хотинини банди қилиб олиб ва олдиларига солганларича далага ҳайдаб кетибдилар. Бу вақт- да подшонинг ўғли Рустамжон бўй етиб қолган экан. У мактабдан чиқиб келаётиб онасини бир тўда аскарлар боғлаб олиб кетаётганини кўриб қолибди. Бу воқеага ҳайрон бўлиб турган бола отасининг бир ўртоғидан сўрабди.

— Бу қандай воқеа? Онамни аскарлар қаерга олиб кетишяпти, ўзи нима гап?

Отасининг дўсти дебди:

— Отангнинг ўнг қўл вазири онангни йўқотиш ҳақида фармон олиб келибди. Бечора онангни ўлдиргани олиб кетишяпти.

Бу гапдан қазабланган бола отасининг ўртоғига дебди:

— Отингиз ва қиличнингизни менга беринг, бориб онамни жаллодлар қўлидан халос қиламан.

— Эй Рустамжон, сен ҳали ёшсан, жаллодлар сени ҳам халок қилишади, бу ишингдан фойда йўқ!— дебди отасининг дўсти.

Рустамжон ёш бўлса ҳам паҳлавон экан, отасининг дўстини қўяр- да-қўймай қиличини ва отини олиб, қиличини белига осиб, отга миниб жаллодлар кетидан қувиб кетибди. Қилични ғилофидан чиқариб жаллодларни чунон қира кетибдики, биронтаси ҳам тирик қолмабди. Кейин онасининг қўлини ечиб отга миндириб олиб келибди.

Орадан бир-икки кун ўтгач, онаси Рустамжонга дебди:

— Ўғлим, энди бу мамлакат биз учун ҳаром, бу ерда энди тура олмайман, бошқа бирон ерга кетайлик.

Она-бола иккита отга миниб йўлга тушиб кетаверибдилар. Бориб- бориб бир хушҳаво жойга етибдилар, у ерда бир боғни кўрибдилар. Боққа киришса, ҳеч ким йўқ эмиш. Бу ерда бир неча кун яшашибди, озиқ-овқатлари тугабди. Шунда Рустамжон онасига:

— Онажон, мен бориб бирон нарса олиб келайин,— деб отини миниб чиқиб кетибди. Орадан бир неча кун ўтибди, аммо Рустамжондан дарак бўлмабди. Онаси ўтириб-ўтириб зик бўлиб, бошини ювиб, сувини обрезга ташлай бошлабди. Обрезга ана шу боғнинг эгаси — катта дев- ни қайси бир паҳлавон ўлдириб ташлаган эди. Аммо дев чала ўлик ҳолда экан. Паҳлавон йигит кетгандан кейин бу боққа Рустамжон онаси билан келган эди. Чалажон дев Рустамжоннинг онаси тўккан сувдан жон ола бошлабди. Уч кундан кейин дев ўзига келиб тирилиб обрез ичидан овоз чиқариб, хотиндан ўзини юқорига тортиб олишни илтимос қилибди.

Буларни шу ерда қолдириб энди гапни жодугар кампирдан эшитиб тайлик. Жодугар кампир подшонинг катта хотинлари олдига келиб, хизмати учун тилла танга с. бди.

Улар: «Кенжа хотин ҳали ҳам тирик эмиш, уни топиб ўлдирмагу-

нингча биз тинч яшай олмаймиз, ўлдирган кунингоқ истаганингча тил- ла берамиз»,— дейишибди.

Кампир яна подшонинг кичик хотини изидан тушибди. Излаб-из- лаб ўша боғни топиб келибди. Эшик тагида кулоқ солиб ўтириб дев- нинг овозини эшитибди.

— Мени тортиб ол,— деркан дев,— мен сенга эр бўламан, муроду мақсадинга етказаман.

Кампир бу гапни эшитиб, «худо берди», дея дарвозани тақиллатиб- ди. Хотин: «Уғлим келгандир, ўз вақтида келди, мени бу девдан кутқа- ради», деб чопиб бориб сўрабди:

— Сиз кимсиз?

— Мен бир йўловчиман, бир бечора заифаман, бу чўли маликда қаерга боришимни билмайман,— дебди жодугар.

Хотин дарвозани рчибди. Кампир кириши биланоқ беҳуш килувчи дорини бурнига теккизган экан, хотин хушидан кетибди. Кампир уни қоронғи бир хужрага ташлабди-ю, эшигини маҳкам кулфлабди. Ўзини Рустамжоннинг онаси қилиб кўрсатиб обрзенинг устини очиб, девни чиқариб олибди. Дев ташқарига чиқиб, кампир билан яшай бошлабди.

Буларни шу ерда қўйиб, гапни Рустамжондан эштайлик. Рустам- жон овқат излаб-излаб бир дарё лабига бориб қолибди. Қараса, дарё лабида бир чодир турганмиш. Чодир ичида парисифат бир соҳибжамол қиз ўтирганмиш, чодирнинг ташқарисида эса иккита семиз қўй боғлаб қўйилганмиш. Рустамжон келиб қараса, қиз йиғлаб ўтирганмиш.

Қиздан сўрабди:

— Ҳой қизча, сен бу чодирнинг ичида, дарёнинг лабида, кимсасиз жойда нега йиғлаб ўтирибсан?

Соҳибжамол қиз Рустамжонга дебди:

— Ана шу дарёда битта аждаҳо пайдо бўлган. Агар ҳар куни ша- ҳардан битта қиз билан иккита қўйни олиб келиб қўйишмаса, шаҳарни ўз домига тортади. Шаҳарда қизлар қолмади. Бугун отам мени иккита қўй билан олиб келиб шу ерга қўйиб кетди. Сиз бу ердан тезроқ ке- тинг, аждаҳо чиқиб қолса сизни ҳам ўз домига тортади.

— Сени ейдиган аждаҳо мени ҳам еса майли. Ёлғиз юргандан кўра сендек соҳибжамол билан биргаликда аждаҳо қорнига кирган яхши- рок. Лекин мен аждаҳони ўлдириб сени кутқараман, кўркма,— дебди йигит.

Шу вақт бирданига чодир куни ва икки қўй, Рустамжон ларзага ке- либди. Рустамжон дарров ғилофидан қиличини чиқариб аждаҳога яқинлашиши билан унинг гарданига шундай урибдики, калласи тана- сидан жудо бўлибди. Аждаҳо улкан тоғдай ағдарилиб жон берибди. Рустамжон аждаҳнинг елка терисидан нишона олиб, қизнинг олдига ташлаб дебди:

— Мен аждаҳони ўлдирдим, ишонмасанг, бориб кўргину шаҳринг- га боргин, мен кетингдан бораман.

Рустамжон қизни кузатиб қўйибдию ўзи қўйни сўйиб еб ётибди. Бу қиз подшонинг қизи экан. Подшо қизи учун зор-зор йиғлаб шаҳридаги барча паҳлавонларни тўплаб:

— Сизларнинг ораларингизда қизимнинг аҳволи қандай эканлиги- дан хабар олиб келадиган бирор паҳлавон борми?— деб сўрабди.

Девона Ҳасан деган паҳлавон бор экан, олдинга чиқиб:

— Мен бораман,— дебди.

Девона Ҳасан келиб узокдан аждаҳонинг дарё бўйида чўзилиб ёт- ганини кўрибди. Кўрқанидан: «Агар’ тирик бўлса мени ҳам еб қўйма- син», деб отини қайтарибди. Лекин, «мени кўрқок экан, дейишмасин», деб яқинроқ келиб қараса аждаҳо ўлиб ётганмиш. Хурсанд бўлиб ша- ҳарга келиб дебди:

— Мен аждаҳони ўлдирдим, бориб подшодан суюнчи олинглар. Мен олдига бориб қилич билан бошига уриб ўлдирдим. Подшонинг қизи Офтобхон ўлимдан озод бўлди, подшога айтинглар, кизини менга никоҳлаб берсин.

Бу хабарни эшитган подшо хурсанд бўлиб дарров тўй бошлашни эълон қилиб, халқига дебди:

— Девона Ҳасан бориб аждаҳони ўлдирибди, энди мен ўн кечаю кундуз тўй қилиб Офтобхонни унга никоҳлаб бераман. Ана шу ўн кун ичида бирор кишининг мўрисида тугун чикмасин. Кимки тугун чи- қарса калласини оламан.

Саккиз кун тўю томоша бўлибди, ҳеч ким уйида овқат пиширмабди. Энди буларни шу ерда қўяйлигу Рустамжондан эшитайлик. Рустамжон олти кун ана шу чодирдан чикмасдан еб-ухлаб ётибдию кейин шаҳарга келибди. Рустамжонга аждаҳонинг дами таъсир қилган экан, олти кундан кейин у касал бўлиб қолибди. Шаҳарда бир саройга кириб хушсиз бўлиб ётибди.

Офтобхоннинг никоҳ кечаси яқинлашибди. Офтобхон Девона Ҳа- санни кўриб дебди:

— Аждаҳони бу одам ўлдирмаган, уни ўлдирган бир паҳлавон, гўзал йигит эди. У аждаҳони ўлдириб мени кузатиб қўйди, ўзи эса ортимдан келмоқчи эди, эҳтимол ҳозир у шаҳардадир.

Подшо бу гапни эшитиб фармон берибди:

— Бутун шаҳарни ахтаринглар, бирор бегона киши бўлса, бу ерга келтиринглар!

Излашибди, излашибди, аммо бирорта ҳам бегона одам топишол- мабди. Саройбон чиқиб подшога дебди:

— Паҳлавонкелбат гўзал бир йигит менинг саройимда, беш кун- дирки, касал бўлиб ётибди. Ўзини билмайди, оти эса саройда боғ- ланган.

Подшо одам юборибди. Рустамжонни подшонинг саройига келти- ришибди. Подшо Офтобхонни чақириб дебди:

— Қани кўр-чи, аждаҳони ўлдирган шу йигитми?

Офтобхон кўриши биланок:

— Ҳа, шу,— дебдию Рустамжоннинг аҳволига ачиниб йиғлаб юборибди.

Подшо дарҳол табибни чақиртириб Рустамжонни даволатибди. Табиблар Рустамжонни соғайтиришиб подшонинг олдига олиб кели- шибди.

Подшо:

— Рустамжом, сиз каердансиз, кимнинг ўғлисиз?— деб сўрабди.— Қандай қилиб бизнинг шаҳримизга келиб қолдингиз? Аждаҳони сиз ўлдирдингизми?

Офтобхон бўлган воқеани бирма-бир айтиб берибди.

Шундан кейин подшо Девона Қасанни хузурига чакиртириб келиб сўрабди:

— Аждаҳони сен қандай ўлдирдинг?

— Мен дарёнинг бўйига борган эдим, аждаҳо чиқиб қолди. Мени у дамига тортишга сал қолди. Чаққэнлик қилиб уриб ўлдирдим,— дея жавоб берибди у.

Рустамжон Девона Қасандан сўрабди:

— Агар аждаҳони ўлдирган бўлсанг, ундан бирон нишонанг борми?

— Сен жинни бўлдингми, мендан нишона сўрайсан,— дебди Де- вона Ҳасан аччиқланиб.

Рустамжон чиқиб кетиб эгари қошида турган аждаҳодан олинган нишонани келтириб подшо олдига ташлаб:

— Мана, аждаҳодан олинган нишона,— дебди. Подшо ёлғончи Девона Ҳасанни зиндонга жўнатибди. Ясовуллар уни олиб бориб зин- донга ташлабди.

Девона, «ёлғончининг тақдири шу экан-да», деб бемалол оёқларини узатиб ётаверибди. Кейин подшо Офтобхонни Рустамжонга никоҳлаб берибди.

Тўй ўтгач, Офтобхон Рустамжондан:

— Сен боравер, мен орқангдан бораман, дедингизу нега ҳаяллаб қолдингиз? Сал бўлмаса мени Ҳасанга никоҳлаб беришувди,— дебди.

Рустамжон ҳазиллашиб дебди:

— Аждаҳо жуда ваҳимали экан, сиз келгандан кейин кўрқиб, хушдан кетиб касал бўлиб қолдим.

Улар ана шундай суҳбатлашиб ўтиришаркан, Рустамжоннинг она- си ёдига тушиб, ух тортиб юборибди.

Хотини хайрон бўлиб дебди:

— Нега сиз бирданига оҳ тортиб юбордингиз, нима, мендан ҳам яхшироқ ёрингиз бор-у, ўша ёдингизга тушдимиз?

— Йўқ, менинг сендан гўзалроқ ёрим йўқ, аммо онам бор, уни бир боғда ёлғиз қолдириб келганман, билмадим, унинг ахволи не бўлди экан? Менга руҳсат берсанг бориб онамни олиб келсам.— Офтобхон рози бўлгач, Рустамжон йўлга тушибди. Йўлда бир жарлик олдидан ўтаётди кучукнинг нолишини эшитиб қолибди. У ерга яқинроқ бориб қараса жарликка тушиб қолган бир кучукча чиколмасдан ғингшиётган экан. Баҳодир йигит жарликка тушиб кучукчани тепаликка олиб чиқиб кўйибди. Кучукча ҳам унинг кетидан эргашиб кетаверибди.

Рустамжон билан кучукчани шу ерда қўйлигу жодугар кампирдан гапирайлик.

У ўзини Рустамжоннинг онаси шаклига киритиб: «Боласи келиши билан бирор илож билан нобуд қиламан»,— деб кутиб турибди. У шу хаёллар билан банд бўлиб турганида эшик тақиллаб қолибди. Кампир чопиб бориб дарвозани очиб қараса Рустамжон экан. Бирданига у:

— Ха, ўғилжонгинам, нега бунчалик ҳаяллаб кетдинг?— деб, Рустамжоннинг бошини кўксига босибди.— Хайриятки, соғ-саломат келибсан! Йўлингда кўзларим тўрт бўлиб турувди.

Йигит уйга кириб девни кўриб хайрон бўлибди.

Жодугар кампир девга дебди:

— Мен сенга ўғлим келади деб айтмаганмидим. Сени энди ўлди- ради, агар жонингни кутқармоқчи бўлсанг шундай ургинки, боши ик- кига ажралиб кетсин.

Дев дебди:

— Мен буни нега урай, у сенинг ўғлинг, сен унинг онаси бўлсанг, ўғлингга раҳм кил.

Кампир аччиқланиб девга дебди:

— Мен сенга менинг буйруғимдан чиқмайсан деб айтмаганмидим, сен рози бўлдинг, энди нега менинг буйруғимни бажармайсан. Ваъ- данга вафо қилмасанг, мен ўзим чорасини кўраман.

Кампир шу гапни айтибдию бир сиқим тупрокни олиб Рустамжон- нинг кўзига сепибди. Рустамжон кўр бўлиб қолибди. Дев эса:

— Биз, девлар ҳам ўз фарзандларимизга меҳру шафқат қиламиз, сен одам бўла туриб ўз ўғлингни нима қилдинг?— деб кампирни шун- дай савалабдики, жойида тил тортмай жон берибди. Дев чиқиб ке- тибди.

Рустамжон эса кучукчанинг вовулашини сезибди холос. Кейин кўллари билан аста-аста деворни ушлаб ташқарига чиқиб кучукчани топиб унинг бошини силаб дебди:

— Сен хайвон, мен эса одам, иккаламиз шу боғда ёлғиз қолдик, энди нима қиламиз?

Кучукча бу гапни эшитибдию аллақерга ғойиб бўлибди. Анчадан кейин дарвоза олдига келиб қараса, Рустамжон ёнбошлаб ётганмиш.

Кучукча хотиржам бўлиб подшонинг кизи яшаётган шаҳарга йўл олибди. Подшонинг кизи Офтобхоннинг кўзига кучукча қандайдир яхши кўриниб кетибди ва у итнинг олдига нон ташлабди. Кучукча қорнини тўйдирибдию битта нонни тишлаганича чиқиб кетибди. Келиб нонни Рустамжоннинг қўйнига солиб қўйибди. Рустамжон нонни еб- дию яна уйқуга кетибди.

Шундай қилиб ҳар куни кучукча Офтобхоннинг олдига бориб Рустамжонга нон олиб келадиган бўлибди. Бир куни думини Рустам- жоннинг юзига суртиб акиллай бошлабди. Рустамжон кучук қаергадир чакираётганини фаҳмлабдию унинг думини ушлабди.

Кучукча йигитни киз яшаётган шаҳар яқинида қолдирибдию ўзи шаҳарга кириб кетибди.

Офтобхон хурсанд бўлиб:

— Ҳа, кучукча, очкаб яна келдингми?— дея, дарров нон олиб ке- либ унинг олдига ташлабди. Кучукча нонни еб қорнини тўйғазибдию иккитасини кўтариб кета бошлабди. Офтобхон эса:

«Буни қаерга олиб борар экан», деб унинг орқасидан пойлаб кета бошлабди. Кучукча шаҳардан чиқиб қабристонга борибди ва қаб- ристон хонақосига кирибди.

Офтобхон бориб хонақо эшигини очиб қараса ичкарида бир одам ўтирганмишу кучукча бошини иккала кўлига кўйиб ўша киши олдида ухлаётганмиш. Хонақонинг ичи қоронғи экан. Офтобхон ҳалиги ки- шини танимай сўрабди:

— Сиз кимсиз, нега бу қабристон хонақосида яккаю ёлғиз ғарибо- на ўтирибсиз?

У киши жавоб берибди:

— Менинг номим Рустамжон, кўр бўлганимдан ўзим беҳабар қол- дим, онам кўзимга бир ҳовуч тупроқ сочиб кўр қилди. Ана шу кучукча қаердандир нон олиб келиб мени боқиб юрибди.

Офтобхон хонақо ичига кириб, дурустроқ тикилиб Рустамжонни танибдию йиғлаб юборибди. Рустамжон сўрабди:

— Сен кимсан, нега мени кўриб йиғлаяпсан?

— Мен Офтобхон, сизнинг хотинингиз,— деб Офтобхон эрини уйига олиб келибди ва бу ҳақда отасига хабар берибди. Отаси келиб Рустамжонни кўриб жуда афсусланибди. Сўнгра аркига бориб ҳамма табибларни йиғишни буюрибди. Подшо табибларга Рустамжоннинг кўзини даволашни топширибди. Табиблар ишга киришиб анча уриниб- дилар, аммо бирортаси ҳам Рустамжоннинг кўзини даволай олмабди. Кейин кўшни мамлакатдан бир зўр табибни олиб келибдилар.

Табиб Рустамжоннинг барча саргузаштларини, қандай қилиб кўр бўлганини, қайси йўл билан тирик қолганлигини сўрагач, Офтобхон- нинг кўзёшидан олиб сурса тузалади дебди. Офтобхон йиғлаб-йиғлаб ҳовучини кўзёшига тўлдирибди ва уни Рустамжоннинг кўзига суртган экан, кўзлари илгаригидай очилиб кетибди.

Бу хабарни эшитиб хурсанд бўлган подшо қанчадан-қанча совға, олтин бериб доно табибни кузатиб кўйибди. Шундан кейин Рустам- жоннинг хотини овқат пиширса олдини кучукчага берадиган бўлибди. Орадан бир неча вақт ўтгач, Рустамжон хотинига дебди:

— Мен ўз онамнинг бундай қилишига асло ишонмайман. Мени кўр қилган бирор жодугар бўлса керак. Иккаламиз биттадан яхши от ола- мизу ўша боғни кўздан кечирамиз. Боғни яхшироқ кўриб чиқмагуним- ча хотиржам бўлолмайман.

Офтобхон рози бўлибди. Иккови, эру хотин отга миниб сафарга чиқишибди. Бокқа келиб қарашса, ҳақиқатан ҳам ўлган хотин Рустам- жоннинг онаси эмас экан. Офтобхон излаб-излаб эшиги маҳкамланган вайрона бир ҳужрани очиб ичкарига кирибдию ўликдай бўлиб ётган бир аёлни кўрибди. Дарров билагини ушлаб кўрса, ҳали жони бор эмиш. Офтобхон:— Бу ёкка келинг, онангиз шу аёлми?— деб эрини чақирибди.

Рустамжон кириши биланоқ жодугарнинг банди тугабди, аммо аёл ҳушига келмабди. Уни ташқарига олиб чиқиб даволабдилар. ;<ушига келтириб, овқат бериб парвариш қила бошлабдилар. Аёл соғайиб кет- гач, бўлган воқеани гапириб берибди.

Рустамжон ҳам бошидан ўтган саргузаштларни онасига ҳикоя ки- либ дебди:

— Мана шу қизнинг номи Офтобхон, сизнинг келинингиз, менинг соғайиб кетишимга ҳам шу сабаб бўлган.

Учовлари боғда бир неча кун яшабдилар. Рустамжон бориб ов қи- либ келар, онаси билан хотини эса ҳар хил лаззатли таомлар пишири- шаркан.

Бир куни Рустамжон кетгандан кейин дарвоза тақиллабди. Офтоб- хон эшикни очса бир қария турганмиш.

— Қизим, мен бир йўловчи мўйсафидман, жуда чарчаб кетдим, бир чойнак аччиқ чой дамлаб берсанг, чойни ичиб ташналигим қоладию ҳаққингга дуо

қилардим,— дебди у.

Офтобхон ичкарига кириб бир чойнак чой билан иккита нон олиб чиқиб қариянинг олдига қўйиб, ундан сўрабди:

— Ота, қаёқдан сўраймиз?

Қария жавоб берибди:

— Мен фалон мамлакатнинг подшоси эдим, иккита хотин олдим, фарзанд кўрмадим, учинчи хотиним ўғил туғди. Шукр қилиб фарзанд- ни тарбиялаб, мамлакатни идора қилиш ўрнига жанг пайдан бўлдим. Қўшни мамлакатлар менинг лашкар тортишимдан безор бўлишиб, ўзаро маслаҳатлашиб бирлашдилару бошимга бостириб келдилар, лашкарларимни тору мор қилдилар, ўзим зўрга қутулиб қолдим. Бир неча вақтдан буён бирон жойдан хотиним билан фарзандимнинг дара- гини эшитарман деб сарсонун саргардон шаҳарма-шаҳар, кишлокма- кишлок юрибман.

— Ўғлингизнинг номи нима эди?—сўрабди Офтобхон.

— Рустамжон,— жавоб берибди чол.

Офтобхон бу чолни эрининг отаси эканлигини сезибди.

Ичкарига олиб кириб иззату ҳурмат кўрсатибди. Ётар пайт Рустамжон овдан келибди. Қараса бир чол етти қават юмшоққина кўрпа устида ухлаб ётганмиш.

Офтобхон Рустамжонга дебди:

— Рустамжон, менинг гуноҳимни кечиринг, мана шу чол дарвоза олдига келиб, узоқ йўлдан келдим, битта чой дамлаб бер, деб зорланди. Мен чой дамлаб бердим. У саргузаштини айтиб берди. Сизнинг отан- гизнинг саргузаштига ўхшайди. Ўғлингизнинг номи ҳам Рустамжон экан.

— Ундай бўлса бу менинг отам экан,— деб Рустамжон Офтобхон- га савол берди,— аммо мен ёлғон гапга ишониб онамни ўлдириш ҳола- тига олиб келган отани нима қилай?

Қария эрталаб туриб, хуржунини елкасига ташлаб жўнамоқчи бўлибди. Офтобхон Рустамжонга чолнинг кетаётганини айтибди. Рустамжон қарияга ачинибди. Ҳар қалай отаси-да, яхши фарзанд ота- онасининг гуноҳидан кечади-ку.

Рустамжон чиқиб отаси билан кўришиб, ичкарига олиб кириб, кўрпачалар устига ўтиргизиб, ўзини танитибди.

Ота ўғлини кўриб, ўзида йўқ шод бўлиб, ўрнидан туриб, ўғлингизнинг юз-кўзларидан ўпибди. Кейин қария Рустамжоннинг онаси олдида узр сўраб гуноҳини кечиршини илтижо қилибди. Хотин эрининг гуноҳи- дан ўтибди. Сўнгра учовлари Офтобхоннинг отаси хузурига бориб бир неча вақт меҳмон бўлишибди. Улар у ерда эдилар, биз бу ерга келдик.

Улар муроду мақсадларига етишибди, биз ҳам

АЖОЙИБОТ

Бухоро мадрасаларидан бирида қашшоқ бир йигит таҳсил кўрар- кан. У ўқишга ҳавас-иштиёқи зўрлигидан ҳар қандай кийинчиликка ҳам бардош бераркан. Кунлардан бир куни унинг ҳамёнида пули ҳам, хужрасида егулик нони ҳам қолмабди. Нима қиларини билмай бир не- ча кун шу зайлда юрибди. Бир куни у «Шоҳнома»ни қўлига олибдию шаҳарнинг гавжум гузарларидан бирини танаб олиб шоҳномахон- ликни бошлабди. Унинг баланд ва майин овози, бурро ва аниқ ўқиши бир зумда ҳаммани ўзига жалб этибди. Одамлар унинг чор атрофини ўраб олиб, берилиб эшитармишлар. Йигит «Шоҳнома»нинг бир неча достонини ўқиб китобни ёпган экан, кишилар ҳаяжонга тушиб ҳар ким ҳолига

яраша ҳиммат қилиб, унинг олдига пул ташлабдилар. Йигит пулларни йиғиштириб олиб, бозорга бориб гўшт-ёғ, гуруч, сабзи-пиёз харид қилиб хужрасига қайтибди.

Ўша ёқда учта ўғри яшар экан. Ўғрилар йигитнинг пайига тушиб, уни кузатиб юрибдилар ва йигитнинг мадрасага кириб кетганини аниқлабдилар. Унинг хужрасини кўз остига олиб, қоронғи тушишини пойлабдилар. Қош қорайиши билан улар билинтирмасдан хужрага кирибдилару йигитга дебдилар:

— Ўрнингдан қимирлама, овозингни чиқарма, акс ҳолда ўлди-рамиз.

Йигит бу гапларни эшитмагандай, ўғриларни кўрпачага таклиф қилибди.

— Э, марҳамат, марҳамат, азиз меҳмонлар, хуш келибсизлар! Ҳо-зиргина паловхонни ҳам дамлаб қўйдим, бир пиёла-бир пиёладан чой ичгунларингча тайёр бўлади.

Ош ҳиди ўғриларнинг димоғига урилиб, иштаҳаларини қарнай қилибди. Улар бир-бирларига, аввал ошни еяйлик, кейин нима истасак қилаверамиз, дегандай кўз қисибдилар.

Йигит ўғрилардан бирига чой узатиб дебди:

— Уч йилдирки, мен ана шу мадрасада таҳсил оламан, қандай одамларни учратмадим, дейсиз. Бу мадраса шогирдларининг баъзилари ростгўй, ҳалол-покиза, бошқаси дағалу бадмуомала, учинчиси ичимдагини топ — хуллас, ҳаммаси ҳар хил. Рўпарамдаги хужрада истикомат қилувчи муллаваччанинг бир одати бор. Ҳар замонда ёлғон гапириб турмаса қип-қизил жинни бўлади-қолади. Ўтган кечаси хуфтон вақтида тўсатдан:— Ҳой одамлар, ҳой одамлар, жойларингдан туринлар, бу ерга келинлар!— деб дод солди. Аввал бу унинг навбатдаги ёлғони бўлса керак деб ҳеч ким хужрасидан қимирламади.— Сизлар қандай бепарво кишиларсизки, ўринларингдан туриб, бу ажойиботни кўришни истамайсизлар!— деб у яна ҳам қаттиқроқ бақирди,— шохномахон йигит ҳам бу сўзларни бор овози билан такрорлади:

— Ҳой муллаваччалар, қандай бепарво кишиларсизки, жойларингдан туриб келиб, бу ажойиботни кўришни истамайсизлар!

Йигитнинг овозини эшитиб тўрт томондан қўшнилари унинг хужрасига кириб келдилар.

— Қани, қани, қандай ажойибот экан?—сўрабди улар.

— Мана бу уч ўғри,— дебди йигит,— менинг жоним ва пулим қас- дига тушиб, бу ерга келишибдию мен бўлсам уларни палов билан меҳ- мон қилмоқчиман. Ахир бундан ортиқ ажойиб нарса бўладими?!

ТИЛ ЯРАСИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир ўтинчи бўлган экан. У ҳар куни ар- қон ва болтани олиб тоғу ўрмонларга борар, у ердан ўтин орқалаб ке- либ бозорда сотиб тирикчилик ўтказаркан.

Бир куни у ўрмонда қуриган арча дарахтини йиқитиб майдалаётган экан, қаердандир битта бахайбат айиқ пайдо бўлиб қолибди. Айиқни кўрган ўтинчи ҳозир бу мени нобуд қилади деб ҳаётдан умидини узибди.

Аммо айиқнинг у билан иши бўлмабди-ю, сўрабди:

— Эй ўтинчи, мен сенинг минг машаққат-ла бу ерга чиқиб, захмат чекиб дарахтни ағдарганингни кўрдим. Қани айт-чи, бу сенга нима учун керак?

— Мен буни бозорга олиб бориб сотиб, пулига ул-бул олиб тирик- чилик ўтказаман,— жавоб берибди ўтинчи.

— Ундай бўлса, сен овора бўлиб азоб чекиб юрма,— дебди айиқ.— Мен бекорчиман, ҳар куни бир боғ ўтин тайёрлаб тоғнинг этагига олиб бориб қўяман. Келиб олиб кетаверсан.

Эртасига ўтинчи белгиланган жойга келса дарҳақиқат айиқ катта бир боғ ўтин тайёрлаб қўйганмиш. У хурсанд бўлиб ўтинни орқалаб жўнабди.

Бир неча кун шу зайлда ўтибди. Бир куни ўтинчи, бу айиқ менга кўп яхшилик қилди, мен ҳам унинг яхшилигини қайтаришим зарур, деб ўйлабди. Бу фикрини у хотинига ҳам айтибди:

— Мен келгунча яхшироқ овқат тайёрлаб қўй, битта ўртоғимни олиб келаман.

Хотин рози бўлгач, ўтинчи ўрмонга бориб излаб-излаб айиқни то- пибди ва меҳмондорчиликка таклиф қилибди. Айиқ қўнмабди, лекин ўтинчи уни қўярда-қўймай кўндирибди.

Улар иккови йўлма-йўл суҳбатлашиб ўтинчининг уйига етиб кели- шибди. Меҳмонни қарши олгани чиққан хотини эри билан бахайбат айиқнинг келаётганини кўрибди.

— Вой шўрим қурсин,— дебди хотин эрига.— Ҳали сенинг ўрто- қинг мана шу бадбашара айиқми?!

Айиқ хотинининг бу гапларидан ранжиб, ўтинчига дебди:

— Мана шу болтанг билан менинг бошимга бир ур!

— Хотиним ҳали сизнинг ким эканлигингизни билмайди, сиз асло хафа бўлманг,— дебди ўтинчи.

Аммо айиқ ўз гапида туриб олибди:— Бошимга болтанг билан ур! Агар урмасанг иккалангни ўлдириб, хонавайрон қилиб кетаман!

Ўтинчи ўйланиб қолибди: «Агар урмасам бу бир сўзли айиқ айтга- нини қилади, яхшиси, уриб бошини иккига бўлайин, шояд ўлиб, жони- миз қутулиб қолса».

— Майли, илож қанча,— дея у болтасини кўтариб бор кучи билан айикнинг қоқ пешонасига туширибди. Айик қонга беланиб чиқиб кетди.

Ўтинчи эса айик бундан кейин тирик қолмас деб ўйлабди. Аммо у ана шу воқеани унутиш мақсадида бир неча вақт узок ўрмонлардан ўтин олиб келиб юрди.

Бир куни у: «Айик ўлиб кетгандир, илгариги жойимга бориб ўтин олиб келсам яхши эмасми?» деган ҳаёлда илгариги ўрмонга борибди.

Ўтинчи бир дарахтни эндигина ағдараётган экан, ногаҳон айик пайдо бўлибди.

Ўтинчи унинг соғайиб кетиб захмдан асар ҳам қолмаган пешона- сига кўз тикиб ҳайрон бўлиб қолибди.

— Ҳа, ошна,— дебди айик,— болтанг зарбидан бошимда нишона ҳам қолмади, кўряпанми, аммо хотинингнинг нишдор сўзлари ҳеч вақт қўнглимдан кетмайди. Бугун болтанг овозини эшитиб, ўша яра яна янгиланди.

Айикнинг гаплари ҳақ экан. Ўтинчи оғиз очмасдан болтасини кўтарганича бошини қуйи солиб ўрмондан чиқиб кетибди-ю, яна қай- тиб бу ерга келмайдиган бўлибди.

ПАНЖБЕД ИЛМИ

Соқоли тўрвадай бир домла бўлган экан. Бир куни меҳмондорчи- ликка борган домла мезбон ҳовлисида юрган гўзал қизни кўриб унга ошиқу шайдо бўлиб қолибди ва гўзалликда тенги йўқ бу қизни қўлга киритиш пайига тушибди.

У уйига келиб шайхни, раисни ва қозини чакирибди, зиёфатдан кейин у дебди:

— Азиз дўстларим, мен сизлардан яна бир неча зиёфат қарздор- ман, нима истакларинг бўлса бажо қилурман, мен бир дардга гирифтор бўлдим. Сизлардан бошқа ҳеч ким дардимга даво топа олмайди. Мен- нинг дардим — ишқ дарди, фалончининг қизига ошиқ бўлиб қолдим. Агар сизлар совчи бўлиб борсаларинг, қизнинг отаси йўқ демайди. Айтинглар, қизи эвазига қанча молу дунё деса бераман.

Шайх, раис, қози совчи бўлишиб қизнинг отаси ҳузурига боришиб- ди, воқеани айтишиб, домланинг номидан қўплаб мол-мулк, қиммат- баҳо матолар ваъда қилишибди.

Қиз ниҳоятда доно ва зийрак экан. Меҳмонларнинг нима мақсадда келганлигини билиб дебди:

— Бизга мулланинг пули, молу дунёси керак эмас. Бориб айтинг- лар, домла шу ерга келсин, бир шартим бор, бажарса майли, розиман.

Совчилар домлани юборишибди.

Қиз домлага дебди:

— Домла, Бухоройи Шарифга борсинлар, у ерда панжбед, даҳбед илмини ўргатадиган мадраса бор. Ўша мадрасада ўқиб панжбед илми- ни ёд олиб келсалар, муродларига етадилар.

Домла йўл тараддудини кўриб, Бухорога жўнабди. Бир неча кун йўл юриб шаҳарга етгач, панжбед илмини ўргатадиган мадрасани сўроқлай кетибди. Ҳеч ким бундай мадрасанинг қаердалигини билмас эмиш. Домла мадрасани излай-излай тополмасдан чарчаб, бир ҳовуз бўйида дам олиб, хуржунидан нон чиқариб сувга ботириб еб ўтирган экан, бир аёл сувга чиқиб қолибди ва домлани кўриб дебди:

— Домла, мусофирга ўхшайсиз, қаердан келдингиз, мақсадингиз нима?

— Ҳа, мусофирмиз, бошимизга бир савдо тушдию бу ерларга келиб қолдик,— жавоб берибди у.

— Қандай савдо экан?—сўрабди аёл.

Домла ошиқ бўлганлигини ва қизнинг шартини айтиб берибди.

— Мен бундай мадраса қаерда эканлигини билмайману,— дебди аёл,— лекин мадрасада ўқиб панжбед илмини ўрганган бир танишим бор. Агар истасангиз ўшанинг олдига олиб бораман, бу илми сизга ҳам ўргатади.

— Бораман, албатта бораман, ахир мен фақат ана шу мақсад билан бу ерга келганман-ку,— дея аёл орқасидан эргашибди домла.

Улар тор кўчалардан боришиб бир баланд дарвоза олдида тўхташибди. Аёл эшикни тақиллатибди. Кимдир ичкаридан дарвозани очибди. Ҳовлига киришибди. Аёл домлани каттагина бир уйга олиб кириб ўтқазибди. Чиқиб кетиб бир кампирни бошлаб кириб дебди:

— Агар панжбед илмини ўрганмоқчи бўлсангиз менинг ҳамма айтганларимни қабул қиласиз.

Домла бир оз ўйланиб туриб рози бўлибди.

— Рози бўлган бўлсангиз, исми шарифингиз нима, айтинг,— сўрабди аёл.

— Исми Мамадкарим.

— Бу киши менинг ўғай онам, исмлари Бибишарифа, хотинликка қабул қилинг!

Айтганларини бажаришга рози бўлган домла ноилож қабул қилибди. Шу пайт паҳлавонсифат тўрт йигит қўлларида тўртта тол новдасини кўтариб кириб келишибди.

— Булар менинг ўғилларим, сизга энди невара бўлишади.

Кечқурун домла билан кампирни қолдириб кетишибди. Эрталаб аёл келиб қараса, домла уйнинг бир четида ўраниб ётганмиш.

Хотин сўрабди:

— Домла, сизга нима бўлди?

— Мен асло бундай кампирга эр бўламан деб ўйламаган эдим!— жавоб берибди домла,— мен ундан жирканаман, ҳазар қиламан.

— Ҳали шунақа денг?! Сен ўз тенгингдан ҳазар қиласану энди фарзандингдек қизга эр бўлмоқчимисан?— дея хотин шовқин кўтарибди.

Хотиннинг овозини эшитиб ҳалиги йигитлар қўлларида тол новдалари билан кириб келишибди. Хотин ҳам битта тол хивичини олибди. Беш киши бўлиб домлани чунон савалашибди-ки, ҳаммаёғи мўматалоқ бўлибди.

— Мана шу панжбед илми бўлади,— дейишиб, домлани уриб-уриб хайдаб юборибдилар.

Домла бир неча кундан кейин:

— Хайрият, юз бор хайрият,— деб юртига кириб келибди.

Юртдошлари унинг ахволини кўриб хайрон бўлибди, хўп кулиб олишгач, сўрашибди.

— Эй домла, нега саллангиз йиртилган, юзларингизнинг қони қоч- ган, соқолингиз хурпайган, ҳамма жойингиз шикастлангану сиз яна «хайрият, юз бор хайрият», деб келяпсиз.

— Хайрият, юз хайриятки, ул айёр қиз даҳбед илмини буюрмаб- ди,— дебди домла,— битта салла билан чопон садқаи сар, бу жаро- хатлар ҳаммаси битиб кетади, агар у даҳбед илмини буюрганда мен тирик қолармидим?

Домла бўлган воқеани кишиларга ҳикоя қилиб берибди, аммо қан- дай қилиб қари кампирдан қочганини айтмабди. У бутун йўл бўйи: «Мен қари киши учун кекса кампирнинг ёни дўзахдай эди, у қиз учун менинг оғушим дўзахдан ҳам баттарроқ бўлар-да!»— дея хаёл қи- либди.

— Қиз доно экан, мени бошлаб жазолади,— деркан у.

Ҳа, ёш хотинни орзу қилган қарининг жазоси ана шундай бўлади.

ГЎЗАЛ ВА ДОНО ФАРИШТАМОҲ

Қадимда бир подшо бўлиб, у ниҳоятда бой-ю, фарзандсиз экан. Бир куни подшо ойнага қараб соқолига оқ оралагани ва пешонасига ажин тушганини кўриб:

— Юз афсуски, ўрнимга ўтирадиган ўғлим йўқ-да,— деб хафа бўлибди.

Шу зайдла подшо ғам-ҳасрат билан кун кечираверибди. Бир куни подшонинг хотини эрини ажойиб бир хушхабар билан хурсанд қи- либди.

Шунда подшонинг боши осмонга етиб:

— Менинг хотиним ўғил туққан куни бошқа кишининг хотини ҳам ўғил туғса унияма фарзандликка оламан,— деб мамлакатга жар солди- рибди.

Орадан тўққиз ою, тўққиз қуну тўққиз соат ўтгач подшонинг хоти- нини кўзи ёриб ўғил туғибди. Шу куни бир подачининг уйида ҳам фарзанд дунёга келибди. Подшо подачининг ўғлини ҳам ўз уйига олиб келтирибди.

Болалар бир яшар, икки яшар, уч яшар, кейин тўрт яшар ва ниҳоят мактаб ёшига қадам қўйибдилар. Подшо уларнинг икковини ҳам мак- табга берибди.

Подачининг ўғли шавқ билан ўқир, китобларнинг маъносини шаҳ- зодага тушунтириб берар экан. Шахзода ҳам зеҳн ва иштиёқ билан ўқир, аммо зеҳни подачининг ўғлиникига баробар келолмаскан.

Бориб-бориб болалар балоғатга етибдилар, ёшлик қони вужудла- рида қайнаб улар шаҳар атрофини сайр қиладиган, овга чиқадиган

бўлишибди. Бир куни улар иккови овга кетишаётган экан, шаҳзода бир кишлок яқинида бир қушчани кўриб қолиб ўқ узибди.

Шу пайт бир ҳовлида бир кампир бўз тўкиб ўтирганди. Яраланган қуш учиб бориб кампир тўқиётган бўз устига кўнибди-ю, бўз иплари чигаллашиб, қонга беланиб кетибди.

Шаҳзода ўз ови кетидан қувиб кампир ҳовлисига кириб келибди.

— Эй йигит,— дебди кампир уни кўриб,— ёмон иш қилдинг, бео- доблик қилдинг, илоҳи Фариштамоҳ ишқининг шамоли юзингга урсин.

— Эй она,— деди шаҳзода ҳайрон бўлиб,— Фариштамоҳ дединг- ми? У ким, қаерда яшайди?

— Гўзал ва доно Фариштамоҳ,— жавоб берибди кампир,— бу ер- дан анча узоқда, кун ботар тарафда, етти баланд довон ортида яшайди. У шу қадар нозанин ва оқилаки, дунёда тенги топилмайди. Минглаб йигитлар унинг ишқига гирифтор бўлиб, теварагида юрдилар, аммо ҳеч ким унга ёқмади.

Шаҳзода бу гапни эшитиб зудлик билан отасининг қасрига қай- тибди. Ҳали у қаср дарвозасига етмасданоқ отаси уни кутаётганлигини айтишибди.

— Ўғлим,— дебди подшо,— мен кексайиб қолдим, мендан кейин ўрнимга сен ўтирасан, шунинг учун бу ишга' тайёр бўлишинг керак, кел, мен хазиною дафиналарни сенга кўрсатай, ниманинг қаердалиги- ни ва қачон ишлатиш кераклигини билиб ол.

Шаҳзода отасидан сўрабди:

— Эй меҳрибон ота, дунёда еб-ичиш яхшими ё дунё кезишми? Бир жойда ўтириш маъкулми ё дунёни сайр қилиш?

Отаси:

— Эй азиз фарзандим, жаҳонни кезиш, дунёни билиш маъқулдир, кўп ерлар, турфа халқларни кўрасан, илминг кўпайиб, ақлинг расо бўлади,— дебди.

— Ундай бўлса,— дебди шаҳзода,— ижозат берсангиз, аввал бир оламини сайр қилсам.

Гапнинг тагига етмай, «жаҳонни кезиш яхши», деб қўйган подшо ноилож ижозат берибди. Шаҳзода подачи ўғлини ўзи билан бирга олиб чиқиб кетибди.

Улар йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди, етти довон- дан ўтишиб бир шаҳри азимга етишибди-ю кўчалардан бирига кириб, бир уйнинг эшигини тақиллатишибди. Эшик очилиб бир кампир чи- қибди. Подачининг ўғли кампирга дебди:

— Салом, онажон, биз мусофирлармиз, икки-уч кун туришга би- рон жой берсангиз.

— Эй азиз фарзандларим,— дебди кампир,— бир уйчам бор, бо- шим сиғса оёғим сиғмайди, оёғим сиғса бошим сиғмайди.

Подшонинг ўғли камарбандидан битта тилла чиқариб кампирга узатибди.

Кампир хурсанд бўлиб:

— Қани, киришлар, кираверинглар, битта каттагина уйим бор, қанча кун истасаларинг тураверинглар,— дебди.

Кампир дарров кўрпача ташлаб, дастурхон ёзибди, нон олиб келиб, овқат тайёрлабди. Ярим тунгача чакчаклашиб ўтиришибди-ю, кейин кампир ўрин тўшаб дебди:

— Азиз фарзандларим, зинҳор ва зинҳор кечаси ташқарига чик- манглар, оқибати ёмон бўлади.

Кўрпа ичида ётаркан, подачининг ўғли: «Кечаси қандай ходиса рўй берар эканки, ташқарига чиқиш мумкин эмас экан? Чиқиб бир билиш керак», деб ўйлаб подшонинг ўғлини уйгоғиб дебди:

— Эй биродар, тур ўрнингдан! Ахир биз ухлагани келганимиз йўқ- ку, ташқаридан хабар олайлик-чи, нима гап бор экан?

Икковлари ташқарига чиқишса, шаҳарнинг бир томони қоп-қо- ронғию бошқа томони эса кундузгидай равшан эмиш, этикдўзлар этик тикиб, дурадгорлар дурадгорчилик, тароқчилар тароқ қилаётган эмиш. Улар хайрону лол бўлишиб, анча вақт томоша қилишибдию яна қайтиб келиб ўз ўринларига ётибдилар.

— Эй меҳрибон она,— дебди кампирга гюдачининг ўғли сахар ўрнидан туриб,— биз кечаси кўрган ходисанинг сири нимада?

Кампир сўрабди: •

— Эй фарзандларим, кечаси ташқарига чиқдиларингми?

— ?<а, чикдик. — дейишибди йигитлар,— нега шаҳарнинг бир то- мони қоронғию, бир томони ёруғ эди?

Кампир дебди:

— Болаларим, бу сирдан хабардор бўлиб яхши қилмабсизлар, буни билиш бошларингга ташвиш келтиради.

— Қани айтинг-чи, бунинг сири нимада?— шаҳзода билан пода- чининг ўғли кампирни ҳол-жонига қўймай сўрайверибди.

— Бунчалик мажбур қилсаларинг,— дебди кампир,— айтмай ило- жим қанча? Бу ёруғлик Фариштамоҳнинг жамолидан. У қайси томонга қараб ётса, ўп.а томон ёруғ бўлади, бу сирдан хабардор бўлган ҳар бир йигит ужа ошиқ бўлади. Сизларнинг ҳам бошқалар сингари унинг иш- қига асир бўлиб, сарсону саргардонликда азоб-укубат чекишларингни истамаганлигим учун сирни айтмагандим.

Подачининг ўғли дебди:

— Эй онажон, Фариштамоҳнинг номини тилга олган тилларингиз- нинг қурбони бўлай. менинг биродарим аллақачонлар унинг дийдорига ошиқи шайдо бўлган. Биз уни сўроқлаб шу шаҳарга келганмиз.

Кампир дебди:

— Қанчадан-қанча шаҳзодаю вазирюдалар уни сўроқлаб келиб мақсадларига етиша олишмадию сизлар қандай етасизлар?

— 7али билмаймизу,— деб жавоб берибди подачининг ўғли,— ё жон берамиз, ё мақсадимизга етамиз.

Шундан кейин йигитлар кампирдан Фариштамоҳнинг шартни бор- лигини ва шу шартни ким бажарса унинг висолига ета олишлигини билиб олишибди.

Шаҳзода билан подачининг ўғли қиз турган ерга равона бўлибди- лар. Уларни кутиб олишиб, каттагина уй ичига олиб киришибди. Хона ичидаги парда ортидан овоз эшитилибди:

— Менинг бир зўр шартим бор. Кимки ўшани бажарса муродига етади.

— Шартни айт,— дебди шаҳзода.

— Мен сўри устида ётибман, сизлар бақирмасдан, ортиқча ҳаракат қилмасдан шундай бир йўл топингларки, эргалабгача кўзим илин- масин.

Шаҳзода рози бўлиб ўша ерда қолибди. Подачининг ўғли кампир- нинг уйига кетибди. Аммо шаҳзода тун бўйи қизни ухлатмаслик чора- сини тополмабди-ю, унинг ўзини уйку элтибди.

Эрталаб туриб шартни ютқизганлигини сезибди. Ғам ва қайғу би- лан кампирникига қайтибди. Подачининг ўғли унга таскин бериб дебди:

— Азиз биродарим, ғам ема, мен қизнинг шартини бажаришга ҳа- ракат қиламан, шарғни бажарсам, қиз сеники бўлади.

Ўша куни подачининг ўғли ёғочдан қўғирчоқ ясаб кечқурун Фа- риштамоҳнинг олдига бориб шартни бажаришга тайёр эканлигини айтибди.

Уни ҳам ўша уйга олиб кириб парда ортига ўтқизишибди.

Подачининг ўғли қўғирчоғини чиқариб, унга бир бор маъноли ги- килиб қўйибдию кейин ўйинга солиб дебди:

— Эй азиз дўстим, сен зийраклик ва донишмандликда машхур- дирсан, менинг фикрим анчадан буён бир неча ходиса билан банд, сен ана шу жумбоқни ҳал қилишда менга ёрдам бер!

— Қани айт-чи, улар қандай ходисалар экан?— дебди подачининг ўғли қўғирчоқ номидан овозини майин қилиб.

Қиз ўзига-ўзи, ажабо, бу майин овозли донишманд қандай махлуқ экан ва булар қандай ходисалар экан, деб кўзининг қири билан йигит томонга назар ташлабди. Қўғирчоқ лабини қимирлатиб гап бошлабди ва бу Фариштамоҳнинг диққатини ўзига тортибди.

— Эй азиз дўстим,— дебди подачининг ўғли қўғирчоққа мурожаат қилиб,— бир шаҳардаги қуръа ташловчи қуръа ташлаб, Миср подшо- сининг гўзалликда тенги йўқ қизи қаттиқ касалликка дучор бўлибдию мамлакатдаги табибларнинг биронтаси ҳам уни даволай олмабди.

Подшо: «Агар кимда-ким қизимни даволаса, кўплаб молу дунё би- лан қизимни ўша кишига никоҳлаб бераман», деб жар солдирибди. Қуръа ташловчи бу воқеани табибга ҳикоя қилиб берибди.

— Афсус, юз афсус,— дебди табиб бош қимирлатиб,— у ер анча узоқда, бўлмаса мен бориб уч кунда уни тузатиб-даволаб келардим.

Бу воқеадан хабар топган дурадгор тахтадан учадиган от ясабди ва улар учовлари ёғоч отга миниб қисқа вақт ичида Мисрга етиб кели- шибди.

Табиб қизни даволабди ва подшо уни катта инъом билан бирга та- бибга бермоқчи бўлибди. Буни кўрган тахта йўнувчи билан қуръа таш- ловчи жанжал кўтаришибди. Қуръа ташловчи дермиш:

— Қиз менинг ҳаққим, агар мен қуръа ташламаганимда, унинг ка- саллиги табибга маълум бўлмасди ва у қизни даволай олмасди.

Тахта йўнувчи дермиш:

— Қиз менинг ҳаққим, агар мен учар от ясамаганимда табиб ҳеч қачон бу ерга кела олмасди.

Табиб:

— Қиз менинг ҳаққи ҳалолим, агар мен бўлмаганимда, на қуръа ташловчию ва на учар от қизга ёрдам бера оларди,— дебди.

Шу зайлда уларнинг мунозаралари анча давом этибди, ҳатто ўша мамлакатнинг оқил подшоси ҳам, бу масалани ҳал қилишга ожиз бўлибди. Бу воқеани эшитиб мен:

— Қиз қуръа ташловчини, чунки унинг ҳунарисиз тахта-ёғоч йўнувчи ҳам, табиб ҳам ҳеч вақт қизнинг юзини кўра олмасдилар,— деган хулосага келдим.

— Йўқ, йўқ!— дебди кичкина бошчасини силкитиб кўғирчоқ,— сен хато қилдинг, қизга кўпроқ ёғоч йўнувчи ҳақдор, агар у бўлмаганида қуръа ташловчи ҳам, табиб ҳам ҳеч нарса қилолмасди.

— Сенинг гапинг рост, азиз дўстим,— дебди подачининг ўғли,— фақат сен ҳақ гапни айта оласан!

Фариштамоҳ ўзини уйқуга солган бўлса ҳам, гапларни диққат би- лан тинглаб эшитиб турибди ва бошини кўтариб дебди:

— Икковларингнинг ҳам фикрларинг тўғри эмас, қизга ҳаммадан кўра кўпроқ табиб ҳақдор, чунки унинг донишмандлиги шарофати би- лан ўлим чанғалида турган қиз соғайиб кетган.

— Эй меҳрибон дўстим,— дебди подачининг ўғли яна кўғирчоққа мурожаат қилиб,— афтидан нозанин Фариштамоҳ ҳаққа ўхшаб қолди, аммо кўпдан бери бундан ҳам ажойиброқ бир ҳодиса менинг диққа- тимни ўзига тортиб келарди. Ҳозир мен уни сўзлаб бераман ва ишона- манки, сен бу гал хато қилмайсан, гўзал Фариштамоҳга сенинг жаво- бинг маъқул бўлади.

— Айтинг-чи, қандай воқеа экан?—дебди кўғирчоқ йигитнинг кафтида елкаю бошини ўйнатиб.

— Бир подшонинг,— дебди подачининг ўғли,— булбули бор экан. У булбулини олтин қафасга солиб боғидаги дарахтга илиб қўяр, унинг хонишини тинглаб завқ оларкан. Бир куни подшо булбулнинг чақ-ча- кини эшитиб ўтирган экан, тўсатдан иккита булбул учиб келиб қафас- нинг устига кўнибди ва булбуллар ўзларича бир-бирлари билан алла- нималар дейишибдию ҳалиги икки булбул учиб кетибди.

Подшо қафас олдига келиб булбулидан сўрабди.

— Улар кимлар эди, сенга нималар дейишди?

— Улар менинг қариндошларим бўлади. Булбуллар мамлакати подшоси катта тўй қилармиш, мени ана шу тўйга таклиф қилгани ке- лишибди. Мен: «Озод эмасман, қафасдаман, бора олмайман, деб жавоб бердим»,— дебди булбул. Улар жуда-жуда афеусланиб учиб кети- шибди.

Подшо ўйлаб туриб дебди:

— Агар мен сенга икки-уч кунга жавоб берсам, сен менга булбул- лар мамлакатидан нима олиб келасан?

— Булбуллар шаҳридан битта ўрик данаги олиб келаман,— дебди булбул.— Данақни экасан, қирқ кунда катта дарахт бўлиб етилади, мева қилади ва унинг мевасини еган ҳар бир кекса яшариб кетади.

Подшо булбулни кўйиб юборибди. Булбул уч кундан кейин ваъда- сига биноан бир данак олиб келибди. Данакни экишибди, қирқ кун ичида каттагина сершоҳ, сербарг дарахт бўлиб, меваси пишибди.

Қирқ биринчи кун подшо боғбонга ана шу дарахт мевасидан битта олиб келишни буюрибди. Боғбон дарахт тагига тўкилган битта ўрикни подшога олиб келиб берибди.

Подшо заиф чолни олиб ўрикни унга едирибди. Қалиги ҳсл шу за- ҳоти жон берибди. Дарғазаб бўлган подшо ёлғончи фирибгар булбул- нинг танасини жонидан жудо қилишни буюрибди. Унинг фармони ба- жарилибди, булбул тирик жонидан жудо бўлибди.

Одамни ўлдирувчи ўрик воқеаси бутун шаҳарга тарқалибди ва бу гап камбағаллиги ва кексалиги туфайли жонидан тўйиб юрган бир чолнинг қулоғига ҳам етиб борибди.

Қария ўша ўриқдан еб азобу машаққатдан қутулишга қарор қилиб- ди. У боққа келиб сап-сарик бўлиб пишиб ётган ўрикларга қалтироқ, кучсиз қўлларини чўзибди ва икки-учтасини еб ўлимини кутиб туриб- ди. Аммо бахтга қарши у ўзини анча бардам ва бақувват ҳис қила бошлабди.

— Ё ажаб!— дея қария соқолига қўлини олиб борибди, аммо қўли соқолини тополмай ёшларникидай силлиқ иягига тегибди. У хайрон бўлиб ариқ лабига бориб сувга тикилибдию чиройли ва дилбар аксини кўрибди. Шу пайт боғбон етиб келиб уни ўғри деб ўйлаб, судраганича подшонинг олдига олиб келибди.

Ўғрилиқда айбланган киши подшонинг саволларига жавоб бериб, у илгари кекса бўлганлигини, ўрикни еганидан кейин ўзи ҳам беҳабар яшариб қолганлигини айтибди.

Подшо хайрон бўлиб дебди:

— Бундай бўлса нега у чол ўлиб қолди?

Подшо ҳам, боғбон ҳам ерга тўкилган ўрик донасига илон захар солганидан беҳабар эканлар.

— Эй азиз дўстим, қани энди айтгин-чи,— дебди подачининг ўғли кўғирчоққа,— булбул билан чолнинг ўлимига кўпроқ ким айбдор?

— Албатта боғбон-да,— дебди кўғирчоқ,— ўрикни дарахт шохи- дан олмасдан, ердан олиб боргани ўлимга сабаб бўлган.

— Гапинг тўғри,— дебди подачининг ўғли,— бу ишда боғбон гу- ноҳкор.

Қиз бу гапга эътироз билдириб дебди:

— О, йигит, сиз ва донишмандликда донг чиқарган дўстингиз на- қадар нодонсизлар! Асосий гуноҳкор подшодир. У ўрик донасини чол- га беришдан олдин ва булбулни жазолашдан илгари воқеани ҳар то- монлама текшириб чиқиши керак эди. Подшоларнинг ана шундай са- росималиги ва калтафаҳмлиги беҳуда қурбонлар берилишига сабабчи бўлади.

Бу гапларни эшитиб подачининг ўғли кўғирчоққа қараб дебди:

— Эй жонажон дўстим, бу сафар ҳам сен хато қилдинг, жавобинг гўзал Фариштамоҳга маъқул бўлмади. Сен ҳуснда ва доноликда тенги йўқ қизга ўзингнинг донолигингни кўрсатгин, акс ҳолда мен унинг хо- тирасида ёлғончи бир кишидай бўлиб қоламан.

Энди бошқа бир воқеани ҳикоя қиламан, диққат билан тинглагину ўз фикрингни айтгин!

— Хўп, майли, айт,— дебди кўғирчоқ йигит томонга эгилиб.

Подачининг ўғли ҳикоясини бошлабди.

— Мамлакатимизнинг бир чеккасида,— дебди у,— дарёнинг икки соҳилида икки қишлоқ жойлашган. Қишлоқларни узун ёғоч кўприк ўзаро боғлайди.

Бир неча вақт илгари кўприкда қароқчи пайдо бўлиб қолибди, у йўловчиларнинг кийим-бошларини, молу анжомларини тортиб олиб, ўзларини дарёга улоқтираркан.

Аммо бир куни ҳалиги раҳмсиз ва шафқатсиз ўғри қимматбаҳо кийим кийган бир кишининг кийимларини ечинтириб олиб, ўзини дор- ёга ташламабди, уни ҳурмат билан кўприкнинг охиригача кузатиб қўйди. Бу ҳодиса шундай рўй берган экан:

Ўша кишлоқлардан бирида чўпон йигит яшаркан. У қобил, чиройли ва одобли экан. У қўшниси бойнинг қизига кўнгили қўйган, қиз ҳам йигитни жон-дили билан севаркан.

Улар ҳар замон яширинча учрашиб туришар ва бу уларнинг муҳаб- батини янада оловлантирар экан. Иш шу даражага бориб етибдики, улар бир-бирларини бир дақиқа кўрмаса туролмайдиган бўлиб қоли- шибди.

Шу орада бир воқеа рўй берибди-ю, уларнинг дўстлиги илдизига болта урилибди: бир давлатманд киши қизнинг гўзаллиги таърифини эшитиб ўз ўғлига келин қилмоқчи бўлиб, бойнинг уйига совчи юбориб- ди. Бой ҳам давлатманд кишининг ўғлини ҳар жиҳатдан ўз қизига му- носиб деб билиб рози бўлибди ва қизнинг эътирозига қарамай уни севмаган кишисига турмушга берибди. Қиз эса бахти қаролигига лаъ- натлар ўқиб ўзини ўлдириб, бу балодан қутулишга қарор қилибди. Шу мақсадда у энги ичига пичоқни яшириб куёвнинг келишини кутиб ту- рибди.

Тўй тугаб, куёв келиннинг олдига кирибди. Қиз уйнинг бир бурча- гига ҳурққан какликдек бошини ичига тортиб маҳзуну ғамгин ўтирган экан. Йигит унга яқинлашмоқчи бўлган ҳам экан, қиз ўрнидан сакраб туриб пичоқни чиқариб дебди:

— Менга яқинлашма, ё сени ўлдираман, ё ўзимни.

Куёв ҳайрон бўлиб дебди:

— Нега бундай қиласан? Менинг гуноҳим нимада?

Қиз дебди:— Мен бир йигитни жон-дилдан севардим, мени сенга бериб ўз севгилимдан ажратишди, усиз менга ҳаёт ҳаром.

Куёв кизга дебди:

— Агар ундай бўлса, ҳозир ўша севгилинг олдига бору у билан яшайвер!

Қиз ҳеч нарса демасдан ўрнидан туриб чиқиб кетибди. У дарёга етиб, кўприкдан ўтаётган экан, олдидан ўша қароқчи чиқиб қолибди. Қароқчи қаршисида турган чиройли кийимли нозанинни кўриб ҳайрон бўлиб сўрабди:

— Ажабо! Бундай ярим кечада энг дадил кўркмас йигит ҳам журъат қилиб бу ерга келолмас эди. Мен сенинг жасоратингга ҳай- ронман! Қайси мақсадда йўлга чиқдинг. Қаерга борасан?

Қиз бўлган воқеани айтиб берибди. Қароқчининг қизга раҳми ке- либди:

— Боравер, бахтинг ёр бўлсин!— деб жавоб берибди.

Қиз ўз севгилиси уйига келибди. Чўпон йигит хали ҳам бедор экан. Унинг кўзлари йиғидан қизариб кетган, чехраси дарду аламдан сар- ғайиб кетган экан. Қиз унга тасалли бериб дебди:

— Энди ғам чекаверма, азизим, шу кундан бошлаб бир умрга бир- гамиз, бирга яшаймиз.

Қиз бўлган воқеани айтиб берибди.

Йигит дебди:

— Меҳрибон ёргинам, сен ажойиб қалб эгасисан, унда соф ва са- мимий муҳаббат жўш уради, аммо мен бу нарсаларни унутишингни истардим. Сенинг бой отанг давлатманд ва золиму раҳмсизликда тенг- сиз, бу воқеадан кейин мени ва энг даҳшатлиси менинг ота-онамни жазоламасдан қолмайди. Мен ҳар қандай жазога бардош бера оламан, аммо мен бечора ота-онамнинг азобу машаққатларига гирифтор бўли- шини истамайман. Тур, эрингнинг олдига жўна! Мен сени асло унут- майман, сенинг ёдинг доимо менинг қалбимда сақланади.

Юраги қайғу-аламларга тўлган қиз ўрнидан туриб эрининг уйига равона бўлибди ва у билан яшай бошлабди.

— Эй меҳрибон дўстим,— дебди подачининг ўғли кўғирчокқа,— ўша тўрт кишидан қай бири кўпроқ одамгарчилик қилди?

— Албатта чўпон йигит,— дебди кўғирчок,— у ўз севгилисидан воз кечиб ўзини ҳам, ота-онасини ҳам, қизнинг ўзини ҳам оқибати чексиз азоб келтирадиган ишдан ҳалос этди.

— Менинг фикримча,— дебди подачининг ўғли,— ҳаммадан кўра кўпроқ йўлтўсар одамгарчилик қилган. У ўз одатига хилоф равишда қизга яхшилик қилди, бу осон иш эмас!

— Эй сиз, кам андишали донолар!— дебди Фариштамоҳ,— икков- ларингнинг фикрларинг ҳам нотўғри, сизлар у вафодор қизни унутиб қўйдиларинг. У ахду вафо йўлида қўлидан келадиган барча ишни қил- ди. Сизлар мақтаган одамгарчилик қизнинг тутган йўли олдига ҳеч гап эмас.

— Гапингиз жуда тўғри,— дебди подачининг ўғли Фариштамоҳ- га,— ишқ кўйида қиз ҳаммадан ҳам кўпроқ жонбозлик кўрсатган.

Кейин подачининг ўғли кўғирчокқа юз ўгириб сўзини давом этти- рибди.

— Мен ҳозир бир қиссани ҳикоя қилиб бераман, унинг жавобига доно Фариштамоҳ ҳам ожизлик қилади.

— Кўрамиз,— дебди Фариштамоҳ.

— Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бўлган экан,— дебди подачининг ўғли,— подшонинг бир қизи бор экан, у ақллиликда, гўзалликда дунёда ягона экан.

— Мен шундай кишига турмушга чиқаманки, у киши менга дунё- даги энг қиммат нарсани олиб келиб бериши керак,— дер эмиш у.

Шаҳзодалар ана шу нарсани излаб чиқиб кегибдилар. Биттаси излаб-излаб битта учқур отни топиб келибди. У от бир нафасда олам- ни кезиб чиқа оларкан. Иккинчи шаҳзода ойнаижаҳонни топибди. Учинчи шаҳзода эса ҳаёт олмаси деб аталган бир олмани топибди. Кимки у олмани еса умри узоқ бўларкан.

Қайтишда улар бир шаҳарда учрашиб қолибдилар ва топган нарса- ларини бир-бирларига айтиб берибдилар. Ойнаижаҳонни топган шаҳ- зода қизнинг аҳволини билиш мақсадида ойнани чиқарибди. Ойнага назар ташлаб қарашса қиз

Ўлим тўшагида ётган эмиш. Шу замон улар учови учар отга минишиб, қиз томон шошилишибди. От бир нафасда уларни қизнинг олдига олиб келибди. Олмани тезлик билан қизга бе-рибдилар. Қиз уни егач, ўлим чангалидан халос бўлибди. Қиз тузалгач, уларнинг учови куёвликка даъвогар бўлиб қолишибди.

Биринчи шаҳзода, «менинг отим бўлмаганида қизни қутқариш мумкин эмас эди», деса; иккинчи шаҳзода, «агар ойнаижаҳон бўлмаса маликанинг беморлигини била олардикми?» дермиш; «агар олма бўлмаганида малика ўлимдан қутула олармиди?»— деркан учинчи шаҳзода.

Хўш, малика қайси шаҳзодани ўз турмуш йўлдоши қилиб олди?

— Албатта, от эгасини-да,— жавоб берибди қўғирчоқ,— учқур от бўлмаганида вақтида етиб келиша олмасди, малика нобуд бўларди.

— Гапинг нотўғри,— дебди подачининг ўғли,— ахир ойнаижаҳон- сиз малика нажот топа олармиди?

— Воқеа тамоман бошқача,— дебди Фариштамоҳ.— Қиз от соҳи- бига миннатдорлик изҳор қилиб, отни қайтариб берибди, ойна эгасига ҳам миннатдорчилик билдириб ойнани ҳам қайтариб берибди. Аммо ҳаёт олмасини еб қўйганлиги учун уни қайтариб бера олмасди, шу бо- исдан у олма соҳибини ўзига умр йўлдоши қилиб олибди.

— Офарин,— дебди подачининг ўғли.

— Баракалла!— дебди қўғирчоқ ингичка овоз билан.

Подачининг ўғли бошқа бир ҳикояни бошлабди:

— Бир золим подшо бир деҳқонни ўлдирмоқчи бўлибди. Деҳқон бир тадбир билан подшонинг қўлидан озод бўлибди. Эй гўзал ва доно Фариштамоҳ, сиз тинглангу жавоб беринг. Подшо гуноҳкорни жазо- лаш учун шундай йўл тутган экан: икки парча қоғозни олиб бирига ўлим, иккинчисига эса ҳаёт деб ёздирибдию кейин қоғозларни ўраб гуноҳкорга узатаркан. Агар гуноҳкор «ўлим» ёзилган қоғозни олса, қатл қилинар экан, агар ҳаёт деб ёзилганини олса, ўлимдан озод қилинар экан.

Ўша деҳқон подшони ҳақорат қилган экан. Подшо деҳқонни зин- донга ташлаб, уни ўлдириш пайига тушибди. Аммо уни илгариги тар- тиб бўйича қатл қилишни истамабди, чунки деҳқон ҳаёт деб ёзилган қоғозни олиб ўлдирилмай қолиши мумкин эди. Шунинг учун подшо ўйлаб-ўйлаб бир хийлани ишга солибди. У икки қоғозга ҳам «ўлим» деб ёздириб, деҳқонга бермоқчи бўлибди. Бир киши бундан деҳқонни хабардор қилиб қўйибди.

Дехқон қоғозни олиш пайтида шундай бир иш қилибдики, огоҳ- лантирган киши ҳам беҳабар қолибдию ўзи ҳам ўлимдан халос бўлибди.

— Дехқон нима қилибди, эй донишманд бону? Сизнинг бу саволга бирон нарса дейишингиз қийин бўлса керак?

Фариштамоҳ ўйланмай жавоб берибди:

— Дехқон қоғоз парчаларидан бирини ютиб юбориб подшога, кўринг, агар бошқа қоғозга ҳаёт ёзилган бўлса, у вақтда мен ўлим қо- ғозини ютганман, бу ҳолда мени қатл қилинг, агар аксинча бўлса, мен озодман.

— Офарин, юз офарин!— дейишибди кўғирчоқ билан подачининг ўғли.

Подачининг ўғли яна бир ҳикояни бошлабди.

— Бир подшо кунлардан бир куни денгиз саёҳатига чиқмоқчи бўлибди. У эндигина сафарга отланмоқчи бўлиб турган экан, ҳазина қоровулларидан бири шошилиб келиб дебди:

— Подшоҳи олам, бугун сафарга чиқманг, қаттиқ тўфон бўлиб, кемаларни ғарк қилади.

Подшо бу гапни эшитиб бир кун кейинроқ сафарга чиқмоқчи бўлибдию одамларига денгизда тўфоннинг бўлган-бўлмаганлигини би- либ келишни буюрибди. Нодимлар денгизда қаттиқ тўфон бўлганлиги ҳақида хабар келтиришибди.

Шундан кейин подшо ҳазина қоровулига қимматбаҳо совғалар бе- рибдию, аммо уни саройдан ҳайдаб юборибди.

Подшо нега бундай қилди?

— Мен билмайман,— дебди кўғирчоқ.

— Рост гап, мен ҳам билмайман,— дебди подачининг ўғли.

— Мен биламан,— дебди Фариштамоҳ,— подшо қоровулга ким- матбаҳо совғалар берди, чунки унинг гапи билан у халокатдан қутулиб қолганди. Аммо шунинг учун қоровулни ҳайдаб юбордики, қоровул ке- часи посбонлик пайтида ухлаб қолган экан, шуни ҳам кўрибди.

Кўғирчоқ билан подачининг ўғли бу гал ҳам Фариштамоҳга офарин айтишибди.

Шундан кейин подачининг ўғли:

— Эй азиз дўстим,— дебди кўғирчоқни рўмол тагига олаётиб,— биз шу пайтгача нозанин Фариштамоҳни баҳсталаб ҳикоялар устида фикрлашга мажбур қилдик. У фикрлайвериб чарчагандир ҳам. Шун- дай бир ҳикоя айтки, у қулиб, роҳатлансин.

— Хўп бўлади,— дея кўғирчоқ рўмолнинг остидан чиқибди.

Фариштамоҳ кўз кири билан унга назар ташлаб беихтиёр қулиб қўйибди. Кўғирчоқ кулгили қиёфали масҳарабоз кал шаклида экан.

— Хўп бўлади,— такрорлабди кўғирчоқ,— менинг бир камбағал онам бор эди. Чунонам кашшоқ эдики, қорнимиз очликдан ҳамиша баҳор момақалдироғидек қалдир-қулдур қиларди, оёғу танамиздан куч- қувват от миниб қочган эди. Бир куни онамнинг тоқати тоқ бўлиб, гўштсиз қўлларини тоғдек бақувват елкамга ташлаб деди:

— Сен қачонгача бекорчиликдан сочсиз бошингни қашлаб юрасан, бор, бирон бойниқиди хизмат қил, қорнимизнинг ғамини е!

1. ■51

Мен ҳам йўқ демасдан бир бойникига бориб хизматкор бўлдим. Бой бир сурув қўй бериб далага олиб чиқиб боқишни буюрди. У битта эшак, битта қопчик ва узун арқон бериб деди:

— Кечкурун бир эшак ўтин у бир қоп яхшигина ўт ҳам олиб кел.

1 4 ■

Қўйларни далага олиб чиқиб қарасам, атрофда ҳеч ким йўқ, «**бир** тўйиб ухлаб олай», дедим-да, бир дарахт тагида бемалол уйқуга туш- дим. Етти кеча-етти кундуз роҳат қилиб ухлагач, туриб қарасам **ҳар** бир қўй икки баробар катта ва семиз бўлиб кетибди.

Фариштамоҳ бу гапларни эшитиб қўғирчоқнинг қулгили башараси- дан завқданиб кетибди.

Мен бу ҳодисани кўрдиму ширин уйқуга таъзим қилиб дедим:

— Эй роҳатбахш уйқу, сенга кўплаб раҳмат. Ма, бу яхшилигинг эва- зига мана бу эшакни олиб миниб юр!

Шу замонок калта дум эшакни уйқу босди.

Бу гаплардан яна бир бор Фариштамоҳ юзига завқли табассум югурибди.

— Кейин, — ҳикоясини давом эттирибди қўғирчоқ, — қўйларни я хайдаб бойнинг уйига равона бўлдим. Йўлда кетаётсам, бир гала қўнғизлар хайвонлар ахлатини юмалатиб олиб кетишяпти. Раҳмим келиб, қопдан арқонни чиқардим уларнинг олдига ташладим.

— Ҳой, нодонлар, мана бу арқонни олиб, юкларингни боғланглару орқалаб кетинглар, ишларинг анча осонлашади! — дедим уларга.

Содда қўғирчоқнинг бу гапларини эшитиб Фариштамоҳ кулиб юборибди.

— Қўнғизлар билан хайрлашиб яна кетабошладим. Анча йўл юр- гач, бир арик бўйида дам олиб ўтириб қарасам, битта тупроқранг сич- қон уйининг ичидан тумшуғи билан тупроқни суриб чиқаряпти. «Оббо бечора сичқон-ей, — ўйладим мен, — агар биронта қопчаси бўлганда бунчалик қийналмасди». !

«Менинг мана бу қопимни олингу тупроғингни солиб олиб чиқиб ташлайвер!» — дедиму қопни сичқонга бердим.

Кейин ўрнидан туриб қўйни хайдаб бойнинг уйига келдим. Бой кўзларини шокосадек қилиб туядек катта, семиз қўйларни кўрмай, эшак, ўтин ва ўтни сўради.

— Эшакни уйқу босди, арқонни қўнғизларга бердим, қопни эса сичқонга совға қилдим, — дедим.

Еб тўймас, очкўз бой ғазабдан қалтираб, бошимга мушт кўтариб, мени хайдаб юбормоқчи бўлди.

— Йўх — дедим унга мен, — сен мендан осонликча қутулолмайсан, ахир мен сенинг қўйларингни филдек катта қилиб келсаму менга тагин бунақа муомала қиласан!

Шундай қилиб уйқуни ёрдамга чақирдим. Уйқу келиб бойга ёпиш- дию ўша жойидаёқ маҳкам босди. Бой шу заҳотиёқ оёқларини узатиб ухлаб қолди. Шунча уйғотсалар ҳам ўрнидан турмади. Хотини хиз- маткорлари билан уни уйга олиб кириб кетишди.

Шундан кейин қўнғиз ва сичқонни чақирдим.

Сичкон бойнинг кўйлаги ичига кириб олиб, унинг ҳарир либосини ғалвир қилиб юборди, соқолини чайнаб ташлади. Қўнғизлар эса унинг бошини ахлатларга тўлдириб юборди.

Уйкуга жавоб бердим. Бой ўрнидан турса, кўзлари шишган, соқоли чайналган, боши тўла ахлат. У ҳеч нарсани тушунмай ташқарига чиқ- ди. Қариндош-уруғлари, катта-катта хизматкорлари уни кўриб роса ичаклари узилгудай кулишди.

Шу вақт Фариштамоҳ ҳам бойнинг башарасини кўз олдига келти- риб беихтиёр кулиб юборибди. Унинг кулгисига подачининг ўғли ҳам кўшилибди. Икковлари чин юракдан роса кулишибди.

Подачининг ўғли тун бўйи кулгили, ажойиб, ғаройиб эртакларни ҳикоя қилиб берибди. Фариштамоҳнинг кўзларидан уйку қочибди. Бир пайт қуёшнинг шуъласи Фариштамоҳ чехрасининг нури билан кори- шиб олам мунаввар бўлибди. Шундан кейин Фариштамоҳ ўртадан пардани кўтариб подачи ўғлининг чиройли юзига назар ташлабди.

— Эй йигит. Сиз дарҳақиқат доно киши экансиз. Хунарингизни кўрс^тиб шартда ютдингиз, энди мени бир умр ўз йўлдошингиз деб билаверинг,— дебди киз.— Ақлли, софдил ва яхши хулқди киши ме- нинг ёрим бўла олади. Сиз ана шундай киши экансиз. Мен ўз гапимдан қайтмайман. Дўстингиз шахзода эса бундай хислатларга эга эмас ва ҳеч қачон мақсадига етмайди,— таъкидлабди Фариштамоҳ.

Нозанин Фариштамоҳ подачининг ўғли шартни ютганлигини бутун шаҳарга эълон қилибди. Шаҳар халқи қизнинг шодлигига жон-дилла- ри билан кўшилиб катта тўй барпо қилишибди. Подшонинг ўғли эса ғамгин ва шикаста бўлиб шаҳардан чиқиб кетибди.

ДЕВ БАРЗАНГИ

Бир бор экан, бир йўк экан, бир замонлар дунёнинг бир бурчагида бир кампир бўлган экан. Кампирнинг хушёр ва чакқонгина кизи бор экан. Қиз ҳеч бекор ўтирмас, ҳовли супураб, уйларни йиғиштираб, овқат пишираб, пахта титар, мато тўқиб, либос тикаб экан.

Бир куни киз кечгача чарх йиғириш билан машғул бўлибди. Кам- пирнинг уйқуси келиб дебди:

— Ётиш пайти бўлди, қизим, чироқни ўчиргину ухлагин, мабодо дашти Карбалодан бирон бало келиб, чироқни кўриб уйимизга кир- масин.

— Сабр қилинг,— дебди киз,— ипларимни йиғириб олай.

— Йиғир-йиғирингни бас қил! Бошимизга яна балони келтирма- гин!— дебди кампир.

Қиз онасининг гапига кирмай, ишини давом эттираверибди. Кам- пир бир ухлаб туриб қараса, кизи ҳамон тўқиш билан банд экан.

— Эй гап уқмас киз, қачон ухлайсан, ахир?— сўрабди кампир.

— Тўқи-тўқув қиламан, қирқи-қирқув қиламан, тики-тикув қила- ман, кийи-киёв қиламан, кейин ухлайман,— жавоб берибди киз.

Қиз мато тўқиб, уни бичиб, тикиб, эндигина кийган экан, Девбар- занги қаҳ-қаҳ уриб кириб келиб дебди:

Энди бошқа бир воқеани ҳикоя қиламан, диққат билан тинглагину ўз фикрингни айтгин!

— Хўп, майли, айт,— дебди қўғирчоқ йигит томонга эгилиб.

Подачининг ўғли ҳикоясини бошлабди.

— Мамлакатимизнинг бир чеккасида,— дебди у,— дарёнинг икки соҳилида икки қишлоқ жойлашган. Қишлоқларни узун ёғоч кўприк ўзаро боғлайди.

Бир неча вақт илгари кўприкда қароқчи пайдо бўлиб қолибди, у йўловчиларнинг кийим-бошларини, молу анжомларини тортиб олиб, ўзларини дарёга улоқтираркан.

Аммо бир куни ҳалиги раҳмсиз ва шафқатсиз ўғри қимматбаҳо кийим кийган бир кишининг кийимларини ечинтириб олиб, ўзини дор- ёға ташламабди, уни ҳурмат билан кўприкнинг охиригача кузатиб қўйди. Бу ҳодиса шундай рўй берган экан:

Ўша қишлоқлардан бирида чўпон йигит яшаркан. У қобил, чиройли ва одобли экан. У қўшниси бойнинг қизига кўнғил қўйган, қиз ҳам йигитни жон-дили билан севаркан.

Улар ҳар замон яширинча учрашиб туришар ва бу уларнинг муҳаб- батини янада оловлантирар экан. Иш шу даражага бориб етибдики, улар бир-бирларини бир дақиқа кўрмаса туролмайдиган бўлиб қоли- шибди.

Шу орада бир воқеа рўй берибди-ю, уларнинг дўстлиги илдизига болта урилибди: бир давлатманд киши қизнинг гўзаллиги таърифини эшитиб ўз ўғлига келин қилмоқчи бўлиб, бойнинг уйига совчи юбориб- ди. Бой ҳам давлатманд кишининг ўғлини ҳар жиҳатдан ўз қизига му- носиб деб билиб рози бўлибди ва кизнинг эътирозига қарамай уни севмаган кишисига турмушга берибди. Қиз эса бахти қаролигига лаъ- натлар ўқиб ўзини ўлдириб, бу балодан қутулишга қарор қилибди. Шу мақсадда у энги ичига пичокни яшириб куёвнинг келишини кутиб ту- рибди.

Тўй тугаб, куёв келиннинг олдига кирибди. Қиз уйнинг бир бурча- гига ҳурккан какликдек бошини ичига тортиб маҳзуну ғамгин ўтирган экан. Йигит унга яқинлашмоқчи бўлган ҳам экан, қиз ўрнидан сакраб туриб пичокни чиқариб дебди:

— Менга яқинлашма, ё сени ўлдираман, ё ўзимни.

Куёв ҳайрон бўлиб дебди:

— Нега бундай қиласан? Менинг гуноҳим нимада?

Қиз дебди:— Мен бир йигитни жон-дилдан севардим, мени сенга бериб ўз севгилимдан ажратишди, усиз менга ҳаёт ҳаром.

Куёв қизга дебди:

— Агар ундай бўлса, ҳозир ўша севгилинг олдига бору у билан яшайвер!

Қиз ҳеч нарса демасдан ўрнидан туриб чиқиб кетибди. У дарёга етиб, кўприкдан ўтаётган экан, олдидан ўша қароқчи чиқиб қолибди. Қароқчи қаршисида турган чиройли кийимли нозанинни кўриб ҳайрон бўлиб сўрабди:

— Ажабо! Бундай ярим кечада энг дадил кўрқмас йигит ҳам журъат қилиб бу ерга келолмас эди. Мен сенинг жасо⁴⁸ратингга ҳай- ронман! Қайси мақсадда йўлга чиқдинг. Қасрга борасан?

Қиз бўлган воқеани айтиб берибди. Қароқчининг қизга раҳми ке- либди:

— Боравер, бахтинг ёр бўлсин! — деб жавоб берибди.

Қиз ўз севгилиси уйига келибди. Чўпон йигит ҳали ҳам бедор экан. Унинг кўзлари йиғидан кизариб кетган, чеҳраси дарду аламдан сар- гайиб кетган экан. Қиз унга тасалли бериб дебди:

— Энди ғам чекаверма, азизим, шу кундан бошлаб бир умрга бир- гамиз, бирга яшаймиз.

Қиз бўлган воқеани айтиб берибди.

Йигит дебди:

— Мехрибон ёргинам, сен ажойиб қалб эгасисан, унда соф ва са- мимий муҳаббат жўш уради, аммо мен бу нарсаларни унутишингни истардим. Сенинг бой отанг давлатманд ва золиму раҳмсизликда тенг- сиз, бу воқеадан кейин мени ва энг даҳшатлиси менинг ота-онамни жазоламасдан қолмайди. Мен ҳар қандай жазога бардош бера оламан, аммо мен бечора ота-онамнинг азобу машаққатларига гирифтор бўли- шини истамайман. Тур, эрингнинг олдига жўна! Мен сени асло унут- майман, сенинг ёдинг доимо менинг қалбимда сақланади.

Юраги қайғу-аламларга тўлган қиз ўрнидан туриб эрининг уйига равона бўлибди ва у билан яшай бошлабди.

— Эй мехрибон дўстим,— дебди подачининг ўғли кўғирчоққа,— ўша тўрт кишидан қай бири кўпроқ одамгарчилик қилди?

— Албатта чўпон йигит,— дебди кўғирчоқ,— у ўз севгилисидан воз кечиб ўзини ҳам, ота-онасини ҳам, қизнинг ўзини ҳам оқибати чексиз азоб келтирадиган ишдан ҳалос этди.

— Менинг фикримча,— дебди подачининг ўғли,— ҳаммадан кўра кўпроқ йўлтўсар одамгарчилик қилган. У ўз одатига хилоф равишда қизга яхшилик қилди, бу осон иш эмас!

— Эй сиз, кам андишали донолар!— дебди Фариштамоҳ,— икков- ларингнинг фикрларинг ҳам ногўғри, сизлар у вафодор қизни унутиб кўйдиларинг. У аҳду вафо йўлида қўлидан келадиган барча ишни қил- ди. Сизлар мақтаган одамгарчилик қизнинг тутган йўли олдида ҳеч гап эмас.

— Гапингиз жуда тўғри,— дебди подачининг ўғли Фариштамоҳ- га,— ишк кўйида қиз ҳаммадан ҳам кўпроқ жонбозлик кўрсатган.

Кейин подачининг ўғли кўғирчоққа юз ўгириб сўзини давом этти- рибди.

— Мен ҳозир бир қиссани ҳикоя қилиб бераман, унинг жавобига доно Фариштамоҳ ҳам ожизлик қилади.

— Кўрамиз,— дебди Фариштамоҳ.

— Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бўлган экан,— дебди подачининг ўғли,— подшонинг бир қизи бор экан, у ақллиликда, гўзалликда дунёда ягона экан.

— Мен шундай кишига турмушга чиқаманки, у киши менга дунё- даги энг қиммат нарсани олиб келиб бериши керак,— дер эмиш у.

Шахзодалар ана шу нарсани излаб чиқиб кетибдилар. Биттаси излаб-излаб битта учкур отни топиб келибди. У от бир нафасда олам- ни кезиб чиқа оларкан. Иккинчи шахзода ойнаижаҳонни топибди. Учинчи шахзода эса ҳаёт олмаси деб аталган бир олмани топибди. Кимки у олмани еса умри узоқ бўларкан.

Қайтишда улар бир шаҳарда учрашиб қолибдилар ва топган нарса- ларини бир-бирларига айтиб берибдилар. Ойнаижаҳонни топган шах- зода қизнинг аҳволини билиш мақсадида ойнани чиқарибди. Ойнага назар ташлаб қарашса қиз ўлим тўшагида ётган эмиш. Шу замон улар учови учар отга минишиб, қиз томон шошилишибди. От бир нафасда уларни қизнинг олдига олиб келибди. Олмани тезлик билан қизга бе- рибдилар. Қиз уни егач, ўлим чангалидан халос бўлибди. Қиз тузалгач, уларнинг учови куёвликка даъвогар бўлиб қолишибди.

Биринчи шахзода, «менинг отим бўлмаганида қизни кутқариш мумкин эмас эди», деса; иккинчи шахзода, «агар ойнаижаҳон бўлмаса маликанинг беморлигини била олардикми?» дермиш; «агар олма бўлмаганида малика ўлимдан қутула олармиди?»— деркан учинчи шахзода.

Хўш, малика қайси шахзодани ўз турмуш йўлдоши қилиб олди?

— Албатта, от эгасини-да,— жавоб берибди қўғирчоқ,— учкур от бўлмаганида вақтида етиб келиша олмасди, малика нобуд бўларди.

— Гапинг нотўғри,— дебди подачининг ўғли,— ахир ойнаижаҳон- сиз малика нажот топа олармиди?

— Воқеа тамоман бошқача,— дебди Фариштамоҳ.— Қиз от соҳи- бига миннатдорлик изхор қилиб, отни қайтариб берибди, ойна эгасига ҳам миннатдорчилик билдириб ойнани ҳам қайтариб берибди. Аммо ҳаёт олмасини еб қўйганлиги учун уни қайтариб бера олмасди, шу бо- исдан у олма соҳибини ўзига умр йўлдоши қилиб олибди.

— Офарин,— дебди подачининг ўғли.

— Баракалла!— дебди қўғирчоқ ингичка овоз билан.

Подачининг ўғли бошқа бир ҳикояни бошлабди:

— Бир золим подшо бир деҳқонни ўлдирмоқчи бўлибди. Деҳқон бир тадбир билан подшонинг қўлидан озод бўлибди. Эй гўзал ва доно Фариштамоҳ, сиз тинглангу жавоб беринг. Подшо гуноҳқорни жазо- лаш учун шундай йўл тутган экан: икки парча қоғозни олиб бирига ўлим, иккинчисига эса ҳаёт деб ёздирибдию кейин қоғозларни ўраб гуноҳқорга узатаркан. Агар гуноҳқор «ўлим» ёзилган қоғозни олса, қатл қилинар экан, агар ҳаёт деб ёзилганини олса, ўлимдан озод қили- нар экан.

Ўша деҳқон подшони ҳақорат қилган экан. Подшо деҳқонни зин- донга ташлаб, уни ўлдириш пайига тушибди. Аммо уни илгариги тар- тиб бўйича қатл қилишни истамабди, чунки деҳқон ҳаёт деб ёзилган қоғозни олиб ўлдирилмай қолиши мумкин эди. Шунинг учун подшо ўйлаб-ўйлаб бир хийлани ишга солибди. У икки қоғозга ҳам «ўлим» деб ёздириб, деҳқонга бермоқчи бўлибди. Бир киши бундан деҳқонни хабардор қилиб қўйибди.

Деҳқон қоғозни олиш пайтида шундай бир иш қилибдики, оғоҳ- лантирган киши ҳам беҳабар қолибдию ўзи ҳам ўлимдан халос бўлибди.

— Деҳқон нима қилибди, эй донишманд бону? Сизнинг бу саволга бирон нарса дейишингиз қийин бўлса керак?

Фариштамоҳ ўйланмай жавоб берибди:

— Дехкон қоғоз парчаларидан бирини ютиб юбориб подшога, кўринг, агар бошқа қоғозга ҳаёт ёзилган бўлса, у вақтда мен ўлим қоғозини ютганман, бу ҳолда мени қатл қилинг, агар аксинча бўлса, мен озодман.

— Офарин, юз офарин!— дейишибди кўғирчоқ билан подачининг ўғли.

Подачининг ўғли яна бир ҳикояни бошлабди.

— Бир подшо кунлардан бир куни денгиз саёҳатига чиқмоқчи бўлибди. У эндигина сафарга отланмоқчи бўлиб турган экан, хазина қоровулларидан бири шошилиб келиб дебди:

— Подшоҳи олам, бугун сафарга чиқманг, қаттиқ тўфон бўлиб, кемаларни ғарқ қилади.

Подшо бу гапни эшитиб бир кун кейинроқ сафарга чиқмоқчи бўлибдию одамларига денгизда тўфоннинг бўлган-бўлмаганлигини билиб келишни буюрибди. Нодимлар денгизда қаттиқ тўфон бўлганлиги ҳақида хабар келтиришибди.

Шундан кейин подшо хазина қоровулига кимматбаҳо совғалар берибдию, аммо уни саройдан ҳайдаб юборибди.

Подшо нега бундай қилди?

— Мен билмайман,— дебди кўғирчоқ.

— Рост гап, мен ҳам билмайман,— дебди подачининг ўғли.

— Мен биламан,— дебди Фариштамоҳ,— подшо қоровулга кимматбаҳо совғалар берди, чунки унинг гапи билан у ҳалокатдан қутулиб қолганди. Аммо шунинг учун қоровулни ҳайдаб юбордики, қоровул кечаси посбонлик пайтида ухлаб қолган экан, шуни ҳам кўрибди.

Кўғирчоқ билан подачининг ўғли бу гал ҳам Фариштамоҳга офарин айтишибди.

Шундан кейин подачининг ўғли:

— Эй азиз дўстим,— дебди кўғирчоқни рўмол тагига олаётиб,— биз шу пайтгача нозанин Фариштамоҳни баҳсталаб ҳикоялар устида фикрлашга мажбур қилдик. У фикрлайвериб чарчагандир ҳам. Шундай бир ҳикоя айтки, у кулиб, роҳатлансин.

— Хўп бўлади,— дея кўғирчоқ рўмолнинг остидан чиқибди.

Фариштамоҳ кўз қири билан унга назар ташлаб беихтиёр кулиб қўйибди. Кўғирчоқ кулгили қиёфали масҳарабоз кал шаклида экан.

— Хўп бўлади,— такрорлабди кўғирчоқ,— менинг бир камбағал онам бор эди. Чунонам қашшоқ эдики, қорнимиз очликдан ҳаминша баҳор момақалдироғидек қалдир-кулдур қиларди, оёғу танамиздан кучқувват от миниб қочган эди. Бир куни онамнинг тоқати тоқ бўлиб, гўштсиз қўлларини тоғдек бақувват елкамга ташлаб деди:

— Сен қачонгача бекорчиликдан сочсиз бошингни қашлаб юрасан, бор, бирон бойникида хизмат қил, қорнимизнинг ғамини е!

Мен ҳам йўқ демасдан бир бойникига бориб хизматкор бўлдим. Бой бир сурув қўй бериб далага олиб чиқиб боқишни буюрди. У битта эшак, битта қопчик ва узун арқон бериб деди:

— Кечкурун бир эшак ўтинун бир қоп яхшигина ўт ҳам олиб кел. Қўйларни далага олиб чиқиб қарасам, атрофда ҳеч ким йўқ, «бир тўйиб ухлаб олай», дедим-да, бир дарахт тагида бемалол уйкуга тушдим. Етти кеча-етти кундуз роҳат қилиб ухлагач, туриб қарасам ҳар бир қўй икки баробар катта ва семиз бўлиб кетибди.

Фариштамоҳ бу гапларни эшитиб кўғирчоқнинг кулгили башарасидан

завқланиб кетибди.

Мен бу ҳодисани кўрдиму ширин уйқуга таъзим қилиб дедим:

— Эй роҳатбахш уйқу, сенга кўплаб раҳмат. Ма, бу яхшилигинг эва- зига мана бу эшакни олиб миниб юр!

Шу замонок қалта дум эшакни уйқу босди.

Бу гаплардан яна бир бор Фариштамоҳ юзига завқли табассум югурибди.

— Кейин,— ҳикоясини давом эттирибди кўғирчоқ,— кўйларни ҳайдаб бойнинг уйига равона бўлдим. Йўлда кетаётсам, бир гала кўнғизлар ҳайвонлар ахлатини юмалатиб олиб кетишяпти. Раҳмим келиб, қопдан арқонни чиқардим уларнинг олдига ташладим.

— Ҳой, нодонлар, мана бу арқонни олиб, юкларингни боғланглару орқалаб кетинглар, ишларинг анча осонлашади!— дедим уларга.

Содда кўғирчоқнинг бу гапларини эшитиб Фариштамоҳ кулиб юборибди.

— Кўнғизлар билан хайрлашиб яна кетабошладим. Анча йўл юр- гач, бир арик бўйида дам олиб ўтириб қарасам, битта тупрокранг сич- кон уйининг ичидан тумшуғи билан тупрокни суриб чиқаряпти. «Оббо бечора сичқон-ей,— ўйладим мен,— агар биронта қопчаси бўлганда бунчалик қийналмасди».

«Менинг мана бу қопимни олингу тупроғингни солиб олиб чиқиб ташлайвер!»— дедиму қопни сичқонга бердим.

Кейин ўрнидан туриб кўйни ҳайдаб бойнинг уйига келдим. Бой кўзларини шокосадек қилиб туядек катта, семиз кўйларни кўрмай, эшак, ўтин ва ўтни сўради.

— Эшакни уйқу босди, арқонни кўнғизларга бердим, қопни эса сичқонга совға қилдим,— дедим.

Еб тўймас, очкўз бой ғазабидан қалтираб, бошимга мушт кўтариб, мени ҳайдаб юбормоқчи бўлди.

— Йўк,— дедим унга мен,— сен мендан осонликча қутулолмайсан, ахир мен сенинг кўйларингни филдек катта қилиб келсаму менга тағин бунақа муомала қиласан!

Шундай қилиб уйқуни ёрдамга чақирдим. Уйқу келиб бойга ёпиш- дию ўша жойидаёқ маҳкам босди. Бой шу заҳотиёқ оёқларини узатиб ухлаб қолди. Шунча уйғотсалар ҳам ўрнидан турмади. Хотини хиз- маткорлари билан уни уйга олиб кириб кетишди.

Шундан кейин кўнғиз ва сичқонни чақирдим.

Сичқон бойнинг кўилаги ичига кириб олиб, унинг ҳарир либосини ғалвир қилиб юборди, соқолини чайнаб ташлади. Қўнғизлар эса унинг бошини ахлатларга тўлдириб юборди.

Уйкуга жавоб бердим. Бой ўрнидан турса, кўзлари шишган, соқоли чайналган, боши тўла ахлат. У ҳеч нарсани тушунмай ташқарига чик- ди. Қариндош-уруғлари, катта-катта хизматкорлари уни кўриб роса ичаклари узилгудай кулишди.

Шу вақт Фариштамоҳ ҳам бойнинг башарасини кўз олдига келти- риб беихтиёр кулиб юборибди. Унинг кулгисига подачининг ўғли ҳам кўшилибди. Икковлари чин юракдан роса кулишибди.

Подачининг ўғли тун бўйи кулгили, ажойиб, ғаройиб эртақларни ҳикоя қилиб берибди. Фариштамоҳнинг кўзларидан уйку қочибди. Бир пайт куёшнинг шуъласи Фариштамоҳ чехрасининг нури билан қори- шиб олам мунаввар бўлибди. Шундан кейин Фариштамоҳ ўртадан пардани кўтариб подачи ўғлининг чиройли юзига назар ташлабди.

— Эй йигит. Сиз дарҳақиқат доно киши экансиз. Хунарингизни кўрс^тиб шартда ютдингиз, энди мени бир умр ўз йўлдошингиз деб билаверинг,— дебди киз.— Ақлли, софдил ва яхши хулкли киши ме- нинг ёрим бўла олади. Сиз ана шундай киши экансиз. Мен ўз гапимдан қайтмайман. Дўстингиз шахзода эса бундай хислатларга эга эмас ва ҳеч қачон мақсадига етмайди,— таъкидлабди Фариштамоҳ.

Нозанин Фариштамоҳ подачининг ўғли шартни ютганлигини бутун шаҳарга эълон қилибди. Шаҳар халқи кизнинг шодлигига жон-дилла- ри билан кўшилиб катта тўй барпо қилишибди. Подшонинг ўғли эса ғамгин ва шикаста бўлиб шаҳардан чиқиб кетибди.

ДЕВ БАРЗАНГИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир замонлар дунёнинг бир бурчагида бир кампир бўлган экан. Кампирнинг хушёр ва чакқонгина кизи бор экан. Қиз ҳеч бекор ўтирмас, ҳовли супура, уйларни йиғиштирар, овқат пиширар, пахта титар, мато тўқиб, либос тикар экан.

Бир куни киз кечгача чарх йиғириш билан машғул бўлибди. Кам- пирнинг уйкуси келиб дебди:

— Ётиш пайги бўлди, қизим, чироқни ўчиргину ухлагин, мабодо дашти Карбалодан бирон бало келиб, чироқни кўриб уйимизга кир- масин.

— Сабр қилинг,— дебди киз,— ипларимни йиғириб олай.

— Йиғир-йиғирингни бас қил! Бошимизга яна балони келтирма- гин!— дебди кампир.

Қиз онасининг гапига кирмай, ишини давом эттираверибди. Кам- пир бир ухлаб туриб қараса, қизи ҳамон тўқиш билан банд экан.

— Эй гап уқмас қиз, қачон ухлайсан, ахир?— сўрабди кампир.

— Тўқи-тўқув қиламан, қирқи-қирқув қиламан, тики-тикув қила- ман, кийи-киёв қиламан, кейин ухлайман,— жавоб берибди қиз.

Қиз мато тўқиб, уни бичиб, тикиб, эндигина кийган экан, Девбар- занги қаҳ-қаҳ уриб кириб келиб дебди:

53

— Ёниб турган чироқни кўрдим, кийим кийганни кўрдим, нозанин кизни кўрдим, хурсанду хандонни кўрдим.

Қиз кўрққанидан чироқни пуфлаб ўчирибдию онасининг ёнига ки- риб яширинибди. Онаси дебди:

— Сўзимга кирмай, бошимизни балога қолдирдинг!

Девбарзанги қиз билан кампирни итариб дебди:

— Бор эканми, йўқ эканми, сизларнинг шаҳарларингда меҳмон келганда туриш йўқ эканми, ахир?

Кампир ўрнидан туриб чирок ёндирибди. Дев яна дебди:

— Бор эканми, йўқ эканми, сизларнинг шаҳарларингда меҳмон олдига нон қўйиш йўқ эканми, ахир?

Кампир Девбарзанги олдига дастурхон ёзиб нон қўйибди. Девбар- занги қўлини нонга узатган экан, қиз дебди:

— Бор эканми, йўқ эканми, ахир девларнинг одати қўл ювмай нон ейиш эканмикин-а?

— Қаерда қўл ювман, — дебди Девбарзанги.

Қиз югурганича ташқарига чикибди. Ховлида жуда чуқур бир қудуқ бор экан. Қиз унинг қопқоғини кўтарибдию, хасу новдалар билан устини ёпиб, ўзи чуқурнинг нариги томонида туриб, Девбарзангини чақирибди:

— Мана сув, кел, қўлингни юв!

Девбарзанги қиз олдига бормоқчи бўлиб, оёғини хаслар устига қўйган экан, бирданига қудуққа тушиб кетиб икки оёғи синибди.

Қизча қудуқнинг устини дарров беркитибди. Шу тadbир билан у бошларига келган балони даф қилиб, қўнгиллари истагандай яшай бошлашибди.

АВАЗ

Бир куни Гўрўғлининг тутинган ўғли Аваз узоқ муддатли овдан, шер ва йўлбарслар билан бўлган хатарли, яккама-якка олишувлардан чарчаб, холдан тойиб Жамбули Мастонга қайтаётган экан, ҳаво ниҳо- ятда исиб кетиб Авазнинг қоп-қора, жингалак сочининг ҳар бир тола- сидан тер қуйилибди. Уни айниқса ташналик қийнабди.

Паҳлавон ўзининг йўрға отини елдириб бирон-бир ариқ ёки чаш- мани излаб бораркан, тоғнинг бир томонидан сувнинг шилдираган овози эшитилибди. У отининг жиловини ўша овоз келган томон буриб, чоптириб бир чашмага етиб келибди.

Чашма лабида бир қиз эгилиб кўзасини тўлдириб сув олаётган экан. Аваз қиз ёнига етиб келибдию, шошилганича отдан тушиб унинг кўзасини дастасидан ушлабдию оғзига тутибди. Қиз эса ҳайрону лол бўлмасдан чаққонлик билан кўзага чанг солиб, уни пастга тортибди — кўзани Авазнинг оғзидан юлиб олибди.

— Эй нозанин йигит, — дебди қиз кўзани қўйиб юбориб, — қаердан келяпсан ўзи?

Овдан, — дебди паҳлавон ғурурланиб ва кўзани яна лабига яқинлаштирибди.

Чашманинг муздек, зилол суви йигитнинг куйган юрагига ҳаловот бағишлабди. Аммо қиз иккинчи марта ҳам кўзага чанг солиб, уни Аваз оғзидан узоқлаштиришга интилиб сўрабди:

— Қаерга кетяпсан?

Аммо Аваз бу сафар жавоб бермай, қизнинг кучли, бақувват қўли- дан кўзасини зарда билан тортиб олиб сув ича бошлабди. Қиз бўлса учинчи бор ҳам унинг сув ичишига ҳалақит бериб сўрабди:

— Сен, менинг назаримда баҳодир йигитга ўхшайсан, номинг нима?

Авазнинг ғазаби янада ошибди. У сабрсизлик билан катта ва ба- қувват қўлларини мушт қилиб қайсар ва чўрткесар қизни уриб йикит- моқчи бўлибди. Авазнинг ёмон ниятини фаҳмлаган қиз ундан узоқла- шиш ўрнига бошини паҳлавоннинг юзига яқинроқ олиб бориб, жасорат билан кўзларига тикилибди.

— Ох, нақадар сеҳрли, гўзал қиз! Ох, бу қандай нозанин чехра!

Бир зумда Авазнинг қаҳру ғазаби сўниб унинг ўрнини меҳр-шаф- қат эгаллабди.

— Сен кимсан?—сўрабди Аваз.

— Мен, одамман!— жавоб берибди қиз кинояли табассум билан.

— Одамлигингни кўриб турибман! Номинг нима? Кимнинг қизи- сан? Қаерликсан?

— Номим — Ширмоҳ. Подачининг қизиман. Хув анави кишлок- данман,— қиз тоғ ёнидаги уйларни ўз оғушига олган дарахтзорга ишора қилибди.

— Ширмоҳ! Мен сени ўжарлигинг учун жазоламоқчи эдим. Нега бемалол сув ичишимга ҳалақит бердинг?^- дебди Аваз қизга мулойим- лик билан тикилиб.

— Мен атайлаб шундай қилдим,— жавоб берибди Ширмоҳ,— қа- расам терга ботиб, жуда ташна бўлиб келибсан, офатдан сақламоқчи бўлдим.

— Қандай офат экан?— Аваз таажжубланиб сўрабди қиздан.

— Сен иссиқ кунда кўп йўл юриб жуда қизиб кетган эдинг. Бундай пайтларда дам олмасдан бирданига совуқ сув ичиш хатарлидир.

— Тушундим,— дебди Аваз,— бу қадар нозанин бўлиш билан бирга ақли ва доно ҳам экансан. Энди мен сенинг саволларингга жа- воб берайин: овдан келяпман. Жамбули Мاستонга, номдор паҳлавон олдига, отам Гўрўғли олдига кетяпман.

— Жамбули Мастонга дейсанми?— сўрабди қиз ва унинг жоду кўзлари қувончдан порлаб кетибди.

— Сен у ерда Авазни кўрасанми?

— Нима? Сен унинг номини эшитмаганмисан?

— Аваз баҳодирнинг номини ким эшитмабди? Унинг қилган иши- ни етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма билади.

— Ундай бўлса, кутиб тур! Кўп ўтмасдан Аваз бу ерга келадию се- нинг ақлинг ва чиройли юзинг олдида бошини қуйи эгади,— дебдию паҳлавон чаққонлик билан отига қамчи босиб бир зумда кўздан ғойиб бўлибди.

Киз унинг кетидан қараб қолибди. Аваз ер юзида адолат ва тинч-ликнинг пойтахти бўлмиш Жамбули Мастонда меҳрибон онасини кўргач, отаси — Гўрўғли хузурига борибди. Ота билан боланинг суҳ-бати тугамасданок чопарлар мамлакатга душманлар ҳужум қилганли-ги, кўп қишлоқларни талон-торож қилиб қанчадан-қанча кишиларни ўлдириб, гўзал киз ва жувонларни зўрлик билан олиб кетгани ҳақида хабар келтирибдилар.

Бу нохуш хабарни эшитиб Аваз ўрнидан турибди.

— Азиз отажон!—дебди у Гўрўғлига,— рухсат беринг, мен душ-ман билан жанг қилиб ватандошларимни озод қилай.

Гўрўғли тутинган ўғлига оқ йўл ва ишига ривож тилаб рухсат бе-рибди. Аваз у ердан чиқиб онасининг олдига келибди ва дуою фотиҳа олиб чиқиб кетибди.

Юриб-юриб Ширмоҳ яшайдиган қишлоққа келибди, экин майдон-лари, полизлар, қишлоқ аҳолисининг турар жойлари харобага айлан-ган экан.

— Қишлоқда фақат қари ва бемор кишилар, ёш болалар қолган экан. Қариялар тўсатдан бир тўда қуролланган кишилар қишлоққа ки-риб келиб кишиларнинг молу мулкларини талон-торож қилганликла-рини ва ёш йигит-қизларни боғлаб олиб кетганликларини Авазга айтиб берибдилар.

Аваз Ширмоҳни сўрабди.

— Э, асло сўрама,— дебди бир қария.— Бизнинг паҳлавон Шир-моҳимиз талончилар билан олишиб бир нечасини ўлдирди, бир қан-часини майиб-мажруҳ қилди. Ниҳоят, уни ҳам тутиб, ярадор қилиб, қўл-оёқларини боғлаб олиб кетишди.

Аваз душманлар кетган томонни сўраб олиб, йўлга тушибди. У мамлакат чегарасидан чиқиб, душманлар маконига етибди. Чегарада жойлашган қишлоқ аҳолисининг айтишларига қараганда Қоплонпод-шоҳ кўплаб лашкарлари билан уларнинг мамлакатига ҳужум қилиб, талон-торож қилиб, ҳозир уларнинг пойтахтини истило қилаётган экан.

Аваз бу гапларни эшитиб, дарҳол кийимларини, отининг афзалла-рини алмаштириб, қаландар шаклига кириб Дурманподшо пойтахтига йўл олибди. Шаҳарнинг чор атрофига чайлалар қурилган экан. Қоп-лоннинг аскарлари шаҳарни ўраб олиб, бирин-кетин ҳамла қиларкан.

Аваз чайлаларга яқинлашиб қаландарлардек, «ҳақ дўст, ё олло», деб қўшиқ айтишга тушибди. Бир неча навқар дарҳол уни тутиб Қоп-лонподшо олдига олиб борибди.

— Сен кимсан, қаердан келяпсан?— сўрабди подшо.

— Мен бир маконсиз қаландарман,— жавоб берибди Аваз.

— Йўқ, сен Гўрўғлининг жосусисан!— дебди подшонинг нодимла-ридан бири.

— Мумкин шунинг ўзи Аваздир!— дебди нодимлардан яна бири.

— Уни жазолаш керак!— бақирибди Қоплоннинг вазири.

— Сизлар беҳудага шубҳаланаётирсизлар — дебди Аваз,— мен фақир бир дарвишман, бугун бу ерда бўлсам, эртага бошқа жойдаман, макону манзилим йўқ.

Подшо яна бир неча вақт сўраб-суриштиргандан кейин Авазнинг қаландар эканлигига ишонч ҳосил қилгач, уни қўйиб юборибди. Аваз қаландарона қўшиқ қуйлаб шаҳарга кириб кетибди.

Дурманшоҳга бир Қаландарнинг пайдо бўлганлиги, у ўзининг шир- рали овози билан Қоплоннинг лашкарини мағлуб бўлиши ҳақида қўшиқ айтаётганлиги ҳақида хабар келтирибдилар.

Подшо тезлик билан уни тутиб келишни буюрибди. Аваз ўзини подшога танитибди.

— Эй номдор паҳлавон,— дебди подшо,— бу айёр Қоплон мамла- катимизни вайронага айлантирди. Унинг ваҳший лашкарлари шаҳару қишлоқларимизни раҳмсизларча талади. Энди эса пойтахтимизни ўраб олди.

— Мен сизларга ёрдамга келдим,— дебди Аваз,— афтидан биз га- занда Қоплонни йўқотмасак мамлакатимиз талончилардан, ўғрилардан халос бўлмайдиганга ўхшайди.

Шундан кейин Аваз жанг либосини кийиб, учкур отига миниб, худ- ди подага ташланган бўридай, Қоплон лашкарига ҳамла қилибди. Лашкарлар унинг Аваз эканлигини билиб худди шерга учраган қўй по- дасидай тумтарақай қочибди. Қоплонни ваҳима босибди. Аммо у сон- саноксиз лашкарига ишониб Авазга ҳужум қилишни буюрибди.

Аваз вафодор отини чоптириб ўнгу сўлдаги душман лашкарини қи- личдан ўтказаверибди.

Душман таналари ерга қулар, бошлари эса коптокдай кўкка учар- кан. Тирик қолганлари эса қочиб қолибди. Қоплон ҳам жангни бой берганини билиб қочиш йўлини чоғлабди. Аваз бургутдек таъкиб этиб бориб унга каманд ташлабди. Арқон учи Қоплоннинг бошига илиниб- дию бўйинини сиқа сошлабди. Қоплон отдан қулабди. Шу пайт Дур- маншоҳ аскарлари этиб келиб Қоплон аскарларини қувиб кетибдилар.

Аваз Қоплоннинг оёқ-қўлини боғлаб Дурманшоҳ ихтиёрига топ- ширибдию ўзи душманнинг беҳисоб қолган молу дунёсини кўздан ке- чира бошлабди. Душмандан кўплаб талаб олинган бойликлар ва қул қилиш ниятида асир олинган кишилар қолган экан.

Паҳлавон дурманлар ёрдамида асирларнинг қўл-оёқларини еча бошлабди.

— Эй қўрқмас паҳлавон! Бизни қулликдан кутқардинг, отанга минг раҳмат!— Авазнинг қулоғига таниш овоз эшитилибди. Баҳодир- нинг юрагида умид учқунлари порлабди. У чопганича овоз чиққан то- монга борибди. Бу ўша подачининг қизи Ширмоҳ бўлиб, қўл-оёғи боғ- ланганича ётган экан. Аваз тезлик билан занжирни узиб уни кўтариб олибди-да, умрида биринчи бор қизнинг лоладек юзидан меҳр-муҳаб- бат билан бўса олибди.

Дурманшоҳ Авазга кўплаб миннатдорлик билдириб, уни тантана билан кузатиб қолибди. Дурман халқи ҳам ҳамма ерда зафар келтир- ган Авазни хушнудлик билан қабул қилиб кузатиб қолишибди.

Аваз Жамбули Мастонга келиб Ширмоҳга уйланажаклигини эълон қилибди.

Бир неча вақтдан кейин гўзал Ширмоҳ иккита ўғил туғибди. Улар- нинг бирига Нурали, иккинчисига Шерали деб ном қўйишибди.

Бу воқеадан кейин Гўрўглининг тинчликсевар мамлакати анча вақт- гача душманлар хужумидан омон қолибди.

ГЎРЗОД

Бор экан-да йўқ экан, бир камбағал овчи бўлган экан. Кунлардан бир кун унинг оиласида бир қизалоқ туғилибди. Ота-онаси яккаю яго- на фарзандларини меҳру муҳаббат билан тарбиялай бошлабдилар. Орадан бир неча йил ўтибди. Қиз ҳам анча ўсиб қолибди. Эру хотин маслаҳатлашиб қизчани мактабга беришибди. У мактабда бир неча йил ўқибди.

Бир маҳал қарашса, киз ўз-ўзидан гумона пайдо қилибди. Буни ҳис этган қиз ҳеч кимга индамай ғамгин юраверибди. Воқеадан бир қари кампир воқиф бўлиб қолибди-да, юрт ҳокими олдига бориб дебди:

— Эй олам подшоси, қарам султони, сенинг пок юртингда мана шундай ҳодиса рўй берди. Бунинг оқибати хайрли бўлмайди, бирон- бир фалокат рўй бериши муқаррар.

Ғазабланган подшо қизни туттириб келтирибди ва икки жаллодни чорлаб буюрибди:

— Бу ножинс қизни ўлдириб, кўмиб ташланглар, менинг мамлака- тимда ному нишонаси қолмасин.

Жаллодлар қизни қабристонга келтириб, ўлдиришмоқчи бўлишиб, юзидан пардасини олишган экан, мислсиз бир гўзалга назарлари ту- шибди. Умрларида бунақанги чиройли қизни кўришмаган экан. Улар нима қилишни билмай ҳайрон бўлиб туришибди-да, охири бозорга бо- риб бир кўй сотиб олиб келишибди. Қўйни сўйиб қизнинг қўйлагини қонга белабдилар.

— Умринг боқий бўлса, фарзанд кўрасан. Мана булар сенга овқат,— дейишибди жаллодлар, қизни икки-уч йиллик овқат билан қабрга тирик кўмишаркан.

Жаллодлар қўйлакни олиб бориб подшога кўрсатибдилар, сўнгра қизнинг ота-онасига берибдилар. Қизнинг бечора ота-онаси зор-зор йиғлашибди, бахтсиз фарзандларининг қонга беланган либосини юз- кўзларига суртиб нола чекибдилар. Бора-бора булар ҳам тақдирга тан беришибди.

Орадан бир қанча вақт ўтибди. Бир куни қизнинг отаси йилки олдидан ўтаётиб қараса, барча байталлар семизу фақат биттаси ниҳо- ятда озиб-тўзиб кетган экан. У ҳайрон бўлиб йилқибоқардан сўрабди:

— Бу ерларда ўт-ўланлар кўп, ҳамма отлар семизу бир байтад ориқ. Бунинг сабаби нима?

— Эй овчи бобо! Бу ерда бир ғалати сир бор. Шу байтал ҳар куни қоқ пешинда йўқолиб қоладиган бўлди. Бир куни орқасидан пойлаб борсам денг, байтал бориб бир эски қабр ёнига ётди. Гўр ичидан кип- яланғоч бир бола чикдию уни эмиб тўйиб қайтиб қабрга кириб кетди.

— У ўғилмиди ёки қиз?—сўрабди овчи.

— Бунисини билмадим.

Эртаси куни овчи бир жуфт соққа ва битта кўғирчоқ элтиб қабр те- пасига қўйиб кетибди. Бир неча вақтдан кейин келиб қараса, соққалар йўқ. Шундан гўдакнинг ўғил бола эканлигини билибди.

Овчи борибди-да, чиройли кийимлар тиктириб, қабр устига қўйиб кетибди. Ташқарига чиққан бола либосларни кўрибдию қайтиб кириб онасидан сўрабди:

— Ойижон, биров чиройли нарсалар қолдириб кетибди, олайми, йўқми?

— Олавер, ўғлим, — рухсат берибди онаси. Бола кийимларни олиб кирибди. Онаси кийдириб қўйибди. Жуда ярашиб тушибди. Овчининг қалби шодлик билан ёнаркан. Эртаси куни у бир неча болаларни йиғиб, қабристонга келтириб, ўйнашга буюрибди. Болалар қизгин ўйнай бош- лабдилар. Уларнинг шўх-шўх кулгилари қабрдаги бола қулоғига чали- нибди. Бола гўрдан чиқиб бир оз қараб тургач, болалар олдига келиб:

— Ўртоқжонлар, мен ҳам ўйнасам майлими? — деб сўрабди.

Болалар рози бўлишибди. Улар кураш тушиш ўйнашаркан. Бир дех- қон бола ҳаммани йиқитибди. Навбат бунга келгач, ўрнидан туриб дехқон бола белини энди ушлаган экан, биқини оғриб, бакириб юбо- рибди.

Болалар кўрққанларидан ўйинни бас қилибдилар ва овчининг олдига келиб:

— Гўрдан бир бола чиқиб, ҳаммамизнинг белимизни синдирай де- ди, — деб шикоят қилишибди.

Бу гап шаҳарга тарқалибди. Халқ қабристон олдига қапа тикиб, кураш мусобақаси ўтказа бошлабдилар. Буни кўрган бола онасига дебди:

— Ташқарида кўп кишилар тўпланишиб, кураш тушишяпти.

— Сен ҳам уларнинг олдига бор, эҳтимол бобонг сени олиб кетга- ни келгандир. Агар у билан кетсанг, мендан ҳам хабар олиб тургин, — дебди онаси.

Бола ташқарига чиқиб бир оз томоша қилиб тургач, курашчилар хузурига борибди. Зум ўтмай кишилар уни ўраб олиб, сўрай бошлаб- дилар:

— Эй баҳодир йигитча, отинг нима, нега гўрда яшайсан?

Бола индамай, ҳайрон бўлиб, қараб тураверибди.

— Болага муносиб от қўйиш керак. Гўрда туғилгани учун унинг оти Гўрзод бўлсин, — дебди овчи.

Бу гап ҳаммага маъқул бўлибди. Шундай қилиб боланинг номи Гўрзод бўлибди. Гўрзод анча вақтгача шаҳар ва кишлокларни кезиб юрибди, касб-хунар ўрганибди, халқ ҳаёти билан танишибди.

Халқ подшоҳнинг зулмидан эзилиб келаркан. Боланинг онаси ҳам, бу шоҳ золим, ноинсоф, гапнинг аслини суриштирмай, мени жаллод- лар қўлига топширди, улар ўлдирмай тириклайин кўмиб кетдилар, деб шикоят қилганди.

Гўрзоднинг шоҳга нисбатан ғазаби кундан-кунга ортиб борибди. Ниҳоят ғазаби қайнаган паҳлавон золим шоҳ одамларини бирма-бир ўлдираверибди. Буни эшитган подшо Гўрзодни хузурига чорлаб сўрабди. •

— Эй баҳодир йигит, сен бу бегуноҳ одамларни нима учун ўлдирдинг?

— Мен буларни, подшоҳи олам, сизнинг одатингизга кўра ўлдир- дим, — дебди баҳодир. — Ахир сиз, бировнинг устидан тухмат қилса ёки игво тарқатса, суриштирмай-нетмай ўлдирасиз-ку?!

Шу гапдан сўнг шоҳ паҳлавонни йўқотиш пайига тушибди. У ва- зирларини чорлаб, бу хусусда маслаҳатлашибди.

— Гўрзод ғоятда кучли паҳлавон, уни ўлдириш осон эмас, бошқа бирон чора-тадбир топмоқ даркор, — маслаҳат берибди улар.

— Нима қилиш керак? — сўрабди шоҳ.

— Уни шундай бир жойга жўнатиш керакки, қайтиб келмайдиган бўлсин, — дебди вазирлардан бири.

— Ахир у бизга бўйинсунмайди-ку, — ўшқирибди шоҳ.

— Бунинг йўли осон, — дебди ўнг қўл вазир.

Вазирнинг сохибжамол, ягонаи даврон, бокираи замон паричехра кизи бор экан. У тенгсиз гўзал бўлиш билан бирга ўқимишли, дониш- манд бир қиз экан. Вазир ҳаётда бирон қийинчиликка учраб қолса, ал- батта, қизига маслаҳат соларкан.

— Яна қандай мушкул иш бошингизга тушди, отажон?— сўрабди қиз ғамгин кириб келган отасини кўриб.

— Подшо Гўрзодни йўқотмоқчи. Уни қайтиб келмайдиган хатарли бир сафарга жўнатиш лозим,— дебди вазир.

Узоқ ўйга толган қиз отасига шундай дебди:

— Отажон, хотиржам бўлинг, ўзим бир иложини топаман.

Эртаси куни қиз ҳарир либосларга бурқаниб, Гўрзод ов қиладиган жой — Ҳисор тоғи этакларига келиб юз нозу карашма билан йигит назаридан уёқ-буёққа ўта бошлабди.

— Бу тушимми ёки ўнгимми?—дебди паҳлавон ўз-ўзига, ҳангу- манг бўлиб.— Инсон фарзанди бунчалик гўзал бўлади деб ўйламаган эдим. Сен одаммисан, паримисан?

— Мен одамман, аммо бадбахт инсонман, сен мени тушингда эмас, ўнгингда кўриб турибсан,— дебди қиз ишва билан.

— Шундай гўзал бир қиз қандай қилиб бахтсиз бўлиши мумкин,— дебди қалбида ишқ оташи туғён урган йигит.

— Менинг умрим жуда қисқа. Агар бирон кўркмас баходир бориб илонлар шоҳи қизининг узугини келтириб бермаса, узилган гулдек тез кунда хазон бўламан.

— Илонлар шоҳининг қизи қаерда яшайди? Унинг йўлини кўрсат,— илтижо қилибди Гўрзод.

— Мана шу Ҳисор тоғи орқасига ўтасан, кунботар томонга қараб етти кеча-кундуз йўл юрсанг илонлар шоҳи юртига етасан. У ёғи ўзинг- нинг қудрат ва ҳушёрлигингга боғлиқ,— дебди қиз.

Гўрзод тоққа чиқиб кетибди.

— Йигитни илонлар юртига жўнатдим, у ердан омон қайтиши мушкул,— дебди отасининг ҳузурига қайтган қиз.

Вазир хурсанд бўлиб, бу хабарни шоҳга етказибди. Золим подшо вазирга инъом-эҳсонлар бериб, хотиржам яшай бошлабди. Буларни шу ерда қолдириб, Гўрзоддан гап эшитинг.

Ҳисор тоғи шу даражада баланд эканки, гўё чўққилари еттинчи фалакка етиб тураркан. Ҳозиргача ҳеч ким бу тоғнинг орқасига ўтол- маган экан. Гўрзод минг машаққат билан тоғ устига чиқибди, не-не азоб билан орқасига тушиб, кунботар томонга қараб юриб кетибди. Олти кеча-кундуз йўл юргач, илон пўстига йўлиқибди. «Манзилга яқинлашибман», дебди-да, янада илдамроқ қадам босибди. Кечга яқин бир даштга етиб келибди. Дашт илонлар пўсти билан тўлиб ётаркан. Йигит даштдан ўтиб, деворлари осмонўпар бир қалъага учрабди. Қалъанинг чор атрофида сонсиз илонлар қулча бўлиб ухлаб ётар, ўтишнинг ҳеч иложи йўқ экан. Паҳлавонни қизил, сариқ ва қора илон- лар ўраб олиб, сиқувга ола бошлабди. Дарвоза олдида ётган улкан кўк илон оғизларини очиб, вишиллаганича Гўрзод томон кела бошлабди. Уни кўрган бошқа илонлар ҳам оғзини очиб виш-вишлай кетибди. Илонлар овозидан паҳлавон қулоғи қар бўлаёзибди.

Гўрзод қоматини ростлаб олиб, гурзидек мушти билан кўк илон бошига

чунонам туширибдики, унинг икки лаби бир-бирига ёпишиб қолибди. Қолган илонларнинг оғзи ҳам шу заҳотиёқ ёпилиб, турган жойларида қотиб қолибди.

Гўрзод дарвозани очиб, қалъа ичкарасига кирибди. Қалъанинг тўрида заррин тахтада илонлар шоҳи бошида олтин тожи билан ўтирган экан.

— Кимсан ўзинг?! Ердан чиқдингми, денгиздан келдингми еки осмондан тушдингми? Ёки бўлмаса замин махлуқлариданмисан?— сўрабди илонлар шоҳи.

— Ер юзи махлуқлариданман, одамзод наслиданман,— жавоб берибди йигит.

— Эй одамизод, бизнинг мамлакатимизга қандай мақсадда келдинг? Ёмон ният билан келган бўлсанг, бу ердан эсон-омон чиқолмайсан.

— Мен қизингнинг олдига бир илтимос билан келдим,— жавоб берибди Гўрзод. Илонлар шоҳи қизини чақирибди-да, дебди:

— Бу одам Ҳисор тўғи орқасидан келибди. Сендан бир илтимоси бор экан.

— Илтимосингни айт, йигит, қўлимдан келса бажарай,— дебди қиз.

— Бизнинг мамлакатимизда ой ҳам, қуёш ҳам ҳуснидан рашк қилдиган бир гўзал қиз бор, аммо ана шу гулрухсорнинг умри поёнига етмоқда. Унинг умрини сенинг узугингга боқий эта оларкан. Мен сенинг узугингни, албатта келтираман, деб ваъда берганман.

— Бу илтимосингни бажариш қийин. Агар узугимни сенга берсам ўзимнинг умрим қисқаради,— дебди қиз.

Гўрзод бош эгганича маъносиз турибди.

Унинг аҳволига раҳми келган илонлар шоҳининг қизи йигитга мувожаат этибди:

— Агар сен менга қирқ қулокли қозонни келтириб берсанг, мен узукни бераман. Ана шу қозонда кунда овқат пишириб еб юрсам, умрим қисқармайди.

— Ўша қозон қаерда?—сўрабди Гўрзод.

— Қоф тоғи орқасида, йўли узок, машаққатли, хавф-хатарли, у ерда парилар ва девлар яшашади. Аммо сен бормоқчи бўлсанг мен ёрдам бераман,— дебди қиз.

— Албатта бораман,— қатъий дебди Гўрзод.

Илонлар шоҳининг қизи бир парча хат ёзиб берибди-да, таъкидлабди:

— Кўҳи Қофнинг орқасига ўтишинг билан бир қатта қалъага кўзинг тушади. Дарвозанинг олдида бир қиз ўтирган бўлади. Хатни ўша париға берсанг, у сенга кўмаклашади. Шундан сўнг қиз қанотли бир илонни чақириб, Гўрзодни Кўҳи Қофнинг орқасига элтиб қўйишни буюрибди. Гўрзод илонга минибди. Илон парвоз қилиб бир сонияда йигитни Кўҳи Қоф ортига элтиб қўйибди.

Қиз айтганидек, Гўрзоднинг назари дастлаб баланд деворли оқ қалъага тушибди. Қалъа олдида бир пари хотин ўлтирган экан. Гўрзод пари хотин олдига бориб салом берибди.

— Эй нодон махлуқ, нега бу ерларга келдинг, бунда девлар яшашади, улар сени омон қолдиришмайди,— дебди пари хотин.

Гўрзод индамай илонлар шоҳининг қизи ёзиб берган мактубни парига узатибди. Хатни ўқигач, орқасига нимадир ёзибдию қайтариб бериб, дарвозани очибди:

— Ичкарироқда яна бир дарвоза бор, унинг олдида менинг опам ўтирибди, хатни унга берасан,— қўшиб қўйибди пари хотин.

Гўрзод ичкарига кириб хатни парининг опасига берибди. У хатни қўлига олиб ўқиб кўргач, шундай дебди:

— Сен айтаётган қозонда ҳозир ош дамлоғлик. Бир баҳайбат дев келиб уни пок-покиза туширади. Сўнгра бир ҳовуз сувини дамига тор- тиб қуритади. Ҳув анови чинор тагида ухлайди. Сен ҳақиқатда ҳам зўр паҳлавон бўлсанг, ана шу дев билан кураш тушасан. Кучингга ишон- масанг, яхшиси келган йўлингга қайтганинг маъқул.

— Мен ўлсам ўламанки, аммо аҳдимдан қайтмайман,— дебди-да, паҳлавон девнинг келишини кутиб турибди.

Орадан сал вақт ўтар-ўтмаёк, «бирам оч қолдим-ей», дея баҳайбат бир дев пайдо бўлибди. У шошилганича қозондаги ошни туширибди. Ҳовуз сувини бир шимириб қуритибди. Аммо ҳамон «тўймадим», дермиш.

— Бир паҳлавон келган,— дебди пари,— у сиз билан кураш туш- моқчи. Агар енгсангиз, еб тўясиз, енгилсангиз бошингиз танангиздан жудо бўлади.

— Бўпти, чақир ўша паҳлавонни,— рози бўлибди дев.

Пари Гўрзодни кўрсатибди. Дев қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборибди.

— Нега куляпсиз?— сўрабди пари.

— Нега кулмайин ахир. Оғзидан она сути анқиб, баданидан бешик хиди келиб турган бир болакайни «паҳлавон» деб менга рўпара қилиб ўтирибсан,— жавоб берибди дев.

— Эй девжўра,— дебди Гўрзод,— мен ҳам она сутини эмган, сен ҳам, мард кишининг ўрни майдондир.

Шундан сўнг ҳар икковлари майдонга тушиб уч кечаю уч кундуз кураш тушишибди. Гўрзод бир зўр бериб, девнинг белидан каттик сик-

қан экан, бурунларидан кон отилиб чиқибди. Аммо дев ҳам бақувват бўлгани учун енгилмабди. Ҳарифларнинг тинка-мадори куриб борибди. Буни кўрган пари уларни дам олишга таклиф этибди. Нафас ростлаш пайтида дев яна бир ҳовуз сувини шимириб, ланж ва оғир бўлиб қо- либди. Буни сезган Гўрзод майдонга тушиши биланок девни даст кўтариб ерга уриб, калласини олибди. Шундан сўнг пари қолган дев- ларни чақириб дебди:

— Одамлар юртидан келган бир паҳлавон подшоларингни ўлдирди. Унинг сизларга бир топшириғи бор. Шунни бажарсаларинг омон қола- сизлар, йўкса барчангни нариги дунёга жўнатади.

— Қандай иш бўлса ҳам бажарамиз,— дейишибди девлар.

— Мана шу қирққулоқ қозонни кўтариб, айтган жойига элтиб бе- расизлар,— дебди пари.

Гўрзод қозоннинг ичига кириб ўтирибди. Қирқ дев қозоннинг қирқ қулоғидан ушлаб осмони фалакка кўтаришибди ва кўз юмиб очгунча илонлар шоҳининг қизи хузурига элтиб қўйишибди.

Қиз қозонни олгач, кўлидаги узукни Гўрзодга берибди ва бояги қа- нотли илонни чорлаб, паҳлавонни ўз ватанига элтиб қўйишни бую- рибди.

Илон ўқдай учиб, бир сонияда Гўрзоднинг юртига келиб тушибди. Филдек келадиган қанотли илонга кўзи тушган халқ тумтарақай қочиб, уй-уйларига бекинишибди. Гўрзод илонга ижозат бергач, халқ хотир- жам бўлибди, ўзи эса қабр томон — онаси хузурига жўнабди.

— Онажон, хой онажон? Тирикмисиз?— сўрабди йигит.

— Ҳа, болагинам, тирикман, аммо тирик мурдаман. Нега дом-да- раксиз йўқолиб кетдинг, мендан хабар олмай қўйдинг,— зорланибди онаси. Паҳлавон йигит бошидан ўтган воқеаларни онасига бирма-бир ҳикоя қилиб берибди.

— Бу бадбахт золим шоҳнинг шаштини қайтариб яхши иш қилиб- сан, ўғлим,— дебди онаси,— аммо хушёр бўлгин, ўша гўзал вазирнинг қизи, отаси унинг маслахати билан ишлайди. Улар сени ўлдирмоқчи. Қиз подшо ва вазир билан тил бириктирган бўлиши мумкин.

Гўрзоднинг қайтиб келганини эшитган вазир қалтираб, ранги рўйи ўчиб, қизининг олдига кирибди.

— Биз энди адои тамом бўлдик, холимиз хароб бўлди. Подшо бизни омон қолдирмайди,— дебди вазир.

— Парво қилманг, отажон,— дебди қиз.— Гўрзод баҳодир, у кучи билан енгса, мен ҳусним билан мот қиламан, қани кўрамиз, ким ютар- кин.— Қиз ўзини касалликка солиб, нола чекиб ётибди. Қирқ қанзак атрофида йиғлаб, гиргиттон бўлишар, фарёд чекишаркан. Қизнинг хо- насига кириб келган Гўрзоднинг ҳуши бошидан учибди.

— Ох, баҳодир йигит,— нола чекибди қиз,— вақт қўлдан кетди, бир кун олдинроқ келганингда ўлим чангалидан қутқарардинг, энди илонлар шоҳи қизининг узуги ҳам фойда бермайди.

— Эй нозанин қиз, қандай қилиб сени ўлимдан қутқарай? Мен гулдек юзининг бемаҳал хазон бўлишини истамайман,— изтироб билан сўрабди йигит.

— Буни энди иложи йўқ, баҳодир йигит,— дебди қиз маккорона бир оҳангда,— яқинроқ келгин, ўлимим олдидан дийдорингга тўйиб олайин.— Гўрзод қизга яқин келиб, унинг оғир аҳволига ачинибди, йиғлагиси келибди.

— Табибларнинг айтишича, маликанинг дардига биргина даво бор экан,

холос,— дебди канизаклардан бири,— у шер терисига солинган шер сутини ичиши лозим эмиш.

Бу гапни эшитган баходир ҳеч кимга қарамай, бировга индамай тўғри шерлар маконига жўнабди. У йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Неча манзилу йўллари босиб ўтиб, Алқонтақ дарёси лабига етибди. Мана шу ерлардаги ўрмонзор шерлар яшайдиган жой экан. Чангалзорга кирган баходир улкан бир дарахтга оёқлари ёпишиб қолиб бақираётган бир шерга кўзи тушибди.

— Эй шер, сенга нима бўлди, бунча ўқирасан?— сўрабди йигит.

— Эй йўловчи, менинг дардимни сўрама, бу дарднинг дастидан на кечаси тинчман ва на кундузи,— дебди она шер.— Бундан бир неча йиллар муқаддам оёғимга бир тиканак кирганди. Уни тортиб олишнинг иложи бўлмади қолиб кетувди. Ана шу тикан аста-секин кўкариб, улкан бир дарахтга айландию мени йиқитди.

— Мен бу дарахтни оёғингдан тортиб оламан, аммо унинг эвазига бир илтимосим бор, бажарасанми?—сўрабди Гўрзод.

— Жоним билан. Бир эмас, юз илтимосинг бўлса ҳам бажара- ман,— дебди шер хурсандлик билан.

Гўрзод дарахтнинг танаси ва шох-шаббаларини кесиб ташлабди.. Сўнгра шерни ётқизиб илдизларни эҳтиёткорлик билан суғуриб олибди. Шер бир наъра тортган экан, тоғу тошлар ларзага келибди. Унинг овозини эшитиб етти ўғли ҳам етиб келибди.

Ўша вақтларда ҳамма ҳайвонлар ўз тилида сўзлашаркан. Шернинг катта ўғли онасидан сўрабди:

— Онажон, сенга қандай алам етдики, бунчалик қаттиқ бақирдинг?

— Болаларим, менинг гапимни иккита қилмасанглар, айтаман,— дебди она шер. Ўғиллари онт ичишибди.

— Азиз болаларим, инсон зотидан биров менга яхшилик қилди, унинг хоҳишини бажаринглар!

— Айтинг, онажон, қандай иши бўлса, бажону дил бажарамиз,— дейишибди шернинг болалари.

— Бу кишига шер терисига солинган шер сути лозим экан,— уқтирибди она шер.

Улар ёмон газанда шерлардан бирини ўлдиришибди. Терисини ши- либ, саноч¹ ясашибди. Оналарини соғиб саночни сутга тўлдиришибди. Шундан сўнг Гўрзодни кўтариб ватанига келтириб қўйишибди.

Гўрзоднинг етти шербачча билан шер сутини шер терисига солиб келтиргани хабари тез фурсатда оламга ёйилибди. Бу хабарни эшитган подшо ва вазир: «Гўрзодни ўлдириб бўлмас экан, энди у бизларни нест-нобуд қилади», деб мамлакатни ташлаб, тўрт томонга қочиб кетди тишибди. Гўрзод бўлса, онасини гўрдан олиб чиқиб, эъзозлаб юрибди.

¹ Кийик, айиқ ва новвос терисидан тикилган, қимиз ташийдиган халта — қопчик.

Бутун халқ йиғилиб унинг бобоси кекса овчини подшо қилиб кўтари- шибди. Юрт тинч, халқ фаровон яшай бошлабди.

ГАВҲАРЧА

Бир бой билан бир камбағал бўлган экан. Улар ён қўшни экан. Бойнинг ҳовлиси катта, иморатлари ҳашаматлию сон-саноксиз мол- дунёси, подаю суруви бор экан. У учта гўзал кизни хотинликка олган бўлиб, кўплаб етиму хизматкорлар кеча-кундуз оёқда туриб ишла- шаркан.

Камбағалнинг бўлса, кўримсизгина бир ҳовлиси, ғарибона бир кул- басию тўрттагина рўзғор лаш-лушларидан бўлак ҳеч вақоси йўқ экан. У мардикорлик қилиб топган-тутгани эвазига тирикчилик ўтказар экан.

Кунлардан бир кун мардикорчиликдан қайтган камбағал хотини пиширган шўрвани энди олдиға қўйган экан ҳамки, кўча эшиги тақил- лаб бойнинг хизматкори кириб келибди.

— Сени хўжайиним қақиряпти, «тезда бориб олиб кел», деб юбор- ди,— дебди хизматкор салом-алиқдан сўнг.

— Хўжайинингнинг менда нима иши бор экан?— сўрабди кам- бағал.

— Билмадим, бирон-бир зарур иши борға ўхшайди. Камбағал истар-истамас бойнинг олдиға борибди.

Бой ҳовли ўртасидаги шоҳсупада шойи кўрпачада чой ичиб ўтирган экан. Ёш бир хизматкор унинг устундек йўғон сержун оёқларини уқа- лар экан.

— Кел, қўшни, биз томонларға ўтмайсан, битта-яримта нарса ло- зим бўлиб қолганда сўраб олмайсан ҳам,— дебди бой.

— Ҳар ким ўзидан тинсин, домла,— дебди камбағал.

— Сен жуда мағрур одамсан-да, қани буёққа ўтиб ўтир-чи,— деб- ди бой.

Камбағал супа лабига ўтирибди.

— Мен сендан бир нарсани сўрамоқчиман,— гап бошлабди бой.— Сенға маълумки, менинг ҳеч нарсадан камчилигим йўқ, хонадонимда паррандининг сутидан бўлак ҳамма нарса муҳайё. Шунга қарамай, уйимда бирон кун ҳам тинчлик йўқ. Қўпинча мана бу хизматкорлар ғазабимни келтиради, ҳақоратлайман, баъзан тутиб олиб ураман ҳам. Бу беадаб хотинларнинг жанжали эса ҳечам тугамайди. Унинг устиға келди-кеттининг чеки йўқ, доим серташвиш, серғалва. Мени бир нарса ҳайратға солади. Сен кашшоқсан, биздаги нарсаларнинг мингдан бири ҳам сенда йўқ. Шунга қарамай тинч яшайсизлар, бирон марта ортиқча овоз ёки ғалва-ғишава чиққанини эшитмаганман. Гўё сизларда ҳеч ғам-ҳасрат йўқдай. Ҳатто, баъзан хотининг ва сенинг қаҳқаҳаларинг қулоғимгагчалинади. Бунинг сабаби нимада?

Менинг хонадонимдй жанжал чиқадиған ҳеч гап бўлмайди,— дебди камбағал.— Қўлимдан келган ҳамма ишни қиламан. Буни бил- ган хотиним мени ҳамиша эъозлашға интилади. Хотиним доимо ти-

рикчилик ишлари билан банд. Шунинг учун ҳам мен унинг хафа бўли- шига йўл қўймасликка интиламан. Бундан ташқари бизда яккаю ягона гавҳарчамиз бор, кўлимиз бўшади дегунча ўртага олиб ўйнатамиз.

Бой камбағалга рухсат берибди-ю, ўйга толибди: «Агар битта гав- ҳар шу даражада хурсандлик бахш этса, мен учта гавҳар сочиб олиб, уч хотинимга бераман улар билан ўйнаб юраман»,— ўз-ўзича хулоса чиқарибди бой.

Эртаси куни бой бозорга бориб учта қимматбаҳо гавҳар сотиб олибди-да, уччала хотинига биттадан бериб дебди:

— Келинлар, давра қуриб ўлтиринлар, гавҳар ўйини қиламиз,— дебди бой.

Бойнинг катта хотини аввал қўлидаги гавҳарга қараб, сўнг кун- дошлариникига назар солибди. Хаёлида уларнинг гавҳарлари каттароқ ва чиройлироқ туюлибди. Бошқа хотинларнинг кўзича ҳам ўзгасиники каттароқ кўринибди. Орада уриш-жанжал кўтарилиб, улар жикқамушт бўлиб кетишибди.

Ғабланган бой хотинларини калтаклаб ҳайдаб юборибди ва кам- бағал қўшнисиникига кирибди. Кирибдию камбағалнинг хотини билан бир-бир ярим яшар боланинг сарак-сарак талпиниши, турли хил ҳара- катларидан завқланиб кулаётганларига назари тушибди.

— Мен учта гавҳар сотиб олувдим, аммо улар хурсандлик эмас, бадбахтлик келтирди, хотинларим ўртасида катта можаро чиқишига сабаб бўлди. Бу сизлардаги гавҳарнинг қиммати ва ҳикмати нимада?— сўрабди бой.

— Э-э, қўшнижон, биз айтган гавҳар сиз ўйлаганча бежону бема- жол эмас, у мана бу кўз қорачиғимиз, жону дилимиз ўғилчамиз ҳисоб- ланади. Ахир айтинг-чи, бирон-бир гавҳар фарзанддан яхшироқ ва қимматроқ бўла оладими,— дебди камбағал.

Бой нима деярини билмай бошини эгганича чиқиб кетибди.

ПОДШО ВА ТЕМИРЧИНИНГ ҚИЗИ

Бор экан-да, йўқ экан, қадим замонда бир подшоҳ бўлган экан. У шаҳар ва кишлоқлардан донишмандлар ва зукко кексаларни тўплаб, ҳар тонгда уларни хузурига даъват этаркану турли масалалар бўйича савол бериб, жавобини эшитаркан. Кунлардан бир кун подшо тонг са- ҳарлаб боғ сайр этиб юраркан ногоҳ жанжаллашаётган икки чумчукқа назари тушибди. Улар дарахт устида уяларида бир-бирига ҳамла қи- лишаркан. Бирдан ерга тушишибдию яна олиша кетибди. Подшо бўлса, уларнинг тепасига келиб, ер тепиниб хуркитмоқчи бўлибди, ам- мо жанг билан банд бўлган чумчуқлар бунга эътибор ҳам қилишмабди. Ўша^куни подшоҳ бу воқеани донишмандларга нақл этибди ва сўрабди:

— Чумчуқлар нега уришишарди? Улар бир-бирига нима демоқда эд^{н?} ^,

..... ,■.<>> 'с,

Аммо уламою фузалолар бу саволга жавоб беролмабдилар ва уч кунга муҳлат сўраб тарқалибдилар.

Уларнинг йўлида бир темирчининг устахонаси бўларкан. Унинг яккаю ягона қизи ҳар куни келиб отасига ёрдам бераркан. Қиз қараса, донишманд ва кекса оқил мўйсафидлар подшоҳ олдидан бошлари ҳам, ғамгин ҳолда қайтаётганмиш. Қиз дўкондан чиқиб, отасининг ошнаси бўлмиш бир мўйсафиддан сўрабди:

— Сизлар ҳар куни подшоҳ ҳузуридан шоду хуррам қайтардинг- лар, бугун бўлса ғамгин кўринасизлар?

— Эй қизим,— оҳ тортибди қария,— бу гапнинг тагини қовлаб нима қилардинг.

Қиз донишманднинг ҳол-жонига қўймай бўлган воқеани сўрабди. Донишманд дардли бир оҳ тортибдию шундай дебди:

— Бугун подшо бизга шундай бир савол бердики, унга жавоб то- пиш мушкул. У икки чумчуқнинг жангини кўрибди. «Улар нега ури- шишади?» деб сўрайди. Бунинг сабабини худодан ўзга ким билади. Биз у чумчуқларни кўрмаган, жанжалини эшитмаган бўлсак, бу можаро- нинг сабабини қасрдан билайлик? Подшо уч кун муҳлат берди, агар мана шу уч кунда саволларига жавоб топиб бермасак, ҳаммамизнинг бошимизни танзимиздан жудо қилади. Афтидан умримиз тугаганга ўхшайди.

— Жавоб тополмасанглар, мен жавобини сизларга айтиб бера- ман,— дебди қиз.

— Сен беадаб қиз бизнинг устимиздан куляпсанми?— дебди-да, қария ўз йўлига кетибди.

Мўйсафидлар ва донишмандлар уч кеча-кундуз савол-жавоб қилиб баҳслашибдилар, аммо подшо саволига жавоб тополмадилар. Ноилож қолган қариялар, «карнайчидан бир пуф», деганларидек дўстларини темирчининг қизи ҳузурига юборибдилар.

— Подшонинг олдига бориб сўранглар-чи, отадан сўнг унинг мул- ки ўғлига қоладими ёки бошқа биров унга меросхўр бўладими?— уқ- дирибди.

Донишмандлар, подшо ҳузурига бориб қизнинг саволига ёзма жа- воб келтирибдилар. Хатда «Отанинг мулки — ўғилнинг ҳақи» деган жумла битилганмиш.

Қиз хатни ўқиб бўлгач, уни яшириб қўйибди-да, жавоб берибди.

— Ўша икки чумчуқ уй талашиб жанжаллашарди. Бири иккинчи- сининг отасидан мерос қолган уясини зўрлик билан тортиб олмоқчи бўлаётганди.

Оқил мўйсафидлар ва донишмандлар подшоҳ олдига келиб, қиз айтган жавобни тақрорлабдилар.

— Бу ўзларингизнинг жавобингиз эмас,— дебди подшо,— агар сизлар бу жумбоқни билганларингда, ўша куниёқ айтардингизлар. Ростини айтинглар, жавобни ким топди. Ростини айтсангизлар омон қоласизлар, бўлмаса ҳаммангизни асфаласофилинга юбораман. До- нишмандлар ва тадбиркор кексалар гапнинг ростини айтишга мажбур бўлибдилар.

Подшо темирчининг қизини ҳузурига келтиришни буюрибди. Нав- карлар зудлик билан бориб қизни келтиришибди.

— Сен доно бўлсанг айт-чи, чумчуқларнинг нима сабабдан олиша- ётганини каердан билдинг?— сўрабди подшо киздан.

— Сизнинг юртингизда, — дебди-қиз, — бева-бечораларнинг мол- мулкани зўрлик билан тортиб оладилар, ўзларини кийнайдилар, кун бермайдилар. Бунга ҳеч ким индамайди. Менинг отамга бобомдан бир боғ мерос қолган эди. Бой кўшнимиз отамга тухмат қилиб боғни тор- тиб олди. Отам вазира арз қилди, қозихонага чопди, ҳеч ким гапига қулоқ солмади, ҳамма ўша давлатманднинг тарафини олди. Сиз ха- тингизда. «Отам мулки — ўғил ҳаққи» деб ёзибсиз. Бу гапингиз ҳақ гап. Аммо сизларнинг гапингиз қоғозда қолиб кетаверадию одамла- рингиз ўз билганларини қилаверадилар.

Подшо шу вақтгача бунчалик аччиқ ва ҳақ гапни эшитмаган экан. Унинг газаби қайнабди.

— Жонинг ширин бўлса, — ўшқирибди подшо, — аввал менинг са- волимга жавоб бер.

— Сиз икки чумчуқнинг уяда олишаётганини кўрдингиз, — дебди қиз, — бири бу уй менинг отамдан мерос қолган деса, иккинчиси мен кучлиман деб муштумзўрлик билан уни тортиб олмоқчи, қўлингдан келганини қил, деяётганди. Буни тушуниш учун ортиқча ақл-фаросат шарт эмас.

Подшонинг нафаси ичига тушиб, қизга жавоб берибди. У вазира- рини йиғиб, мурожаат этибди:

— Бу ҳаёсиз қиз ҳаммамизни боплаб кетди. Уни нима қилсак бўларкин?!

— Унга уйланинг. Хотинингиз бўлгач, сизнинг қулингизга айлана- ди, нима жазо берсангиз, гинг деяолмайди, — маслаҳат берибди ўнг қўл вазир.

— Бунинг жазоси шуки, — гапга кўшилибди чап қўл вазир, — маликапошони никоҳингизга олиб, темирчининг қизини унга канизак қи- либ берасиз.

Маликапошо оламнинг ягонасию ақлнинг дурдонаси экан. Не-не йигитлар унинг кўйида шайдо юраркан. У ўзига совчи қўйган йигит- ларга бир неча шартлар қўйган экан. Жумладан у, менинг саволла- римга жавоб берган ва шартларимни бажарган йигитнинг қаллиғи бўламан, бунинг уддасидан чиқмаганлар менга қул бўлади, деган овоза тарқатган эақ. Ман-ман деган йигитлар ҳам маликанинг саволларига жавоб тополмай, шартларини бажаролмай, қул бўлган экан. Аммо улар маликапошога хизматкор бўлишни ҳам ўзларига фахр деб юраркан- лар. Вазирларнинг маслаҳати шохнинг қалбига оташ солибди. У те- мирчининг'уйига совчи юбориб, зўрлик билан бўлса ҳам тўй қилиб, қизга уйланибди.

* — Қанчалик доно бўлсанг ҳам' сен бир темирчининг қизисан, — дебди шох қизгё. — Мен подшоҳман' сен менга лрийк эмассан. Сенга уйланишимдан мақсад маликапошойи никоҳимга оЛйб, сени унинг кўлига сув қуйиб бериб юрувчи хизматкор қилиб қўйиш эди.

^Бў^хомхаёлни миянгиздан чиқариб юборинг, — дебди қиз. — Маликапшони қўлга қирйтяцбсон бўптами. Минглаб сизга ўхшаган- ч лар маликанинг даргоҳида қул бўлиб юрибди.

1'

■ ■ й ■ ■

”

— Мен ҳали сенга кўрсатиб қўяман,— дебди ғазаб билан шоҳ ва донишмандларни олиб, маликапошо юртига қараб йўл олибди. Малика мамлакатига етиб келибди ва қизнинг саволларини эшитибди. Олиму фозиллар билан маслаҳатлашса ҳам саволларга жавоб беришга ожизлик қилибди. Уни ҳам куллар қаторида жувоз ҳайдашга қўшишибди.

Икки-уч кундаёқ подшо адои тамом бўлибди. У вазирларига: «Эй вазирларим, ўтирган бўлсангиз тулинг, турган бўлсангиз тез йўлга ту- шинг, мен — сизларнинг шоҳингиз кулликка гирифтор бўлиб, гарданга ҳалқа солинган, эртадан кечгача жувоз тортаман», деган маз- мунда мактуб ёзибди. Мактуб темирчининг қизига тегибди. Қиз хатни ўқигач, эркакчасига кийиниб, қилич ва қалқон билан курулганиб, отга минибдию йўлга тушибди.

Бир неча кун йўл юриб, маликапошо мамлакатига кириб борибди. Қидириб-қидириб малика дарвозасини топибди. У эшикни тақиллатган экан дарвозабонлар чиқишибди.

— Сизга ким керак эди, йигитча?— сўрашибди улар.

— Мени маликанинг олдига олиб бординг, саволларига жавоб бериб, шартларини бажаришга келдим,— дебди отлик.

— Эй гўзал йигит,— дебди дарвозабон,— сендан ақллилар ҳам келиб саволига жавоб беролмай, кул бўлиб юришибди. Сен ўзингни азобга гирифтор этма. Нега энди куллик ҳалқасини гарданингга осиб- ни истайсан?! Эркинлик — катта давлат. Эркингни ғанимат билу йўлингдан қолма.

— Майли, нима бўлса ҳам мени маликанинг ҳузурига олиб бординг,— илтимос қилибди қиз.

— Биз сенга раҳм қилиб гапиргандик, қайсарлик қилдинг, бор, куллик ҳалқасини кўтариб юравер,— дейишибди-да, маликанинг қа- роргоҳини кўрсатишибди.

Канизаклар темирчининг қизини ичкарига бошлаб бориб, малика- нинг рўпарасига ўтқазибди.

— Одам нима билан тирик?— сўрабди Малика.

— Умид билан,— жавоб берибди қиз.

— Қариллик аломати нима?

— Қарилликнинг аломати умидсизлик.

— Яхши ният нимаю ёмон ният нима?

— Барча халқнинг ғамини еган ният яхши, бир кишини ўйлаб, кўпчиликка зарар етказадиган ният ёмон ниятдир.

— Ёмон ниятли киши нимасидан билинади?

— Кишининг кўзи, гапи, хатти-ҳаракати унинг қандай ниятда эканлигидан дарак бериб туради.

Маликанинг яна шу хилдаги бир неча саволига қиз пухта жавоб берибди.

— Доно йигит экансан, ҳамма саволларга тўла жавоб бердинг,— дебди малика,— энди шартимни эшит. Отамнинг бир узуги бўлган экан. Ана шу узук туфайли унга учта девкампир бўйсунаркан. Отам- нинг вафотидан сўнг девкампирлар ўша узукни ўғирлаб кетиб, бизга итоат қилмай қўйибди. Ўша узукни топиб келиб, девларни яна менга итоат қилдирасан.

Темирчининг қизи қирқ кун муҳлат сўраб маликапошо қасридан чиқиб кетибди. У биркам қирқ кун дашту, сахрою, тоғу тошларни ке- зибди, дарёю кўлларни кечиб ўтибди, аммо девлардан ному нишон то- па олмабди. «Бориб маликапошонинг қули бўлгандан шу тоғу сахро- ларда ўлиб кетганим маъкул» деб ўйлаган қиз отининг эгар-жабдугини олиб, бир чинор тагида бошига қўйибди-да, ухлабди. Бир неча муддат- дан сўнг қиз уйқудан турибди. Қараса, ёнида бир қилич ва бир хат пайдо бўлиб қолибди. Хатни олиб ўқиса, «эй темирчининг қизи, бу қи- лич сенга мададкор пирларнинг қиличи, у мушкулингни осон қилади. Қилични олгин-да, рўпарангдаги Қора тоғ орқасига ўтгин», деган сўзлар битилган экан.

Қиз қилични ўпибди, кўзларига суртибди, белига тақиб Қора тоғ орқасига ўтибди. Тоғ этагида бир оқ чодир қурилган, унинг ичида эса оқ девкампир ўтирган экан.

— Ассалому алайкум,— дебди қиз чодирга кирар экан.

— Ваалайкум ассалом, эй менинг луқмаи ҳалолом, бугунги ризку рўзим, саломинг бўлмаганда икки ямлаб бир ютардим, салом берга- нинг учун кечроқ ейман,— дебди кампир.

Қиз қилични чиқариб кампирга кўрсатаркан:— Буни танидинг- ми?— дея сўрабди.

— Жоним садақа бўлсин уларга, ахир бу мададкор пирларнинг қиличлари-ку!

— Бир неча кундирки, Самарқандда жала қуйгани қуйган. Ҳамма тарновлар хароб бўлди. Мададкор пирлар, бориб ўша кампирни ўлди- риб, терисидан тасма келтир, халқ нобуд бўлган тарновлари ўрнига тарнов ясаб олишсин деб юбордилар.

— Сағирларим қақшаб оғриб ётибди, менга раҳм қилгин, ўғлим,— дебди кампир.

— Агар маликапошо отасидан қолган узукни топиб берсанг жо- нинг омон қолади,— дебди темирчининг қизи.

— Юқорироқ кўтарилсанг қизил чодир бор. Унда менинг опам яшайди, узукни ўша билади,— жавоб берибди девкампир.

Қиз тепароққа кўтарилиб қизил чайлани кўрибди. Ичкарида қизил девкампир соч тараб ўтирган экан.

— Ассалому алайкум,— дебди қиз ичкарига кираркан.

— Ваалайкум ассалом, агар саломинг бўлмаганда бир чайнаб ютиб юборардим,— дебди девкампир.

Қиз қиличини кўрсатибди.

— Садағалари кетай, бу мададкор пирларнинг қиличи-ку, менинг жонимни омон қолдир,— ялинибди девкампир.

— Менга маликапошо отаси узугининг қаердалигини айт, бўлмаса орқангдан бир тасма шилиб оламан,— таъкидлабди қиз.

— Узукнинг ўрнини опам билади, унинг чайласи юқорироқда,— дебди девкампир.

Қиз яна юқорироққа кўтарилиб, қора чайлага дуч келибди. Чайла ўртасида қора девкампир чор.тарафни тутунга тўлдириб овқат пиши- раётган экан.

— Ассалому алайкум,— дея чайлага кирибди қиз.

— Ваалайкум ассалом, менинг луқмаи ҳалолим, бугунги насибам ўз оёғи билан кириб келди,— хурсанд бўлибди девкампир.

— Ҳа, сенинг жонингни олгани ўз оёғим билан кириб келдим. Ма- ликапошонинг узугини топиб бермасанг мана шу килич билан теринг- ни шилиб оламан,— пўписа қилибди қиз.

Қиличга кўзи тушган девкампирнинг қути учибди.

— Эй мададкор пирлар шамширининг соҳиби, сен менга ғоятда мушкул ишни буюрдинг. Биз узукни бирон киши топиб олиб, яна қул- ликка гирифтор қилмасин деб, етти чақирим чуқурликка қўмиб юбор- гандик,— дебди девкампир.

— Тезроқ бўл. Менинг вақтим тиғиз!—дўк урибди қиз.

Дев бир наъра тортган экан тоғу тошлардан — чор тарафдан: «Ни- ма бўлди?», «Нима бўлди?» деб қирқ девзода етиб келибди.

— Маликапошони отасининг узугини казиб чиқаринглар, ўғилла- рим,— буюрибди девкампир.

Қирқ дев бирпасда панжалари билан ерни кавлаб узукни топиб чи- кишибди. Қора девкампир узукни қизга бераркан, шундай дебди:

— Биз озод эдик, қайта бошдан қул бўлдик. Яна қандай фармо- нинг бор.

— Мени маликапошо олдига элтгин.

Қора девкампир қизни кўтариб бир сонияда малика ҳузурига кел- тириб қўйибди. Қиз узукни маликапошо қўлига берибди.

Маликапошо катта тўй берибди, очларни тўйдирибди, юпунларни кийдирибди, темирчининг қизига қаллиғ бўлибди.

— Ҳаммадан олдин менга мол-мулкингни кўрсат,— дебди янги «куёв».

Малика бугун давлатини кўрсата бошлабди. Бир жойга етганда ер- тўладан жувоз овози эшитилибди. Темирчининг қизи пастга тушиб қа- раса, подшо бўйнига қуллик ҳалқасини солиб олган ҳолда жувоз кун- даси атрофида айланар, секинроқ юрганда жувозкаш орқасига қамчин билан солиб қоларкан.

— От қуриб қолганмиди, бу бечора одамни жувозга бойлабсиз- лар,— деб пўписа қилибдию подшони отбоқар қилиб қўйишни бую- рибди. Шундан сўнг «куёв» маликапошони ўз шаҳрига олиб кетадиган бўлибди. Иккита от тайёрлашибди. «Куёв» маликапошога қараб:

— Ўша отбоқарни бирга оламин, йўлда уловларни парваришлаб боради,— дебди.

Уччовлари йўлга тушишибди. Ярим йўлни босиб ўтгач, бир булоқ бошида овқатланишибди. Шундан сўнг маликапошонинг «эри» шохни олдига чорлаб дебди:

— Мана шу от ва маликапошони сенга бердим.

— Ҳазиллашманг, шаҳзода, садағангиз кетай, отингиз ҳам, хоти- нингиз ҳам ўзингизга буюрсин,— дебди отбоқар.

— Менинг гапимни иккита қилар экансан, ҳозир бошингни ола- ман,— дебди темирчининг қизи ғазаб билан;

— Майли, майли, жоним сизга қурбон бўлсин, ўзимнинг аслий ния- тим ҳам шу эди,— дебди-да, бу таклифни бажону дил қабул қилибди.

Қиз бошқа отга минибдию йўлни чап олиб, улардан олдин келиб уйига кирибди ва ўз кийимларини кийиб, ҳеч нарсани билмагандай ўтирибди.

Шу пайт подшо маликани келтирибди, деган хабар етиб келибди. Вазиру вазаролар, саркардаю ясовуллар, донишманду ақлли кекса-лар пешвоз чикиб бир тош йўлга пояндоз солиб, подшоҳни тантанаю дабдаба билан ўз қасрига олиб кирибдилар.

Шоҳ темирчининг қизини чакириб буюрибди:

— Мен маликапошони олиб келдим, ўз кўзинг билан кўру хизматини жойига қўйиб бажар, бўлмаса, буюраман калтаклаб ўлдириб юборишади.

Қиз уйга кирибдию эркакча либос кийибди, бошига қозоқча телпак қўндириб, оёғига булғорча этик кийибди. Олтин камарини белига маҳкам боғлабди, қилич ва найзаларни осиб, кўлида қамчи ўйнатган ҳолда келибди.

— Эй нодон аблах подшоҳ, сени жувозхонадан қутқариб, маликапошони олиб берган шу темирчининг қизи эмасиди, — дея таъна тошларини ёғдирибди.

Бу воқеадан огоҳ бўлган малика подшо олдига келиб:

— Шундай гўзал ва жасур, доно хотин қадрига етмай, бошқа хотинларнинг орқасидан юрган подшога, бундай одамга минг лаънатлар бўлсин, — дебди.

ПОК АЁЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, жуда ҳалол бир одам бўлган экан. У йигитнинг соҳибжамол, анча оқилу зийрак хотини бўлиб, жуда аҳил яшаркан.

Эр савдогарлик қилар экан. Бир пайт Хитой мамлакатига савдогарликка бормоқчи бўлибди. Унинг қариндош-уруғларидан фақат битта укаси бор экан, нозанин хотинини ўшанга топшириб дебди:

— Мен Хитой мулкига бораман, хотинимни сенга, сени худога топшираман. Мен келгунча, отамнинг фарзанди сифатида унга қараб турасан.

Савдогар чиқиб кетибди.

Бир куни йигит ичкари ҳовлига қараса, акасининг хотини тандир "олдида бош ювиб ўтирган экан. Кўзи аёлга тушибдию юраги жизиллаб кетибди, ишқ тигини ебди. Кейин аёлни олдига чакириб дебди:

— Айланиб кетай, мен сенга ошиқ бўлиб қолдим, бир илож қил. Хотин хайрон бўлибдию гап бошлабди:

— Сен шу гапни айтгани худонинг ғазабидан қўрқмайсанми? Халойикдан қўрқмайсанми, менга оғиз очасан?

Йигит дебди:

Эй соҳибжамол, дам ғанимат, кел, мен билан бирга бўл.

Хотин дебди:

— Ахир аканг келса, нима дейсан?

74

Ўртада ана шундай талаш бўлибдию йигит зорланибди, аёл ҳеч роҳи бўлмабди. Шунда йигит ғазабланиб дебди:

— Агар гапимга кирмасанг, сени қаттиқ тухматга гирифтор қиламан, кейин мендан ўпкалама!

Аёл тақдирга тан бериб дебди:

— Қўлингдан нима келса, қилавер, мен сендан қўрқмайман!

Йигит эрталаб туриб подшо ҳузурига бориб арз қилибди:

— Эй подшоҳи олам, менинг бир акам бор, акам савдогарликка кетдию хотинини менга омонат топшириб кетди. У аёл жуда ноинсоф фоҳиша экан, уйимизни оёқ ости

килди, ҳар кеча уйига бир неча киши келади. Мен жонимдан безор бўлдим, мени бу аёл дастидан қутқаринг.

Подшоҳ дебди:

— Бу гапингга иккита гувоҳ керак.

Йигит пул билан иккита ёлғон гувоҳни ёллабди. Подшоҳ хотин ва гувоҳларни келтириб сўрабди:

Гувоҳлар дейишибди:

— Шу йигитнинг гапи тўғри, ҳар кеча аҳвол шу, хотиннинг уйига одам келади.

Подшоҳ хотинни тошбўрон қилишга буйруқ берибди. Подшонинг ҳукми билан бозор ўртасида хотинни тиззасигача ерга кўмибдилар.

Подшонинг жарчилари жар солибдилар: «Подшонинг амри вожиб, ҳар бир киши ана шу хотинга биттадан тош отиб ўтсин!» Бозор аҳли йиғилиб ҳар бири аёлнинг бошига биттадан тош отаверибди. Хотин тошлар остига кўмилиб кетибди. Ниҳоят бозор тугаб, халқ тарқалибди, аёл тош остида қолиб кетибди.

Хўрозлар кичкирган пайтда бир йўловчи бозор томондан ўтиб ке- таётган экан, тошлар остидан нола эшитилибди. Йўловчи тошларни олиб, аёлни чиқарибди ва уйига олиб бориб хотинига дебди: «Худонинг мана шу бандасини савоб учун бок». Уй эгалари жафо кўрган аёлни парвариш қила бошлабдилар, дорию даво қилибдилар, бир неча вақт- дан кейин аёлнинг жароҳати тузалибди.

Уй эгасининг бир кули бор экан. Ана шу кул кунлардан бир кун со- хибжамол аёлни кўриб унга ошиқ бўлиб қолибди. Кул аёлга дебди:

— Мен сенга жону дилдан ошиқ бўлдим, дардимга малҳам бўл, кел, менга тег.

Аёл ғазабланиб дебди:

— Эй бешарм, нима, ақлингни едингми, бундай дейсан? Эримнинг укаси менга кўп дунё ваъда қилди, мен унга тегмадим, шунча тошбў- ронни кўрдиму сўзимдан қайтмадим, энди сенга тегайми?

Кул жуда кўп зори-тавалло қилибди, бўлмабди, дўк уриб дебди:

— Мен сени қаттиқ тухматга дучор қиламан, кўркмайсанми? кўркмайсанми?

Хотин яна тақдирига тан бериб, дебди:

— Йўк, кўркмайман, нима бўлса пешонамдан кўрдим. „шН

Ахир бўлмагандан кейин кул кечаси ичкари хонага кириб, У(й эга- сининг боласини бешиги олдига келибди. У боланинг бошири^риб,- савдогар йигитнинг хотини кўрпаси тагига олиб келиб қўйиоди. Ўй эгасининг яккаю ягона фарзанди экан. Бола ҳар кечаси туриб икки-уч марта онасини эмаркан, бу кеча эса уйғонмабди. Она саҳарга яқин ту- 75

риб гугурт чақиб қараса, бешик қонга беланган эмиш. Бечора она но- лаю фиғон кўтариб, эрини уйғотибди. Улар икки киши бўлиб боланинг- бошини излабдилар, ниҳоят хотиннинг кўрпаси остидан топибди- лар.

Уй эгаси инсофли киши экан. У хотинга дебди:

— Эй қизим, сен бегуноҳ одамсан, юрагим гувоҳлик бериб туриб- ди, ягона фарзандимизни сен ўлдирмагансан. Лекин сен бизнинг уйимиздан чиқиб кет. Агар сен бу ерда бўлсанг хотиним ҳар гал сени кўрганда дард ўти алангаланиб, алами қайта янгиланади. Шунинг учун сенинг бу ердан кетишинг шарт.

Пешонаси шўр хотин эркакча кийиниб, отга миниб бу шаҳардан чиқиб кетибди. Аёл анча йўл юриб бир чўлу биёбонга етибди. Бу чўлда қирқта ўғри милтиқларини бир-бирига суяб қўйиб ўтиришган экан. Аёл чиройли бўлганлиги учун ўғрилар унинг хотин киши эканлигини сези- шибдию йўлини тўсишибди.

Бир пайт ўғрилар ўртасида жанжал бошланибди. Улар бу нотаниш хотинни таллашиб ўзаро жанг бошлабдилар. Аёл ўғриларнинг аҳмоқ- лигини кўриб, ҳийла ишлатиб дебди:

— Эй биродарлар, сизлар қирқ киши, мен эса бир киши. Шариатда бир тан бир

танга раво. Сизларнинг ҳаммаларинг менинг талабгорим бўлганликларинг учун менинг битта шартим бор: ҳаммаларинг икки тош йўлга бориб, отда баравар пойга қўйинглар, ким шу ерга ҳаммадан олдин етиб келса, мен ўшаники бўламан.

Ўғрилар шартни бажариш учун от суришиб пойгага чопиб кетиб- дилар, аёл эса отини миниб бошқа томонга қараб кетибди. Ўғрилар пойгадан қайтиб келишса, ҳеч кимнинг қораси кўринмас эмиш.

Покиза аёл кўп манзилларни босиб ўтиб, бир шаҳарга кириб бо- рибди. У бошига телпак кийиб, қаландарлар тусига кириб бир неча вақт шу шаҳарда овқатини топиб еб юрибди. Ниҳоят бекор юриш ях- ши эмаслигини тушуниб табиблик илмини ўрганиб, забардаст табиб бўлиб етишибди. Ўша шаҳарда ҳовли-жой сотиб олиб касалларни да- волай бошлабди.

Савдогар эри Хитой сафаридан қайтиб ўз шаҳрига келибди. У уйга келганида укаси дебди:

— Эй ака, сенинг хотининг ёмон йўлга юривчи экан, ҳар куни ке- часи бир киши бошига келиб ҳовлимизни оёқ ости қилди. Кейин под- шо одамлари ушлаб олиб тошбўрон қилдилар.

Савдогарнинг укаси шу гапни айтиши биланоқ пес бўлиб қолибди. Савдогар укасини табибга кўрсатмоқчи бўлибди. У фалон шаҳарда бир табиб бор экан, у ҳамма дардга даво топар экан деб эшитибди. Кейин савдогар укасини ана шу шаҳарга олиб бориб, хотин табиб уйига келиб тушибдилар.

Савдогар табибга арз қилибди:

— Менинг укам тўсатдан пес бўлиб қолди, уни сиздан бошқа ҳеч ким даволай олмас экан.

Хотин анча ўйланиб тургач, дебди:

оя— Ҳали сизларнинг навбатингиз келган эмас, ҳозирча нариги хо- нага ўтиб ўтиринглар, навбатларинг келса, ўзим чақираман.

Орадан бир неча кун ўтгач ўша гувоҳлар ҳам хотин табиб уйига кириб келибдилар. Иккаласи ҳам майиб экан, бирининг бир қўли, ик- кинчисининг иккала оёғи шол бўлиб қолган экан.

Хотин уларнинг икковини ҳам бошқа уйга киритиб қўйибди. Бир неча кундан кейин боланинг бошини кесган қул ҳам келиб қолибди. У дардга чалинган экан: бир куни эрталаб ўрнидан турибдию хомуза тортса, жағи ўрнидан чиқиб, оғзи қийшиқ бўлиб қолибди. Хотин қулга бошқа бир уйдан жой берибди. Кейин табиб хотин савдогарни укаси билан чақириб дебди:

— Энди сизларнинг навбатларинг келди. Мен сизнинг укангизни яхши даволайман. Лекин менинг бир одатим бор: касал дунёда нима гуноҳ қилган бўлса, аввал гуноҳига иқрор бўлсин, кейин даволайман. Агар гуноҳини ўзи айтмаса, менинг дорую давом таъсир қилмайди.

Эрининг укаси анча ўй-андишалардан сўнг мажбур бўлиб савдогар олдида дебди:

— Мен бошқа гуноҳларимни билмайман, лекин битта гуноҳимни биламан: акам хотинини омонат ташлаб кетган эди, мен хотинга ошиқ бўлдим, қанчалик уринмайин хотин бош эгмади, ниҳоят тухмат қилиб подшога арз қилиб, тошбўрон қилдирдим.

— Майли,— дебди аёл,— бориб ўша уйда ўтира туринг, кейин да- волайман.

Кейин хотин эри олдида икки шохидни олиб келиб, уларни ҳам гу- ноҳларига иқрор қилдирибди. Шундан кейин қулни ҳам чақириб унинг ҳам гуноҳини бўйнига қўйибди.

Кейин аёл уларнинг ҳаммасини даволай бошлабди. Касаллар со- ғайиб кетгач, ҳаммасини бир хонага тўплаб, эрини ҳам чақирибди. Уларнинг олдида пардасини юзидан кўтарибди. Ҳаммалари жойларида қотиб қолишибди.

Савдогар ўрнидан сакраб туриб укаси томонга тиг тортибди, хотин фарёд кўтарибди:

«Ҳай-ҳай, агар укангнинг бир тола сочини камайтирсанг, мен сенга хотин эмасман!» Ниҳоят у эрини жаҳлдан тушириб, ҳамма гуноҳкор- ларнинг гуноҳини кечишини сўрабди.

Кейин эру хотин ўз шаҳарларига бориб, тинч-тотув яшай бошлаб- дилар.

ОДАМ ВА ШЕР

Бир деҳқон бўлиб, унинг бир мушуги бўлган экан. Бу мушук бориб- бориб ўғри бўлибдию бир куни эгасининг гўштини ўғирлабди. Деҳқон кўрса, мушук гўштни бир томонга олиб бориб еяётган экан, уни тутиб олиб бир-икки шапати урибди.

Мушук аччиқланиб далага чиқиб кетибди. У шер олдига, хайвонлар подшоши хузурига келиб арз қилибди: ■^Г ииюХ

— Эй подшоҳи олам, ер юзи хайвонлари одамзод дастидан дод дейишяпти, одам бизнинг ҳаммамизни қул қилиб олиб иш буюради, ҳеч кун бермайди. Мен сенинг жинсингдан бўлсам, бу не гапки одам мени ураркан. Агар ўзинг унга жазо бериб бизнинг қасосимизни олма- санг, бошқа илож йўқ.

Шер дарғазаб бўлиб дебди:

— Ўша одам ким экан, менга кўрсатиб қўй, мен уни тилка-пора қилиб ташлайман.

Шер билан мушук одамни излашга тушибди. Улар келишаётган экан, олдиларидан битта фил чиқибди. Шер мушукдан сўрабди:

— Шуми одам?

— Йўқ, бу одамнинг хизматкори, одам бунни ушлаб устига минади, ишлатади.

Шер:

— Одамнинг хизматкори шунчалик катгаю баҳайбат бўлса, одам- нинг ўзи қанақа экан?— деб ўйлаб қолибди. Шер билан мушук у ердан ўтиб кетибди. Бир вақт улар

туяга дуч келибдилар. Шер мушукдан сўрабди:

— Шу бўйни қийшиғу оёғи узун одамми?

— Йўқ, бу одамнинг хизматкори, одам унинг бурнини тешиб чўп тиқиб тортади, унга нарсалар юклаб, устига ўзи ҳам миниб роса ишла- тади. Шер индамабди.

Улар анча юришган экан, бир отга дуч келишибди. Шер яна сўрабди:

— Одамнинг шуми?

Мушук дебди:

— Йўқ, одам бунга эгар-жабдуқ уриб, минади, сағрисига қамчи уриб ишлатади.

Шер билан мушук бу ердан ҳам ўтиб кетибдилар. Олдиларидан бир хўкиз чикибди.

Шер сўрабди:

— Одамнинг ана шу шохдорми?

Мушук дебди:

— Йўқ, одам буни хизматкор қилиб олган, гарданига омоч солиб ер ҳайдайди, деҳқончилик қилади.

Улар яна илгарилаб кетаверишибди. Бир ерда эшаклар ўтлаб юрган экан.

— Одам ана шуларми?— сўрабди шер.

Мушук дебди:

— Э, буларнинг ахволини сўрама, одам буларни ўлгудай ишлата- дию, аммо парвариш қилмайди.

Улар бу ердан ҳам ўтиб кетаётган эканлар, узоқдан бир ўтинчи чолни кўриб қолишибди. Чол белига бир арқонни боғлаб, қўлига бол- тани олиб келаётган экан.

Мушук уни кўрсатиб дебди:

— Ана ўша золим келаётир.

Шер кўрса, одам қари, нимжонгина экан, назарига илмабди. (У..н^ъра тортиб бобо томонга чопибди. Бобо йўлида тўхтаб шерга

нмх. .!;кОи ЗНПНЧ

— Эй шер, сен мени тилка-пора қилмоқчимисан? Сен ҳамма жо- ниворларнинг подшоси ва қувватли паҳлавони бўлсанг, ана шу арчани қулата оласанми? Мен ўзим йиқита оламан. Танасига арқон боғлай- ман, тагига болта ураман, йиқилади. Сен-чи? Сен уни йиқита ола- санми?

Шер ўйламай-нетмай дебди:

— Албатта кучим етади, бир панжа уриб, қулатиб юбораман. Одам дебди:

— Бўлмаса буёққа кел, мен сени арчага боғлайман, қани кўрай-чи, қандай йиқита оларкансан?

Шер рози бўлибди. Ҳалиги одам шерни бўйнидан белигача дарахт- га боғлабди, кейин дебди:

— Қани энди кучаниб кўр-чи.

Шер қанчалик уринмасин дарахтни қимирлатолмабди. Шу пайт чол болтани олиб шернинг бошига чунонам урибдики, шер тил тортмай ўлибди. Сал нарироқда турган мушук фарёд кўтара бошлабди:

— Мен айтмадимми, одамзод зўр деб.

АҲМАД ВА ЮСУФ

Бир золим подшо бўлган экан. Деҳқонларни жуда қийнар, унинг дастидан ҳамма азобда экан. Ўша подшо бир кеча туш кўрибди. Ту- шида ой билан қуёш ерга тушиб мамлакатни чунон равшан қилибдики, кўзи бу ёруғликка бардош беролмай кўр бўлиб қолибди.

Эртаси куни подшо мамлакат донишмандларини йиғиб тушининг таъбирини

сўрабди. Ҳеч ким тушнинг таъбирини айта олмабди. Ҳам- масини ўлимга ҳукм қилибди.

Бир камбағал келиб дебди:

— Эй подшоҳи олам, буларни ўлдирманг, мен тушингизнинг таъ- бирини айтаман.

— Майли, айт!— амр қилибди подшо.

— Тушингизнинг таъбири шуки, иккита бола туғилади, бу болалар катта бўлиб, тахту бахтингизни қўлингиздан тортиб олади.

Подшо бир жодугар кампирга юртидаги барча иккиқат аёлларни рўйхатга олишни буюрибди. Рўйхатни олгач, жаллодлар қўлига бериб, дебди:

— Бохабар бўлинглар, мана шу хотинлардан қайси бири ўғил туғ- са, дарров бошини олиб йўқ қилинглар!

Бир ҳовлида Фотима ва Зухра деган икки опа-сингил ҳомиладор эканлару, бу сирни кишилардан яширар эканлар. Тўққиз ою тўққиз соат ўтиб бир кечада кўзлари ёрибди. Болаларни бир камбағал кишига бериб дейишибди:

— Олиб бориб узоқроқ жойга ташлаб кел, бўлмаса подшо хабар топса ўлдиради. Агар умрлари боқий бўлса бирон йўл билан тирик қо- лишар. Биз меҳнатинг эвазига пул берамиз.

Камбағал болаларни олиб кетибди. Олиб бориб бир ғорга ташлаб келибди. У ғорда бир кийик яшаркан. Унинг болаларга раҳми келиб- дию сути билан боқа бошлабди. .

Болалар катта бўлишибди. Ғорнинг олди бепоеън сахро экан. Бола- лар сахрога тушиб арик казиб сув келтирибдилар, иморат солишибди,

чор-атрофни боққа айлантиришибди. Кейин, «кимки бизнинг манзи- лимизга келиб яшашни истаса, марҳамат қилсин, у барча божу хи- рожлардан озод бўлади», деган хабар тарқатишибди.

Одамлар битта-битта кўчиб кела бошлабдилар. Кўчиб келганлар- нинг сони уч йил ичида минг хонадонга етибди.

Бу хабар туш кўрган подшо кулоғига етибди. Подшонинг аччиғи келиб вазиричини чақириб маслаҳат сўрабди. Бир вазир ўрнидан ту- риб дебди:

— У шаҳарнинг подшолари Аҳмад ва Юсуф деган паҳлавонлар экан. Уларга ҳеч бир лашкарнинг кучи етмас экан. Бирон ҳийла йўли билан қўлга олиш керак.

Бошқа бир вазир дебди:

— Аҳмаду Юсуфни мен сизга боғлаб бераман, подшоҳи олам!

Вазир Аҳмад ва Юсуф шаҳрига равона бўлибди. Келиб уларнинг хизматиغا кирибди. Бир неча вақт яхши хизмат қилиб, ака-укаларга маъқул бўлибди. Аҳмад ва Юсуф унинг гапига кулоқ соладиган бўлиб- дилар. Бир куни вазир уларга маслаҳат бериб дебди:— Сизлар она шаҳарчаларингдан ташқари ҳеч жойни кўрмагансизлар. Дунёда гўзал жойлар кўп. Бориб томоша қилсаларинг баҳри дилларинг очилади.

Аҳмад билан Юсуфга вазирнинг гапи маъқул тушибди. Улар от- ларни безаб, миниб, чиқиб кетишибди.

Вазир дарҳол подшо ҳузурига одам юбориб фалон жойда лашка- рини тўплаб яшириниб туришни тайинлабди.

У Аҳмад билан Юсуфни ўша томонга бошлаб борибди. Йўлда ке- тишаётган экан, тўсатдан катта бир лашкар олдиндан чиқиб ҳужум қилибди. Чор-атрофдан юзлаб арқон бошларига ташланибди. Улар қанча уринишса ҳам банддан қутула олмабдилар.

Подшо Аҳмад билан Юсуфни зиндонга ташлаб, унинг ўрнига ўша вазирни подшо қилиб тайинлабди. Янги подшо Юсуфнинг хотинини олмоқчи бўлибди ва унга одам юборибди. Аёл рози бўлмабди.

Аҳмаднинг хотинини Гулизор номли одам тилини биладиган қуши бор экан. Аёл қушга битта хат ёзиб бериб дебди:

— Эй жонивор, бориб билиб кел, бизнинг эрларимиз ўликми ёки тирик, агар тирик бўлишса, мана бу хатни бир илож қилиб қўлларига етказ.

Қуш учиб келиб подшонинг зиндони устига қўнибди. Зиндонбон милтиқни олиб унга тўғрилабди.

Қуш дебди:

— Эй яхши одам, сен мени отма, зиндонни оч, мен зиндондагилар ҳолидан хабар олай.

— Эй тил билувчи қуш, агар мен зиндонни очсам, подшоҳ мени ўлдиради.

— Оҳиста, билинтирмай оч, савоб иш бўлади. Жойинг жаннатда бўлади.

Зиндонбон бу гапни эшитиб зиндонни очибди. Қуш Аҳмад билан Юсуфнинг тирикликларини билиб, қоғозни ташлабди. Юсуф хатни олиб орқасига хотинига қирқ кун муҳлат ол деб ёзибди.

Қуш қоғозни олиб келиб аёлларга топширибди. Юсуфнинг хотини олиб ўқиса, икковлари ҳам тирик эканлар. Хурсанд бўлибди. Кейин подшога одам юбориб дебди:

— Эрим ўлибди. Мен аза тутяпман. Қирқ кун азадорлик қиламан, кейин ихтиёрим подшонинг қўлида.

Биркам қирқ кун деганда зиндонбон зиндонни очибди. Аҳмад би- лан Юсуф аста чиқиб шаҳарлари томонга равона бўлибдилар. Йўлда лўлилар кийимини топиб кийиб олишибди. Қирқинчи кун шаҳарларига етишибди. Қарашса, анча одам улоқ чопяпти. Бир боладан сўрашибди:

— Нима гап ўзи?

Бола дебди:

— Бугун подшо тўй бериб менинг онамни оляпти.

— Сен кимсан?

— Мен отасиз бир сағирман, шу шаҳар сохиби Юсуф паҳлавон- нинг ўғли бўламан.

Юсуф билан Аҳмад болани эркалатишиб дейишибди:

— Сен бизнинг ана шу нарсаларимизга қараб тур, биз улоққа ки- рамиз, нимаики олсак сенга келтириб берамиз.

Бола ҳайрон бўлиб:

— Майли,— дебди.

Аҳмад ва Юсуф паҳлавон улоққа қўшилибди, уларнинг қўлидан улоқни ҳеч ким ололмабди.

Подшо қараса лўли бола томони улоқни оляпти, қаҳри келиб дебди:

— Бу шаҳар одамларига лаънат, қайси гўрдан икки лўли бола ке- либ улоқни олсаю, ҳеч ким уларнинг қўлидан тортиб ололмаса.

Улоқни тўхтабди. Ҳамма ўз уйларига кетишибди. «Лўли бола- лар» подшо қасрининг дарвозаси тагига келиб киришга руҳсат сўраб- дилар. Посбон дебди:

— Қанақа бетамиз одамсизлар, ҳозир подшо айна зиёфат устидаю ҳаммани қўйиб сизларнинг арзларингни тинглайдими?

Улар дарвозани синдириб, ичкарига киришибди. Подшо ҳужум ки- либ келибди. Уриб ўлдиришибди. Подшо аскарлари қилич тортиб ке- лишибди. Юсуфнинг хотини уларни таниб, жангни тўхтатинглар, деб фармон берибди. Жанг тўхтабди.

Юсуф паҳлавон бошқатдан тўй қилиб хотинини ўзига никоҳлаб олибди. Ана шундай қилиб ҳақ жойида қарор топибди.

ХИТОЙ ШАҲЗОДАСИ

Хитой мамдакатада бир подшонинг ёлғиз ўғли бор экан. Бир куни тушида жингалак соч, қора қошли, шахло кўз, оппоқ юз, хушқомат, ўнг кўзи остида қора холи бор хотинни кўрибди. Эрталаб туриб там*о- ми шаҳарни айланиб чиқибди, аммо ўша аёлга ўхшаш бирон хотиний¹ топа олмабди.

«Ҳайё хуйт», деб юридан чиқиб кетибди. Ҳинду Афғон мулкига борибди, топмабди. Эрону Араб мамлакатларига борибди, топмабди, у ердан Мовароуннаҳрга келибди. Илгари бизнинг шу жойларимизни Мовароуннаҳр дейишаркан. Хитойлик подшонинг ўғли бир қишлоққа етиб, битта дарвозани тақиллатибди. Бу бир чўпоннинг ҳовлиси экан. Чўпон чиқиб уни уйига олиб кирибди, бир неча кун иззату икром билан меҳмон қилибди, уни хурсанд қилмоқчи бўлибди. Аммо меҳмоннинг кўнгли ёришмабди. Борган сари хафа бўлиб, диққати ошибди.

— Сўраганнинг айби йўқ, меҳмон,— дебди бир куни уй эгаси,— сиз нега бунчалар хафасиз? Юрагингизда қандай алам бор?

Хитойлик шаҳзода қаттиқ оҳ чекиб дебди:

— Бир куни тушимда жингалак соч, қора қош, шахло кўз, оппоқ юз, хушқомат, кўзининг остида битта холи бор хотинни кўрдим. Уни кўришим биланоқ ошику бекарор бўлиб излагани чиқиб, кўп мамла- катларни кездим, аммо уни ҳеч қаердан топа олмадим.

Чўпон дебди:

— Азиз дўстим, хафа бўлмаг. Менинг даргоҳимга келган киши асло хафа бўлиб кетмайди. Мен дардингизга даво топаман.

Чўпон шу гапни айтиб уйига кириб қараса, хотини ўша йигит ошиқ бўлган аёлга ўхшар экан. Ҳайрон бўлиб ўйланиб турибдию кейин хотинига палов пиширишни буюрибди. Қайтиб чиқиб, подшонинг ўғли ёнида бир муддат ўтириб, яна кирса, ош хануз тайёр бўлмабди. Шуни баҳона қилиб хотинини уч талок қилибдию уч кечаю уч кундуз тўй қилиб меҳмонга никоҳлаб берибди.

Шаҳзода чўпондан миннатдор бўлиб мамлакатига йўл олибди. Аёл тинчланмасдан ҳамма вақт худди баҳор булутидек кўзёш тўқаркан. Хитойлик шаҳзода ундан сўрабди:

— Сен нега йиғлайсан? Мен сенга маъқул эмасманми?

— Сиз-ку менга маъқулсиз,— жавоб берибди хотин,— лекин мен эримни жуда севардим. Энди мен у кишисиз қандай яшайман?

Подшонинг ўғли Ҳайрон бўлиб яна сўрабди:

— Сенинг эринг ким эди?

— Ўша тўй қилиб мени сизга никоҳлаб берган чўпон.

Подшонинг ўғли неча куну тун йўл юриб мамлакатига етибди. Хал- қига катта тўй қилиб берибдию, аммо аёлга яқинлашмабди, иккита синглиси бор экан, чўпоннинг хотинини учинчи синглим деб ҳисоблабди ва аёл сингиллари билан юраверибди.

Чўпон бўлса, бир ой тоқат қилибди, икки ой тоқат қилибди, охири тоқати тоқ бўлиб, хотини фироқида юраги пора-пора бўлиб, чиқиб кетибди. Юриб-юриб Хитой мамлакатига етибди.

Мамлакат посбонлари уни тўхтатиб сўрабдилар:

— Эй мусофир киши, қаердан келяпсан, қаерга борасан?

Чўпон жавоб берибди:

— Чўпон эдим, энди ғариб кишиман, хотинимни йўқотдим, унинг фироқида нола қилиб юрибман.

• но.< Қоровулар бу хабарни подшонинг ўғлига етказишибди. Шаҳзода дебди:

† — Агар чўпон бўлса, бир сурув қўй беринглар, боқсин.

Унга бир сурув беришибди, уни тоққа ҳайдаб кетибди, парвариш қилибди, шунчалик яхши боқибдики, бир неча вақтдан кейин қўйлар уч баравар кўпайиб кетибди.

Бу хабар подшонинг қулоғига етибди. У хизматқорларидан сўрабди:

— У қанақа чўпон экан? Олиб келинглар, бир кўрай.

Чўпонни олиб келишибди. Улар бир-бирларини танишибди, хур- санд бўлишибди.

Подшонинг ўғли тўй қилиб чўпонга дебди:

— Мен синглимни сенга никоҳлаб бераман.

Никоҳ кечаси чўпон кириб қараса рўпарасида ўзининг хотини. Эру хотин кучоклашиб хурсандликларидан кўзёш тўкибдилар.

Хитой шаҳзодаси уларни анча меҳмон қилиб, бир неча туя, молу мулк бериб, мамлакатларига кузатиб қўйибди.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ

Бир куни мамлакат подшоси Луқмони Ҳакимни чақириб дебди:

— Айтишларига қараганда, сен жуда доно, хунарманд одам экан- сан, шундай бир

нарса ясагинки, уни хеч ким, хеч қачон ясамаган бўлсин.

Луқмони Ҳаким жуда кўп ўйлабди, излаб-излаб ипак қурти уруғи- ни топибди, парвариш қилибди, пилла бўлибди. Пилладан шойи тўкиб, битта либос тикиб подшога тақдим этибди:

Подшо ҳарир либосни олиб, хурсанд бўлиб дебди:

— Сенинг бу матоинг ҳақиқатан ҳам яхши экан, бундай либос мендай подшоҳи олам учун жуда боп. Энди сен бориб бу сирни хеч кимга айтмай, менга ана шу хилда либос тайёрлаб олиб келавер, агар бирон киши сенинг бу ишингдан хабардор бўлиб, ана шундай кийим- бош кийса бошингни танангдан жудо қиламан!

Луқмони Ҳакимнинг подшо учун тиккан либосидан озгина шоҳи ортиб қолган экан. Хотини олиб қизчасига қўйлақ қилиб берибди. Бу- ни Луқмони Ҳакимнинг бир душмани кўрибдию подшога етказибди. Подшоҳ текшириб кўрса ҳақиқатан ҳам тўғри. Кейин Луқмони Ҳа- кимни олдига чақириб дебди:

— Мен сенга нима деб амр қилган эдим! Сен мени назар-писанд қилмай, қизчангга қўйлақ тикиб. бориб ҳаммани бу сирдан хабардор қилдинг. Бу ишинг учун сени ўлдирмайман, аммо қизчанг билан бир- галикда зиндонга солиб, унинг эшигини шундай маҳкам беркитайки, у ерда азоб чекиб чириб кетасан.

Луқмони Ҳаким дебди:

— Агар мени зиндонга ташламоқчи бўлсангиз, иккита пўлат кат тайёрлашни буюринг, каравотларни зиндон ичига олиб кириб уларнинг ҳар бири ёнига бир қопдан бодом қўйишин.

Подшо: «Майли, иккита каравот бўлса садқаи сар», деб Луқмони Ҳакимнинг илтимосини қабул қилиб, уни қизчаси билан бирга зиндон- га ташлаб, зиндон эшигини маҳкамлаб қўйибди.

ддэд

Бу овоза Афлотунга етиб борибди. У Луқмони Ҳакимнинг шогирди экан. У қўрққанидан ўзига-ўзи: «Подшоҳ мени ҳам Луқмони Ҳаким- нинг шогирди деб зиндонга ташламасин», дебди-да, бир тоғ орасига яширинибди ва атрофини тилсимлаб ташлабди.

Орадан бир неча йил ўтибди. У подшо ўлибди. Унинг ўрнига бошқа киши подшо бўлибди. Янги подшо бир куни гўш.т еб ўтирганида бир суяк парчаси томоғига тиқилиб қолибди. Кўшлаб табибу жарроҳларни келтиришибди, иложини топиша олмай ҳаммалари:

— Подшонинг бу дардига фақат Афлотун даво топа олади,— деб кайтиб кетишибди. Подшо дебди:

— Афлотун қаерда яшайди?

Одамлари Лукмони Ҳақим воқеасини айтиб берибдилар:

— Афлотун Лукмони Ҳақимнинг шогирди эди, бу воқеадан кейин кўркиб қаергадир кочиб кетиб, яширинган.

— Афлотунни қаердан бўлса ҳам топиб келинглар!— деб буйруқ берибди подшо.

Афлотун келиб подшонинг томоғини кўриб ўзига-ўзи: «Шу баҳона билан устозим ётган зиндонни очтираман, қани тирикмикан», деб под- шога дебди:

— Сизнинг дардингизга фақат менинг устозим Лукмони Ҳақим даво топа олади, холос.

Бу гапни эшитиб подшо Лукмони Ҳақим ётган зиндонни очишни буюрибди. Очиб қарашса, кизчаси хоки туроб бўлибдию ўзи эса ўла- диган ҳолатга тушиб қолган экан. Афлотун уни бир неча кун уйига олиб бориб даволабди ва устози тузалибди.

Кейин подшо одамлари келиб уларни олиб кетишибди. Лукмони Ҳақим подшони кўриб сўрабди:

— Фарзандингиз борми?

— Битта ўғлим бор,— дебди подшо.

— Ўғлингизни сўйиб, қонини ичсангиз тузаласиз, бўлмаса йўқ.

Подшо ўйлаиб қолибди: биттаю битта ўғлим бўлса, шунини ҳам ўлдирайми? Кел, ўзим ўлсам ўлайки, ўғлим тирик қолсин.

Уч-тўрт кун ўтибди, подшонинг дарди оғирлаша бошлабди. Кейин дебди:

— Майли, ўғлимни олиб келиб, сўйинглар!

Кейин ўғлини олиб келиб Лукмони Ҳақим буйруғига кўра подшо- нинг кўзи олдида оёқ-кўлини боғлашибди, орада парда тортиб, парда орқасига ўтказибдилар.

— Энди кўйни келтиринглар!— дебди Лукмони Ҳақим подшо одамларининг кулоғига. Бир кўйнинг оёғини боғлаб олиб келиб томо- ғига пичоқ кўйишган экан, кўй «фах» деб овоз чиқарибди.

Шу пайт подшоҳ:

— Вой ўғлим!— деб бақирган экан, томоғидаги устихон отилиб чиқибди.

— Пардани очинглар, мен ўғлимнинг ўлигини кўрай!— дебди подшо.

. Пардани кўтаришса, ўғли сихат-саломату бир кўй сўйилган эмиш. Лукмони Ҳақим унга бўлган воқеани айтиб берибди. Подшо Лукмони Ҳақимга таҳсин ўқиб дебди:

— Шундай донишманд одамни зиндон қилган кишига лаънатлар бўлсин.

АБДУРАҲМОН ЧҶЛОҚ

Бир подшонинг бир қизу бир ўғли бўлган экан. Ўғли болағатга ет- гач, қирк кечаю қирк кундуз тўи бериб уйлантирибди. Аммо ўғли қизни ёқтирмай ўттиз кун унинг олдига кирмабди. Подшо бу ишдан хафа бўлиб қизи билан вазирини ўз хузурига чақириб, маслаҳат сўрабди:

— Нега бизнинг ўғлимиз хотинининг ёнига кирмайди, нима қилиш керак?

Қиз шундай жавоб берибди:

— Айб акамда эмас, хотинида.

Бу гапдан подшонинг жаҳли чиқиб дебди:

— Мен пулу мол сарфлаб ўғлимни уйлантирдиму сен бўлсанг ме- нинг келинимни ёмон дейсан! Қани, мен сенинг ўзингни эрга берай-чи, қандай хотин бўларкансан!

Подшо вазирга фармон берибди:

— Халқни тўпла, қизни эрга берамиз!

Вазир халқни тўплабди. Қизни дарвоза тепасидаги айвонга ўтиргизишибди, кўлига битта олма беришибди. Кишилар дарвоза тагидан битта-битта ўта бошлашибди. Қизга:

— Кимни танласанг, олмани ўшанга отасан, дейишибди.

Бутун халқдарвоза тагидан ўтибди, қиз кўлидаги олмани ҳеч кимга отмабди.

Подшоҳ вазирдан сўрабди:

— Шаҳарда бирон киши қолмадими?

— Битта чўлоқ йигитдан бошқа ҳеч ким қолмаган,— дебди вазир.

— Чўлоқни кўтариб келинглар!— буюрибди подшо.

Чўлоқни замбилга солиб олиб келишибди. Дарвоза тагига олиб бо- ришлари биланоқ қиз уни олма билан урибди.

Подшо уч юз тангани қизининг рўмоли учига тугиб, уни тўю томо- шасиз чўлоқнинг уйига юборибди.

Абдурахмон чўлоқнинг уйида ёлғиз бир онаси бўлиб, у ўғлига қараб тураркан. Уйига келгандан кейин бир вақт Абдурахмон оч қолиб, овқат сўрабди. Кампир туриб овқат бермоқчи бўлган экан, аммо қиз бунга йўл қўймай дебди:

— Энди ўғлингизнинг соҳиби мен, сиз дам олиб ўтиринг, мен ўзим овқат пишириб бераман.

У ўрнидан туриб овқат пиширибдию эрининг олдига олиб бормай, ундан бир одим узоққа қўйибди.

Кампир тараддудланиб дебди:

— Келин, бундай қилманг, мен ҳар куни овқатни ўғлимнинг оғзига солиб кўярдим, зўрга еярди!

Қиз кампирга тасалли бериб, ташқарига чиқибди. Абдурахмон овқатни кўриб иштаҳаси янада очилиб кетибди. Ниҳоят, тоқат қилол- масдан судралиб-судралиб бориб овқатни олиб ебди. мхуП-

Эртаси куни қиз овқатни пишириб тепага осиб қўйибди. Кампир кўзёши тўкиб нола чекибди:

— Ахир ўғлим чўлоқ, келин, раҳм қилинг, овқатни у ердан олиб ея олмайди.

— Туяга янтоқ керак бўлса, бўйнини чўзади,— деб келин кампир- ни ташқарига чиқариб юборибди.

Абдурахмон яна жуда оч қолиб бир амаллаб тиззасини ерга қўйиб интилганича овқатни олиб ебди.

Учинчи куни қиз эрининг тирсагидан ушлаб уй ичида айлангириб, йўл юришни ўргатибди, тўртинчи куни унинг қўлига хасса бериб, уйдан ташқарига чиқарибди.

Аста-секин ногирон эр йўл юришни ўрганибди. Шундан кейин қиз отаси берган уч юз тангадан юз тангасини эрига бериб бозорга жўна- тиб тайинлабди: — Пахтаю газмол келтиринг, кўрпа тикамиз.

Абдурахмон бозорга борса, бир қаландар «ҳей дўст» торганича:

— Кимда-ким юз танга берса мен бир гапни ўргатаман,— деяётган эмиш.

Абдурахмон:

— Мен йигирма йилдан буён чўлоқ ётиб бирон яхши гап эшитма- дим, кел, мана шу юз тангани қаландарга берай, шояд биронта керакли гап ўргатса,— дебди-да, пулни қаландарга берибди. Қаландар дебди:

— Қалъа томонига йўл олган ҳар бир карвоннинг олдидан бир кўрик чиқади, кўриқда тушмай, явшанзорда тўхтаса бир сирни кўради.

Абдурахмон уйига қуруқ қайтиб келибди. Хотини ҳайрон бўлиб:

— Мен айтган нарсаларимни олиб келмадингизми?— деб сўрабди.

Абдурахмон жавоб берибди:

— Йўқ, пулни бир қаландарга бердим, у менга яхши гап ўргатди. Эртаси куни хотини эрига яна юз танга бериб бозорга жўнатибди: — Озиқ-овқат олиб келинг,— деб таъкидлабди.

Абдурахмон бозорга борса яна ўша қаландар ўша жойида «ҳей дўст» деб турганмиш:

— Кимки юз танга берса, мен ғалати гап ўргатаман.

Абдурахмон: «Шояд бу сафар бирон яхши гап ўргатса», деб ўйлаб, бу юз тангани ҳам унга берибди.

Қаландар дебди:

— Қалъа томонга борган ҳар бир карвоннинг олдидан бир қудук чиқади. Одамлар белларига арқон боғлаб тушиб бошсиз қоладилар. Оёғидан арқон боғлаб тушган одам бир сирни кўради.

— Бошқа гапингиз йўқми?— сўрабди Абдурахмон.

— Йўқ,— дебди қаландар.

Абдурахмон хафа бўлганича уйига қайтиб келибди.

Хотини сўрабди:

— Нега қуруқ келдингиз?

— Пулни қаландарга бердим, қаландар менга бир гап ўргатди,— дебди эри.

Хотин эрини таъна-маломат қилибди-да, қолган юз тангани бериб- ди. Абдурахмон уни олиб бозор бошига борса, ўша қаландар ҳар кунги жойида тургачи:

— Кимки юз танга берса бир қизиқ гап ўргатаман,— деб жар со- лаётганмиш.

Абдурахмон: «Майли, шу юз тангани ҳам берай-чи, зора бу сафар бирор фойдали гап ўргатса», деб кўнглидан ўтказибди.

Қаландар пулни олиб дебди:

— Қалъа томонга борган ҳар бир карвон шаҳарга кирмай, ташқа- рида, кабристон ёнида тунаса, бир сир кўради.

Абдурахмон уйига хафа бўлганича қайтиб, хотинига бўлган воқеа- ни айтиб берибди. Хотин яна эрига дашном бериб дебди:

— Энди бўлмаса, бориб мардикорлик қилинг, пул-мул топиб ке- линг, бир амаллаб кун кечирайлик.

Абдурахмон мардикор бозорига борибди. Бир киши ўн мардикорни олиб бориб том сувашга солибди. Абдурахмон челақни бир томонга кўйиб, кажава билан лой таший бошлабди, бир кажава лой билан бир томни суваб бўларкан. Уй эгаси унинг бу иштини кўриб бошқа марди- корларга жавоб бериб юборибди.

Абдурахмон кечгача ҳовлидаги ҳамма тому деворларни суваб бўлибди. Ҳар бир мардикорнинг бир кунлик ҳақи икки танга экан, уй соҳиби Абдурахмонга ўн мардикорнинг ҳақини — йигирма тангани берибди.

Шундан кейин Абдурахмон ҳар куни йигирма тангалик иш қилиб, йигирма тангалик Абдурахмон номини олибди.

Бир куни бир карвоннинг бошлиғи Абдурахмонни карвонга ишга олиб кетибди. Карвон қалъа томонга сафар қилиб, икки ой юриб, ўша қаландар айтган кўриқ олдига етиб келиб тўхтабди. Шу пайт Абдурах- моннинг ёдига қаландар айтган гап келибдию саройга тушмай супурги ўти экиладиган жойга бориб тушибди. Кечаси ухлаб, эрталаб турса, зилзиладан сарой ер билан яксон бўлибди.

Яна икки ой йўл юриб ўша қаландар айтган кудукқа етибдилар. Бир неча карвон кудук бўйига тўпланишиб, битталарини белларига аркон боғлаб пастга туширишиб, қайтиб тортиб олишса танаси бору боши йўқ. Абдурахмон бу воқеани кўриб дебди:

— Арғамчини менинг оёғимга боғланглар, мен бошим билан туша- ман, сув челагини арғамчига боғлаб тепага узатаман, сизлар торта- сизлар.

Унинг айтганини қилишибди. Абдурахмон кудукнинг тагига тушиб қараса, битта дев, битта пари ва битта бақа ўтирган эмиш.

Дев дебди:

— Балли, одобли йигит, бошинг билан келиб яхши қилдинг. Бу ер- да шундай пари ўтирса, шу вақтгача беодоб одамлар оёқлари билан келишарди. Шу сабабли мен уларнинг бошини олардим. Мен ҳамроҳ- ларинг ташна бўлиб, сен сув учун тушганингни биламан. Сувни бериб бизнинг ёнимизга кел, бу ерда бир гап бор.

Абдурахмон бир неча челақ сувни тепага узатиб, кейин девнинг олдига бориб сўрабди:

— Қани, нима гап?

Дев дебди:

,н?

— Мен ана шу парини Кўҳи Қофдан келтирдим. Бу бақа девор туйнугидан пайдо бўлиб «мен парини оламан», дейди, мен эса, «йўқ, парини мен оламан», дейман. Шу аҳволда уч йилдан бери бақа билан

жанжаллашиб ўтирибмиз. Сен қози бўлгину айтгин: парини мен олай- ми ёки бақа олсинми?!

Абдурахмон дебди:

— Парини сен ҳам олмайсан, бақа ҳам олмайди, уни мен оламан!

Бу гапни эшитиб дев гинг демабдию бақа гап бошлабди:

— Мен уч йилдан бери дев билан жанжаллашиб ўтирибман, сенинг парини олишингга йўл қўймайман!

Абдурахмон бақани бир тарсаки урган экан, бақа деворга ёпишиб қолибди. Дев бу воқеани кўриб қўрқанидан: «Мен уч йилдан буён ба- қани ҳеч нарса қилолмагандим, бу эркак бир уриб ўлдирди, жуда ҳам зўр экан, нима истаса бажараман», деб ўйлабди. Бир дарчани очибди, ичи тиллога тўла экан. Абдурахмонга дебди:

— Қанча истасанг кўтар!

Абдурахмон бир қоп танга кўтарибди. Дев дебди:

— Яна қандай хизмат бор?

— Мана шу пари билан қопни менинг уйимга олиб бориб бер! — дебди Абдурахмон.

Қопдаги тангани девга ортиб, парини қоп устига ўтиргизиб, ўзи унинг ёнига ўтириб олибди.

Дев ўн дақиқа ичида тўрт ойлик йўлни босиб ўтиб, Абдурахмонни уйига олиб келибди. Абдурахмон қоп билан парини уйида қолдириб девга буюрибди:

— Мени яна шерикларим олдига элтиб қўй.

Абдурахмон ўз шериклари билан бирга йўлини қалъа томонга да- вом эттирибди. Икки ой ўтгач, шаҳар ташқарисидаги қабристонга ке- лишибди. Карвон шаҳарга кириб кетибди. Абдурахмон эса қаландар- нинг насихатини эслаб қабристоннинг бир четида тўхтабди, аммо ух- ламабди. Ярим кеча қабрлардан бирида чироқ пайдо бўлибди, бориб қараса еттита ўғрию битта нозанин қизу кўплаб танга тиллалар туриб- ди. Ичкарига кириб ўғриларни боғлабди, кулоқ-бурунларини кесиб, қизнинг кокили учидан ҳам қирқиб олиб, жавоб бериб юборибдию ўрнига бориб ётибди.

У эрталаб ўрнидан туриб шаҳарга кирибди. Уни тутишиб подшо ҳузурига олиб келишибди. Подшо ундан сўрабди:

— Сен бугун шаҳар четида ухлаган экансан, менинг хазинамни сен ўғирлабсан, мен сени дорга осаман!

Етти ўлчаб бир кес, деганларидек Абдурахмон ўғриларнинг кулоқ- бурнини, малика кокилининг учини чиқариб подшонинг олдига қўйиб- ди. Қизининг йўқолганидан беҳабар бўлган подшо кокилни кўриб қал- тираганича уйига чопиб бориб хотинидан сўрабди:

— Қизимиз қаерда?

-ёнсХотини дебди:

— Касал бўлиб ётибди.

Подшо кўрпани кўтариб қараса қизининг кокилининг бир учи ке- силган. Қайтиб келиб Абдурахмонга пўписа қилибди:

— Кулоқ-буруннинг эгаларини топиб келасан!

оёқ-қўли боғланган етти ўғрини юклаб, иккинчисига тилла тангаларни ортиб келибди.

Подшо ўғриларни дорга осибди, Абдурахмонга эса кўпгина инъом-эҳсонлар берибди. Абдурахмон ўнта туя сотиб олиб, молу газмолларни уларга юклаганича шахрига жўнабди.

Келиб уйини тополмабди. Уйи ўрнида баланд, чиройли иморатлар пайдо бўлиб қолибди. Ҳайрон бўлиб:

— Бу бизнинг ҳовлимиз эмас,— деб қайтиб кетаётганида онаси чиқиб чақирибди:

— Кел, ўғлим, ўзингнинг уйинг, буни подшонинг кизи курди.

Ичкарига кириб онасию малика-паридан ҳол-аҳвол сўрабди. Кейин подшо кизи бутун шахар элини чақириб уч кечаю уч кундуз зиёфат берибди. У Абдурахмонга дебди:

— Зиёфатдан кейин подшо билан вазирни тўхтатиб тур.

«Ассалому алайкум», деганича қиз ичкари хонадан отасининг олдига чиқиб келибди. Ота-бола бир-бирларининг кучоқларига оти-либдилар. Подшо сўрабди:

— Сен кизим, бир оёқ-қўли йўқ чўлоқ билан кетган эдинг, қандай қилиб бу ерга келиб қолдинг?

— Бу ҳовлининг эгаси ўша оёқ-қўлсиз одам,— жавоб берибди киз,— у одам соғайиб кетди, меҳнат қилиб давлатманд бўлди.

Подшо қизининг хунармандлигига, донолигига қойил қолибди, уни дуо қилибди. Малика эри билан муроду мақсадига етиб яшайверибди.

ҲУСНОБОД

Бир подшонинг катта бир эшони бўлиб, унинг маслаҳатсиз бир қадам ҳам қўймас экан. Эшоннинг подшо одамларидан қирқта муриди бор экан. Эшон доимо кўчага чиққанида муридлари унинг олдида юри-шиб, пирнинг оёқлари ерга тегмасин деб унинг оёқлари тагига битта-дан пишиқ ғишт қўйиб боришаркан.

Подшонинг бир вазири бўлиб, у жуда ҳам доно экан. Бир куни ана шу вазирнинг уйини ўғри урибди. Вазир астагина қараса, ўғри ўша таърифи кетган эшон ва унинг муридлари экан. Вазир эрта билан ту-риб подшога арз қилибди:

— Эй подшоҳи олам, эшонингиз ўғри экан, бугун бизнинг уйимиз-ни шипшийдам қилибди.

Подшо бу гапдан ғазабланиб вазирни ўлимга ҳукм қилибди. Подшо вазирни ўлдириб, хотини билан қизини ҳайдаб юборибди.

Вазирнинг хотинини номи Шаҳрбону, қизининг исми эса Ҳуснбону экан. Подшо одамлари Шаҳрбону билан Ҳуснбонуни бир дашту-биё-бонга олиб бориб ташлабдилар.

Она-бола сарсону саргардон бўлиб юрганларида бир кеча Ҳуснбону туш кўрибди: бир дарахтнинг остида тош бўлиб, тошнинг остига икки кўза тилла яшириб қўйилганмиш.

жанжаллашиб ўтирибмиз. Сен қози бўлгину айтгин: парини мен олай- ми ёки бақа олсинми?!

Абдурахмон дебди:

— Парини сен ҳам олмайсан, бақа ҳам олмайди, уни мен оламан! Бу гапни эшитиб дев ғинг демабдию бақа гап бошлабди:

— Мен уч йилдан бери дев билан жанжаллашиб ўтирибман, сенинг парини олишингга йўл қўймайман!

Абдурахмон бақани бир тарсаки урган экан, бақа деворга ёпишиб қолибди. Дев бу воқеани кўриб кўрққанидан: «Мен уч йилдан буён ба- қани ҳеч нарса қилолмаганим, бу эркак бир уриб ўлдирди, жуда ҳам зўр экан, нима истаса бажараман», деб ўйлабди. Бир дарчани очибди, ичи тиллога тўла экан. Абдурахмонга дебди:

— Қанча истасанг кўтар!

Абдурахмон бир қоп танга кўтарибди. Дев дебди:

— Яна қандай хизмат бор?

— Мана шу пари билан қопни менинг уйимга олиб бориб бер! — дебди Абдурахмон.

Қопдаги тангани девга ортиб, парини қоп устига ўтиргизиб, ўзи унинг ёнига ўтириб олибди.

Дев ўн дақиқа ичида тўрт ойлик йўлни босиб ўтиб, Абдурахмонни уйига олиб келибди. Абдурахмон қоп билан парини уйида қолдириб девга буюрибди:

— Мени яна шерикларим олдига элтиб қўй.

Абдурахмон ўз шериклари билан бирга йўлини қалъа томонга да- вом эттирибди. Икки ой ўтгач, шаҳар ташқарисидаги қабристонга ке- лишибди. Карвон шаҳарга кириб кетибди. Абдурахмон эса қаландар- нинг насиҳатини эслаб қабристоннинг бир четида тўхтабди, аммо ух- ламабди. Ярим кеча қабрлардан бирида чироқ пайдо бўлибди, бориб қараса етгита ўғрию битта нозанин қизу кўплаб танга тиллалар туриб- ди. Ичкарига кириб ўғриларни боғлабди, қулоқ-бурунларини кесиб, қизнинг қокили учидан ҳам қирқиб олиб, жавоб бериб юборибдию ўрнига бориб ётибди.

У эрталаб ўрнидан туриб шаҳарга кирибди. Уни тутишиб подшо ҳузурига олиб келишибди. Подшо ундан сўрабди:

— Сен бугун шаҳар четида ухлаган экансан, менинг хазинамни сен ўғирлабсан, мен сени дорга осаман!

Етти ўлчаб бир кес, деганларидек Абдурахмон ўғриларнинг қулоқ- бурнини, малика қокилининг учини чиқариб подшонинг олдига қўйиб- ди. Қизининг йўқолганидан беҳабар бўлган подшо қокилни кўриб қал- тираганича уйига чопиб бориб хотинидан сўрабди:

— Қизимиз қаерда?

-эн&отини дебди:

— Касал бўлиб ётибди.

Подшо кўрпани кўтариб қараса қизининг қокилининг бир учи ке- силган. Қайтиб келиб Абдурахмонга пўписа қилибди:

— Қулоқ-буруннинг эгаларини топиб келасан!

Абдурахмон икки оту арава олиб, қабристонга борибди: бир аравага

оёқ-қўли боғланган етти ўғрини юклаб, иккинчисига тилла тангаларни ортиб келибди.

Подшо ўғрилари дорга осибди, Абдурахмонга эса кўпгина инъом-эҳсонлар берибди. Абдурахмон ўнта туя сотиб олиб, молу газмолларни уларга юклаганича шахрга жўнабди.

Келиб уйини тополмабди. Уйи ўрнида баланд, чиройли иморатлар пайдо бўлиб қолибди. Хайрон бўлиб:

— Бу бизнинг ҳовлимиз эмас,— деб қайтиб кетаётганида онаси чиқиб чақирибди:

— Кел, ўғлим, ўзингнинг уйинг, буни подшонинг қизи қурди.

Ичкарига кириб онасию малика-паридан ҳол-аҳвол сўрабди. Кейин подшо қизи бутун шаҳар элини чақириб уч кечаю уч кундуз зиёфат берибди. У Абдурахмонга дебди:

— Зиёфатдан кейин подшо билан вазирни тўхтатиб тур.

«Ассалому алайкум», деганича қиз ичкари хонадан отасининг олдига чиқиб келибди. Ота-бола бир-бирларининг кучоқларига оти- либдилар. Подшо сўрабди:

— Сен қизим, бир оёқ-қўли йўқ чўлоқ билан кетган эдинг, қандай қилиб бу ерга келиб қолдинг?

— Бу ҳовлининг эгаси ўша оёқ-қўлсиз одам,— жавоб берибди қиз,— у одам соғайиб кетди, меҳнат қилиб давлатманд бўлди.

Подшо қизининг ҳунармандлигига, донолигига қойил қолибди, уни дуо қилибди. Малика эри билан муроду мақсадига етиб яшайверибди.

ҲУСНОБОД

Бир подшонинг катта бир эшони бўлиб, унинг маслаҳатсиз бир қадам ҳам қўймас экан. Эшоннинг подшо одамларидан қирқта муриди бор экан. Эшон доимо кўчага чиққанида муридлари унинг олдида юри- шиб, пирнинг оёқлари ерга тегмасин деб унинг оёқлари тагига битта- дан пишиқ ғишт қўйиб боришаркан.

Подшонинг бир вазири бўлиб, у жуда ҳам доно экан. Бир куни ана шу вазирнинг уйини ўғри урибди. Вазир астагина қараса, ўғри ўша таърифи кетган эшон ва унинг муридлари экан. Вазир эрта билан ту- риб подшога арз қилибди:

— Эй подшоҳи олам, эшонингиз ўғри экан, бугун бизнинг уйимиз- ни шипшийдан қилибди.

Подшо бу гапдан ғазабланиб вазирни ўлимга ҳукм қилибди. Подшо вазирни ўлдириб, хотини билан қизини ҳайдаб юборибди.

Вазирнинг хотинини номи Шаҳрбону, қизининг исми эса Ҳуснбону экан. Подшо одамлари Шаҳрбону билан Ҳуснбонуни бир дашту биё- бонга олиб бориб ташлабдилар.

Она-бола сарсон саргардон бўлиб юрганларида бир кеча Ҳуснбону туш кўрибди: бир дарахтнинг остида тош бўлиб, тошнинг остига икки кўза тилла яшириб қўйилганмиш.

Қиз хурсанд бўлиб турибдию тушини онасига айтибди. Улар, «зора бу туш рост чиқса», дейишиб, дарахтни излашга тушишибди.

Бир неча кундан кейин олдиларидан бир дарахт чиқибди. Унинг остида тош ҳам бор экан. Она-бола бир илож қилиб тошни кўтариб, унинг тагини ковлай бошлашган экан, ҳақиқатда ҳам иккита кўза чиқибди. Тиллаларни олиб бориб устаю мардикорларни тўплаб, бир жойга азиМ шаҳар қурдирибди. Шаҳарга Хуснобод деб ном қўйишибди.

Шаҳар иморатлари қурилиб битгач, Хуснобону эраккача кийиниб отасининг шаҳри томон йўл олибди. У шаҳарга келиб тўғри подшонинг олдига кирибди. Подшо ундан сўрабди:

— Эй йигит, кимсан, қаердан келдинг?

— Эй подшоҳи олам, мен фалон подшонинг фарзанди бўламан, отам билан уришиб бу ерга келдим,— дебди Хуснобону.

— Эй ўғлон, бирон ховли-жой берсам, яшаб юрасанми?— дебди подшо.

— Мен аввал сизнинг шаҳрингизни бир айланай, томоша қилай, қайси ховли маъқул келса ана шу жойни берасиз,— дебди Хуснобону.

Шундан кейин Хуснобону шаҳарни айланиб келиб дебди:

— Ўша ўлдирган вазирингизнинг уйини менга беринг.

Подшо рози бўлибди. Қиз ховлини тартибга келтириб онасини ҳам олиб келибди.

Бир куни Хуснобону онаси билан маслаҳатлашиб ўша эшонни меҳмондорчиликка чақирмоқчи бўлибди. Қиз эшонни меҳмондорчиликка чақирибдию ўзи подшонинг олдига бориб дебди:

— Менга шу кеча қирқ нафар аскар керак.

Подшо йўқ демай Хуснобонуга аскар берибди.

Қиз аскарларга:

— Бугун уйимизга ўғри келади. Сизлар ўғриларга қўл теккизманглар, мен фармон бергандан кейингина ҳаммасини қўлга оласизлар,— деб буюрибди.

Эшон қизнинг уйда меҳмон бўлиб зиёфатни ебдию кечаси қирқ муриди билан ховлини талабди. Ўғрилар уйдаги бор нарсаларни боғлаб бўлишган экан, қиз аскарларга яширинган жойларидан чиқиб ўғриларни ушлашни буюрибди. Аскарлар эшонни муридлари билан қўлга олишибди.

Қиз эрталаб подшоҳ ҳузурига бориб уни воқеадан хабардор қилибди. Подшонинг қаҳри келиб ўшқирибди:

— Сен ҳам менинг эшонимга тухмат қиляпсан, у бундай ишни қилмайди, мен сени ҳам бадарға қилинганлар олдига ҳайдайман!

— Эй подшоҳи аъзам. Мен эшонни муридлари билан қўлга олдим, ҳаммасини қамаб келдим, агар ишонмасангиз ўзингиз бориб кўринг,— дебди Хуснобону.

Подшо келиб кўрса, шухрати оламга кетган эшони оёқ-қўли боғланганича ўғирланган нарсалари билан биргаликда ётганмиш.

Подшо ўзининг айтган гапларидан, вазирни ўлдирганидан ва унинг хотин, фарзандини бадарға қилганидан пушаймон бўлибди.

Қиз телпагини бошидан олиб, ўзини подшога танитибди ва подшо- га бошидан ўтганларини ҳикоя қилиб берибди.

Подшо қилмишидан пушаймон бўлиб Ҳуснбонуга дебди:

— Мен сенга тан бердим, энди тилагингни тила мендан, мен сен- дан ҳеч нарсани аямайман.

— Менга ҳеч нарса керак эмас, мен сенинг шаҳрингда ярим кун ҳам туролмайман, ўз шаҳримга кетаман. Мен шундай бир шаҳар кур- димки, у сендай подшонинг шаҳридан юз бор ободроқдир,— дебди Ҳуснбону.

— Мен энди билдим, Ҳуснбодни сен курган экансан,— дебди подшо.

Ҳуснбону ўз шаҳрига қайтиб шоду хурсандлик билан яшай бош- лабди. Ҳа, ўша шаҳар Панжрўз этагидаги, Кулолий яқинидаги Ҳусно- бод бўлади.

НИНА САНЧИЛГАН МУРДА

Бир подшонинг хотини ва ёлғиз қизининг канизаги бўлган экан. Бир куни қиз канизи билан саёҳатга чиқибди. Улар бир боққа етиб ке- лишибди. Боғда бир уй бўлиб, унинг эшигига шундай сўз битилган экан: «Кимки кириб подшонинг ўғли баданидаги игналарни териб олса, тирилади ва уни ўзига хотинликка олади». Канизак ичкарига кирибди. Бир неча кеча-кундуз ухламай, овқат емай, ҳамма игналарни териб олибди, фақат йигитнинг оёғи кафтидаги биттагина игна қолибди. Қиз ташқарига чиқибди, подшонинг қизи келиб мурданинг оёғи кафтида қолгац игнани тортиб олибди, ўлик тирилибди. Кейин туриб дебди:

— Кимки менинг игналаримни териб олган бўлса мен ўшани ўз никоҳимга оламан.

Канизак келса мурда тирилиб, подшо қизига уйланиб олганмиш.

Бир кун ҳалиги йигит бозорга борибди. Хотини дебди:

— Менга бир кийимлик қизил шойи келтиринг!

Канизак дебди:

— Менга бир тош олиб келинг!

Йигит бозордан қайтибди, хотинига қизил шоҳи келтирибди, кани- закка эса — тош. Канизак тошни олиб бир девор орқасига ўтиб унга юрак дардини очибди:

— Ё мен ёрилай, ё сен!

Тош ёрилибди, йигит қараса, тошнинг ичи зардобга тўла эмиш. Шунда йигит канизакдан сўрабди:

— Сен нега бунчалик ғамгинсан, тошнинг ичи зардобга тўлибди.

Қиз дебди: ндоед

— Мен баданингдаги барча игналарни териб олдим, фақат оёғинг / кафтидаги бир игна қолган эди, мен ташқарига чиққанда, подшонинг қизи кириб ўша игнани тортиб олибди. Сен эса тирилиб, унга уйла- нибсан.

Шундан сўнг йигит канизакка уйланибди, подшонинг қизи эса унга каниз бўлиб қолибди.

ЗИЙРАК ҚИЗ

Кунлардан бир кун подшо овга чиқибди. Йўлда бир қарға унинг бошига келиб

уч марта қар, қар, қар дебди.

— Вазирлар, қани айтинглар-чи, бу қарға нима деяпти?— сўрабди подшо.

Вазирлар кўп ўйлашибди, аммо қушлар сўзининг маъносини еча олмабдилар. Подшо қарғанинг нима деганини топа олмаса вазирларни ўлдираман дебди ва уч кун муҳлат берибди.

Вазирлар уч кун ўйлашибди, аммо жавобини топа олмабдилар. Ва- зирлардан бири уйига келиб йиғлай бошлабди. Шунда қиз ундан сўрабди:

— Эй ота, нега йиғлайсан?

Вазир дебди:

— Бугун подшо биз вазирларни ўлдиради.

— Нима учун ўлдиради?

— Чунки биз қарғанинг нима деганини топа олмадик.

— Эй ота,— дебди қиз,— қарға қобил хотин ноқобил эрни қобил қила олади, аммо қобил эр ноқобил хотинни қобил қила олмайди, де- ган-да,— дебди.

Вазир подшонинг олдига борибди. Ҳамма тўпланибди. Вазирлар қарғанинг нима деганини билиша олмаганликларини айтишибди. Под- шо жаллодларга буюрибди:

— Олиб бориб, вазирларни ўлдилинглар!

Ҳалиги вазир ўрнидан туриб подшо олдига келиб дебди:

— Тўхтанг, подшои олам!

— Гапир!—дебди ғазаб билан подшо.

— Қарғанинг қағиллаши унинг қобил хотин ноқобил эрни қобил қила олади, аммо қобил эр ноқобил хотинни қобил қила олмайди дега- ни,— дебди.

Подшо сўрабди:

— Буни сен қандай билдинг?

— Қарға сўзининг маъносини қизим айтди,— дебди вазир.

— Қизингни келтир,— дебди подшо.

Қизини келтиришибди. Подшо қизни ақлсиз бир калга никоҳлаб берибди. Қиз кални бирга олиб чўлга чиқиб кетибди. У ерда уй қуриб- ди. Дўппи тикибди, у тиккан чиройли дўппиларнинг ҳар бирини беш-ўн сўмдан сотаркан. Улар бой бўлиб кетишибди. Қиз калнинг бошини до- р*Итдармонлар билан даволабди.

„Бир куни подшо қиз ноқобил эрни қобил қила олдим-и-йўқми деб йилгани борибди. Бориб қараса, улар ҳақиқатда ҳам бойиб кетишибди, кал тузалибди. Шундан кейин подшо қизнинг донолигига ишонибди.

ДОНО ЎҒИЛ

Миср шаҳрида очарчилик бўлибди. У жуда узоқ давом этибди. Ўша Миср шаҳрида бир кишининг бир хотини бўлиб, унинг саккиз ўгли ва олдинги хотинидан яна бир ўғли бўлган экан. Бир куни ҳалиги одам ўғилларига, бошқалар саломат қолиши учун сизлардан битталарингни сотайлик, дебди. Бир онадан бўлган саккий ўғил бир-биримиздан аж- рамаймиз деб рози бўлишмабди, олдинги хотинидан қолган ўғил ота- сига: «Сиз ва ўғилларингизнинг ҳаёти яхши бўлиши учун мени сотинг», дебди.

Ҳалиги одам ўғлини кул бозорига элтиб савдога қўйибди.

Ота ўғлидан: «Қандай хунарингиз бор?»— деб сўрабди.

Ўғли отасига, «мен гавҳаршунос, дуршунос ва тулпоршуносман», деб жавоб берибди.

Ота бозорда менинг гавҳаршунос, дуршунос ва тулпоршунос ўғлим бор, деб жар солибди. Ўша шаҳарнинг подшоси бу гапни эшитиб ўғил- фуруш олдига

келибди ва ўғлининг нархини сўрабди.

Ҳалиги одам ўғлининг нархи ўн мингу бир танга деб жавоб бериб- ди. Подшо йигитни сотиб олиб уйига жўнабди.

Келгуси бозор подшо йигитни бозорга олиб чиқибди. Шу пайт бо- зорда: «Мен гавҳар сотаман», деган овоз эшитилибди.

Подшо йигитдан сўрабди:

— Гавҳарнинг қайсиниси яхши?

Йигит жавоб берибди:

— Гавҳарфуруш олдида икки гавҳар ва бир дона дур бор,— дебди йигит.

Подшо йигитдан яна сўрабди:

— Улардан қайсинисини олайлик?

Дарҳақиқат, гавҳарнинг узоқдан шуъласи кўп бўлади. Подшо буни кўриб, кел, гавҳарни олайлик, дебди. Йигит подшонинг гапига рози бўлмабди.

— Гавҳарнинг ичида қурт яширинган,— дебди йигит,— бир неча дақиқадан сўнг гавҳарнинг шуъласи пасаяди, дур бўлса доимо бир хил рангда қолади.

— Сен тухмат қиляпсан, гавҳарнинг ичида қурт нима қилади?— дебди қимматбаҳо тош соҳиби.

— Келинлар синдирайлик, агар гавҳар ичида қурт бўлмаса, мени, майли, жазоланг,— дебди йигит.

Йигит, подшо ва гавҳар соҳиби олдида гавҳарни синдиришибди, дарҳақиқат, гавҳарнинг ичида кўк қурт ётган экан.

Энди подшо гавҳар ва дур пулини савдогарга бериши керак экан, аммо подшо дур пулини берибдию гавҳарнинг пулини бермабди.

— Гавҳарни ким синдирган бўлса ўша пулини тўласин,— дебди ў1

— Эй подшо, мен сизнинг гапингизни қайтармадим, гавҳарни Сич- дирдим, чунки гап гавҳарнинг дурдан қимматлигида эди.

Ниҳоят, подшо гавҳарнинг ҳам пулини бериб, йигитни ўз уйига олиб кетибди. Ҳар куни йигитга иккита нон бериб, уни тарбия қила бошлабди. »

Келгуси бозорда йигит яна подшо билан бозорга борибди. Бозорда: «Мен тулпор сотаман»,— деган овоз эшитилибди.

Подшо йигитдан сўрабди:

— Бу тулпор қандай?

Йигит жавоб берибди:

— Тулпор жуда яхши, лекин у онасининг сутини ичмаган, тулпор- га бошқа хайвоннинг сутини беришган.

Подшо тулпорнинг эгасидан тулпорнинг қандайлигини сўрабди:

— Тулпоримнинг кичиклигида онаси ўлиб қолди, мен уни мол сути билан боқдим,— дебди сотувчи.

Йигитнинг гапи рост чиқибди. Подшо тулпорни йигит билан бирга уйига олиб келибди.

Ҳар куни йигитнинг насибаси иккита нон бўлса, энди унга учтадан нон берадиган бўлишибди. Кечкурун подшо ва унинг вазирлари йиғи- лишибди. Подшо сўрабди:

— Менинг асл насабим подшозодами ёки йўқми?

Йигит жавоб берибди:

— Сиз подшозода эмассиз, нонвой ўғлисиз.

Подшо онасини чақириб ундан асл насабимнинг ростини айтинг, агар ёлгон гапирсангиз бошингизни танангиздан жудо қиламан, дебди.

— Биз ўз вақтида ўғил кўрмадик. Отанг бўлса подшоликни тарк қилиб бошқа мамлакатга кетиб қолди. Шунинг учун мен гўё ҳомиладор бўлгандай кўйлагим остидан пахта боғлаб юрдим. Кунларнинг бирида нонвой оиласида ўғил туғилди ва ўғлини яширинча менга олиб келиб берди, отанг эса менинг бу ишимдан беҳабар қолди. Бир куни подшо вафот этди ва сени унинг ўрнига подшо қилиб тайинлашди,— дебди онаси.

Йигитнинг донолигига қойил қолган подшо уни ўзига вазир қилиб олибди. Йигит отаси ва укаларини Миср шаҳридан ўз олдига олиб келибди. Ота ва ўғиллар фаровон ҳаёт кечира бошлабдилар.

ЗАРГАР ЙИГИТ

Бир подшо вазир билан шаҳар томошасига чиққан экан. Бир зар- гарлик дўкони олдига келишса, бир ёш йигит шундай чаққонлик билан ишляпти экан, у ясаётган буюмлар одамнинг кўзини қамашти- раркан. Подшо дебди:

— Эй вазир, мана бу йигитни кўрдингми? Бошқа усталар номига- гина уста. Уста дегани мана бунақа бўлади. Ҳунари кишини лол қол- диради.

Эй подшоҳи олам, бу йигитнинг бирор сири бўлса керак,— деб- ди вазир.

— Агар сен ўша сирни била олсанг, сен менинг доно вазирим ҳисобланасан. п

Вазир рози бўлибди. У заргар йигитнинг гузарига борибди. Қўшнилари- дан заргар йигитнинг гўзал, хушлафз ва мехрибон хотини

94 борлигини билиб олибди. Унинг тезкор ва созкорлигининг сабаби ҳам ана шу хотин экан.

Кейин вазир бир жодугар кампирни топиб, унга кўплаб олтин бе- риб дебди:

— Заргар йигитнинг хотинини кўнглини эридан совутсанг яна шунча олтин

оласан.

Кампир заргарнинг уйига борибди, бир оз ўтирибди, кейин унинг хотинига дебди:

— Эй келин, сенга юрагим жуда ачишади.

— Нима сабабдан?— сўрабди хотин.

— Болам, сен жуда кўхлисан, эринг бўлса бир бенаво заргар. Кеч- курун бошдан-оёқ қоп-қорайиб келади. Агар гапимга кирсанг, мен се- ни мамлакат вазирга олиб бераман. Заргар йигит ўрнига вазирга те- гасан, сенинг жойинг заргар кулбасида эмас, подшо қасрида бўлади.

Хотин аввалига кампирнинг бу гапларидан ранжиб уни уйдан ҳайдаб чиқарибди. Эртаси куни кампир яна вазир номидан анчагина совғалар олиб келибдию заргар хотинига бериб яна кечаги гапини тақрорлабди.

— Эй она, мен қандай қилиб вазирга тегаман,— дебди хотин.

— Болам, ҳали ҳам сенинг ақлинг кирмабди,— дебди кампир.

— Ақлсизлигимнинг сабаби нимада?

— Ақлсиз бўлмасанг, ажралиш йўлини билардинг. Кечқурун эринг келганда юз-қўлини ювиш учун сув бермайсан, ўтиргани тагига кўрпа- ча солмайсан, гаплашмайсан, қовоғингни солиб ўтирасан. Шу иркит заргар йигитдан нима кун кўрдинг, вақтни ўтказмай вазирга рози бўлавер, подшонинг ёши ўтиб қолган, у ўлса ўрнига подшо бўлади, сен эса малика.

Хотин ноилож рози бўлибди. Кечқурун йигит ишдан келибди, қа- раса хотиннинг ҳар кунги эхтироми йўқ. Уйга кирибди, хотини дуруст гапирмабди.

— Мендан нима ёмонлик кўрдинг, лабинг осилиб қопти, дуруст гапирмайсан ҳам,— дебди заргар.

— Сен менга лойиқ эмассан! Мен ўз тенгимни топаман, сен ҳам ўз лойиғингни топ,— дебди хотин.

Заргар бу гапларни эшитиб хафа бўлибди.

Тонг отибди. Йигит заргарлик асбобларини олиб дўконга борибди. Заргар ишлаётганда болғачасини ҳам, сандонини ҳам синдирибди, не- ча марта кўлига болға уриб олибди, иши юришмабди. Ўша куни вазир йигитнинг бу ҳолини узоқдан кузатиб турибдию кейин яна подшо би- лан йигит дўкони олдига келишибди.

Подшо заргарнинг ишини кўриб хайрон бўлиб дебди:

— Эй вазир, менинг даргоҳимдан еган нонинг ҳалол бўлсин, ҳақи- қатда ҳам сен доно экансан. Лекин унинг уйини буздинг. Энди улар- нинг уйини яна обод қилиш йўлини топ.

Вазир подшонинг гапини қабул қилиб дебди:

— Сиз бораверинг, менинг заргар йигитда ишим бор.

Подшо кетибди.

Вазир заргар йигит олдига келиб:

— Эй заргар, тунов кун биз подшо билан келганимизда ишинг ав- жиди эди, нега бугун на болга қолибдию, на сандон, девоналарча иш- лаялсан?— деб сўрабди.

Заргар йигит бўлган воқеани айтиб берибди.

Вазир дебди:

— Эй заргар, уйингга борганингга бир оз ўтириб дамингни олу кейин офтобани олиб ювинаман деб кўлингдан тушириб юбор, офтоба ерга тушиб синади, кейин офтоба устида ўтириб йиғла. Сенинг бу ишингга хотининг кулади ва:

— Битга сополнинг бир лаби учганига шунчалик йиғлайсанми?— дейди. Шунда сен: «Мен йиғламай ким йиғласин? Офтоба менга йигирма йил хизмат килди, менинг феълу мижозимни билиб қолганди. Мен ҳам унинг мижозига ўрганиб қолгандим. Мен бошқа офтоба сотиб олсам у менинг феъл-хуйимга ўргангунча мен борманми-йўк», дегин.

Йигит уйига бориб вазир айтганча иш қилибди. Хотин заргарнинг гапини эшитиб хайрон бўлибди ва ўйлабди: «Заргар тўғри айтади, мен ундан чиқиб вазирга тегсам, ҳаётим яхши бўладими ёмонми, ким би- лади». Хотин ана шуларни ўйлабдию ўрнидан туриб уй ишларини ил- гаригидай бажара бошлабди. Эрига меҳрибонлик қилибди. Заргарнинг кайфияти аввалгидай чоғ бўлибди.

Орадан бир неча кун ўтибди. Подшо билан вазир яна келиб қараса- лар, заргар йигит илгаригидан ҳам яхши ишлаётган эмиш. Унинг ху- нари одамнинг кўзини оладиган даражада эмиш. Подшо заргар йигит- нинг хунармандлигига койил қолиб, уни сарой заргари қилиб тайин- лабди.

БАҲОДИР ВА ЗАРРИНА

Баҳром деган подшонинг қирқ ўғли бўлиб, бири-биридан чиройли, баҳодир экан.

Кунлардан бир кун подшо ўғиллари билан овга чиқибди. Унга бир гуруҳ надимлари ҳамроҳ бўлишибди. Улар узок бир биёбонга бориб, бир неча кун ов қилиб юришибди.

Подшо кўп ўлжалар билан уйига қайтаётган экан, юртининг узок бир чеккасида қирқ қизни кўриб қолибди. Қўлларига кўза ушлаб олган қирқ қиз тоғдан сув олиш учун пастга тушаётган эканлар. Улар дарё лабига келиб, кўзаларини сувга тўлдиришибдию яна тоққа чиқиб, кўздан ғойиб бўлишибди.

Хайрон бўлиб қараб турган подшо қизлар кўздан йироқлашгач, ва- зирига қараб:

— Ҳозир чопар юбориб аниқла: улар париларми ёки бирон киши- **ининг** фарзандларими? Нима учун улар тоғнинг нариги томонидан ке- лишяпти,— дебди.

Елдай учиб кетган чопарлар кўп ўтмай ғойиб бўлибдилар. Подшо бўлса уйига қараб жўнабди. Шахарга яқинлашганда чопарлар ҳам етиб келибди:

— Ўша узокдаги тоғнинг оркасида Диёр номли подшо ҳукмронлик қилар экан. Унинг қирқ қизи бўлиб, биронта ҳам ўғли йўқ экан. Унинг юрти сувсизликдан хароб ва қашшоқ экан. Уларнинг боғу далалари, экинзору яйловлари қурғоқчиликдан куриб кетибди. Сиз кўрган қизлар Диёр подшонинг фарзандлари экан,— дебди улар.

Чопарлар яна шундай хабар келтиришибди: Диёр подшо қизларини тоғ кесиб, унинг юртига сув келтирган қирқ ўғилли кишига берар экан.

Баҳром ўғилларига келин топилганидан хурсанд бўлибди. Эртаси куни кўплаб совға-саломлар билан элчи юбориб, унинг қизларини келин қилажagini, ўз юртидан Диёр мамлакатига сув чиқариб беражagini уқдирибди.

Жарчилар Баҳром мамлакатининг чор атрофига бориб халқни иш-га даъват этишибди. Бу хабарни эшитган Диёр юрти одамлари ҳам тоғ томон кела бошлабдилар.

Халқ қирқ кеча, қирқ кундуз тоғ кесиб, Диёр мамлакатига сув йўлини очибди. Шу муносабат билан шоҳлар қирқ кеча-кундуз базм уюштирибдилар. Шундан сўнг Баҳромнинг қирқ ўғли билан Диёрнинг қирқ қизлари тўйини бошлашибди. Катта ўғиллари катта қизларини ўз никоҳларига олибдилар. Баҳромнинг кенжа ўғли соҳибжамол Баҳодир Диёрнинг энг кичик кизи гўзал Зарринага уйланибди.

Заррина чиройлигина бўлиб қолмай, ақлли ва инсондўст ҳам экан. У парранда ва ҳайвонларни севаркан. Унинг боғида товус, оху, туяқуш ва бошқа паррандалар боқилар экан. Заррина уларни аллақандай завқ-шавқ, меҳрибонлик билан парвариш қиларкан. Паррандалар уни сай-раб пешвоз оларкан, товуслар атрофида юз хил товланиб айланаркан. Аммо Заррина ҳаммадан кўра қабулларни севар ва эъзозлар экан. Уйининг дарчаси ёнига улар учун уя курган экан. Заррина ана шу дарчадан каптарларга дон ташлаб юраркан. Заррина ховлида юрганида каптарлар учиб келиб унинг бошига, елкаларига қўниб эркаланаркан. Заррина уларни силаб-сийпалар, оғзига сув олиб уларнинг тумшугига тутаркан. У девларнинг жони чиройли каптарлар баданига жойлаштирилиши мумкинлигига, улар ҳақидаги афсоналарга ишонмас экан.

Диёрнинг ёрига сув келгандан сўнг Заррина шодлигидан ташқари чиқиб, янги дарё ёқалаб чошиб кетибди, серобликдан яшнаган дала-ларни томоша қилибди. Ўтмишда қақраб ётган ерларнинг янги жамолига қараб тўймас экан.

Шу пайт унинг наздида бир кекса одам пайдо бўлиб қолибди. Мўйсафид Заррина томон кела бошлабди. У бир қўлида ҳассага таянган ва иккинчи қўлида бир лаганда турли ўсимликларнинг уруғини кўтариб келибди.

— Ма, қизим, мана бу лаганни ол,— дебди мўйсафид Зарринага,— дарё ёқалаб уруғларни битталаб ерга ташлаб кетавер, улар тугагунча орқанга қарама.

Заррина мўйсафид қўлидан лаганни олибди-да, дарё лабига бир донадан уруғ ташлаб, орқасига қарамай кетаверибди. Лаганда бир оз уруғ қолгач, Заррина нима бўляпти экан деб орқасига қарабди. Алла-қачон дарё лабига ажойиб бир боғ пайдо бўлиб, ўрик, бодом, гилос, шафтоли ва олма дарaxтлари ўсиб вояга етибди. Дарaxтларнинг мева-

си тез тугилиб, пиша бошлабди. Мевалар бири-биридан ширин, тотли экан. Шу пайт Зарринанинг кўзи меваси олтиндек товланиб турган бир дарахтга тушибди. Унинг меваси асалдан ширин экан. Бу анжир экан: унинг ёнида мевалари лаълдек товланиб турган бошқа дарахт ҳам ўсган экан. Бу анор экан.

— Мана бу мевалар ҳаммасидан яхши экан,— дебди Заррина ўшандай дарахтларни кузатаркан. Аммо бу дарахтлар икки туп экан, холос. У лаганга қараб, қолган уруғлар ҳам шундай дарахтлар тухуми бўлса керак, деб ўйлабди. Заррина уларни шошилганича олиб дарё со- хилига сепиб юборибди. Аммо қўққисидан кўтарилган шамол уруғлар- ни дарёга учуриб кетибди. Қиз ноиложликдан афсусланиб қолибди. Шунинг учун ҳам Диёр подшо мамлакатада анор ва анжир дарахтлари кам ўсар экан.

. Тўйлар ҳам тугабди. Баҳром ўғил ва келинлари билан ўз юртига қайтибди. Туялар ҳамда сон-саноксиз отлар қарвони қуп-қуруқ бепоён даштда яқин бир қақиримча чўзилган экан.

Қарвон ярим йўлни босиб ўтганда ҳаво қаттиқ қизиб кетибди. Шу пайт қаёқдандир кум гирдибоди пайдо бўлибди. Кўп ўтмай гирдибод қарвон олдини тўсиб қўйибди. От-уловлар ва одамлар тўхтаб, бир жойга тўпланиб олибдилар. Отликлар ҳам узангиларидан тушиб, йиғилганларга қўшила бошлабдилар. Ҳеч кимнинг олдинга силжишга юраги дов бермас экан.

Бу аҳволни кўрган боғбон Зарринанинг эри, шохнинг кенжа ўғли Баҳодир нима бўлаётганини билиб келиш учун отасидан руҳсат сўрабди.

Баҳодир гирдибодга яқинлашганда кум устуни ларзага келиб, кен- гайиб қалин бир булутга айланибди ва унинг ичидан ҳайвонга ўхшаган дев чиқиб келибди.

— Эй Баҳодир, мен сени кутаётгандим,— дебди дев,— менинг саҳроларимда боғу роғлар барпо этган, эндиликда ер юзини жаннатдек обод қилиш орзусида юрган кизни — Диёршоҳ кизини ўз никоҳингга олибсан. Мен бунга асло йўл қўя олмайман. Сен ана шу ёш гўзал хо- тинингни менга берасан. Бўлмаса мен Сизлар қазиган ариғни кумга тўлдираман, дарё оқимини тўхтатиб, ҳар икки мамлакатни кумга қўмиб ташлайман.

Баҳодир қарвон ҳузурига қайтиб, девнинг талабини айтиб берибди. Агар шундай қилмасак, дев ариқни қўмиб ташлаб, ҳар икки мамлакат- ни хароб этади, таъкидлабди йигит.

— Мени девнинг олдига элтгин. Мен ҳалок бўлсам ҳам халқ омон қолса бўлгани,— дебди Заррина.

Баҳодир хотини билан дев ҳузурига бормоқчи бўлишибди ва ота- лари, акалари ҳамда опалари билан видолашибди.

— Биз икковимиз ҳалок бўлишга розимиз, фақат халққа тегмасанг бас,— дейишибди улар дев олдига келиб.

Дев уларнинг иккисини кўтариб осмонга чиқиб, биёбоннинг бир чеккасига учиб кетибди. Бир қанча вақтдан сўнг у ерга тушиб, асир- ларни ўз уйига элтибди. Ер остидаги ғордан иборат бўлмиш девнинг

уйини улкан бир махлук кўриқлаб ётарди. Дев келиши билан хона эшиги очилибди, ичкарига кириши биланок қайта ёпилибди.

Дев Баҳодир билан Зарринани бир бурчакка итариб юбориб дебди.

— Мен чарчаганман, ҳозир ётиб дам оламан, эрталаб туриб икко- вингизни ҳам ейман.

Дев ғорнинг ичкарисига кириб, ёнбошлабди ва тезда уйкуга кетиб, хуррак ота бошлабди. Баҳодир билан Заррина ўлимларини кутиб ўти- раверишибди. «Кун ҳам тугаб, ҳадемай умримизнинг сўнгги туни бош- ланади, эрта тонгда ҳаётимиз поёнига етади»,— ўйлашаркан улар.

Заррина эрининг кулогига шивирлабди:

— ʔчув анави бурчакдаги тош тоқча остидаги сандиқчани кўраяп- санми?! Бувимлар дев жонини сандиқчага яшириб қўяди дер эдилар. Ўша сандиқчанинг ичида яна бир сандиқча бўлиши керак. Ўшанинг ичида, каптар қалбида девнинг жони сақланиши мумкин. Каптар ўлдирилса, дев ҳам ҳалок бўлади.

Баҳодир ўрнидан туриб, астагина тош тоқча олдига борибди. Унинг тепасида узун бир қилич осиглик турган экан. Йигит уни олиб, бор ку- чи билан сандиқчага урибдию Сандиқча иккига бўлинибди. Девнинг дахшатли наъраси бутун ғорни тутибди.

Баҳодир ғорнинг оғир дарвозасини очибди. ;<алиги дахшатли мах- лук-дарвозабон унинг олдини тўсибди. Баҳодир бир зарб билан уни ҳам ер тишлатибди. Эру хотин бир-бирларини ушлаган ҳолда ғордан чиқибдилар... Ярим тун экан. Осмонда юлдузлар чарақлаб турган экан.

Заррина билан Баҳодир юлдузларни томоша қилиб бепоеён даштдан ўтиб бораётган эканлар, тонг сахарда бир тўда йилкиларга учрабдилар. Улардан иккитасини ушлаб миниб йўлларига равона бўлибдилар.

Иккинчи куни Баҳодир билан Заррина ўз қарвонларига яқинла- шибдилар. Узоқдан қариндош-уруғларининг нолаю фиғони эшитилиб- ди. Аммо уларнинг нигоҳи Баҳодир билан Зарринага тушгач, ғам-ҳас- рат ўрнини шод-хуррамлик эгаллабди. Шоҳнинг буйруғи билан катта базм уюштирилибди. Жанговарлар табл чалар, машшоқлар куй чали- шар ва ҳофизлар қўшиқ айтишар экан.

Шу пайт Баҳром мамлакатидан чангу тупроққа беланган чопар етиб келиб дебди:

— Сиз қирқ ўғлингиз билан Диёр мамлакатада меҳмон бўлаётга- нингизда бизнинг юртимизга босқинчилар ҳужум қилишди. Улар ша- ҳарни босиб олиб, халқни қирғин қилишди: ҳозир шаҳар четида пистирмада туришибди. Сизни асир олишмоқчи.

Баҳром жангга шайланибди. Қирқ ўғлини лашкарнинг олдинги са- фига қўйибди, девқуш ўғли Баҳодирни бош қўмондон этиб тайинлабди.

Баҳромнинг лашкари дахшатли наъра билан босқинчилар қўшини- га ҳужум қилибди. Қирқ ўғил душманга қуюндек ҳамла қилишаркан. Лекин ғаним лашкар ўн ҳисса ортиқ экан.

Гўзал Заррина жанг майдонини диққат билан кузатиб турган экан. «Баҳодир енгилиб қолмасмикан, акаларининг кучи душманга бас кела олармикан», деган фикр уни изтиробга соларкан.

Ва ниҳоят Зарринанинг тоқати тоқ бўлибди. У бир сакраб отга ми- нибди-да, қарвонни айланиб ўтиб, опаларига мардона кийиниб, отларга

минишини буюрибди. Шундан сўнг уларни бир тепа орқасига яшириб, аҳволни кузатиб турибди. Ҳаш-паш дегунча душманнинг галаба қозо- нишини сезган Заррина опалари билан наъра тортиб, Баҳромнинг чар- чаган лашкарига бориб кўшилишибди.

Душман Баҳромга янги куч ёрдамга келди, деб ўйлаб орқага тум- тарақай қоча бошлабди. Уларнинг кўпчилиги ўлдирилибди, бир қисми асир тушибди, қолганлари қочиб кутулибди.

Шундай қилиб, доно ва жасур Заррина эрига ёрдам бериб, бутун халқни куллик асоратидан сақлаб қолибди.

Баҳромнинг қирқ ўғли билан Диёрнинг қирқ қизи узоқ умр кўри- шибди. Унинг авлодлари ҳозиргача ҳам яшаб, девқуш Баҳодир ва унинг гўзал ҳамда доно хотини Заррина ҳақида афсоналар айтиб юри- шаркан.

ШАҲЗОДА БАҲРОМ

Рим подшосининг Баҳром номли ўғли бўлган экан. Бир куни у ўз одамлари билан овга чиқибди. Ов қилиб битта шерни тутибдию дада- сига совға қилиб юборибди. Сўнгра овни давом эттираверибди. Бир куни бир қийикнинг изидан бориб бир манзилга етиб лашкаридан аж- ралиб қолибди. Бир ерга борса бир киши қандайдир суратга тикилганга- нича ўтирган эмиш.

— Бу кимнинг сурати?— сўрабди Баҳром.

— Гуландомнинг сурати,— жавоб берибди ҳалиги одам.

— Менга унинг маконини айт,— дебди Баҳром.

— Мен фарзандларимдан айрилиб, Чин шохининг қизи Гуландомга ошик бўлдим, аммо висолига етолмадим. Бир наққош билан дўст бўлдим, у суратини чизиб берди. Уч йил юргандан сўнг ана шу суратни олиб келиб шу ерда ўтирибман. Сен бу йўлдан қайт, Чин шахрини топ- ганинг билан Гуландомнинг висолига етолмайсан,— дебди ҳалиги одам.

Баҳром йўлимдан қайтмайман дебдию чиқиб кетибди. У йўл юриб- ди, йўл юрса ҳам мўл юрибди ва ниҳоят бир чорбоққа етиб келибди. У ерда бир ҳовуз бор экан. Баҳром ҳовуз бўйида дам олгани ўтирибди. Шу пайт боғ ичидан гўзал бир қиз чиқиб келибди.

— Кимсан, бу ерда нима қилиб ўтирибсан?—сўрабди қиз.

— Мен бир мусофирман,йўловчиман. Ўзинг ким бўласан?—дебди Баҳром.

— Жамхур, Кайхур, Шаммос, Каммосларнинг синглизининг хиз- маткори бўламан,— дебди қиз.

Кейин қиз ичкаридан бир товоқ овқат олиб чиқибди-да:вч

— Мана буни еб кетинг, бекамнинг акалари машхур пахлавон- лар,— дебди қиз.

Бу ер парилар макони экан. Баҳром парилар боғига кирибди.

— Мен бекангнинг акаларини кўрмай кетсам номардлик бўлади,— дебди-да, баҳодирларни кутиб ўтираверибди. Бир маҳал даштдан чангу

тўзон кўтарилибди. Қараса, қизнинг акалари келишаётган экан. Боғ ёнидан ўтиб кетаётиб акаларидан бири дебди:

— Сарвиосонинг боғида бир киши кўриняпти.

— Бориб кўриб келгин-чи,— буюрибди катта акаси укасига.

Кичик баҳодир ҳовуз лабига келибдию Баҳромга дўқ-пўписа қила бошлабди.

— Одам келса оёғи куярди, қуш келса қаноти, сен қандай қилиб синглимнинг боғига кириб қолдинг?

Акалари бир оз кутишибди, аммо укаси ҳадеганда келавермабди. Ўртанча баҳодир келиб қараса, Баҳром укасини боғлаб қўйганмиш. У ҳам наъра тортиб, дағдаға қилган экан, Баҳром уни ҳам бир зарбда йикитиб, дарахтга боғлаб қўйибди. Хулласи калом, Сарвиосонинг тўртта акаси ҳам келибди, Баҳром тўртталасини ҳам енгиб, ҳовуз ла- бидаги дарахтга боғлаб қўйибди. Шу пайт ичкаридан чиқиб келган Сарвиосо акаларига қараб дебди:

— Эй баҳодир йигит, дадангиз ўзингиздан кичикларга ёмонлик қилмагин деб насиҳат қилган эдилар-ку. Мен ўшанда сизларнинг то- мингизнинг бўғотида ўтирган эдим. ;<еч бўлмаса, берган таомим хур- мати уларни қўйиб юборинг. Нима истагингиз бўлса акаларим бажа- ришади, уларни ўлдирманг.

Баҳром уларни қўйиб юборибди. Тўрт оғайни Баҳромни қўрғонга олиб бориб бир неча кун зиёфат қилишибди. Кунлардан бир кун Баҳ- ром уларга дебди:

— Менга Чин шаҳрини кўрсатиб қўйинглар.

Улар Баҳромни қўрғонга келтиргандаёқ Сарвиосони унга никоҳлаб беришни кўзлаган эканлар.

— Битта шартимиз бор, ана шу шартни бажарсангиз, сизнинг ил- тимосингизни адо этамиз,— дебди Жамхур.

Жамхурнинг хотинини дев олиб қочиб ғорга яширган экан. Жам- хур ўша ердан хотинимни олиб келиб бер, дебди.

Баҳром улар билан биргаликда бир жойга борса ер ёниб ётганмиш.

— Нега бу ер қуйиб ётибди?— сўрабди у.

— Девнинг нафаси теккан жой қурумга айланади,— дебди улар. Ўша ердаги ғор оғзи тош билан маҳкамланган экан. Баҳром тошни бир зарб билан кўтариб отибди. Ғор эшиги очилибди. Арқон билан бе- лини боғлаб Баҳром ғорга тушибди. Ғор тагига етиб бориб, қараса, дев ухлаб ётганмишу қиз сандиқ ичида ўтирган эмиш. Қизнинг номи Ру- ҳафзо экан. Қиздан Баҳром сўрабди:

— Эсон-омонмисиз?

— Ҳа, мен эсон-омонман, дев олдимга келса кўлимга ханжар олиб ўзимга яқин йўлатмадим.

Баҳром девнинг оёғига бир найза сукқан экан, дев:

— Пашша чақдими?— деб оёғини йиғиштириб олибди.

Баҳром яна найза сукқан экан, дев уйғонибдию икковлари олиша кетибди. Баҳром девни ерга кўтариб уриб, беш бўлак қилиб ташлабди. Шундан кейин сандиқ билан қизни арқонга боғлаб тепага узатибди.

— Менга Чиннинг йўлини кўрсатинглар,— дебди Баҳром.

Улар сочларидан бир толадан узиб беришиб:

— Бошингизга бирон фалокат тушса, мана шуни тутатинг, биз кўмакка етиб борамиз,— дейишибди.

Баҳром юриб-юриб Чин мамлакатига етиб борибди. Гуландомни излаб тополмабди. Гуландом душманлардан қўрқиб яшириниб олган экан, Баҳром кечаси ўша душманлар олдига келиб улар билан олишиб сардорларининг бошини узиб Гуландомнинг дарвозасига осиб қўйиб- ди. Кейин бориб бир боғда намаатга ўраниб ухлайверибди.

Гуландомнинг Давлат деган битта канизи бор экан, ўша боғ сайри- га чикқан экан. Баҳромга кўзи тушибди. Давлат Гуландом билан Баҳром ўртасида ошиқона хатларни ташиб юраркан. Булар хат олишиб юраверишсину энди гапни Баҳромнинг отасидан эшитайлик.

Баҳром дадасига шерни бериб юборибдию, аммо ўзи бормабди. Дадаси бир неча вақт кутибди, келавермагач, уни излаб йўлга чиқибди. Ўша суратга тикилиб ўтирган бобонинг олдига етиб келибдию:

— Шу ердан битта йигит ўтдими?— деб сўраган экан, мўйсафид жавоб берибди:

— У Чин мамлакатига Гуландомни излаб кетди.

Подшо ўн бешта айёр вазири Чин мамлакатига юборибди. Улар излаб-излаб Баҳромни топишибдию ҳаммомда ювинтириб-тарантириб шохона либослар кийдиришибди.

Баҳромни олиб бориб бир боққа қўйишибди. Баҳромнинг овозаси бутун шаҳарга тарқалибди. Етти ёшдан етмиш яшаргача ҳамма Баҳромни кўргани чиқибди. Буни эшитган Гуландомнинг ҳам отаси келибди. Гуландом эса кўшқидан, «қачон унинг висолига эришаркан- ман», деб томоша қилиб ўтирган экан.

Гуландомнинг отаси Баҳром билан суҳбатлашиб ўтириб:

— Ана шу ўлдирилган душманлар орасида Беҳзод ҳам бор экан. Беҳзоднинг хунини сўраб бир одам келади, унинг номи Навшод. Буларни ким ўлдирди экан, биттасининг бошини қизимнинг дарвозаси устига илиб кетибди,— дебди.

— Олампадох, асло хафа бўлманг, юз томондан душман келса ҳам ўзим саришта қиламан,— дебди Баҳром.

Баҳром Чин диёрига душманларнинг келди-келди овозасини эшитиб девларнинг соч толаларини тутатибди. Улар етиб келишиб, душманларни қириб ташлашибди. Баҳром подшога совчи юборибди. Подшо дебди:

— Қизим инжик. Унинг инон-ихтиёри ўзида, ўзига одам юборинглар, агар у рози бўлса, мен ҳам рози.

Баҳром яна париларнинг соч толасини тутатибди. Сарвиосою Ру-хафзо етиб келишибди. Гуландомнинг олдига боришибди. Ўйин-кулги қилиб ўтиришиб Сарвиосо дебди:

— Биз совчи бўлиб келдик. Сенга Баҳромнинг ишқи ^ушибди.

— Менинг ихтиёрим дадамда,— дебди Гуландом.

Кейин тўю томоша қилишиб Гуландомни Баҳромга никоҳлаб беришибди. Бир куни Баҳром уйкудан туриб, «оҳ» тортибди.

— Мендан ҳам бошқа ёрингиз борми?—дебди Гуландом.

— Йўқ! Мен ёлғиз сени севаман. Лекин мен бу ерда шунчалик из-зат-хурматда, роҳат-фароғатда ўтирибман. Уёқда ота-онамнинг холи не кечди экан,— дебди Баҳром.

— Сенинг бошинг қаерда бўлса менинг оёғим ҳам ўша ерда,— деб- ди Гуландом.

— Қиз палахмон тоши, ҳар ерга тушаверади,— дебди шох.

Кейин Чин шоҳи хазиналар эшигини очиб, келин-куёвга истаганча йўл харажатларини берибди.

Баҳром ўттиз минг киши билан йўлга тушибди. Гуландомнинг орқасидан юртдошлари қолишибди. Улар тез фурсатда Сарвиосонинг мамлакатига етиб келишибди. Сарвиосо билан Руҳафзолар ўша ерда қолишибди. Булар у ердан кўчиб, яна бошқа шаҳарга келишибди, ҳам- ма халқ уларни шод-хуррамлик билан пешвоз олишибди. Баҳром ўз она-Ватанига яқинлашганидан хурсанд бўлибди. Битта айёрни дада- сидан суюнчи олишга юборибди. Баҳром отдан тушиб, бутун лашкари билан пиёда дадасининг шаҳрига кирибди. Баҳромнинг оёғи остига пойандозлар тўшабдилар, бошидан олтину, дурру гавҳарлар сочишиб- ди. Баҳромнинг дадаси чиқиб ўғлининг кучоғига отилибди. ?<амма хурсанд бўлибди. Хамма муроду мақсадларига етишибди. Қисса тамом бўлибди, шайтон гулом бўлибди.

АЁЗ

Шом мамлакатадаги Султон Маҳмуд деган подшо бир куни эллик- тача аскарлари билан овга чиқибди. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, улар боши-кети йўқ, бепоён, кафтдай текис саҳрога етиб келишибди. Шу ерда бир гўзал оҳуни кўриб қолишибди.

— Ана шу кийикни тириклайин тутинглар,— дебди подшо.

Аскарлар тўрт томонга ёйилишиб кийикни ўраб олишибди. Кийик бечора ўзини ҳар томонга урса-да, одамлар ҳалқасидан чиқа олмабди.

Подшо аскарларига қатъий фармон берибди.

— Агар кимки кийикни ёнидан ўтказиб юборса унинг бошини та- насидан жудо қиламан.

Қамма бу фармон қўрқинчидан тол барги сингари ларзага келибди. Кейин улар кийикка яқинлашаверишибди. Худонинг қудрати билан кийик подшонинг боши устидан сакраб ўтиб кетибди. Шунда ҳамма бир-бирига қараб қолибди. Энди подшони ким ўлдириши керак? Хи- жолатда қолган подшо ўша кийикнинг кетидан от қўйиб, дебди:

— Мен кийикни албатта тириклай тутиб келаман.

Кийик ҳам қочаверибди, подшо ҳам қуваверибди. Кийик ниҳоятда учқур экан. Хулласи калом, кийик бир қирга чиқиб подшонинг кўзидан ғойиб бўлиб кетибди. Ноумид бўлган подшо нима қилишини билмай қолибди. Кийикни йўқотгандан кейин подшо қаттиқ чанқганини пай- қабди. Яқин атрофда сув йўқ экан. У қараса, узоқдан бир боғ кўри- нибди. Подшо ўша боққа қараб кетаверибди. Ичкарида бир боғбон юрганмиш. Боғбон келаётган киши Шом ҳокими эканлигини билибди. Подшо боғбоннинг саломига алик олар-олмас:

— Сув бер! Бўлмаса ташналикдан ўламан,— дебди.

— Хўп бўлади,— дея чол сув олиб келибди.

Боғбоннинг битта шогирди бўлган экан. Боғбон сувни олиб келиб эндигина подшога узатаман деганда югуриб келиб косани уриб синди-рибди. Подшо бундан жуда ғазабланиб боғбонга:

— Бор, сен сув олиб кел, мен ҳозир бу боланинг адабини бериб қўяман,— дебди.

Бола бу гапни эшитиб қочиб кетибди. Шу пайт чол бошқа бир ко-сада сув олиб келибди-да, уни подшога узатаётган экан, ҳалиги бола узоқдан туриб косани уриб синдирибди.

Подшонинг ғазаби қайнаб дебди:

— Бу болани шунақанги азоб бериб ўлдирайки, ҳали бунақа жазо-ни ҳеч ким кўрмаган бўлсин.

Кейин боғбон ўз уйидан битта ҳам коса тополмай қўшнисиникига коса сўраб кирибди. У ердан ҳам коса тополмай мажбур бўлиб сувни челаги билан олиб келибди. Подшо эндигина челақни олиб сув ичаман деганда ўша бола пайдо бўлиб:

— Ширин бўлсин!— дебди.

Подшо боланинг бу ишига ҳайрон қолиб:

— Қали коса билан қониб ичаман десам косани уриб синдиридинг. Энди челақ билан ичишимни кўриб «ширин бўлсин!» дейсан. Бу қанақа қилиқ бўлди,— дебди подшо.

Бола подшога таъзим қилиб дебди:

— Эй подшоҳи олам, ҳали сиз кийик кетидан от қўйиб жуда чар-чаган эдингиз, баданингиз ҳам қизиган эди, ҳар тукингиздан тер куйи-либ турганди. Ўша пайт сизнинг суяқларингиз кўра ичидан олинган темирдай қизиган, ҳамирдай мулоим эди. Агар ўша пайтда сув ичга-нингизда у сизга қатта зарар қиларди. Бадан қизиган пайтда совуқ сув ичиш мумкин эмас. Сиз боғбон икки марта қайтиб сув олиб келгунча, қўшни уйга кириб коса излагунча дам олдингиз. Баданингиз анча со-види. Шунинг учун ҳам мен келиб «ширин бўлсин» дедим.

Подшо боғбондан бу доно йигитнинг кимлигини сўрабди. Унинг номи Аёз экан. Кейин подшо боғбоннинг розилиги билан йигитни пул-га сотиб олинган қул деб аскарлари олдига олиб жўнабди. 7<, амма под-шони кутиб туришган экан. Бир пайт вазир қараса подшо ўзи билан бирга бир гадойваччани олиб келаётганмиш. /(.амма ҳайрон бўлибди. «Кийик қани?» деб сўрашга бировнинг юраги бетламас эмиш.

Вазир подшодан:

— Подшоҳи олам, нега ялангоёқ гадойваччани ўзингиз билан бир-га олиб юрибсиз?— дея сўрабди.

Подшо вазирни қойиб берибди:

— Сен бундан буён бунақа гапларингни йиғиштир, бу бола ҳзмма-дан ҳам доно экан.

Подшонинг бу гапига вазирнинг рашки ҳам, аччиғи ҳам келибди, чунки илгари у подшо наздида энг доно одам ҳисобланаркан. Бахил вазир подшодан боланинг донолигини сўрабди. Подшо ҳалиги воқеани айтиб берибди. Вазир кулиб дебди:

— Бу донолик эмас, уни ҳамма билади, чунки халкда: «Ранг кўру ҳол сўр» деган гап бор. У зехн солиб қараса, сиз жуда терлагансиз, шу боисдан сув ичгани кўймаган.

Кейин вазир подшодан сўрабди:

— Бу доно йигитнинг қандай хунарлари бор экан?

Подшо Аёздан қандай хунарларни билишини сўрабди:

— Мен уч нарсани биламан,— дебди бола.— Биринчиси, киши-ларни бир кўришдаёқ унинг қандай одамлигини айтиб бера оламан, иккинчидан, синчиман, бир кўришдаёқ отларнинг бир-биридан фарқи-ни айтиб бера оламан. Учинчидан,тошшуносман, кимматбаҳо тошлар-нинг сифатини аниқлаб бера оламан.

Подшою вазир ва одамлар боланинг бу гапларини эшитиб ҳайрон бўлишибди. Лекин вазир болани масхара қилиб кулибди. Шунда подшо болага қараб дебди:

— Инсоншунос бўлсанг, қани айт-чи, мен қандай одамман?

Аёз кулиб қўйибдию подшога яқинлашиб қулоғига пичирлаб:

— Подшо, агар мен сизнинг ким ва қандай одам эканлигингизни шунча одам олдида айтсам икки олам шармандаси бўласиз. Бирон кун ўзингизга айтаман,— дебди.

Шундан сўнг Аёз олдида турган отнинг у томон-бу томонига қараб дебди:

— Отингиз миниладиган отлар зотидан. Сув ичига тушса, дарёнинг ярмида ётиб олади.

Вазир Аёзнинг бу гапига қаҳ-қаҳ уриб:

— Бу бола ғирт аҳмоқ экан-ку,— дебди.

Шундан сўнг подшо боланинг бу гапини амалда синаб кўрмоқчи бўлибди. Шу пайтгача подшо от миниб дарёдан ўтмаган экан. Бирда-нига у отига миниб дарёга тушган экан, сувнинг ўртасига келганда от ётиб олибди. Ҳамма Аёзнинг гапи ҳақлигига ишонибди. Вазир эса Аёзнинг донолигига ишонқирамай дебди:

— Сен бундан олдин ҳам шохнинг отининг ётолоклигини билган экансан?

Хулласи калом, у Аёзнинг ақл-фаросатига тан бермабди. Кейин подшо билан маслаҳатлашиб:

— Яқинда минг тангага жавохирлар харид қилган эдик. Аёзга кўрсатайлик-чи, қани, уларнинг навини, нархини айтиб бера оларми-кин,— дебди.

— Тошни тушунса уни тошшунос дейиш мумкину, лекин доно одам деб бўлмайди,— дебди вазир.

Подшо Аёзни чақириб ўз гапига мувофиқ ҳалиги тошларни кўрсатиб, уларнинг навини, кимматини айтиб беришини сўрабди. Аёз тошни олиб уёқ-буёғига назар ташлабди-да, дебди:

— Эй подшо, бу тошларнинг нави яхши, нархи минг танга. Лекин бу тошни ҳозироқ сотиб юборинг. Икки-уч йилдан кейин бу тошлар нест-нобуд бўлади, чунки уларнинг ичида илллати бор. Ўша иллат тўрт йилдан сўнг юзага чиқади.

Вазир бахиллик қилиб Аёзнинг гапини рад қилмоқчи бўлибди:

— Ҳой бола, бу олма эмаски, ичини қурт еган бўлсаю кейин уни батамом нобуд қилса.

Подшо Аёзнинг бу гапига қизиқиб қолиб тошни синдириб кўриб Аёзнинг ҳақ

ёки ноҳақлигини билмоқчи бўлибди. Аммо саройдаги одамлардан ҳеч ким тошни синдиришга журъат қила олмабди. Шунда Аёз тошни подшонинг қўлидан олибдию кўркмасдан синдирибди. Аёз- ни ўраб олган одамлар унга лаънат ўқишиб, «бу гадойвачча қимматба- хо тошнинг қадрини билмайди, шу боисдан уни синдириб ташлади», дейишибди.

Аёз одамларга қараб:— Мана, сизлар гавҳарни синдирган бўлса- ларинг мен тошни синдирдим. Яъни сизлар подшонинг ҳар бири бир гавҳарга тенг гапини синдирдиларинг, мен подшонинг гапи — чин гав- ҳарни эмас, балки у кишининг тошини синдирдим!— дебди.

Кейин ҳамма тошни тафтиш қилишибди. Ҳақиқатан ҳам подшо- нинг қимматбаҳо тоши нуқсонли экан. Шундан кейин вазир тан бериб, Аёзни тошшунос дебди.

Лекин унинг донолигини ҳали ҳам тан олгиси келмабди. Бари бир подшо Аёзни ўзидан узоқлаштирмасликка ҳаракат қилибди.

Подшою вазир аскарлари ва Аёз билан шаҳар томонга кетишадиган эканлар, бир пайт ажойиб воқеа рўй берибди: йўл ёқасидаги болохона- лардан бирида бир юзи ою иккинчи юзи кўёшга монанд соҳибжамол, қаламқош, нозик бадан, марварид тиш, бодомқовоқ, қора кўз санам тўпиғига тушган кокиллари тараб ўтирганмиш. Бундай гўзални бу дўнёда ҳали инсон кўзи кўрмаган, қулоғи эшитмаган экан. Подшо, ар- кони давлат ва Аёз бу соҳибжамолга маҳлиё бўлиб қараб қолишибди. Бир кўришдаёқ ҳамма ўша паризодга ошиқу беқарор бўлиб қолишиб- ди. Ҳамма унинг оёғини ўпиб, бир дам суҳбатлашишни орзу қилишиб- дию, аммо бунинг иложини топишолмабди. Ноилож улар қизнинг уйдан узоқлашиб кетишибди. Оқшом ҳам кирибди. Ҳамсафарлар бир яхши ерга чодир тикишиб, ўша ерда тунаб тонг оттирмоқчи бўлишиб- ди. Ҳамма уйқуга кетган ярим тунда подшо вазирни чақириб дебди:

— Шу яқин орада бир «донишманд» бор, мен ўша кишини зиёрат қилгани бораман, сен келиб менинг ўрнимда ёт, ким сўраса, «зиёратга кетди», дейсан.

Шундай қилиб подшо жойини вазирга берибдию чиқиб кетибди. Тундан бир оз ўтгач, вазир Аёзни чақириб дебди:

— Мана шу яқин орада бир «донишманд» борлар, мен ўша кишини зиёрат қилгани бораман. Сен келиб менинг ўрнимда ёт, кимки сўраса, «зиёратга кетдилар», дегин. Мен ўша кишини кўраману қайтаман.

Аёз ҳам рози бўлибди. Вазир ҳам хурсанд бўлиб чодирдан чиқиб кетибди. «Каъбаю бутхона баҳонаю кўнгил сенга талпинади», деган- ларидек, подшою вазир кетма-кет ҳали йўлда кўрган соҳибжа^йОлнинг дарвозаси олдига боришибди.

Энди сўзни подшодан эшитайлик. У шошганича орқа-олдига кара- май, ўша соҳибжамол қизнинг дарвозаси тагига бориб эшикни қоқиб- ди. Канизак қиз чиқиб подшонинг нима мақсадда келганини сўрабди. Подшо ўша соҳибжамол қизнинг кимлигини сўрабди.

— У малика, яъни Ирок подшосининг кизи. Бу ерга тўрт ойга дам олгани келган,— дебди канизак.

Подшо ўзининг Шом ҳокими эканлигини айтиб, кириб бир зум суҳбатлашиш учун маликанинг розилигини олиб келишни канизакдан сўрабди.

— Ҳозир бориб билиб келаман,— деб, канизак ичкарига кириб кетди. Малика ҳам подшонинг гапини, илтимосини бирма-бир эшитди гач, дебди:

— Мен подшонинг келишига қарши эмасман, фақат иккита савол бераман, агар ана шу саволга тўғри жавоб берса, марҳамат қилиб ҳу- зуримга кирсин, агар жавоб қайтара олмаса, остонадан нари кетсину қайтиб бу музофотда турқини кўрсатмасин.

Биринчи саволим шуки, битта сигирим бор, на семизу на ориқ, ўша қанча гўшт қилиши мумкин? Иккинчи саволим: битта сигирим бор, су- ти на каму на кўп, у бир кеча-кундузда қанча сут бериши мумкин?

Канизак келиб саволларни подшога айтиб, ундан тўғри жавоб ку- тиб турибди. Подшо бўлса ўйланиб қолибди. «Тажрибали синчи қас- соблар сигирни кўриб, уёқ-буёғини кўздан кечириб, тахминан шунча гўшт қилади, дейиши мумкин. Ахир мен қассоб бўлмасам, бунинг устига сигирни кўрмаган бўлсам, нима дейман. Бирон марта сигир соғ- маган бўлсам, ақалли бир сигир бир кечаю кундузда қанча сут беради, деб сўрамаган бўлсам.» Подшо гаранг бўлиб тахминан шундай жавоб берибди:

— Бориб маликага айтингки, сигир олти пуд гўшт қиладию олти коса сут беради.

Канизак подшонинг жавобини маликага етказибди. Малика кулиб- дию канизакка:

— Бориб, аҳмоқ подшо, маликанинг саволини мазмунини тушун-

мабсиз, нотўғри жавоб берибсиз, дегин,— деб тайинлабди.

Бу гапдан подшо мулзам бўлиб ақлу ҳуши бошидан учибди. Ана шу ҳолатда подшони олиб кетиш учун битта замбил билан икки ҳаммол керак бўлиб қолибди.

Подшо ўзига зўрға келиб маликанинг уйдан юз қадамча узоклаш- ган ҳам эканки, қоронғи кечада ана шу томонга келаётган қорани кўрибди. Подшо синчиклаб қараса ҳам бу киши ўзининг вазири экан- лигини билмабди. Дарров ўзини бир чеккага олиб яширинибди.

Энди сўзни вазирдан эшитайлик. Вазир уёқ-буёққа қарамай, тўғри маликанинг дарвозаси олдига келибди. Подшо сингари у ҳам эшикни тақиллатган экан, канизак пайдо бўлибди. Вазир ўзини танитибди. Сўнгра ичкарига кирмоқчи бўлган эдики, канизак:

— Тўхтанг, мен маликадан сўраб келай,— дебди.

Малика ўша саволни вазирга ҳам такрорлабди. Вазир канизакдан бу саволни эшитиб ҳайрон бўлибдию нима дейишини билмай қолибди ва таваккалига шундай жавоб берибди:

— Малика айтган сигир саккиз пуд гўшту саккиз коса сут беради. Канизак вазирнинг бу жавобини маликага етказибди. Малика қаҳ- қаҳ уриб кулибди-ю:

— Ўша аҳмоқ вазирга айтгин, қайси йўл билан келган бўлса, ўша йўл билан қайтиб кетсин!

Вазир бу жавобни эшитиб, турган жойида қотиб қолибди. Шу пайт у ҳам узокдан ўзи томонга келаётган бир қорани кўриб қолибди. Шо- шилиб қолган вазир подшо яшириниб ўтирган жойга қараб чопибди. Бир маҳал подшо билан вазир бир-бирларини таниб қолишибди. Шун- дай бўлса ҳам улар гаплашмай, сирларини яшириб шу томон келаётган одамни пойлаб ўтиришибди. У одам яқинлашгач, унинг Аёз эканлиги- ни билиб олишибди. Аёз ҳам тўғри келиб ҳалиги маликанинг эшигини тақиллатибди. Канизак чиқиб ким эканлигини сўрабди:

— Подшонинг энг яқин маҳраиман, — дебди Аёз. Кейин ичкарига кирмоқчи бўлган экан, канизак:

— Тўхта, мен маликадан ижозат сўраб чиқай, — дебди.

Канизак ичкарига кириб чиқиб подшо билан вазирга берган ўша саволларини Аёзга ҳам айтибди. Подшо билан вазир маликанинг ҳу- зурига бу ялангоёк гадой боланинг келганини кўришиб, мазах қилиб кулишиб ўтиришибди. Улар бу ҳам шарманда бўлиб ҳайдалади, деб ўйлашибди. Чунки у гадойвачча чўтир, қоп-қора бўлиб, кишининг на- зари илмайдиган экан. Саволга тўғри жавоб берса ҳам малика бундай афти хунук кишини қабул қилмайди-да!

— Хайр, майли, ахир халқда: «Орзуга айб йўқ», дейишган-ку, — дебди вазир.

— Уйида егани нон йўғу итининг оти маржон, — дебди масҳарао- муз оҳангда подшо.

Шундай дейишиб икки кўзларини Аёздан узмай пойлаб туришибди. Энди сўзни Аёздан эшитайлик. Аёз маликанинг икки саволини эшитгач, дарҳол қуйидагича жавоб берибди.

— Маликанинг сигири қанча гўшт қилса ҳам майда-майда қилиб ҳаммасини еб қўяман. Сигири қанча сут берса, захар бўлса ҳам ичаман.

Аёзнинг бу гапини эшитиб подшо билан вазир хайрон бўлишиб, бир-бирига тикилишиб, Аёзни масҳара қила бошлашибди.

Шу пайт канизак чиқиб:

— Доно йигит, маликамиз сизнинг жавобингизни эшитиб маъқул- лади ва «ўша доно йигит марҳамат қилсинлар», деб буюрди, — дебди. — Марҳамат, малика боғининг дарвозаси сиз учун очик.

Бу ҳолни кўрган подшо билан вазирнинг кайфлари учиб кетибди. Улар нима қиларини билмай, чопиб маликанинг боғи орқасига ўти- шибди. Подшо вазирнинг елкасига миниб, деворга чиқиб ўзини бокқа ташлабди.

Вазир ҳам подшонинг орқасидан девордан бир илож қилиб ўтиб бокқа ошиб тушибдию икковлари бир бута орқасига бекинишиб ўти- раверйШибди. Аёз бўлса канизак олиб келган куруқ курсига ўтирибди. Курси подшо турган жойдан беш қадамча нарида экан. Шунинг учун Аёзнинг барча гапларини, хатти-харакатларини подшо бемалол кўриб тураркан. Бир оз вақтдан кейин бошқа бир канизак битта лаганда учта тақсимча олиб чиқибди. Канизак салом ҳам бермаскан, гапирмаскан. У лаганни хонтахта устига қўйибди-да, орқасига қарамасдан чиқиб кетибди. Биринчи товоқчада битта анору пичоқ бор экан, иккинчисида эса битта олмаю бир неча дона игна, учинчи товоқчада битта қоғозу битта қайчи қўйилган экан.

Подшо бу ишни кўриб лол қолиб вазирдан сўрабди:

— Бу қанақа зиёфат экан-а? Ҳай, анору пичоғи тўғри, олмаю игна, қоғозу

қайчи нимаси экан?

Аёз индамай пичокни олиб анорнинг учини кесиб ўрнига қўйибди. Иккинчи товоқчага қўл узатиб игнани олмага санчиб қўйибди. Учтинчи товоқчадаги қоғозни олиб қийма-қийма қилиб товоқчага солибди.

Подшо билан вазир Аёзнинг бу ишини кўриб, ҳеч нарсани тушу- нишмай гаранг бўлишганича бир-бирларига тикилиб туришаверибди. Бир оздан кейин канизак келиб тақсимчаларни олиб кетибди. Кейин бир нечта узун курсиларни олиб келиб қўйибди. Унинг устида дарран- дадан паррандагача, мева сувидан тортиб ширавору шакар, минг бир хил иссиқ-совуқ таомлар муҳайё бўлибди. Кейин бирдан карнаю сур- найларнинг баланд овози эшитилибди. Унинг кетидан ўн канизак ма- ликани олиб чиқишибди. Малика пайдо бўлиши билан боғ худди ой келиб тушгандай ёришиб кетибди. Малика чунон ҳам зебу зийнат тақ- қан эканки, либоси билан ҳусни баҳслашаркан. Қимматбаҳо либослар унинг ҳуснига ҳусн қўшиб тураркан. Шу пайт подшо билан вазир ма- ликани кўришибдию кучларининг борича дод деб жонларини унинг оёғи остига қурбон қилишмоқчи бўлишибди. Лекин улар боғда ўғри эдилар, шунинг учун индашолмабди.

Аёз ҳам маликанинг иззатини ўрнига қўйиб, жойидан туриб уни қарши олибди. Малика ҳам Аёз билан қуюқ сўрашибди:

— Хуш келибсиз, барно йигит,— дебди.— Бу манзилу бу боғ му- борак пойқадамингизга пойандоз!

Шундан сўнг малика Аёз шарафига катта зиёфат берибди. Вазир эса бу ишларнинг ҳаммасини ўз кўзи билан кўриб турган экан. Кейин у подшога дебди:

— Доноликда Аёз ҳам маликадан қолишмас экан. Чунки малика йигитни яна бир нечта савол бериб, обдон синади.

Малика Аёзнинг хузурига келиши билан қуйидаги байтни ўқиди: Суратингни

на қилай, сийратингга мос бўлмаса, Бемъани қуруқ сурат бир дона арпага арзимагай.

Малика Аёзни овқатга таклиф қилибди. Зиёфат авж олибди. Ша- роб ичишу кабохўрлик бошланиб кетибди. Ешлар қадахларини уриштиришиб, бир-бирларининг саломатликлари учун шароб ичишиб- ди. Ичкиликдан кейин созу ракс, шеърхонлик бошланибди. Ҳар бир канизақлар ўз санъатини намойиш этгач, танбурни олиб келибиМали- кага беришибди. Малика танбурни кўлига олиб чунон ҳам чалибдики, ҳамма унинг овозига маҳлиё бўлиб, тонг қотибди. Подшо билан вазир доду фарёд кўтаришмоқчи бўлишибдию, аммо бу ерга яширинча кел- ганларини эслаб, дамларини ичларига ютишибди. Улар кўзларини ма- ликадан узолмасканлар. Аёз юлдузларга қараб тонг отганини пайқаб- ди. Аёз ҳам маликадан узр сўраб кетмоқчи бўлибди. Малика юз афсус чекиб дебди:

— Мен сиз билан танҳо суҳбатлашишни истардим, бир оз ўтир- сангиз бўларди?!

— Эй соҳибжамол малика, мен ҳеч вақт сизнинг гапингизни қай- тармайман, лекин подшо билан вазир мени ҳодирда қолдириб, «до- нишмандни зиёрат қилгани» кетишган. Агар мен бормасам, сир фош бўлади.

Подшо бу гапларни эшитибди. Кейин малика Аёзнинг гапига рози бўлиб дебди:

— Мен сизни уч кунгача кутаман, албатта келинг,— деб Аёзнинг пешонасидан ўпибди.

Аёз ҳам маликанинг биллурдек нозик қўлидан ўпибди-да, хайрла- шиб чиқиб кетибди. Маликанинг уйдан чиққан Аёз чопганича келиб ухлаб ётибди. Вазир

келиб қараса, Аёз аллақачоноқ келиб жойида ёт- ганмиш. Индамай орқасига қайтибдию эрталаб подшо билан масла- хатлашиб, Аёзни чақиртиришибди. Подшо Аёздан сўрабди:

— Аёз, кечаси қаерда эдинг?

— Ҳеч ерга борганим йўқ,— деб жавоб берибди Аёз.

Подшо канчалик кийнаб, дўқ-пўписа қилиб сўраса ҳам Аёз ҳеч нар- са айтмабди.

— Агар кеча қаерга борганингни айтмасанг дорга осиб ўлдираман!

— Майли, ўлдираверинг, мен ҳеч қаёққа борган эмасман,— дебди Аёз.

— Жаллод!— деб бақирибди подшо.

Бирданига қуролланган қирқта жаллод чопиб келибди. Аёзни уриб- уриб ўлдиргани олиб кетишибди. Олиб кетишаётганда Аёз подшо то- монга қараб дебди:

— Подшоҳи олам, мени ўлдирманг, мен рози, аммо фақат уч кун- дан кейин соат кундузи ўн иккида ўлдиринг!

Подшо рози бўлибди.

Кейин жарчилар жар солишибди:

— Уч кундан кейин ёлғончилиги учун подшонинг маҳрами -дорга осиб ўлдирилади! Ҳамма қатлгоҳга тўплансин!

Шундай қилиб уч кун ўтибди. Аёзни кишанлаб қатлгоҳга келти- рибдилар. Ўшанда соат тахминан кундузи ўн бир экан. Аёзни дор остига тик турғизиб қўйишиб, жаллодлар келиб сўрашибди:

— Аёз, нимани билсанг айт, вақт оз қолди!

Аёз оғиз ҳам очмабди. Икки дақиқа қолганда арқончани Аёзнинг бўйнига солишиб:

— Гапирасанми, йўқми?! Кечаси қаерга борган эдинг,— дейишиб- ди улар.

Аёз жим тураверибди. Бир дақиқа қолганда бирданига узокдан оир қадди-комати келишган йигит от чоптириб келиб тўғри Аёзнинг олдига борибди. ;<амманинг диққат-эътибори унга тортилибди. Ҳалиги йигит дор тагига келибок чўнтагидан бир сиқим тариқ олиб сочиб юборибди, бошқа чўнтагидан битта анорни олиб рўмолчага ўрабдию то суви чиқ- кунча сиқибди. Сўнгра рўмолчани чўнтагига солиб индамасдан келган

йўлига қайтибди. У кетиши билан Аёз ҳам барча гапни айтиб беришга рози бўлибди. Жаллодлар Аёзни подшонинг олдига олиб келишибди ва у подшога ўша кеча қарда бўлганини нима қилганини ҳаммасини бир- ма-бир айтиб берибди.

— Нега бу гапларни мен сўраганда айтмадинг у энди ҳаммасини гапириб беряпсан?—дебди подшо.

— Мен бу гапни сизга ўлдирсангиз ҳам айтмасдим, лекин мали- канинг ўзи келиб сирни айтиб беришимга розилик берди. Ўша имою ишоралар билан мен ҳамма мақсадини тушундим, чунки «доноларга бир ишорату нодонларга юз калтак» дейишган,— дебди Аёз.

Подшо Аёздан маликанинг нима мақсадда тарикни сепганини, анорни сиқиб сувини чиқарганини сўрабди.

— Маликанинг тарикни сепиб юборгани сиримизни фош қил, рўмолчани анор сувига ивитиб чўнтагига солгани сендай йигитнинг қонини тўқтирмайман, дегани,— деб жавоб берибди Аёз.

Шундан сўнг подшо Аёздан олдинги саволларнинг маъносини сўрабди:

— Эй подшоҳи олам, у савол эмас, шарт эди. Мен биринчи саволга, аниқроғи шартга жавоб бериб, «қанча гўшт қилса майда-майда қилиб ейман», деб, маликага гўштимни ҳар қанча қиймаласалар ҳам, ҳеч кимга сирни айтмайман, деб тушунтирдим.

Иккинчи шартига, «қанча сут берса заҳар бўлсаям ичаман», дега- ним, «ҳар қанча азоб берсалар ҳам, заҳар юттирсалар ҳам тоқат қила- ман», деб маликага ваъда берганимни билдиради,— дебди Аёз.

Подшо Аёздан яна сўрабди:

— Товоқчаларда нима олиб келдию сен нима қилдинг, қилган иш- ларингни маъноси нима эди?

— У учта товоқча қасам эди; мен ўша қасамларни ичдим. Бирин- чиси, анорнинг учини қирқиш билан мен бошимни узсалар ҳам сенинг розилигингсиз бирор кишига сир бой бермайман. Иккинчи олмага иг- наларни санчиб ўша мақсадимни яна яхшироқ тушунтирмоқчи бўлдим ва баданимга игна санчсалар ҳам сир бой бермайман, деб тушунтир- дим. Учинчиси, қоғозни майда-майда қилиб, агар мени ана шу қоғоз- дай бурдалаб ташласалар ҳам сўзимда маҳкам тураман ва доим ана шу ваъдамга вафо қиламан, деб қасам ичдим.

Бу гапларни эшитиб ҳамма ҳайрон бўлиб қолибди. Кейин ҳамма Аёзнинг барча ишларига қойил бўлишибдию, вазир эса Аёзнинг доно- лигига тамомила тан бериб, подшо билан маслаҳатлашиб, унинг ваъ- дага вафо қилганлиги учун, мардлиги учун, сир бой бермаганлиги учун бош вазир қилиб тайинлабдию вазирнинг ўзи эса чап қўл вазир бўлиб қолибди.

«Усул нағорачининг қўлида» деганларидек, Аёз бош вазир бўлган биринчи кунданоқ халққа фаровонлик инъом этмоқчи бўлиб, «кемага тушганнинг жони бир» деганларидек, ўртаҳол, қашшоғу ҳамда қирқ хил солиқ тўлаб силласи қуриган халққа бахту саодат, фаровонлик бахш этмоқчи бўлибди. Ўша йиллари биргина никоҳ хат солиғининг ўзи ўн минг танга экан. Кишилар зўрғагина қарзу ҳавола билан кун кечирар экан.

Солиқнинг дастидан қарз бўлган кўпгина одамлар бошқа юртларга кўчиб кетишаркан; Халқнинг қарийб етмиш фоизи кетиб қолган экан. Аёз мамлакатнинг аҳволини кўриб, билиб, халққа енгиллик берибди, солиқларнинг етмиш фоизини бекор қилибди. Шу сабабдан кўп ўтмай халқ турли жойлардан қайтиб кела бошлабди. Бот фурсатда шаҳарлар одамга тўлиб қаровсиз ерлар обод бўлаверибди. Халқнинг аҳволи кун- дан-кунга яхши бўлаверибди.

Халқ Аёзнинг бу яхшилигини кўриб дастурхон бошида ҳам, жой- намоз

устида ҳам кошки тезроқ подшо ўлсаю ўрнига Аёз подшо бўлса деб дуо қилишар экан. Подшо тезда ўлмаган бўлса ҳам Аёз уни анча адолатпешаликка ўргатибди.

Умуман, кундан-кунга халқнинг аҳволи яхшиланиб, подшо аста-секин Аёз кўрсатган йўл-йўриқларни бажарадиган бўлиб қолибди. Аёз халқпарварлиги билан бутун дунёда обрў қозонибди.

Орадан кунлар ўтибди, ойлар кечибди, бир куни Аёз подшо олдига кириб дебди:

— Мен ўша маликага уйланмоқчиман.

Бунга подшо ҳам рози бўлиб, дабдаба билан маликага совчи юбо-рибди. Отаси рози бўлибдию, аммо қизининг розилигини олиш учун олдига кирибди-да, бор гапни айтиб берибди.

Қизи Аёзнинг номини эшитиши билан:

— Дада, қизингиз бу дунёда бундан ақлли, доно одамни топа ола-дими?— дебди.

Отаси бу жавобдан хурсанд бўлиб совчиларга розилик бериб жўна-тиб юборибди. Икки подшо қирқ кечаю қирқ кундуз тўй беришиб, бу-тун мамлакат одамларини егизиб-кийгизиб маликани Аёзга никоҳлаб беришибди.

Орадан тахминан беш-олти йил ўтибди. Улар иккита фарзандли бўлишибди. Вақтлари хуш, димоғлари чоғ умр кечираверишибди.

Аёз вазир бўлганнинг олтинчи йили экан, подшо бир куни уни ўз хузурига чақириб дебди:

— Мен саёҳатга чиқмоқчиман, сен мен келгунча ўрнимга бир ой подшо бўлиб турасан.

Подшо саёҳатдан касалланиб қайтиб келибди ва кўп ўтмай дунёдан ўтибди. Халқ унинг ўрнига Аёзни подшо қилиб қўтарибди.

Аёз катта бир мамлакатга подшо бўлса ҳам ўша иккала чоригини яшириб қўйган экан. Кейин биттасини тахти устига, иккинчисини ёта-диган жойига осиб қўйибди. Уни пешонасига тегадиган қилиб осиб қўйганлиги учун ҳар куни чориғи манглайига урилганда ўтмишда ким бўлганлиги эсга тушаркан. Баъзан билмай қўполлик қилса ёки ўзида манманлик аломатини сезса ўша чоригига қараб: «Эй Аёз, ўтмишингни унутма!» деркан.

Шундай қилиб, оддий ялангоёқ гадойвачча донолигию ҳалоллиги туфайли подшолик мартабасига эришиб, муродо мақсадига етибди.

ОДАМ ВА ШАЙТОН

Ўтган замонда шўх бир киши бўлган экан. Одамлар уни кўрқитиш учун, «бир кун эмас, бир кун сенинг ана шу қилиқларинг учун шайтон уриб кетади», дейишаркан. Бир куни ўша киши одамларга дебди:

— Қимки шайтонни ушлаб келиб менга кўрсатса юз тилла бе-раман.

Ҳамма юз тиллани эшитиб шайтонни излаб кетибди. Шайтон бу овозани эшитиб юз тиллага ҳаваси келибдию, «ўша одамнинг олдига борайину ўзимни таништирай, юз тиллани бегона қилмайин», дебди ўзига-ўзи.

Кейин ўша одамга рўпара бўлиб:

— Сиз мени танидингизми?— дебди.

— Йўқ, танимадим,— дебди ҳалиги киши.

Шайтон дебди:

— Сиз кимни излаб юрибсиз ўзи?

— Мен ҳеч кимни излаганим йўқ. Лекин одамларга, «кимки шай-тонни тутиб келса юз тилла бераман», деганман,— дебди.

— Сиз шайтоннинг нишонасини биласизми?— сўрабди шайтон. Ҳалиги одам:

— Ҳа,— деб жавоб берибди.

— Агар билсангиз ўша шайтон мен бўламан,— дебди шайтон,— ўзимни курсатайину, ўша юз тиллани ўзим олайин, деб келдим.

— Ким билади, сен шайтонми, йўқми? Қани, нишонангни кўрай- чи,— дебди ҳалиги киши.

Шайтон нишонасини кўрсатмоқчи бўлган экан, ҳалиги одам уни маҳкам ушлаб олибди-да:

— Ана энди қўлга тушдинг. Одамларни кўрkitиб алдаб юрадиган сенмисан ҳали? Ҳозир сени кўчага олиб чиқаману шармандаю шарми- сор қилиб расвонгни чиқараман, кейин тилка-тилка қилиб ташлай- ман!— дебди.

Бечора шайтон роса зору тавалло қилиб дебди:

— Менга юз тилла ҳам керак эмас, сенга минг тилла бераман, қўйиб юбор,— дебди.

— Агар бундан кейин одамзодга зарар келтирмасанг, одамларни кўрkitмасанг, қўйиб юбораман,— дебди ҳалиги киши.

Шайтон бундан кейин халққа зарар етказмасликка ваъда берибди. Кейин қутулиб кетибди-ю, ўзига-ўзи:

«Мени шайтон дейишади-я, лекин одамзод мендан ҳам шайтонроқ экан-ку», дебди.

ФАРҲОД ВА ШИРИН

Ўтган замонларда гўзал Ҳисор тизма тоғлари орасида, сўлим дара- лардан бирида, Қоратоғ қишлоғи яқинида Ширин номли гўзал қиз яшаган экан. Ширин гулдек зебо, юзидан куёшдек нур тараларкан;

шамшоддек қоматию шахло кўзлари, мушки анбар таратувчи кокил-лари кишини сеҳрлаб қўяркан.

Гўзал Ширин қариб-қартайиб қолган ота-онаси билан ҳашаматли қўрғонда яшар экан. Қалъа тоғ этагига жойлашган бўлиб, деворлари харсанг тошлардан, панжарали дарвозаси эса пўлатдан экан.

Ширин ёшлигиданоқ табиатга меҳр қўйган экан. Шунинг учун ҳар куни эрта тонгдан қалъадан чиқиб шинам дарё соҳилларию гулу гул-зорлар, боғу роғлари ҳамиша яшнаб турган жозибали Қоратоғ қишлоғини сайр этиб, томоша қилар экан.

Айниқса, уни Қисор тоғларидаги зилол чашма сувларини бирлаштириб олгин водийга интилиб оқиб турадиган ;(қисор дарёси мафтун этаркан. Чунки Ширин кўпинча ана шу дарё лабига келиб мусаффо ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олар, дарё мавжларига суқланиб қарар, сувнинг бетакрор, ҳамиша барҳаёт қўшиқларини тинглар экан.

Бора-бора гўзал Ширин ҳуснининг овозаси оламга ёйилибди. Тўрт томондан совчилар кела бошлабди: улар орасида шаҳзодалар, вазиру вазирзодалар ҳам бор экан. Совчилар шу қадар кўп аканки, уларнинг ҳисобига етиб бўлмас экан.

Аммо Ширин ота-онаси орқали совчиларнинг таклифини рад этаркан. Охир-оқибат бу хилдаги борди-келдилар ота-онасининг жонига тегиб, қунлардан бир қун онаси Ширинга шундай дебди:

— Жон қизим, энди сен ёш эмассан, балоғат ёшига етдинг. Биз ҳам умид билан бола ўстирдик, энди кўп қатори тўю томоша қилиб, орзу-ҳавасини кўриб, тақдиримизга шукрона бажо келтиришимиз лозим.

Бу гапни эшитган Ширин бир неча вақт бошини эгиб, хаёл суриб турибди-да, сўнг қоматини ростлаб дебди:

— Онажон, менга уйланадиган йигитнинг бир ўзи бир кечада дарёдан ариқ қазиб қўрғонимизга сув чиқариши лозим. Сув чиқариб, қалъа ва унинг атрофида қақраб ётган ерларни серобу обод қилган паҳлавон йигитгина менинг умр йўлдошим бўла олади.

Ота-она қизининг бу шартини совчиларга етказишибди. Бир кечада бир кишининг ўзи дарёдан анча баландликда жойлашган қалъага ариқ қазиб сув чиқариши амримаҳол экан. Шунинг учун ҳам барча совчилар Ширин висолидан умид узишиб, тарқалиб кетишибди.

Ўша яқинликларда тоғ қишлоқларидан бирида Фарҳод исмли бир чўпон яшар экан. Фарҳод ҳар гал қўйларини Ширин қалъаси ёнидан ҳайдаб бораётганда унинг ҳуснига маҳлиё бўлиб, қалбида ишқ туғёни алангалана бошлаган экан. Аммо у шоҳу шаҳзода, вазиру вазароларнинг Ширинга совчи қўя бошлаганини кўриб: «Ширин бундай машҳур одамларни қолдириб менга илтифот кўрсатармиди» деб, унинг покиза ишқини соф қалбида эъзозлаб юрар экан.

Қунлардан бир қун Фарҳод Шириннинг шартини эшитиб қолибди. У дарҳол кетмон ва метинини олибди-да, бу оғир шартни бажаришга киришибди. Фарҳоднинг бу қарори совчилардан бири — жоҳил ва маккор шаҳзода Хусравнинг қулоғига етиб борибди. У ҳам ҳасад ўтида ёниб, Ширин шартини бажармоқчи бўлиб, Қоратоғ томон йўл олибди.

Фарҳод дарёнинг баландлиги Ширин қалъасининг баландлиги билан тенг жойида ишни бошлабди.

Хусрав бўлса ундан қўйроқдан ариқ очишга киришибди.

Фарҳод мардонавор ишлаб, қисқа муддатда улкан бир ариқни қазиб бўлибди; тоғни тешиб, сувни ўша ердан ўтказибди-да, тобора Шириннинг қалъасига

якинлаша бошлабди.

Аммо умрида қўлига ўткир ханжардан бошқа нарсани ушламаган шахзода Хусрав минг машаққат билан озгина ерни қазиркану чарчаб қолиб, Фарҳод томонга қарайвераркан. Бир маҳал қараса Фарҳод қалъага якинлашиб қолибди; ҳаш-паш дегунча Ширин висолига му- шарраф бўлиши аниқ бўлиб қолибди.

Бу ҳолатни кўрган Хусрав маъюс ва ноумид бўлиб, ишни тўхтатиб- ди. Аммо рашк ва ҳасад ўти унинг қалбини тирнай бошлабди. Нати- жада у Фарҳодни ҳам Ширин висолдан маҳрум этишга қарор қи- либди.

Табиатан ҳийлакор бўлган Хусрав фирибгарлик ниятида бир неча боғ бўйра келтирибди ва уларни дарё бўйидан Шириннинг қалъасигача қаторлаб солдирибди. Шундан сунг Хусрав эски бир таниши риёкор кампирни чорлаб: «Ширин билан Фарҳод наздига бориб Хусрав ариқ- ни битқазди, деб айтгин», деб буюрибди.

Кампир ҳассаларини дўқиллатиб Ширин ҳузурига келиб дебди:

— Азиз қизим, шахзода Хусрав сенинг шартингни бажарай деб қолди, ишонмасанг чиқиб кўр.

Ойдин кеча бўлгани учун қатор солинган бўйралар ой нурида тов- ланиб, жилдир-жилдир оқаётган сувдек ялтираркан.

— Эй хушхабар келтирувчи она, бориб шахзода Хусравга айт, тонг саҳаргача сув қалъага келса, мен унинг никоҳига ўтган бўламан,— дебди Ширин.

Маккора кампир қалъадан чиқибдию ҳассасини дўқиллатиб, ин- қиллаб-синқиллаб Фарҳоднинг олдига келибди.

— Эй Фарҳод,— дебди маккора кампир,— сен бекорга жон олиб жон бериб ариқ казиб ўтирибсан, Шириннинг лабидан Хусрав аллақа- чон жон олди.

— Нима дединг?— сўрабди юз-кўзи чангу тердан қорайган Фар- ход.— Нималар деб алжираяпсан ўзи?

— Шириннинг лабидан Хусрав комидил ҳосил қилди деяпман. Ишонмасанг ана қара,— ой нурида товланиб сувга ўхшаб ялтираб турган бўйраларга ишора қилибди кампир.

Фарҳод юз изтироб билан қарабди. Унинг назарига қалъага яқин- лашаётган ариқ кўринибди.

— Хусрав аллақачон сув чиқариб бўлдимиз?— сўрабди Фарҳод.

— Худди шундай, у ариқни казиб бўлди,— жавоб берибди кампир.

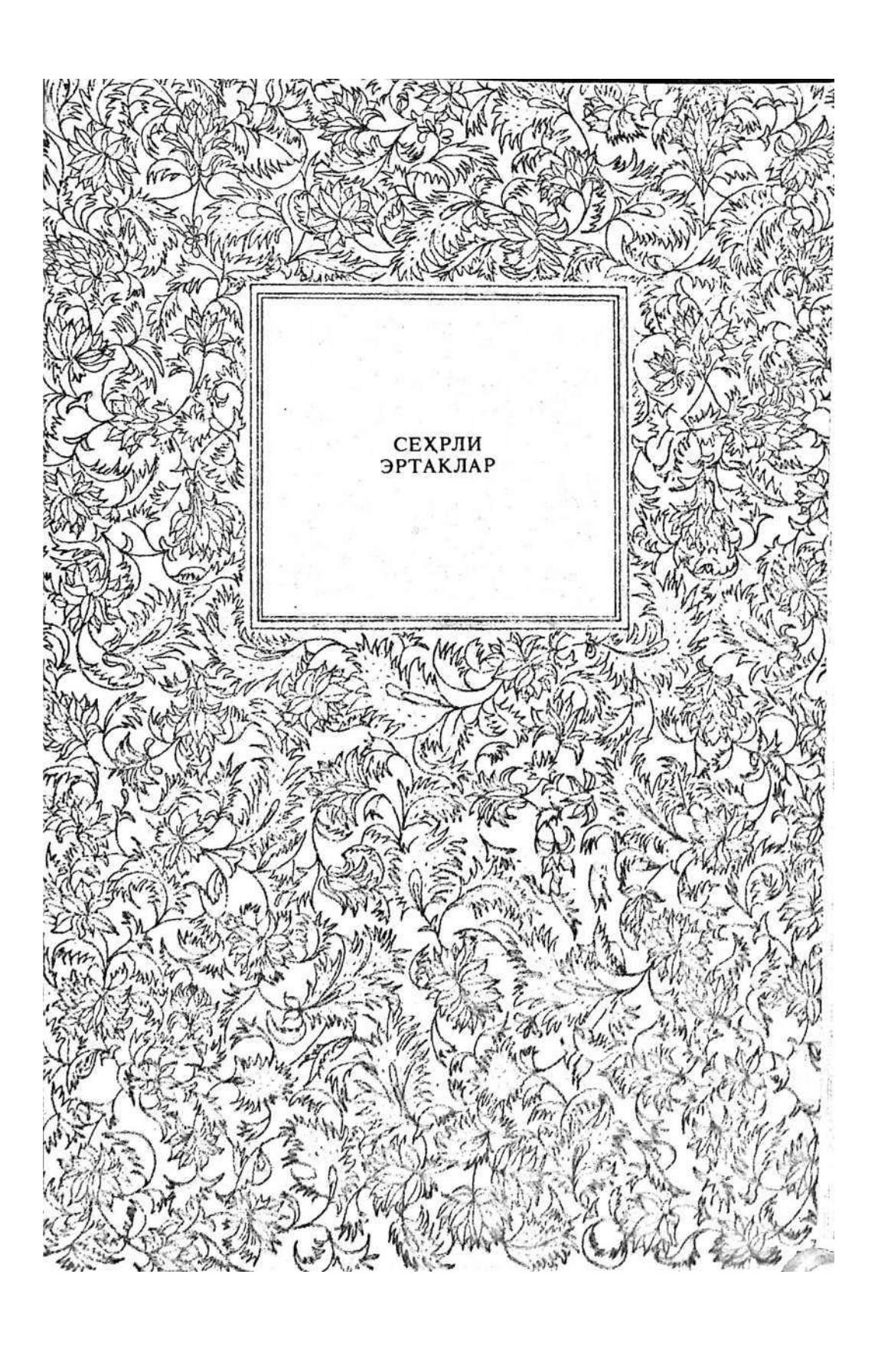
Бу нохуш хабардан Фарҳод шердек ғарқираб, изғириндан ларзага келган тол новдасидек қалтирабди.

— Ширин висолисиз ҳаёт мен учун заҳардир,— дебди-да, Фарҳод учи ўткир метини билан пешонасига уриб, қонга беланган ҳолда йиқи- либди.

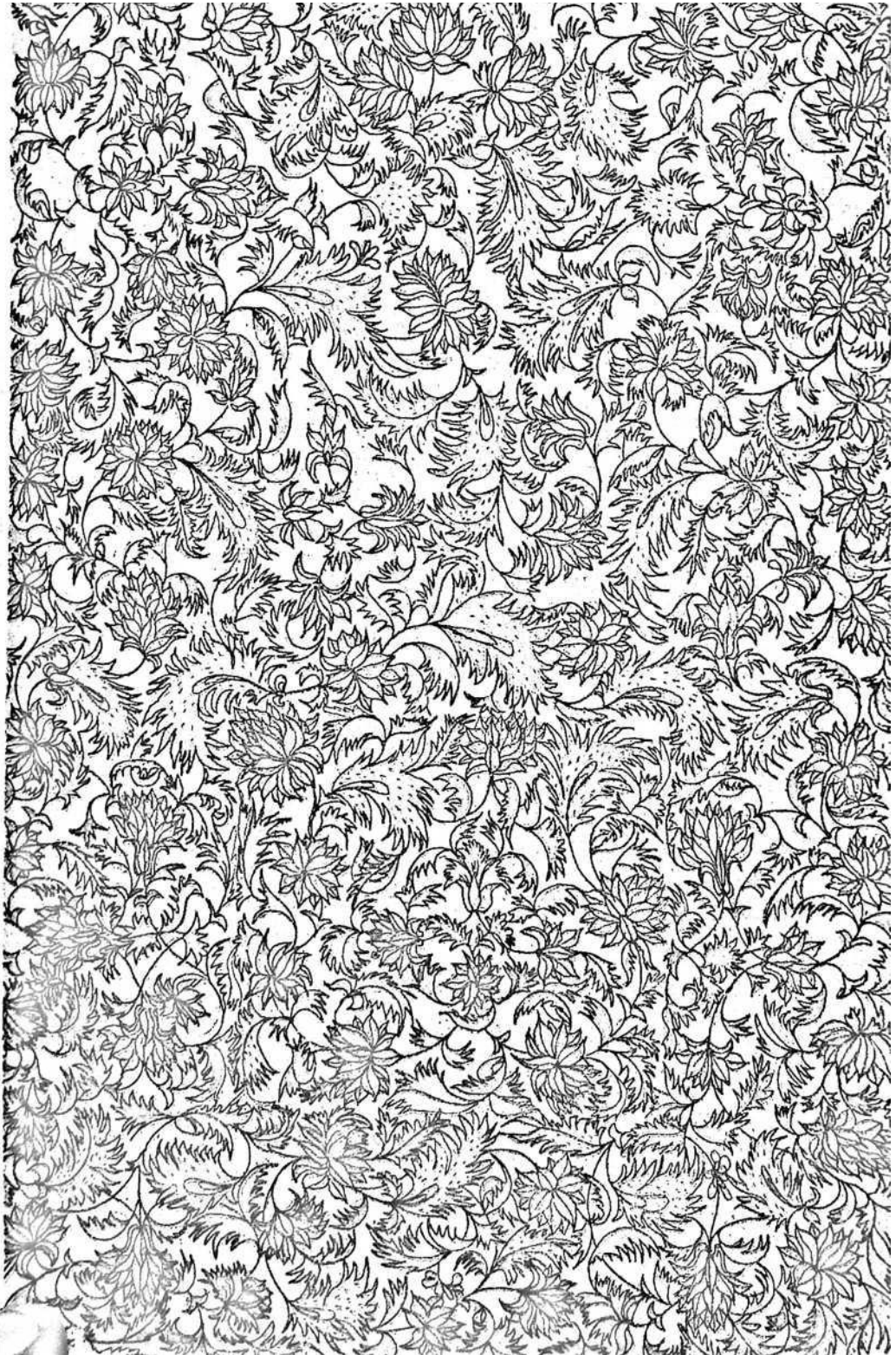
Шу пайт Қоратоғ ортига ой ўтиб кетибди. Хусрав тўшаган бўйралар жилоланмай қолибди. Фарҳоднинг ҳаёт қуёши эса, ана шу сонияда макр-хийла, ғийбат булутлари орқасида ғойиб бўлибди.

Эрта тонгда турган Ширин Хусрав қазиган ариқларни кўриш ния- тида қалъадан хурсандона ташқарига чиқибди. Аммо ариқдан ҳеч ном- нишон кўринмабди. Ширин олдинроққа борибди. Не кўз билан кўрсинки, чўпон йигит Фарҳод ўзи очган ариқ лабида қонга беланиб ўлиб ётганмиш. Ана шунда нозанин Ширин Хусрав томонидан алдан- ганлигини сезибди. Шундан сўнг у бечора Фарҳод ёнига ўтириб нола чекибди, зор-зор йиғлабди. «Эй халойиқ, Хусравни лаънатланг, унинг хийла-найрангини элга айтиб, ҳайдаб юборинг», деб бакирибди.

Шундан сўнг ҳеч ким садоқатли Ширин қалбини овлай олмабди. У бўлса муродига етолмаган Фарҳоднинг муҳаббатини қалб тўрида сақлаб ўтибди.

СЕХРЛИ
ЭРТАКЛАР

САЛИМ ПАҲЛАВОН

Бор экан-да, йўқ экан, етти иқлимга ҳукмронлик қилувчи бир под-шо бўлган экан. У бир куни вазирларини чақириб:

— Менга гўзалликда дунёда танҳо хотин топинглар,— дебди. Вазирлари:

— Хўп,— дейишиб, чор тарафга чиқиб кетибдилар. Юриб-юриб излабдилар, излабдилар, лекин бутун оламни қидириб ҳам подшога ёқадиган қиз топа олмабдилар. Подшо ғамгин ҳолда овга чиқиб кетибди. У бир неча кун ов қилиб қайтаётиб бир қишлоқ томида қаторлашиб ўтирган чумчуқларни кўриб томоша қилгиси келибдию ов қушини қўйиб юборибди. Ов қуши чумчуқларни қувлаб бир ҳовлига келиб қўнибди. Подшо дарвозани очиб бир нозанин қизнинг ов қушини тут-моқчи бўлиб югуриб келаётганини кўрибди. Подшо бир кўришдаёқ ҳалиги қизга ошиқу шайдо бўлиб қолибди. У ов қушига ҳам қарамасдан отини чоптириб қасрга етиб келибди-ю, вазирларини чақириб дебди:

— Фалон қишлоқда бир нозанин қиз яшайди, шунга совчи бўлиб боринглар, мен унга уйланаман!

У бир подачининг қизи экан. Вазирлар келиб унинг эшигини тақиллатибдилар. Подачи вазирларни ичкарига олиб кириб яхшилаб зиёфат қилибди. Кеч тушаётганда ўнг қўл вазир подачига дебди:

— Эй подачи, нега биздан қасрдан келганлигимизу, қасрга кетаётганимизни сўрамайсан?

Подачи дебди:

— Мен ишонаманки, сизлар менинг уйимга меҳмон бўлиб келди- ларинг, агар шундай бўлса, қани айтинглар-чи, қаердан келяпсизлару қаёққа боряпсизлар?

— Биз сенинг уйингга меҳмон бўлиб эмас, совчи бўлиб келдик,— деди ҳалиги вазир.— Бизни бу ерга подшо юборди, у сенга куёв бўлмоқчи, уни куёвликка қабул қил!

«У етти ўлканинг подшоси бўлса, мен бир подачи бўлсам, рози бўлсам ҳам, рози бўлмасам ҳам қизимни бари бир олади, яхшиси, рози бўлақолай», дебди подачи.

Подшо етти иқлимга етти кечаю етти кундуз тўю томоша бериб қизни никоҳлаб олибди. Гўзалликда тенгсиз бўлган қиз борган сари подшони ўзига янада мафтун қилиб, ёнидан бир қадам ҳам силжишга қўймаскан.

Вақти соати етиб қиз ўғил туғибди, аммо ҳали ҳам подшо ўз хоти- ни билан овора экан. Ниҳоят, бир кун мамлакат аъёнлари тўпланишиб подшонинг олдига боришибди ва нима сабабдан мамлакатни бошқа- риш ишлари билан машғул бўлмай қўйганлигини сўрашибди.

— Мен энди подшолик қилмайман,— дебди у,— ўғлим Салим кат- та бўлгунча ўнг қўл вазирим мамлакатни идора қилиб турсин. Уғлим вояга етгач, у менинг ўрнимга подшо бўлади.

Шундан кейин подшо бору йўқ нарсаларини олиб хотинини етаклаб чиқиб кетибди.

Болани вазир тарбия қила бошлабди. Бола тезда вояга ета бошлаб- ди: бир кунда икки кунлик, икки кунда тўрт кунлик, бир ҳафтада тўрт ҳафталик, бир ойда тўрт ойлик бўла бошлабди. Боланинг тез кунлар ичида вояга етиб, подшоликни олишини ўйлаб, вазир уни йўқотиш йўллариини излай бошлабди.

Бир жодугар кампир бор экан, вазир уни ўз ҳузурига чақирибди. Икковлари ҳийла ишлатиб, болани ота-онасини ахтариб боришга юбо- ришмоқчи бўлишибди.

Кампир боланинг йўлига чиқиб чарх йигириб ўтирибди. Соққа ўйнаётган Салим ўйнаб-ўйнаб соққачани ирғитган экан, соққа кам- пирнинг чархига тегиб синдирибди.

— Ҳой, отасиз етимча, чархимни синдирдинг-ку!— дебди кампир ўзини худди ранжигандай кўрсатиб.

— Эй она!— дебди Салим.— Нега мени отасиз дейсиз, менинг отам тирик, у етти ўлканинг ҳукмдор подшоси-ку!

Кампир дебди:

— Эй нодон бола, у сенинг отанг эмас, у отангнинг вазири. Сенинг ота-онанг юртдан чиқиб кетган, уларни излаб топадиган киши йўқ. Ишонмасанг бориб вазирдан сўра.

Салим шоганича югуриб келиб вазирдан сўрабди:

— Ростини айтинг, сиз менинг отам эмасмисиз?

— Ҳа, мен сенинг отанг эмасман,— дебди вазир,— сенинг отанг ким, қаерга чиқиб кетган, агар ота-онангни кўрмоқчи бўлсанг, бор, изла!

— Албатта, кўришни истайман,— дебди Салим ва ўша заҳотиёқ йўл тарадудини кўриб сафарга отланибди.

Йўлда кетаётган экан, унинг олдидан етти тегирмон тошини қўлида ўйнатиб келаётган бир паҳлавон чиқиб қолибди. Паҳлавон унинг йўлини тўсиб дебди:

— Ҳой бола, қаёққа кетяпсан?

— Ўзинг ким бўласан, сен қаерга кетяпсан?— сўрабди Салим.

— Мени тегирмон тошини кўтарувчи паҳлавон дейишади, мен Салим паҳлавон билан жанг қилгани кетмоқдаман.

— Мен Салим паҳлавоннинг укасиман, агар мени енгсанг, унга ҳам кучинг етади,— дебди Салим.

Икковлари кураша бошлабдилар. Уч кечаю уч кундуз олишибдилар, аммо бир-бирларини йиқитолмабдилар. Тўртинчи куни Салим тегирмон тоши кўтарувчи паҳлавонни ерга кўтариб урибди-ю, ханжарини чиқариб унинг бошини танасидан жудо қилмоқчи бўлган экан, паҳлавон дебди:

— Мени ўлдиришдан сенга не фойда, мени ўлдирма, сафарда бир кишидан икки киши яхшироқ. Қаерга бор десанг бораман, нима фармон берсанг бажараман.

Салим уни қўйиб юборибди. Тегирмон тоши кўтарувчи ўрнидан туриб дебди:

— Сенинг ўзинг Салим паҳлавон экансан, мени ундан бошқа ҳеч ким енга олмайди.

Кейин икковлари йўлга тушишибди. Улар йўлда кетишаётган экан, олдиларидан икки қўлида икки чинорни ўйнатиб келаётган бир паҳлавон чиқиб қолибди.

— Қаерга кетяпсизлар?— сўрабди чинор кўтарган паҳлавон.

— Сенинг ўзинг ким, қаерга кетяпсан?—дебди Салим.

— Мени чинор йиқитувчи дейишади, мен Салим паҳлавон билан курашгани кетяпман,— деб жавоб берибди нотаниш паҳлавон.

— Салим паҳлавон менман!

Шу пайт икки паҳлавон курашга тушиб кетибди. Салим бу паҳлавонни ҳам ерга кўтариб урибди-ю, ханжарини чиқариб бошини узмоқчи бўлган экан, у дебди:

— Мени ўлдирма, сафарда икки кишидан кўра уч киши яхшироқ, қаерга бор десанг бораман, нима иш буюрсанг бажараман.

Салим паҳлавон уни қўйиб юборибди, икки киши эдилар, уч киши бўлиб кетаверибдилар.

Улар йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар, бир пайт уларнинг олдидан бир дарё чиқиб қолибди. Дарё бўйида бир паҳлавон ухлаб ётган экан. У дарё сувини ичига тортса қурир, туфласа дарё сувга тўларкан.

Салим унинг тепасига бориб сўрабди:

— Сен кимсан, бу ерда нима қиляпсан?

— Менинг номим дарё қуриувчи,— жавоб берибди у,— Салим паҳлавонни кутиб ётибман.

— Унда нима ишинг бор?— сўрабди Салим.

— Жанг қилишни истайман,— дебди дарё лабидаги паҳлавон.

— Ундай бўлса, мен Салим паҳлавонман, тур мен билан курашга чиқ!

Салим бу паҳлавонни ҳам ерга кўтариб уриб бошини олмоқчи бўлган экан, у дебди:

— Эй паҳлавон, мени ўлдирганинг билан муродинг ҳосил бўлмай-ди, мени ўзинг билан бирга олиб кет, бирон кун керак бўларман.— Уч киши эдилар, тўрт киши бўлиб кетаверибдилар.

Юриб-юриб бир шаҳарга етибдилар.

— Сизлар шу ерда дам олиб туринглар,— дебди Салим,— мен бо-риб егани бирон нарса топиб келаман.

Шериклари рози бўлишибди. Паҳлавон шаҳ'арга кириб бир ошпаз-нинг олдига борибди. Ошпаз ўнта қозонда ош дамлаган бўлиб, қирқта қорни катта ошхўр тўпланиб кутиб туришган экан. Салим паҳлавон ошпазнинг олдига келиб дебди:

— Биз тўрт кишимиз, мана бу пулни олу ош бер!

— Йўқ,— дебди ошпаз.— Мен бу ошни шаҳарнинг катталари учун тайёрладим, бошқа ҳеч кимга бермайман.

Паҳлавон кўп ўйлаб ўтирмай ошпазни чинчалоғи билан туртиб юборган экан, у гупиллаб йиқилиб тушибди. Ошхўрлар туришиб паҳлавонга ёпиша кетибдилар. Паҳлавон ҳаммани уриб тарқатиб юбориб, бир қозон ошни олдига қўйиб ея бошлабди.

Ик пайт шаҳарда: «Бир паҳлавон келибди, унга қирқта катталар-нинг ҳам кучи етмабди», деган овоза тарқалибди. Шаҳар аҳолиси, «бу қандай паҳлавон экан, қани бир бориб кўрайлик-чи», деб тўрт томон-дан югура бошлабдилар.

Салим паҳлавон қараса, одамлар уёққа чопишиб, буёққа чопишиб кимнидир излаб юришибди. Шунда паҳлавон дебди:

— Нега бунча чоп-чоп қилияпсизлар, агар бирон кишини излаётган бўлсаларинг у мен бўламан.

— Биз бир кишини, бир паҳлавонни излаяпмиз!— дейишибди одамлар.

— Ундай бўлса,— дебди паҳлавон,— ўша одам худди менинг ўзимман. Мен келиб ошпазга пул бериб ош беришини сўрадим, берма-ди, чинчалоғим билан туртган эдим, йиқилиб тушди. Ошхўрлар менга ёпиша кетдилар, ҳаммаларини уриб ҳайдаб юбордим. Менинг ўзимга ўхшаш учта укам бор, бориб подшоларингга айтинглар, ош қилиб қор-нимизни тўйдирса майли, бўлмаса аскарларини жангга тайёрлай-версин!

Бу гапни тезлик билан подшога етказибдилар. Подшо аввал жанг қилмоқчи бўлибди, аммо кейинчалик қўрқиб, паҳлавонларни меҳмон-дорчиликка чақирибди.

Зиёфатдан кейин подшо Салим паҳлавонга юзланиб дебди:

— Эй паҳлавон, менга жуда маъқул бўлдингиз, менинг яхшигина бир қизим бор, шуни сизга бераман.

— Мен уйланмоқчи эмасман,— дебди Салим паҳлавон,— қизин-гизни менинг укам — Тегирмон тоши кўтарувчи паҳлавонга беринг, унинг паҳлавонликда тенги йўқ, мендан қолишмайди.

Подшо рози бўлиб, уч кечаю уч кундуз тўю томоша қилиб қизини тегирмон тоши кўтарувчи паҳлавонга берибди. Салим паҳлавон тутин-

ган укаси тегирмон тоши кўтарувчи паҳлавонга бир косада сут бериб дебди:

— Ҳар доим сутга қараб тур, агар сут қизарса, менинг бошимга бирор фалокат тушган деб билу ёрдамга шошил!

Шундан кейин паҳлавон икки укаси билан чиқиб кетибди. Паҳла- вонлар етти кечаю етти кундуз йўл юришиб бир шаҳарга кириб келиб- дилар. Улар шаҳар дарвозасига яқинлашганда Салим паҳлавон ука- ларига:

— Сизлар шу ерда туратуриглар, мен бориб ошу сув тайёрлайма- ну кейин келиб сизларни олиб бораман,— дебди.

Салим паҳлавон бозорга кириб нону гуруч, гўшту ёғ харид қилиб бир кампирнинг уйига кириб бир неча катта-катта қозонда ош пиши- риб, укаларини чакириб олиб кетибди.

Учовлари ош еб, чой ичиб роҳат қилиб дам олиб ўтирган эканлар, бирданига гала-говур бошланиб кетибди. Салим паҳлавон уй эгасидан сўрабди:

— Бу қандай гўлгула?

Кампир жавоб берибди:

— Эй болам, асло сўрама, шаҳар аҳолиси бошига кулфат тушган. Бу ерда бир ҳовуз бор. Ана шу ҳовузда аждаҳо пайдо бўлган. У ҳар куни битта молу, битта одам ейди. Бугун подшонинг қизига навбат келди, ўшани олиб кетишяпти.

Салим ўрнидан туриб ҳовуз томон йўл олибди. Бориб қараса, ҳовуз бўйида бир нозанин қиз йиғлаб ўтирганмиш. Паҳлавон унга яқинла- шиб дебди:

— Мен узок йўлдан келган мусофирман, йўл юриб жуда толиқдим. Шу ҳовуз бўйида ўтириб бир оз дам олишга ижозат берсангиз.

— Йўк, йўк!— дебди қиз,— ҳозир ана шу ҳовуздан аждар чиқади- ю, сени ҳам, мени ҳам ютиб юборади.

— Майли, агар еса сени ҳам есин, мени ҳам есин!— деб, паҳлавон бошини қизнинг тиззасига кўйибди.

— Аждаҳо чиқиши билан мени уйғот!

Салимни бир оз уйку босибди. Кўп ўтмай аждаҳо чиқибди.

Қизни ваҳима босиб паҳлавонни уйғота олмабди, унинг кўзёшлари оқа бошлабди, бир томчи ёш эса йигитнинг юзига тушган экан, у уйғониб кетибди. Қараса, аждаҳо бошини чиқариб икковини дамига тортаёт- ганмиш. Паҳлавон ўрнидан туриб ёнидан ханжарини чиқарибди- ю, аждаҳонинг оғзига тўғрилабди. Аждаҳо дамига тортаётганда хан- жар уни иккига бўлиб бораркан. Аждаҳонинг қорнигача тилиб борган экан ҳамки, у ҳалок бўлибди. Паҳлавон аждаҳони кўтариб мачитга олиб бориб ташлабди-ю қайтиб келиб қизга дебди:

— Бор, сен озодсан, энди сенга ўлим таҳдид қилолмайди.

Қиз отасининг қасрига қайтиб келибди. Уни кўрган отаси ғазабла- нибди:

— Нега келдинг?— бакирибди,— у аждаҳо чиқиб шаҳарни вайрон қилиб ҳаммани ютиб юборади-ку, ахир.

— Эй ота,— дебди қиз,— бир паҳлавон келиб, аждаҳони ўлдириб, мени озод қилди.

Подшо ишонмай одам юборибди. Одамлари келиб қарашса, ҳовуз лаби ҳам, ҳовуз суви ҳам қип-қизил қон, ерга тўкилган қон излари эса мачитгача етиб борган. Мачитга боришибди, қарашса, аждаҳонинг жасади мачит ҳовлисини тутиб ётганмиш. Чопанларича бориб бўлган воқеани подшога етказибдилар.

Подшо:

«Кимки аждаҳони ўлдирган бўлса, менинг олдимга етиб келсин», деб

фармон берибди. Анча одам йиғилибди. Бири, «мен ўлдирганман», деса, бошқаси, «мен ўлдирдим», деярниш.

Подшо хайрон бўлиб дебди:

— Кимки аждаҳони мачит ҳовлисидан олиб ташласа ўша ўлдирган бўлади.

Ҳеч ким аждаҳони кўтара олмабди. Энди ҳеч ким, «мен ўлдирдим», деб даъво қилмабди.

Подшо халқни йиғиб сўрабди:

— Шаҳарга бирон мусофир келган эмасми?

— Фалон кампирнинг уч-тўрт меҳмони бор, — дейишибди одамлар.

— Бориб олиб келинглар! — амр қилибди подшо.

Паҳлавонларни чақириб келибдилар.

— Қайсиларинг буни ўлдирдиларинг? — дебди подшо аждаҳога ишора қилиб.

— Мен ўлдирдим! — дебди Салим паҳлавон.

— Агар сен ўлдирган бўлсанг, уни кўтариб олиб чиқ! — буйруқ берибди подшо.

Паҳлавон аждаҳони кўтариб улоқтирган экан, катта бир даштга бориб тушибди. Ҳамма унга тахсину офаринлар айтибди. Шундан кейин подшо дебди:

— Эй кўркмас йигит, сен бизнинг халқимизни ҳалоқатдан қутқардинг, менинг қизимга иккинчи умр бердинг, айт, нимаики мақсадинг бўлса, бажо келтирай.

— Менга ҳеч нарса керак эмас, — жавоб берибди паҳлавон.

— Ундай бўлса, — дебди подшо, — мана шу менинг қизимнинг ихтиёри сенда.

— Менинг бир укам бор, — дебди Салим, — мандан ҳеч камлиги йўқ, қизингни ўшанга никоҳлаб бер.

• Шундан кейин подшо катта тўй қилиб қизини чинор айлантирувчи паҳлавонга никоҳлаб берибди. Тўй тугагач, Салим паҳлавон бу укасининг уйига ҳам бир коса сут қўйиб дарё симирувчи билан бирга чиқиб кетибди.

Бир неча кечаю кундуз йўл юриб яна бир бошқа шаҳарга етиб келибдилар. Шаҳарга қириб шаҳар подшосининг ниҳоят нозанин қизи борлигидан хабар топибдилар. Қизнинг талабгорлари ниҳоятда қўп бўлиб, қиз бир неча шарт қўйиб, кимки ана шу шартни бажарса, ўшанга тегаман деган эмиш. Шартлар ғоят оғир бўлганлиги учун ҳеч ким уни бажара олмас экан.

Салим паҳлавон бир кишидан сўраб қиз шарт қўядиган жойни билиб олибди. Паҳлавонлар шарт қўйиладиган жойга бориб турибдилар. Қиз деразадан қараб икки кишининг кутиб турганини кўрибди-ю, одамларига дебди:

— Боринглар, ўшал бадбахтларни бу ерга олиб келинглар.

Қиз надимлари паҳлавонлар олдида келишибди.

— Бу ерга келишдан бошларингдан жудо бўлишларинг ҳақида ўйлаб кўрдиларингми? — сўрашибди улар паҳлавонлардан.

— Албатта, ўйлаб кўрдик, — дебди Салим.

Надимлар уларни қиз ҳузурига бошлаб келибдилар. Қизнинг Салим паҳлавонга раҳми келиб дебди:

— Эй нозанин йигит, менинг шартларимни бажармаган киши ўлимга маҳкум бўлади. Яхшиси ёш жонингга жабр қилмаю қайси йўлдан келган бўлсанг, ўша йўл билан кет.

— Менинг жоним ғамини ема!— дебди паҳлавон.— Мендан олдин ўлган киши сенинг сўнгги қурбонинг эди.

— Ундай бўлса, эшит,— дебди қиз,— биринчи шарт: учкур отим бор, унга миниб қўлингга бир коса сут оласан, от учиб анаву чинор устини уч марта айланиб тушади, агар сутдан бир томчи камайса ҳам бошингдан жудо бўласан.

— Майли, отни олиб келинглар,— дебди паҳлавон.

Отни келтирибдилар. У отга миниб, косани қўлига олиб, қамчи бо- сибди. От учиб бир марта айланибди. Шу пайт бир томчи сут тўкилиб- ди. Паҳлавон кўзёши тўккан экан, саккиз қатраси косага тушибди. Сутли коса яна тўлибди.

Паҳлавон косани эҳтиёткорлик билан ерга олиб тушибди.

Қиз коса тўла сутни кўриб дебди:

— Офарин, сен биринчи шартни бажардинг. Энди иккинчисини эшит: менинг ичида бир жуфт ноёб гавҳари бўлган тилла сандиқчам бор эди. Сандиқча анави дарёга тушиб йўқолди. Ўша сандиқчани топиб чиқ!

— Майли,— дебди Салим паҳлавон.

Паҳлавонлар дарё лабига келишибди. Дарё сувини симирувчи сув- ни дамига тортибди. Дарё қурибди. Паҳлавон тушиб излаб-излаб бир катта тош остидан сандиқчани топиб олиб, қизга келтириб берибди.

Қиз уни очиб қараса худди ўзиники. Паҳлавонга офаринлар айтиб дебди:

— Иккита шартни бажардинг, яна иккитаси қолди. Аммо икки шартни бажариб ҳаммани қойил қилдинг, маълум бўладик, сен бош- қаларини ҳам бажарасан, аммо бунга ҳожат йўқ. Мен сенинг ихтиё- рингда.

Паҳлавон дебди:

— Йўқ, бунақаси кетмайди, ишни охиригача етказиш керак, айт- чи, яна қандай шартларинг бор?

— Яхдоним бор,— дебди қиз,— кечкурун ичига кириб эрталабгача ётасан.

— Майли, қани кўрсат,— дебди паҳлавон.

Қизнинг надимлари бориб яхдонни кўрсатишибди. Паҳлавон ичини очиб қараса шунчалик совукки, унинг ичида бир дақиқа ҳам туришнинг иложи йўқ. У ўйланиб қолибди.

Шу пайт тегирмон тошни кўтарувчи қараса, косадаги сут қизариб қолибди, ичида, «акамиз бошига кулфат тушибди», деб ўйлабдию тез- лик билан чинор ўйнатувчининг юртига келибди.

Чинор ўйнатувчи уни кўриб дебди:

— Эй биродар. ташвишга тушган кўринасан?

— Косадаги сутни қонли кўрдим, акамиз бошига кулфат тушиб- ди,— жавоб берибди паҳлавон.

Чинор ўйнатувчи ҳам косага қараса, ундаги сут қондек қип-қизил. Икковлари шошилиш равишда йўлга отланибдилар. Улар бир кунлик йўлни бир соатда. икки кунлик йўлни икки соатда босиб ўтиб етиб ке- либдилар. Келишса, Салим паҳлавон ғам чекиб, ўйланиб ўлтирганмиш. Унга салом беришибди, ҳол-аҳвол сўрашибди. Паҳлавон бўлган во- қеани айтиб берибди. Чинор ўйнатувчи дебди:

— Ғам ема, бунинг иложи осон!

У бориб тўртта катта-катта чинорни суғуриб келиб яхдонинг атро- фиға қўйиб олов ёқибди. Салим паҳлавон эса эрталабгача унинг ичида бемалол ухлабди.

Эрталаб кизнинг надимлари яхдонни очиб қарашса, паҳлавон ором олиб ухлаб ётганмиш. Улар ҳайратланиб кизга хабар етказибдилар. Қиз яна таҳсину офаринлар айтиб, сўнгги шартини баён қилибди:

— Йигирма коп ғаллам бор, ҳаммасини бир кеча-кундузда ун ки- либ келасан.

Паҳлавон рози бўлибди. Тегирмон тош кўтарувчи келиб ғаллани олиб кетибди-ю, айтган вақтида ун қилиб келтирибди.

Қиз буни эшитиб ўзида йўқ шод бўлибди. Паҳлавонга қойил қолиб, уни биродарлари билан ўз қасрига таклиф қилиб катта зиёфат ташкил этиб дебди:

— Эй хунарманд паҳлавон, энди мен сенинг ихтиёрингдаман.

Паҳлавон катта тўй тараддудини кўриб, бутун шаҳарга «уч кечаю уч кундуз ҳеч ким уйида овқат пиширмасин», деб жар солибди.

Салим уч кечаю уч кундуз тўй бериб шоҳ кизини Дарё симирувчига никоҳлаб, укаларига дебди:

— Энди сизлар ўз юртларингга қайтинглар. Мен ота-онамни изла- гани бораман.

Паҳлавон укалари билан хайрлашиб чиқиб кетибди. Юриб-юриб бир катта тоғдан ўтиб, дарё бўйига етибди. Катта ва кенг дарёнинг ўртасида чиройлигина бир қаср бор экан. Паҳлавон: «Бу кимнинг қалъаси экан, ичида нима бор экан», деб ҳайрон бўлиб қараб турган экан, тўсатдан атроф қоронғилашиб даҳшатли гулдурос билан қаер- дандир бир дев пайдо бўлиб сўрабди:

— Эй, жонидан тўйган одамзод, сен менинг манзилимда қаердан пайдо бўлдинг?

— Сени излаб юрибман!— дебди Салим.

— Менда нима ишинг бор?—дебди дев таажжубланиб.

— Сен менинг номимни ҳеч эшитмаганмисан?—сўрабди Салим.

— Мен одамзоднинг душманман, унга ишим тушмаган бўлса, се- нинг номингни қаердан эштай?— жавлб бопибди дев.

— Ундай бўлса,— дебди паҳлавон,— менинг исмим Девнинг ажали.

— Ие, ҳали сен мен билан жанг қилмоқчимисан?—деб, дев паҳ- лавонга ташланибди. Улар етти куну, етти кеча олишибдилар. Ниҳоят, саккизинчи кун паҳлавон девни кўтариб ерга урибди-ю, шу заҳоти унинг калласини олиб дарёга улоқтирибди. Шундан кейин девнинг отига миниб қасрга йўл олибди. От учиб қаср саҳнига келиб кўнибди. Гўзалликда мисли йўқ бир қиз пешвоз чиқибди.

— Эй, йигит,— дебди киз,— бу ер девнинг макони, куш учса қано- ти куяди, одам келса зоти қурийди. Сен қандай қилиб бу ерга келдинг? Ёки сени дев кўрмадимми, агар кўрган бўлса, қандай қилиб унинг чан- галидан халос бўлдинг?

— Эй нозанин, хотиржам бўл, мен девни ўлдирдим.

— Ишонмайман!

— Ахир девнинг отини кўрмайсанми, агар уни ўлдирмасам, қан- дай қилиб отини олишим мумкин.

Қиз бу хабарни эшитиб шоду хуррам бўлиб, дарров кўрпача солиб, дастурхон ёзибди, паҳлавонни меҳмон қилибди. Кейин паҳлавон сўрабди:

— Эй гўзал қиз, сен кимсан, нега дев манзилида яшайсан?

— Мен Мозандарон шохининг қизиман,— дебди қиз,— ота-онам- нинг яккаю ягона кизи эдим, улар мени жону дилдан яхши кўрарди- лар. Бир куни мен сайр қилиш учун боққа чиқдим. Ҳали ўн қадам қўймасимданоқ қандайдир ваҳимали нарса пайдо бўлди-ю, мени кўта- риб қочди ва олиб келиб мана шу ерга ташлади. Кейинчалик билсам у дев экан.

— Энди сен озодсан!— дебди паҳлавон.— Мен сени ота-онанг олдига олиб бориб қўяман.

Қиз рози бўлибди. Паҳлавон девнинг отига миниб, орқасига қизни олибди-ю, камчи босибди. Улар отда уч кечаю уч кундуз учибдилар.

Ниҳоят қизнинг юртига етиб келибдилар. Шаҳарга кираверишда бир чўпонни учратиб уни подшога юбориб дебдилар:

— Бор, подшодан суюнчи ол, қизинг келяпти дегин.

Подшо хурсанд бўлиб пешвоз чикибди ва қизи билан паҳлавонни ўз аркига олиб келибди. Қиз бўлган воқеани айтиб бергач, подшо Са- лим паҳлавонга миннатдорчилик билдириб дебди:

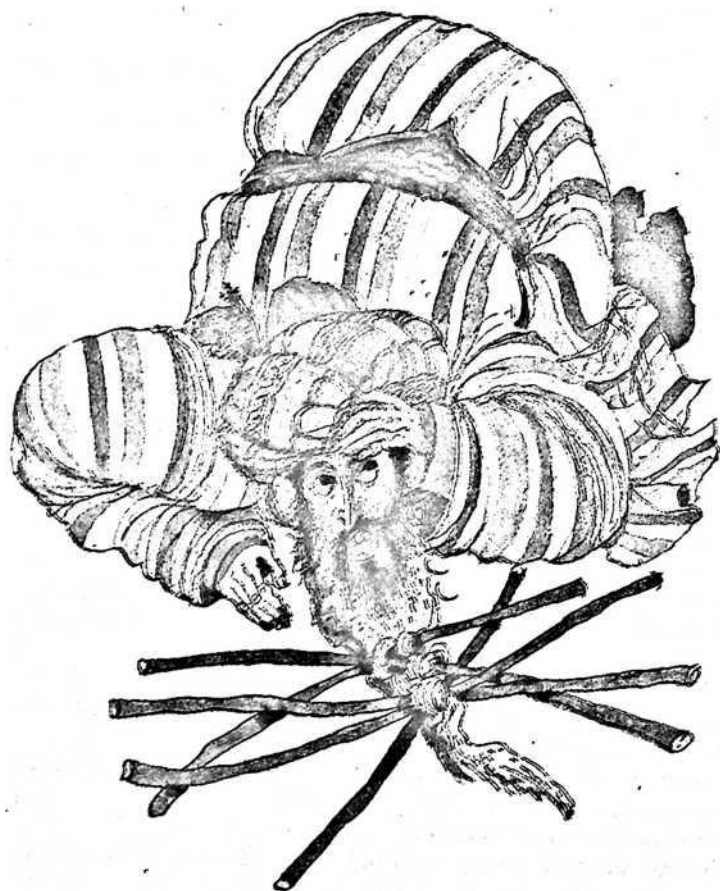
— Сен менинг яккаю ягона қизимни дев чангалидан халос қилиб- сан, энди менга куёв бўл.

Паҳлавон рози бўлибди. Подшо тўю томоша қилиб қизини унга никоҳлаб берибди. Бир неча кун ўтгач, бир кечаси йигит оғир ух тор- тибди. Шунда қиз сўрабди:

— Сенинг мендан яхшироқ ёки гўзалроқ ёринг борми, бунчалик оҳ чекасан?

— Ҳа,— дебди паҳлавон,— фироқ оташи қалбимни ўртаяпти, аммо у сендан гўзалроқ яхшироқ ёр фироқи эмас. Мен ўз ватанимдан азиз ота-онамни излаб чиққанман, шунча шаҳару мамлакатларни кез- диму, аммо ҳануз уларни топа олмадим.

— Эй азизим, ғам ема, агар сен уларни изламоқчи бўлсанг, мен сенга доим ҳамроҳ!— тасалли берибди қиз.

Эрталаб йигит подшодан ижозат олиб хотини билан биргаликда чиқиб кетибди. Улар кўпгина шаҳару кишлокларни кезиб чиқсалар ҳам ҳеч қаердан Салимнинг ота-онасини тополмабдилар.

Ниҳоят улар бир дарё бўйига келсалар, паҳлавонжусса бир йигит тўр ташлаб балиқ тутмоқда, унинг атрофида эса одамлар гавжум экан. Йигит хар тўр тортганда бир тўп балиқ тутаркану уни соҳилга ирғи- таркан. Одамлар эса халталарини тўлдириб олиб кетишаётган экан.

Паҳлавон йигитнинг олдига келиб тўрини бир-икки навбат бериб туришини сўрабди. Балиқчи рози бўлибди. Паҳлавон дарёга тўр таш- лаб кўпгина балиқ тутиб чиқарибди.

Балиқчи йигит паҳлавонни уйига олиб бориб меҳмон қилибди. Ба- лиқчи йигитнинг отаси деҳқончилик қиларкан, кечкурун даладан қай- тиб меҳмоннинг олдига кирибди, Салимдан ҳол-ахвол сўрабди:

— Эй йигит, мусофирга ўхшайсан, қаердан келдинг, қаерга бо- расан?

— Фалон мамлакатдан, фалон шаҳардан келдим,— дебди Са- лим,— ота-онамни излаб юрибман.

— Фалон шаҳардан дейсанми?— сўрабди чол ҳаяжонга тушиб,— . отанг ким эди, оти нима?

— Отам подшо экан, онам эса подачининг қизи...

Паҳлавон ўз саргузаштини ҳикоя қилиб берибди. Мўйсафид унинг ҳикоясини эшитиб ўрнидан турибдию...

— Оҳ, сен менинг ўғлимсан?—деб паҳлавонни кучоклабди, онаси етиб келиб ўғлининг юз-кўзларидан ўпибди. Балиқчи туриб қўлларини акасининг бўйнига ташлабди.

Ҳаммалари хурсанду хушбахт бўлишиб, дийдорларига тўйишиб, муроду мақсадларига етишибди.

САРГАРДОН БУЛБУЛЧА

Қадим бир бечора одамнинг хотини вафот этиб, икки боласи етим қолибди. Каттаси ўғилу кичиги қиз экан. Бирининг номи Майрамбиби, иккинчисининг исми эси Насим экан.

Ҳалиги одам бошқа бир аёлга уйланибди. Ўғай она болаларни жуда ёмон қўрар экан. Бир куни у ўзини касалликка солиб ётиб олибди. Эри ишдан келгач, хотини дебди:

— Мана шу ўғлинг жуда безорилик қилиб, менинг жонимга тегди, шунинг учун тоқат қилолмай касал бўлиб қолдим.

Отаси Насимни роса калтаклаган экан, у аразлаб далага чиқиб ке- тибди.

У йўлда кетаётган экан, олдидан бир бўри чиқиб қолибдию Насим- ни тутиб олиб еб қўйибди.

Майрамбиби укагинам қаерда қолди экан деб уёққа югурибди, бу- ёққа югурибди, аммо укасини ҳеч қаердан тополмай, суякларини кўрибди, холос. Опаси укасининг суякларини териб бир халтага со- либди-да, битта чинор дарахтининг шохига олиб қўйибди. У суякларни эндигина илган ҳам экан, суяк булбул бўлиб учиб кетибди.

Булбулча бир неча вақт учиб, жаҳонни кезиб юрибди-да, отасини, онасини

ва яқин ўртоқларини соғинибди. Соғинчдан тоқати тоқ бўлиб- ди ва «бориб уларнинг дийдорларини бир кўрай», деб қайтиб келибди. Отаси ўз ҳовлисида ўтин майдаларкан. Булбулча отасининг олдига ке- либ, атрофида учаверибди.

— Кише-е, безор қилдинг-ку!— дебди отаси. Булбулча учиб том бошига ўтириб дебди:

Мен булбули сарсонман, Ҳар ёнада ҳайронман. Ўғай онам зулм қилди, Отам бағримни тилди, Этди мени хору зор, Сабабсиз берди озор. Ўз уйимдан кўчдим мен, Дала томон учдим мен. Бир бўрига ем бўлдим, Сайрар эдим, жим бўлдим. Опам чекди кўп қайғу, Суягимни терди у. Осди чинор шохига, Чидолмайин доғига, Мен булбули сарсонман...

Отаси бу қўшиқни эшитиб ҳайрон бўлиб дебди:

— Ҳой, булбулча, шу қўшиғингни яна қуйла-чи!

— Кўзларингизни юмсангиз кейин айтаман,— дебди Булбулча. Отаси кўзини юмган ҳам экан, Булбулча учиб ўғай онасининг олдига келибди. Ўғай онаси айвонда қўйлак тикиб ўлтираркан. Бул- булча айвоннинг у томонига учибди, бу томонига учибди, тўрт томонга учаверибди.

— Кише-е, безор қилдинг-ку!— дебди ўғай она. Пешайвон олдида бир дарахт бор экан, Булбулча ўша дарахт шохига кўниб дебди:

Мен булбули сарсонман, Ҳар ёнада ҳайронман. Ўғай онам зулм қилди, Отам бағримни тилди. Этди мени хору зор, Сабабсиз берди озор. Ўз уйимдан кўчдим мен, Дала томон учдим мен Бир бўрига ем бўлдим, Сайроқ эдим, жим бўлдим. Опам чекди кўп қайғу, Суягимни терди у, Осди чинор шохига, Чидолмайин доғига, Мен булбули сарсонман...

Ўғай онаси буни эшитиб ҳайрон бўлиб дебди:

— Эй, Булбулча, яна бир бор куйла-чи!

— Кўзингизни юмсангиз кейин айтаман,— дебди Булбулча.

Ўғай онаси кўзини юмган экан, Булбулча учиб, опасининг олдига келиб кўнибди. Опаси буғдой тозалаётган экан. Булбулча уёққа учиб- ди, буёққа учибдию дебди:

— Опажон, кел, озгина буғдой ей, қорним тўйгач, қўшиқ айтиб бераман.

— Майли, еяқол!— дебди опаси.

Булбул буғдойни еб тўйгач, куйлай бошлабди.

Опаси Булбулчага кўзларини катта-катта очиб тикилганча ҳайрон бўлиб дебди:

— Эй Булбулча, шу қўшиғингни яна бир бор куйла!

— Аввал менга айт-чи,— дебди Булбул,— укангни соғиндингми, йўқми?

— Албатта соғиндим,— дебди опаси,— жуда-жуда соғиндим! Отам ҳам соғинган, онам ҳам соғинган, унга азоб берганидан пушаймон.

— Ундай бўлса ота-онангнинг олдига бор, учовларинг кўзларинг- ни юмиб кулоқ солиб туринглар!— дебди Булбулча. Опаси бориб ота- онаси билан кўзларини юмиб кулоқ солиб туришларини айтибди.

Булбулча бир айланиб яна аввалги ҳолатига келибдию бақи- рибди:

— Кўзларингни очинглар.

Ота-онаси кўзларини очишса олдиларида Насим турган эмиш.

Учовлари ҳам ғоят хурсанд бўлибдилар. Буни тарифлашга қалам ожизлик қиларкан.

Шундан кейин ўғай онаси азоб чеккан болачани яхши кўриб, асло койимайдиган бўлиб қолибди.

ЖОНОНКОСА

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир мамлакатда бир подшо бўлган экан. Подшонинг бир жононкосаси бўлиб, қўлига олса ўнта бўларкану токчага қўйса битта бўларкан.

Нима бўлибдию бир куни жононкоса подшонинг қўлидан тушиб чил-чил синиб кетибди. Подшо ниҳоятда хафа бўлибди ва бутун мам- лакатнинг шаҳар ва кишлоқларидаги кулолларни тўплаш ҳақида фар- мон берибди.

— Менинг косам синиб кетди, сизларга қирқ кун муҳлат, агар шу муддат ичида ана шундай коса тайёрлаб бермасаларинг бошларингни таналарингдан жудо қиламан,— дебди подшо йиғилганларга.

Бечора усталар, «ажалимиз подшо қўлида экан-да», дейишиб хафа бўлиб жонларидан умид узибдилар. Усталар орасида бир мўйсафид уста бўлиб, у етти яшарлигидан етмиш яшарлигигача косагарлик қил- са-да, аммо жононкосани қандай қилиб ясашни билмаскан.

Ҳалиги чол бошини ҳам қилганича ҳайрону гирён шаҳар кўчасидан кетаётган экан, бир ховлининг эшигидан жулдур кийимли камбағал бола чиқиб, чолдан сўрабди:

— Эй бобо, сиз бир нуруний киши бўлсангизу нега бунчалик ғам-гинсиз?!

— Эй нодон бола,— дебди чол,— бу дунёда қирқ кунлик умрим қолди, нега йиғламай ахир. Подшо қирқ кундан кейин ҳамма косагар-ларни ўлдиради, мен ҳам кулолман.

— Усталар нима гуноҳ қилибдиларки, подшо уларни ўлдираар экан?— сўрабди бола.

— Жононкосаси синибди, бизга янгисини тайёрлаб берасан деб қирқ кун муҳлат берди. Бу иш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди.

— Эй, бобо,— дебди ҳалиги бола,— шунга ҳам ғам еб юрибсизми, асло койинманг, мени уйингизга олиб борингу уёғини менга ҳавола қилинг.

Мўйсафид кулол хушхоллик билан болани уйига олиб борибди. Бола чолнинг устахонасини кўздан кечиргач, унга дебди:

— Бобо, яхшигина устахонангиз бор экан, энди бориб Қизилтоғ-дан, Сариктоғдан, Қоратоғдан бир кашайдан тупроқ келтиринг.

Кулол бориб уч эшак тупроқ олиб келибди. Бола тупроқларни аралаштириб, ўн кечаю ўн кундуз қориштирибдию устахонанинг эшигини ичкарасидан маҳкам беркитиб, чолга уч кечаю уч кундуз эшикни очмасликни буюрибди. Уч кундан кейин бола эшикни очиб, чолни ча-қирибди. Чол ичкарига кириб қараса битта эмас, балки ўнта бир-бири-дан чиройли, жилоли жононкаса тайёр турганмиш.

Мўйсафид хурсанд бўлиб улардан биттасини олиб подшога элт-моқчи бўлган экан, бола қўймай дебди:

— Бобо, сабр қилинг, ҳали ўттиз тўққиз кун ўтмасдан подшонинг олдига борманг, кейин битта эмас, иккита жононкаса олиб боринг. Подшога аввал биттасини беринг, агар ишонса иккинчисини кўрсатинг.

Уста қирқинчи куни подшо қасрига келиб қараса, ҳамма косагар-лар тўпланишиб бошларини ҳам, кўзларини нам қилишиб туришган-миш. Шу пайт подшо ичкариги хонадан вазиру надимлари билан бир-галикда чиқиб сўрабди:

— Қани, ким менинг жононкосамни тайёрлаб келди?

Ҳеч ким жавоб бермабди.

— Ким ясаб келди?— бақирибди подшо.

— Мен ясаб келдим,— дебди мўйсафид ва бир косани қўйнидан чиқариб подшога узатибди.

Подшо косани қўлига олган экан, битта коса еттига бўлинибди.

Подшо хурсанд бўлиш ўрнига ғазабланиб мўйсафиддан сўрабди: — Сен қари ит, буни қаердан олдинг?

— Мен буни ўзим ясаб келдим.

— 'Эй халойиқ,— дебди подшо,— менинг иккита жононкосам бор эдй/биЭДИёи синди, иккинчиси хазинада эди. Агар ўша коса жойида бўлса, буни устанинг ўзи ясаган, агар у жойида бўлмаса бу қари ит менинг жононкосамни хазинадан ўғирлаб олиб келган бўлади. Қани вазирлар, бориб кўринглар-чи, жононкаса хазинада турибдимикан?

Вазирлар бориб қайтиб келибдилар:

— Хазинани ўғри урибди, жононкаса йўқ!— дейишибди.

Ғазабланган подшо жаллодларни чақириб дебди:

— Эй жаллодлар, бу қари ит ўғрини бошини танасидан жудо қи-линглар, токи у иккинчи бор ўғирлик қилмасину мамлакат ўғрилардан озод бўлсин.

Косагар мўйсафид қаҳ-қаҳ уриб кулибди.

— Ажалинг етиб қолибди-ю, яна нега куласан?— сўрашибди ундан вазирлар.

Мўйсафид подшога юзланиб дебди:

— Эй подшоҳи олам, хазинада нечта жононкосангиз бор эди?

— Битта дедим-ку, ахир!

— Хўш, агар бу битта жононкоса подшоники бўлса-ю, уни мен ўғирлаган бўлсам, мана буниси-чи?— дея мўйсафид кўйнидан иккинчи жононкосани чиқариб подшога узатибди. Бу коса ҳам ҳамманинг кўз олдида еттита бўлибди.— Подшоҳу вазирлар ҳайрон бўлишибди.

Косагар мўйсафид косаларини олиб кўйнига солганича чиқиб кетибди.

— Уни тўхтагинлар!— буюрибди подшо.

Вазиру жаллодлар бориб чолни тўхтатибдилар.

— Одамлар,— дебди подшо,— бу ерда қандайдир сир бор. Мўйсафид, ростини айт-чи, бу косаларни қандай ясадинг?

Мўйсафид индамабди. Подшо косани чол ясамаганлигини сезиб дебди:

— Бориб, косани ясаган одамни олиб кел!

Уста уйига қайтиб, бўлган воқеани болага ҳикоя қилиб берибди.

— Сиз асло хафа бўлманг, бобо,— дебди бола,— бориб подшога бу жононкосаларни уста Носир косагарнинг ўғли ясаган, у ҳозир менинг уйимда, агар сизга керак бўлса, қасрингиз остонасидан то менинг эшигим остонасигача поёндоз солинг, битта яхши оту кийим-бош юборсангиз, хузурингизга келади, деб айтинг.

Подшо Уста Носирнинг номини эшитиб дебди:

— Синган жононкосани ҳам Уста Носир ясаган эди. У киши ўлиб кетган, модомики устанинг бундай ўғли бор экан, у бизга керак.

Подшо мўйсафиднинг уйигача бахмал поёндоз солиб, бир от ва кийим-бош юборишга қарор қиллибди. Уста Носирнинг ўғли янги кийимларни кийиб, отга миниб подшо саройига келибди. Подшо уни иззату икром билан қарши олиб ёнига ўтиргизиб дебди:

— Мен сени мамлакатдаги ана шу хунармандларга бошлиқ қилиб тайинлайман.

Уста Носирнинг ўғли рози бўлмай дебди:

— Ўғрилиқ, иккиюзламалиқ, фирибгарлик авж олиб, касбу хунар хор бўлган мамлакатда хунармандлар сардори нима ҳам қила олар эди?! Агар хунармандлар, косиблар тинч бўлишини, касбу хунарининг ривожланишини истасангиз мамлакатдаги ҳамма бозорларни қўриқ-ёқини менга беринг.

Подшо бир оз ўйланиб тургач, рози бўлибди. Уста Носирнинг ўғли бозорларнинг атрофини девор билан ўрашни, каппонлар қуришни, бо-

135

зор жойларда саройлар, қатор-қатор дўконлар қуриб қоровуллар қўйишни буюрибди. Қоровуллар анчагина ўғриларни тутиб зиндонга ташлабдилар. Йигит бозорни жаллоблардан, товламачилардан тозалабди. Орадан икки-уч йил ўтмай бозорлар чунон обод бўлибдики, бошқа кўплаб мамлакатлардан кишилар келишиб саройларда бир неча кун бемалол яшашиб савдо-сотик қиладиган бўлишибди.

Уста Носир косагар ўғлининг номи бутун оламга ёйилибди.

Кўшни мамлакатлардан бирида бадфеъл, ҳасадчи подшо бўлган экан. Бу овозлар унинг ҳам қулоғига етибди. Бир куни ҳалиги подшо вазиру нодимларини чақиртириб дебди:

— Кимки бориб Уста Носирнинг ўғлини хоҳ тирик, хоҳ ўлик менга олиб келса, ўн минг тилла бераман. Ана шу иш амалга ошмагунча, ме-нинг кўнглим тинчимайди.

Подшонинг зийрак ва ҳийлакор вазири бор экан, ўрнидан туриб, таъзим қилиб дебди:

— Эй улугъ шоҳим, рухсат берсангиз шу ишни мен ўз бўйнимга олсам.

Подшо рози бўлибди. Вазир ўша куннўқ Уста Носир косагарнинг мамлакатига жўнаб кетди. Бу мамлакатга келиб у бир неча вақт юриб-ди, аммо ишнинг чорасини тополмабди.

Уста Носирнинг ўғли беҳудага кўчада юрмас, шунинг учун уни кўлга олишнинг иложи йўқ эди. Вазир ўйлаб-ўйлаб шундай қарорга келибди. Агар бозордаги молу анжомларни ўғирлаб йўқотсам, подшо ғазабланиб Уста Носирнинг ўғлини мамлакатдан чиқариб юборади. Ана шу пайтда уни кўлга тушириш осонлашади. Вазир шаҳарма-шаҳар юриб илгариги ўғриларни топиб уларга пул берибди ва кечалари бо-зорларда талон-тарожни авж олдиришни буюрибди.

Икки-уч йилдан буён бекор юрган ўғрилар «худо берди» дейишиб ҳар кечаси посбонларнинг оёқ-кўлларини боғлаб бозорга киришар, дўконларни синдиришиб, кўлга нимаки кирса олиб кетишар, мусофи-ру савдогарларнинг молларини талон-тарож қилишаркан. Вазир ҳам улар билан бирга юрар, йўл-йўриқ кўрсатар экан.

Ҳар куни бир неча киши подшо ҳузурига арзу дод қилиб келадиган бўлибди. Подшо бозордаги қоровуллар сонини оширишни буюрибди, аммо бунинг ҳам фойдаси бўлмабди. Уғрилар юз ҳийлаю найранглар билан ўз ишларини давом эттираверишибди.

Бир куни ўша ҳийлагар вазир подшога қуйидагича хат юборибди. «Эй буюк подшо, сиз бекорга овора бўлманг, ўғриларни тута олмайсиз. Агар Уста Носир косагарнинг ўғлини шаҳардан чиқариб ҳайдасангиз ўғрилиқ ҳам тугайди, мамлакатингиз тинч бўлади».

Подшо шунда Уста Носирнинг ўғлини чақириб дебди:

— Эй Уста Носирнинг ўғли, ҳамма гап сенда экан, тезлик билан мамлакатдан чиқиб кет, агар чиқиб кетмасанг зиндонга соламан, чириб ҳалок бўласан!

• кун муҳлат сўрабди.

— Эи муаззам подшо, мен шу қадар кучу аскарингиз билан ўғрилар чорасини тезда кўрасиз деб гумон қилар эдим, модомики иложини топа олмасиз, ижозат беринг мен чорасини топай. Агар ўн кун ичида

Ўғриларни ушлаб ҳузурингизга олиб келмасам, мени нима қилсангиз, розиман!

Подшо рози бўлибди.

Уста Носирнинг ўғли эски, йиртиқ кийимларини кийиб ўзини дево-насифат қилиб эрталабдан кечгача бозорларда томоша қилиб юрибди. Ўғрилар ҳар куни бозорга келиб қўлга кирадиган нарсаларни кўз остига олишиб, жанда кийимли бир боланинг юрганини кўришарди.

Бир куни ўғрилар қоровулларнинг оёқ-қўлларини боғлаб бозорга киришса ҳалиги бола бозорнинг ўртасида хасу хашакларни тўплаб ўт ёқиб ўйнаб ўтирганмиш. Ўғрилар, «бу жинни бўлса, биз билан нима иши бор» деб ўз ишларини қилавердилар. Уста Носирнинг ўғли бўлса, ўғриларнинг қадди-коматига, афғу башарасига зехн солиб ҳаммасини таниб олибди. Ўғрилар орасида салобатли, қуюқ қошли, серсоқол бир киши ҳам бор экан. Бу киши ўғри боши экан.

Эртаси куни, Уста Носирнинг ўғли кўчама-кўча юриб, ҳовлима- ҳовли назар ташлаб ўғриларни излай бошлабди.

Бир кун излабди, икки кун излабди, ниҳоят учинчи куни шаҳар че- тида тўсатдан ўғриларнинг сардорини кўриб қолибди. У баланд ва қа- лин деворли бир ҳовлига кириб кетибди.

«Мана ўғрилар макони қаерда экан?»— деб Уста Носирнинг ўғли уйига қайтиб келибдию ҳамма ёру ошноларини тўплаб, ўша ҳовлига олиб келибди. Йигитлар бирданига ҳовлига бостириб кирибдилар, аммо уй бўм-бўш, ҳеч ким йўқ экан. Уста Носирнинг ўғли чор атрофга назар ташлабди-ю, бир токчани бармоқлари билан тақ-тақ қилган экан токчанинг орқаси бўшдай кўринибди.

Йигитлар токчани тешган эдилар, орқадан эшик очилибди. Ичка- рига кириб қарашса ҳамма жой тилло-ю, тангалар билан тўла эмиш. Улар ҳеч нарсага қўл тегизмай ярим кечагача яшириниб ётибдилар.

Ярим кечада эшиклар тарақлаб очилиб кўпгина молу анжомлар билан ўғрилар кириб келишибди.

Шу пайт йигитлар ўғриларга йўлбарсдек ташланишиб, уларнинг оёқ-қўлларини боғлашибди. Ўғриларнинг сардори ўша серсоқол, сало- батли киши ҳам қўлга тушибди. Уларнинг ҳаммасини олиб бориб қа- маб қўйишибди. Орадан ўн кун ўтгач подшо:

— Уста Носирнинг ўғлини топиб келинглар!— деб вазирларига фармон берибди.

Уста Носирнинг ўғлини топиб келишибди.

— Сен ваъданга вафо қилмадинг, сенинг жойинг зиндон,— деб, подшо Уста Носирнинг ўғлига дўқ урибди.

— Эй подшоҳи олам, аввал ўйла, сўнг сўйла, деганлар. Сиз мenden ўғриларнинг қўлга тушган-тушмаганлигини сўранг. Наҳот сиз ва ва- зирларингиз тўрт-беш кундан буён мамлакат тинчиб, ўғриларнинг даф бўлганини билмаган бўлсаларинг,— деди Уста Носирнинг ўғли.

Подшо хайрон бўлиб вазирларига қарабди. Вазирлар нима дейиш- ларини билмай уялишиб ерга қараб тураверишибди.

— Ўғрилар фалон жойда, айтинг, бориб олиб келишсин,— дебди Уста Носирнинг ўғли.

Бориб ўғриларни олиб келишибди. Подшо ҳаммасини қиличдан ўтказишни буюрибди.

Мамлакат яна обдон тинч бўлибди. Уста Носир косагарнинг ўғли бозорларни обод қилиб, ўз хунари билан машғул бўлиб, муроду мақса- дига етибди.

НҲХАТ ПОЛВОН

Умри бепарзанд ўтган бир оила бўлган экан. Хотин ҳар куни фарзандсизлигидан азоб чекиб, оху нола қилиб, худди баҳорги булутдай кўз ёши тўқаркан.

Эри эса:

— Қандай гуноҳ қилган эканмизки, худо бизга фарзанд бермайди. Биз бир умр кишиларнинг тўйини еймизу уларнинг томошасини кўра- миз, акалли бирорта ўғил ёки қизимиз бўлганида эди тўй қилиб халққа ош-нон берардик, кўни-қўшнилари-нинг таъна-маломатларидан куту- лардик,— деб орзу қиларкан.

Ойлар кетидан ойлар, йиллар кетидан йиллар ўтар экану, аммо улар ўз мақсадларига етолмас эканлар.

Бир куни уларнинг дарвозаси олдида бир девона, «ҳақ дўст ё олло, садақа радди бало», деб келибди. Аёл битта нон олиб чиқиб рўмоли- нинг тагидан аста қараса баланд бўйли, яхши кийинган, соқоллари оппок, кўзларидан нур ёғилиб турган, ҳассаси тилладай ялтираган бир гадо турибди. Унинг хуржуни гулли, яп-янги эмиш.

Аёлнинг кўнгли ийиб дебди:

— Эй бобо, сиз жаҳонгашта доно кишига ўхшайсиз, бизнинг фарзандимиз йўқ, шу боис эл олдида бошимиз эгик, мустармиз. Маслаҳат берсангиз, қандай қилсак фарзандли бўламиз. Фарзандсиз киши наза- риди ёруғ уй қоронғу, обод уйи эса вайрона бўлиб кўринар экан.

Мўйсафид битта кип-қизил олма чиқариб дебди:

— Мана буни иккига бўлингу ярмини ўзингиз енг, ярмини эрин- гизга беринг, дўмбоққина ўғилча туғасиз.

Хурсандлигидан боши осмонга етган хотин уйга кирибди-ю, олма- ни иккига бўлиб, ярмини ўзи ебди. Олма чунон ҳам ширин эдики, хо- тин умри бино бўлиб бундай ширин олма емаган экан. У тоқат қилол- масдан олманинг қолганини ҳам еб қўйибди-ю, ўзининг баднафслиги- дан уялиб эрига ҳеч нарса демабди.

Тўққиз ой, тўққиз кун-у, тўққиз соат ўтиб, хотин жажжигина ўғилча кўрибди. Болани кўриб, эру хотин ҳайрон қолишибди. Эри юрак қаъридан чуқур оҳ тортиб дебди:

— Биз умр бўйи фарзанд орзусида эдик, орзумизга етдик деганда яна ноҳушлик — боламиз нўхатдай кичик. Эл-юрт: «Шу ҳам бола бўлдим?»-ч- деб бизнинг устимиздан кулишмасмикин.

Хотин эрига тасалли берибди:

— Бу ҳам йўқ эди, шунисига ҳам шукр қилинг. Одамлар нима деса деяверсин. Ахир энди биз фарзандсиз эмасмиз-ку?!

Эр-хотин маслаҳат қилишиб, болага Нўхатча деб ном қўйибдилар ва унинг тезда улғайиб вояга етишини, ҳушёр ва чаққон ёрдамчи бўли- шини орзу

килишибди.

Ота-она айтгандай, Нўхатча кўп ўтмай хийлагина катта, зийрак ва чаққон дастёр бўлибди.

Онаси бориб чашмадан сув олиб келмоқчи бўлса, у чопиб келиб:

— Онажон, сиз овора бўлманг, мен опкелақолай,— дея челақни кўтариб югуриб бориб сув келтираркан.

Отаси ўтин ёрмоқчи бўлса:

— Отажон, сиз дам олинг, мен ёраман,— деб болтани унинг қўли- дан оларкан-у, фурсат ўтмасдан талай ўтинни майда-майда қилиб ташларкан.

Онаси ҳовли супурмоқчи бўлса, қаердан бўлса ҳам чопиб келиб:

— Онажон, супургини менга беринг, мен супураман,— деб ҳовли- ларига сув сепиб, худди ялагандай қилиб тозалаб қўяркан.

Отаси бозорга бормоқчи бўлса, хуржунни унинг қўлидан олиб, ел- касига ташлаганича чопиб бориб бозор қилиб келаркан.

Бир куни отаси буғдой ўришга кетганида онаси овқат пишириб, эрига олиб бормоқчи бўлибди.

— Онажон, мен олиб бораман,— деб, Нўхатча товоқни бошига қўйганича, ашула айтиб отасининг олдига равона бўлибди. Одамлар хайрон бўлишиб, тўрт томонга қарашардию бир-бирларига:

— Бу қанақа одам эканки, овозини эшитамизу ўзини кўрмай- миз?— дейишарди.

Шундан кейин улар битта катта товоқни бошида кўтариб кетаётган Нўхатчани кўришиб хайратлари яна ошибди.

Нўхатча далага етиб келиб, товоқни марза устига қўйибди-да, ота- сининг қўлидан ўрокни олиб дебди:

— Отажон, сиз ўтиринг, овқатланиб, дам олинг, мен буғдой ўраман.

Ўрок Нўхатчадан икки баравар катта бўлганлиги учун отасининг ўғлига раҳми келиб дебди:

— Уғлим, сен йўл юриб чарчаб келдинг, ўтириб дамингни ол, мен ўзим ўраман.

— Йўк, отажон, мен чарчаганим йўк,— деб Нўхатча ўрокни олиб буғдой ўра бошлабди. У ниҳоятда чаққон бўлганлиги учун бир зумда буғдойни ўриб, боғлаб ғарам қилиб қўйибди.

Отаси шунчалар хурсанд бўлибдики, умри бино бўлиб бунча хур- санд бўлмаган экан.

— Энди, ўғлим, сен уйга бор,— дебди у Нўхатчага,— мен буғдойни янчиб, шамолда совуриб кейин бораман.

Нўхатча ўйнаб ашула айтиб кетаётган экан, унинг овозини оч бўри эшитиб қолибди.

— Ана, худо берди, энди қорним тўяди,— дебди-да, бўри Нўхатча томон югуриб келибди-ю:

— Ие, мен сени каттагина одам деб ўйласам, нўхатдек майда экансан-ку! Лекин бола, нима бўлса ҳам сени ейман, чунки қорним жуда оч,— дебди.

— Мени есанг пушаймон бўласан,— дебди Нўхатча,— бекорга овора бўлмай, яхшиси бошқа бирон ерга бориб қорнинг ғамини е.

Бўри унинг гапларига қулоқ солмай, Нўхатчани бир ямлаб ютиб юборибди-ю, йўлида давом этибди.

Юриб-юриб бўри бир сурувни кўрибди-да, ер бағирлаб судралиб бориб пойлаб туриб бир кўзичокни ушламоқчи бўлибди, шу пайт Нўхатча бўрининг қорнидан туриб бақирибди:

— Эй чўпон, хушёр бўл, бўри қўйларингни еб қўймоқчи!

Чўпон бу овозни эшитиб, итларини олқишлаб бўри томон чопган экан, бўри базўр қочиб кутулибди. У юриб-юриб яна бир бошқа сурув- ни топибди. Шу пайт Нўхатча яна додлабди:

— Эй чўпонлар, бўри қўйларингни емоқда!

Чўпонлар таёқларини кўтаришиб, оч бўрини қувиб юборибдилар. Оч бўри тамоман х.олдан тойиб, Нўхатчадан безор бўлиб, аҳволига хайрон бўлиб, бир жарликнинг лабига бориб, жарликнинг буёғидан- уёғига, уёғидан-буёғига сакрай бошлабди, шу пайт Нўхатча унинг ке- тидан жарга тушиб қолибди. Бўри ичида: «Энди жоним халос бўлди», деб хурсанд бўлиб қочиб қолибди. Қанча уринса ҳам Нўхатча жарлик- дан чиқа олмабди. «Зора бирон киши овозимни эшитиб мени излаб келса», деб ашула айтаверибди.

Шу яқиндан қўйлар подаси ўтмоқда эди. Нўхатчанинг овозини чўпонлар эшитиб қолиб: «Бўрининг ичидан чикқан овозга ўхшайди-ку, бўри яна шу ерларда бўлмасин,» дейишиб, излашга тушибдилар. Аммо улар овозни эшитардилар-у, лекин овоз эгасини ҳам, бўрини ҳам кўришмасди.

— Жар бўйига келинглар, унинг ичига қаранглар!— деб, зийрак Нўхатча чўпонларни жар лабига чақирибди.

Жарлик ичи қоронғи бўлганлиги учун ҳеч нарса кўринмасди.

— Таёқларинг учини узатинглар,— дебди Нўхатча жарлик ичидан. Чўпонлар таёқларини узатишибди.

Тортиб олиб қарашса, кичкинагина болача эмиш. Чўпонлар хайрон бўлиб сўрашибди:

— Бўри ичидан дод солган сен эмасмидинг?

— Ҳа, мен эдим,— жавоб берибди Нўхатча.

— Сен бизнинг қўйларимизни бўридан қутқардинг,— дейишиб, чўпонлар унга бир хурма қаймоқ беришибди.

Нўхатча хурмани бошига қўйиб:

Киши кўркмас, мард бўлса
;<ар бир мушкул ечилур,—

дея ашула айтиб уйига келибди. Ота-онаси:

— Ўғлимиз йўқолиб қолди, энди нима қиламиз, аҳволимиз ёмон бўлади^, бйз усиз яшай олмаймиз,— дея ғам чекиб йиғлаб ўтиришган эканлар. Нўхатчанинг овози қулоқларига чалинибди. Чопиб чиқиб ўғилларини кўриб хурсанд бўлибдилар. Улар муроду мақсадларига етибдилар, сизлар ҳам ниятларингга етинглар.

ДОНО ТЎТИЛАР

Бор экан-да, йўқ экан, замин эмас шудгор бўлган экан, бир тарик экувчи бўлган экан, бедоналари қатор экан, бир коса айрон бўлган экан. Буларнинг бари ёлгон экан.

Рост эканми, ёлгон эканми, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг учта хотини бор экан. Неча марта лолалар очилибди, хазон бўлибди, неча марта ўтлар кўхарчб яна қурибди, аммо бу орада под-шонинг биронта хотини ҳам фарзанд кўрмабди.

Нихоят, подшонинг юрагини фарзандсизлик гами кемирибди-ю, унинг бошида паришон хаёллар чарх ура бошлабди. Бир куни у узок ўйлагандан сўнг ўнг қўл вазирини олдига чакириб дебди:

— Азиз дўстим, сенга маълумки, мен фарзанд кўришни истайман, аммо шу пайтгача фарзанд юзини кўрмадим. Бор, бутун оламни айла-ниб чиккину мен учун ўғил, ҳеч бўлмаса қиз туғиб берадиган аёлни то-пиб келгин.

Вазир подшонинг бу гапларини эшитиб таажжубланиб, «мен бун-дай аёлни қаердан топишни билмасам», демоқчи бўлибдию, аммо под-шонинг гапини қайтариш ўзига ўлим сотиб олиш билан баробар экан-лигини билиб индамасдан чиқиб кетибди.

У ҳали мамлакатдан чиқмасданоқ бир кишлокдан ўтиб кетаётган экан, бир неча қизларнинг овози эшитилиб қолибди. Тўхтаб қараса, ариқ лабида камбағалсифат уч қиз ўтирганмиш.

— Агар подшо мени ўзига хотин қилиб олса,— деярди қизлардан бири,— бир қозон ош пишириб бераманки, бутун мамлакат аҳолиси тўйиб ёйдию яна ортиб қолади.

— Агар подшо мени хотинликка олса,— дерди иккинчи қиз,— шундай бир гилам тўкиб берардимки, уни ёйса дунёнинг бетини олиб, йиғиштирса писта пўчоғига жой бўларди.

— Агар мабодо подшо мени хотинликка олса,— дерди учинчи қиз,— зарринкокил, холдор, гўзал бир ўғил, бир қиз туғиб берардим.

Вазир бу гапларни эшитиб хурсанд бўлиб, подшонинг олдига қай-тибди.

— Эй подшоҳи олам,— дебди вазир унинг хузурига кириб,— менга дунё юзини излаш лозим бўлмади. Ўзингизнинг мамлакатингизнинг фалон қишлоғида учта қиз бор экан.— Вазир подшога қизларнинг га-пини бирма-бир айтиб берибди.

Фарзандсиз подшо шод бўлиб, фарзанд туғиб беришни ваъда қил-ган қизни олиб келишини буюрибди. Подшо етти кечаю етти кундуз тўй қилиб қизни никоҳлаб олибди.

Кунлар ўтибди, ҳафталар кечиб, ойлар ўтиб хотиннинг кўз ёриш пайти яқинлаша бошлабди.

Подшо овга кетган экан, унинг ов қилишга ҳаваси ортиб қетиб^ови кўп бир жойда узок муддат овора бўлиб қолибди. Хотин бир қйз ва бир ўғил туғибди. Дарҳақиқат янги туғилган чакалоқнинг сочлари худди олов шуъласидай порларкан, куёшдан андоза олган юзи атрофни ёри-таркан, ҳар иккаласининг қошлари ўртасида биттадан холи бор экан.

Подшонинг аввалги уччала хотини бундай ажойиб болаларни кўришлари билан рашк ва ҳасад ўтида ёниб, «подшо шунча йилдан бе-ри фарзанд кўрмадиларинг», деб қилич дамидан ўтказди деб ўйла-шибди ва болаларни йўқ қилиш қасдига тушиб доя кампирга тилла тангалар бериб болаларни узокроқ ерга элтиб йўқотишини буюриб-дилар.

Кейин хотинлар янги туғилган битта мушукча билан бир кучукчани топиб

болаларнинг ўрнига қўйишибдию подшога: «Ваъда қилган хоти-нинг бир мушукчаю битта кучукча туғди», деб хабар юборишибди.

Подшо нохуш хабарни эшитиб, хафа бўлибди, ўнг қўл вазирага тукқан хотинини тезлик билан зиндонга ташлашни буюрибди.

Доя кампир бўлса, болаларни баланд тоғлардан, чексиз сувсиз саҳ-ролардан олиб ўтиб узоқ бир жойга олиб кетаётган экан, бир подачи учраб қолибди. Подачи кампирнинг қўлида йиғлаётган икки гўдакни кўриб сўрабди:

— Эй кампир, нега бу кимсасиз жойда эмадиган икки гўдакни олиб юрибсан? Булар кимлар, қаерга олиб кетяпсан?

Кампир подачига бўлган воқеани айтиб берибдию подшонинг хотинларидан олган тиллаларининг ярмини унга бериб, бу воқеани ҳеч кимга айтмасликни зорланиб сўрабди.

Подачи бу сирни пинҳон тутишга ваъда бериб дебди:

— Болалар менинг фарзандим бўлсин.

Подачи бир қўзичокни сўйибди.

Кампир чақалоқларнинг латталарини қонга булғаб олибди-ю, олиб бориб подшонинг хотинларига кўрсатибди.

Подачи болаларни уйига олиб келиб қўй сутини бериб парвариш қилибди. Йиллар ўтибди. Болалар катта бўлганлари сайин, уларнинг хусну жамоллари ҳам гўзаллашиб бораверибди.

Подачи чиройли уйлар қурибди ва сердарахт боғ яратибди. Болалар боғда сайр қилишар, кўнгил очишар, кайфлари чоғ бўлиб, ғамлари ке-таркан.

Бориб-бориб эгизаклар балоғатга етишибдию бола камалак ва ўқ олиб овга борадиган бўлибди. У осмонўпар тоғлар орасида ва поёнсиз ўрмонлар ичида юриб ҳар хил жондорларни овлаб келаркан. Қиз эса уларни тозалаб, турли хил таомлар тайёрлар экан.

Бир куни подшо бир тоғ дараси ичида ов қилаётиб узоқдан юзи чор атрофни ёритаётган йигитни кўриб қолиб, беихтиёр у томонга от чоп-тирибди.

Йигит унга пешвоз чиқиб, одоб билан салом берибди. Подшо унинг кимлигини, қаерда туришини сўрабди.

— Мен бир подачининг ўғлиман,— дебди йигит,— уйимиз ана шу яқиндаги дарахтзорда.

«Қошки менинг ҳам мана шундай ўғлим бўлса»,— дебди ўзига-ўзи подшо ва унинг қалб яраси янгиланиб, аччиқ оҳ тортибди. Гўзал ва холдор йигит унга жуда маъқул бўлиб қолибди. Подшо уни меҳмонга чақирабди.

— Агар отам рухсат берса бораман,— дебди йигит ва кейкурун уйига қайтиб воқеани подачига айтиб берибди.

Подачи хаёлга чўмиб: «Яхши бўлмабди,— дея ўйлабди,— подшо билан танишмаса тузук эди. Аммо на чора, подшонинг гапини қайта-риб бўлмайди».

У йигитни меҳмондорчиликка кузатиб юборибди.

Подшо хотинлари заррин сочли, қора холли болани кўришиб бу ўша подшонинг ўғли эканлигини сезиб қолишибди. Юракларига ўт тушиб доянинг уйига боришибди.

— Қани айт!— дебди подшонинг катта хотини тишларини қисир-латиб,— жон ширинми, олтин ширинми?

— Жон ҳам ширин, олтин ҳам,— жавоб берибди кампир қалтираб.

— Агар жон ширин бўлса,— дейишибди хотинлар,— ростини айт, сен подшонинг болаларини нима қилгансан?

Кампир сири фош бўлганлигини сезиб, ёлворишга тушибди, мен бу сафар сизларни мурод-мақсадларингга етказаман, дебди.

Подшонинг хотинлари кампирга яна кўплаб олтин ваъда қилишиб, хотиржам бўлиб кетишибди. Кампир ўша заҳотиёқ бозорга бориб иг-йа^ўсма, сурма сотиб олиб, тоғу тошлардан ўтиб подачининг боғига етиб келибди:

Қиз боғнинг бир четида мева тераётган экан. Тўсатдан унинг қулоғига кимнингдир, «сакичу игна, ўсмаю сурма сотаман», деб бақирган овози эшитилибди. Қиз дарвоза яқинига келиб, унинг панжарасидан қараса, ёши ўтган бир кампир турганмиш.

— Азиз қизим,— дебди доя,— боғ эгаларига бир кампир шаҳардан атторлик моллари олиб келибди деб хабар бергин.

— Бу ерда мендан бошқа ҳеч ким йўқ,— дебди қиз.

— Наҳот,— кампир ўзини таажжублангандай кўрсатибди.— Ҳа-миша шунақа бир ўзинг ёлғиз ўтирасанми?

— Ҳа, ҳаммиша шундай, акам ҳар куни овга борадилар, отам эса узоқ жойларга мол ҳайдаб ҳафталаб келмайдилар, мен эрталабдан шомгача ёлғизман.

— Ҳай-ҳай,— дебди кампир,— ёлғизликдан зиқ бўлиб ёрилиб кетиш мумкин. Оламни томоша қилиш учун сенга ойнаижаҳон керак экан,— дебди кампир,— бундай ойна жоннинг хузури.

— Мен ҳар куни кечгача турли хил ишларни қилиб зерикмайман, албатта сиз айтган ойнаижаҳон бўлганда яхши бўларди. Аммо ким уни топиб келади.

— Топиш унчалик қийин эмас,— дебди кампир,— аканг овчи экан, илтмос қил, наҳот олиб келиб бермаса. Агар «йўқ» деса йиғла, сенинг кўзёшларингни кўриб раҳми келади-ю, айтганларингни бажо келтиради.

Ақасини кутиб олишга ҳам чиқмай, қиз супанинг четида йиғлаб ўтирибди.

— Сенга нима бўлди? Нега йиғлаб ўтирибсан?— сўрабди йигит.

— Нега ҳам йиғламай,— дебди қиз бошини кўтариб,— сизлар мени ташлаб кетасизлар, агар кечгача ёлғиз зиқ бўлиб ўтираман. Дунёда ойнаижаҳон деган нарсалар бор экан, мен шундай ойна бўлганда эди, дунёни кўриб ўтирардим у бунчалик зерикмасдим.

Қизнинг гапи ақасига маъқул бўлибди-ю, у эрталаб ойнаижаҳонни излагани чиқиб кетибди. У юриб-юриб қорли бир довондан ошибди, иккинчи қорли довондан ўтибди, ниҳоят биллурдай шаффоф тоққа етиб келибди. Тоғ остида, ойнадек соф чашма лабида, қўлида ҳасса тутганича бир кампир турган экан.

— Ассалому алайкум, яхши она!— дебди йигит кампирга.

— Ваалайкум ассалом,— дебди кампир,— агар саломинг бўлганда эди сени биллур товоққа айлантириб кўярдим. Қандай мақсад билан бу ерга келдинг,

каерга кетяпсан?

Йигит мақсадини айтибди.

— Хатарли ишга кўл урибсан,— дебди кампир,— бу ойна девнинг кўлида. Ма, менинг ҳассамни ол, уни ушласанг кўринмай қоласан. Ана шу биллур тоғ орқаси девлар макони. Бор, кўринмасдан девларнинг шоҳи қасрига киру девлар уйқуга кетиши билан ойнани олиб келавер.

Йигит ҳассани олиб девлар қасрига етиб борибди-ю, бир четда девларнинг ухладини кутиб ўтирибди. Девлар ухлаши билан ойнани олибдию орқасига қайтибди.

Синглиси ойнаижаҳонни кўриб жуда хурсанд бўлибди. У ойнадан истаган нарсасини кўра олар экан.

Подшо йигитни бир неча кун кўрмай соғиниб қолган экан, у одам юбориб йигитни қасрига олдириб келибди.

Шу пайт подшонинг катта хотинлари: «Эримизнинг меҳмони ким бўлди экан?»— деб қарашса подшо ўғли билан чақчақлашиб ўтирган-миш. Улар яна даҳшатга тушиб чопганларича кампирнинг уйига бори-шибди.

— Сен ножинс, яна бизни алдадинг!— дейишибди унинг бошига, мушт кўтаришиб.— Энди биз сенинг адабингни берамиз.

— Хотиржам бўлинглар,— дебди кампир,— бу сафар у менинг қўлимдан соғ чикмайди.

Кампир яна қизнинг олдига келибди. Қиз кампирнинг овозини эшитиб дарвоза олдига чопиб чиқибди.

— Вой-вой! Бувижон!— дебди у кампирни хурсандлик билан қарши олиб,— гапингиз рост чиқди, ойнаижаҳон ғалати нарса экан.

— Ҳали бу ҳеч гап эмас,— дебди кампир,— дунёда ундан ҳам ғалати нарсалар бор. Акангга айтгин, бир жуфт гапирувчи тўти олиб келсин. Тўтилар жуда кўп кизик ҳикоя айтишади, эшитиб маза қиласан.

Бола синглисининг кўзёшларига чидолмай гапирувчи тўтиларни излаб кетибди. Юриб-юриб ўша биллур тоққа етиб, яна таниш кампир билан учрашибди.

— Сенинг бу дардинг бедаво,— дебди кампир йигитнинг фикрини билиб,— агар ёш жонингга жабр қилишни истамасанг қайтиб кет! Жудд кўп пўҳлавонлар гапирувчи тўтиларни излаб бориб нобуд бўлишган.

— Йўк,— дебди йигит,— мен номард эмасман, йўлимдан, қайтмайман. Фақат қайси йўл билан боришимни айтсангиз бўлди.

— Борма!— тақрорлабди кампир,— Бехудага ҳалок бўласан.

Й

— Йўк, мени ҳеч нарса йўлимдан қайтара олмайди,— дебди йигит ва яна бир бор кампирдан қайси йўл билан боришни сўрабди.

— Биллур тоғнинг ўнг томонидан ўтиб кет,— дебди кампир,— га- пирувчи тўтилар ўша ерда.

Йигит кампир айтган йўлдан юриб хушхаво — ям-яшил бир манзилга етиб келибди. Катта бир боққа кўпгина чиройли-чиройли тош ҳайкаллар ўрнатилган экан. У ҳайкалларни томоша қилиб бора- ётган экан, ногоҳ кулоғига икки жониворнинг мулойим ва ёқимли овози эшитилибди.

— Опа!

— Ҳа, жоним укам!

— Бу калтафаҳм йигит ҳам бизни олиб кетгани келибди.

— Тиззасигача тош бўлсин!

Йигит шу вақт тиззаларигача тош бўлиб қолганини сезибди.

Жониворлар ўз гапларини такрорлашибди:

— Опа!

— ?!а, жоним укам!

— У бизни ушлаб кетмоқчи.

— Белигача тошга айлансин.

Йигит белигача тош бўлиб қолибди.

— Опа!

— Жоним укам!

— Бу йигит бизни қафасга солиб синглисига қўл қилмоқчи.

— Тамоман тош бўлиб қолсин!

Энди гапни қиздан эшитинг.

[р.

У бир ҳафта кутибди, икки ҳафта кутибди, бир ой ўтибди, аммо акасидан хабар бўлмабди. У ғамгин ҳолда ойнаижаҳонга қараса акаси ажойиб бир боғда кўпгина тош ҳайкаллар ўртасида тош бўлиб қотиб қолганмиш. У оҳу воҳ қилиб ўша замонқ боғнинг йўлини ойнадан белгилаб олиб йигитчасига қийиниб чиқиб кетибди. Н

У юриб-юриб биллур тоққа, чашмага етибди.

— Ҳа, қизим,— дебди кампир унинг кўзига диққат билан тики- либ,— нега эркакча либос кийиб олибсан, кўнглингда не мақсадинг бор, қаерга йўл олдинг?

Қиз гул баргидек нозик ва гўзал юзини кўзёшлари билан ювиб акасининг тош бўлиб қолганини айтиб берибди.

Кампир бир зум ўйланиб туриб дебди:

— Ана шу тоғнинг ўнг томонидан ўтиб гапирувчи тўтилар манзи- лига етасан. Аммо боққа яқинлаша кўрма, сен ҳам тош бўлиб қоласан. Узоқдан туриб акангнинг номини айтиб бор овозинг билан чақир.

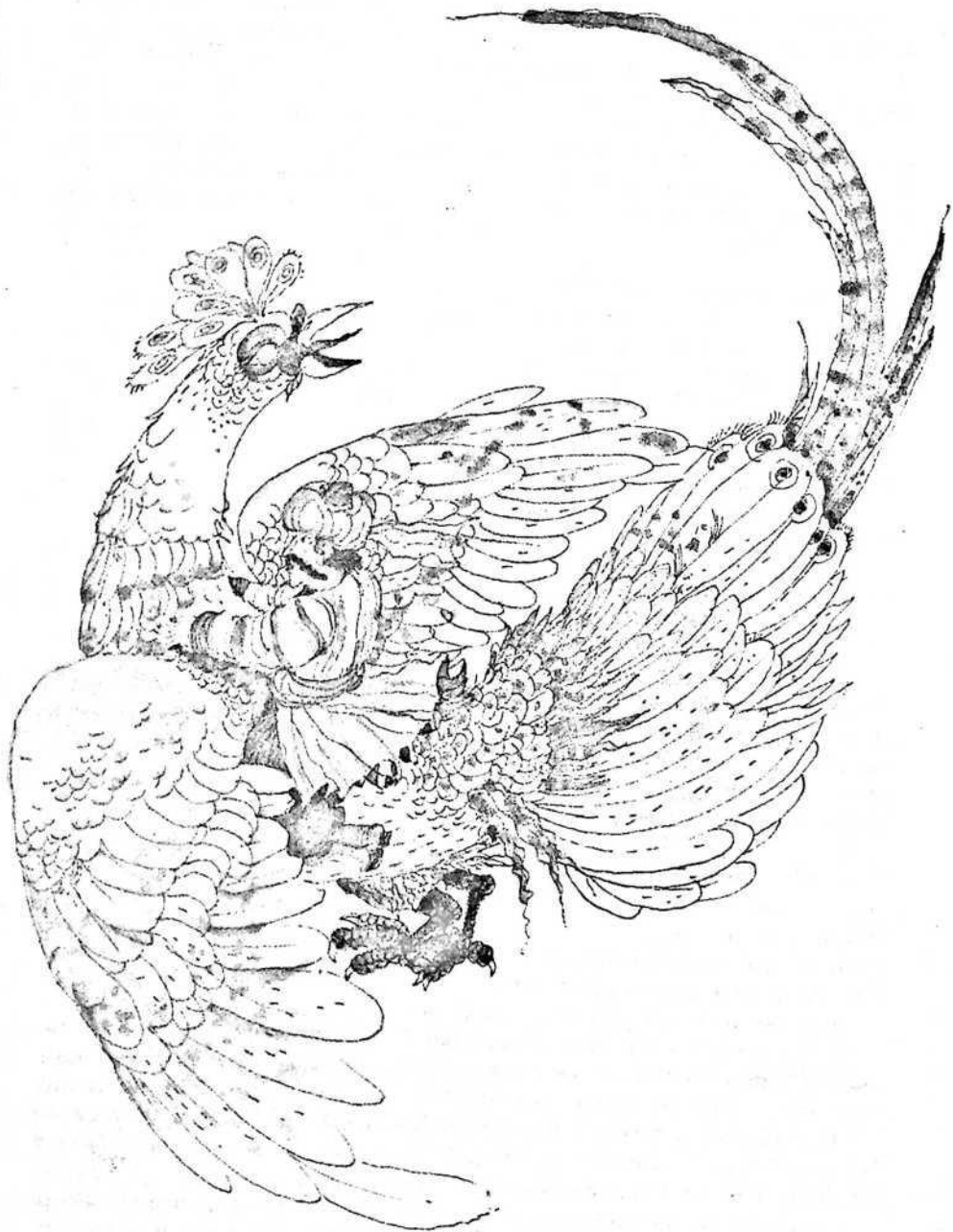
Қиз кампир кўрсатган йўл билан боққа яқинлашибди ва бор овози билан акасининг номини айтиб шундай бақирибдики, атроф ларзага келибди. Шу пайт ҳамма тош ҳайкалларга жон кириб:

— А, бу қандай овоз эди?— дея тўтиларнинг инлари томон равона бўлишибди. Улар бир-бирларини туртишиб тўтиларга қўл чўзишибди.

— Опа!

— Жоним укам!

— Йигит либосини кийган бу қизнинг овози бизнинг барча қур- бонларимизга жон бағишлабди.

— Энди биз уларни тошга айлантириш қудратига эга эмасмиз.

— Бирдан-бир иложимиз қизга таслим бўлиш! Бошқа ҳеч ким бизга эгалик қилишга ҳақли эмас.

Талабгорлар тўтиларнинг гапларини эшитиб тақдирларига тан беришиб, тирилганларига шукр қилишиб жўнаб кетишибди.

Қиз эса тўтиларни олиб акаси билан биргаликда уйига келибди.

Подшо йигитни кўргиси келиб уни излаб юраркан. Йигитнинг кел- ганидан хабар топиб дарров одам юбориб бунчалар кўринмай бедарак бўлиб кетганининг сабабини сўрабди. Бола бошидан ўтган воқеаларни айтиб берибди.

— Ие, ҳали синглинг ҳам борми?— ҳайрон бўлибди подшо ва уни олиб келиш учун дарҳол одам юборибди.

Эртасига подачи билан қиз йўл тараддудини кўраётганда тўтилар гап бошлашибди.

— Шу пайт подшо қасрида ажойиб воқеалар бўлмоқда.

— Буни ойнаижаҳон билан кўриш мумкин.

Подачи, ўғли ва қизи дарров ойнаижаҳонга қарашса, подшонинг уч хотини тайёр овқатларга, қанду қандолатларга, чою меваларга, поён- дозу кўрпачаларга заҳар сочаётган эмиш.

Отаси ўғли ва қизи билан подшонинг қасрига равона бўлибди. Дар- воза тагидан қаср меҳмонхонасигача поёндоз тўшалган экан. Подачи поёндозларнинг устидан юрмай унинг ёнидан ўтиб кетибди. Ўғилу қизи ҳам унинг кетидан юришибди.

Меҳмонхонага атлас, кимхобу, шоҳи кўрпачалар тўшалган экан, аммо меҳмонлар уларнинг устига ўтирмасдан гилам устига ўтиришибди. Турли-туман лаззатли таомлар келтиришибди. Меҳмонлар уларга қарамабдилар ҳам. Меҳмонлар ўринларидан туриб кетишмоқчи бўлишган экан, подшо уларни тўхтатиб дебди:

— Йўқ, сизлар ҳеч қаерга кетмайсизлар! Қизни мен хотинликка оламан. Етти иқлим одамларини тўйга чақирамиз.

Подачи бу гапларни эшитиб бўлган воқеани бирма-бир айтиб беришга мажбур бўлибди.

— Эй подшоҳи олам, мана буниси сизнинг ўглингиз, мана буниси қизингиз. Сиз хотинингизнинг мушукча, кучукча тукқанига ишонган эдингиз. Қайси хотин мушугу ит туғибди.

Подшо подачининг ҳикоясини эшитиб уччала хотинларини олиб келишга фармон берибди. Хотинлар қалтираб-қалтираб гуноҳларига иқрор бўлибдилар.

Подшонинг амри билан болаларнинг онасини ва ўнг қўл вазирини зиндондан озод қилибдилар. Улар ўлар ҳолатга тушиб қолган эканлар.

Подшо гуноҳкорларни жазолаб дебди:

— Менинг азиз фарзандларим топилди, боринглар, гилам тўқувчи қизни келтиринглар, гиламини ёйсин, жаҳон юзини эгалласин, ошпаз қизни топиб келтиринглар, олам аҳлига етгулик ош дамласинки, ҳамма одамлар тўйсин.

Катта тўю томоша барпо қилишибди. Биз ҳам ўша тўйда бор эдик, гилам устида ўтириб ош едик.

ЯПАЛОҚ ПОЛВОН

Бор экан-да, йўқ экан, қурут емоғу бурут силамоқни айтайлик. Сўзни сўзга жам қилайлик, жигар қонидан бир қатрасин кам қилай- лик. Биз Дарвоз халқимиз, ҳам чакқону ҳам уддабуронмиз, яндама ерда юкимизни ерга қўямиз. Бу қандай бало эди, бир тўда кампирлар бор эди, чалпаххўрлик қилардик.

Қадимги замонда бир подшо бўлган экан. Подшонинг учта қизи бўлиб, у қизларига шундай насиҳат қилган экан:

«Қизларим, агар мени ота десаларинг, менинг гапимни қайтармай- ман десаларинг, асло боғнинг ичига кирманглар!»

Бир куни қизлар тўпланишиб, ўзларича бир-бирларига шундай дейишибди:

«Бу қандай гап ўзи, бир кун эмас бир кун биз эр қилиб кетамиз, аммо отамизнинг боғини кўрмай кетамизми?! Келинлар, дугоналари- мизни тўплаймизу боғни томоша қиламиз».

Улар дугоналарини тўплашибдию бокқа боришиб, келин-келин ўйнай бошлашибди. Бир қиз келин бўлибди, иккинчиси куёв. Келинни доира чалиб, кўшиқ айтиб куёвнинг уйига олиб боришмоқчи бўли- шибди.

— Биронта от, эшак, ақалли биронта сигир топинглар, келинни миндирамиз!— дебди подшонинг катта қизи.

Қизлар тўрт томонга жондор излаб кетишибди. Подшонинг кенжа қизи боғнинг бир бурчагига бориб қараса молга ўхшаш қандайдир қи- зил нарса ётган эмиш. Югуриб борибди-ю, ҳалиги нарсанинг устига миниб олибди.

Ҳалиги жонвор мол эмас, балки айиқ экан. Айиқ астагина бошини кўтариб қараса, елкасида подшонинг қизи ўтирганмиш. «Худо бер- ди»,— дебдию уни олиб қочибди.

У чунон чопибдики, умри бино бўлиб бунчалик югурмаган экан. Қизни тўғри тоғ ичига олиб борибди. Уйига олиб кириб ўтирғизибдию дебди:

— Эй подшонинг қизи, мен сенга ошику беқарорман, узоқ йиллар давомида сени отангнинг боғи бурчагида пойлаб ётдим, мана бугун ху- до мени мақсадимга етказди... Сен асло қоймагин, йиғлаб, зиқ бўлма- гин, мен сенга озор бермайман, хору зор қилмайман.

Қиз тақдирга тан бериб айиқнинг уйида яшай бошлабди. Ўшанда куз экан. Куз ўрнини киш олибди. Чор атрофга оппоқ чойшаб ёпи- либди.

Айиқ бориб кўпгина тоғ бугуси, кийик ва турли тоғ ҳайвонларини овлаб келиб уйининг эшигини маҳкам беркитиб, қизга дебди:

— Энди менинг ухлайдиган вақтим келди. Мен сенга тўрт ойлик овқат тайёрлаб қўйдим. Мен ухлайман, сен ана шу овқатларни пиши- риб еб ўтирарсан, аммо менинг нафасимга яқинлашма, уйқураб еб қўяман.

Шундан кейин айиқ уйқуга кетибди. Бир ой ўтган эдики, айиқ тўллабди. Қиз унинг жунини йиғиб олиб, йигириб тўпча қилаверибди. Кейин эшикни тешиб ипнинг бир учини ушлабдию тўпчани пастга ду- малатиб юборибди. Тўпча ғилдираб-ғилдираб бориб дарёга тушибди. Сув тўпчани ўз гирдобига олибди ва тўпча хасу хашақларга ўрала бошлабди.

Кекса бир ўтинчи бор экан. Тоғу тошлардан ўтин териб келиб бо- зорда сотиб тирикчилик қилар экан. Бир куни йўли ана шу томонга тушиб, сариқ тўп ипнинг тоғдан дарёга тушганини ва унинг учи дарё- нинг ўртасидаги бир боғ ўтинда эканлигини кўрибди.

Мўйсафид ипни тортиб олиб, унинг учини бир чўпга боғлаб: «Бу ип керак

бўлади», деб, уни ўраб-ўраб тоққа чиқиб кетибди. Бориб-бориб у бир ғорга, айикнинг уйига етибди. Қараса, эшикда тешик бўлиб, ип ана шу тешикдан чиққанмиш. «Бу ерда бирон киши бўлса керак», деб мўйсафид тешикдан ичкарига қарабди.

— Эй худонинг юборган бандаси, сиз кимсиз?— сўрабди ичкари- даги киз.

— Мен бир қари ўтинчиман. Инни кўриб бу ерга келдйм, аммо айт- чи, сен ўзинг кимсан, қандай қилиб бу ерга тушиб қолдинг.

— Мен подшонинг қизиман,— деб, қиз саргузаштини бирма-бир ҳикоя қилиб бергач, дебди:

— Тезроқ бориб менинг отамга хабар беринг, мени бу ердан, ба- хайбат айик кўлидан кутқариб олсин.

Ўтинчи тоғ устидан йиқила-сурила чопиб подшонинг олдига келиб дебди:

— Эй подшоҳи олам, эй кароматли султон, хушхабар келтир- дим — қизинг топилди.

— Қани айт-чи, қизим қаерда экан, тезроқ айтақол!

Ўтинчи чол кўрган воқеасини айтиб берибди. Подшо аскар олиб, ўтинчини олдига солиб тоққа равона бўлибди. Тоққа чиқиб, айикнинг уйини эшигини синдириб қизини кўрибди. Қизи отасининг елкасига бошини қўйиб анча йиғлабди. Подшо аскарларига айикни уриб ўлди- ришни буюрибди. У қизини олиб қасрига келтирибди.

Орадан бир неча вақт ўтгач, қиз ўғил кўрибди. Болага Япалоқ пол- вон деб ном қўйишибди. Бола икки ойлик бўлганда кўрганлар уни икки яшар дейишаркан. Бола бир яшар бўлганда қадди-қомати ўн беш яшар болага ўхшабди. У шу ёшида кўчага чиқар, болалар билан ошиқ ўйнар, агар ошиғи деворга тегса девор йиқилар, агар эшикка тегса эшик те- шилар экан.

Шаҳар аҳолиси безовта бўлиб қолибди.

— Подшонинг отасиз невараси дастидан дод, эшик, деворлари- мизни хароб қилди,— деркан улар,— шаҳарда ё биз турайлик, ё подшо билан невараси турсин.

Япалоқ полвон бу гапларни эшитиб онасига бориб дебди:

— Менинг онам бўлсанг, бобомга айт, менга жавоб берсин, одам- лар мендан дод дейишяпти. Мен бир жойда тинч туролмайман.

Онаси бориб, отасидан ижозат сўрабди.

— Ихтиёри, истаган жойига кетаверсин!— дебди подшо. Япалоқ полвоннинг онаси йўл тараддудини кўриб, анчагина нон тайёрлабди.

— Мен узоқ сафарга бораман, бу мен учун ҳеч нарса бўлмайди,— дебди Япалоқ полвон ва бозорга бориб ўтгиз-қирқ пуд ун олиб келиб- ди. Катта тандир курдирибди. Бундай тандирни шу вақтгача дунёнинг бирон жойида бирон киши ясамаган экан. Ўзи келтирган ундан хамир қордириб, нон ясаптирибди, уни тандирга ёпиб, битта хуржунга солиб, елкасига ташлаб, бобосидан оқ фотиҳа олиб, онаси билан хайрлашиб жўнаб кетибди.

Йигит сувсиз бир биёбондан ўтиб кетаётган экан, қулоғига тегир- мон овози эшитилибди. «Бу кимсасиз, сувсиз дашту биёбонда тегирмон қаердан пайдо бўлди экан», деб ён-атрофига назар ташлабди. Кўп ўтмасдан унинг қошида тоғдек бир паҳлавон пайдо бўлибди. Паҳлавон икки тегирмон тошини битта бармоғида ўйнатиб келарди. У келиб Япалоқ полвоннинг йўлини тўсибди.

— Қани, айт-чи, мақсадинг нима?— дебди Япалоқ полвон.

— Мени тегирмон тоши айлантурувчи дейишади, эшитишимча бир зўр паҳлавон пайдо бўлганмиш, ўшани излаб кетяпман, қани кўрай-чи, унинг

қуввати қанчалик экан.

Баҳодир хуржунини ерга қўйиб дебди:

— Мен унинг ўртоғиман, агар менинг ана шу хуржунимни кўта- ролсанг, ундан голиб келасан.

Тегирмон айлантирувчи тошларини ерга қўйиб шунча‘уринса ҳам хуржунини кўтара олмабди.

— Сен мендан кучли экансан, мен ўзимдан зўр бўлганларнинг қу- лиман, нима десанг бажараман,— дебди тегирмон тоши айлантирув- чи,— мени бирга олиб кет.

Полвон рози бўлибди, икковлари кетаверишибди, кетаверишибди, йўл юрса ҳам мўл юришибди. Бир тоққа етишибди, тоғ тўсатдан гул- дираб ларзага келибди, аста-секин паҳлавонлар олдига юриб кела бошлабди, дурустроқ тикилиб қарашса бир паҳлавон тоғни юлиб олиб қўлида ўйнатиб келаётганмиш.

— Мени тоғ ўйнатувчи паҳлавон дейишади,— дебди у паҳлавонлар олдига келиб,— Япалоқ исмли баҳодир чиқибди деб эшитдим, ўшани сўроқлаб кетяпман!

— Мен ўша баҳодирнинг ўртоғи бўламан,— дебди Япалоқ хуржу- нини ерга қўйиб,— агар менинг ана шу хуржунимни жойидан қимир- лата олсанг, сен Япалоқдан кучлисан!

Тоғ қўпоровчи ҳар қанча уринса ҳам хуржунни жойидан қимирлата олмабди. У ҳам Япалоқ полвонга тобе бўлибди. Икки киши эдилар, уч киши бўлиб кетаверибдилар.

Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди ва бир катта дарё- нинг лабига келибдилар. Бир баҳодир оёғининг биттасини дарёнинг бир лабига, иккинчисини иккинчи лабига қўйиб, дарёдан сув ичмоқда экан. Ҳар гал бир қутлум сув ичганда дарё суви қуриб унинг ости кўринаркан.

— Менинг номим Дарёбанд,— дебди у баҳодирларнинг йўлини тўсиб,— Япалок исми бир паҳлавон пайдо бўлибди, мен уни кутиб ётибман, қани у қандай кучга эга экан, қўрай-чи!

— ^{Мен унинг} Дўстиман,— дебди Япалок баҳодир хуржунини ерга қўйиб,— агар ана шу хуржунимни ердан кўтарсанг, сен ундан ҳам зўрсан.

Дарёбанд шунча уринса ҳам хуржунни ўрнидан кимирлата олмади. У ҳам Япалок баҳодирга тобе бўлибди.

Тўрт баҳодир юриб-юриб бир даштга етиб келибдилар. Даштнинг ўртасидан куюк бир тутун чиқиб осмонга чирмашиб кетмоқда экан. Яқинроқ бориб қарашса тутун чуқур жарликдан чиқаётганмиш. Қанча уринишса ҳам чуқурнинг тагини кўролмадилар.

— Бу ерда бирон гап бўлса керак,— дебди Япалок баҳодир ҳам- роҳларига,— қани ким тушиб билиб чиқади?

Ҳамроҳлари журъат қилиша олмабди. Япалок полвон арқоннинг учини белига боғлаб:— Сизлар ушлаб туринглар, мен ўзим тушаман! — дебди. У тушиб кетверибди, тушиб кетаверибди, ниҳоят унинг тагига етибди. Чуқурнинг таги катта бир уй экан.

Уйнинг ўртасида соҳибжамол бир қизнинг тиззасига бошини қўйиб баҳайбат бир дев ухлаб ётган экан. Қиз Япалок баҳодирни кўриб йиғ- лаб юборибди. Йиғит унинг белига арқон боғлаб дебди:— Сен чиқавер, мен девни ўлдириб кейин чиқаман. Чиққанингдан кейин шерикларимга айт, арқонни қайтариб туширишсин.

Баҳодир қиличини ёнидан чиқариб девнинг гарданига туширган экан, девнинг боши*танасидан жудо бўлибди. Бу уйни дев сеҳр билан қурган экан. Дев ўлиши билан сеҳр билан солинган уй йўқ бўлибди- ю, чуқурнинг таги тешилибди.

Баҳодир дарёнинг тагига тушиб кетибди. У гупиллаганича бир кампирнинг эшиги олдига тушибди. Ўрнидан туриб аста қараса, кам- пир «ту-ту»лаб товукларига дон бераётганмиш.

— Ассалому алайкум, эй қиёматли онам,— дебди Япалок баҳодир.— Мен юқоридаги дарёдан тушдим, бу ерга етиб келгунча юрак- бағрим тўкилиб бўлди. Товукларга мен дон бериб турай. Сен тез бориб бирон нарса пишир, тоқатим-ток бўлди!

— Хўп, майли,— дебди кампир,— аммо болам, мабодо баланд овоз билан «ту-ту» демагин, бу шаҳарда шағоллар кўп, агар улар овозингни эшитиб қолса, тўпланиб келишиб товукларни ҳам, сен билан мени ҳам еб кетишади.

— Майли, мен овозимни баланд чиқармайман.

Кампир ичкарига овқат пиширгани кириб кетибди. Япалок баҳодир қиличини яланғочлаб қаттиқ-қаттиқ овоз билан ту-тулай бошлабди. Шу пайт тўрт томондан шу қадар шағоллар йиғилибдики, асти қўяве- расиз. Баҳодир уларни қиличи билан битта-битта ўлдириб ташлайве- рибди. Шу қадар кўп ўлдирибдики, битта ҳам шағол қолмабди.

Бу ҳақда подшога хабар юборибдилар. Подшо баҳодирни чакириб:

— Сен бизнинг шахримизни балодан халос қилдинг,— деб унга қўплаб тиллаю танга берибди.

Баҳодир тангаларни келтириб кампирга берибдию, у билан хайрла- шибди.

— Менинг фарзандим йўқ, сени ўғил қилиб оламан, ҳеч қаерга борма, — деб кампир жуда зорланибди.

— Мен бир жойда тинчиб туролмайман, — дебди баҳодир, — кети- шим керак.

Япалоқ баҳодир кампир билан хайру хўш қилиб чиқиб кетибди ва бир неча вақт йўл юриб бир тоққа етибди. Қараса, бир чўпон кўй боқа- ётганмиш.

— Эй чўпон, — дебди баҳодир, — мен кўйларингни боқиб тураман, сен бориб бирон овқат тайёрла, узоқ жойдан келдим. Жуда очман.

— Майли, бўпти, — дебди чўпон, — аммо ошна, баланд овоз билан гапирма, бу ерда бўрилар жуда кўп, агар эшитиб қолса келиб кўйларни ҳам, мен билан сени ҳам еб кетади.

— Майли, бақирмайман, — дебди баҳодир.

Чўпон бир кўйни сўйиб овқат тайёрлай бошлабди. Баҳодирнинг бирдан қони қайнаб баланд овоз билан сурувни бир томонга хайдаб кетибди. Унинг овозини эшитиб тўрт томондан бўрилар ёпирилиб кела бошлабди.

Чўпон, «молим қўлимдан кетди, ҳеч бўлмаса жонимни кутқарай», деб қочиб қолибди. Баҳодир эса ҳамма бўриларни битга ҳам кўймай терисини шилиб бир жойга тўплай бошлабди. Чўпон бир неча вақтдан кейин, «бўрилар ҳамма кўйларни еб кетгандир, арғамчига кил мадад, деганлар, ақалли кўйларнинг терисини йиғиштириб олай», деб ўйлабди.

Чўпон яқинроқ келиб қараса, бўрилар даштни тўлдириб ўлиб ёт- ганмиш. «Ох, бу лаънати бўрилар ҳаммасини еб, энди дам олиб ёти- шибди шекилли», — дебди ўзига-ўзи. Кўнгли тери илинжида бўлган- лиги учун аста-секин кела бошлабди. Бир пайт бўрилар ўртасидан кулранг тепалик кўринибди. Бу қандай тепалик бўлди экан, деб хайрон бўлибди.

Чўпон яқинроқ келиб қараса кўринган тепалик бўлмай, балки те- рилар фарми экан. Хайрон бўлиб турган экан, қулоғига тўсатдан бир овоз эшитилибди' — Ҳой чўпон, кел, кўйларингни ол!

Чўпон яқинроқ бориб қараса, бўрилар ўлиб ётганмишу кўйлар ўтлаб юрганмиш.

Чўпон жуда хурсанд бўлиб Япалоқ баҳодирга дебди:

— Сен шу пайтгача ҳеч ким қилмаган ишни бажарибсан.

Япалоқ паҳлавон чўпон билан хайрлашиб кетмоқчи бўлибди.

— Майли, қолсанг қолақол, қолмасанг ўзинг биласан, сенга оқ йўл тилайман, ҳар қандай муродинг бўлса етгин, — деб, чўпон дуо қилибди.

Баҳодир бир неча кечаю кундуз йўл юриб бир тоққа етибди. Тоғ худди кўмирдек коп-қора. Баҳодир умрида бундай тоғни энди кўраёт- гани учун хайрон бўлиб тикилиб турган экан, бир чал келиб қолибди.

— Ҳа, ўғлим, — дебди чол, — қаерга кетяпсан?

— Шу томонларда биронта шаҳар бўлса бориб томоша қилмоқчи- ман, — жавоб берибди Баҳодир.

— Шаҳар бору, аммо сен у ерга боролмайсан. Ана шу кўриб турган қора тоғнинг тоғ эмас, аждар. У қаердандир пайдо бўлиб, неча вақтдан бери шаҳарни хароб қилиб ётибди. Осмондаги қушни ҳам, ердаги ҳа- шаротни ҳам, одамзоднинг уй-жойи билан домига тортиб ютиб юбо- ради. Агар жоним саломат қолсин десанг, йўлингдан қайт.

— Йўқ, мен йўлидан қайтадиган одам эмасман,— дебди баҳодир,— пешонамдагини кўраман, нима бўлса ҳам бораман!

Баҳодир қора тоғ томон бораверибди. Унга яқинлашган экан, тоғ ҳаракатга келибди. Аждар бошини кўтариб, оғзини гордек очиб баҳодирни домига торта бошлабди. Баҳодир канчалик уринмасин, ўзини тутиб туролмабди. У охиста-охиста аждар домига тортилиб бораверибди. Япалоқланган қиличини аждаҳоннинг оғзига тўғрилаб кетаверибди. Бориб-бориб аждарнинг оғзига кирибди, қиличи ҳам аждарни иккига бўлиб ичкарироқ кириб бораркан. Ўртасига борганда аждар бир ларзага келиб, жон берибди.

Баҳодир аждар ичидан зўрға чиқиб шаҳар томон йўл олибди.

Бир неча киши бир паҳлавон аждарни ўлдирганлиги ҳақида хабар келтирибди.

Подшо вазирлари билан от чоптириб паҳлавонга пешвоз чиқибди-ю, дебди:

— Сен бизнинг шаҳримизни балодан кутқардинг, не муродинг бор, айт, ҳосил қиламан.

— Ватанга қайтиб боришдан бошқа бирор муроду мақсадим йўқ,— дебди баҳодир.

— Ватанинг қаер?—сўрабди подшо.

— Менинг ватаним тепадаги дарёда. Ватанимни сўғиндим. Ўша ерга чиқишни истаيمان.

— Бу оғир иш,— дебди подшо,— у ерга фақат бир чинордан чиқиш мумкин. Ҳеч ким ҳозиргача чиқолмаган, ким чиқмоқчи бўлса йиқилиб нобуд бўлади. Яхшиси бизнинг шаҳримизда қол. Гўзал қизим бор, сенга бераман, бемалол яшайверасан.

— Йўқ, мен Ватанимга бораман, ўша чинорнинг йўлини менга кўрсат.

Подшо чинор йўлини кўрсатибди. Баҳодир хайрлашиб кетибди.

Баҳодир юриб-юриб бир кўк тоққа етиб келибди. Тоғнинг тепасида бир азамат чинор бўлиб, унинг учи худди кўк тоғдек осмонга қадалиб тураркан.

Баҳодир тоққа чиқиб чинор тепасига ёпишибди. Шохидан-шоҳига ўтиб тепага чиқа бошлабди. Уч кечаю уч кундуз тепага чиқибди. Тўртинчи куни кимсасиз бир биёбонга бориб қолибди. Излаб-излаб бориб ўша чуқурликни топибди. Қараса, уч баҳодир ва дев ўғирлаб келган қиз чуқур ичига келиб арқонни ушлаб турганмиш.

— Эй биродарлар,— дебди Япалоқ баҳодир,— мен бу ердану сизлар қаерга қараб ўтирибсизлар.

Баҳодирлар ҳайрон бўлишиб:

— Ие, сиз қаердан келдингиз, қандай келдингиз?—деб кучоқлашиб сўрашибдилар.— Сиз арқон учини ушлайсизу биз тортиб оламиз деб кутиб ўтирибмиз.

Баҳодир бўлган воқеани ҳикоя қилиб берибдию кейин:

— Ҳар ким ўз ватанига, ўз қариндош-уруқлари ёнига борсин, икки дунёда ҳам ватанларингдан азиз жой тополмайсизлар,— деб, ҳамроҳлари билан хайрлашиб қизни олиб уйига равона бўлибди. Бобоси ва онаси олдига келибди. Улар шунчалик хурсанд бўлишибдики, асти қўяверасиз.

Бобоси етти кечаю етти кундуз тўй қилиб қизни Япалоқ паҳлавонга никоҳлаб берибди. Япалоқ полвон ҳеч кимга озор бермай, хотини, онаси ва бобоси билан биргаликда осойишта яшай бошлабди.

БАҲРОМ ВА БАҲМАН

Қадим замонда икки подшоҳ бўлган экан. Бири Қўшқор подшоҳ, иккинчиси эса, Одил подшоҳ экан. Одил подшоҳ бир мамлакатга, Қўшқор подшоҳ етти мамлакатга ҳукмдор экан. Одил подшоҳнинг Баҳром отлик ўғли ва Ситора номли гўзал қизи бўлган экан. Қўшқор подшоҳнинг биргина ўғли бўлиб, оти Баҳман экан. Кунлардан бир кун Баҳман овга чиқибди. Чиройли бир кийикни учратиб орқасидан кўп қувибди-ю, ҳеч яқинлаша олмабди. Кийик бўлса бир дарахтзор орқа- сига ўтиб кўздан ғойиб бўлибди. Дарахтзор орқасига етиб келган Баҳ- • ман ажойиб бир чорбоққа учрабди. Ўша кун Одил подшоҳнинг қизи дугоналари билан чорбоғ сайрига чиққан экан. Ногоҳ Баҳманнинг ни- гоҳи ўша паричехра маликага тушибди-ю, ундан кўз узолмай қолибди. «Агар отам шу қизни менга олиб бермаса, Одил подшоҳ юртини ер би- лан яксон қиламан», дебди кўнглида шахзода. Баҳман овдан қайтгач, тўғри отасининг олдига кирибди-да, муддаосини айтибди.

— Азиз ўғлим, Одилшоҳ ҳозирнинг ўзида рози бўлмаса, бир соат- даёқ бутун мамлакатини халқи билан нест-нобуд қиламан,— дебди отаси.

Шундай қилиб у Одилшоҳнинг қизига совчи юборибди.

— Мен Қўшқорподшоҳнинг хоҳишини рад этишга журъат этол- майман. Аммо қизимнинг ота-онасидан ташқари акаси ҳам бор. Унинг розилигини олмай туриб бир нарса дейишим қийин. Ўғлим ҳозир овда, келиши биланоқ Қўшқор подшоҳга жавобини етказаман,— деб, элчи- ларни қайтариб юборибди.

Қайтиб келган элчилар Одилшоҳнинг гапларини шоҳларига етказишибди. Қўшқоршоҳ дарғазаб бўлибди.

— Бу тирмизак подшоҳча мендек шаҳаншоҳни мунтазир қилар- канми?! Одилшоҳ юртига лашкар тортинглар!— фармон берибди қўшинига.

Овдан қайтаётган Баҳром сон-саноксиз лашкарга дуч келди.

Лашкар олдида бораётган Баҳман шу_а даража келбат ва салобат тўкиб, ғурур билан борардики, гўё у заминнинг халқаси бўлса даст кўтариб олгудай қудратга эга эди. Бу ҳолни кўрган Баҳром ҳам жангга ҳозирланиб, отасидан рухсат сўрабди. Шу пайт Баҳром олдида пайдо бўлган синглиси:

— Акажон, бу жангга ман сабабчи, ижозат берсангиз бирга бориб, ахволингиздан хабардор бўлиб турсам,— дебди.

Баҳром рози бўлибди. У синглисини бир чашма бўйида қолдириб- ди-да, ўзи жангга кирибди.

Одилшоҳ лашкарини кутаётган Баҳман Баҳромнинг бир ўзини кўргач, хайрон бўлиб сўрабди:

— Нега ўзинг ёлғиз келяпсан? Одилшоҳнинг лашкари қани?

— Мен Одилшоҳнинг ўғлиман. Сизлар билан танҳо ўзим жанг қиламан,— дебди Баҳром. Баҳман уни менсимамай дебди:

— Агар бир ўзинг жанг қилмоқчи бўлсанг, аввал мен билан кураш тушгин. Енгсанг, бутун лашкар сенга таслим бўлади.

Икки паҳлавон кураш тушишибди. Аввал Баҳром Баҳманга навбат берибди.

— Қани, йигит, хунарингни кўрсат!

Баҳман кўп уринибди, тирмашибди. Аммо Баҳромга чивиндек таъ- сир ўтказа олмабди.

Навбат Баҳромга етгач, Баҳманни ердан даст кўтарибди-ю, айлан- тириб туриб улоқтириб юборибди — чангу тўзон ичида кўздан ғойиб бўлибди.

Ўғлининг бу аҳволини кўрган Қўшқоршоҳ лашкарига ҳужум қилишни буюрибди. Баҳром отига минибдию лашкароҳга чўкибди. Етти кеча-кундуз жанг бўлибди. Қўшқоршоҳ ва бир неча лашкарбошилари-гина Баҳром қўлидан қочиб кутулибдилар.

Жангда чарчаган Баҳром изига қайтибди. Синглиси овқат пишириб, уни кутиб ўтирган экан, Баҳром овқатлангач, уйкуга кетибди, шу зайлда етти кеча-кундуз ухлабди.

Синглиси эса ақасининг либосларини кийиб, жанг бўлган жойларни кўрмоқ учун жангоҳга жўнабди. Ўликлар орасида нимжон бир кишига кўзи тушибди. Бу ўша Қўшқоршоҳнинг ўғли Баҳман экан. Ситора-нинг йигитга раҳми келибди, қўлидан судраб бир чеккага чиқарибди. Баданларини ювиб қондан тозалабди, яраларига малҳам қўйиб, парвариш қилибди. Баҳман ғоятда чиройли паҳлавон йигит эди. Ситора шундай бир забардаст йигитни ўлимдан қутқарганидан шод бўлибди.

— Сен бекорга мени ўлимдан қутқардинг, мен акангга хиёнат қилдим. Мен унинг кучига қойилман, етти мамлакат лашқарини битта қолдирмай кириб ташлади. У мени омон қолдирмайди, ер остида бўлса ҳам топиб ўлдиради,— дебди йигит.

— Мен нима қилишим керак?— сўрабди қиз.

— Ўзингни касалликка солиб, акангни оби ҳаётни топиб келишга юборсан,— маслаҳат берибди Баҳман.

Ситора ўзини касалликка солибди. Синглисини жон-дилидан яхши кўрган Баҳром ташвишга тушиб, тўрт томондан табибларни топиб келтираверибди.

— Акажон,— дебди кунлардан бир кун Ситора,— табибларнинг айтишича, менинг дардим бедаво экан. Мени оби ҳаётгина ўлимдан олиб қоларкан. Мени деб сиз кўп ташвиш тортдингиз, мен туфайли шунча одам қирилди. Буларнинг ҳаммаси бефойда. Энди менинг ўлишим муқаррар.

Боши қотган Баҳром ота-онаси билан маслаҳатлашди. Улар ихтиёр ўзингда, дейишибди. Йигит ўйлаб ўтирмабди-да, жанг кийимларини кийиб, қуролланиб, йўлга тушибди. Етти ой йўл юргач, бир даштга етиб келибди. Ўтин териб юрган бир кампирга кўзи тушибди. Баҳром- ни кўрган кампир хурсанд бўлибди ва уйига меҳмонга таклиф қилибди.

— Раҳмат, бувижон. Сиз мени тўйдиролмайсиз, мен бир ўтиришда етти қўй гўштини ейман, отим бўлса, юз қадок кишмиш ейди.

— Парво қилманг, ўғлим, мен икковингизни ҳам тўйдириб юбора- ман,— дебди кампир.

Кампир Баҳромни уйига бошлаб борибди. Таомдан сўнг ундан сўрабди:

— Эй баҳодир ўғлон, қаердан келяпсиз ва қай томон боряпсиз?!

Баҳром ўз бошидан кечирганларини кампирга бирма-бир айтиб берди.

— Менинг бир шартим бор. Шуни бажарсангиз, мен Сизга оби ҳа- ёт йўлини кўрсатаман,— дебди кампир.

— Қандай шарт экан?!

— Менинг бир қизим бор. Ўзи кал, кулоғи кар, кўзи кўр, тили гунг, оёғи шол. Шу қизимга уйлансангиз, мен сизнинг мақсадингизга етқа- заман.

Баҳромнинг боши қотибди. Агар кампирнинг шартини қабул қил- маса азиз синглиси дунёдан ўтади.

— Шартингизни қабул қилдим,— дебди Баҳром. Кампир қатта тўю томоша қилиб, қизини Баҳромга никоҳлаб берибди. Йигитни кепин хузурига олиб киришибди. Йигит қаршисида ой юзи нуридан қоронғу уй мунаввар бўладиган нозанин киз турарди. Баҳром ҳайратга тушиб кампирдан сўрабди:

— Бувижон, менинг қаллиғим қани?

— Шу менинг қизим. Гапларимнинг сирини сафардан қайтиб келганингдан сўнг айтаман,— дебди кампир.

Баҳром бўлса ҳамон қиздан кўз узолмаскан. Эртасига тонгда кам- пир Баҳромга бир кўзача ва бир калтак бериб дебди:

— Кун чиқар томонга қараб бораверинг, ўғлим. Ётти куну, етти соату етти дақиқадан сўнг бир дарё лабига етиб борасиз. Дарё шу да- ражада улканки, нариги қирғоғи кўзга кўринмайди. Мана бу калтакни сувга ташласангиз шу ондаёқ кўприк ҳосил бўлади, ундан ўтишингиз билан девлар шаҳрига дуч келасиз. Агар шаҳардан ғала-ғовур эшитил- са, демак девлар уйғоқ бўлади. У тақдирда шаҳарга қирмай, бирон жойда бекиниб ўтирасиз. Агарда шаҳар томон тинч-осойишталик бўлса, бемалол кириб бораверинг. Шаҳар ўртасида, бир тоғ тагида чашма бор, ана шу оби ҳаётдир. Мана бу кўзачага ундан тўлдириңгу тез оқангизга қайтинг.

Баҳром кўза билан калтакни олиб йўлга тушибди. Етти кеча-кун- дузда дарё лабига етиб келибди. Калтакни сув устига ташлаган экан, кўприк ҳосил бўлибди. Ундан ўтиб девлар шаҳрига етиб келибди. Ша- ҳардан ғала-ғовур, девлар наъраси эшитилибди. Йигит аввал кампир- нинг маслаҳатига кўра бирон жойда бекинадиган бўлибди. Кейин эса, «мен бир забардаст паҳлавон бўла туриб, девлардан қўрқиб бекинсам, номим Баҳром бўлмай қолади», дебди-да, тўғри шаҳарга кириб бора- верибди.

Одамзод фарзандини кўрган девлар дастлаб, ҳайрон бўлибдилар, сўнгра наъра тортиб хужумга ўтибдилар. Баҳром девлар билан етти кеча-кундуз жанг қилибди. Ўлган девлар ўлибди, қолгаилари қрчиб қутулибди. Шундан сўнг Баҳром чашмани топиб кўзачани сувга тўлдириб, борган йўлидан оққасига қайтиб келибди.

Кампир кўзачани олиб кизига бераркан дебди:

— Кўзачани беркитгину бошқа кўзачага сув қуйиб қўйгин.

Хотини ва қайнонаси билан хайрлашган Баҳром кўзачани олиб синглиси олдига келибди. Акасининг эсон-омон келганини эшитган Ситора пешвоз чиқибди ва қўлидан кўзачани олиб сувидан ичибди.

— Акажон, мен тузалдим,— дебди Ситора. Кўпдан бери мижжа қоқмаган Баҳром ғоятда чарчагани учун этти кеча-кундуз уйкуга ке- тибди.

— Аканг уйкудан туриши билан мени топиб олиб йўқотади. Бирон чора-тадбир қилмоқ даркор,— дебди Баҳман яна.

— Мен бечора энди нима қиламан?

— Сен парво қилма. Энди бу ишни ўзим боплайман,— Баҳман шундай дебдию Баҳром ётган хонага кирибди, унинг ёнидаги қиличини олиб урган экан, бир наъра тортиб, икки нимта бўлиб жон берибди. Буни эшитган Ситора фарёд тортиб кириб келибди.

— Оҳ! Акамни ўлдирдинг, нокас. Бунга мен айбдор, мен. Мени ҳам ўлдир, ўлдир, дейман! Мен бу дардга чидолмайман!

Баҳман Ситорани бир тепиб чиқиб кетибди. У бир олтин сандик ясаптириб, мурдани унга жойлаб, бир отга юклабди-да, хайдаб юбо- рибди. Бир қанча манзил-мароҳилларни дам олмай босиб ўтган от охири Баҳромнинг қайнонасининг эшиги олдига келиб тўхтабди. Кам- пир отни ичкари олиб кириб, сандикни очиб қараса Баҳромнинг ўлиги. Кампир қизига айтиб оби ҳаётни олдирибди ва мурда устига қуяве- рибди. Ва ниҳоят мурда бир акса уриб ўрнидан турибдию хайрон бўлиб чор атрофга қарай бошлабди.

— Тавба, мен синглимнинг олдида эдим-ку. Қандай қилиб бу ерга келиб қолдим.

Кампир бўлган воқеани гаптириб берибди. Баҳром бир қанча вақт шоду хуррам яшабди. Кунлардан бир кун у кампирга дебди:

— Сиз менга қизим кал, кўр, шол, соқов, кар деб эдингиз: аслида. сочлари мушки анбар таратувчи, ширинзабон, донишманд, хушёр, хушқомат бир соҳибжамол экан. Гапингизнинг сирини сўрасам. кейин айтаман, девдингиз, энди айта қолинг, бувижон.

— Кал дейишимнинг сабаби, унинг бошини бирон бегона қўл си- ламаганди, бирон марта ҳам тилидан ёмон сўз чиқмаган, шу сабабли соқов девдим, кўр дейишимнинг боиси эса ёмон кишиларга назари тушмаганди, ёмон йўлдан юрагани сабабли шол дегандим. Мен бу- гунга қадар омонатни сақлаб келардим, ана энди уни сихат-саломат эгасига топширдим,— дебди-да, кампир бир юмалаб кўк каптар бўлибдию учиб кетибди.

Булар қўчу қўронини қўтаришиб Баҳромнинг юртига қараб кела- версин, сўзни Баҳмандан эшитинг.

Баҳромни ўлдиргач, Баҳман Одилшоҳни тахтдан тушириб, ўрнига ўзи шоҳ бўлибди. Баҳромнинг ота-онасини ўзига хизматкор қилиб олибди. Уларни эртадан кечгача ишлатар, окшомларда минг таъна-ҳа- қоратлар билан бир бурда нон бераркан. Кексаларнинг ахволи ғоятда оғирлашибди. Оёқ яланг, юпун ва касалманд бир ҳолатга тушиб қоли- шибди. Баҳром отасининг шаҳрига кириб келибди. Бутун шаҳар вай- рон қилинган, отасининг тахти ўрнида бир харсангтош турган экан. Тош остидан тутун чиқибди. Баҳром разм солиб қараса бир жулдурво- ки йигит ўт ёқаркан.

— Ҳой йигит, узоқдан келаётибмиз, чанқадик, бирон сув-пув то- пиладими?!

— Индамасдан йўлларингдан қолмай кетаверинглар, Баҳман шоҳ кўриб қолса, сизларни ҳам, мени ҳам омон қўймайди,— дебди йигит.

— Қўркма йигит, Баҳман шоҳ ким бўптики, мени нест-нобуд қи-

ларкан,— дебди Баҳром. Йигит уларга яқинлашибди. Баҳром яна сўрабди:

— Сен ўзинг кимсан ва Баҳман шоҳдан нега бунчалик қўрқасан?

— Мен Одишлоҳ вазирининг ўғлиман. Одишлоҳнинг Баҳром отли ўғли бор эди. Мана шу Баҳман уни ҳийла билан ўлдириб, отасини тах- тдан тушириб, мамлакатни хонавайрон қилди,— жавоб берибди йигит.

— Баҳром дедингми?! Сен уни қўрсанг танийсанми?

— Албатта танийман, бир жойда ўсганмиз, бирга ўқиб, ўйнаган- миз. Унинг кўксига катта холи бор эди.— Баҳром кўксини очиб кўкрагидаги холини кўрсатибди. Вазирнинг ўғли шаҳзодани танибди. Дўстлар кучоклашиб кўришибдилар, ҳол-аҳвол сўрашибдилар.

— Сен хотиним билан шу ерда туриб турунглар. Менга бирон эски жанда —чопон топиб бергин,— дебди Баҳром.

Дўсти бирпасда жанда топиб келибди. Баҳром уни жанговарлик либослари устидан кийиб, мўйсафид қаландар ҳолатига кириб йўлга тушибди. У йўлда дарё бўйида ўтин териб юрган чолни учратибди. У чолнинг олдига етгач, қаландарларга ўхшаб, ҳақ дўст, ё обло, дебди.

— Ҳой одам, сен тиланчилик ва қаландарчилик қилиб бўлса ҳам бир бурда нонингни топиб ейсан. Мен бечора бўлса куч-мадорим кетиб ишдан қолганман, бир тишлам нонга зорман. Мендан бирон нарса тама қилиб йўлингдан қолма,— дебди чол.

— Ҳой отахон, сизни ким бунчалик қийнади?

— Мен шу юртнинг шоҳи эдим. Баҳром отлиг баҳодир бир ўғлим ҳам бор эди. Мамлакатнинг ҳозирги шоҳи, отинг дунёдан ўчкур Баҳ- ман, паҳлавон ўғлимни ҳийла билан ўлдирди, тахтни тортиб олиб, ўзимни шу кўйга солди,— дебди мўйсафид.

Бу гапни эшитиб Баҳром эзилибди, ич-ичидан ёниб кетибди. Аммо ўзини қўлга олиб, бирданига танитмасликка аҳд қилибди.

— Суюнчи беринг, отахон, ўғлингиз тирик,— дебди.

Чол ишонқирамай дебди:

— Сен каби эшикма-эшик дайдиб юрадиган бир қаландарга ёлғон гапириш ярашмайди. Менинг ўғлимни қаердан танийсан? Унинг ўлган ёки ўлмаганлигини қандай билдинг?! Қалбим ярасини янгиламагину яхшиси йўлингга жўна.

— Ўғлингиз ҳозир келиб қолса танийсизми?—дебди-ю, кўксини очиб холини кўрсатибди. Шу пайт онаизори ҳам етиб келибди. Чолу кампир шодликларидан ўзларидан кетиб йиқилишибди. Баҳром юзла- рига сув сепибди, ўзига келишибди. Шундан сўнг йигит ота-онасини олдига олиб шоҳ қасрига жўнабди. Ўтинсиз келаётган чолу кампирга кўзи тушган Баҳман пўписа қилибди.

— Ҳой имонсиз қари итлар, нега ўтинсиз келдиларинг?

— Ўтин ўрнига мана бу қаландарни келтирдик,— дебди Одишлоҳ. Ғазабланган Баҳман бақирибди.

— Қаландаринг билан йўқолинглар кўзимдан. Ҳозир бориб бир боғдан ўтин келтиринглар, бўлмаса бошларингни танангиздан жудо қиламан.

Ғазабига чидай олмаган Баҳром Баҳманни гарданидан ушлаб, тах- тадан пастга туширибди ва дебди:

— Қани, танадан бошни қандай жудо қилиш хунарингни бир кўрсат-чи.

Баҳманнинг ранги-кути ўчиб, қўрқувдан юраги ёрилибди. Баҳром қотил душманидан қутулибди. Отасини яна тахтга ўтказибди. Шундай қилиб баҳодир йигит муроду мақсадига етиб, шоду хуррамлик билан яшай бошлабди.

ПАРИЛАР ШОҲИНИНГ ҚИЗИ

Уч оға-ини пахлавон бўлган экан. Кунлардан бир кун уч оғайни ботирлар овга чиқишибди. Уч кечаю уч кундуз йўл юргач Тур тоғига етишибди.

Тур дунёдаги энг баланд тоғ экан. Пахлавонлар оҳу қидириб тоғ тепасига чиқишибди. Шу пайт гўзалликда тенгсиз бир қуш уларнинг устидан учиб ўтибди. Улар тўр ташлашган экан, ҳалиги қушча тўрға илиниб қолибди. Бу парранда эмас, балки парилар шоҳининг қизи экан.

— Кўриб турибман, сизлар одамзодсизлар,— дебди қиз.— Менда нима ишларинг бор эдики, тўр қўйиб тутдинглар. Агар ёш жонларингга жавр қилмайин десанглар, мени қўйиб юборинглар,— дебди.

Шунда Жувор баҳодир дебди:

— Эй парилар шоҳининг қизи, мен сенинг овозангни эшитиб, ошиқи беқарор бўлиб юриб эдим. Мана бугун бахтим чоғиб висолингга эришдим. Менга раҳм қил, бағритошлик қилиб, мени қийнама.

Бу гапни эшитиб пари қиз шундай дебди:

— Нима ҳам қилардим, тақдирим шу экан. Мен ҳозир сенинг аси- . рингман, сен нима десанг, шунга кўнишим шарт. Аммо менинг қарин- дош-уруғим, ота-онам, сингилларим бор, рухсат берсанг, уларнинг ҳам розилигини олай.

Баҳодирлар тўрни очишибди. Пари қиз осмонни куёш янглиғ му- наввар этиб, бир сонияда қўздан ғойиб бўлибди. У онасининг олдига етиб бораркан, воқеани нақл этибди:

— Азиз онажон, бахти қаролиғимданми ёки шум толеим боиси- данми, билмадим, Тур тоғида бир гўзал баҳодир тўр ташлаб қўлга ту- ширди. У менга ошику беқарор бўлган экан, мен ҳам унга ваъда бериб, аҳду паймон қилдик.

— Яхши қилмабсан,— дебди онаси.— Сени оқ дев севиб қолган. У сенинг химоячинг, сени замин у осмон бало-қазоларидан қутқариб келади, ундан бош тортсанг нобуд бўласан. Сенинг ажалинг ўшанинг қўлида.

— Бўлмаса нима қилай?— сўрабди қиз.

— Сен паҳлавоннинг олдига боргину шу гапларни айтгин. Девлар- га рўпара бўлиш одам фарзандининг иши эмас. У сендан умидини узиб, келган йўлига қайтади,— дебди онаси.

Қиз осмону фалакка парвоз этиб, Тур тоғига етиб келибди. Паҳла- вонлар олдига тушиб, Жувор баҳодирга шундай дебди:

— Дунёдаги барча девларнинг бошлиғи, энг улкан Деви сафид менга ошиқ бўлибди. Унга розилик бермасам, мени ўлдиради. Шуни сенга айтиб кўяй, дедим.

— Сен ҳам уни севасанми?— сўрабди паҳлавон.

— Йўқ,— жавоб берибди қиз.

— Ўша дев шу атрофлардан ўтадими?—сўрабди баҳодир.

— Ҳа, худди мана шу тоғ орқасидан ўтади. Аммо унга учраша кўрма, бир ҳамлада ҳалок этади,— дебди қиз.

— Хотиржам бўл,— дебди Жувор баҳодир ва укаларини икки қоп тарик топиб келишга юборибди.

Жувор баҳодир икки қоп тарикни орқалабди-да, оқ дев келадиган йўлга ўтиб пойлаб ўтирибди.

Шу пайт момақалди роқдай даҳшатли гулдурос эшитилибди. Еру осмон қалқиб, пахтадек оппоқ дев пайдо бўлибди. Икки оқ тоғни икки қўлида ўйнатиб келарди.

Жувор баҳодир қоплардаги тарикларни девнинг йўлига зудлик би- лан сепибдию қиличини ғилофидан олиб жангга шайланиб турибди.

— Ваҳ, ваҳ, одамзоднинг иси келяпти,— дея баҳодирнинг устига босиб келаверибди дев. Тарик сепилган жойга етгач, оёғи сирпаниб йиқилибди. Паҳлавон қиличи билан унинг гарданига чунон урибдики, боши танидан жудо бўлибди.

Тоғ устида томоша қилаётган қиз тушиб келибди-да, шундай дебди:

— Бу девнинг ўзидан бақувват укаси бор. У акасининг ҳалокатини эшитса, сени омон қолдирмайди.

— Укаси қаердан ўтади?— сўрабди баҳодир.

— Ҳу рўпарадаги Кўҳи Қофнинг орқасидан ўтади,— дебди пари- лар шохининг қизи. Бу тоғ Тур тоғидан ҳам улуғроқ ва баландроқ экан.

— Йўлни кўрсат,— дебди баҳодир.

Қиз йўл бошлабди. Баҳодир икки қоп тарик қўтарган ҳолда унга эргашибди. У Кўҳи Қофнинг орқасига ўтибди-да, девни кута бошлаб-

ди. Бир вақт қаттиқ шамол туриб, чор атрофни зим-зиё қоронғулик босибди, замин ларзага келибди. Деви сиёҳ икки қўлида икки тоғни ўйнатиб:

— Ваҳ, ваҳ, одамзоднинг ҳиди келяпти,— деб Жувор баҳодир то- мон юриб кела бошлади. Баҳодир йўлга тарикни тўкиб кутиб турибди. Девнинг оёғи тарикқа тегиши билан сирпаниб йиқилибди. Вақтни ға- нимат билан йигит девнинг бошини танидан жудо қилибди.

— Энди яшил дев қолди,— дебди пари қиз осмондан тушиб келар- кан. Аммо уни ўлдириш ғоятда мушкул. Унинг жони бир сандиққа беркитилган. Сандиқ бўлса аллақандай бир ғорга яшириб қўйилган. Сандиқни топиб, йўқотмагунча, унинг жони чиқмайди.

— Ўша ғор қаерда?—сўрабди Жувор баҳодир.

— Билмайман,— жавоб берибди қиз.

Жувор баҳодир ғорни қидириб тоғу тошларга, дашту саҳроларга чиқиб кетибди. Йўлида учраган ғорга кириб қидирар, аммо сандиқдан нишон тополмаскан. Неча кечаю, неча кундуз йўл юриб бир' дарё ла- бига етиб келибди. Дарёнинг суви мусаффо осмондек қўм-қўк экан. Дарё лаби билан кетаётиб йигит бир қўк тоққа дуч келибди. Тоғ ёнба- ғирларидан тортиб ҳаммаёқнинг дов-дарахтлари яшил либосга бур- канган экан.

Баҳодир, «девнинг жони шу ерда бўлса керак», деб тоққа чиқиб бора- верибди. У бир чашма олдига келибди. Рўпарада каттагина бир ғор ҳам бор экан. Ғорга яқинлашган экан, даҳшатли бир овоз эшитилибди. Йигит қиличини ғилофидан олибдию, «бу нима бўлди экан?» деб ғорга кирибди. Соч-соқоллари товонларигача ўсиб тушган қирқ банди бир- бирларини кўрсатиб: «Анави семиз, мен ориқ, уни е, мени қўй», деб овозлари борича бақирардилар.

«Жим бўлинглар, мен одамзодман, инсон инсонни емайди»,— огоҳлантирибди баҳодир. Асирлар тинчланиб, баҳодирни ўраб оли- шибди ва бўлган воқеани гапириб беришибди. Уларни бу ерга Кўк дев келтирган экан. Унинг жони шу ғорнинг бир бурчагидаги сандиқда экан. У ҳар куни чиқиб асирлардан бирини еркан-да, яна жойига қай- тиб кетаркан. Шунинг учун ҳам ҳар бир киши бирон сония бўлса ҳам ортиқроқ яшашни истаб бир-бировини кўрсатишаркан. Асирларга раҳми келган баҳодир шундай дебди:

— Бир кун-ярим кун ортиқ яшашдан нима фойда? Менга девнинг жони яширинган жойни кўрсатсанглар, сизларни тамоман озод қи- ламан.

Улар йигитни ғорнинг тўрига олиб боришибди. Бу ерда бир пўлат сандиқ турарди. Баҳодир сандиқни очмоқчи бўлибди, лекин очолмабди. Қиличи билан чопган экан, қилич ўтмабди. Йигитнинг боши қотибди.

— Бу сандиқ ичидан қулфлоглик, кўл-оёғимни ечинг, мен очиб бе- раман,— дебди бир мўйсафид банди.

Баҳодир унинг бандиларини ечибди.

— Энди сандиқни ағдаринг,— дебди мўйсафид. Йигит сандиқни тўнтариб қўйибди. Сандиқ остида нина тешигидай бир тешик бор экан. Мўйсафид баҳодирнинг қиличи учи билан тешикни кенгайтирибди-да, бир ипнинг учини турмак ҳалқа қилиб сандиқнинг ичига туширибди.

Ҳалқа бориб бир нарсага илинибди, қария ипни тортган экан, сандиқ-нинг занжири шарақлаб очилиб кетибди.

— Тезлик билан сандиқни ўнглаб, оғзини очинг, — дебди мўйсафид.

Баҳодир сандиқни яна асл ҳолига келтириб очибди. Девнинг жони чириллаб ташқарига чиқибди. Йигит уни ушлаб энди ўлдираман деган экан, дев момақалдиروقдай наъра тортиб тоғдан тушиб келибди.

— Эй йигит, жонимни олма, бир умрга кулинг бўлайин, нима де-санг бажарайин, — ялинибди ғор оғзига келиб.

— Ўлдир, ўлдир деймиз, ўлдир, бу дев сени алдайди, — дейишибди бандилар.

— Девлар вафосизлик қилмайдилар, жонимни омон қолдир, се-нинг кулинг бўламан.

— Ҳой Кўк дев, бу асирларни жой-жойига элтиб қўй, — буюрибди баҳодир.

Орадан сал вақт ўтмасданок дев барча бандиларни ўз жойларига элтиб қўйиб келибди.

— Энди бўлса, мени парилар шоҳининг кизи ҳузурига элтгин!

Дев баҳодирни даст кўтарибди-да, бир зумда қиз олдига олиб бо-рибди. Қиз хурсанд бўлибди. Жувор баҳодирни ота-онаси олдига олиб борибди.

— Инсон қаҳрамон, хунарманд экан. Ҳеч замон ва ҳеч маконда бизнинг қизимиздек гўзал яшаб ўтмаган. Сен кўп заҳмат чекдинг, меҳнат қилдинг, қизимизни сенга беришга тайёрмиз. Лекин битта шартимиз бор: қизимизга уйланасану шу ерда яшайсан. Бизнинг юрт ғоятда чиройли, хушхаво, боғу роғ, чашмалар кўп, зерикмайсан, — дейишибди улар. Жувор баҳодир бу шартга кўнмабди.

— Менинг ватаним бор, қавм-қариндошим, икки биродарим бор, уларсиз яшай олмайман, — дебди баҳодир.

— Биз ҳам яккаю ягона қизимизсиз яшай олмаймиз, — дейишибди қизнинг ота-онаси.

Ниҳоят, қиз ҳар кун ота-онасининг олдига келиб-кедиб турадиган бўлибди. Парилар катта тўй қилиб, қизни Жувор баҳодирга никоҳлаб беришибди. Баҳодир хотинини олиб, Кўк девга миниб, ўз ватанига, биродарлари олдига келибди.

Пари қиз кечалари баҳодир билан яшар, кундузи эса ота-онасининг олдига учиб кетаркан. Улар бир неча йил шундай яшабди.

Кундуз кунлари баҳодир овга, қиз ота-онаси ҳузурига кетишарди. Кечкурун қайтиб келиб, шоду хуррамлик билан яшашарди. Жувор баҳодирнинг бир кўшниси бор экан. Бу икки ёшнинг иноқ ҳаёти, пари қизнинг ҳусну жамоли ҳамсоя қалбига ҳасад оташини солибди.

— Эй паҳлавон, — дебди кунлардан бир кун у, — ҳамма ўз хотини-ни уйда асрайди, ҳеч қаерга юбормайди. Одамзод хотинининг бунча-лик озод, эртадан-кечгача қаровсиз қолиши хосиятли эмас.

Бу гап баҳодирни тутактирибди. У кўп ўй-хаёллардан сўнг хотини-ни юртига юбормасликка аҳд қилибди.

— Сен менинг хотиним экансан, доим уйда бўлмоғинг даркор. Биз одамларнинг одатимиз шу, — дебди қатъий бир оҳангда баҳодир.

Пари киз унинг бу фикрига рози бўлмабди.

— Биз шартлашувдик. Сен аҳдингга вафо қилишинг лозим, — де- бди киз.

Йигит хотинининг гапини эшитишни ҳам хоҳламабди-да, уйга қа- маб қўйибди. У париларни қамаб қўйиб бўлмаслигини билмас экан. Пари хотин бир юмалаб каптарга айланибди-ю, мўридан учиб чиқиб том лабига қўнибди.

— Парилар ўз аҳдига вафо қилади, девлар ҳам вафосизлик қил- майди. Кўк дев ўз ваъдасига вафо қилмадимиз? Сен бўлсанг, вафосиз- лик қилдинг. Наҳотки, одамзод шунақа бўлса. Энди бўлса, йўл юрасан, йўл юрсанг ҳам мўл юрасан, чориғинг ғалвир, ҳассанг нинадай бўлади, сочларинг ўсиб белингга тушади-ю, аммо мenden нишона тополмай- сан, — дебдию учиб кетибди.

Баҳодирнинг кўз олди қоронғилашибди. У тўғри борибдию қўшни- сини икки оёғини ушлаб чунонам кўтариб урибдики, чил-парчин бўлиб кетибди.

Шундан сўнг оёғига бир қалин чориқ кийиб ҳассасини қўлига олиб хотини парвоз этган томонга қараб йўлга тушибди. У йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, чориғи илма-тешик, ҳассаси нинадай бўлиб қо- либди. Сочлари ўсиб белига тушибди. Баҳодир бутун умрида бунчалик узок йўл босмаган экан. Бориб-бориб йигитнинг оёқлари шишиб, мад- далаб кетибди, холдан тоя бошлабди. У бир булоқ лабида ухлаб қо- либди. Неча кеча-кундуз ухлаганини билмаскан. Бир вақт уйғонса, ҳу- зурида яшил либос кийган бир мўйсафид ўтирган экан.

— Мен инсон зотини қўрмагандим. Сиз кимсиз? Бу манзилларга сизни қайси мақсад етаклаб келди? — сўрабди мўйсафид. Баҳодир ўз бошидан кечганларни ҳикоя қилиб берибди.

— Кўп заҳмат чекибсиз, болам. Мехнатингиз бекор кетмайди. Мана шу йўл билан кетаверасиз. Олдингиздан кўм-кўк бир гўзал боғ чиқади. Гулу гулзорлар ўртасида мовий ҳовуз бор. Вақти-вақти билан пари қизлар ана шу ҳовузда чўмилиш учун келадилар. Шояд ўша но- занинлар орасида хотинингиз ҳам бўлса, — дебди табассум билан мўйсафид.

Йигит чолга миннатдорчилик изҳор этибди-ю, яна йўлга тушибди. Неча манзил-мароҳилларни тай этгач, йигит мўйсафид айтган гўзал чорбоққа етиб келибди- Ажиб бир тароват ва латофатга эга бўлган бу чорбоғда анвои гуллар очилиб, ранг-баранг мевалар ғарқ пишган, ўртадаги ҳовузнинг чор атрофи шинам, тоза шохсупалар билан зий- натланган экан. Баҳодир ҳовуз ёнидаги гулзор орасига кириб бекиниб пойлаб ётибди. Орадан бир неча кун ўтиб кетибди ҳамки парилардан дарак бўлмабди. Кунлардан бир кун йигит: «Оббо, мўйсафиднинг айт- гани бўлмади-ку, шўр пешона эканман, ўзимни ўзим пари киз висоли- дан маҳрум қилдим», деб диққат бўлиб ўтирган экан, ногоҳ осмонда бир тўда пари қизлар пайдо бўлибди. Улар чорбоғ устига учиб келиб, ҳовуз лабига тушибдилар-да, либосларини ечмоқчи бўлибдилар.

— Одамзоднинг хиди келяпти, — дебди бир пари.

— Мен ҳам шуну сезяпман, — дебди бошқа бири.

— Одам ҳидини мен биламан. У гулнинг хидидан ҳам ёқимли бўлади. Лекин бу парилар маконида одамзод нима қилсин, — дебдию бир пари киз либосини ечиб ҳовузга сакрабди.

Диққат билан қараган баҳодир ўша киз хотини эканини билибди ва чопқиллаб келиб либосларини олибди-да, дебди:

— Қалин чориғим ғалвир бўлди, ҳассам нина бўлди, сочларим бе- лимга тушиб сени излаб келдим. Сенсиз яшай олмаيمان, кел, уйга ке- тайлик.

— Мени элтиб, яна қамаб қўясанми? — сўрабди киз.

— Йўқ, мен хато қилдим. Бу номаъқулчиликни энди такрорламай- ман, — дебди йигит.

Пари ҳовуздан чиқиб, либосларини кийибди. Шундан сўнг эрининг кирк

кокил бўлиб ўсиб кетган сочларини силай бошлабди. Чунки у ҳам Жувор баходирни севар, унинг ишқида куйиб ёниб юраркан.

БАЛИҚЧИ ҚИЗИ

Бор экан, йўқ экан, бир балиқчи бўлган экан. У ҳар куни дарёдан балиқ тутиб, рўзгорини ана шунинг эвазига тебратаркан. Унинг бир хотини, бир қизи бор экан, улар ҳам балиқчига ёрдам беришаркан.

Йил боши — Наврўз келибди. Одамлар доираю ногора чалишибди, най тортишибди. Одамлар бу ерга тўпланишибди; бир томонда эркаклар, бир томонда хотинлар туришаркан, хотинлар чиройли либос кийишиб, кўзларига сурма тортиб, қошларига ўсма қўйиб, қулоқларига ҳалка осиб, кўлларига хино қўйиб келишган экан. Хотинлар бир томонда ракс тушишар, эркаклар бошқа томонда базм қуришган экан. Ҳар ким ўзи билган хунарни кўрсатаркан. Ҳамма шоду хурсанд эканлар.

Ана шундай шоду хурсандлик пайтида осмондан Сулаймон тахти учиб ўтибди. Ҳамма осмонга қарабди. Балиқчининг қизи ҳам осмонга тикилибди-ю, ўзига-ўзи дебди:

— Ох, кошки ана шу одамнинг хотини бўлсам!

Вазиру аълам ва қозию миршабнинг қизлари унинг гапини эшитиб, таънаю маломат бошлашиб заҳархандалик билан кулишиб:

— Биз вазиру аълам, қозию миршабнинг қизлари бўлиб бундай орзу қилмаймизу бу балиқчининг қизи жинни бўлибдими бундай орзу қилади,— дейишибди.

Балиқчининг қизи бу гапдан жуда уялиб, изза бўлибди, лекин ҳеч нарса демай уйига кетибдию бир неча вақт ғамгин юрибди.

Кунлардан бир куни Сулаймон дарё лабига келиб тахтиравонидан тушиб, узугини тош устига қўйиб ўзи таҳорат қилгани кетибди. Унинг тахтини кўтариб юрадиган девлар маслаҳат қилишибди:

— Биз бир умр бу кишини кўтариб юраемизми? Келинлар, узукни дарёга ташлаймизу ўзимиз қочамиз.

Девлар шундай маслаҳат қилишиб узукни дарёга ташлашиб, ўзлари қочишибди. Сулаймон таҳоратдан келиб қараса на узук бор, на девлар. У маъюс бўлиб дарё бўйлаб кета бошлабди. Бир неча вақт мардикорлик қилиб юрибди. Бир куни йўли бир қишлоққа тушибди, қараса бир киши дарё бўйида балиқ тутаётган экан. Сулаймон унга ёрдам берибди, мўйсафид:

— Эй йўловчи, менга хизматкор бўлмайсанми?—дебди.

Сулаймон рози бўлибди ва чолнинг уйига бориб бир неча вақт хизматкор бўлиб юрибди. Сулаймоннинг хизмати унга маъкул бўлибди. Бир кеча у балиқчи хотини билан маслаҳат қилибди:

— Мана шу хизматкоримиз дуруст, тўғри сўз одам экан, қизимизни унга берсак ёмон бўлмас?

Балиқчининг хотини рози бўлмай, дебди:

— Мен хизматкорга қиз бермайман.

Лекин балиқчи хотинини кўндирибди-ю, қизини Сулаймонга берибди.

Балиқчи ҳар куни оила аъзоларига биттадан балиқ бераркан. Уларнинг овқати ана шундан иборат экан. Бир куни балиқчи эринг билан егин деб қизига иккита балиқ берибди. Қизи балиқларни дарё бўйига олиб бориб тозалаётган экан, бир балиқнинг ичидан узук чиқибди. Қиз узукни олиб томоша қилибди, жуда ажойиб узук экан. У ўзича ўйлабди: «Бу узукни отамга берайми ёки эримга». Охири шу

қарорға келибди: «Нима бўлса ҳам энди яхши-ёмон кунларимга шу эрим ярайди, узукни эримга бериш керак», дебди. Шундай қилиб у узукни Сулаймонга берибди.

Сулаймон қараса, ўзининг узуги. Жуда хурсанд бўлиб бармоғига солиб дебди:

— Мана шу узук ҳаққи, ҳамма девим, тожу тахтим, қайтиб келинг!

Шу заҳотиёқ девлар тожу тахтни олиб келишибди. Сулаймон хо- тини билан тахтиравонга миниб фалакка қўтарилибди, икковлари роса саёҳат қилишибди.

Бир куни балиқчининг қизи Сулаймондан илтижо қилибди:

— Бизнинг мамлакатимиздаги ўша сувсиз чўлда битта яхши боғ қурдиринг, унда минг хил гулу мева бўлсин, боғ ўртасига битта кўшк ҳам қурдиринг, унга тенг келадигани бўлмасин. Мен вазир қизини ҳамма дугоналари билан, аъламу қози, миршаб қизлари билан зиёфат- га чақираман.

Сулаймон дарҳол девларига фармон берибди, кўшк пайдо бўлибди. Сулаймоннинг хотини катта зиёфат тайёрлаб меҳмонларга одам юбо- рибди. Кечкурун меҳмонлар хизматкорлари билан келишибди.

Зиёфат пайтида балиқчи қизи вазир, аълам, қозию миршаб қизлари олдига бир товоқдан палов қўйибдию, лекин палов тагига ари қўйибди. Меҳмонлар қўл солишиб таом ейишган экан, ош тагидан ари чиқибди. Бирданига ранглари ўчиб, аччиқлари келиб доду фарёд қўтаришибди:

— Бизни ким деб ҳисобладинг, нега бизнинг товоғимиз тагига ари солдинг?

Балиқчининг қизи юзидан ниқобини олиб дебди:

— Ўтган йили мени масҳара қилган сизлар эмасмидинг? Энди кўрдингиз, Сулаймон менинг эриму мен муроду мақсадимга етганман.

ГУЛИ ҚОҚАПАРИ

Бир подшонинг икки вазири бўлиб, бирининг номи Аҳмад, иккин- чисиники Ниёзсайёд экан. Ниёзсайёд оқилу доно экан. Подшо уни жуда яхши кўраркан. Аҳмаднинг рашки келиб Ниёзсайёдга душман бўлибди.

Бир куни Аҳмад Ниёзсайёдни меҳмонликка чақирибди. Хотинига ош товоғининг бир томонига захар сочишни буюрибди. Ошни олиб келганларида Аҳмад товоқнинг ўша томонини Ниёзсайёд тарафига қўйибди. Кейин хотини Аҳмадга дебди:

— Бир киши келиб сизни чақиряпти, дарров туринг.

Аҳмад Ниёзсайёдга дебди:

— Мен чиқиб хабар олай, сен ошни еявер.— Ўзи уйдан чиқибди. Ниёзсайёд икки лукма еган экан, ерга йикилибди. Аҳмад бу аҳволни кўриб, дарров иккита одамни чақириб дебди:

— Ниёзсайёд тўсатдан касал бўлиб қолди, уйларига олиб бо- ринглар.

Ниёзни уйга олиб боришаётган экан, йўлда ўлиб қолибди. Бу ха- барни подшога етказибдилар, подшонинг фармони билан Ниёзсайёдни подшоҳона расм-русуми билан кўмибдилар.

Кейин подшо Аҳмаддан сўрабди:

— Эй Аҳмад, Ниёзсайёднинг фарзанди борми?

Аҳмад дебди:

— Ҳа, Муҳаммад исмли битта ўғли бор.

Подшо Муҳаммадни чақириб бутун амалдорларини тўплаб дебди: — Энди Ниёзсайёднинг ўғлини отасининг ўрнида кўрасизлар, уни худди отасидек ҳурмат қиласизлар, шу бугундан бошлаб уни Ниёзсай- ёд деб атай бошлаймиз.

Шундан кейин подшо ёш Ниёзсайёдга жуда меҳрибонлик қила бошлабди. Яна Аҳмаднинг рашки келибди, бирон йўл топиб кичкина Ниёзсайёдни ҳам йўқотмоқчи бўлибди.

Бир куни Аҳмад подшога дебди:

— Эй подшоҳи олам, сиз шунчалик шону шавкатли подшосиз, лекин сизнинг хазинангизда фақат битта гавҳар шам чироқ бор, холос, сиз тўртта шамчироққа эга бўлсангиз ҳам ярашади.

Подшо дебди:

— Эй Аҳмад, бу гапинг тўғри. Қолган учта гавҳарни қаердан топаман?

Вазир дебди:

— Эй подшо, бу ишни Ниёзсайёдга топширинг, у гавҳар бор жойни билади, топиб келади.

Подшо Ниёзсайёдни чақириб уч дона гавҳар шабчироқ топиб келишни буюрибди.

Ниёз келиб бу гапни онасига айтибди. Онаси ўйланиб туриб дебди.

— Ўғлим, билиб қўй, мен парилар жинсидан бўламан, бизнинг парилар жинсларимиз Кўҳи Қоф орқасида яшашади. Гавҳар шабчироқ ўша ерда бор. Менинг мана бу икки тола сочимни олгину йўлга туш. Олдиндан катта дарё чиқади. Сочимнинг бир толасининг учини

қўлингда ушлаб туриб пуфласанг, дарё устига кўприк бўлади. Дарёдан ўтсанг, у томони парилар мулки. Бир қишлоқ бор, қишлоқ мачитига кириб намоз ўқийсан. Парилар сенга гапиришмайди, сен ҳам инда- майсан. Намоздан сўнг имом ҳаммадан кейин мачитдан чиқади. Менинг бу соч толамни мулла имомга кўрсатасан, мақсадингни айтасан. Мулла имом гавҳар шабчирокни сенга топиб беради.

Бола онасининг гапларини қулоғига олиб йўлга тушибди. Бир неча кундан кейин намоз вақтида парилар қишлоғига етиб келибди. Онасининг соч толасини мулла имомга берибдию мақсадини айтибди. Бола мулла имом билан гаплашаётганда париларнинг барчаси уларнинг ат- рофини ўраб олишибди:

— Тупроқ одами келибди, тупроқ одамини томоша қилинглар. Мулла имом ўз қавмига дебди:

— Бу бола ўз жинсимиздан экан.

— Шу кеча ўн дона гавҳар шабчирок топиб мана шу болага бера- сизлар, кейин уни кўтариб онасининг олдига элтиб қўясизлар!

Парилар гавҳарни топиб беришибдию ўша кечаёқ уни онасининг олдига олиб бориб қўйибдилар.

Ниёзсайёд битта гавҳарни эшикка қўйибдию ўзи кириб ухлабди. Вазир Аҳмад ярим тунда уларнинг ҳовлисига қараса битта гавҳар ҳамма жойни ёритиб турибди. Ниёзсайёднинг гавҳар шабчирок олиб келганини билибди.

Аҳмад подшо хазинасига бориб, хазинабонни алдаб подшонинг гавҳар шабчирокни ўғирлабди. Эрталаб подшо хузурига келиб дебди:

— Эй менинг подшоҳим, бу кеча Ниёзсайёд хазинангдан гавҳар шамчирокни ўғирлабди.

Подшонинг аччиғи келиб тезлик билан Ниёзсайёдни чақиртирибди. Ниёзсайёд келган экан, подшо сўрабди:

— Бу қандай номаъқулчилик, менинг хазинамдаги гавҳарни ўғир- лабсан?

Ниёзсайёд дебди:

— Агар сизнинг хазинангизда бир дона шабчирок бўлса мен ўн дона гавҳар олиб келдим.

Кейин Ниёзсайёд ўнта гавҳар шамчирокни подшога берибди.

Ниёзсайёднинг обру-эътибори яна ортиб, подшо уни илгаригидан ҳам яхши кўрадиган бўлибди. Бир куни Аҳмад яна бир хийла ўйлаб топибди. У подшо олдига келиб дебди:

— Таксир, сиз подшоҳи оламсиз. Балх подшосининг қизи Гули Қоқапарни сизга муносиб, Ниёзсайёд сизга шунча муносиб хизмат қил- ди, яна бир хизмат қилсин. Гули Қоқапарини сизга олиб келишни унга буюринг.

Подшо рози бўлибди. Ниёзсайёдни чақириб Гули Қоқапарини олиб келишни буюрибди. Ниёз бу гапни онасига айтибди. Онаси оҳ тортиб дебди:

— Бу Аҳмаднинг иши, у сени ўлимга юборяпти.

Кейин она ўғлига дебди:

— Ўғлим, ҳозир бозорга борасан. Бозорга бир қўлида оқ от, ик- кинчисида қора от етаклаган бир одам кириб келади. Отларнинг нар-

хани сўрайсан, бир бор сўрайсан, эгаси аччиқланади, иккинчи марта сўрайсан, аччиқланади, учинчи марта сўраганинда отлар нархини айтади. Неча пул деса рози бўласан: уйга олиб келасан, мен пулини бераман.

Бола бозорга борибди, ўша отфурушни топиб отлари билан уйига олиб келибди. Онаси отларни сотиб олибди, кейин Ниёзсайёдга Балх йўлини тушунтириб дебди:

— Бу оқ отни минсанг, парвоз қилиб осмонга чиқади, қора отни минсанг, сени ерга олиб тушади. Катта бир дарёнинг бўйига етасан. Бу дарё бориб-бориб қуриб қолади. Балх шахрининг йўли ана шу дарё ичидан ўтади. Йўлнинг у томонини мен билмайман, у томони ихтиёр ўзингда, йўлни ўзинг топасан.

Ниёзсайёд оқ отни миниб чунон парвоз қилибдики, ер кўзга кўрин- май кетибди. Кейин қора отга минган экан, катта бир дарёнинг бўйига, майсазор четига тушибди. Отларни кишанлаб, эгар-жабдуғини бир жойга яширибди. Қамишлардан сават тўкибди. Саватни дарёга ташлаб ичига тушиб олибди. Сув бетида кетаверибди. Бу дарё бориб-бориб бир фариштанинг кафтига кирар экан. Бир замон Ниёзнинг савати ҳам фариштанинг кафтига кирибди. Фаришта кўрса, саватнинг ичида битта бола ўтирганмиш. Болани кўриб димоғи чоғ, таъби хуш бўлибди. Фа- ришта дебди:

— Эй бола, қаерга борасан?

Ниёзсайёд дебди:

— Мени подшо зулми овора қияпти, подшо Балхга юборди, Гули Қоқапарини олиб келишни буюрди.

Фаришта дебди:

— Эй бола, мен сенга ёрдам бераман. Лекин бир худо де, мен омин дейин, бир бошқа фаришта келиб менинг ўрнимда турсин, мен сен би- лан бориб, муродингни ҳосил қиламан.

Бола «худо» дебди, фаришта омин қилибди, бошқа бир фаришта ҳозир бўлиб, унинг ўрнига турибди. Бола сув фариштаси билан Балх шаҳри томон кетаверибди. Икки киши бўлиб кетишаётган экан, олди- ларидан яна бир фаришта чиқибди. У тепаликни уриб текислик, те- кисликни уриб тепа пайдо қилар экан. Бу фаришта улардан ҳол сўраб- ди, бола мақсадини айтибди. Дашт фариштаси дебди:

— Эй биродарлар, икковларинг бир «худо» денглар, мен омин дей- ман, бир фаришта келиб менинг ўрнимга турсин, мен ҳам сизлар билан борайину шу боланинг муродини ҳосил қилайин.

Икки киши «худо» дейишибди, дашт фариштаси омин дебди, битта бошқа фаришта пайдо бўлиб дашт фариштаси ўрнига турибди. Улар учта бўлиб кетаверишибди. Бу икки фаришта Ниёзсайёддан бошқа ҳеч кимнинг кўзига кўринмас экан.

Улар Балх шаҳрига кириб боришибди. Бир ариқ бўйида бир кампир кир ювиб ўтирган экан. Ниёз кампирдан илтимос қилибди:

— Эй она, мен мусофирман, шу кеча менга уйингдан жой бер. Кампир рози бўлибди. Кампирнинг уйига кириб ўтирибди. Кечаси шаҳарда ғағво кўтарилибди, кўпгина болалар шовқин-сурон бошла- шибди. Бола кампирдан сўрабди:

— Эй она, бу қанақа шовқин?

Кампир дебди:

— Болам, ташқарига чикма. Гули Қоқапари кундузи юзига парда тортиб юради, кечаси пардани юзидан олади, ҳамма жой ёруғ бўлади, болалар унинг ёруғида томга чиқиб ўйнашади.

Ярим кечадан ўтганда йигит ўрнидан туриб подшо кўрғонининг та- гига борибди. Фаришталар болани кўтариб кўрғон тепасига қўйибди- лар. Бола қасрга кириб қараса, Гули Қоқапари бир уйда ухлаётганми- шу атрофида подшонинг қирқ аскарлари ҳам уйқуга кетганмиш. Ниёз оёқ учида қизнинг олдида борибдию астагина унинг қўлидан узугини олиб ўзининг қўлига тақибди. Ўзининг узугини эса қизнинг қўлига тақиб қўйибди. Кейин Ниёз яна кампирнинг уйига келиб ётибди.

Иккинчи кунни йигит яна Гули Қоқапарининг олдида бориб Қоқа- парининг узугини олиб ўзининг узугини унинг қўлига тақибди. Бу ҳо- диса икки марта такрорлангач, Гули Қоқапари учинчи кунни ухламаб- дию ўзини уйқуга солибди. Ниёз яна келиб узукни алмаштирмоқчи бўлган экан, қиз унинг қўлидан маҳкам тутиб олибди ва дебди:

— Бу ерга одам келса оёғи куярди, куш учса қаноти куярди. Қан- дай мўъжиза рўй бердики сен бу қасрга келиб қолдинг? Сен одам жинсиданмисан ё пари?

Бола дебди:

— Мен одам жинсиданман, ўз оёғим билан келдим, оёғим куймади. Гули Қоқапари дебди:

— Сен Ниёзсайёд эмасмисан, бошқа ҳеч ким бу ерга кела олмайди. Бола дебди:

— Мен Ниёзсайёдман, сен учун келдим.

Қиз кулиб дебди:

— Эй йигит, яхши иш қилмабсан. Агар отам билиб қолса, мени ҳам ўлдиради, сени ҳам тилка-пора қилади. Бу кеча шу ерда ухла. Эр- талаб мен сени отам олдида олиб бораман, бошқа илож йўқ.

Эртасига қиз йигитни отаси олдида олиб борибди. Подшо Ниёзсайт ёднинг ишини эшитиб дарғазаб бўлибди ва боланинг бошини танаси- дан жудо қилишга, жасадини пора қилиб — тўрт қисмга бўлиб шаҳар- нинг тўрт дарвозасига ошиш ҳақида фармон берибди.

Подшонинг вазири дебди:

— Эй подшо, буни ўлдириб нима қиласан? Бир иш қилгинки, ўзи азоб чекиб ўлсин.

Подшо Ниёзсайёдга дебди:

— Сен менинг қизим учун келибсан, лекин менинг қизимни олиш осон эмас. Менинг уч шартим бор, агар шуларни бажарсанг Гули Қо- қапари сеники бўлади. Биринчи шартим шуки, қирқ таноб ерни бир кўза сув билан суғорасан. Иккинчи шартим шуки, саккиз пуд темирни бир гурзи билан шундай ургинки, майда бўлсин. Учинчи шартим шуки, биз қирқ саржин ўтинни бир чуқурга ташлаб ўт қўямиз, сени ўша оловга ташлаймиз, агар тирик қолсанг қизимни оласан.

Ниёз бу шартларни қабул қилибди. Уни биринчи шартни бажа- ришга олиб боришибди. Сув фариштаси келибди, бир кўза сув билан қирқ таноб ерни суғориб сув остида қолдирибди. Кейин Ниёзни ик- кинчи шартни бажаришга олиб боришибди. Дашт фариштаси келиб- дию саккиз пуд темирни гурзи билан чунон урибдики, гард-гард бўлиб кетибди. Кейин қирқ саржин ўтинни бир чуқурликка ташлаб ўт ёқи- шиб, болани унинг ичига ташлашибди. Сув фариштаси яна келиб сув сепиб оловни ўчирибди, бола яна роҳат қилиб ухлабди.

Эртасига подшонинг одамлари келиб қараса, бола тирик эмиш. Ҳамма хайрон бўлибди. Подшо болани чакириб вазирга дебди:

— Эй вазир, халққа эълон қил, Қоқапарининг тақдири шу йигит билан экан, тўй қиламиз.— Етти кечаю етти кундуз тўй қилиб бери-шибди. Тўй тугагач, Қоқапари отасига дебди:

— Эй ота, бизга энди жавоб бер, эримнинг ватанига қайтайлик. Подшо дебди:

— Қизим, тўй қилган куним мен жавобингци берган эдим, эринг истаган ерга кетавер.

Ниёзсайёд билан Гули Қоқапари уйлари томон йўл олишибди. Дашт фариштаси уларни даштдан ўтказиб хайру хўш қилибди. Сув фариштаси дарёдан ўтказиб видолашибди. Ниёз кўрса, отлари дарё лабида соғ-саломат ўтлаб юрганмиш. Иккаласи оқ отга миниб, осмонга чиқишибди, ер кўзларидан ғойиб бўлибди. Кейин қора отга минишган экан, онасининг ҳовлиси ўртасига олиб келиб тушибди. Онаси уйғониб ўғлини кучоқ очиб қарши олибди, хурсанд бўлибди.

Вазир Аҳмад ҳар куни келиб Ниёзсайёднинг ҳовлисидан хабар оларкан. Бугун кечаси келиб қараса, ҳовлидан нур чиқиб турибди, ҳамма томон ёруғ. Ниёзсайёднинг Гули Қоқапарини олиб келганини тушунибди. Аҳмад чопганича подшонинг олдига бориб дебди:

— Эй подшоҳ, Ниёзсайёд Гули Қоқапарини олиб келибди, лекин сизга бермай, ўз уйига олиб кетибди, бу сизнинг шаънингизга ҳақорат, бу боланинг ҳаққи — ўлим.

Подшо бориб қараса Гули Қоқапари Ниёзсайёднинг уйида ухлаб ётганмиш. Аҳмад дебди:

— Ана кўрдингизми? Агар ўзингиз кўрмаганингизда мени ёлғончи дердингиз.

Подшо дебди:

— Эй Аҳмад, эртага халқни тўпла, мен Ниёзсайёдни дорга осаман.

Эртаси куни Аҳмад ҳаммага хабар берибди, каттаю кичик, эркагу аёл тўпланишибди, яхши одам нобуд бўлади деб, ҳамма хафа бўлибди.

Подшо халққа юзланиб дебди:

— Эй одамлар, менинг сизларга уч оғиз гапим бор, бу уч гапимнинг бир маъноси бор. Мен сизлардан сўрайман: икки гулни бир-биридан жудо қилиш яхшими ё ёмонми?

Халқ жавоб берибди:

— Яхши эмас.

Фақат Аҳмад дебди:

— Йўқ, яхши.

Подшо шу саволни уч марта такрорлабди, уч марта ҳам халқ «яхши эмас» дебди, бир Аҳмадгина «яхши» дебди.

Кейин подшо халққа дебди:

— Эй халқ, мана кўрдингиз. Аҳмад нотўғри айтяпти. Аҳмад неча бор менга нодуруст гапириб Ниёзсайёдни ёмонларди. Менинг душма- ним Аҳмад экан. Ана энди томоша қилинг, бадкирдор одамни дорга тортамиз.

Кейин подшо Аҳмадни дорга осишни буюрибди.

Халқ хурсанд бўлиб дебди:

— Бировга чоҳ қазисанг, ўзинг йиқиласан.— Подшо янги вазирга дебди:

— Энди халққа эълон қил, етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма тўплансин, уч кун тўй бериб Гули Қоқапарини Ниёзсайёдга ўз расми- мизга кўра никоҳлаб берамиз.

Уч кун тўю томоша қилишибди. Ниёзсайёд Гули Қоқапарини ни- коҳига олиб, муроду мақсадига етибди.

ТУШНИНГ ТАЪБИРИ

Бир киши туш кўрибди. Тушида чиройли бир чаманзор, чаманзор ўртасида ажойиб иморатлар, уларнинг олдида подшонинг бир аркию ана шу аркда подшонинг қизи билан кайфу сафо қилиб яшаб юр- ганмиш.

Эрталаб уйқудан туриб кўчага чиқиб, бир кишини кўриб дебди:

— Жўра, мен шу кеча ажойиб туш кўрдим: бир чиройли чаманзор, шийпонли гўзал бинолар, уларнинг олдида подшонинг арки. Мен ана шу жойда подшонинг қизи билан яшар эканман. Тушимни сотиб олмайсанми?

Бу киши тушнинг таъбирини билмас экан. Лекин уларнинг гапини эшитиб турган бошқа бир киши у тушнинг таъбирини биларкан. У тушни йигирма тангага сотиб олиб, йўлга тушибди.

Номози шом пайтида бир жойга етиб келибди, у ерда бир чинор бўлиб, чинор тагида бир дарвоза, дарвоза олдида эса бир отлик киши иккинчи бир отни ушлаб турибди. Бу одам индамай ўша отга миниб олибди. Отлик киши:

— Қани кетдик!— деб йўлга тушибди.

Тонг ёришганда кўхна, вайрон бир боққа етиб отдан тушибди. То отдан тушгунча бир-бирларини билишмас экан. Ўша отни ушлаб тур- ган киши чиройли бир қиз экан. У отдан тушиб қараса, ҳамроҳи нота- ниш бир йигит эмиш.

— Майли, йигит, менинг тақдирим сиз билан экан,— деб, вайрона боққа кирибди.

Улар вайрона уйда ўтиришган экан, уйнинг икки бурчагидан битта оқ илону битта қора илон чиқиб, яна жойларига кириб кетибди.

Қиз йигитга дебди:

— Бориб озиқ-овқат, палосу уй анжомлари топиб келинг.

— Мен бу ерларни билмайман, озиқ-овқатни қаердан топаман?— деб сўрабди йигит.

— Оқ илон кирган жойни изланг,— дебди қиз.

Йигит оқ илон ғойиб бўдган тешикни қовласа тилло чиқибди.

— Қора илон кирган жойни кўринг, — дебди киз яна.

Йигит қора илон ўрнини кавлаган экан, у ердан кумуш чикибди.

Йигит олтин ва кумушлардан бир оздан олиб, отига миниб, кўзини юмиб очса бир шаҳарда турганмиш. Бозорга бориб озиқ-овқат, асбобу анжом олиб, отга миниб кўзини юмиб очса яна ўша жойига етиб ке- либди.

Улар бир оз овқатланишиб, ухлашибди. Эрталаб ўринларидан ту- ришса, бир чаманзорда, шийпон устида ётишганмиш, кун ботар то- монда подшонинг арки кўриниб турганмиш.

Подшо арқдан қараса, кун ботар томонда бир чаманзор пайдо бўлганмиш, чаманзор ўртасида шийпон, шийпон ичида эса чиройли бир киз ўтирганмиш. Подшо жуда ҳайрон бўлиб вазирини чакириб во- кеани билиб келиш учун чаманзорга юборибди.

Вазир қайтиб келиб подшога шундай дебди:

— Эй подшоҳи олам, дунёда тенги йўқ гўзал бир қиз бир йигит би- лан маишат қилиб ўтирибди.

Подшо дебди:

— Сен бирон йўл топиб, ўшал кизни менга олиб бер!

Вазир дебди:

— «Сен кордон уддабурро йигитга ўхшайсан, сенга қирқ кун муҳ- лат бераман, шу муддат ичида менга икки дона гавҳар топиб келасан, у менга жуда зарур», дейсиз.

Одам юбориб йигитни олиб келишибди. Подшо йигитга дебди:

— Сен жуда жасур йигитга ўхшайсан, менга икки дона гавҳар ке- рак бўлиб қолди. Сенга қирқ кун муҳлат, шу муҳлат ичида топиб кел- санг яхши, топиб келмасанг, бошингни танангдан жудо қиламан.

Йигит топширикни олиб, жуда хафаю ғамгин бўлиб хотинининг олдига кетибди. Хотини қараса эри хафа кўринади. Хотини овқат вақ- тида эридан сўрабди:

— Сизни подшо чакириб нима деди? Нега бунчалик хафа кўри- насиз?

Йигит дебди:

— Менинг аҳволимни сўрама! Подшо менга қирқ кун муҳлат бе- риб, икки дона гавҳар топиб келасан, деди. Агар топиб келмасам, бо- шимни танамдан жудо қиларкан.

Қиз дебди:

— Парво қилманг, вақтингизни чоғ қилиб юраверинг.

Шундай қилиб кунлар ўтибди. Ўттиз тўққиз кундан кейин қиз дебди:

— Саман отни мининг, кўзингизни юмиб очсангиз бир ҳовуз ла- бига тасиз, унинг атрофи чаманзор. Отни дарахтга боғлаб, ўзингизни ҳовузга ташланг, ҳовузнинг тагида битта дарча бор, у ердан кириб чап томонга қарайсиз, у ерда бир тегирмон гавҳар чиқаряпти. Таббингиз кўтарганча олиб, дарчадан чикиб, отга миниб, кўзингизни юмиб очинг.

Йигит бу ишларнинг ҳаммасини бажариб, гавҳарни олиб қайтибди. Йигит гавҳарни подшога олиб келиб берганида подшо вазири билан маслаҳатлашиб дебди:

— Сен бошка ерга бормай, бу иккита гавҳарни менинг хазинамдан ўғирлаб келгансан!

Йигит сўрабди:

— Хазирангизда нечта гавҳар бор эди?

Подшо дебди:

— Иккита.

Йигит яна қиркга гавҳарни чиқариб ташлабди. Подшо билан вазир хайрон бўлишиб, маслаҳатлашибдилар, шунда подшо дебди:

— Биз ҳазиллашдик, аммо сен дарҳақиқат уддабурро йигит экан- сан. Менинг отам у дунёга кетган. Мен сенга бир мактуб ёзиб бераман, бориб отамга бериб, аҳволидан хабар олиб келасан.

Подшо, «кўздан йирок, юракдан яқин азиз отамга салом», деб хат ёзиб берибди. Йигит хатни олиб жуда ғамгин бўлиб уйига келибди. Хотини бу воқеани эшитиб:

— Парво қилманг, — дебди.

Қирқ кундан кейин хотин қоғоз олиб ёзибди: «Узоққа тушган то- монидан, азиз фарзандимга маълум бўлсинким, хатингни ўқиб қоронғи кўзим равшан, ғамгин кўнглим хурсанд бўлди, менинг кечаю кундуз кўзларим йўлингда, сен қачон келасан, ҳолимдан хабар оласан?»

Йигит мактубни олиб подшонинг олдига борибди. Подшо ўқиб кўргач, сўрабди: — Қайси йўл билан, қандай қилиб у дунёга бориб келиш мумкин экан?

Йигит дебди.-

— Йўлини отангиз менга айтиб юборди: агар у кишининг олдига бормоқчи бўлсангиз, аввал тамоми мамлакатингиз аҳлига қирқкун тўй беринг, кейин беш юз эшак ўтин, беш юз калла кунжара тайёрлаб худ- ди чироқ шишасига ўхшаш минора қуринг. Билинтирмай ўша минора устига чиқасиз, халқнинг кўзи тушмаслиги учун мен пастдан дуд қўя- ман. Бир кўзингизни юмиб очсангиз, у дунёга, отангизнинг олдига бо- расиз.

Подшо йигитни қирқ кунга ўз ўрнига подшо тайинлаб, муҳру ка- литларини унга берибдию айтганларини ижро қилиб, у дунёга, отаси- нинг олдига кетибдию қайтиб келмабди.

Йигит унинг ўрнига подшо бўлиб қолибди.

ҚИРҚҚИЗЛАР ТОШИ

Кулолий қишлоғидан қуйироқда, йўл остида битта ёлғиз тош бор. У тош турган жойни Бобо Вали деб юритишади, тошнинг ўзини эса қирққизлар тоши деб аташади. Тошнинг қирққиз номини олишининг сабаби бор.

Бир вақтлар, янги йил кунида ана шу тош олдида қирққиз яйрашиб, қувнашиб ўйнаб туришган экан. Шу пайт бир киши қуйидаги хабарни келтирибди:

— Хой қизлар, қочинглар, душманлар келяпти.

Қизлар қочмоқчи бўлиб турганларида душман лашкари етиб келиб, йўллар тўсилиб қолибди. Шунда қизлар осмонга илтижо қилишибди:

— Эй худованди, ана шу тошни бизнинг устимизга ағдар, токи душман кўлига тушмайлик!

Шу пайт еру кўк жунбушга келиб, тош қизлар устига ағдарилибдию улар тош остида қолибди.

Қишлоқда шиддатли жанг бўлибди, қишлоқ аҳли душманни ҳайдаб чиқарибди. Кейин қизлар жасадини тош остидан олиб кўмиш учун ке- лишибди. Тошни парчалаш учун қанчалик уринмасинлар, унинг удда- сидан чиқа олмадилар. Ҳеч ким қизларни тош тагидан тортиб олол- мапти. Ўшандан бери бу тош Қирққиз тоши деб аталаркан.

ҚИРҚҚИЗЛАР ТОҒИ

Бир чўпон молларини Қирққиз тоғи атрофига боққани олиб бориб- ди. Тўсатдан бир дарчани кўриб қолибди. Унинг ичидаги турли хил ажойиб нарсаларни кўриб ҳушидан кетибди. Анча вақтдан кейин ўзига келса, тоғ ичида парилар билан ўтирганмиш.

Улар дейишибди:

— Эй йигит, шу ерда биз билан қолишни истайсанми?

Йигит рози бўлмабди. Менга жавоб беринглар, кетаман, дебди.

— Аввало. кетмагин, кетадиган бўлсанг бизнинг сиримизни ҳеч кимга айтма, агар айтсанг, шол, чўлоқ бўлиб қоласан, агар айтмасанг то ўлгунингча биз сенга мадад бериб юрамиз,— дейишибди парилар.

Парилар чўпонга овқат беришибди. Чўпон овқатни еб кетаётди:

— Кетаман, аммо бу сирни ҳеч кимга айтмайман,— дебди.

Чўпон келиб молларини олиб овулга қайтибди. Овулдагилар сўрабди:

— Эй чўпон, нима сабабдан кеч қолдинг?

— Сизлар бугун менинг воқеанинг гувоҳи бўлганлигимни қаердан биласизлар! Лекин айтолмайман, чунки шолу чўлоқ бўлиб қо- ламан,— дебди.

— Ўша кўрган воқеани айт!— деб уни ҳол-жонига қўймабди улар. Чўпон айтмабди. Орадан бир неча кун ўтибди. Чўпон тоқат қила олмабди. Бир куни у одамларга дебди:

— Мен Турои Боло саҳросига мол ҳайдаб борган эдим. Қирққиз тоғидан бир дарча пайдо бўлди. Ажойиб аёлларни кўрдиму ҳушимдан кетдим. Бир пайт ҳушимга келиб қарасам, аёллар билан биргаликда тоғ ичида ўтирибман. У ер шундай гўзал боғ эдики, сув себарга устида чарх уради, себарга сув устида ўйнади, нимаики истасангиз ҳамма та- омлар тайёр эди. Парилар менга бир оз гўшту шўрва беришди. Кейин: «Биз билан бирга шу ерда қолу асло кетма», дейишди. Мен кўнмадим. «Молим бор, овулим бор, бола-чақам бор, жавоб беринглар, кетаман», дедим. Улар аввалига кетмагин, кетадиган бўлсанг, бизнинг сиримизни ҳеч кимга ошкор қилма, агар ошқора қилсанг, шолу чўлоқ бўласан, икки қўлу икки оёгингдан ажраласан дейишди.

Чўпон шу хикояни айтиши билан чўлоқ бўлиб қолибди.

Мен бола эдим, у кишини Чўлоқмирзо дейишарди, ўзи Шингдан эди, вафот этганми, тирикми, буни билмайман.

Дарҳақиқат, ўша тоғда қирқта қиз яшайди. Агар покиза, ҳаром лукма емаган, ўғрилиқ, ёмонлик қилмаган киши бўлса, ўша ерга борса қирққизни кўради.

САНДАЛ ДАРАХТИ

Бор экан-да, йўқ экан, қадим ўтган замонда бир деҳқон яшаб ўтган экан. Деҳқоннинг икки ўғли ва бир қизи бўлган экан. Қизнинг исми Майрамби бўлиб, ғоятда гўзал экан.

Бадавлат бой деҳқонга қўшни экан. Кунлардан бир кун бой уйлан- моқчи бўлибдию хизматкорларини тўплаб дебди:

— ' Менга Майрамбига ўхшаган гўзал бир қиз топинглар.

Хизматкорлар қўлларига темир ҳасса олиб, оёқларига ёғоч кавуш кийиб чиройли қиз қидириб чиқиб кетибдилар. Улар қидирибдилар, қидирибдилар, аммо ҳеч қаерда Майрамби сингари нозанинни учрата олмай қайтиб келиб, бойга шундай дебдилар:

— Мухтарам хўжайин, кавушимиз ғалвиру ҳассамиз нинадай бўлиб кетди, аммо бу оламда Майрамби сингари зебо қизни топа олмадик.

Бой бир оз ўйлаб турибди-да, дебди:

— Майрамбининг отасининг ҳузурига элчиликка боринглар, сон- саноксиз мол, кўплаб пул бераман, қизини менга берсин.

Бойнинг хизматкорлари деҳқонникига элчиликка келишибди.

— Хужайин кўплаб мол, саноксиз пул инъом этмоқчи, қизингни у кишига бергин,— дейишибди улар.

Майрамбининг отаси хотини ва катта ўғли билан маслаҳатла- шибди.

— Бадавлат бир бой қизимизга куёв бўлса, бунинг нима ёмон жойи бор,— дебди онаси.

— Яхши бўлади, бой амаки билан қариндош бўламиз,— дебди акаси.

Шундан кейин тўйга тайёргарлик кўра бошлабдилар. Қўй келтирибдилар, бугдой келтиришибди, жувоз тортиб, гурунч келтиришибди.

Бир коп гурунчни офтобга ёйган деҳқон қизи Майрамбини олдига қақариб дебди:

— Гурунчни пойлаб тур, яна қушлар келиб еб кетишмасин.

Майрамби, «хўб бўлади», дебди-да, гурунч олдига дўппи тикиб ўтирган экан, бир ола қарға олдига келиб қағ-қағлайверибди.

— Киш-э! Миямни единг-ку, ҳадеб қағ-қағлайверасанми,— дебди Майрамби.

— Кел, мени хайдама, бир оз гурунч еб қорнимни тўйғизиб олай, сенга бир хушхабарни айтиб бераман,— дебди қарға.

Қарға бир оз гурунч еб, қорнини тўйдиргач:

— Майрамби, Майрамби! Бу сенинг тўйингга келган сеп. Сени қўшнилариң бойга узатишмоқчи,— дебди.

Майрамби хафа бўлибди ва:

— Киш-э, шум хабарингни оғзингдан ел учирсин,— деб қарғани хдйдаб юборибди.

Қарға учиб кетибди.

Шу пайт бир товук жўжалари билан қаердандир пайдо бўлиб гу- рунчини ея бошлабди.

— Киш-э, қанақасан, бировнинг гурунчини сўрамасдан еявера- сан,— дебди қиз.

— Мени ҳайдама, бир оз қорнимни тўйғизиб олай, сенга бир хуш- хабар айтиб бераман,— дебди товук.

— Майли, ея қол,— дебди Майрамби.

Жўжалари билан қорнини тўйғизиб олгач, товук шундай дебди:

— Эй гўзал қиз, хафа бўлсанг ҳам, шодлансанг ҳам, бу гурунч тўйинг учун келтирилган, сени бой қўшнингга беришмоқчи.

Майрамби қаттиқ қайғурибди.

Киш-кишлаб товукларни ҳайдаб юборибди.

— Эй худо, бирон-бир гап бўлса керакки, бу жониворлар вайсаеп- ти. Нахотки ота-онам ва акаларим мени шу қари бойга узатишса, на- хотки улар менинг душманим бўлишса,— деркан Майрамби ўз-ўзича.

Ана шундай ўй-хаёллар билан диққати ошган қиз тиззасидаги ни- нани ерга урибди, юм-юм йиғлабди. Нина чинор дарахтига айланибди, ўсиб-ўсиб учи осонга тегибди.

Чинор танасига чирмашиб олган Майрамби деркан:

Сандал чўпу сандал чўп
Гапимга хўп дегин, хўп.
Баландга кўтар, баландга
Баландга кўтар, баландга.

Шундай дейиши билан чинор уни тепага кўтараверибди.

Бу воқеадан хабардор бўлган онаси жон талвасада чинор тагига келиб дебди:

— Жон қизим Майрамби, пастга тушгин, кимда-ким бирон гап айтган бўлса, ғирт номаъкул айтибди, туша қол, қизим.

Майрамби йиғи аралаш дебди:

Сандал чўпу сандал чўп,
Гапимга хўп дегил, хўп Баландга кўтар, баландга. Баландга
кўтар, баландга. Аввал эдинг она-дилбанд, Энди бўлдинг
ёғи-душман, Сандал чўпу сандал чўп, Баландга кўтар,
баландга.

Уйига қайтган она эрига дебди:

— Эй болаларнинг отаси, қизимиз кетиб қолди, ундан айрилдик.

Отаси ҳам шошилиб-югуриб келиб қараса, қизи жуда юқорилаб кетибди, нақ чинорнинг учига етиб қолибди.

— Жоним кизим, пастга туш, кишилар номаъкул гапни айтибди, кел, туша қол,— дебди.

Марямби зор-зор йиғлаб дебди:

Сандал чўпу сандал чўп,
Баланд кўтар, баланд кўтар
Аввал эдинг ота-дилбанд, Энди бўлдинг ёғи-душман
Сандал чўпу сандал чўп. Баланд кўтар, баланд кўтар.

Воқеадан огоҳ бўлган акаси чинор остига келиб фарёд чекиб дебди: — Синглим Марямби, тушгил, мен ғарибни ёлғиз қолдириб кетма. Марямби бўлса нолаю фиғон чекиб шундай дебди:

Сандал чўпу сандал чўп, Баланд кўтар, баланд кўтар, Бир вақтлар акам эдинг, Энди ёғи-душман бўлдинг, Сандал чўпу сандал чўп, Баланд кўтар, баланд кўтар,

Шундан сўнг кизнинг укасини чинор остига келтиришиб дебдилар:

— Опанг кетиб қоляпти, йиғла, ялингин, тушсин, бизларни ғариб қилиб ташлаб кетмасин,— дейишибди.

Бола зор-зор йиғлабди. Марямби укасини жудаям яхши кўраркан. Шунинг учун укасига ачиниб дебди:

Сандал чўпу сандал чўп, Гапимга хўп дегин, хўп. Тушир мени пастроққа, Тушир мени пастроққа.

Шундай дейиши билан чинор уни пастга тушира бошлабди. Ерга яқинлашиб келганда Марямби бир тола кокилини пастга туширибди- да:

— Кокилимнинг учини ушла, сени кўтариб оламан,— дебди.

Укаси кокилининг учини тутган экан, уни даст кўтариб гарданига ўтқазибди-ю:

Сандал чўпу сандал чўп, Гапимга хўп дегин, хўп. Баланд кўтар, баландга.

Баланд кўтар, баландга,— деб куйлай бошлабди.

Чинор уларни юкорига кўтариб кетаверибди ва ниҳоят ўзга бир мамлакатга элтиб қўйибди. Уларнинг олдидан кенг бир сахро чиқибди. Марямби: «Хайр, нима бўлса бўлди», деб укасини эргаштириб бир то- монга қараб кетаверибди. Улар йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар, очликдан тинкалари қурибди.

Шу зайлда кетаётиб ер ҳайдаётган деҳқонларга учрабдилар. Марямби укасини етаклаган ҳолда бир деҳқоннинг олдига бориб сў- рабди:

— Отахон, укам жуда очикди, ҳадеб нон сўрайди, ҳеч вақомиз йўқ. Сизда озроқ нон топилмайдими?

— Ноним бор, кизим,— дебди деҳқон.— Ҳу марза бошида чопо- ним остида нон, сув бор, бориб олгин-да, уканг билан егин.

Қиз бориб укасига сув ва нон олиб берибдию қайтиб мўйсафид олдига келибди.

— Бобожон, биз мусофирмиз, қаерга боришимизни билмаймиз, бизга йўл

кўрсатиб юборинг,— илтижо қилибди Марямби.

— Азиз болаларим, мана шу томонга қараб кетаверсангиз,— дебди чол кунчиқар томонни кўрсатиб,— олдингиздан бир кўл чиқади. У сувдан уканга берма, ўзинг ҳам ичма, чўчкага айланиб қоласизлар. Нарироқ борсанглар бир анҳор учрайди, ундан ҳам ичманглар, кийикка айланиб қоласизлар. Яна кетаверасизлар-кетаверасизлар, олдингиздан катта бир дарё чиқади, ана шу сувдан ичинглар.

Марямби укасини орқалаганича йўлга тушибди. Улар кетаверишибди-кетаверишибди ва ниҳоят бир кўлга етиб келишибди. Укаси сувни кўриши биланоқ дебди:

— Опажон, чанқадим, томоғим қақраб кетди, манави сувдан ичаман.

— У сувдан ичма, укажон,— дебди Майрамби,— чўчка бўлиб қо- ласан.

Улар яна йўлга тушиб кетаверишибди, ҳаво жуда иссиқ экан, чан- қаб кетишибди. Опа-укалар олдидан бир ариқ чиқибди. Сув шу дара- жада тиник эканки, остидаги шағаллар ялтиллаб кўриниб тураркан.

Марямби укасини ариқ лабига қўйибди-да, юз-кўл ювишга кири- шибди. Бола опасидан рухсатсиз сувдан ичган экан оҳуға айланиб қо- либди.

— Вой мен ўлай, шу сувдан ичдингми,— дебди Марямби қай- ғуриб.

У йиғлаб-йиғлаб укаси — оҳуча билан бирга йўлга тушибди. Узоқ йўл юргандан сўнг катта бир дарё лабига етибдилар. Марямби:

— Биз бу дарёдан қандай ўтамиз энди,— деб юм-юм йиғлай бош- лабди.

Шу пайт қаердандир бир қулон пайдо бўлиб, сўрабди:

— Ҳой қизча, нега бунчалик зор-зор йиғлайсан?

Марямби мунгли бир оҳ тортиб дебди:

— Биз мана шу дарёни кечиб ўтолмаётганимиз учун йиғлаяп- ман.

— Келинлар, менинг елкамга мининглар, сувдан ўтказиб қўя- ман,— дебди кулон.

Улар қулонни миниб дарёдан эсон-омон ўтишибди.

— Мана энди қаёққа борсанглар, кетаверинглар,— дебди кулон.

Марямби укасини олиб йўлга тушибди. Улар кетаверишибди-кета- веришибди ва ниҳоят бир сайлгоҳга етибди. Марямби новда ва шох- шаббалардан бир чайла қурибди ва унинг яқинига тузоқ қўйиб қўйиб- ди. Ногоҳ бир каклик илинибди. Марямби паррандани олиб, ковуриб ебди.

Ўша куни подшоҳи олам овга чиққан экан. Подшонинг лочини икки какликни қувлаб келиб Марямбининг чайласига кириб қолибди. Унинг орқасидан келган бир навкар какликларни тутиб олибди. Ўтибор бе- риб қараса, чайланинг ичида бир гўзал киз ўтирган эмиш, унинг олдида бир охуча ҳам турганмиш, хайратдан донг қотиб қолган навкар бир оз қараб турибди-да, сўрабди.

— Эй қиз, кимсан? Одам жинсидансанми ёки парию паризод- мисан?

— Ох, тоғажон, мен инсу жинсдан ҳам эмасман, пари ёки паризод ҳам эмасман, оддий, хок билан тенг инсонман.

— Замин бандаси бўлсанг, бу кимсасиз даштда нима қилиб юриб- сан?— яна сўрабди навкар.

— Ночорликдан шу биёбонда манзил курдим,— жавоб берибди қиз.

— Ана шу олдиндаги оловда шу какликларни пишириб бер, шо- химга элтаман,— илтимос қилибди навкар.

— Хўп бўлади,— дебди-да, какликларнинг патини юлиб тозалабди. Какликларнинг бирини Марямби, иккинчисини навкар оловга тутиб- дилар. Шу пайт навкар Марямбининг нозанин ҳуснига тикилиб қара- ган экан, хушидан кетибди, қўлидаги каклик кулаб қулга беланибди.

Марямби паррандани қиёмига етказиб пиширибди. Ҳалиги навкар пиширилган какликларни олиб подшо олдига борибди. Подшо қараса какликнинг бири зўр пиширилгану иккинчиси қулга беланган эмиш.

— Ҳой навкар, бу какликларни қаерда пиширдинг, оловни қаердан олдинг?— сўрабди подшо.

— Ўзим пиширдим, подшоҳи олам,— жавоб берибди навкар.

— Йўк, ростини айт, сен бунақа қилиб пишира олмайсан, рост га- пирмасанг, жазолайман,— дебди подшо.

— Ёлғон гапириб нима қилардим, шохим,— дебди навкар,— анави ерда бир соҳибжамол қиз бор экан, ўша пишириб берди. Мусофир қиз экан, қаерга боришини билмасмиш.

Подшо навкарга от берибди-да, дебди:

— Тез бориб, у қизни менинг олдимга келтир.

Навкар Марямбининг олдига келибди ва отдан тушиб, дебди:

— Азиз синглим, подшо мени сени олиб келгани юборди.

— Подшо мени нима қиларкан?— сўрабди Марямби.

— Сен билан қариндош тутинмоқчи.

— Мен бир бечора мусофирман. Агар подшоҳ мени ўзига қардош қилмоқчи бўлса, борганим бўлсин,— дебди Марямби. У шундай деб- дию отга миниб, укасини олдига олиб, подшо ҳузурига борибди. Под- шо Марямбига назари тушиши билан севиб қолибди ва укаси билан уйига олиб кетибди. Подшо бир неча кун тўй бериб, Марямбини ўзига никоҳлаб олибди.

Подшонинг бошқа икки хотини ҳам бор экан. Улар, «шоҳ уни се- вади, бизни ёқтирмайди», деб рашк қиларкан.

Орадан бир неча вақт ўтгач Марямби ҳомиладор бўлибди. Ою куни яқинлашган кезларда подшонинг кўнгли ов тусаб қолибди. У овга ке- тиш олдидан катта хотинларини чақириб, бола туғилиши билан яхши парвариш қилишни буюрибди.

Кундошларнинг рашки чандон ортиб туғилажак гўдакни йўқот- моқчи бўлишибди.

Бойнинг чорбоғидан катта анҳор ўтган бўлиб, унинг лабида улкан бир чинор ўсаркан. Кундошлар ана шу чинорга аргумчоқ боғлашиб, Марямбини унга ўтқазиб учира бошлабди. Шу пайт бой хотинларнинг бири аргумчоқни кесиб ташлабди. Арқон узилиб, Марямби сувга ту- шиб оқиб кетибди. Марямби анҳорга қулаганда бир тола кокили сув бўйидаги шохга илиниб узилиб қолибди. Марямбининг укаси бу жудо- ликдан зор-зор йиғлайверибди.

Подшонинг овдан қайтадиган кунлари яқинлашибди. Подшонинг хотинлари кўп-лаб юпка нон ёпиб, офтобда қуритишибди. Қотган нон- ларни кўрпача тахламлари орасига жойлашибди. Катта хотини ўзини касалликка солиб, ўша қотган нонлар жойлаштирилган кўрпага ўраниб ётибди.

Подшо келибди. Уни ўртанча хотини пешвоз олибди.

— Бизнинг кичик хотин қаерда, нега у мени кутгани чиқмади,— сўрабди шох.

— Кўйинг-э, ўша хотинингизни, худо кўтарсин ўша ажинани. У девми, парими билмадим, сизнинг орқангиздан чиқиб кетувди — гум- дон бўлди. Яхшиси, катта хотинингизнинг аҳволдан хабар олинг, ўлай деб ётибди.

Подшо катта хотинининг олдига кирса, ҳақиқатда ҳам қаттиқ касал ёт- ганмиш: уёқ-буёғига ағанаса қовурғалари қасир-қусур овоз чиқарар эмиш. Подшо хайрон бўлибди ва хизматкорларига буюрибди:

— Бу қандай бедаво дард бўлди. Тезда мулла келтиринг — ўқисин, табибни чақиринг — даволасин.

— Менга табиб ҳам, мулла ҳам керак эмас, ана шу кийик боласини сўйиб берсангиз, ўшанинг гўштини есам, тузаламан,— дебди бойхотин.

Подшо икки жаллодга оҳуни сўйишни буюрибди. Жаллодлар Ма- рямбининг укасини келтириб, қўл-оёқларини боғлаб ётқизишибди. Улар кийикчани энди сўйишмоқчи экан, у тилга кириб дебди:

— Мени сўймай туринг, жуда чанқаб кетдим, бир қултум сув ичиб олай.

Жаллодлар охучани банддан бўшатишибдилар. У анҳор бўйига ке- либ, сувга қараб:

— Опажон, мени энди сўйишмоқчи,—дебди. ; _____

Укасининг ноласини эшитган Марямби сув остидан шундай дебди:

Шоҳхусайним, куйинма, Моҳхусайним, куйинма. Чинор шохига қара, Кокилим бўлди пора. Ҳар ким сени ўлдирса, Ғунча каби сўндирса. Ўтмас бўлсин пичоғи, Сени сўйган чоғи.

Шундан сўнг охуча келиб:

— Ана энди мени сўяверинг,— дебди.

Жаллодлар кийикчанинг қўл-оёғини боғлаб, ётқизиб бўғзига пичоқ тортган эканлар, кесмабди. Охуча яна илтижо қилибди:

— Мени қўйиб юборинглар, бир култум сув ичиб олай.

Жаллодлар уни қўйиб юборишибдию орқасидан кузатиб боришибди. Охуча анҳор бўйига келиб, сувга қараб нола чекибди:

— Опажон, мени ўлдиришмоқчи.

Сув ичидан яна қуйидаги овоз чиқибди:

Шоҳхусайним, куйинма, Моҳхусайним, куйинма. Чинор шохига қара, Кокилим бўлди пора. Ҳар ким сени ўлдирса, Ғунча каби сўлдирса, Ўтмас бўлсин пичоғи, Сени сўйгани чоғи.

Бу воқеани кузатган жаллодлар тезлик билан подшо олдига бори-шибди ва дебдилар:

— Эй подшоҳи олам, бу охучани сўйиш мумкин эмас, бу ерда бир сир бор, орқасидан анҳор бўйига борсак, сув ичидан аллақандай овоз чиқди.

Подшо хизматкорларига дарёдаркаш^{II} келтириб, тезлик билан анҳор сувини қуригишни буюрибди.

Дарёдаркаш келиб бир симирганича анҳор сувини қуригибди. Ан-ҳор тубида хужра турганмиш. Хужра ичида икки яшил бешик бўлиб, Марямби бешиклар орасида дўппи тикиб ўтирганмиш. Бешикларда иккита соҳибжамол чақалоқлар ухлаб ётганмиш. Охуча опасини қўри-ши билан шодлигидан аслига қайтиб қолибди. Опасининг бўйнидан кучоқлаганча хурсандлигидан юм-юм йиғлабди.

^{II} Дарёдаркаш — тожик халқ эртақларининг қаҳрамонларидан. У ҳар қандай дарё ё қўлни домга тортиб қурита олади.

Бу ходисадан хайрон бўлган подшо Марямбидан ҳол сўрабди. Марямби бўлган воқеани гапириб берибди. Подшо катта хотинларини байталлар думига боғлаб, орқасидан айғирларни кўйиб юбориб, бурда- бурда қилишни буюрибди.

Марямби билан укаси халқ орасида шухрат қозонибди. Шу вақтга- ча тирноққа зор юрган подшо бу покиза хотиннинг қутлуғ пойи қада- мидан фарзандли бўлганидан хурсанд бўлибди. У жуда катта тўй қилибди. Сиз бу ерда эдингиз, биз у ерда қанду майиз, нону палов едик.

СОДИҚЖОН

Бир мамлакатда подшо ва унинг вазири бўлиб, вазир жуда доно киши экан. Шу мамлакатда кекса бир балиқчи яшаркан. Балиқчининг Содикжон исмли ўғли бўлган экан. Йигит жуда чиройли экан. Дунёда ҳусн бобида унга тенг келадиган киши йўқ экан. Кунларнинг бирида кекса балиқча оламдан ўтибди. Содикжонга онаси дебди:

— Эй болам, бу аҳвол билан тирикчилик ўтказиб бўлмайди, бориб балиқ тутиб кел.

Йигит онасининг гапини эшитгач, подшо саройига борибди. Подшо Содикжонни кўриб дебди:

— Жуда яхши бола экан, унга бирон иш бериш керак.— Шу маҳал вазир кириб келибди.

— Эй, вазир, мана бу йигитчага қандай юмуш бериш мумкин?— дея вазирга мурожаат қилибди. Вазир дебди:— Содикжонга бирон-бир вазифани топшириб бўлмайди, чунки у камбағаллар тоифасидан. Бориб отаси каби балиқчилик қилаверсин.

Содикжон жуда хафа бўлиб уйига қайтибди ва онасига дебди:

— Эй она, отамнинг балиқ тутадиган асбобларини менга топиб беринг.

Онаси балиқчилик асбобларини келтириб ўғлига берибди. Бола дарё лабига бориб сувга қармоқ ташлабди. Минг хил товланиб турган балиқ қармоққа илинибди. Бола, агар бу балиқни пишириб есам, увол бўлади, жуда чиройли экан, деб ўйлабди. Бир челақни сувга тўлғазиб балиқни унинг ичига кўйиб юборибди. Балиқ худди тилладай нур со- чаркан, у ҳақиқатан ҳам тилла балиқ экан. Йигит балиқни подшонинг олдига олиб бориб дебди:

— Сен учун битта балиқ келтирдим.

Подшо Содикжоннинг кўлидан балиқни олиб, унга бир товоқ тилла берибди. Бола уйига келиб дебди:

— Эй она, кўрдингми, мен қанча тилла келтирдим.

Энди гапни подшодан эштайлик. Вазир дебди:

— Эй подшоҳ, агар Содикжонга иш берганингда сенга зарар келтирарди.

Бугун эса сенга тилла балиқ келтирибди. Бу балиқ учун бош- қа яна бир нарса ҳам керак. Бир мамлакатда рангли сув бор, ана шу сувдан келтирилсаю унинг ичига тилла балиқни кўйиб юборсанг, бутун шаҳарга етгулик ёруғлик тарқатади.

Подшо дебди:

— Эй вазир, рангли сувни бизга ким олиб келади?

— Уни Содиқжон олиб кела олади, холос,— дебди вазир.

Подшо Содиқжонни чақиртирибди. Содиқжон подшонинг олдига келиб тавозе килибди. Подшо дебди:

— Эй, Содиқжон, бориб бизга рангли сув келтиргин.

Содиқжон хафа бўлиб подшо саройидан чиқиб, онаси қошига келибди ва шунчалик йиғлабдики, кўзларидан ёш ўрнига қонлар оқибди. Онаси ўғлидан сўрабди:

— Нега йиғлайсан?

— Мен йиғламай, ким йиғласин? Подшо менга рангли сувни олиб келишни буюрди,— дебди Содиқжон.

Унинг бир чорбоғи бор экан. Ўша чорбоққа бориб, у ердаги катта тош супа устида ухлабди.

Энди Кўхи Қоф ортида яшовчи Сухсур паридан эшитайлик.

Кунларнинг бирида киз бошига турфа хил рўмолларни ташлаб, ўзини ойнада томоша қилибди. У ўзининг гўзаллигига шу қадар қойил қолибдики, асти қўяверасиз.

— Агар кимки худди ўзимга ўхшаш гўзал йигитнинг суратини топиб келтирса, етти хазинамдаги олтинни унга тортиқ қиламан,— дея париларга фармон қилибди у.

Парилар турли томонларга жўнаб кетишибди. Икки пари ҳалиги чорбоғ устидан учиб ўтаётиб бир чирокни кўриб қолибди ва боғ ичига киришибди. Қарашса бир гўзал йигит тошсупа устида ухлаб ётганмиш.

Улар Содиқжонни астагина кўтариб тахтиравон устига қўйишибди ва Сухсур парининг боғига келтиришибди. Бола уйғониб қараса, ўзининг боғи эмас, бошқа боғда ётибди. У кўриб кетибди. Бир оздан кейин астагина боғ ичига кириб қараса, турли таомлар тайёрлаб қўйилганмиш. Овқатлардан еб қорнини туйғазибди. Боғда кичкинагина оқ хужра бор экан, ўша хужрага кириб, кўрпача устида уйқуга келтибди.

Энди Сухсур парининг қизларидан эшитайлик. Парилар турли мамлакатлардан турлича сурат келтирибдилар, аммо уларнинг ҳеч бири киз хуш кўрмабди. У диққат бўлиб беш юз пари билан боққа қирибди. Шу пайт унинг димоғига замин одамнинг хиди урилибди. Сухсур пари дебди:

— Бизнинг боғимизда ким бор?

Ҳалиги икки пари шундай дейишибди.

— Эй бибижон, сиз хона ичини бир томоша қилинг, гўзал йигит ётибди, агар хушламасангиз, бир соатда олиб бориб нобуд қиламиз.

Сухсур пари уйига бош суқибдию Содиқжонни кўрибди. Бир кўришдаёқ ошиқ бўлиб қолибди. Кейин париларга буюрибди:

— Сизлар боғдан кетинглар.

У уй ичига кирибди. Йигитнинг оёғидан елкасигача силаб-сийпа-лабди, бола уйғонмабди. Содиқжоннинг қўлини ушлабди, уни туртиб уйғотибди. Йигит дебди:

— Сен кимсан, номаҳрам қўлларингни менинг қўлимга нега текиз-япсан?

Киз дебди:

— Мени Сухсур пари дейишади, тур, суҳбат курайлик.

Содиқжон ўрнидан турибди. Улар қўлларини бир-бирларининг бўйинларига ташлабдилар. Лабларидан ширин-ширин бўсалар оли- шибди. Шунда Содиқжон дардли қалбидан чуқур оҳ тортибди. Сухсур пари сўрабди:

— Эй Содиқжон, мендан ҳам чиройлироқ ёринг борми, бунчалар оҳ тортасан?

— Сендан чиройли ёрим йўқ, лекин подшо мени бошқа бир нарсага юборган.

— Нимага юборган эди?— сўрабди Сухсур пари.

— Подшо мени рангли сувни топиб келишга юборган.

— Эй нодон бола, рангли сув қаерда эканлигини биласанми?— Унга етиш учун пиёда бир йил юрасан,— дебди Сухсур пари.

— Мен рангли сувни кўрмаганман, аммо қаерда бўлса ҳам топа- ман,— катъий таъкидлабди Содиқжон.

— Эй азизим, сен ғам ема, мен сувни бир соатнинг ичида шу ерга келтираман,— дебди Сухсур пари.

Қиз париларини чақириб буюрибди:

— Мана шу чойнакдаги сув қайнагунча ҳар битталаринг бир ши- шадан рангли сув олиб келасизлар, агар олиб келмасаларинг бошла- рингдан умид узинглар.

Беш юзта пари худди кабутарлардек осмонга парвоз қилибди. Чой- накдаги сув қайнагунча уларнинг ҳар бири биттадан шишада рангли сув келтиришибди.

Содиқжон деди:

— Эй Сухсур пари қиз, энди мен бу ердан кетишим керак.

Икки пари Содиқжонни тахтиравонга ўтказишибди. Сухсур пари сочидан бир толасини узиб Содиқжонга бериб дебди:

— Қаерда бошингга мушкул иш тушса, шу сочни тутат, мен ҳозир бўламан.

Парилар йигитни кўтариб осмонга парвоз қилишибди. Уни ўз бо- ғига олиб бориб қўйишибди. Беш юз шишадаги рангли сувни ҳам ёнига териб қўйишибди.

Бола онаси олдига борибди. Онаси дебди:

— Эй, болам, уйқудан қачон турдинг?

— Она,— дебди у,— уйқудан ҳозир уйғондим.

Содиқжонга онаси дебди:

— Эй Содиқжон, рангли сув олиб келмаган бўлсанг подшога нима жавоб берасан?

— Она, подшо олса мендан рангли сув олади, жонимни олмайди- ку,— жавоб берибди ўгли.

Хабарчи подшога Содиқжоннинг рангли сув келтирганлигини ет- казибди. Подшо унга кўпгина совға-салом берибди. Подшо Со- диқжоннинг йўлига пояндоз солибди, йигит подшо ҳузурига борибди.

— Содиқжон, рангли сув келтирдимми?— сўрабди шох.

— Беш юз шишада рангли сув келтирдим, вазирга айтинг, бориб олиб келсин,— таъкидлабди Содиқжон.

Подшо вазирга сувни келтиришни буюрибди. Вазир ноилож бозор- га борибди, беш юз мардикорни олиб, ҳар бирига беш тангадан бериб чорбоққа келибди. Мардикорлар шишалардаги рангли сувларни кўриб дейишибди:

— Ҳой, вазир, берган олтинларингни олавер, шишаларни кўтариб боришга бизнинг кучимиз етмайди.

— Яна биттадан олтин танга бераман, — дебди вазир.

Мардикорлар шишаларни подшо саройига олиб келишибди. Подшо уларни кўриб хайрон қолибди.

Рангли сувни ҳовузга қуйиб унинг ичига тилла балиқни қўйиб юбо-рибдилар. Подшонинг ҳовлиси шундай ёришиб кетибдики, энди чи-роқнинг ҳам ҳожати бўлмай қолибди. Подшо Содикжонга бир хазина олтин берибди. Йигит тиллаларни уйига олиб келиб онасига дебди:

— Эй она, шундай уйлар курдирингки, бунақасини ҳатто подшолар ҳам кўрмаган бўлсин.

Энди гапни вазирдан эшитайлик.

Вазир подшога дебди:

— Эй подшо, кўрдингизми Содикжон қандай ажойиб нарсаларни олиб келди. Яна бир нарса бор, агар ўшани ҳам топиб келса, бутун йўллар ҳам равшан бўлиб кетарди.

— Эй вазир, қани айт-чи, нима экан у?— сўрабди подшо.

— Айтмайман, агар айтсам, сиз мени Содикжонга душмансан дей-сиз,— тихирлик қилибди вазир.

— Эй вазир, гапир,— деб фармон берибди подшо.

— Мен сизга айтсам, шоҳим, оламда тош ҳовуз деган нарса бор. Агар ўшани ҳам Содикжон олиб келса, рангли сувни унинг ичига қуйиб, тилло балиқни унинг ичига қўйиб юборсангиз номингиз оламда боқий қолади.

Подшо Содикжонни чақиритишни буюрибди. Содикжон подшонинг олдига келиб таъзим қилибди.

— Сенга тош ҳовузни келтиришни буюраман,— дебди подшо. Содикжон уйга бориб онаси олдида юм-юм йиғлабди. Шунда кам-пир сўрабди:

— Эй болам, нега мунча йиғлайсан?

— Подшо менга тош ҳовузни келтиришни буюрди,— жавоб берди ўғли.

Содикжон уйдан чиқиб, ўз боғига борибди. Яна ўша тошсупа устида уйкуга кетибди.

Шаҳболи пари Кўҳи Қоф ортида қимматбаҳо либосларини кийибди, ажойиб рўмолларини бошига илибди ва ойна олдига келибди, ўзи унда жуда гўзал кўринибди. Шунда париларни тўплаб дебди:

— Кимки ҳуснда менга тенг келадиган гўзал йигитни топиб келса, етти хазина тилломни унга бераман.

Парилар осмонга кўтарилишибди. Иккита пари Содикжоннинг боғи устидан учиб ўтаётди, тошсупа устида ухлаб ётган йигитни кўриб қолишибди. Улар йигит олдига тушиб, уни тахтиравонга ўтказишиб осмонга олиб чиқиб кетишибди.

Шаҳболи парининг боғига йигитни олиб келишибди.

— Албатга, шоҳим,— дебди Содикжон.

— Тошҳовуз ҳозир қаерда?— Яна сўрабди шоҳ.

— Чорбоғим ичида, аммо жуда чарчадим, сиздан илтимос, уни ва- зир олиб келсинлар.

Вазир ўрнидан туриб, уйидаги бор молу мулкани, еру сувни сотиб пул қилибди. Бозордан мингта мардикор олиб уларни тошҳовуз олдига бошлаб келибди. Мардикорлар тошҳовузни ўрнидан кимирлата олмабдилар.

— Эй Содикжон, уни ҳеч ким кўтариб кела олмади, ўзинг бориб олиб кел,— буюрибди подшо.

Содикжон дебди:

— Эй подшоҳи олам, минг мардикор кўтариб кела олмаган тошҳо- вузни бир ўзим қандай олиб келаман.

— Жойидан қандай олиб келган бўлсанг, бу ерга ўшандай олиб келсан,— дебди подшо.

— Бўлмаса кечқурунгача муҳлат беринг.

Подшо ҳовузга жой ҳозирлабди. Кеч кирибди. Содикжон Шаҳболи пари қиз сочи толасини тутатибди. Қиз барча парилари билан етиб ке- либди. Ҳовузни олиб бориб подшонинг саройига қўйишибди. Эрталаб подшо ўрнидан туриб ҳовузни томоша қилибди, рангли сувни олиб ке- либ балиқ билан бирга тошҳовузга қўйиб юборишибди. Ҳовуз шунча- лик мавжланибдики, подшо шаҳрининг атрофи бир чақиримгача ёри- шиб кетибди. Вазир подшога яқинлашиб дебди:

— Кўряпсизми, шоҳим, мен сизнинг зарарингизга иш қилмайман. Агар яхшилик дарахтини ҳам келтириб ҳовуз лабига ўтказилса, ово- зангиз оламга дoston бўлади.

— Уни ким олиб кела олади?

— Содикжон,— дебди вазир.

Подшо Содикжонни чақиртириб шу ишни буюриб дебди:

— Агар ана шу топширигимни ҳам бажарсанг, ҳазинадаги ҳамма олтинни сенга бераман.

Содикжон рози бўлиб уйига кетибди. Анча муддат йиғлаб ўтириб- ди. Тўсатдан Сухсурпарининг соч толасини тутатиш эсига келибди. Уни тутатган экан, қиз лашкари билан пайдо бўлиб сўрабди:

— Сенга нима керак?

Йигит дебди:

— Подшо яхшилик дарахтини олиб келишни буюрди.

Қиз лашкарига фармон берибди:

— Яхшилик дарахтини олиб келиб ҳовуз лабига ўтқазинглар.

Ўзи эса йигит билан боққа кириб кетибди. Парилар шу кечаёқ ўша дарахтни олиб келиб ўтқазибдилар ва Содикжон билан хайрлашиб жўнаб кетибдилар.

Подшо эрталаб туриб қараса, тошҳовуз лабида ажойиб бир дарахт ўтқазилган бўлиб, унинг ҳар бир япроғи юз хил товланармиш.

Подшо вазирдан бу қандай дарахт эканлигини сўрабди. Вазир бу ўша яхшилик дарахти эканлигини айтибди. Подшо ниҳоят хурсанд бўлиб дебди:

Содиқжонни чақириб келибдилар. У подшонинг хузурига ки-рибди. Подшо бор хазинасини Содиқжонга берибди.

Вазир подшога дебди:

— Ҳамма хазинани Содиқжонга бердингиз, энди биз нимани еймиз?

Шундан сўнг вазир Содиқжонни йўқотиш пайига тушибди.

Кунлардан бир кун вазир подшога дебди:

— Яна ажойиб бир нарса бор, агар ўшани ҳам Содиқжон олиб келиб берса, бутун олам сизники бўлади.

— Эй вазир, гапир, ўша нарса нима экан?— сўрабди подшо.

— Яман подшосининг қизи, унинг номи Нестандаржаҳон,— жавоб берибди вазир.

— Содиқжонни чақиринглар,— хизматкорларга бақирибди подшо. Содиқжонни чақиривишибди, у подшонинг хузурига келибди.

— Эй Содиқжон, энди сен Яман подшосининг қизи Нестандаржаҳонни менга келтириб берасан,— дебди подшо.

— Менга учта эшак, учта бўрдоқи қўй, қирк тўққизта нон беринг,— дебди йигит.

Подшо Содиқжонга учта эшак, учта бўрдоқи қўй ва қирк тўққизта нон берибди. Содиқжон уларни эшакка юклаб йўлга тушибди.

Дарёдан ўтиб, сув бўйлаб кетаверибди. Ўн икки кеча, ўн икки кун дуз йўл юргач, бир ўрмонга етибди. Қараса, йўл бошида худди тоғдай келадиغان бир киши ухлаб ётибди, унинг устидан ўтишнинг ҳеч иложи йўқ экан. Содиқжон қанча уринмасин ўта олмабди. Шунда у таёқни айлантириб унинг оёғига чунонам туширибдики, хаёлида ҳалиги одамнинг оёқлари синиб кетгандай бўлибди. Лекин у одам фақат уйқудан уйғонибди холос ва оёқларини қашлаб дебди:

— Қанақа пашшасан, келиб-келиб менинг оёқларимни чақасан?

У ўрнидан туриб, Содиқжонга разм солиб томоша қилибди. Содиқжон сўрабди:

— Сен кимсан, нега йўлнинг ўртасида ётибсан?

— Мени еб тўймас полвон дейишади.

— Қаердан келяпсан?— яна сўрабди Содиқжон.

— Подшонинг қизи Нестандаржаҳонга ошиқ бўлиб қолиб, унинг юртига бордим. Қанча уринсам ҳам уни кўра олмадим. Содиқжон фалон кунни ўша қиз мамлакатига бораркан деб эшитдим ушанга шерик бўлсам, зора Содиқжоннинг баҳонаси билан қизни кўриш муяссар бўлса деб кутиб ётувдим,— дебди паҳлавон.

— Мен Содиқжонман, тур, кетдик!— дебди йигит.

— Жуда очман, юришга мадорим йўқ,— дебди еб тўймас полвон. Содиқжон сўйилган қўйнинг нимтасини тўққиз нон билан унга берибди. Қолган овқатларини эшакка ортиб кетаверибдилар.

Бир кеча-кундуз йўл юрибдилар. Йўлда яна ухлаб ётган бир одамга йўлиқибдилар. Ўрнидан турғизишибди.

— Кимсан? Отинг нима?— сўрабди Содиқжон.

— Менинг номим Ожи Дарёдаркаш Дарёсимирувчи.

— Қаердан келяпсан?— яна сўрабди Содиқжон.

— Мен подшонинг қизи Нестандаржаҳон шахридан келяпман,— жавоб берибди Дарёсимирувчи.— Мен шу бугун Содикжон ўша қиз мамлакатига бораркан, деб эшитдим. Ўшани кутиб ўтирибман.

— Мен Содикжон бўламан, ўрнингдан тур!

— Қорним жуда оч, кимирашга мажолим йўқ.

Содикжон қолган яримта қўйни тўққиз нон билан унга берибди. Дарёсимирувчи тўйибди.

— Менинг йўлимда туришингдан мақсадинг нима?— яна сўрабди Содикжон.

— Мен подшо кизи Нестандаржаҳонга ошиқ бўлганман. Содик- жон билан борсам, Содикжон уни менга кўрсатади деб ўйлайман.

— Ундай бўлса, кетдик.

У ўрнидан турибди ва Еб тўймасга дебди:

— Сен хизматингни ўтадинг, Содикжонни энди мен кўтариб бо- раман.

Дарёсимирувчи Содикжонни орқасига кўтариб олибди. Улар уч ки- ши бўлиб кетаверишибди.

1?ир кеча-кундуз йўл юришгач, Содикжон қараса йўлда яна бир ки- ши ётибди. Уни уйқудан уйғотиб сўрабди:

— Сен кимсан, йўл устида нима қилиб ётибсан?

— Мени отган ўқи зое кетмайдиган Ўқ отар дейишади.

— Қаерга боряпсан?— яна сўрабди Содикжон.

— Мен подшонинг кизи Нестандаржаҳонни севиб қолганман. Унинг шахрига кизни кўриш учун бордим, аммо кўра олмадим. Со- диқжонни ўша подшо кизи шахрига борар экан деб эшитиб, унинг йўлида ^пойлаб ётибман,— жавоб берибди Ўқ отар.

— Ўрнингдан тур, мен Содикжон бўламан, кетдик.

— Жуда очман, юрарга мадорим йўқ,— дебди паҳлавон.

Содикжон бир қўй билан тўққиз нонни унга берибди. Ўқ отар овқатланиб бўлгач, шерикларига дебди:

— Сизлар хизматларингни ўтаб бўлдинглар, энди Содикжонни мен орқалаб олай.

Шундай дебди-ю, Ўқ отар Содикжонни опичлаб олиб йўлга тушиб- ди. Улар Нестандаржаҳоннинг юртига етиб келишибди. У ерда бир ғор бор эди. Полвонларни Содикжон ўша ғор ичига киритиб қўйибди, қол- ган овқатларини ҳам шу ерда қолдирибди. Ўзи шаҳарга кириб бориб, бир кампирнинг эшигини қоқибди:

— Онажон,— дебди у,— шу кеча тунашга жой беринг, мусо- фирман.

— Кулбамга ўзим зўрға сиғаман, сенга жой йўқ,— дебди кампир. Содикжон кампирга тилла танга узатибди.

— Яхшигина жойларим бор, келақол, болам,— дея ичкарига так- лиф қилибди кампир.

Кампир йигитни ичкарига олиб кириб, яхши кўрпачалар солибди, турли-туман овқатлар келтирибди, кейин Содикжондан сўрабди:

— Эй болам, қаердан бўласан, буёқларда нима қилиб юрибсан.

— Мен Дамашқ шахридан келяпман,— дебди Содикжон.

— Дамашқ шахридан нима учун келдинг?

— Подшо кизи Нестандаржаҳонни олиб кетгани келдим.

— Подшо кизи Нестандаржаҳонни олиб кета олмайсан. Подшо-нинг шартни бор, ким ана шу шартни бажарса қизни ўша олади. Шаҳар четига қўрганни кўряпсанми? Подшонинг шартини бажара олмай ҳалок бўлишган одамларнинг бошидан қурилган. Подшонинг қизи пўлат сим билан ўралган уй ичида яшайди,— деби кампир.

Содиқжон ўрнидан туриб бозорга бориб қирқта мардикор ёллабди. Қизнинг уйи томон ер остидан йўл қазитибди ва қиз хонасига тешиб кирибди. Қараса, ниҳоятда соҳибжамол қиз экан. Содиқжон уни бир кўришдаёқ ошиқи шайдо бўлиб қолибди. Қиз уйқудан уйғониб қараса бир шаҳар хирожига арзийдиган йигит қаршисида турибди. Қиз ҳам бир боқишда унга ошиқ бўлибди.

— Эй йигит, кимсан, қаердан бўласан?—дебди қиз.

— Мен Дамашқ шаҳридан бўламан.

— Бу ерга нега келдинг?

— Сени кўргани келдим. Мана, юзингни кўрдим, энди мамлака- тимга кетаман.

— Мени ўзинг билан олиб кет.

— Отангнинг шартни бор, ана шу шартни бажармагунча сени олиб кетолмайман.

— Отамнинг шартни жуда оғир, бажаролмайсан,— дебди қиз.

— Агар мени севсанг, отангнинг шартларини айт!

— Майдонда отамнинг бир кундаси бор. Унинг устига болта қўйилган. Ўша болта билан бир уришда кундани тенг иккига бўла- сан — бу биринчи шартни. Иккинчи шартни шуки, бир пўлат уйга ўт ёқади, уй кип-қизил оловдай чўғ бўлади. Кимки ана шу уй ичида эрта- лабгача ўтириб чиқса, иккинчи шартни бажарган бўлади. Учинчи шартни бажариш учун бир ҳўкиз, қирқта қовурилган барра, қирқ тўққиз нонни бир кечада ейишинг керак. Тўртинчи шартни шуки,— дебди қиз,— сербарг дарахт шохлари орасига бир тухумни илиб қўяди. Ким- ки уч чақирим масофадан ана шу тухумни урса шартни бажарган ҳисобланади. Бешинчи шартни: чиройли келинларни уйларида олиб чи- қади-да, шартларни бажардингми, энди севгилингни танлаб ол, дейди.

— Ўшанда сен қандай кийимда бўласан?— сўрабди йигит.

— Менинг устимда бўз кўйлак, оёғимда эски чорик, оқ эшакка ми- ниб олган бўламан.

Содиқжон шартларни билиб олиб, келган йўли билан яна кампир- нинг уйига қайтибди.

Эртасига у подшонинг шартлари бажариладиган майдонга келибди. У ерга қўнғироқ илинган экан, уни чалибди. Подшо қараса, қўнғироқ остидан бир ёш йигит турибди.

— Эй бола, нима мақсадда келдинг?— сўрабди подшо.

— Мен сенинг шартларингни бажаргани келдим.

— Ширин жонингга қасд қилма, менинг шартларим оғир.

— Шартларингни айтавер!

— Менинг бир шартим шуки, болтани олиб ўша кундани шундай ургинки, кунда тенг иккига бўлинсин,— дебди подшо.

Йигит болтани олиб кундага зарб билан чунонам урибдики, кунда тенг иккига бўлиниб кетибди. Подшонинг биринчи шартни бажарилиб- ди. Подшо одамларига фармон берибди:

— Қирқ уловда қуруқ ўтин келтириб ўша пўлат уйга ўт ёқинлар, токи кип-қизил чўғ бўлсин.

Пўлат уйга ўт ёқибдилар, уй кип-қизил бўлибди. Содикжон Дарё- симирувчи олдига борибди:

— Эй Дарёсимирувчи, намози шомда ана шу дарё сувини симириб келасан, мени олов хонага қамаб қўйишади,— дебди.

Йигит қайтиб келиб оёғига тош боғлабди. Намози шом бўлганда чўғдай хона ичига кирибди. Подшо одамлари уйни қулфлаб кетишиб- ди. Дарёсимирувчи битта дарё сувини симириб келиб кизиб турган уйга соча бошлабди. Уй муздек бўлибди. Содикжон совукдан қалтираб дебди:

— Подшо шу кеча яна озгина ўтин берганида ёқиб исиниб олардим.

Эрталаб подшо одамлари келиб уй эшигини очишса, Содикжон со- вуқдан қалтираб ётибди.

Подшо дарғазаб бўлиб дебди:

— Бир молни сўйинглар, қирқта барра билан қўшиб пиширинглар, қирқ тўққиз нон билан бир уйга олиб боринглар.

Айтилган нарсаларнинг ҳаммасини бир уйга келтириб қўйишибди. Содикжон Еб тўймаснинг олдига бориб дебди:

— Эй еб тўймас, таом ейишга ҳозирлан!

— Сен ғам ема, мен доим тайёрман,— жавоб берибди Еб тўймас. Содикжон келиб уй ичига кирибди. Яна эшикни қулфлаб кетибди- лар. Намози шом ҳам бўлган эдики, Еб тўймас келибди. Уйнинг мўри- часи бор экан, у оғзини ўша мўричага тўғрилаб очибди. Ҳамма гўшту, ошу нонларни еб битирибди. Ҳеч нарса қолмабди. Тонг отибди. Содикжон подшони битта мусофирни ҳам тўйғиза олмади, деб роса ҳа- қорат қилибди. Одамлар Содикжоннинг очликдан дод солаётганини саройга етказибдилар.

— Бориб эшикни очинглар,— дебди подшо.

Эшикни очиб қарашса, Содикжоннинг очликдан ўлишига оз қо- либди.

Содикжон подшо хузурига келиб:

— Эй подшо, мен сенинг барча шартингни бажардим,— дебди.

— Менинг шундай бир шартим борки, уни ҳеч ким бажара олмай- ди,— дебди шоҳ.

— У қандай шарт экан, тезроқ айт, бажараман.

Подшо бир тухумни олиб бориб тол шоҳлари орасига илишни бую- рибди. Подшо Содикжонга дебди:

— Ўша даштда бир ғор бор, ана шу ғор олдидан бир ўқ билан шу тухумни ур. Тўртинчи шартим-шу.

Содикжон рози бўлибди. Камонини олиб ғор олдига келибди. Етиб бориб ғор ёнида тўхтабди. Содикжоннинг камонини ўқ отар олибди. У нишонга олиб ўқ отган экан тухум майда-майда бўлиб кетибди. Со- диқжон подшонинг олдига бориб дебди:

— Эй подшоҳи олам, бу шартингни ҳам бажардим.

Подшо беш юз аёлни турли хилда кийинтирибди ва Содикжонга дебди:

— Шулар орасидан севгилингни танлаб ол.

Содикжоннинг олдидан бири-биридан гўзал аёллар ўта бошлабди, Содикжон уларга қиё ҳам бокмабди.

— Қаллиғингни танлаб олмайсанми?— сўрабди подшо.

Содикжон томоша қилиб турибди, бир пайт ўша бўз қўйлак кийган қиз оқ эшакни миниб келиб қолибди.

Содикжон бориб унинг эшагини ушлабди-да:

— Менинг қаллиғим мана шу киз бўлади,— дебди.

Содиқжон подшонинг шартини бажарибди. Кейин подшони ўлди- рибди. Кампирнинг уйдан подшо қизи хонасигача ер остидан йўл очишда ишлаган мардикорлардан бирини шу юртга подшо қилиб қўйибди. Бошқаларига ҳам биттадан вазифа берибди. Кампир эса на- фақахўр бўлибди. Содиқжон подшо қизини отга миндириб ўз юрти то- мон йўл олибди. Ғор бошига келиб шартларини бажаришда ёрдам берган паҳлавонларга:

— Нестандаржаҳоннинг хуснини кўриш орзусида эдиларинг, чи- қиб томоша килинглар,— дебди.

Улар чиқиб қизни кўришибди ва:

— Эй Содиқжон, бизнинг орзумиз амалга ошди, энди ҳеч армони- миз йўқ,— дейишибди.

Содиқжон ўз ватанига йўл олибди. Подшо Содиқжонни кўриб ўрнидан турибди ва вазир билан унга пешвоз чиқибди. Қиз Содиқжон- га дебди:

— Дарёнинг нариги томонидаги икки киши ким?

Содиқжон дебди:

— Олдидагиси подшо, орқада келаётгани унинг вазири.

Қизнинг чўнтагида тўппонча бор экан, уни чиқариб иккаласини ҳам отиб ташлабди. Содиқжон уларнинг ҳалок бўлганини кўриб дебди:

— Нега уларни ўлдирдинг?

— Мен уларни ўлдириб, сени қутқардим,— дебди қиз,— вазир се- нинг душманинг эди ва бир куни сени ҳалок этиши муқаррар эди.

Содиқжон уйига етиб келибди. Кампир онаси шундай ҳам чиройли бинолар қурдирибдики, асти қўяверасиз. Қизни ичкарига олиб кириб- ди. Йигит иккала парининг соч толаларини тутатибди. Парилар кўз очиб юмгунча етиб келишибди. Содиқжоннинг ҳовлисига ҳамма тўпланибди.

Содиқжон подшо бўлиб, ўз ерида яшаб қолибди. Тошҳовуз ҳам, рангли сув ҳам, яхшилик дарахти ҳам, тилла балиқ ҳам Содиқжонга қолибди.

Улар мақсадларига етишибди, сизлар ҳам муроду мақсадларингга етинглар.

ХОЛДОНА ПАРИ

Бир подшонинг учта ўгли бўлган экан. Болалари вояга етгач, подшо уларга дебди:

— Боринглар, ҳар томонга ўқ узинглар.

Болалар бориб ўқ узишибди. Тўнғич ўғилнинг ўқи қозининг уйига тушибди. Ўртанчасининг ўқи муфтининг эшигига тегибди. Кенжаси отган ўқ дарёнинг тошлок жойига бориб тушибди.

Қозининг қизини катта ўғил олибди, муфтининг қизини эса ўртан-часи. Кичик йигит дарё бўйига борибди, қараса отган ўқи қурбақанинг қўлида эмиш. Йигит қурбақани уйига олиб келибди. Бу қурбақа Хол-дона пари экан. У гўзаллиги учун юзига никоб тортиб олган экан. Ки-чик ўғил уни уйига олиб келибди, йигит бир неча вақт хафа бўлганича хомуш ўтирибди, кейин қурбақа шундай дебди:

— Мен қурбақа эмасман, мен никобпўшман.

— Бўлмаса никобингни олиб ташлаб, одам суратига кир,— дебди йигит.

— Мен жуда чиройлиман, ўзингга душман ортириб нима қила-сан?— дебди Холдона.

Йигит паризоданинг юзидан никобини олиб қўйибди.

Эрталаб тонг отгач, катта ақаси келибди. Холдонани кўриб ҳуши-дан кетибди. Кейин ўрнидан туриб отасининг олдига бориб дебди:

— Бошингни узиб ташлайман, кичик ўғлингга гўзал хотин олиб берибсан, мени эса хунук аёлга уйлантирибсан.

— Менинг бошимни узма, укангни борса келмас бир ерга жўнатиб юборамиз,— дебди отаси.

— Майли,— дебди катта ўғил.

Кейин подшо кичик ўғлини чакириб дебди:

— Бориб жаннатдаги бобою бибиларинг аҳволидан хабар олиб кел!

Йигит Холдона пари олдига келибди. Холдона:

— Нима бўлди, рангингиз бунча оқарган?

— Отам жаннатга бориб бобою бибиларимдан хабар олиб келишни буюрди,— жавоб берибди йигит.

— Отангизнинг бу ҳийласининг иложи осон. Мен Кўҳи Қоф орти-дан учта олма олиб келаман, сиз отангизга тайинланг, мамлакатдаги етти яшардан етмиш ёшгача бўлган ҳамма кишиларни тўплаб уларга ўтин келтиришни буюрсин. Ўтинни тўплаб сиз тепасига чиқинг, кейин тўрт томондан ўт қўйишин, шунда сиз мен учиб бориб жаннатдан хабар олиб келаман дейсиз,— ақл ўргатибди Холдона.

Тонг отибди. Йигит Холдона пари айтган гапларни бажарибди. Подшонинг фармони билан мамлакатнинг еттидан етмиш ёшгача бўлган одамлари ўтин келтиришибди. Ўтинларни бир ерга тўплабдилар. Унга ўт ёқибдилар. Холдона пари эрини ўтдан кутқариб уйига олиб бориб дебди:

— Энди отангиз олдига бориб мана шу учала олмани бериб, мен сизга яхши хабар келтирдим: бобою бувиларим сизни ҳам бир келиб кетишсин, дейишди денг.

Йигит отасининг олдига келиб Холдонанинг гапларини айтибди.

Подшо ва акалари ундан сўрашибди:

— Биз у ерга қандай борамиз?

— Мен қайси йўл билан борган бўлсам, сизлар ҳам ўша йўл билан борасизлар.

Кейин подшо фармон берибди: етти яшардан етмиш яшаргача ҳамма ўтин келтирибди. Подшо ва катта ўғиллари ўтин устига чиқи-шибди, ўтинга тўрт томондан ўт қўйишибди.

Эрталаб туришса, улар куйиб кул бўлишган эмиш...

ЧЎЛ ДЕВИ

Тўрт киши овга чиқиб, Абдуқаҳхор^{III} дараси томон йўл олишибди. Бир чўлга келишганда емишлари тугаб қолибди. Йўлда давом этишиб- ди, бир пайт кеч кирибди. Бир ерга келишса, уй турганмиш. Ичкарига киришса, қўю эчкиларнинг қумалоқлари билан тўла эмиш. Шу ерда ўтирсак уй эгаси келиб овқат берар, деб ўйлашибди.

Кеч кирибди. Тўсатдан чўл деви уйга қўйларни ҳайдаб кириб келибди. У қўйларни ичкарига киритиб қараса, одамлар ўтирганмиш. «Э, яхши овқат топдим», деб хурсанд бўлибди у.

Дев уй эшиги олдига олов ёкиб қўлидаги темир билан овчилардан бирини ўлдириб пишириб ебди, қолган учтасини эса нонуштага қолдирибди.

Овчиларнинг каттаси дебди:

— У бизни ҳам ўлдириб ейди, ҳозир мен девни отиб ташлайман.

Уста милтиғига иккита ўқ жойлаб дев уйкуга кетганида унинг кўзини нишонга олиб урибди, дев ўлмади уйқудан уйғониб ҳеч қаерни кўролмабди. Унинг пешонаси ўртасида битта кўзи бор экан. У ўрнидан туриб наъра тортибди:

— Менинг кўзимни кўр қилдинг, энди чангалимдан қочиб қутулмайсан,— дебди.

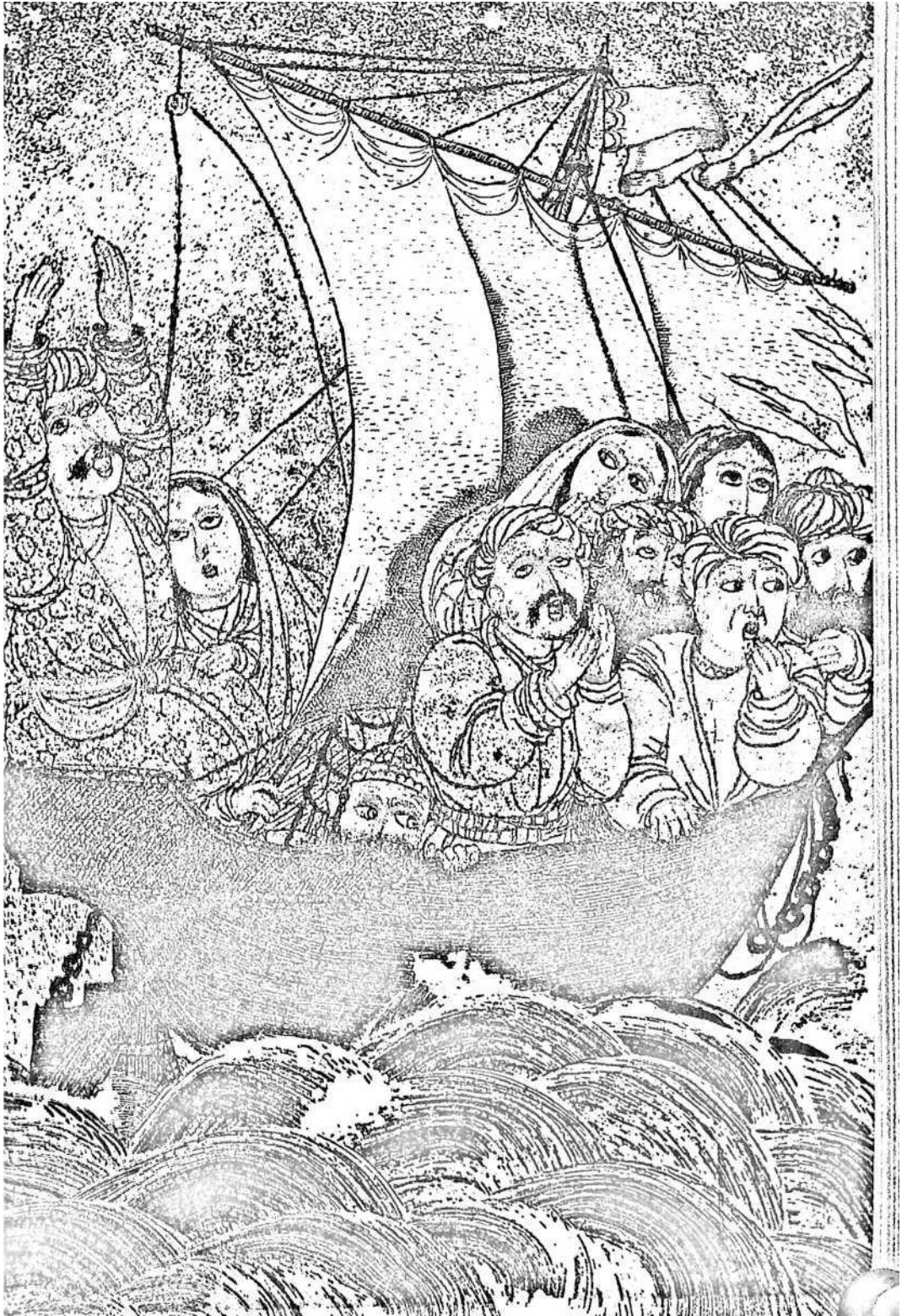
Кейин бир оёғини уйнинг бир томонига, иккинчисини эса уйнинг иккинчи томонига тираб, одамларни излай бошлабди. Қўйлар унга ҳалал бермасликлари учун уларни бўйинларидан тутиб уйдан ташқарига улоқтира бошлабди. Уста шерикларига астагина дебди:

— Ҳар биримиз биттадан қўйни сўйиб, терисини шилиб ёпиниб оламиз, кейин астагина девнинг олдига келамиз.

Овчилар шундай қилишибди: ҳар бири биттадан қўйни сўйиб, тери ичига кириб кўр девнинг олдига келишибди. Дев уларни қўй деб ўйлаб бўйинларидан тутиб уйдан ташқарига улоқтирибди.

Шундай қилиб овчилар дев қўлидан қутулиб, унинг қўйларини олдиларига солиб, уйларига ҳайдаб кетишибди.

^{III} Абдуқаҳхор — Ванги Боло дарасидаги тоғ ва дара номи.

СИРЖҶЙ подшо

Чин мамлакатиди бир подшо бўлган экан. Бир куни катта халқ мажлисида вазиру навкарларига дебди:

— Эй вазиру навкарларим, дунёда менга ўхшаш адолатли подшо борми?

Подшонинг бир доно вазири бор экан, у дебди:

— Сиздан ҳам одилроқ шоҳ бор!

— Ўша подшо ким экан? Номи нима экан, ҳозироқ айтмасанг бо- шингни танангдан жудо қиламан,— дебди подшо.

— Рум шаҳрида бир подшо бор экан. Унинг қирқ эшикли бир са- ройи бор экан. Агар гадои келиб қирқ эшигидан хайр сўраса ҳам қирқ товоқ олтин чиқариб бераркан. Бир гадога шунча тилла берса ҳам хал- қидан солиқ олмас экан. Энг одил шоҳ ана шу,— таъкидлабди вазир.

Подшо кечаси билан ўйлаб чиқибди, эрталаб ўрнидан туриб эски либосларни кийиб Рум подшосининг сирини билгани жўнабди. Бир неча кун йўл юриб Рум шаҳрининг четига етибди. У шаҳар чеккасида ўт ўриб юрган чолга учрабди. Сир билмоқчи бўлган подшо унинг аҳво- лини сўрабди, чол дебди:

— Эй ўғлим, мен шунча ўт ўриб подшонинг уйига олиб бораман, лекин текин нон емайман!

Сиржўй подшо сўрабди:

— Бобо, менга ҳам ўроқ беринг, сиз билан бирга хашак ўрсам.

— Хўп,— дебди чол ва унга ўроқ берибди. Сиржўй подшо шу қа- дар кўп хашак ўрибдики, унинг овозаси Рум подшоси кулоғига ётибди.

Ўша қишлоқ аҳолиси ўзаро маслаҳатлашиб:

— Келинлар, яхши одам экан, қишлоқ қўйларини ўшанга берай- лик, чўпонлик қилсин!— дейишибди.

Сиржўй подшо бир йил чўпонлик қилибди. Йил боши келибди. «Чўпон халқ подасини яхши боқиб семиртирибди, кўйлар икки-учта- дан туғибди», деган овозалар подшо кулоғига етибди.

Подшо фармон берибди:

— Бориб ўша чўпонга айтинлар, келиб менинг отларимни боқсин!

Подшо элчилари бориб, Сиржўй подшони келтирибдилар. Отларни унга топширишибди, бир йил боқибди. Отларни шундай парвариш қи- либдики, ҳамма кўриб хурсанд бўлибди. Отбоқарнинг таърифи подшо- га етибди. Подшо уни чақариб дебди:

— Сиз яхши одамга ўхшайсиз, келинг, мен сизни ўзимга вазир

қилиб олай.

Сиржўй подшо рози бўлибди ва бир йил вазирлик хизматини адо қилибди. Бир куни вазир подшодан сўрабди:

— Подшохи олам! Айтишларича, даргоҳингизга бир гадо қирқ эшиқдан келса ҳам бир товоқдан тилла чиқариб берасиз, халқдан олиқ-солиқ олмайсиз экан, бу даромад қаердан келади?

«Сен менинг сиримни билмоқчимисан?»— деб ғазабланган подшо буюрибди:

— Калтаклаб-калтаклаб шаҳардан чиқариб юборинлар.

Жаллодлар уни уриб-уриб шаҳардан чиқариб юборибдилар. Сиржўи подшо

қайтиб яна ўша ўроқчи чолнинг уйига борибди. Икков- лари неча вақт ўт ўриб юрибдилар.

Қишлоқ аҳли Сиржўй подшони яна подачи қилишибди. Бир йил подачилик қилгач, унинг овозаси яна подшога етибди. Подшо менинг подамни боқсин, чақириб тайинланглар, деб фармон берибди.

Сиржўй келиб подшолик подасини бир йил боқибди. Подшо пода- чини яна вазир қилиб тайинлабди. Бир неча вақтдан кейин подшо ва- зирни сир билмоқчи бўлганлиги учун яна даргохидан ҳайдаб юбо- рибди.

Учинчи марта Сиржўй подшодан сўрабди:

— Сизнинг сирингиз нимада?

Подшо жонига теккач, дебди: •

— Менинг бир шартим бор, ўшани бажарсанг, кейин сиримни айтаман.

— Майли, бажараман,— дебди Сиржўй.

Подшо дебди:

— Бир чўлда бир танаю уч бошли одам бор, ана шунинг сирини билиб келсанг, кейин мен сиримни айтаман.

Сиржўй подшо бу шартга рози бўлибди, неча азоб-уқубатлар билан уч бошли одамни кидиришга тушибди.

Сиржўй подшо уч бошли одамни топибди, ўзаро ҳол-аҳвол сўра- шибди. Кейин Сиржўй подшо унинг сирини сўрабди.

Уч бошли одам дебди:

— Менинг бир шартим бор, агар ўшани бажарсанг, уч бошли бўлишимнинг сабабини айтаман.

— Қани, шартингни айт,— дебди Сиржўй подшо.

— Хуросонда бир подшо бор, тахтига оппоқ қушлар солинган қа- фас илиб қўйган. Шоҳ овқатланганида қолдиғини оқ қушга бераркан. Қуш аввал бир йиғлаб оларкан-да, сўнг овқатни еркан. Ана шунинг сирини билиб келсан,— дебди халиги одам.

Сиржўй подшо қафасдаги қуш сирини билиб келиш учун бир неча кун йўл юриб Хуросонга етиб келибди.

Сиржўй подшо неча йил Хуросон подшоси даргохида хизмат қи- либ, охири подшога маҳрам бўлибди. Кейин подшо бир куни хурсанд бўлиб турганида сўрабди:

— Эй подшоҳи олам, нега сиз овқатни аввал ўзингиз еб, қолганини қафасдаги қушга берасиз, қуш бўлса йиғлаб овқат ейди?

— Жаллод, бу одамни уриб-уриб чиқариб юборинглар, шаҳримиз- га сир билгани келган экан,— дебди ғазабланган подшо.

Жаллодлар Сиржўй подшони калтаклаб шаҳардан чиқариб юбо- рибдилар, Сиржўй подшо эса яна подшо олдига келиб зорланибди:

— Эй подшоҳи олам, ё даргоҳингдаги сирни менга айт, ё бўлмаса мени ўлдир!

Подшо дебди:

— Сен жуда яхши одам экансан, мен шу сирни айтаман, лекин менинг бу сиримни ҳеч кимга айтмайсан. Бу қафасдаги қуш менинг хотиним бўлади. Ниҳоятда гўзал, соҳибжамол эди, гул билан урсам

етти кун йиғларди. Бир неча йил бирга яшадик. Менинг иккита отим бор эди: учқур ва қанотдор. Қарасам, қанотдор отим кун сайин озиб боряпти. Отнинг аҳволини кўриб ўзимга-ўзим: «Нега бу от бунчалик озиб кетяпти»,— деб ўйладим.

Бир куни эртароқ ётиб, ўзимни уйқуга солдим, хотиним аста ўрни- дан туриб кимматбаҳо либослари сақланадиган хонага кирди, мен эшик орқасида пойлаб турдим. Хотиним энг яхши либосларини кийди, ўзига оро берди, чиқиб отхонага борди, отни олиб минди. У осмонга учганида мен учқур отимни олиб орқасидан кетдим. Учиб-учиб катта бир дарахт олдига тушди. Дарахт остида катта ғор бор эди. Хотиним осмондан тушиб, қанотли отни дарахтга боғлаб ўзи ғорга кирди. Мен ҳам учқур отимни дарахтга боғлаб орқасидан бордим. У бир уйга кирди, мен эшик орқасида қолдим. Эшикдан кириши биланоқ қоп-қора, мўйловли одам хотинимни кўриб сўка бошлади. Қора одам ҳар гал ур- ганида хотиним ерга йиқилар ва яна туриб ҳабаш юзига тикилиб ку- ларди.

— Сен бу кеча кеч келдинг,— деб, қора одам уни яна урарди.

— Ахир подшонинг уйқуси келгунча кутдим-да,— дерди хотиним. Кейин икковлари маишат қилишди. Мен икки соат эшик орқасида турдим. Кейин хотиним деди:

— Кел, менга жавоб бер, тезроқ борай, эрим билса ўлдиради.

— Майли, боргину иккинчи марта бундай кеч қолма,— деди ҳабаш.

Мен хотинимдан олдин чиқиб, учқур отимга миндим. Хотинимдан аввалроқ уйга етиб келиб, ўзимни уйқуга солиб ётдим. Хотин отини сайсхонага боғлаб, уйга кирди. У ўринга кириб ухламоқчи бўлганида мен ўзимни уйқудан уйғонгандай кўрсатиб:

— Оббо, хотин, мен бир туш кўрдиму кўркиб турдим,— дедим.

— Қандай туш?— деб сўради у.

Мен кўрганларимни тушда бўлгандай қилиб айтиб бердим. Шундай айтдимки, хотиним бир сиқим тупроқ олиб, дуо ўқиб устимга сочди ва «иш», эшак» деган эди, мен оқ эшак бўлиб қолдим. Олиб бориб мени хизматчиларга топширди, устига юк ортинглар, деди. Кейин бориб ва- зиру саркардаларга:

— Подшо касал, ҳеч ким кўргани келмасин!— деб буюрди.

Хизматчилар олиб бориб мени олти ой ишлатдилар, шунда менинг териларим шилиниб кетди ва улар мендан безор бўлиб бир чўлга ҳай- даб юбордилар. Чўлда ўтлаб бир оз жонландим. Сўнг бир қишлоққа бордим. Қишлоқ яқинида бир чорбоғ бор экан, ўшанинг ичига кириб ўтлай бошладим.

Бир куни боғда шу хотинимнинг дугонасини бир йигит билан кўриб қолдим, у хотинимнинг сиридан хабардор экан. Олдига бориб йиғла- дим. Хотинимнинг дугонаси қулган эди, шериги деди:

— Сен нега бу эшакни кўриб қулдинг?

— Бир гап эсимга тушди, шунинг учун қулдим.

Ўртоғи деди:

— Ўша сирни айт, бўлмаса бошингни танангдан жудо қиламан.

— Агар айтсам сен ҳам нобуд бўласан, мен ҳам.

— Нима бўлса ҳам айтасан,— деди.

Кейин мени чақирдилар. Қиз ўртоғидан сўради:

— Биласанми, шу эшак ким?

— Йўқ, билмайман,— деди.

— Шу шахарнинг подшоси,— деди.

— Нега у эшак бўлган?

Қиз деди:

— Подшонинг хотини дуо билан эшакка айлантириб қўйган.

Ўртоғи сўради:

— Шу эшак қайта одам бўлишининг иложи борми?

— Иложи бор.

— Нима бўлса ҳам иложини топ!—деди ўртоғи.

Сўнгра киз бир сиқим тупроқ олиб дуо ўқидию менинг устимга со- чди. Мен асли холимга келдим. Кейин қиз озгина тупроқни бериб деди:

— Мана шуни хотинингнинг устига сочиб «киш» десанг оқ қушга айланади, кейин қафасга солиб илиб қўясан.

Мен тупроқни олиб келиб, қизнинг айтганини қилдим. Қафасдаги ана шу оқ қуш менинг хотиним бўлади!

Сиржўй подшо уч бошли одам олдига келибди.

— Менинг шартимни бажардингми?

— Ҳа,— дебди Сиржўй подшо ва оқ қуш сирини айтиб берибди.

— Энди сиримни айтаман,— дея ҳикоя бошлабди уч бошли одам,— мен ковун-тарвуз экувчи дехқон эдим, экинзор ерим бор эди. Бир йили ковун экдим, ҳосил тугди, пишай деганда ҳаммаси қуриб қолди. Келгуси йили полиз ҳосили пишай деганда палак тагига чуқур қазиб, ичига кириб пойлаб ётдим, бир куни туш пайтида бир тўда кап- тар учиб келиб экинзорга тушди. Бир каптар деди:

— Тўхтанглар, тупроқ одамининг иси келяпти.

Бошлиғи деди:

— Қизик гапирасизлар-да, тупроқ бандаси кечалари ер ҳайдаб, кундузлари парвариш қилган. Ҳозир каердадир ухлаб ётибди.

Шундан кейин ҳамма палакларни юла бошладилар. Меҳнатимга юрагим ачишиб кетди, жон аччиғида биттасини ушладим, қолганлари учиб кетди. Қўлимдаги каптар тенгсиз гўзал аёлга айланди.

— Мени қўйиб юбор, сен бевафосан!—деди у.

Мен, қўйиб юбормайман, бевафо эмасман, деб қасам ичдим.

— Агар вафосизлик қилмасанг, сен билан тураман,— деди аёл. Мен аҳдлашиб уни ўз никоҳимга олдим.

Тўққиз ою тўққиз кунлик турмушдан кейин бир бола туғилди. Хо- тиним уни эшик олдида пайдо бўлган бир қанчиққа бериб юборди. Мен сабабини сўрамадим. Яна бирга яшаб юрдик, тўққиз ою тўққиз кундан кейин яна фарзанд кўрдик, уни ҳам ювиб-тараб ўша қанчиққа берди. Мен индамадим. Яна тўққиз ой, тўққиз кундан кейин бола кўрдик. Уни ҳам ювдию қанчиққа ташлади. Мен хотинга ҳеч нарса демай қулоч- кашлаб бир тарсаки урдим, хотин йиғлаб деди:

— Мен тупроқ бандаси бевафо бўлади деб айтмабмидим!

— Ҳар йили туғиб қанчиққа ташлашингни мен ҳам кўряпман! — дедим.

— Эй нодон эр, мен гўдакни бошқа жойда боқишсину сену мен айшу ишрат қилиб юрайлик деб ўйлагандим,— деди у.

Кейин ўрнидан туриб бориб гўдакларни олиб келди ва менинг олдимга ташлади, қарасам ҳаммаси тирик. Бир боламни бу елкамга, бошқасини иккинчи елкамга қўйди-ю, қизини олиб қаптар бўлиб учди- кетди. Мана, жўра, бизнинг сиримиз шу. Бу икки бош болаларимнинг боши, учинчиси эса ўзимники.

Сиржўй подшо ана шу сирни билиб олгач, одил подшо олдига ке- тибди. Уч бошли одам сирини айтибди. Кейин Рум подшосидан сўрабди:

— Энди ўз сирингни айтиб бер.

Подшо дебди:

— Бобом ҳам подшо экан, амаким ҳам. Бир куни бобом билан амаким ўлишибди. Халойиқ тўпланиб:

— Подшонинг иккала ўғлини тахтга ўтқизамиз,— дейишибди. Кейин иккаламит подшо бўлдик. Эрталаб офтоб чиққан экан, дастур- хон устига таомлар келтириб қўйилган экан, икки амакивачча масла- хат қилардик. Иккаламит овқатланиб тургандик, амакимнинг ўғли деди:

— Бу қалъани оталаримиз қурган, унчалик яхши эмас.— Мен қалъага қарадим, амакимнинг ўғли ширгуручга нимадир сепди деб гу- мон қилдим. Кейин унинг гапига жавобан дедим:

— Эй жигар, агар сену мен подшолик қилсак бу қалъаларнинг бошқачасини қурдирамиз.

Амакимнинг ўғли қалъага қаради, шунда ширгуручнинг нимадир сепилган томонини ўзи томонига айлантириб қўйдим.

Амакимнинг ўғли деди:

— Кел, ука, бу гапларни қўяйлигу овқатни ейлик.

Кейин бисмиллоҳ деб бир лукма олиб оғзига солган ҳам эдики, орқасига ағдарилди. Шу зайлига тилла бўлиб қолди. Олиб бориб омборга қўйдим. Ҳар куни эрталаб укамнинг мурдасидан бир бармоғи- ни харж қилсам, эртаси куни ўша ери яна тўлиб қолади. Шунинг учун ҳеч кимдан ҳеч нарса олмайману ана шу танадан сарфлайверамаман, ҳеч тамом бўлмайди. Менинг сирим мана шу.

Сиржўй подшо ҳамма сирларни билиб ўз шахрига қайтиб келибди. Халқни чақириб ошу нон берибди. Кейин подшо халқ олдида вазирига сирни баён қилиб, охирида:

— Энди мен ҳам фақир у камбағаллардан ҳеч солиқ олмайман,— дебди.

ПОДШОНИНГ НИМТАНА ҚИЗИ

Чин-Мочин шахри подшосининг еттита хотини бўлган экан. Аммо биронта фарзанди йўқ экан. Бир ҳақим подшога:

— Тоғ тепасида олма дарахти бор, бориб уни оёғингиз билан теп- сангиз дарахтдан еттита олма тўкилади. Олмаларни олиб келиб хо- тинларингизга берасиз, шундан сўнг улар фарзанд кўришади,— дебди.

Подшо тоққа чикибди, олма тагига борибди. Қараса, дарахт тагида дев ухлаб ётганмиш. Подшо дарахт танасини бир тепган экан, дарахт- дан еттита олма

тўкилибди. Шу пайт дев уйғониб подшо билан олиша кетибди. Охири дев подшони енга олмай дебди:

— Агар хотинларинг бола кўрса, юрагингнинг бир устунини менга берасан!

— Хўп,— дебди у.

Подшо уйига келиб, олмани хотинларига бўлиб берибди. Кичик хотини олмани еб турган экан, бир эчки келиб унинг олмасининг яр- мини еб қўйибди. Олтита хотини ўғил, кичик хотини эса нимтана киз туғибди.

Кунлар ўтиб улар катта бўлишибди. Олти ўғилни оналари мактабга беришибди. Дев хабар топиб, подшо эшигига келибди-ю: — Юрагинг устунини бер!— дебди.

Подшо олти ўғилни ушлаб кўрибди, беришга кўнгли бўлмабди, ке- либ ўша нимтана кизни девга берибди. Дев кизни олиб кетибди. Дев- нинг ичкарима-ичкари қирқ уйи бор экан. У қизга ўттиз тўққиз уйини кўрсатибдию қирқинчисини очмабди. Бир куни дев қирқинчи уйни очик қолдириб овга кетибди. Қиз кириб қараса, бир уй тўла асирлармиш. Ҳаммасини кўйиб юбориб, бир сандиқчини олиб қолибди. Сандиқчи дев келгунча бир сандиқ ясаб, кизни сандиққа жойлаб, ўша ерда ўти- рибди.

Юриб-юриб бирданига девнинг хаёлига қирқинчи уй келибдию чопганича етиб келибди. Қараса, қирқинчи уй бўм-бўшу ўртада бир сандиқ турибди. Болтани олиб сандиқни шунча урса ҳам сандиқ май- даланмабди, бирон ери тешилмабди ҳам. Ҳовли ўртасида қирқ боғ ўтинни ёқиб сандиқни унинг ўртасига қўйибди, бирон жойи куймабди. Сандиқни кўтарибдию Ўша Нор¹ тоғига чиқибди. Тоғ устидан сан- диқни юматалаб юборибди, сандиқ дарёга келиб тушибди.

Сандиқ дарёда сузиб кетаётган экан, бир балиқчи чол қармоқ солиб уни тутиб олибди. Уша куни бир шаҳзода ов қилиб дарё лабига келиб- ди, қараса балиқчи чолнинг қўлида сандиқ турибди. Шаҳзода сандиқни чолнинг қўлидан олиб уйига келтириб бир бурчакка қўйибди. Хизмат- корлар шаҳзодага овқат келтирсалар у ухлаб ётганмиш, овқатни қўйиб кетаверибдилар. Қиз сандиқдан чиқиб, овқатни еб яна сандиқ ичига кириб ухлайверибди. Шаҳзода уйқудан турса овқатни биров еб қўйганмиш. Канизакларни чақириб дебди:

— Сизлар овқатни ҳаром қилибсизлар!

Канизаклар дебди:

— Сандиқнинг ичида биров бўлса керак.

Бошқа куни кечаси шаҳзода ўзини уйқуга солиб ётган экан, киз сандиқдан чиқибди. Ошни еб энди сандиқ ичига кирман деган экан, йигит ушлаб олибди.

Норак тоғи, демокчи.

— Сен кимсан, жинмисан, пари ёки паризодмисан?—сўрабди шахзода.

— Мен инс ҳам эмасман, на парио на паризодман, балки одам фарзандиман. Кейин қиз бошидан ўтган барча воқеаларни айтиб берибди.

Шахзода дебди:

— Мен сени хотинликка оламан.

— Мени ололмайсан. Агар олмоқчи бўлсанг, дарвозангдан уйингга ҳеч ким, аттор ҳам, қаландар ҳам кирмасин.— Йигит қабул қилибди.

Энди девдан эшитайлик. Дев қиз подшо даргоҳида эканлигини би- либди. Ўзини бир аттор сотувчи суратига келтириб подшо дарвозаси олди- га келиб дебди:

— Сен хонимларга мунчоқ, маржону сирғалар олмайсанми?

Подшо дебди:

— Канизаклар олди- га ўзинг бор!

Дев ҳарамга кирибди. Қараса, ўша қиз канизаклар олди- га ўтир- ганмиш.

— Ҳа, лаънати, энди қўлимга тушдингми,— деб, қизнинг қўлини эзибди, тамоми баданини моматалоқ қилиб, қонатиб чиқиб кетибди. Қиз йиғлаб ўтирган экан, шахзода кириб келиб сўрабди. Қиз унга дебди:

— Мен вақтида айтмаган эдимми, ҳарамга ҳеч кимни қўйма деб. Сен қўйдинг, дев келди, мени таниди, кечаси келиб еб кетади.

— Ғам ема, бу кеча қирқ паҳлавонимни ичкари ва ташқарига қўя- ман, ҳеч кимни киритишмайди,— дебди шахзода.

Кеч кирибди. Дев ҳамма одаму ҳайвонларнинг уйқусини бир ши- шага жойлаб шахзода ёстиғи остига келтириб қўйибди. Кейин бориб қирққулоқ қозонини келтирибди, ҳовлига қирқ боғ ўтин ёкибди. Қирқ- кулоқ қозонга ёғ тўлдириб, қайнатибди. Қиз қошига борибди. Қиз дев- дан бир соат муҳлат сўрабди. Нолаю фарёд кўтариб шахзоданинг ҳамма ерини чимчилабди, урибдию яна йиғлабди, ҳеч ким додига ет- мабди. Учинчи марта бир овоз эшитилибди:

— У дев сени ейди. Сен нега бунча доду фарёд қиласан? Бориб аста шахзода ёстиғи остига қўл чўз, бир шишада ҳамма жониворлар, одамларнинг уйқулари жойлаб қўйилган, ўшани олу остона олди- га ик- ки тошни келтириб шишани синдир!

Қиз аста бориб йигитнинг ёстиғи остидан шишани олиб тошга уриб синдирибди. Бирданига одамларнинг вағур-вуғури эшитила бошлабди, итлар вовуллай бошлабди, эшакларнинг ханграши эшитилиб, ҳамма жониворлар уйғонибди.

Одамлар йиғилишиб, девни уришиб ёғ ичига ташлашибди, ковуриб итлар олди- га улоқтиришибди.

Йигит билан қиз муроду мақсадларига етибдилар.

ТОЙХАРИ МАСТОН

Бир кампирнинг битта ўғли бўлган экан. Кампирнинг бир неча бош қўйи бор экан. Бир куни ўғли қўйларни боқиб юрганида бўри келиб қўйларни еб кетибди. «Ҳозир онамнинг олди- га борсам, онам мени ўлдиради», деб ўйлабди бола. Шу пайт бир тулки оғзида зоғча тутга- нича келиб қолибди. Бола тулкини таёқ билан уриб зоғчани олибдию қанотларини юлиб уйига олиб бормоқчи бўлибди.

— Эй бола, нега мени қийнайсан?— дебди зоғча.

— Зерикдим, ўйнайман,— дебди бола.

— Менга озор берма, қанотларимни юлма, мени қўйиб юбор, сенга яхшилик қиламан,— дебди зоғча.

Бола зоғчани кўйиб юборибди. Зоғча болага:

— Менинг уйим фалон мамлакат орқасидаги тоғда,— дебдию учиб кетибди.

Бола онасининг олдига келибди.

— Кўйларни нима қилдинг?— сўрабди онаси.

— Бўри еди,— дебди бола.

Онаси туриб битта таёқни олиб болани уриб-уриб чала мурда қи- либди.

Бола бир неча кулчани олиб зоғча олдига кетаётган экан, ингичка тутун чиқаётган уйни кўриб қолибди. Бола ўша уй томон юрибди. Қа- раса, бир Кўр барзанги ўтирганмиш.

— Ассалому алайкум,— дебди бола.

— Ваалайкум ассалом,— дебди Кўр барзанги.— Қаерга кетяпсан, бола?

— Менинг бир ўртоғим бор, ўшанинг олдига кетяпман. У менга бир нарса ваъда қилган эди,— дебди бола.

— Ўртоғинг ким?

— Зоғча!

— Бу кеча меникида ухла, эрталаб ўртоғингнинг олдига борасан. Агар ўртоғинг бирон нарса берадиган бўлса, олма: «Ўша Тойхари Мاستонни бермасанг, бошқа ҳеч нарса олмайман», дегин.

Бола кечаси ухлаб, эрталаб зоғча олдига кетибди. Зоғча зиёфат қи- либди, кўпгина совғалар олиб келиб берибди. Бола дебди:

— Мен буларни олмайман, менга Тойхари Мастонни берасан.

— Оббо, менга яхшилик қилдинг, майли энди бераман.— Кейин Тойхари Мастонни чиқариб болани миндирибди.

Бола сўрабди:

— Бунинг қандай хосияти бор?

Зоғча дебди:

— Унинг хосияти шуки, агар эрталаб юз-қўлингни ювиб, эшакнинг олдига борсанг у бир товоқ тилла танга беради.

Бола Тойхари Мастонни олиб ўша Барзангининг уйига келибди. Кечаси ётиб қолибди. Барзангининг хотини бир қари эшакни олиб келиб Тойхари Мастонга алмаштириб боғлаб кўйибди. Бола эрталаб туриб эшакни олиб онасининг олдига келибди.

Онаси дебди:

— Буни нега олиб келдинг?

Бола дебди:

— Агар ҳар сахар юз-қўлингни ювиб эшакнинг баданини қашла- санг, тагидан бир товоқ тилла танга оласан. Бунинг номи Тойхари Мастон.

Онаси эрталаб туриб юз-қўлини ювибди, келиб эшакни силай бош- лабди, шунда эшак онасининг этагига тезагини тўкибди.

Кампир аччиқланиб дебди:

— Худо олсин сендақа миясиз болани, мени алдадинг!

Таёқни олиб болани урибди. Бола яна уйдан чиқиб кетибди. Бориб яна ўша Кўр барзангининг уйига тушибди. Кўр барзанги дебди:

— Нега келдинг?

Бола дебди:

— Ўртоғим зоғчанинг олдига бораман. Бирон нарса сўрайман.

Кўр барзанги дебди:

— Агар борсанг, Гулихандон рўмолини бер, бермасанг ҳеч нарса олмайман, дегин.

Йигит эрталаб зоғча олдиға йўл олибди. Зоғча уни меҳмон килибди, яна совғалар бериб жўнатмоқчи бўлибди, шунда йигит дебди:

— Менга ҳеч нарса керак эмас. Гулихандон рўмолини берсанг, бўлди.— Зоғча ўйланиб қолибди.

— Оббо, сен менга яхшилиқ қилгансан, бермасам бўлмайди,— деб Гулихандон рўмолини чиқариб берибди.

Йигит рўмолнинг нима хосияти борлигини сўрабди.

Зоғча дебди:

— Ҳар сахар юз-қўлингни ювиб, шу рўмолни силкитсанг, рўмол- дан тилла тўкилади.

Йигит рўмолни тугиб олибди, яна Кўр барзангининг уйига келибди. Кечаси ухлабди. Кўр барзангининг хотини эски, йиртиқ бир рўмолни тугиб, Гулихандон рўмолга алмаштириб қўйибди. Йигит эртасига рўмолни олиб ўз шахрига кетибди.

Онаси сўрабди:

— Бобонг ўлгур, болам, яна нима олиб келдинг?

— Эй она, сенга Гулихандон рўмолини келтирдим. Ҳар сахар юз- қўлингни ювиб шу рўмолни силкитсанг, бир товоқ олтин танга тўкила- ди,— дебди ўғли.

Онаси эрталаб туриб юз-қўлини ювиб, рўмолни силкитибди, на танга тўкилибди, на тилла. Онаси аччиқланиб: «Ҳой бобонг ўлгур бо- ла»,— деб, таёқни олиб ўғлини ура кетибди. Йигит ўртоғи зоғчанинг уйи томон йўл олибди. Бу сафар Кўр барзангининг уйига кирмабди. Зоғча йигитни кўриб дебди:

— Яна келдингми? Менинг давлатимнинг ярмини олдинг!

— Мен ҳеч нарса олиб борганим йўқ, фақат қари бир эшагу тилка- пораси чиққан рўмол бердинг, холос — дебди йигит.

Зоғча сўрабди:

— Йўлда кимнинг уйида меҳмон бўлдинг?

— Кўр барзангининг уйида тунаб ўтардим,— дебди йигит.

Зоғча ўзича дебди:

— Э, Кўр барзангининг хотини бу сирни билар экан.— Кейин зоғ- ча туриб битта худхудни болага бериб дебди:

— Буни ҳеч нарса қилмайсан. Кўр барзангининг уйига бориб ўти- расан, кейин енгиндан чиқариб қўйиб юборасан. У хотиннинг кўзини ўяди. Сен эса қолган нарсаларни олиб кетасан.

Йигит Кўр барзангининг уйига келибди. Кўр барзанги унга насиҳат қилиб дебди:

Бу сафар ўртоғининг уйига борсанг, ҳеч нарса сўрама, берган нарсасини олавер.

Йигит Кўр барзангининг кўзини шамғалат қилиб енгидан худхудни чиқариб қўйиб юборибди. Худхуд Кўр барзангининг кўзини чўқиб кўр килибди. Йигит бориб оғилни кўрибди, қараса Тойхари Мاستон боғ- ланган, ичкариги уйга кирса, у ерда Гулихандон рўмоли тугилганича турганмиш. Йигит рўмолни олиб Тойхари Мастонга юклабди-да, ку- вонганича онасининг олдиға келиб дебди:

— Она, олиб келдим!

— Нима олиб келдинг?

Уша Гулихандон рўмол билан Тойхари Мастонни!

Онаси хурсанд бўлибди.

Кечаси ухлашибди. Эрталаб туриб онаси юз-қўлини ювиб Тойхарм Мастонни силабди. У бир товоқ тилла берибди. Шундан сўнг кампир Гулихандон рўмолини олиб силкитибди, кўпгина тилла танга тўкилиб- ди. Уй тангаю тиллага тўлибди. Кампирбилая ўғли шоду хуррам яшай бошлабди.

ВАФОДОР ТОЙЧОҚ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир деҳқон бўлган экан. Деҳқоннинг хотини оламдан ўтиб, битта ўғли қолган экан. «Мендан кейин боламни ўғай она қўлига берманг», деб насиҳат қилар экан эрига.

Деҳқон ўғлини етти-саккиз йил ўзи билан бирга олиб юрибди. Ўғли етти ёшига етганда мактабга берибди. Ўғли ўн бирга тўлибди, унинг мактаби узоқда экан. Кейин одамлар: «Заифасиз уй уй эмас, сиз энди уйланинг», дейишиб, эркакни холи-жонига қўйишмай, бир бева аёлга уйлантириб қўйишибди. Бола мактабда ўқиб келаверибди. Мактабга эрталаб пиёда кетиб кечкурун пиёда қайтиб келаркан. Кунлардан бир куни яна одамлар:

— Ўғлингиз мактабга пиёда бориб келяпти, битта отни беринг, миниб бориб келсин, отингиз кўп-ку!— дейишибди.

— Болам, мактабга пиёда бориб-келиб юрасанми, битта отни олгину миниб бориб келиб юр,— дебди бир куни отаси.

Отаси бу гапни уч-тўрт марта такрорлабди. Бола қараса отлардан биттаси тойчоқ туғибди, ўшани яхши кўриб отасининг олдига олиб келибди.

— Эй ўғлим, кичкина тойчани олиб келибсан-ку, каттасини олсанг бўлмайдими?— дебди отаси.

— Мен уни катта қилсам, кейин минаман-да,— дебди ўғли.

У битта отхона қурибди, битта охур ясабди-да, мактабдан келиши билан тойчани қашлаб, силаб-сийпалаб арпа бериб, сув тутаркан. Той- ча икки яшар бўлибди. Ўғай она бахиллик қилиб отасига гап чақа бошлабди. Улар орасида келишмовчилик пайдо бўлибди. Шу сабабдан онаси болани йўқотиш пайига тушиб қолибди. Отаси ишга, бола мак-

табга кетибди. Ўғай она бир жодугар кампирни олиб келиб: «Шуни нима қилсам экан?»— деб маслаҳат сўрабди.

Жодугар кампир шундай дебди:

— Эртага нон ёпиб, биттасининг ичига заҳри қотил солгин-да, бо- ла мактабдан келиши билан бергин.

Бу маслаҳатни тойчоқ эшитиб қолибди. Бола мактабдан келиб от- хонага кирса от юм-юм йиғлаётган эмиш... буни кўриб бола ҳам йиғлай бошлабди. Бола:

— Нега йиғлаяпсан?— деб отнинг пешонасини силаган экан, от тилга кириб дебди:

— Булар эртага битта ноннинг ичига заҳар солиб, мактабдан ке- лишинг билан сенга берамиз деб маслаҳат қилишди. Сен нонни эта- гинг билан" ушлагину чиқариб кучукка бергин.

Бола мактабга кетибди. Ўқишдан қайтиб отининг олдига кирибди. От яна йиғлаб:

— Заҳар солинган патир ҳозир тайёр бўлди, фақат этагинг билан ушлагин,— дебди.

Бола от олдидан чиққан экан, онаси меҳрибонлик билан дебди.

— Болам, сенга патир пишириб қўйдим, ма, еб ол.

Бола:

— Кўлим куяди, этагим билан ушлай,— деб нонни олиб ташқарига чиқса, бир кучук кетаётган экан, патирни унинг олдига ташлабди, ҳа- лиги кучук уни ейиши биланоқ тил тортмай ўлиб қолибди. Эртасига кампир яна келибди. Ўғай она дебди:

— Бу ўлмади-ку, энди нима қиламиз?

Бола эртаси кунни-мактабдан келиб отининг олдига кирса, оти яна йиғлаётган экан.

— Нега йиғлайсан?—сўрабди бола.

— Эртага эшик тагига битта чуқур қазиб, унинг ичига заҳарли ханжар қадаб қўйиб, устини юпка тупроқ билан ёпишади, эҳтиёт бўлиб кир, аввал менинг олдимга келиб кейин уйга бор.

Бола уйга кириб овқатланибдию яна мактабига кетибди. Бола эр- тасига мактабга кетганда ўғай она чоқни қазитиб, ичига заҳарли хан- жарни ўрнатиб қўйибди. Бола кудуқнинг ёнидан ўтиб отининг олдига келибди. Соғ-саломат келганидан от хурсанд бўлибдию эҳтиёт бўлгин деб тайинлабди.

Бола мактабга кетгач, ўғай онаси кампирни олиб келибди. «Аввал унинг отини йўқотамиз, кейин ўзини, отининг тили борга ўхшайди»,— деб маслаҳатлашибди улар.

Жодугар кампир яна маслаҳат берибди:

— Пича юпка патир ёпгину ётадиган ўрнингга қўйиб ухла, уёқ-бу- ёққа думаласанг юпка патир қисирлаб овоз чиқаради. Шунда эрингга, ковуғгаларим синяпти. Дийдиё фолбинни олиб келинг, дейсан. Мен фол очиб отни чиқараман, отни сўйиб сенга беришади, кейин болани йўқотамиз.

Бола мактабдан келиб отининг олдига кирса оти йиғлайверибди.

Буни кўрган бола ҳам йиғлаб юборибди ва отга овқат бера туриб сўрабди:

— Нега йиғлайсан?

От ўғай она билан фолбиннинг маслаҳатини айтибди.

— Эртага мени сўйишмоқчи бўлса, сен хабардор бўлгин,— дебди. Уғай она юпка

патир пишириб тагига қўйиб ётибди. Эри кўчадан келса хотин у ёни-бу ёнига ағдарилиб, «вой ўлдим, вой ўлдим», деяёт- ган эмиш.

— Нима қилди сенга?— деб сўрабди чол.

— Дийдиё фолбинни олиб келинг,— дебди хотини.

Кампир келиб хотиннинг уёқ-буёғини кўрибди, қокибди, чироқ ёқиб Шишамозор, Устунмозор ва Паттимозорга қўйиб келибди. Кейин фол оч иб:

— Тойчокни сўйиб, терисига ўранг, хотинингиз тузалиб кетади, бўлмаса оламдан ўтади,— дебди.

Бу маслаҳатни тойча болага мактабдан келиши биланоқ айтиб бе- рибди.

— Сен мактабда эканлигингда мени сўйишмоқчи. Мен уч марта кишнайман: бир марта оғилдан олиб чиқишаётганда, иккинчи марта эшик остонасида, учинчи марта пичокни бўғзимга қадашаётганда. Агар етиб келсанг, мени кутқарасан. Мени бегараз дўст деб бил!— дебди.

Бола мактабга борибдию аммо ўй-хаёли ўқишда эмас, тойчада бўлибди. Ўгай она эрига:

— Тойчани сўйинг!—дебди.

Эр бориб қассобни олиб келибди. Тойчани ечишаётганда бир киш- набди, оғилдан олиб чиқишаётганда яна бир кишнабди, йикитиб оёғи- ни боғлашаётганда учинчи бор кишнабди. Уч марта кишнаганда бола мактабдан чиқиб; «Сўйманг, қассоб бува, сўйманг», деб бақирганича эшикдан кириб келибди. Бола келиб қараса ҳали тойчасини сўйишма- ган экан. Тойчани ечиб дебди:

— Нега сўясиз, катта отлар бор-ку?! Мен уни уч йил кутдим, бир миниб келай,— деб, дадасидан сўрабди.

— Уч йил бокибди, майли, бир миниб келсин,— дебди қассоб.

Бола отга эгару жабдуқ уриб, хуржуннинг икки кўзига яшириб қўйган нарсаларини солибдию отни миниб чиқиши билан у бирданига учиб осмону фалакка кўтарилиб кетибди. Дадасининг кўзига хотини ҳам кўринмабдию йиғлаб-йиғлаб ожиз бўлиб қолибди. Хотинни эса жодугар кампир олиб кетибди. Чолнинг ўзи яккаю ёлғиз қолибди.

Энди гапни тойча билан боладан эштайлик. Улар учиб кетавери- шибди, кетаверишибди ва ниҳоят бир тоққа етишибди. У ерда бир туп тол бўлиб, унинг тагида бир чашма бор экан. Улар ана шу тол тагига тушишибди. От болага дебди:

— Сен овқатланиб ол.

Бола овқатланиб бўлгач ухлашга ётибди, аммо уйкуси келмабди. Кейин осмонда учиб кетаётган икки каптар тойчани кўриб, унинг олдига тушибди. Тойча олдига тушган каптарлар парилар экан, тойча

ҳам пари экан. Улар гаплашиб ўтиришибди. Бола уларнинг гапларини эшитиб ётиб ухлаб қолибди. Парилар:

— Сени ота-онанг тўрт йилдан буён излашади, йиғлайверишиб кўзлари кўр бўлиб қолган, бир борсанг бўлмайдами?— дейишибди.

— Бу ишни менинг ўзим қилганим йўқ, мен худди отга ўхшаб, ана шу боланинг кўлига тушиб қолдим, энди бу бола ўзини тутиб олгунча унга хизмат қиламан,— дебди тойча.

Парилар учиб кетишибди. Бола кўзини очиб отдан сўрабди:

— Қаптарлар кетишдими?

От бошидан ўтган саргузаштларини айтиб: «Мен ота-онамнинг олдига борай», деб ижозат сўрабди. Бола рози бўлибди. Тойча ёлидан икки толасини узиб берибдию осмонга учиб кетибди. Бола ҳам ўрни- дан туриб йўлга тушибди. Унинг йўлидан бир чўпон чикиб қолибди. Бола нарсаларини чўпоннинг нарсаларига алмаштириб олибди. Бола жуда чиройли экан. Ўзини хавф-хатардан асраш учун кийимларини ҳам алмаштирибди. Аста-секин шаҳар томон бораверибди. Унинг олдидан икки табақали катта дарвоза чикибди. Ана шу дарвозанинг зинапоясига ўтирган ҳам экан, бир одам чикиб ундан сўрабди:

— Нега бу ерда ўтирибсан?

— Менинг отам ҳам, онам ҳам йўқ, мусофирман,— дебди бола.

Бу одам ана шу мамлакат подшосининг боғбони экан. Подшонинг учта қизи бўлган экан. Ҳар куни у одам подшонинг қизларига уч даста гул элтиб бераркан. Бола ўша ерда уч-тўрт кун хизмат қилиб юрибди. Ҳар куни боғбоннинг уч даста гул олиб боришини кўрган йигит чолдан сўрабди:

— Мен ҳам бир даста гул берай, уни кўшиб олиб боринг.

Боғбон гулни қизлар ҳузурига олиб борган экан, шохнинг доно кенжа қизи гулдастани кўриб дебди:

— Чорвоққа бегона одам кирибди.

Қизлар оғаларидан ижозат олишиб боққа киришибди. Подшонинг кичик қизи шийпонда ухлабди. Икки катта қизи эса дугоналари билан боғ атрофини саёҳат қилишибди. Шу пайт бола битта гул бутасининг тагида ўтирган экан. Чорбоғ жимжит экан, бола кийимларини ечиб ҳовузга тушиб чўмила бошлабди. Буни кенжа қиз кўриб қолибдию опаларини чақириб, «кетамиз», дебди.

Кейин учовлари учта қовунни узиб, унинг устига: «Сўйиб енг, совға олиб келдик», деб ёзишиб оталарига олиб боришибди. Кейин учови- нинг ҳам қовунини сўйишса, қовунлар меъёридан ўтиб қолган экан.

Подшо вазирини чақириб сўрабди:

— Бу қовунлар пишиб етилибдию нега боғбон ҳанузгача уни узиб сотмабди?

Вазир қулиб қўйибди. Подшо бунинг сабабини сўрабди:

— Бир қошиқ қонимдан кечсангиз сабабини айтман,— дебди доно вазир.

— Кечдим, сабабини айт,— дебди подшо.

Вазир гапира бошлабди:

— Қизларнинг бу қовунлари «ёшимиз ўтиб қолди» деганларига ишора. Ижозат берсангиз, уларнинг тўйини қилиб юборайлик.

Шунда подшо дебди:

— Уларнинг учовининг ҳам қўлларига учта олма бериб арқ дарво- заси олдига чиқаринглару ҳамма одамларни арқ тагидан ўтказинглар.

Шундай қилишибди. Катта қиз битта баззоз йигитни олма билан урибди, уни олиб киришибди. Ўртанча қизи битта аттор йигитни уриб- ди, уни олиб киришибди. Ҳамма ўтибдию кенжа қизи қўлидаги олмани ҳеч кимга отмабди. Кейин боғбон билан «кал бола»ни олиб келишибди. Кенжа қиз иккита олмани «кал бола»га қараб отибди. Уч қизни тўй қилишибди, ўзлари танлаган йигитларга никоҳлаб беришибди. Тўй оқшоми ҳалиги йигитча отнинг ёлини тутатибди. От шоҳона кийимлар билан пайдо бўлибди. Бола бу кийимларни кийиб подшонинг олдига чиқибди. Чиройли кийимларда йигит янада кўркам бўлиб кетган экан. Буни кўрган подшо ундан саргузаштини сўрабди. Шундан сўнг у кен- жа қувёвни ўзининг ўрнига подшо қилибдию унинг отасини олиб келиб кўзини даволашибди. Подшо билан йигит отаси болалари ҳақиқа дуо қилишибди, беш вақт намозини ўқиб юришаверибди. Шундай қилиб етим бола муроду мақсадига етибди.

ЧИЛТОШ

Бир бор экан, бир йўк экан, ўтган замонда бир бой бўлган экан. Бойнинг битта ўғли бўлган экан. У ўғлини жуда яхши кўрар экан. Бир куни бой хотини билан маслаҳатлашиб дебди:

— Энди ўғлимиз катта бўлиб қолди, унга бозор-ўчарни ўргатиши- миз керак.

Шу маслаҳатдан кейин бой ўғлига минг танга бериб дебди:

— Болам, мен энди қариб қолдим, сен бозор қилишни ўрган, мана бу пулга рўзғор учун лозим кўрган нарсаларни олиб кел.

Бола бозорга борса бир чеккада уч киши бир кучукни ўйнатиб ўти- ришганмиш.

— Ҳой, оғайнилар, кучукларингни сотмайсизларми?— дебди бола.

— Сотамиз.

— Неча пул?

— Минг танга.

Бола минг тангани чққариб берибдию кучукчани уйига олиб ке- либди. /

Бой билан хотини боланинг бу ишига ҳайрон қолишибди.

Бой ўзига-ўзи: «Яна минг танга берай-чи, бу сафар яхши бўлар», деб ўйлабдию, боласининг қўлига яна минг танга бериб дебди:

— Ўзингга керак бўлган нарсани бозордан сотиб ол.

Бола яна бозорга борибди, қараса, икки киши бир мушукни ўйна- шаётган эмиш. Бола дебди:

— Ҳой амакилар, мушукни сотмайсизларми?

— Сотамиз.

— Неча пул туради?

— Минг танга.

Бола минг тангани санаб берибдию мушукни уйига олиб кетибди. Ота-онаси боланинг бу ишидан жуда хафа бўлишибди. Отаси ўғли- ни ниҳоятда яхши кўргани учун, ўзича яна ўйлаб, «бу сафар бозорга борса, яхши харид қилар», дебди.

Боланинг қўлига яна минг танга бериб дебди:

— Бу пулга бозордан рўзгор учун керакли нарсаларни сотиб олиб кел.

Бола бозорга бориб минг тангага сичқон сотиб олиб уйга қайтиб-ди. Ўғилларининг бу ишидан чолу кампир хафа бўлиб йиғлашибди. «Худо бизга шу ўғилни бердию, аммо у беақл чикди», дейишибди, ху-дога нола қилишибди. Қишлоқ халқи ҳам бу воқеани эшитишиб бойни маломат қилишибди. Бола ўзича ўйлаб, «мен ақлсиз бўлсам, шу уйда яшамаганим бўлсин», дебдию ота-онаси уйкуга кетганда кечаси қиш-лоқдан чиқиб кетибди. Боланинг ота-онаси эрталаб туришса, бола йўқ эмиш. Доду фарёд қилишиб қишлоқни оёққа турғизишибди, аммо бо-лани тополмабдилар. Бола туни билан йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Ниҳоят чарчаб битта дарахт тагида дам олгани ўтириб, ухлаб қолибди.

Бир пайт болани бир мўйсафид уйғотибди. Бола ўрнидан турса ёнида бир чол ўтирганмиш. Мўйсафид боланинг кўлига ниҳоятда ажойиб бир тошни берибди.

— Тошнинг номи Чилтош,— дебди у,— сенинг қандай мақсадинг бўлса мана шу тошни кўлингга олиб унга мурожаат қилсанг, муродинг ҳосил бўлади.

— Кўҳи Қофнинг ортида бир боғ бор, унинг ичида парилар яша-шади. Ана шу парилар бир вақтлар бир деҳқоннинг қизини ўғирлаб кетишган. У қиз гўзаликда дунёга машҳур экан, ҳатто парилар ҳам унинг ҳуснига ошиқ бўлишган экан. Шу боисдан ҳам ўзлари билан бирга Кўҳи Қофдаги боғда олиб юришибди. Сен энди ўша қизни ўз никоҳингга оласан, у сенга ақл ўргатади,— деб, доно мўйсафид кўздан ғойиб бўлибди.

Бола Чилтошни ўнг кўлига олибди-да:

— Чилтош, Кўҳи Қоф ортидаги деҳқон қизини менга етказ,— дебди.

Бола қараса, киз ёнида ўтирганмиш.

— Сиз барно йигитда бир каромат бор. Сиз шу ерда худди подшо-ларнинг ҳовлисидай ҳовли бўлишини талаб қилинг,— дебди киз.

Йигит Чилтошга мурожаат қилибди. Шу заҳоти подшоларнинг ҳовлисидан ҳам мустаҳкамроқ ҳовли пайдо бўлибди. Ҳовли ичида бир боғ бўлиб, унда ер юзидаги ҳамма мевалардан бўлиб, улар фарқ пишиб ётганмиш. Йигит билан қиз вақтларини маишат билан ўтказиб юри-шибди. Йигит отасининг уйдан аччиқланиб чиқиб кетгач, йигитнинг отасиёқчучук, мушук ва сичқонни уйдан ҳайдаб юборибди. Бойнинг ҳамма мол-мулки нест-нобуд бўлиб кетибди.

Ўзлари эса фарзандлари доғида йиғлайверишиб кўр бўлиб қолишибди.

Бир вақтлар Кашмир мамлакатининг подшоси Аллаёрхон ниҳоятда гўзал бир деҳқон қизини парилар ўғирлашиб Кўҳи Қоф ортидаги боқ-қа олиб кетишганини эшитган экан. Аллаёрхон ғойибдан қизга ошиқу беқарор бўлган экан. Халқ орасида кимки ана шу қиз билан ҳамсуҳбат бўлса сулув ва хушрўй бўлиб кетаверади, деган мишмишлар ҳам тар-қалган экан. Шу боисдан Аллаёрхон дунёдаги барча мамлакатларга одам юборибди. Улар бир чиройли йигит топиб Аллаёрхонга хабар беришлари лозим экан. Деҳқон қизи эрига дебди:

— Сиз тоққа овга боринг, дилингиз ғубори тарқалади, сиз ота-онангизни жуда кўп ўйлаясиз.

Йигит ўша кундан бошлаб овга чиқибди. Тоғдан кўпгина каклик-ларни отиб келибди. Дарҳақиқат, ҳафалиги тарқалибди. Ҳар куни каклик гўштини хотини билан пишириб ейишаркан. Йигит бир куни яна эрталаб барвақт туриб тоққа чиқибди. Катта тоғ кўйини отиб уйга кечқурун қайтибди. Хотини милтиқ ва ўлжасини елкасидан олиб уйга киритибди. Кўй гўштини пиширибди, эр-хотин тановул қилишибди. Овқатдан кейин чакчақлашиб ўтиришибди.

— Сенга раҳмат, хотин, мен ана шу жаннат ичида сенинг жамо-лингга тўймайману,

лекин кўнглим ота-онамни истайди. Икки кундан буён жуда хурсандман. Ов билан машғул бўлиб юрагимга ғашлик кел- майди. Сенинг маслаҳатингдан хурсандман,— дебдию хотинининг ўнг бетидан битта ўпиб олибди.

Хотин дебди:

— Азизим, сиз менинг маслаҳатимга кулоқ солсангиз ҳеч хафа бўлмайсиз. Ана шу гўзал уйимизга ота-онангизни олиб келамиз. Сиз жуда чиройли йигит экансиз, мен сизни бирон киши қиз деб олиб ке- тиб қолмаса деб кўркаман,— дебди ҳазиллашиб.

Дарҳақиқат, йигит ойнага қараса ҳатто гўзал кизлардан ҳам қо- лишмайдиған даражада чиройли бўлиб кетган эмиш. Йигит хотинига дебди:

— Жонгинам, менга яна қандай маслаҳатингиз бор?

Хотин дебди:

— Овга чиққанингизда мана бу пардани юзингизга тутиб юрсан- гиз, тоғда сизни бирор киши кўрса ҳам хатарсиз бўласиз. Лекин пар- дани уйга келгунингизча ҳеч юзингиздан олманг. Ҳовлига киргандаги- на юзингизни очинг. Менинг маслаҳатим шу.

— Сенинг бу маслаҳатингни жоним билан бажараман!— дебди эри.

Йигит хотинининг маслаҳатини қилиб ҳар куни овга кетаверибди. Эру хотин жаннатдай бу ҳовлида яшайверишибди.

Бир куни йигит овга кетаётса олдидан Аллаёрхоннинг одами чиқиб қолибди.

— Ҳой йигит, қайси томонга кетяпсиз?— дебди.

”Қ“:

— Овга кетяпман,— дебди йигит.

Йигит Аллаёрхон одами билан икк-и соат суҳбатлашибди.

— Нега сиз юзингизга парда тутиб олгансиз?—деб сўрабдигхон одами.

— Буни менга хотиним ўргатган,— дебди йигит.

— Ҳовлию ҳарамингиз қаерда?— яна сўрабди ҳалиги одам.

— Юринг, мен сизга кўрсатаман,— деб бегона одами ҳовлисига бошлаб кетибди. Хон одами узоқдан ҳовлига назар ташласа, бундай ҳовли подшоларда ҳам йўқ эмиш.

— Биродар, мен ҳовлингизни кўрдим, аммо жуда чарчадим. Эртага келаман,— деб орқасига қайтиб кетибди ҳалиги одам.

Йигит эса овга бормай уйига қайтибди. Хотини кўрса эри овдан курук қайтибди. Ўрнидан туриб йигитнинг қўлидан милтикни олибди.

— Бугун овингиз юришмадим?— деб сўрабди хотин.

— Бугун тобим қочиб ов килолмадим,— дебди эри.

Йигит хотинига ёлғон гапирибди. Чунки хотини берган маслаҳатни бузиб, нотаниш одамга бутун сирини айтиб қўйганди.

Хон одами деҳқоннинг кизи ана шу ҳовлида эканлигини билиб Кашмир подшоси Аллаёрхонга хабар етказибди. Аллаёрхон мамла- катдаги барча жодугарларни тўплаб дебди:

— Кимки ўша деҳқоннинг қизини менинг қўлимга олиб келиб бер- са, бутун подшолик давлатим ўшаники.

Бир жодугар кампир дебди:

— Мен ўша қизни сизга олиб келиб топшираман.

Жодугар подшодан унга битта чархи фалак ва ҳовлини кўрган ва- килни беришни сўрабди. Кампир ҳамсафари билан биргаликда чархи фалакка миниб йигитнинг ҳовлиси томон парвоз қилишибди. Хоннинг одами кампирга йигитнинг ҳовлисини кўрсатибди. Кампир чархи фа- лак билан ҳамроҳини Кўхи Қоф ортида қолдирибди-да, ўзи эса худди девонага ўхшаб йигитнинг ҳовлисига қараб кетибди. Дарвоза орқасида тўхтаб:

— Мен кимсасиз бечорага раҳм қилинглар, мен бир бурда нонга зор одамман,— деб доду фарёд қилаверибди.

Дехқон қизи дарвоза олдига келиб:

— Сен керак эмассан, йўқол, сенга берадиган нон ҳам йўқ,— деб дарвозани очмабди. Йигит кечқурун овдан қайтиб дарвоза ортида турган нотаниш бир кампирни кўрибди. Кампир йигитни кўриб нола чекибди:

— Мен кимсасиз бир нотавон кампирман, сизларнинг хизматларингизни килиб юрсам куним ўтарди,— деб ёлворибди.

Боланинг эсига онаси тушиб кампирга жуда раҳми келибди. Йигит хотинига дебди:

— Эй азизим, бу ақлли кампирга ўхшайди, биз билан яшасин. Сен билан ҳамсухбат бўлиб ўтирсин. Мен доим ов билан машғулман, сен эса ҳамиша уйда ёлғизсан.

Ночор қолган хотин эрининг гапини қабул қилиб кампир булар билан бирга яшайверибди. Йигит кундузи ов қилиб, кечаси қайтаркан. Дехқон қизи эса доимо кампир билан бирга яшаркан. Бир куни кампир йигитдан сўрабди:

— Сизлар бир эру хотин бўлсаларинг қандай қилиб бундай обод ҳовлини курдиларинг?

Қиз йигитга гап бермай дебди:

— Бу ҳовлининг ўзи бор эди. Биз курган эмасмиз.

Кампир яна сўрабди:

— Мана шу обод боғлар ҳам асли бормиди?

Йигит жавоб бермоқчи экан, ундан аввал қиз дебди:

— Боғ ҳам ҳовли билан бирга пайдо бўлган.

Кампир яна сўрабди:

— Нега сизлар оловсиз овқат пиширасизлар, мўриларингдан ҳеч тутуни чикмайди.

Қиз гапирмоқчи бўлган экан, аммо йигит тезда жавоб берибди: — Бизнинг кўлимизда Чилтош бор. Мана бу тоқчада.

Йигит Чилтошни ўнг кўлига олиб:

— Чилтош, бир товоқ палов тайёрла!— дебди.

Шу заҳоти сергўшт, серёғ бир товоқ ош тайёр бўлибди, учовлари баҳам кўришибди. Шундан сўнг кампир мен Чилтошингни бир кўрай Дебди. Йигит Чилтошни кампирнинг кўлига тутқазибди.

— Ажойиб тош экан, жойига кўяйми?— дебди кампир.

— Ҳа, ўрнига кўйиб кўйинг, — дебди йигит.

Кампир Чилтошни жойига кўйгандай бўлибдию, аммо кўлидан чи- қармабди. Кеч кириб ҳамма уйқуга кетибди. Кампир уйқудан туриб, Чилтошни ўнг кўлига олиб:

— Чилтош, Чилтош, мана шу ҳовлию ҳарамни, деҳқоннинг кизини Аллаёрхон мамлакатига элтиб кўй, — дебди.

Йигит ҳовлиси ўрнида ёлғиз ўзи қолибди. Ҳовлию ҳарамни гўзал хотини билан биргаликда Аллаёрхон кўлига тушибди. Йигит йиғлаб- йиғлаб ухлаб қолибди.

Кучук, мушук, сичқон туш кўришса эгалари оғир бир аҳволда эмиш. Учовлари йўлга тушишиб бир неча кундан кейин йигитнинг олдига етиб келишса, йигит нимжон ҳолда хушсиз ётганмиш. Кучук қараса бир киши буғдой сўғораётган экан. Дарров унинг нонини олиб қочибди. Мушук бўлса қаердандир озгина пишган гўшт топиб келибди. Йигит еб, ўзига келибди. Кучук, мушук, сичқон кампирни излаб кети- шибди. Ўн тўққиз кечаю кундуз йўл юришиб Аллаёрхон мамлакатига етиб келишибди.

Деҳқон қизи Аллаёрхондан муҳлат сўрабди. Қирқ кундан кейин никоҳига ўтмоқчи бўлибди. Аллаёрхоннинг ҳовлиси жуда зеб-зийнат- ли экан. Подшо ҳар куни уч марта қизнинг олдига келиб нозаниннинг жамолини томоша қилиб кетар экан.

Кучук, мушук, сичқон — учовлари маслаҳатни бир жойга кўйи- шибди. Мушук дебди:

— Мен сичқон билан бирга подшонинг ҳовлисига бораман. Сен шу ерда тур, чунки каттасан, яна қоровуллар ушлаб олиб ўлдириб кўйиш- масин.

Кучукка бу гап маъқул тушибди.

Мушук билан сичқон Аллаёрхоннинг ҳовлисига киришибди. Бир хонага тушишса деҳқоннинг қизини қирқ қиз ўраб олиб ухлаб ётишган экан. Жодугар эса тилла кат устида -ухлаб ётганмиш.

Мушук сичқондан сўрабди: — Энди нима қиламиз? Сичқон жавоб берибди:

— Мен бир ерга ёзиламану думимни ахлатимга белаб уни жоду- гарнинг бурнига тутаман, у акса уради, Чилтош оғзидан отилиб чиқа- ди. Сен эса чопиб бориб уни олиб оғзингга соласан.

Шундай қилиб сичқон ёзилиб думини ахлатига белабди-да, кам- пирнинг бурнига тутибди. Кампир «уф» деб акса урган экан, Чилтош кампирнинг оғзидан отилиб тушибди. Мушук чопиб бориб Чилтошни олиб оғзига солибди-ю, сичқон билан биргалашиб кучукнинг олдига қочиб боришибди.

Мушук, кучук, сичқон омадлари келганидан хурсанд бўлишиб йўлга тушишибди. Ун саккиз кечаю кундуз йўл юришиб бир дарё бўйига келишибди.

— Чилтошни менга бер!— дебди кучук.

— Сенинг оғзинг катта, яна дарёга тушириб юбормагин,— дебди мушук.

— Менга бер, бўлмаса, ўлдираман,— дебди яна кучук.

Мушук кўрққанидан Чилтошни кучукка берибди. Кучук Чилтошни оғзига солиб, елкасига сичқонни миндириб олибди, мушук эса унинг думидан ушлаб олибди. Улар дарёдан ўта бошлашибди. Соҳилга етай деганда кучук сувда ўз аксини кўриб «вов-вов»лаб юборибди. Шунда Чилтош унинг оғзидан сувга тушиб кетибди.

Мушук дебди:

— Мен сенга айтмовмидим, оғзинг катта, оғзингдан тушиб кетади деб, мана энди нима бўлди.

Учовлари хафа бўлишиб роса йиғлашибди. Туйқусдан битта тилла балиқ чиқиб қолибди. Мушук уни маҳкам ушлаб олибди. Балиқ нола чеккан экан, дарёдаги ҳамма балиқлар чиқиб келибди. Ҳалиги тилла балиқ балиқларнинг подшоси экан. Балиқлар подшоларини озод қил- лиш учун:

— Биздан сизларга нима керак?—деб сўрашибди.

— Мана шу дарёдаги қимматбаҳо Чилтошни чиқариб берсангиз- лар, подшоларингни қўйиб юборамиз,— дебди мушук.

Балиқлар дарё қаърида икки соат йўқ бўлиб кетишибди. Ниҳоят битта балиқча Чилтошни топиб чиқибди. Мушук Чилтошни оғзига со- либ балиқлар подшосини қўйиб юборибди. Кучук, мушук, сичқон ўзларида йўқ хурсанд бўлишиб йўлга тушишибди.

Аллаерҳон ^юртига бориб келишга ўттиз тўққиз кечаю кундуз вақт кетибди. Йигитнинг олдига келишса, унинг ўлишига сал қолган экан. Мушук Чилтошни йигитнинг қўлига берибди.

Аллаерҳон подшо «эртага тўй бўлади», деб вақти чоғ бўлиб тўй та- раддудида юрган экан. Йигит Чилтошни ўнг қўлига олибди-ю:

— Чилтош, ўша ҳовлию ҳарамни, хотинимни, жодугар кампир ва мен билан тоғда суҳбатлашган кишини бу ерга келтир,— дебди.

Йигитнинг айтганлари бажо бўлибди. Йигит тўғри хотинининг олдига кирибди. У қирқ қизлар ўртасида ўтирган экан. Тилла кат устидан эса жодугар кампир ўтирган эмиш. Хотин эрини кўриши билан- Я ноқ ўрнидан турибди.

— Сизни онангиз «ақлсиз» деб тўғри айтган эканлар,— дебди.

— Азизам, ортиқча гапларни қўй, чап юзингдан қарзим бор эди, Аллаёрхон уни олиб қолмадимикин?

— Шу бугун сенинг олдинга келиб қолмаганимда, қарзингни шоҳ оларди,— дебди хотини.

Кампиру қизлар хайрон қолишибди. Йигит хотинини маҳкам қу- чоклаб чап юзидан ўпибди. Хотини дебди:

— Жодугар кампирни отма, сен билан суҳбатлашган кишини ҳам ўлдирма. Мен гапирай, сен кулоқ тут.

— Хўп,— дебди йигит.

— Чилтошдан илтимос қилиб бир уй куриг. Кампиру Аллаёрхон- нинг одамини кип-яланғоч килиб, оёқ-қўлларини боғлаб кучук, мушук, сичқонлар ихтиёрига беринг. Улар нима қилишса, ўзлари билишади,— дебди деҳқон кизи.

Кампирни, подшонинг одамини кучук, мушук, сичқон кийнаб ўлди- ришибди. Шундан кейин кучук, мушук, сичқон йигитдан кетишга рух- сат сўрашибди. Йигит хурс.шдлик билан уларга жавоб берибди. Улар қилган ишларидан шодланиб қайтиб кетишибди. Йигит ота-онасини ховлисига олиб келибди. Улар йиғлай-йиғлай кўр бўлиб қолишган эканлар. Хотини — деҳқоннинг кизи парда билан уларнинг кўзларини ўзи тозалабди. Икковларининг кўзлари ҳам илгариги ҳолатига келиб- ди. Йигит билан деҳқоннинг кизи тўю томоша беришиб, ана шу ховли- да яшайверишибди. Улар бир-бирларининг дийдорларига ҳеч тўйиш- мас экан.

ҚИРҚ КАПТАР

Қадим замонда бир подшо ўтган экан. Унинг бир ўғилу бир кизи бўлган экан. Ўғли жуда ҳам эрка бўлиб ҳавонинг иссиқ кунлари дарё лабига чўмилиш учун чиқиб ўтирар экан. Бир куни дарё бўйида ўтирса қирқта каптар келибди. Каптарларнинг ҳаммаси пари бўлиб, улар ҳам ҳар куни чўмилгани келишар экан.

Каптарлардан биттаси — энг кичиги ана шу подшоваччани яхши кўриб қолибди. Бир куни подшовачча чўмилгани тушган пайтда ўша каптар унинг кийимларини яшириб қўйибди. Бола сувдан, чиқса, уст- бошлари йўқ эмиш. Ҳайрон бўлиб дарё бўйида ўйланиб ўтирса бир каптар келиб бир юмалаб чиройли кизга айланиб, боланинг нарсала- рини чиқариб берибди. Шу жойда ўша пари кизни, пари эса болани яхши кўриб қолибди. Бола пари кизга дебди:

— Энди сизни висолингизга қандай эришиш мумкин?

Қиз дебди:

— Ота-онам уч шарт қўйишган. Кимки ана шу шартларни бажарса ўшанга беришади. Битта шартлари шуки, олдимизда катта тўқайзор бор, ана шу тўқайзорни бир кечада;гулзорга айлантисиз, иккинчи шартлари шуки, ўша куннинг ўзида буғдой экасиз, учинчи- шартлари

эса ўша куннинг эртасигаёқ ўша буғдойнинг унидан ота-онамга нон ■ ётиб берасиз.

У пари каптарнинг ота-онаси дев бўлган экан. Йигит шартларни бажариш учун девнинг олдига келибди.

— Эй болажон, ман-ман деган йигитлар менинг шартимни бажара олишмадию, сен бажарасанми?— деб, дев михларга илинган калла- ларга ишора қилибди.

— Майли, қандай шарт бўлса ҳам бажараман, шартингизни айтинг,— дебди йигит.

Кейин улар ҳалиги шартларни айтишибди. Сўнгра ўша кечаси ҳа- лиги пари киз унга ёрдамлашибди.

Ўша пари киз ҳамма ҳайвонларнинг тилини билар экан. Жами ҳайвонларни чақирибди, дунёдаги бор ҳайвонлар етиб келибди. Бир дамда тўқайзорни илдизи билан йўқотишибдию жойига гул ўтқазди- шибди. Ерни ҳайдаб бугдой экишибди. Бугдойни ўша кечасиёқ ўриб, тегирмонда тортиб, эрталаб ундан нон ёпишибди. Тонг отиши билан ҳамма ҳайвонлар турли томонга тарқалишибдию киз болага:

— Бу ишларни кўргач, ота-онам сени бир хонага киритишади, у ерда киркта каптар бўлади. Мен ҳам ўша ерда кичкинагина каптарча суратида назарга илинмас бўлиб каптарларнинг орқасида тураман. Қайси каптарни оласан деб сўрасалар ўша каптарчани кўрсат,— де- бдию кўздан ғойиб бўлибди.

Қизнинг ота-онаси эрталаб туриб қарашса бола ҳамма шартлар- ни бажариб қўйибди. Бола уларнинг олдига иссиқ бугдой нон билан чой олиб келиб қўйибди. Ана шу ерда ота-онаси болага кизларининг ёрдам берганини фахмлаб қилишибди. Кейин киркта каптар турган хонага киритишибди.

— Қайсинисини оласан?— сўрашибди улар.

Бола бориб ўша кичик каптарчани кўрсатибди.

Қизнинг отаси айтибди:

Шундай катта каптарлар турганида нега уни танладинг?

— Менга шуниси ёқди,— жавоб берибди бола.

Ота-оналар рози бўлишиб, катта тўй қилиб беришибди-ю, лекин кизи оилан куёвига қасд қилишиб уларни емоқчи бўлишибди. Орадан бирор ой ўтар-ўтмас уларнинг икковини ҳаммомга киритишиб, устла- ридан иссиқ сув қўйиб ўлдиришмоқчи бўлишибди. Буни кизлари сезиб ҳаммомга кирганларидан кейин ўзи билан эрини каптарга айлантди- рибдию қочиб кетишибди. Улар қочганларидан кейин ота-онаси ҳам- момга киришса ҳеч ким йўқ эмиш. Дадаси уларни кетидан қувлабди, уларга етай-етай деб қолибди. Иложи бўлмагач, киз эрини бугдой ўра- етган чолгаю ўзини бугдойга айлантириб қўйибди.

Отаси келиб қараса, улар йўқ эмиш. Кейин ўша «чол»дан сўрабди. «Чол» жавоб берибди:

Бу ердан бирон киши ҳам ўтмади. Бу ерда куш учса қаноти, одам утса оёғи қуядию сенинг қизинг билан куёвинг нима қилади. ундаи қилиб, отаси ўтиб кетибдию, улар ҳам бошқа томонга қа- раб жунаб қолишибди.

Отаси уларни узоқдан кўриб қолиб, яна қувлай бошлабди. Отаси қолибп ^{Таи} ^{ел} ^{анда} ^{қи} ^{йигитни} булутга айлантирибдию ўзи ой бўлиб қолибди. Отаси келио ой билан булутдан сўрабди:

ЙФк ^е ^{бобож} ^{пи} ^и ^{ишининг} ^{ўтгани} ^{тм} ^{Кўрмадингизми?}

— Иук, бобожон, курмадик,— жавоб берибди ой.

Шу аҳволда отаси ўтиб кетибди. Отасининг кетидан улар яна қо- чишибди. Бир паит отаси қараса улар бошқа томонга қочиб кетишаёт- ганмиш. Яна орқаларидан қувлай бошлабди. Отаси уларга етай-етай деб қолганда^ киз нима қиларини билмай бир зум ўйланиб турибди-ю болани кит, узини эса дарёга

айлантирибди. Бу сафар отаси кизининг бу ишини билиб қолибди. Чопганича келиб дарёнинг бор сувини доми- га тортибди. Бир қултумгина суви қолибди. Уни ҳам ичибдию китни ҳам ебди. Лекин китнинг думи унинг қорнини ёриб юборибди ва ҳамма сув яна дарёга қуйилибди. Бола яна сувга тушибди. Дев эса ҳалок бўлибди. Кейин дарё суви кизу кит болага айланибди. Шундай қилиб, икковлари боланинг уйига иўл олишибди. Уйларига келгач, йигит киз- ни ота-онасига кўрсатиб, элга тўю томоша бериб, муроду мақсадига етибди.

ШАҲЗОДА

Бир бор экан, бир йўк экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг иккита хотини бор экан. Аммо подшонинг фарзанди йўк экан. Кейин подшо хотинлари устига яна хотин олибди. Қунлар кетидан кунлар, тунлар кетидан тунлар ўтиб учинчи хотин хомиладор бўлибди. Хотинининг ою қуни, вақти соати етиб кўзи ёриши яқинлашган кун- ларда подшо бошқа бир вилоятга сафарга жўнамоқчи бўлибди. У са- фар олдидан хотинига тайинлабди:

— Агар чақалоқ туғилса, менга одам юборинглар, етиб келаман.

Подшо кетгач, бир қуни кичик хотинини тўлғоқ тутибди. Иккала кундоши бориб бир кампирни олиб келиб дебди.

— Бизлар битта кучук боласини топиб келамиз, кундошимиз кўз ёриши билан чақалокни аста бизга олиб берасизу «кучукча туғдинг» деб кучукчани олдига қўясиз. Айтганимизни бажарсангиз сизни тил- лага кўмиб юборамиз.

Кампир рози бўлибди ва келиб доя момо бўлибди. Кундошлари- нинг кўзи ёрибди, у ўғил туғибди. Подшонинг иккала хотини эшик орқасида кучукчани тайёрлаб ўтиришган экан, шошганларича кучук- чани узатишиб, чақалокни тортиб олишибди. Доя момо кучукчани хо- тиннинг ёнига қўйиб:

- Вой, кучук туғдинг, болам, кучук туғдинг!-деб фаред кута- ^{риб} Хотин

музтар бўлиб қолибди. Уйнинг бир бурчагига лўлаболиш қўйишибди, ўша ерга ўтиб ётибди. ^У ^{нд} ^{ла} ^ш ^{ар} ^{етаёт} ^{Та} ^г ^{ўн} ^г ^{дик} ^{жойга} ^{олиб} ^{бориб} ^{улоқтиришибди.} ^ш ^{да} ^р ^х ^{ол} ^{устидаги}

ташувчининг кўзи чақалоққа^ ^{аб} ^{чопг} ^{анича} кампирининг чиркин тўнини

ечиоди-да, чақалокни ур ^Д ^а ^ж ^ў ^й [±] ^{«р,-} ^{леб»,-} [»] [•] ^{«У} ^Г ^ў ^г

пиб олдим.

У пари каптарнинг ота-онаси дев бўлган экан. Йигит шартларни бажариш учун девнинг олдига келибди.

— Эй болажон, ман-ман деган йигитлар менинг шартимни бажара олишмадию, сен бажарасанми?— деб, дев михларга илинган калла- ларга ишора қилибди.

— Майли, қандай шарт бўлса ҳам бажараман, шартингизни айтинг,— дебди йигит.

Кейин улар ҳалиги шартларни айтишибди. Сўнгра ўша кечаси ҳа- лиги пари киз унга ёрдамлашибди.

Ўша пари киз ҳамма ҳайвонларнинг тилини билар экан. Жами ҳайвонларни чақирибди, дунёдаги бор ҳайвонлар етиб келибди. Бир дамда тўқайзорни илдизи билан йўқотишибдию жойига гул ўтқазди- шибди. Ерни ҳайдаб бугдой экишибди. Бугдойни ўша кечасиёқ ўриб, тегирмонда тортиб, эрталаб ундан нон ёпишибди. Тонг отиши билан ҳамма ҳайвонлар турли томонга тарқалишибдию киз болага:

— Бу ишларни кўргач, ота-онам сени бир хонага киритишади, у ерда қирқта каптар бўлади. Мен ҳам ўша ерда кичкинагина каптарча суратида назарга илинмас бўлиб каптарларнинг орқасида тураман. Қайси каптарни оласан деб сўрасалар ўша каптарчани кўрсат,— де- бдию кўздан ғойиб бўлибди.

Қизнинг ота-онаси эрталаб туриб қарашса бола ҳамма шартлар- ни бажариб қўйибди. Бола уларнинг олдига иссиқ бугдой нон билан чой олиб келиб қўйибди. Ана шу ерда ота-онаси болага кизларининг ёрдам берганини фахмлаб қолишибди. Кейин қирқта каптар турган хонага киритишибди.

— Қайсинисини оласан?— сўрашибди улар.

Бола бориб ўша кичик каптарчани кўрсатибди.

Қизнинг отаси айтибди:

Шундай катта каптарлар турганида нега уни танладинг?

— Менга шуниси ёқди,— жавоб берибди бола.

Ота-оналар рози бўлишиб, катта тўй қилиб беришибди-ю, лекин кизи оилан куёвига қасд қилишиб уларни емоқчи бўлишибди. Орадан бирор ой ўтар-ўтмас уларнинг икковини ҳаммомга киритишиб, устла- ридан иссиқ сув қўйиб ўлдиришмоқчи бўлишибди. Буни кизлари сезиб ҳаммомга кирганларидан кейин ўзи билан эрини каптарга айлантди- рибдию қочиб кетишибди. Улар қочганларидан кейин ота-онаси ҳам- момга киришса ҳеч ким йўқ эмиш. Дадаси уларни кетидан қувлабди, уларга етай-етай деб қолибди. Иложи бўлмагач, киз эрини бугдой ўра- етган чолгаю ўзини бугдойга айлантириб қўйибди.

Отаси келиб қараса, улар йўқ эмиш. Кейин ўша «чол»дан сўрабди. «Чол» жавоб берибди:

Бу ердан бирон киши ҳам ўтмади. Бу ерда қуш учса қаноти, одам утса оёғи қуядию сенинг қизинг билан куёвинг нима қилади. ундаи қилиб, отаси ўтиб кетибдию, улар ҳам бошқа томонга қа- раб жунаб қолишибди.

Отаси уларни узоқдан кўриб қолиб, яна қувлай бошлабди. Отаси қолибп ^{Таи} ^{ел} ^{анда} ^{қи} ^{йигитни} булутга айлантирибдию ўзи ой бўлиб қолибди. Отаси келио ой билан булутдан сўрабди:

ЙФк ^е ^{бобож} ^{пи} ^и ^{ишининг} ^{ўтгани} ^{тм} ^{Кўрмадингизми?}

— Иук, бобожон, курмадик,— жавоб берибди ой.

Шу аҳволда отаси ўтиб кетибди. Отасининг кетидан улар яна қо- чишибди. Бир паит отаси қараса улар бошқа томонга қочиб кетишаёт- ганмиш. Яна орқаларидан қувлай бошлабди. Отаси уларга етай-етай деб қолганда^ киз нима қиларини билмай бир зум ўйланиб турибди-ю болани кит, узини эса дарёга

айлантирибди. Бу сафар отаси кизининг бу ишини билиб қолибди. Чопганича келиб дарёнинг бор сувини доми- га тортибди. Бир қултумгина суви қолибди. Уни ҳам ичибдию китни ҳам ебди. Лекин китнинг думи унинг қорнини ёриб юборибди ва ҳамма сув яна дарёга қуйилибди. Бола яна сувга тушибди. Дев эса ҳалок бўлибди. Кейин дарё суви кизу кит болага айланибди. Шундай қилиб, икковлари боланинг уйига иўл олишибди. Уйларига келгач, йигит киз- ни ота-онасига кўрсатиб, элга тўю томоша бериб, муроду мақсадига етибди.

ШАҲЗОДА

Бир бор экан, бир йўк экан, қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг иккита хотини бор экан. Аммо подшонинг фарзанди йўк экан. Кейин подшо хотинлари устига яна хотин олибди. Қунлар кетидан кунлар, тунлар кетидан тунлар ўтиб учинчи хотин хомиладор бўлибди. Хотинининг ою қуни, вақти соати етиб кўзи ёриши яқинлашган кун- ларда подшо бошқа бир вилоятга сафарга жўнамоқчи бўлибди. У са- фар олдидан хотинига тайинлабди:

— Агар чақалоқ туғилса, менга одам юборинглар, етиб келаман.

Подшо кетгач, бир қуни кичик хотинини тўлғоқ тутибди. Иккала кундоши бориб бир кампирни олиб келиб дебди.

— Бизлар битта кучук боласини топиб келамиз, кундошимиз кўз ёриши билан чақалокни аста бизга олиб берасизу «кучукча туғдинг» деб кучукчани олдига қўясиз. Айтганимизни бажарсангиз сизни тил- лага кўмиб юборамиз.

Кампир рози бўлибди ва келиб доя момо бўлибди. Кундошлари- нинг кўзи ёрибди, у ўғил туғибди. Подшонинг иккала хотини эшик орқасида кучукчани тайёрлаб ўтиришган экан, шошганларича кучук- чани узатишиб, чақалокни тортиб олишибди. Доя момо кучукчани хо- тиннинг ёнига қўйиб: .

- Вой, кучук туғдинг, болам, кучук туғдинг!-деб фаред кута- ^{риб}”

Хотин музтар бўлиб қолибди. Уйнинг бир бурчагига лўлаболиш қўйишибди, ўша ерга ўтиб ётибди. ^У ^{нд} ^{ла} ^ш ^{ар} ^{етаёт} ^{Та} ^г ^{ўн} ^г ^{дик} ^{жойга} ^{олиб} ^{бориб} ^{улоқтиришибди.} ^ш ^{да} ^р ^ҳ ^о ^л ^{устидаги}

ташувчининг кўзи чақалоққа^ ^{аб} ^{чопг} ^{анича} кампирининг чиркин тўнини

ечиоди-да, чақалокни ур ^Д ^а ^ж ^ў ^й [±] ^{«р,-} ^{леб»,-} [»] [•] ^{«У} ^Г ^ў ^г

пиб олдим.

— Э, яхши қилибсиз, олиб келмаганингизда ўлиб кетарди. Ўзим қараб катта қилиб оламан,— дебди кампир.

Орадан уч кун ўтибди. Чақалоққа кампир эмизги билан қараб ту- рибди.

Буларни шу ерда колдирайлигу энди сўзни подшо саройидан эши- тайлик.

Подшонинг хотинлари дарров: «Хотинингиз кучук туғди», деб под- шога хат ёзишибди. Подшо ҳам: «Мен етиб боргунча бир гўнг тепага кўмиб кўйинглар, токи мен ундай хотиннинг афтини кўрмайин», деб жавоб қилибди. Иккала кундош хотинни олиб бир гўнг тепага танаси- нинг ярмигача кўмиб кўйишибди.

— Сен кучукча туғдинг, сенинг ҳақинг мана шу!— дейишибдию иккала кундош келиб бемалол юришаверибди.

Орадан бир кечаю кундуз ўтибди, янги кўз ёрган хотин ўша гўнг тепада очу наҳор, холдан тойиб ётибди. Ҳалиги гўнг ташувчи одам яна ўша гўнг тепага бориб бир хотиннинг нолишини эшитибди. Бориб қа- раса чиройлигина бир жувон гўнгга кўмилиб ётганмиш.

— Эй, қизим, бу ерда нима қилиб ётибсиз?— деб сўрабди.

— Эй бобожон, мен подшонинг хотини эдим, мени «кучукча туғ- динг» дейишиб боламни қаерга олиб бориб ташлашдию, подшога «ку- чукча туғди» деб хат ёзишди. Подшонинг фармони билан мени мана шу гўнг тепага олиб келиб кўмиб кўйишди,— дебди жувон.

— Сиз қиёматли фарзандимсиз, мен чопонимни берай, ёпиниб ҳовлимга боринг, мен сизни киз қилиб оламан. Мен шу ердан уч кун бурун бир чақалоқни топиб олдим, ўша сизнинг болангиз бўлса ке- рак,— дебди халиги одам.

Хотинга чопонини берибдию ҳовлисига олиб кетибди. Кампир хо- тинни киз қилиб олибди, хотин эса фарзандини эмизиб катта қила бошлабди. У бутун сирларни билса-да, подшога оғиз очмабди. Подшо эса ўша икки хотини билан яшаб юраверибди.

Бола етти ёшга тўлганда гўнг ташувчи уни мактабга берибди. Бола жуда чиройли, кўриниши худди подшонинг ўзгинаси экан. Подшо бундан беҳабар экан. Кунлардан бир куни бола подшонинг эшиги олдидан мактабга ўтиб бораётганда подшонинг кўзи унга тушиб қо- либди. Юраги гупириб болани олдига чакирибди. Бола салом бериб подшо қошига келибди. Кейин подшо сўрабди:

— Эй ўғлим, сиз кимнинг боласи бўласиз?

— Мен гўнг ташувчининг невараси бўламан, менинг отам йўқлар,— дебди бола.

Подшонинг юраги шунчалик гупириб кетибдики, болани кучоқлаб бағрига босгиси келибди. Кейин боланинг қўлига бир даста пулу май- да-чуйда бериб:

— Олиб бориб буни бобонгизга беринг,— деб болани кузатиб кўйибди.

Бола келиши билан онаси сўрабди:

— Бу нарсаларни сен қаердан олдинг?

Бола жавоб берибди:

— Мактабдан келаётган эдим, подшо чакириб анча гаплашиб ўтирдик, кейин шуларни берди,— дебди бола.

Онаси оғиз очмабди, ҳар куни бола мактабдан қайтаётганда под- шонинг эрмаги — уни ўз хузурига чакириб гаплашиш бўлиб қолибди. Шу зайлда ою йиллар ўтиб, бола ўн бешга тўлибди. Подшо ҳар кеча бир хизматкорини чакириб:

— Сиз бориб порукашнинг неварасини олиб келинг,— дердию ярим кечагача ўша бола билан гаплашиб шавку завққа тўлиб ўтирарди. Ярим тундагина подшо хотини олдига кирарди. Бир куни хотини под- шодан сўраб қолибди:

— Нега сиз ярим кечагача ташқарида ўтирасиз?

Подшо жавоб берибди:

— Шу гўнг ташувчи бобонинг бир невараси бор экан, жуда қизиқ бола, ўша билан гаплашиб ўтираман.

— Ўша иркит бобонинг невараси киму сиз ким, у сизнинг суҳба- тингизга лойиқ эмас,— дебди хотини.

Лекин подшо хотинининг гапига қулоқ солмай ҳар оқшом болани чақиртириб ярим кечагача гаплашиб ўтиравераркан. Хотинининг ба- хиллиги келибди. Кейин, «энди шу болани йўқотмасам бўлмайди», де- бди ичида. Бугун яна подшо ярим кечада уйига кирган экан, хотини дебди:

— Сиз бирон кишини парилар шахрига — Эронга юборинг. Ўша ерда битта от бор экан. Қулоғини бир бураса осмонга учаркан, яна бир бураса ерга тушаркан. У парилар оти экан.

— У отни парилар шахридан ким олиб келиши мумкин?— сўрабди подшо.

— Ким бўларди, ўша гўнгчининг невараси-да,— дебди хотини.

Кечкурун подшо болани чақиртириб келиб дебди:

— Эй ўғлим, Эрон мамлакатада парилар шахри бор экан, уларнинг бир оти бор экан, уни Нахшак оти дейишаркан. Қулоғини бураса осмонга чиқаркан, яна бир бураса ерга тушаркан. Бориб ўша отни менга келтириб берсангиз. Мен сизга нимани хоҳласангиз ўшани бе- раман.

Ҳалиги бола «ҳукми шоҳ вожиб» деган нақлга амал қилиб «майли» деганича бошини эгиб қолибди. Подшо кўпдан-кўп инъом-эҳсонлар бериб болани Эрон мамлакатига боришга рози қилибди.

Бола онасининг олдига келиб дебди:

— Подшо менга Эрон мамлакатидан парилар отини олиб келишни буюрди. Подшонинг гапини қайтариб бўлмайди, эртага эрталаб йўлга тушаман.

Эртаси куни чолу кампир ва онаси болани подшонинг ҳузурига ку- затиб қолишибди. Бола подшо билан хайрлашиб келибди. Подшо от- улов, кийим-кечак бериб, кўпгина тилла инъом этиб, фотиҳа бўриб, болани кузатиб кўйибди.

Бола йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди ва ниҳоят Эрон мам- лакатига етибди. У кишилардан парилар шахрини сўрабди, аМмо ҳеч ким «биламан» демабди. Ахири:

— Парилар шахри Кўхи Қоф оркасида,— дебди бир киши.

Бола Кўхи Қофга жўнабди. Юриб-юриб ахири парилар шаҳрига етиб борибди. Қараса бу ерда одамзоднинг қораси кўринмасмиш. Бир ҳовлига кирса бир кампир ўтирган эмиш.

— Ассалому алайкум!— дебди кампирнинг олдига бориб.

— Агар саломинг бўлмаса икки ямлаб бир ютардим, болам,— де- бди кампир.— Бу ерларга нега келдинг, бу ерга пашша келса қаноти қуярди, сен одамзод нега келдинг, нобуд бўласан, ўғлим.

— Мени подшо юборди,— дебди бола.— Мен бир камбағалнинг невараси бўламан.

Кампир дебди:

— Мана шу уйимнинг орқаси парилар чорвоғи. Менинг учта ўғлим бор, учови ҳам дев, бир луқма қилиб сени еб қўйишади. Подшо сени нобуд бўлсин деб бу ёққа юборибдию мен сени нобуд бўлишингга йўл қўймайман. Энди сен менинг қимматли фарзандим бўлдинг,— дебди кампир.

Кампир овқат бериб боланинг қорини тўйғазибди-ю, тахмоннинг орқасига яшириб кўрпани тахлаб қўйибди. Ўғилларининг келадиган пайти бўлиб қолибди. Бир пайт ўғиллари кириб келишибди. Келишлар биланок «вах-вах, одамзод хиди, вах-вах, одамзод хиди» дей- ишибди.

— Эй болаларим, бир одамзод келган, уни еган билан бирон жой- ларинг ортиб қолмайди, подшонинг зулми билан шу ерга келибди, у билан оғанин тутининглару ишига ёрдамлашинглар,— дебди кампир.

— Майли, чиқаринг, укамиз бўла қолсин.

Кампир болани тахмон орқасидан чиқариб ўғилларига кўрсатибди. Бола кампир ва унинг ўғилларига маъкул бўлибдию уни ўн кун олиб қолишибди. Кунлардан бир кун кампир дебди:

— Кеч кирса она-бола сени чиқариб парилар майдонини кўрса- тамиз.

— Энди мақсадим шуки, менга парилар отини олиб берасизлар,— дебди бола.

— Майли, кеч кирсин, олиб берамиз,— дейишибди улар.

Ярим кечада кампирнинг учала ўғли болани олиб кетишибди, парилар эса ҳар тарафга, тоққа кетишган экан. Отни девлар олиб кели- шиб, устига болани миндиришибди. Сўнгра таъкидлашибди:

— Ўнг қулоғини бурасанг осмонга олиб чиқади, чап қулоғини бу- расанг подшонинг дарвозаси олдига олиб тушади. Хайр, сени худонинг ўзи сақласин.

Бола отнинг ўнг қулоғини бураган экан, осмонга олиб чиқибди. Кейин чап қулоғини бир бураган экан, подшонинг эшиги олдига ту- шибди. Подшо ҳовлидан чиқиб болани кучоқлаб пешонасидан ўпиб, отнинг уёғидан-буёғидан ўтиб, роса томоша қилибдию кейин сон-са- ноқсиз пулу уст-бош бериб болани онасининг олдига юборибди. Онаси болам соғ қайтиб келибди, деб роса хурсанд бўлибди.

Ҳар куни ярим оқшомгача бола подшо билан суҳбатлашиб ўтирар, подшонинг унга меҳри борган сари ортар экан. Подшо яна ярим кеча- да хотинининг олдига кирибди.

— Нега ярим кечагача ташқарида ўтирасиз?— сўрабди хотини.

— Ҳалиги гўнг ташувчи бобонинг невараси келган эди, ўша билан чақчақлашиб ўтириб қолибман,— жавоб берибди подшо.

Хотинининг аччиғи келибдию бир куни подшога дебди:

— Ўша бобонинг невараси ҳақиқатан ҳам ботир экан, парилар отини олиб келди. Мен ўша париларнинг бир ойнаи жаҳонномаси бор экан деб эшитганман, агар ўшани ҳам олиб келса бутун дунёни томоша қилиб ўтирасиз.

— Болага иш буюргани уяламан,— дебди подшо.

— Уялманг, буйруқ беринг, топиб келади,— дебди хотини. Подшо яна одам юбориб болани чақиртирибди:

— Эй ўғлим,— дебди,— париларнинг ойнаи жаҳонномаси бор экан, ўшани менга олиб келиб берсанг, ғоятда хурсанд бўлардим.

— Хўп,— деб, бола онасининг олдига келибди.

— Мендан подшо ойнаи жаҳонномани сўрапти, мен олиб кела- ман,— дебди.

Улар дод-вой қилиб, йиғлаб қолишибдию бола подшонинг ҳузурига келибди. Подшо болага қанчадан-қанча нарсалар билан бирга парилар отини ҳам берибди. Бола отни миниб бир қулоғини бураган экан, осмонга чиқибди, иккинчи қулоғини бир бураган экан ялмоғиз кам- пирнинг ҳовлисига тушибди. Кампирга салом бериб, ул-бул нарсаларини топширибдию ўша кеча кампирнинг ҳовлисида ухлабди. Эрталаб кампир сўрабди:

— Нега келдинг, болам?

— Подшо ойнаи жаҳонномани олиб келишни буюрди,— дебди бола.

— Ўҳ, болам, бу подшо сенинг бошингни ейди. Майли, мен уни сенга олиб бераман,— дебди кампир.

Иккинчи куни ярим кечада туришиб парилар ҳар томонга кетганда кампирнинг ўғиллари ойнаи жаҳонномани ўғирлашибди. Уни боланинг олдига қўйишибди.

— Хайр, худонинг паноҳида бўлгин,— дейишибди.

Бола отнинг ўнг қулоғини бураб осмонга чиқибди, чап қулоғини бураб тўғри подшонинг чорвоғига тушибди. Бу гал эшигининг олдига тушмабди. Чорвоғдаги дарахтга ойнани илиб қўйибдию подшога одам юборибди. Подшо эшитиб чорвоққа чопибди. Подшо келиб бола билан кўришиб, ойнани кўргач вақти шундай хуш бўлибдики, асти қўявера- сиз, болага нисбатан меҳри юз чандон ошибди.

Энди подшо уйига борса қарийиб бу боласиз уйқуси келмайдиган- дек бўлиб қолибди. Ҳар кеча подшо ўша болани чақиртираркану ярим кечагача чақчақлашиб ўтирар экан.

— Нега бунчалик бевақт келдингиз? Одам деган шу вақтгача ўтирадими?— сўрабди хотини.

— Бобонинг невараси келган эди, ўша билағт суҳбатлашиб қолиб кетибман,— жавоб берибди подшо.

— Ўша бола қайтиб келдими?—сўрабди подшонинг хотини.

— Ҳа, келди!

— Ойнаи жаҳонни олиб келдими?

— Ҳа, олиб келди.

— Агар ойнаи жаҳонномани олиб келган бўлса у бало экан. Энди у болага айтинг, париларнинг бир қозони бор, қирқ қулоқ, оғзи ҳам қирқ бўлак бўлиб, унда қирқ хил ош пишар экан, ўшани олиб келсин. Подшолик даврингизда ана ўша қозонда ош пишириб есангиз армонингиз қолмайди,— дебди хотини маккорона ишва билан.

— Энди у болага иш буюргани уяламан-да.

— Э, унга жин ҳам урмайди, юбораверинг. Уни тегирмонга тушса бутун чиқади, дейишади,— қўшиб қўйибди хотини.

Шоҳнинг хотинлари зехн солиб қарашса, бола кун сайин улғайиб, ранги рўйи, турки подшога ўхшаб бораётган эмиш, уни тезроқ йўқотиш пайига тушишибди.

Подшо эртаси болани олдига чорлаб мулойимлик билан дебди:

— Ўғлим, париларнинг қирқ қулоқли қозони бор экан, ўшани олиб келсангиз-чи, умримиз охирида қирқ хил таом ердик.

Бола:

— Хўп,— дебдию онасининг олдига бориб:

— Подшо қирқ қулоқ қозонни топиб келишни буюрди,— деб- ди.

— Бормайсан,— дебди онаси.

— Йўқ,— дебди бола,— подшо буюрган нарсаларнинг иккитасини олиб келдим, бунисини ҳам келтирмасам номардлик бўлади.

Онаси, бобосию кампир гирёну нолон қолишибди. Бола подшонинг ҳовлисига келибди. Подшо яна қанчадан-қанча кийим-кечак, совға-са-ломлар берибди. Бола парилар отига минибдию ўнг қулоғини бураб осмонга чиқибди, чип қулоғини бураб ялмоғиз кампирнинг эшиги олдига тушиб, кампирга салом берибдию ёнига ўтирибди.

— Ҳа, болам, яна нимага келдинг?— сўрабди кампир.

Унинг мақсадини билган кампир болага жуда ачинибди. Чунки у болани ўзининг учта ўғлидан ҳам яхши кўраркан.

— Эй болам, бу подшо сенинг бошингга етади,— дебди кам- пир.

— Эй онажон, нима қилай, амри подшо вожиб деганлар, уни рад этолмайман,— дебди бола.

Кеч киргач, девлар — кампирнинг ўғиллари келишибди.

— Ноинсоф подшо мана шу бечора болани париларнинг қирқ қу- лоқ қозонини олиб кел деб юборибди. Энди бир илож қилиб олиб бо- риб беринглар, шу боланинг умри узоқ бўлсин,— дебди кампир ўғил- ларига қараб.

Ярим тунда парилар ҳар томонга кетишганда кампирнинг уч ўғли бориб қозонни уйларига олиб келиб қўйишибди. Бола эрталаб ўрнидан турибди. Ялмоғиз кампир туриб чой қайнатибди, боланинг олдига қўйиб дебди:

— Эй болам, мен қозонни олиб бердим, аммо яна келишингдан мен хафа бўламан. Энди келсанг, нобуд бўласан. Подшо «бор» деса ҳам келма. У сенга душман экан, мақсади сени йўқотиш экан.

Нарвонни қўйиб кампир болани олиб томга чиқибди. Париларнинг боғини кўрсатибдию:

— Мана шу боғ париларнинг ошёни,— дебди.— Шу боғнинг ўрта- сида ер тагида булбулигўё деган жонивор бор, кўпгина одамлар ана шу жониворни тутамиз деб келишади. Лекин шу вақтгача бирон киши уни тутолмаган. Дунё бино бўлгандан буён қанчадан-қанча подшою под- шоваччалар, полвону савдогарлар келиб ана шу булбулигўёни олиш- моқчи бўлишган, аммо

олишолмай ўтиб кетишган. Ҳар ким келиб бир марта булбулигўё деса булбул «тош» дейдию одам ярим тиззасигача тошга айланади, қолади. Икки марта «булбулигўё» деса, бутунлай тош бўлиб ўша ерга йиқилиб, тош бўлиб қолган. Келгусида подшо агар «булбулигўё» деса келмагин, ўғлим, нобуд бўласан.

Болани азон пайтида уйғотибдию отига миндириб, олдига қозонни қўйиб худонинг паноҳига топшириб жўнатиб юборибди.

Бола отнинг ўнг қулоғини бир бураб осмонга чиқибди, чап қулоғини бир бураб подшонинг боғига тушибди. Кейин бола қирққулоқ қозонни боғда қолдириб подшога одам юборибди. Кейин подшо боққа чоғиб келибди-да, болани кучоклаб юз-кўзларидан ўпибди, сўнгра қозонни хўп томоша қилибди, у шунчалик хурсанд бўлибдики, болага юрагидан жой бермоқчи бўлибди, меҳри янада ошибди. Кейин оламжаҳон совға- инъомлар бериб, болани онасининг олдига жўнатибди. Онаси, кампиру бобоси шунчалар хурсанд бўлишибдики, шодликлари танларига сиғмас эмиш. Подшо ярим кечагача бола билан суҳбатлашиб ўтиришни қанда қилмаскан. Кунлардан бир куни ярим тунда хотинининг олдига кирга- нида хотини:

— Нега бунча бевақт қайтдингиз? Ярим кечагача ташқарида нима қилиб юрасиз?— дебди.

— Ўша бобонинг невараси қелган эди, гаплашиб ўтирдик-да,— жавоб берибди подшо.

— Э, у бола қирққулоқ қозонни олиб келдимиз?— сўрабди хотини.

— Ҳа, олиб келди,— дебди подшо.

— У бола балои азимнинг ўзи экан. Унга айтинг, энди сиз учун булбулигўёни топиб келсин. Булбулигўё шаҳаншоҳнинг боғида сайра- сину сиз подшолик гаштини суриб юринг,— дебди хотини маккорлик билан.

— Энди мен у болага бошқа иш буюрмайман, ундан уяламан,— дебди подшо.

— Нега уяласиз, сиз подшосиз, буюринг, топиб келсин,— дебди хотини.

Орадан бир ой ўтибдию хотини подшони ўз ҳол-жонига қўймабди. Ниҳоят бир куни подшо дебди:

— Ўғлим, бу дунёда булбулигўё деган қуш бор экан, ўшани топиб келсангиз заб иш бўларди-да! Уни боққа қўйиб юборардигу сайцашини эшитиб юардик.

— Хўп бўлади, шохим, олиб келаман,— дебди бола.

Онасининг олдига бориб:

— Онажон,— дебди,— мени подшо булбулигўёни олиб келишга юборяпти. Энди менинг парилар юртидан қайтиб келишим гумон. Бир косага сув қўйиб қамчини тик қилиб қўйинглар. Қамчи йиқилса, менинг тамом бўлганим, бораверасизлар.— Кейин отасидан фотиҳа олиб, йўлга чиқибди-да, қамчини сувли косанинг оғзига тик қилиб қўйиб йўлга тушибди. Подшо совға, ноёб кийим-кечаклар бериб, болани отга миндириб кузатиб қўйибди. Бола отнинг бир қулоғини бураб осмонга чиқибдию иккинчи қулоғини бураб кампирнинг эшиги остонасига тушибди. Кампирнинг олдига бориб салом берибди. Кампир уни қўрибдию йиғлаб юборибди:

— Эй болам, энди нобуд бўласан, келмагин демабмидим?!

— Эй онажон,— дебди у,— ҳар куни шу азобни тортгандан кўра ё у ёқли, ё бу ёқли бўлган яхши,— дебди бола.— Подшо ҳол-жонимни қўймади-да.

— Бўлмаса,— дебди кампир,— мана бу томга чикқину ўша чор- боғнинг ўртасига тушгин. Хув анави дарахтнинг олдига боргин-да: «Булбулигўё», деб чақир. Шунда қуш пайдо бўлади. Чаққонлик қилиб ушлаб олсанг, марра сеники, бўлмаса тош бўлиб қоласан.

Бола «майли» дебдию кампир айтган йўл билан бориб:

— Булбулигўё!— деб чақирибди.

Овозни эшитиши билан булбулигўё «тош» деб қўйибди. Бола яна «булбулигўё» деб чақирибди. Қуш яна ер остидан чиқиб «тош» дебди. Бола бўйнигача тош бўлиб қолибди. Яна «булбулигўё» деб чақирибди. Боланинг қўллари тош бўлиб қолгани учун қушни ушлай олмабди. На- тижادا батамом тошга айланиб қолибди.

Буни сезган ялмоғиз кампир кечаю кундуз ухламай боғнинг атро- фида «булбулигўё, болани топиб бер!» деб дод солаверибди.

Энди гапни боланинг хонадонидан эшитайлик. Гўнг ташувчи бобо- ни хонадонидигиларнинг икки кўзи қамчида экан. Бола тошга айлани- ши билан қамчи ҳам сув ичига йиқилибди. Қамчи йиқилиши билан бо- бою кампири, боланинг онаси — учови юз-кўзларини тимдалашиб ша- ҳардан чиқиб болани излаб кетишибди. Улар болани излаб-излаб ял- моғиз кампир шаҳрига етиб боришибди. Бир ой пиёда юриб, оёқлари мадорсизлашиб очу ташна, азоб билан етиб келишибди. Кампир улар- ни яхши пешвоз олиб, уйига киритибди, кейин парилар боғига олиб ўтибди.

Бориб қарашса, болалари тош бўлиб қолган экан. Улар ўн беш кун ана шу боғнинг атрофида айланишиб, «булбулигўё, боламни топиб бер!» деб нола чекишибди. Уларнинг фарёдига осмонда учиб кетаётган паррандалар ҳам ҳамдардлик изхор этиб юм-юм йиғлашибди. Ер остидаги булбулигўё буларнинг фарёдига тоқат қилолмай дебди:

— Қайси тош иссиқ бўлса, ўшани ушланглар,— дебди.

Булбулигўёнинг ана шу гапи билан, худонинг инояти билан десан- гиз ўн минг йил бурун булбулигўё деб келиб тош бўлиб қолган киши- лар елкаларигача одамга айланишибди. Улар яна дод-вой солишаве- ришибди. Буни эшитган булбулигўё яна ер остидан чиқибдию:

— Қайси тош иссик бўлса ўшани ушланглар,— деб ерга кириб кетибди.

Энди кишилар тиззаларигача одам бўлишибди. Яна дод-вой кўтаришибди улар. Булбулигўё яна бошини ердан чиқариб, «қайси тош иссик бўлса, ўшани ушланглар, деяпман», деган экан, ялмоғиз кампир булбулигўёни ғиппа ушлаб олибди. Тошлар бирин-кетин одамга айла-нибдию ҳамма болани дуо қилишиб, ўз юртларига жўнаб кетишибди.

Ялмоғиз кампир уларни уйига олиб келиб меҳмон қилибди. Ўша кечаси онаси болага бошидан ўтган саргузаштларини айтиб берибди.

— Ўша подшо сенинг даданг бўлади,— дебди.— Лекин кучукча туғдинг деб икковимизни кундошларим гўнг тепага олиб бориб таш-лашди. Мана шу бобонг иккаламизни топиб келиб парвариш қилди.

Эртасига улар ўз шаҳарларига қайтишмоқчи бўлишган экан, кампир булбулигўёни қафасга солиб берибдию, «худо ўз паноҳида асра-син», деб хайрлашибди.

Бола булбулни подшонинг чорвоғига олиб кириб ойнаи жаҳоннома ёнига илиб кўйиб, ойнанинг орқасига бошидан охиригача бутун саргузаштини ёзиб чиқибди. Онаси ким, ўзи ким эканлигини, қандай азоблар чекканини ёзибди.

— Боринглар, подшога айтинглар, келиб булбулигўёни кўрсин,— дебди бола.

Подшо чиққанда бола бир курсида ўтирган экан, ўрнидан туриб подшо билан кўришибдию яна жойига ўтирибди.

Подшо қафаснинг атрофини айланиб юриб булбулигўёни томоша қилибди. Шундай ойнаи жаҳонноманинг орқасига қараса хат ёзилган экан. Хатни ўқиб кўрса боланинг саргузашти ёзилганмиш. «Ҳай, аттанг, мен ўзимнинг боламга шунчалик зулм қилдимми?» дебди. Подшо йиғлаб болани маҳкам кучоқлаб олиб, пешонасидан ўпиб, одамларни чақириб дебди:

— Мана бу йигитни кўлларида кўтариб бориб тахтимга ўтказинглар, мен ҳозир уйга кириб чиқаман.

Халойиқ шахзодани кўтар-кўтар қилишиб подшонинг тахтига олиб бориб ўтказишибди. Подшо ҳовлисига кирган экан, иккала хотини қаҳ-қаҳ уриб қулиб чиқишибдию:

— Э, у бола бало экан-ку, чорвоғингизга булбулигўёни олиб келибди-да,— дейишибди.

— Ҳа, олиб келди,— дебди подшо,— булбулигўёни олиб келдию сизларга қанча оту, неча камчи, қанча ошпичоқ керак.

— Бизга,— дебди хотинларидан бири,— қирқ оту, қирқ камчи, қирқта ошпичоқ даркор, роса кайф қилиб сайр этиб келайлик.

Подшо ҳам дарров чиқиб одамларига буюрибди:

— Бориб қирқ от, қирқта камчи, қирқта олмосдан ясалган ошпичоқ олиб келинглар.

Қирқта оту қирқта камчи, қирқта ошпичоқни тайёрлашибди.

— Менинг икки хотинимни олиб чиқиб мана шу қирқ отнинг думига боғланглар. Ошпичоқни ҳам, камчини ҳам боғланглар.

Хотинларни отларнинг думига боғлашибди, ошпичоқниям, камчини ҳам боғлашибдию қирқ отни чўлга хайдаб юборишибди. Икки хотиннинг гўшти бурда-бурда бўлиб, дашту саҳрода буталар орасида қолиб кетибди.

Подшо гўнг ташувчи бобоникига одам юбориб она-болани, чолу кампирни ҳовлисига олдириб келибди.

— Менинг болам деб шунчалар азоб чекдиларинг,— деб, бобони отахон, кампирни эса онахон қилиб олибди. Халққа қирқ қуну қирқ кеча тўй бериб хотинини қайтадан никоҳ қилиб олибди. Шундай ки- либ, ота-бола, эру хотин, чолу кампирлар муроду мақсадларига ети- шибди.

ДАВЛАТ, БАХТ, АҚЛ

Қадимги замонда Самарқандда бир мардикор яшаган экан. Унинг бир кунлик иш ҳақи етти пул экан. Иш роса суягига етиб борибдию: «Ҳар куни шунақа иш қилиб юраманми, битта давлатни топайину гап- лашиб у билан дўст бўлай, ажабмас бой бўлиб кетсам», дебди у. Кейин ўзича аҳд қилиб Давлатни излаб чиқиб кетибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, бир-икки кун юрганида олдидан бир аждаҳо чиқиб қолибди. Оч аждар уни домига торта бошлабди. Кейин аждаҳонинг хаёлига бир фикр келибдию, «қани шошмай тур, ундан бир гап сўрай, кейин ейман», дебди.

— Ҳой одамзод, буёқларда нима қилиб юрибсан, қаерга кетяп- сан?— сўрабди аждар.

— Йўқчилик ҳам жуда жонимга тегдию Давлатни излаб кетяпман, шояд уни топсаму бир оз дамимни олсам, Давлатманд бўлсам, деган умидда юрибман,— дебди ҳалиги камбағал.

— Кел, иккаламиз дўст бўлайлик, менинг бир маслаҳатим бор, агар Давлатни кўрсанг менинг ҳам маслаҳатимни сўра,— дебди аждар.

— Майли, агар Давлатни кўрсам сенинг номингдан нимани сўрай?— дебди камбағал.

— Агар Давлатни кўрсанг, дўстим, ундан сўра-чи, нега мен ҳеч тўймайман, умримда тўйиб овқат еганимни эслай олмайман. Ундан сўраб билгин-чи, мен нима есам тўяр эканман,— дебди аждаҳо.

— Хўп, майли,— дебди камбағал.

Кейин аждаҳо унга жавоб бериб юборибди. Камбағал йўлга ту- шибди. Йўл юрса ҳам мўл юрибди, тоғу боғу чорвоқлардан ўтиб бир ҳафта йўл босибди. Бир жойга борса, олдидан битта хонаҳо чиқибди. Кейин «мусофирнинг жойи шу ер», деб намозшом гира-ширада шу би- нога кириб ўтирибди. Қош қорайиб, хуфтон бўлибди.

Ғарибона бу оқшомда Сўрарларму ғариб ҳолин. Таним тол баргидек титрар, Дилимдир қўра тимсоли,—

деб байт хиргойи қилибди. Шу пайт йўлдан бир киши ўтиб кетаётган экан. Унинг уйи шу яқин орада экан. Бу гапга жуда кайфи учибдию уйига бориб эшикни тақиллатибди. Хотини чиқибди, юкини ерга қўйиб, хотинига дебди:

— Анави мачитда битта мусофир ўтирибди. Овозини эшитиб раҳ- мим келиб кетди, уни уйга олиб келайми?

— Мусофир бўлса олиб келинг,— дебди хотини.

Бояги киши келиб мусофирни уйига бошлаб кетибди. Мезбоннинг бисотида биттаю битта бўйи етган кизи бор экан. У шундай гўзал эканки, чирокдай порлаб тураркан. Ўша оқшом мусофирни зиёфат қи- лишибди, шўрва, кабоб, палов пиширишибди, дастурхонга узум, олма, шафтоли, анор тортишибди.

Анвои нозу неъматлар билан зиёфат қи- лишибди. Таомдан сўнг мезбон сўрабди:

— Йўл бўлсин, дўстим?

— Мен Давлатни излаб кетяпман,— жавоб берибди камба- ғал.

— Агар Давлатни кўрсангиз ундан бир нарсани сўранг. Бизнинг икки туп токимиз бор, биттаси ҳар йили ҳосил беради, иккинчиси ҳеч мева қилмайди. Бунинг сабаби нимада экан, билиб беринг,— ялинибди мезбон.

Ўша оқшом мусофир роҳат қилиб ухлабди. Эрталаб ширчай қилиб ёғ солишибди. Ёғининг устига қошиқ кўйилса ҳам чўкмасмиш. Худди қаймоқ босгандай экан. Унга мурчу қалампир ҳам солишибди. Шир- чойни ичишибдию мусофир чиқиб кетибди. Кетаверибди, кетаверибди, кўп йўл юрибди, бир ҳафта, ўн кун йўл юрибди. Кетаётса олдидан кат- та бир соя чиқиб қолибди. Ана шу соянинг ўртасида бир киши зар со- линган курсида ўтирганмиш. Унинг олдида қирқ киши эса турли-туман отларга миниб улоқ чопишаётганмиш. Мусофир ана шу зарҳал курсида ўтирган кишининг олдигача борибди. У дарров ҳузурига чорлаб, нону чой кўйибди. Мусофирга чилим тутиб, ҳолу аҳволини сўрабди:

— Сизга йўл бўлсин?

— Жўра,— дебди мусофир,— мен Давлатни излаб кетяпман.

— Сиз Давлатнинг олдига кетаётган бўлсангиз ундан сўранг-чи, худо мени дунёда жуфт яратганмикин ёки тоқ. Шунинг жавобини би- либ келинг,— дебди ҳалиги киши.

— Хўп бўлади.

Яна бир кун, икки кун, бир ҳафта йўл юрибдию бир жойга борса, олдидан икки табақали катта кўк дарвоза чиқибди.

«Шу ҳовлига кирай-чи, зора бирон сахий одам бўлса, қорнимни тўйдириб олардим», деб ичкарига кирибди. Ичкарида гўзал бир чорвоқ эмиш. Соя-салкин, қозонларда шўрваю паловлар тайёр, мевалар ғарқ пишган, ҳовуз бўйидаги супада пат гиламлар, кўрпачалар тўшалган, супа атрофида райҳону атиргуллар чаман-чаман очилиб ётган экан. Ҳалиги камбағал паловдан сузиб, парқув ёстикларга суянибди.

Шу вақт дарвозадан уч киши кириб келибди. У индамай ўтираве- рибди. Ошхонанинг ёнгинасида шийпонча бор экан. Шийпонча уч қа- ват: тахт, ярим тахт ва пойгаҳдан иборат экан. Ҳалиги кишиларнинг каттаси келиб тепага — тахтга ўтирибди, ўртанчаси ярим тахтга, кен- жаси эса пойгаҳга ўтирибди. Пойгаҳдагиси бошини ҳам қилиб ўти- рибди, қолган иккитаси эса чордана куриб ўтиришибди. Мусофирнинг қорни тўймагани учун яна ошхонага кирибди. Ҳалиги тахтда ўтирган пойгаҳда ўтирганга:

— Давлат!— деб мурожаат қилибди.

— Лаббай!— жавоб берибди у.

— Ташқарига қара, бир меҳмон юрибди, ундан ҳолу аҳвол сўра, бу ерда нима қилиб юрибди экан,— дебди.

Давлат:

— Хўп,— деб ўрнидан турибдию, мусофирнинг олдига <жқиб:

— Менинг номим Давлат, бу ерда нима ишинг бор, бирон гапинг бўлса кулоғим сенда.

Мусофир унга тикилиб турибди-да: «Мен излаб юрган Давлат шу экан-да», дебди ичиди. Кейин Давлат уни ичкарига олиб кирибди.

— Мен Давлатни излаб юрибман, камбағаллик жонимга тегди. Бир кунлик ишим етти пул,— дебди у.

— Мен Давлатман. Биз уч ака-укамиз. Ўртанча акам ярим тахтда ўтирибди,— дебди йигит.

— Номлари нима?— сўрабди камбағал.

— Оти Бахт, тепадаги акамнинг номлари Ақл. Нимани истасанг мен сенга хат қилиб муҳрлаб бераман, ҳамма давлат менинг қўлим- да,— дебди Давлат.

— Яхши,— дебди камбағал. Унга хат битиб муҳрлаб беришибди. Қардаки хазина, дафина, бойлик бўлса унга хатланибди.

— Сени йўқласам, қаердан топаман?— сўрабди мусофир.

Давлат унга дебди:

— Мен берган исирикни тутатсанг, ҳузурингда дарҳол ҳозир бўла- ман. Акамларда ишинг йўқми?— деб сўрабди Давлат.

— Уларда нима ишим бўларди, Бахт билан Ақлга ишим тушмай- ди,— дебди.

У хайру хўш қилиб дарвозадан чиқиб кетибди. Анча вақт йўл юр- гандан кейин шахзода тайинлаган гап эсига тушибди. «Оббо, дўстим- нинг бу гапини айтмабман-ку», деб орқасига қайтибди.

Давлат уни кўриб:

— Ҳа, нега орқанга қайтдинг?— дебди.

— Йўлда бир одамни кўргандим, зар тахт устида ўтирганди. Атро- фида эса одамлар қирқ от билан улоқ чопишарди. Менга Давлатни кўрсанг сўрагин, мен дунёда жуфт яралганмиканман ёки тоқ, де- ганди.

Давлат жавоб берибди:

— У ўша мамлакатнинг подшоси, унинг отасига худо ўғил берма- ган эди. «Ному нишони йўқолмасин», деб жойига кизини ўғилга ўхша- тиб тайинлаб қўйишганди. Унинг қиз бола эканлигини ҳеч ким бил- майди. Унга ким уйланса, ўша мамлакатга подшо бўлади. Қайси одам учраса ўшанга тегсину шахрига олиб кетаверсин, ўрнига подшо қил- син. Бахт ўшанда!

Камбағал дарвозадан кўчага чиқиб бир оз йўл юрган экан, кечаси ётиб зиёфатини еган, токи ҳосил бермайдиган кишининг гапи эсига тушибдию яна қайтиб келибди.

— Яна нега қайтиб келдинг?—сўрабди Давлат.

— Бир гап эсимга тушиб кетди.

— Нима гап экан?—деб сўрабди Давлат.

Мусофир ўртоғининг гапларини такрорлабди.

— Шундай дедими? Ўша узум қилмайдиган токнинг тагида етти хум тилла бор, ана шуларни кавлаб олса, кейин ток ҳосил қилади. Шундай дегин! Ишонмасанг, акамлардан сўра,— дебди Дав- лат.

— Менинг Бахт ва Ақл билан нима ишим бор, сен билан дўстла- шиб олдим, бўлди-да,— дебди мусофир.

У дарвозадан хатлаб кўчага чиққан экан, аждаҳонинг гапи эсига тушибди. Чопганича ичкарига кирибди:

— Аждаҳо бир нарсани сўраган эди. Шуни айтиш хотирамдан кўтарилибди. Мен йўлда бир аждаҳони учратдим. У овқат еган билан тўймас экан. Давлатни кўрсанг сўрагин-чи, қандай таом есам тўяр эканман, деган эди,— дебди мусофир.

— Аждаҳога айтгин,— дебди Давлат,— олдидан нима чикса «ҳо- зирнинг ҳузурни, ғойибнинг маъзури» деб еяверсин,— жавоб берибди Давлат.

— Мабодо кейинчалик мана буларга ишинг тушмайдими?— ака- ларини кўрсатибди Давлат.

— Буларга қанақа ишим тушиши мумкин?— дебди-да, мусофир чиқиб

кешибди.

Мусофир тўғри шахзоданинг олдига келибди ва унга Давлатнинг гапини айтиб берибди. Шахзода менинг бахтим сен экансан, кел, менинг ўрнимга шох бўл, деб унинг қўлидан ушлабди.

— Йўк, менинг чин дўстим Давлат бўлади, мен ундан ўзга кишини севмайман,— деб ношукрлик қилибди.

«Подшовачча» кўчадан битта ўтинчини топиб, уни уйига олиб бориб, ўрнига подшо қилибди, ўзи эса ўтинчига турмушга чикибди. Ўтинчининг вақти хуш бўлиб муроду мақсадига етибди.

Мусофир киши токи ҳосил бермайдиган кишининг уйига келиб:

— Узум қилмайдиган токинғиз остида етти хум тилла бор экан, ана шуни қовлаб олсанғиз узум қилар экан,— дебди.

Уй эгаси бу гапни хотинига етказган экан, хотини гапни эшитган замони:

— Бу киши мусофир экан, чиқиб бор гапни ҳаммага айтади. Кел, қизимизни ўшанга берайлигу куёв қилайлик, етти хум тиллани эсон- омон ўзлаштирамиз,— дебди.

Уй эгалари мусофир уйқудан тургунча етти хум тиллани излай бошлашибди. Эрталаб туриб чой ичишгандан сўнг ҳалиги маслаҳатни мусофирга айтишибди.

— Менга сизларнинг кизларингиз ҳам, етти хум тилла ҳам керак эмас. Мен аждаҳо жўрамга саволининг жавобини етказишим керак,— деб ақлсизлик қилибди-да, тўғри аждаҳонинг олдига борибди:

— Жўра, менинг айтганларимни сўрадингми?— дебди ажда- хо.

— Ҳа, сўрадим. Сенга нима учраса, бисмиллоҳу раҳмону раҳим, хозири хузур, ғойиби маъзур деб еяверсанг тўқ бўларкансан,— дебди.

— Қани кел-чи, «ҳозири хузур, ғойиби маъзур» деб сени ейин- чи,— деб аждаҳо мусофир кишини ютиб юборибди.

Мусофир ақлсизлигидан на подшонинг қизини олибди ва на етти хум тиллага эга бўлибди. Чунки у Бахт билан Ақлдан маслаҳат сўра- маган экан. Давлат қўлнинг кири-да, бекорга аждаҳо еб юбораве- ради.

Ўша мусофирнинг ақли бўлганда эди, ҳам бахтли, ҳам давлатли бўларди.

МУШУК БИЛАН КУЧУК

Кунлардан бир куни мушук билан кучук битта суякни талашиб жанжаллашиб қолишибди. Мушук кучукка дебди:

— Арзимаган нарсага жанжал қилмагин, ҳадемай бой буванинг оти касал бўлиб ўлади, кейин гўшт ҳам, устихон ҳам сероб бўла- ди.

Бойбува ҳайвонларнинг тилини билар экан. Бу гапни эшитибдию ўша заҳотиёқ отини бозорга олиб бориб сотиб юборибди.

Кучук билан мушук яна жанжаллашиб қолишибди. Шунда мушук дебди:

— Бойбува отини сотган бўлса ҳам, ғам ема, сигиру бузоқлари ка- сал бўлиб ўлади, гўшту устихон кўп бўлади.

Бойбува мушукнинг бу гапини эшитиб, ўша куннинг ўзидаёқ сигиру бузоқларини олиб бориб сотибди.

Эрталаб мушук билан кучук қарасаки, Бойбува аллақачон сигиру бузоғини сотиб юборганмиш. Шунда мушук кучукка дебди:

— Майли, сен ғам ема, сигиру бузоқни сотган бўлса, ўзи ўлади. Жаноза кунлари кўй сўйишади, гўшту устихон мўл бўлади. Қорнингга сикқанича еяверсан.

Бу гапни эшитган Бойбува нима қиларини билмай қолибди. Ваҳи-

маю кўрқувга тушибди. Ахир ваҳимаю ҳасратдан касал бўлиб ўлиб қо- либди. Бойбува ўлган куни қанчадан-қанча қўй сўйишибдию кучук тўйгунича устихон чайнабди.

ҚОВОҚЧА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо бўлган экан. У подшонинг битта ўғли бўлган экан. Подшонинг ўғли бир куни овга чикибди. Йўлда кетаётса олдидан битта шағол чиқиб қолибди. Шағолнинг қорни оч экан:

— Мен сени ейман,— дебди.

Бола шағолга қараб:

— Мени емагин, мен ов қилиб келсам иккаламиз биргалашиб еймиз,— дебди.

— Майли, ов қилиб кел, мен кутиб тураман, иккаламиз бирга ба- ҳам кўрамиз,— рози бўлибди шағол.

Йигит сал нарирок борса олдидан битта бўри чиқибди.

— Тўхта, мен сени ейман,— дебди бўри.

— Шошмай тур, мен ов қилиб келай, иккаламиз биргалашиб еймиз,— дебди йигит.

Бўри рози бўлиб болани ўша ерда кутиб тураверибди. Боланинг олдидан ваҳший ҳайвонлар чиқаверибди, бола уларни алдаб кетаве- рибди. Юриб-юриб шаҳзода боққа кирибди. Бола битта қовоқни олиб ичини ўйиб тозалабдию кириб ўтириб олибди. Думалаб-думалаб кета- ётса, ҳалиги ҳайвонлар уни йўлда кутиб ўтиришганмиш. Йўлбарс ку- таверибди-кутаверибди, лекин подшонинг ўғлидан асло дарак йўқ эмиш. Шунда у: «Қани, қовоқчадан сўрай-чи, йўлда подшонинг ўғлини кўрдимикин», дебди ўзига-ўзи.

— Қовок, ҳой қовок, йўлда бир йигитни кўрмадингми?

— Дарди қовок, балои қовок, болани қачон кўрибди қовок,— де- бди-да, яна юмалаб-юмалаб кетаверибди.

Бир жойга борса уни шер кутиб ўтирганмиш.

— Қовок, қовок, болани кўрмадингми?— деб сўрабди шер.

— Дарди қовок, балои қовок, болани қачон кўрибди қовок?— деб жавоб қайтарибди қовок.

Қовок шеру йўлбарслар олдидан ўтиб кетаётса, уни шағол ҳам ку- тиб ўтирганмиш. Шағол уни кўриб сўрабди:

— Қовок, қовок, болани кўрмадингми, қовок?

— Дарди қовок, балои қовок, болани қачон кўрибди қовок,— де- бди-да, қовок — бола «душманларимдан халос бўлдим», деб думалаб- думалаб дарвозасининг олдида келибди.

Бу боланинг битта ўғай синглиси бўлган экан. Ўша куни синглиси- нинг тўйи экан. Қовоқни кўрган онаси:

— Ана, ана, тўйга ўз оёғи билан қовок ҳам келиб қолди. Қовоқчани сўямиз,— дебди-да, чопганича уйга кириб кетибди. Бир оздан кейин пичоқ олиб чикса, қовок икки бўлиниб шаҳзода чиқиб турганмиш.

БАЛИҚ ХАНДАСИ

Бор экан-да, йўк экан, бир подшо бўлган экан. Унинг замонида бир овчи йигитча яшаган экан. У энди ўн тўрт-ўн беш ёшга кирган экан. У ниҳоятда камбағал бўлиб, бир камбағал кампир онаси бўлган экан. У ҳар куни дарё соҳилига бориб тўр ва қармоқ билан балиқ ушлаб ти- рикчилик ўтказар экан. Кунлар кетидан кунлар ўтибди. Йигит ҳамон тутган балиқларини онаси билан пишириб еб яшаб юрар экан. Кун- лардан бир кун йигит дарёга тўр ташлаган экан, бир жуфт балиқ или- нибди. Улар олтин балиқлар экан. Йигитча балиқларни онасини олдига келтирибди.

— Бу балиқлар тилла экан, уларни подшонинг олдига элтгин,— дебди кампир.

Йигитча олтин балиқларни бир шишага солиб подшо ҳузурига олиб борибди. Подшонинг буйруғига кўра балиқларни бир тоғорага солиб қўйишибди. Вазирлар балиқчига анча олтин беришибди. Йигитча олтинларни онасига келтириб берибди. Кампир бу пулларга ўғлига уст- бош олиб берибди.

Орадан икки-уч кун ўтган экан, вазир подшога қараб шундай дебди:

— Бу балиқларга чиннидан қилинган ҳовуз керак.

— Бундай ҳовузни қаердан топамиз?

— Чинни ҳовузни ўша балиқчи йигитнинг ўзи топади,— дебди вазир.

Подшонинг буйруғи билан балиқчи йигитни келтирибдилар.

— Бизга чинни ҳовуз топиб келасан!— қатъий буюрибди под- шо.

Йигитчанинг онаси парилар авлодидан экан. У онаси олдига ке- либди ва: «Подшо менга чинни ҳовуз топиб келишни буюрди», дебди.

— Майли, бунга иложини қиламиз,— дебди кампир.— Бу ердан анча узокда бир кўрғон бор. Мен сенга бир хат ёзиб бераман, уни олиб ўша кўрғонга элиб салом берсанг ҳожатинг раво бўлади. Мана бу қо- тирмани белингга тугиб ол.

Йигитча йўлга тушиб ўша кўрғонга етиб борибди. Кўрғон олдида бир қари момо ўтирган экан, бир лаби осмонда, иккинчиси ерда эмиш. Йигит салом бериб, қотирмани кампирнинг олдига қўйибди. Йигитнинг саломига алиқ олган кампир:

— Гар саломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютардим,— дебди.

Йигитча қўйнидан хатни олиб кампирга узатибди. Қоғозга назар ташлаган кампир сўрабди:

— Болам, сен қаердан келдинг? Бу ерга пашша келса қаноти, одам келса оёғи куярди. Сен бу ерга қандай келдинг? Э, сен синглимнинг ўғлисан-ку. Онанг соғ-саломатми? Чинни ҳовуз учун келдингми?

— Худди шундай, бувижон,— жавоб берибди йигитча.

Шундан сўнгра кампир Эрам боғига бориб чинни ҳовузни келтириб берибди.

Балиқчи йигит чинни ҳовузни подшога келтириб берибди. Подшо тилла балиқларни ҳовузга қуинб юбориб, йигитга инъом-эхсонлар бе-рибди.

Балиқчалар чинни ҳовуз ичида сайр этиб юрар экан. Улар чинни ҳовуз аксида тўрт томондан иигирмага, ўттизга бўлиб кўринар экан.

Кунлардан бир кун нонушта пайтида чой ичиб ўтирган вазир подшога қараб шундай дебди:

— Тилла балиқларнинг чинни ҳовузи бор. Агар шу ҳовузнинг чор атрофида тўртта ҳамешабахор гули бўлса зўр иш бўларди-да.

— Бундай гулни ким топа олади?— сўрабди подшо.

— Буни ҳам балиқчи йигитга айтамиз, топиб келади,— дебди вазир.

Подшо балиқчи йигитни қақиртирибди. Йигит келиб подшога са-лом берибди ва:

— Шоҳим, қандай хизмат бор?— деб сўрабди.

— Олтин балиқларнинг чинни ҳовузи бор. Лекин ҳовузнинг атро-фи куп-курук. Қани энди шу ерда тўрт туп ҳамешабахор гули бўлса. Сенга бир топширик. Биз учун ҳамешабахор гулини топиб кела-сан.

— Майли, топиб келаман,— дебди-да, йигитча шоҳ саройидан чи-қиб онаси ҳузурига келиб воқеани айтибди. Онаси нос чекибди. Ўша кампир бир халта носни тўрт отим қилар экан.

— Яна ўша момонгни олдига борасан,— дебди кампир.

Йигитча онаси берган нарсаларни олиб кампир ҳузурига бо-рибди.

— Ассалому алайкум, бувижон,— деб кўрғонга кириб борибди ба-лиқчи йигит.

— Воалайкум ассалом, кел, бўтам’ Онанг бажоми, сиҳат-саломат-ми, яна нега келдинг?— сўрабди момо.

— Ҳамешабахор гули учун келдим,— дебди йигит.

Кампир Эрам чорбоғига кириб бир туп косагул, бир туп ҳамешаба-хор, бир туп тол гули, бир туп мавлонбой гули — ҳаммаси бўлиб йигирма тупдан ортиқ ҳар хил гул кўчатлар олиб чиқариб бериб-ди.

Балиқчи йигит кўчатларни келтириб подшога берибди. Подшо фармони билан гулларни ҳовуз атрофига ўтказишибди. Гулларнинг акси сувга, олтин балиқларнинг акси чинни ҳовузга тушиб жозибали бир манзара пайдо бўлар экан.

Подшонинг учта хотини бўлган экан. Улар ҳар куни ҳовуз лабига чиқиб балиқларни томоша қилишар экан. Подшонинг кичик хотини балиқлардан юзини бекитибди. Балиқлар қаҳ-қаҳ уриб кулишибди. Балиқларни кулгани подшо даргоҳига ёйилибди. Шундан сўнг балиқчи йигитни келтирибдилар. Подшо йигитга қараб:

— Нега балиқлар кулади? Шунга билиб келасан!— дебди.

Йигит онасининг олдига келиб:

— Подшо балиқларнинг кулиши сабабини билиб келасан деб.бу-юрди, энди нима қиламан,— дсбди.

— Нима қилардинг, бирон ёққа қараб қочгин кетгин,— дебди онаси.

Йигит бу юртдан бош олиб узоқ-узоқларда кетиб бораётган экан, олдидан бир мўйсафид чиқибди. Йигит, «чолнинг ўзи гап бошламас, мен гапирмайман», деб кўнглидан ўтказибди. Мўйсафид бўлса, «йигит салом бериб, гап бошламагунча мен гапирмайман», деган фикрни ди- лидан ўтказибди. Шундай қилиб, бобо бошини ҳам қилганча йўлида кетаверибди. Охир-оқибат йигит сиқилиб кетибди-да:

— Ассалому алайкум, бобожон, қаяққа кетяпсиз?— сўрабди йигит. •

— Сен қаяққа бораётган бўлсанг, мен ҳам ўша ёққа кетяпман,— жавоб берибди мўйсафид.

— Отахон, биттадан от сотиб олмаймизми?— қўққисдан сўрабди йигит.

— Бу ерда от бозори йўқ. Сен жиннимисан? Сени дуппа-дуруст йигит десам девона экансан.— Шундан сўнг улар яна йўлларида давом этибдилар. Олдиларидан Оби Раҳмат анҳори чиқибди. Шунда йигит ҳазиллашиб:

— Отахон, сиз кўприк бўлинг, мен ўтиб олай,— дебди.

— Эй лаънати, сувдан ўтмоқчи бўлсанг, ўтавер, мен билан нима ишинг бор,— дебди чол ғазабланиб.

Йигит уялиб-бўзариб қолибди. Чол бўлса, иштонпочаларини тиз- засигача шимариб, сувнинг саёзроқ жойидан ўтиб кетибди. Йигит ҳам унинг орқасидан ўтибди. Улар кетаверибдилар-кетаверибдилар, ахир мўйсафиднинг уйигача етиб келибдилар. У ерда бир чойхона бўлиб, йигит чойхўрлар катига ўтириб дам олибди, чол эса уйига кириб кетди.

Отанинг бир қизи бор экан. Оти Оқилаой экан. Оқилаой ниҳоятда зийрак қиз экан. Қараса отасининг авзойи бузук, таъби нохуш. У дар- ров кўрпача солиб, мўйсафидни ўтказибди ва ҳол-аҳвол сўрай бош- лабди.

— Нимасини айтай, болам, мен йўлда бир тентак билан ҳамроҳ бўлиб қолдим. Учта гап гапириб, дилимни хуфтон қилди. Йўлда келаё- тувдик, томдан тараша тушгандек, «биттадан от сотиб олмаймизми», дейди,— тутоқиб гапирибди чол.

— Ўша атрофда бирон нарса бормиди?— сўрабди қиз.

— Ҳа, ўнг томонда бир тўқайзор бор эди,— жавоб берибди чол.

— Эй ота, биттадан ҳасса олиб олайлик, дебди-да. Яна нима де- ди?— сўрабди қиз.

— Йўлда кетаётсак, олдимиздан бир анҳор чиқувди, «сиз кўприк бўлинг, мен ўтиб олай», деди, шунга хафа бўлдим,— яна уқдирибди мўйсафид.

— Бу аввал сиз ўтинг, сўнг мен ўтай дегани, ўша йигит қаерда?— сўрабди қиз.

— Чойхонада ўтирибди,— жавоб берибди отаси.

Оқилақизнинг битта синглиси бўлган экан. У синглисига бир танга берибди-да, тайинлабди:

— Бу тангани чойхоначига олиб бориб бергину шундай бир нарса беринги, уни ҳам ўзимиз, ҳам товуғимиз, ҳам қўйимиз есин дегин. Агар ўша йигит доно бўлса, бу нарсани топади.

Қизча тангани чойхоначига олиб бориб дебди:

— Бунга бир нарса беринги, уни ўзимиз ҳам ейлик, товуғимиз ҳам, қўйимиз ҳам есин.

Чойхоначи ҳайрон бўлиб турган экан, кат четида ўтирган балиқчи йигит шундай дебди:

— Битта қовун бериб юборинг, ҳаммаси ейишади.

Чойхоначи катта бир қовун бериб юборибди. Қизча қовунни ҳов- лига олиб кирибди. Шунда Оқила қиз ундан сўрабди:

— Қовун бериб юборишни ким айтди?

— Чойхонада ўтирган йигит, «битта қовун бериб юборақолинг», деб айтди,— жавоб берибди қизча.

— Ўша йигитни буёққа чақириб кел,— дебди Оқила қиз.

Синглиси йигитни чақириб келибди. Уни меҳмонхонага олиб кири- шибди. Шундан сўнг Оқила қиз синглисига битта нон, бир коса суюқ ош берибди-да, буни йигитнинг олдига элтиб, «ой бутун, юлдузлар би- жир-бижир», деб бергин, дебди.

Синглиси йўлда нонни яримтасини ва овқат ичидаги гўштларни те- риб ебди-да, қолганини йигитнинг олдига киритиб, «ой бутун, юлдуз- лар бижир-бижир», деб қолдирибди. Шунда йигит кўрдик, ошнинг ичида ҳосили йўқ, нон яримта.

— Бориб, «ой яримта, юлдузлар онда-сонда экан», деб айтгин,— дебди.

Ҳовлига кирган қизча, «ой яримта, юлдузлар онда-сонда экан», дебди.

Шунда Оқила қиз тутақиб:

— Сен жувонмарг, ноннинг ярмини, суюқ ошнинг гўштини еб қўйибсан, мана бу бутун нонни чиқариб бор,— дебди.

Шундан сўнг Оқила йигитни хузурига чорлатиб сўрабди:

— Яхши йигит, қаёқларга кетяпсиз?

— Балиқ кулгусининг сирини биладиган одам кидириб юрибман,— жавоб берибди йигит.

— Балиқ кулгусининг моҳиятини мен биламан,— дебди Оқила қиз.

Йигит қизни онаси олдига элтибди. У Оқилани уйда қолдирибди- да, подшо даргоҳига бориб дебди:

— Мен балиқ кулгуси сирини биладиган бир қизни топиб келдим.

— Эртага уни менинг саройимга келтир,— дебди шоҳ.

Йигит уйга қайтганда Оқила унга шундай маслаҳат берибди:

— Мен подшонинг олдига борганда, гап сўраса индамай ўтираман. У дўқ-пўписа қилиб мени гапиришга мажбур қилмоқчи бўлади. Шунда сен, «мен буни ўн-ўн икки кун овора бўлиб, зўрға топиб келдим, унга яхши муомала қилинг, ширин сўзланг, болам-бўтам, қимматли фар- зандим десангиз, у гапиради, бўлмаса, яна уйига элтиб қўяман», дейсан.

Эртаси куни йигит кизни подшо хузурига олиб борибди. Подшо хурсанд бўлибди. Қиз юзига парда тортиғлик ҳолда подшо хузурига ўтирибди. Унинг хотини ҳам ҳозир балиқ ҳандасининг сирини айтади деб келибди. Подшонинг кичик хотини эса ҳамон юзини беркитиб ту- раркан. Подшо савол берса ҳам, қиз жавоб қайтармай ўтираверибди. У дўқ-пўписа қилибди:

— Лаънати, гапирасанми-йўқми?—ғазабланибди шох.

Шунда йигит ўрнидан туриб дебди:

— Олампадох, мен бунини ўн-ўн икки кун кидириб зўрға топдим. Болам-бўтам денг, қиёматли синглим, қизим деб эъозланг, шундан сўнг жавоб беради.

Подшо ҳамда вазир қизга яхши муомала қилишибди, ширинсухан- лик билан эркалашибди.

Шундан сўнг Оқилаой гапга кириб дебди:

— Мен сизга балиқ қулишининг сирини айтсам. ғазабингиз ке- лади.

— Сен менинг синглимсан, қизимсан, гапир ахир,— илтижо қи- либди подшо.

Подшонинг хотинлари ҳам «айтинг-айтинг» дёб ялина бошлашиб- ди. Шундан сўнг қиз ҳикоя қила бошлабди:

— Бор экан-да, йўқ экан, бир ўтинчи бўлган экан. У ҳар куни дарё бўйига бориб ўтин келтириб сотиш орқали тирикчилик ўтказар экан. Унинг хотини ва икки ўғли бўлган экан. Ўғилларининг бирининг номи Қозимжон, иккинчисиники эса Нозимжон экан. Қуллардан бир кун ўтинчи хас-чўпларни йиғиб, энди боғлаётган экан, олдида бир тухум пайдо бўлиб қолибди. У Симуруғнинг тухуми экан. У тухумни келтириб юз тангага сотибди. Бу ҳолат беш-олти марта такрорланибди. Қуллар- дан бир кун ўтинчи далага борса тухум ўрнида қурқ Симуруғнинг ўзи ётган экан. Ўтинчи товукни уйига келтириб бир қафас ясаб қамаб қўйибди. Симуруғ ҳар куни биттадан тухум қўяр экан. Ўтинчи тухум сотиб бойиб кетибди: ўғилларини ясаиб қўйибди, рўзғор анжомлари- ни янгилабди, уйига гилам сотиб олибди. Шундан сўнг ҳалиги одам ўтинчиликни ташлабди, ўзига хизматкор олибди. Ўғиллари ёш экан. Чол қариб-қартайиб қолган экан. Қуллардан бир кун чол ўлим тўша- гига ётиб қолибди. Шунда ўтинчи хотинини олдига чорлаб васият қи- либди:

— Товукни эҳтиёт қил, болаларимни ўқитгин.

Тез орада ўтинчи оламдан ўтибди. Ўғиллари етти яшарлигида мак- табга бориб аъло ўқий бошлашибди. Ўтинчининг хотини бўлса бой- ликдан эсанкираб меҳмондорчиликдан бўшамаскан. Бора-бора бир бе- ва хотин билан опа-сингил тутинибди. У бўлса бунинг давлатини та- лон-тарож қилиш пайдан бўлибди. Ўша бева хотиннинг бир маккор бувиси бўлган -экан. Қуллардан бир кун кампир қизига шундай дебди:

— Дугонанг қандай қилиб кундан-кунга бойиб боряпти. Бунда бир сир бор. шуни билишга ҳаракат қилгин.

Бева хотин келиб зехн солса дугонасининг бойиб кетиш боиси то- вуқ экан. У уйига қайтгач, маккора онасига шундай дебди:

— Дугонамнинг бир товуғи бор экан. Унинг битта тухуми юз танга турар экан. Дугонамнинг бойиб кетиши шундан экан.

Маккора камцир яна қизига маслаҳат берибди:

— Дугонамга бориб сен менинг ҳақиқий дўстим бўлсанг товуғин- гни сўйиб бергин деб қистайсан.

Ўша товукнинг ажойиб бир хусусияти бўлган экан: миясини еган киши подшо бўларкан, тўшини еган кишининг ҳар куни эрталаб ёстиғи остидан юз тангадан пул чиқаркан.

Бева хотин ўтинчиникига келибди-да, дебди:

— Дугонажон, товуғингни сўйиб бир аччиккина шўрва қил- гин.

Ўтинчининг хотини товукни сўйиб шўрва қайнатиб қўйибди. Ўғил- лари мактабдан келишса қозонда шўрва қайнаб турган экан. Нозим- жон товукнинг миясини. Козимжон эса тўшини ейишибди-да, яна мактабларига кетишибди. Ниҳоят, ўтинчининг хотини шўрвани сузиб кирибди. Дугонаси қараса гўштлар орасида товукнинг мияси билан тўши йўқ экан. Асл мақсади мия билан тўшини ейиш бўлган бева хо- тин: «Мен бу шўрвани ичмайман», деб чиқиб кетибди. Ўтинчининг хо- тини дугонасининг кетиб қолганидан хафа бўлиб ўтирган экан, бола- лари мактабдан қайтишибди.

— Лаънатилар, нега товукнинг мияси билан тўшини еб қўйдила- ринг,— деб дашном берибди, урибди.

Орадан икки-уч кун ўтибди, у дугонасиникига борибди.

— Нега келдинг, ўғилларингни ўлдириб мияси билан тўшини пи- шириб бермасанг, сеникига қадам босмайман,— дебди дугонаси.

Ўтинчининг хотини дугонасининг илтимосини қабул қилибди ва кечкурун хизматкорини чақириб дебди:

— Козимжон билан Нозимжонни ўлдириб, мияси билан тўшини менга келтир!

Хизматкор болаларни бир тоғ этагига элтибди. «Бу норасида гўдақларни қандай ўлдираман», деб турган экан, ёнидаги ғордан икки кучукбаччанинг ғингшигани эшитилибди. Хизматкор кучукларни ўлдирибди-да, бирининг миясини, бирининг тўшини олиб, Нозимжон ва Козимжонларнинг қўйлагини қонга белаб, болаларга, «хув анави томонга кетинглар», деб бир тарафни кўрсатиб, қайтиб келибди.

Ҳалиги дугона мия билан тўшни ебдию яна икки-уч кун келмай ке- тибди.

Ўтинчининг хотини қилмишидан пушаймон бўлибди: «Мен нима қилиб қўйдим», деб нола чекибди. Хизматкор бўлса бекасини танҳо ташлаб чиқиб кетибди.

Энди мен сизларга балиқлар кулгусининг сабабини айтсам хафа бўлмайсизлар-да,— қўшиб қўйибди Оқилаой.

— Айтавер, ҳалиям айтмадингми! Нега хафа бўларканмиз, айта- вер,— қисталанг қилибди подшо.

— Шундай қилиб, Козимжон билан Нозимжон кетаверибдилар, кетаверибдилар. Ва ниҳоят, олдиларидан икки йўл чиқибди. Йўлнинг бири

устига «борса келмас», иккинчисига «борса келар» деб ёзиб қўйилган экан. Икки ака-ука хайр-хўшлашиб, бири борса келмасга, иккинчиси борса келарга қараб кетишибди. Козимжон бир шаҳарга кириб борибди. Ўша куни бу ерда давлат қушини учиринган экан, у тўғри келиб Козимжоннинг бошига қўнибди. Козимжон подшо бўлибди.

Нозимжон йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди ва ниҳоят бир кампирнинг уйига кириб борибди. Ўша кеча кампирникида тунаб қо- либди. Эрталаб тургач, кампир йигитчанинг ўрнини йиғиштираётган экан, ёстиғи остидан юз танга пул чикибди. «Боланинг пули қолибди- да, эртага бераман», дебди кампир қўнглида. Эртасига ҳам шу ҳол такрорланибди. Кампир донишманд экан, «бу товукнинг гўштини еган экан», деб болани яхши эъозлаб, тарбиялай бошлабди.

Кунлардан бир кун Нозимжон кўча эшиги остида турган экан, бир тўда одамлар ўта бошлабди.

— Қаёққа кетяпсизлар?—сўрабди Нозимжон ўтиб бораётган- лардан.

— Маликаи Чангнавозникига кетяпмиз, — дебди улардан бири.

— Мен ҳам борсам майлими?— сўрабди бола.

— Майли, юрақол, — дебди улар.

Нозимжон уйга кириб кампирдан рухсат сўрабди.

— Борсанг боргину, лекин у ерда ётиб қолма, — дебди кампир ва бир неча танга берибди.

Бола ҳар кеча томоша учун эллик тангадан сарфлай берибди. Жўралариям бунга ўрганиб, ҳар кеча уни Маликаи Чангнавоз томо- шасига элтишаркан. Охир-оқибат Малика ҳам бунга ўрганиб, унга ша- роб бериб маст қилиб қўйибди. Эрталаб турганида Нозимжоннинг тўшаги остидан юз танга пул олибди. Шундай қилиб, ҳар кеча болани маст қилиб, эрталаб юз тангани олиб юрибди. Кунлардан бир кун Ма- ликаи Чангнавоз бунинг сирини бир кампирдан сўрабди.

— Бу бола товукнинг тўшини еган экан, — жавоб берибди кам- пир.

— Уни қандай қилиб қўлга олса бўлади?— яна сўрабди Ма- лика.

— Шўртаккина кавоб пиширгину шароб билан едиргин. Чанқаб чой сўраса, бир коса намақоб бергин, ичадию қусадди. Товукни тўши тушгач, уни олиб ейсан, — дебди ҳалиги кампир.

Малика шундай қилибди. Энди ҳар куни Маликанинг тўшаги ости- дан юз тангадан пул чиқаверибди. Шундан сўнг болани ҳайдаб юбори- шибди. Нозимжон сарсон-саргардон юриб яна онахонникига келибди. Икки-уч кеча ётиб турган экан, юз тангадан дарак йўқ эмиш. Кампир ҳам уни уйдан чиқариб юборибди. Киссасида бир тангаси йўқ, оч- яланғоч, қилмишидан пушаймон бўлиб юрибди. Фойда бермабди.

Нозимжон кетаверибди-кетаверибди ва ниҳоят тинкаси қуриб, олдидан чиққан катта тол соясига дам олгани чўзилибди. Шу пайт ал- лақаёқдан учта тўти учиб келиб толга ўтириб, ўзаро суҳбатлашиб ке- тибди. Гап орасида бир тўтиқуш дебди:

— Бу ётган бола ўша Симурғ тўшини еган Нозимжон бўлади. Ҳар тонгда унинг тўшаги остидан юз тангадан пул чиқарди. Маликаи Чан- гнавоз уни маст қилиб қўйиб, тўшини ўзи еди. Энди ҳар тонгда юз танга унинг тўшаги остидан чиқади. Болани кампир онахони ҳам ҳай- даб юборибди.

— Энди у нима қилиши керак?—сўрабди бир тўтиқуш.

— Бунинг иложи шуки, Нозимжон мен ўтирган новдани синдириб олиб, Маликани уриши керак. Ўшанда унинг оғзидан тўш тушади, — дебди бошқа тўти.

— Мен ўтирган новдани синдириб олиб, у билан Маликани урса, киз эшакка айланади, миниб юраверади,— дебди иккинчи тўтикуш.

— Мен ўтирган шохни синдириб олиб, катта дарёга ташласа, кўприк ҳосил бўлади,— дебди учинчи тўтикуш.

Шундан сўнг кушлар «пирр» этиб учиб кетишибди. Нозимжон ўрнидан туриб новдаларини синдириб олибди. Тўғри Малика хузурига бориб, биринчи новда билан бир туширган экан, тўшни қайтарибди. Тўшни олиб ютибди-да, иккинчи новда билан бир урган экан, Малика оқ эшакка айланиб қолибди. Нозимжон эшак билан бутун шаҳар гўнгини далага ташибди. Эшакни бир йил давомида шундай миниб ишлатибдики, яғир бўлмаган жойи қолмабди.

Кунлардан бир кун Нозимжон, «кел, энди бир оз дам олай», деб эшакни ҳайдаб юборибди. Эшак юриб-юриб акаси подшо бўлган ша- ҳарга кириб бориб, бир дарвозани тумшуги билан итариб ғижирлатиб- ди. Дарвозабон эшакни ичкарига олиб кирган экан, ҳаммаёғи яғир эмиш. «Оббо лаънати-е, қайси ноинсоф буни шу ҳолга келтирди экан», деб ўтиришган экан, Нозимжон эшагини кидириб кириб борибди.

— Эшакни нега бу аҳволга туширдинг?— сўрабди шох.

— Ишлатдим-да,— жавоб берибди Нозимжон.

— Жаллод!— деб бақирибди Козимжон. Шунда акасини таниб қолган Нозимжон:

— Аввал ҳол сўр, сўнгра иш кўр, деганлар. Бу эшак менга кўп жабр ўтказган. Биз икки ака-ука эдик. Укамнинг оти Козимжон, ме- нинг номим эса Нозимжон. Биз икковимиз Симурғнинг тўши билан миясини еб эдик. Бу эса менинг тўшимни олиб еди. Шунинг учун мен уни мана шу аҳволга тушгунча ишлатдим,— дебди.

Акасини таниган Козимжон қилмишидан пушаймон бўлибди. Шундан сўнг хипчин билан эшакни бир урган экан, у Чангнавоз Ма- ликага айланибди. Маликани катта тўю томоша қилиб Нозимжонга никоҳлаб берибди.

— Энди балиқ кулгисининг сабабини айтсам, хафа бўлмайсиз- ми?— сўрабди Оқила.

— Ҳалиям айтмабмидинг? Нега хафа бўлар эканман, айтавер!

— Уйингизнинг этагига кўмилган бир сандиқ бор, ўшани кавлатиб, олиб келтиринг,— дебди Оқила.

Сандикни ковлаб келтириб очиб карашса, унинг ичида бир шоп мўйлов одам ўтирганмиш.

— Кўрдингизми, хотинингиз кечалари мана шу киши билан айш- ишрат қилади-ю, кундузи балиқдан юзини яширади. Балиқ хандаси- нинг сабаби мана шу,— дебди Оқила.

Ғазабланган подшо ҳалиги одамни дорга остирибди, хотинини эса зиндонга ташлабди.

Шундан сўнг подшо:

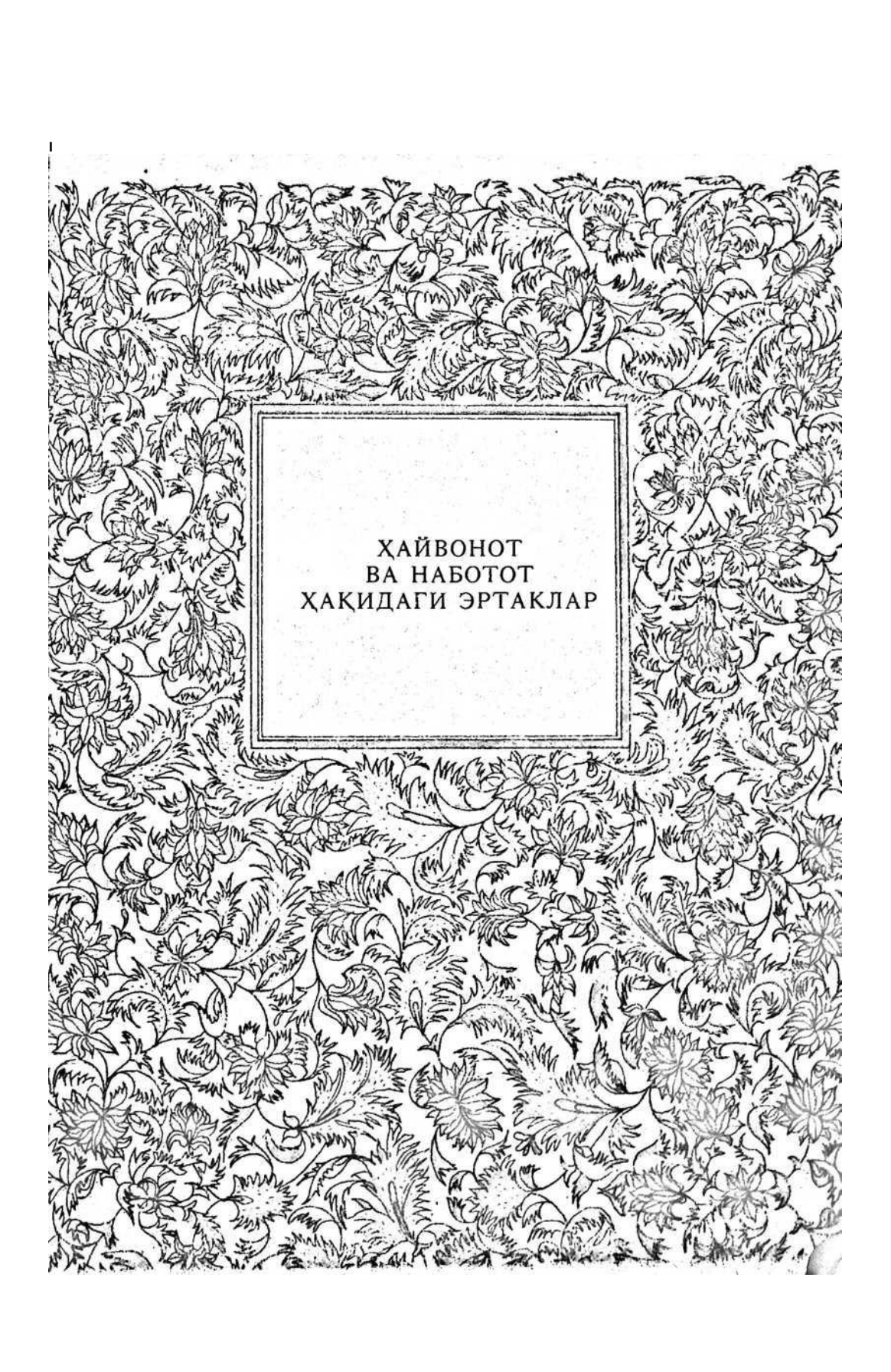
— Бу қиз доно экан, мен унга уйланишим керак,— дебди.

— Э, подшоҳи олам, сиз уни «синглим» дедингиз-ку? Мен ўз куло- гим билан эшитдим. Бунинг устига «қиёматли кизим» ҳам дедингиз. Қандай қилиб унга уйланасиз?— сўрабди овчи йигит.

— Ҳа, шохим, ҳозирнинг ўзида уни «синглим» дедингиз, мен гу- воҳман,— сўзга аралашибди вазир.

Шоилож қолган шох Оқилани овчининг ўғлига тўю томоша қилиб, никоҳлаб берибди ва қизнинг донолигига тан берибди. Келин-куёв му- роду мақсадларига етибдилар.

ХАЙВОНОТ
ВА НАБОТОТ
ХАҚИДАГИ ЭРТАКЛАР

ТУЛКИ ВА БЎРИ

Бир бор экан, бир йўк экан, бир тулки бўлган экан. Бир неча вақт-дан бери у бир боғни топиб олган экан. Ҳар қуни кечқурун у ерга бориб ширин-шакар узумлардан тўйгунча еб, қорни тўйиб 'ғаму қулфати узоклашгандан кейин кўм-қўк мулойим-юмшоқ ўтлар устида маза қилиб ухлаб, эрталаб барвақт ўрнидан туриб кетаркан.

Эрталаб боғбон келиб узум бошларининг узилганлигини, чала-чул-па ейилиб тўрт томонга сочиб ташланганлигини кўриб, ўтзорнинг пай-хон қилинганлигига назари тушиб, ғоят ғазабланар экан.

Бир неча кун ана шу аҳволнинг такрорланганини кўрган боғбон номуссиз ўғрини тутиб, жазосини бериш пайига тушибди.

Шу мақсадда у бир қопқонга думба ёғни илиб марзанинг устига қўйиб кетибди. Кечқурун тулки келиб йўли устида турган думбани кўрибдию шу оннинг ўзидаёқ қўйруқнинг ортида тузоқ борлигини сезибди. Аммо юмшоққина думбани кўриб иштаҳаси қарнай бўлибди, оғизларидан сўлаги оқибди, қорни эса чилдирма чала бошлабди. У боғбон думбадан озгина еб нафсига ором бермоқчи бўлибди. Аммо ния-тидан қайтиб узумга кўз тикибди. Аммо унинг қўнгли энди узумни тиламас, узум ёғи ва аччиқ кўринарди. Тулки яна думбага суқланиб боғбон кибди, сўлақайини ичига ютиб, лабларини ялай бошлабди. Базўр ўзини тутиб, боғдан чиқиб кетибди.

У боғдан чиқаркан, ширин, лаззатли думба кўз ўнгидан кетмасди. «Қандай қилсам, ёғра мевалардан қамашган тишларим юмшоққина думбага етиб роҳат қилади, нима қилсам қуриган ичакларим қарт ёғдан мулойимлашади», деб ўйлаб борарди.

У ана шундай ҳаёллар билан кегаётганида олдидан бир бўри чиқиб қолибди. Бўри Тулкининг йўлини тўсиб дебди:

— Эй айёр тулки, сени қачонлардир кўриш орзусида эдим, мана шуқрки, ўз

оёқларинг билан келиб қолдинг.

— Мен ҳам сиздек номдор паҳлавонни бир кўриш орзусида эдим, лекин ёмон ният билан эмас. Мен сизни ўз боғимга меҳмонликка ча- қирмоқчи эдим. Менинг боғим оддий боғлардан эмас, дилхуш бир бўстонки, унинг бир томонида олмаю узум, бир томонида эса ноку ан- жир пишиб ётибди. Бошқа бир томонида эса об равон ўйнаб оқаётир, ранг-баранг гуллар очилиб ётибди — хулласки, ер юзининг жаннаги дейсиз. Бундан ташқари мен сиз учун бир бутун карт думбани ҳам тайёрлаб қўйганман, еб кайф қиласиз.

— Ёлғон айтасан, маккор тулки! — дебди бўри. — Сен ҳамманй ал- дасанг ҳам мени алдаёлмайсан!

Тулки қаҳ-қаҳ уриб кулиб дебди:

— Оҳ, нақадар бадгумонсиз! Бадгумонлик зарарли одат, яхшиси мен билан бирга юрингу думбажонни еб ҳузур қилинг.

Думбани эшитиши билан бўрининг оғзи сув очиб, тулки билан йўлга тушибди. Кўм-кўк чиройли боғни кўриб бўри хурсанд бўлибди. Тулки эса бўридан ҳам кўпроқ шод бўлиб тўрт томонга сакрабди.

Тулки бўрини думба олдига олиб келиб дебди:

— Қани айтинг-чи, мен ёлғон айтибманми, ё рост? Ана, думба, кўнглингизга теккунича еяверинг!

Очкўз бўри шу замони ўзини бирдан думбага ташлабди-ю, олдинги оёқлари қопқонга илинибди. У қанча уринмасин, оёқларини қопқондан чиқара олмабди ва ноилож тулкига юзланиб дебди:

— Эй ошна, менинг оёқларимни нимадир ушлаб қолди, қандай ха- лос қилай?

— Сен паҳлавонсан, сенинг кучларинг кўп, бир зўр берсанг қуту- ласан,— дебди Тулки.

Бўри бор кучи билан ўзини орқага тортган экан, ҳар иккала оёғи синиб ҳушидан кетибди.

Тулки келиб кайф қилиб думбани тўйгунича ебди-ю, нодон бўри ҳолига кулиб чиқиб кетибди.

ЧУМЧУҚЧА

Қадимги замонда ҳеч кими йўқ бечора бир кампир бўлган экан. У эрталабдан кечгача чарх йигириб чор-ночор кун кечираркан.

Бир куни унинг пахтаси тугаб қолибди, пахта олишга эса пули ҳам йўқ экан. Бечора кампир уйида ўтирганича ўз ҳолига ўзи қуйиб зор- зор йиғлай бошлабди. Кўздан оққан ёши дарё бўлиб, тегирмонлар айланадиган бўлибди. Шу пайт унинг ҳовлисида оппоқ очилган пахта- зор пайдо бўлибди. Шунда бир ҳаққа учиб келиб ҳовли деворига қўниб дебди:

— Шақ-шақ-шақ-шақ, момо, мени пахтазорингга қоровулликка олмайсанми?

— Қоровуллик ҳаққинга нима оласан?— сўрабди кампир.
— Шақ-шақ-шақ-шақ,— дебди ҳаққа,— пахта ҳосилининг ярмини берсанг бас!

— Йўқ, кетавер, керак эмассан!— дебди кампир.

Бошқа куни бир қарға келиб дебди:

— Қар-қар-қар, момо, мени пахтазоринга қоровулликка олмай- санми?

— Ҳақиға нима оласан?— сўрабди кампир.

— Қар-қар,— дебди қарға,— ҳосилингнинг ярмини берсанг бас:

— Йўқ, кетавер, керак эмассан!— дебди кампир. Қарға учиб кети- ши биланоқ бир чумчук учиб келибди. У чирк-чирк қилиб у ерга қўнибди, чирк-чирк қилиб бу ерга қўнибди. Кампир ундан сўрабди:

— Бунча чирк-чирк қилиб нима дейсан?

Момо, мени пахтазоринга посбонликка олмайсанми?—дебди' чумйўқ.

Лақиға нима оласан?— сўрабди кампир.

Чирк-чирк,— дебди чумчукча,— менга бир қўйлақлик пахта берсанг бўлгани.

Кампир озгина' пахта олиб берибди. Чумчукча пахтани тумшуғида илиб йигирувчининг олдиға олиб бориб дебди:

Пахтани йигириб бер, бўлмаса уйингни вайрон, болангни гирён, ҳовлйингни оғилу сомонхона қиламан.

Йигирувчи чархини олдиға қўйибди-да, пахтани бир зумда йигириб бир қалава ип қилиб берибди. Чумчук ипни тўқувчи олдиға олиб бориб дебди:

— Буни олгину тўқи-тўқи қилиб бергин, агар тўқиб бермасанг уйингни вайрон, болангни гирён қиламан, ҳовлингни оғилу сомонхо- нага айлантираман!

Тўқувчи ипни олибди-да, тўқиб бир парча бўз қилиб берибди. Чум- чуқча бўзни олиб бичиқчининг олдиға борибди-да, дебди:

— Бун кес-кес қилиб бичиб бер, акс холда уйингни вайрон қила- ман, болангни гирён қиламан, ҳовлингни сомонхонага айлантираман!

Бичувчи бўзни олиб чумчукчанинг бўйига ўлчаб бичиб берибди.

Чумчукча уни тикувчи олдиға олиб борибди. У тикувчига дебди:

— Бун тики-тики қилиб бер, агар тикиб бермасанг уйингни вай- рон қиламан, болангни гирён қиламан, ҳовлингни эса сомонхонага айлантираман.

Тикувчи чиройликкина қўйлақ тикиб берибди. Чумчукча қўйлақни кийиб кампирнинг уйига келибди. У кампирга дебди:

— Чирк-чирк, ана энди пахтазорингни қўриқлайман!

— Майли, посбонлик қилавер!— дебди кампир.

Чумчук эртадан кечгача чирк-чирк қилиб у ерга қўниб, бу ерга қўниб пахтазорни қўриқларкан.

Бир куни подшо ана шу ердан ўтиб кетаётиб оппоқ очилган пахта- зорни кўриб қолибди. У отининг жиловини тортиб, аскарларига дебди:

— Кириб ҳаммасини териб олинглар, бир дона ҳам қолмасин! Чумчук қараса аскарлар ҳамма пахтани териб олишяпти.

Бечора кампир, чирк-чирк.

Ғўзанг бўлди куп-курук,—
дея, чумчукча кампирни чақира бошлабди.
Подшо чумчукчани тутишни буюрибди. Аскарлар пахта теришни бас қилиб чумчукчани ушлаб келибдилар.
— Унинг қанотларини юлинглар!— буйруқ берибди подшо.
Аскарлар зудлик билан унинг қанотини юлиб олибдилар.
— Қанотим бор эди, қанотсиз бўлдим!— дебди чумчукча.
— Пиширинглар!— фармон берибди подшо.
Аскарлар чумчукчани тезда қозонга солибдилар.
— Хом эдим, пишдим!— дебди чумчукча.
— Олиб келинглар, еймиз!— дебди подшо.
Аскарлар чумчукчани олиб келишибди, подшо уни бир ямлаб ютиб юборибди.
— Ташқарида эдим, ичкарига кирдим,— дебди подшонинг ичидан чумчукча ва:

Чирк-чирк, кампир, кўзингни оч,
Пахтазор бўлди тарож,— деб фарёд сола бошлабди.

Чумчукча додлагани сари подшонинг қорни оғрий бошлабди. Подшо бунга тоқат қилолмай аскарларини олиб уйига жўнабди. Чумчукча эса унинг ичидан янада баландроқ қичқиради:

Чирк-чирк, кампир, кўзингни оч, Пахтазор бўлди тарож.

Бунга чидай олмаган подшо аскарларига буюрибди:

— Мен чумчукчани қайт қиламан, сизлар уни қилич билан уриб бурда-бурда қилинглар.

Подшо чумчукчани қайт қилибди. Чумчукчанинг боши эндигина подшонинг оғзидан чиқиши билан аскарлари шоша-пиша қилич солдилар, аммо қилич чумчукчага тегмасдан подшонинг бурнини кесиб кетибди. Дарҳол наMAT куйдириб, подшонинг бурнига босибдилар. Чумчукча эса учиб кетиб ҳамма ерга:

«Чуқ-чуқ», кампир, кўзинг оч, Пахтазор бўлди тарож.
Жин урган подшони кўр, Бурун ўрни худди ўр!

деб жар солибди.

Шарманда бўлган подшо қочиб кетибди ва қайтиб мамлакатга келмабди. Одамлар подшомиз кампирнинг пахтасини олмоқчи бўлибдию, аммо битта чумчукчага кучи етмабди, деб юришар экан.

ТУЛКИ ВА ШЕР

Бир бор экан, бир йўқ экан, хушёргина, айёргина тулки бўлган экан. Бир пайт унинг ови юришмай, очлик азобига зўрға тоқат қилиб, уёққа чопибди, уёққа чопибди, аммо ов тополмабди. Айёр тулки ҳод-

дан тойиб, боши гир-гир айланиб, жар бўйидаги каттагина тошга суя- ниб қолибди.

У беихтиёр жарга тикилибди. Назарида жар тагида оппоқкина думба тургандай бўлибди. Тулки ўзини дарҳол чуқурга ташлабди. Унинг боши бориб қандайдир нарсага қаттиқ урилибди-ю, хушидан кетибди. Анчадан кейин ўзига келиб қараса думба деб ўйлагани катта- гина оқ тош экан.

Тулки яшашдан умидини узиб, афсусланиб тепага қарабди. Ногоҳ жарлик тепасида қандайдир жондорнинг сояси кўриниб қолибди. Ун- дан кейин шағолнинг нолиган увиллаши эшитилибди.

«Ҳа,— дебди тулки ўзига-ўзи,— мен зийрак ва номдор тулки бу зиндонда ўлимни кутиб ётсаму бу аҳмоқ шағол ер юзида кайфу сафо қилиб юрса. Йўқ, мен уни бундай қўймайман».

Тулки турган жойидан бақарибди:

— Ҳой, сен қимсан? Нега ғавғо кўтариб, бир бечоранинг топган- тутганини бемалол ейишга қўймайсан?

— Ие, тулки, сен у ерда нималар қиялсан?—дебди шағол жар остига тикилиб.

— Кўрмаяпсанми ахир?— жавоб берибди тулки тумшугини тошга суртиб,— карт думбани емоқдаман.

Шағол чуқурликка дуру.строк назар ташлаган экан, кўзига думбага ўхшаш оппоқ нарса жилваланиб кўринибди.

— Тулки,— дебди шағол зорланиб,— менга ҳам бир*озгина бер- майсанми, умринг узоқ бўлсин, асло камлик кўрма, деб дуо қиламан.

— Хайр майли, сендек дўстнинг гапи ўлгунча шайтоннинг бўйини узилсин,— дебди тулки,— бу думба иккаламиздан ҳам ортиб қолади, кел еявер.

Оч қолган шағол шошилганидан ўзини чуқурга ташлаган экан, бо- ши тошга қаттиқ тегиб, хушидан кетибди.

Тулки қаҳ-қаҳ уриб шағолнинг аҳволига қулибди. Унинг қаттиқ кулгисини шу яқиндан ўтиб кетаётган шер эшитиб қолибди.

«Бу тулки қаерда экан бунчалар қаттиқ куляпти»,— деб жар ёқа- сига келибди.

«Менинг бошимга бундай қора кун тушибди-ю, шер эса кайфу са- фолар қилиб юрадимми?»— кўнглидан ўтказибди тулки, шернинг баша- расини кўриб.

— Эй ҳайвонот оламининг подшоси,— дебди у бошини кўтариб,— хайриятки ўзингиз келиб қолдингиз. Мен сиз учун катта бир думбани яшириб қўйган эдим, буни бугун сизга олиб бормоқчи эдим, аммо шунча уриниб ҳам уни ўрнидан қўзғатолмадим. Шағолни ёрдамга ча- қирдим, лекин иккаламизнинг ҳам кучимиз етмаяпти.

Шер чуқурликка тикилиб думбага ўхшаш бир нарсани кўрибди. У хурсанд бўлиб:

— Майли, ўзим олиб кетаман,— деб ўзини чуқурга ташлабди. Бу сафар тулкига қаҳ-қаҳ уриб қулиш насиб қилмабди. Шер ал- данганини сезибди-ю, бўйнидаги ёлини бигиз қилиб, тулкига ташла- нибди. Кўп ўтмай тулкидан ному нишон ҳам қолмабди.

ЗИЙРАК ЭШАК

Бир дехқоннинг иккита хўкизи ва битта эшаги бўлган экан. У ҳар куни эшакка бугдой юклаб, хўкизларни ҳайдаб қўш ҳайдагани далага кетаркан.

Кунларнинг бирида кечкурун хўкизлардан бири ёнида маза қилиб ухлаб ётган эшакка қараб шикоят қилибди:

— Эй дўстим, сен бизларга қараганда бахтлироқсан, сенга хўжай- инимиз унчалик зулм ўтказмайди, далага бугдой олиб борасану у ердан ўтин юклаб келасан — шу билан жонинг тинч.

Биз хўкизларнинг шўри курсин, жуда азобдамиз. Ҳар куни эртдан-кечгача ер ҳайдаймиз, озгина бўшадикми, шундай калтаклайдики, асти қўяверасан, суяк-суякларимиз зиркираб кетади.

Эшак ўйланиб туриб дебди:

— Мен сенга бир йўл кўрсатаман, жонинг роҳатда бўлади.

— Қани, тезроқ айт-чи, бу қандай йўл экан ўзи,— дебди илтижо билан бечора хўкиз.

Эшак дебди:

— Бугун эрталабдан овқат емай, ўзингни касалликка солиб нолиш қилавер. Хўжайин «касал экан» деб далага олиб чиқмайди.

Бу фикр хўкизга маъқул бўлибди.

Дехқон ^елиб охурларга ем солиб қараса эшак билан бир хўкиз иштаҳа билан овқат еркану, аммо иккинчи хўкиз эса касал бўлгандай охурга қарамасмиш ҳам.

Эртасига ҳам худди ана шундай воқеанинг гувоҳи бўлган дехқон хўкиз касал бўлибди деб ўйлабди. «Энди нима қилсам экан, битта хўккиз билан ер ҳайдаб бўлмаса», деб ўйланиб турган экан, эшакни кўриб қолибди. Эшак ҳам семизгина экан. «Йложини топдим», деб хурсанд бўлган дехқон эшак билан хўкизни кўшиб ер ҳайдай бош- лабди.

Эшак кечгача тинимсиз ишлаб ҳолдан тойибди, бугун танасига оғрик кирибди. «Шунча азобларга чидаган хўкизларга балли!»— дебди ўзига-ўзи.

У эртанги кунни ўйлаб баданига титроқ кирибди, аммо иложини тополмай, ўз қилмишидан пушаймон бўлиб бир неча кун тоқат қи- либди.

Бир куни кечаси унинг эсига бир тадбир келибди-ю. хурсанд бўлга- нидан бор овози билан ханграб юборибди, сўнгра «касал» хўкизга дебди:

— Дўстим, бугун мен хўжайиннинг гапларини ўз қулоғим билан эшитдим. У: «Агар хўкиз соғайиб, иштаҳаси очилмаса, уни сўйиб пу- лига бошқа хўкиз сотиб оламан»,— деди. маслаҳатим шуки, сен энди иштаҳа билан овқат еб тузалганингни кўрсат, акс ҳолда асфаласофи- линга кетасан.

Хўкиз ишнинг бунчалик бўлишини кутмаган экан, эшакнинг меҳ- рибонлигидан хурсанд бўлиб. тезлик билан унинг маслаҳатини бажа- ришга киришибди. Дехқон емиш олиб келганда ўзининг тузалганлиги- ни билдириш учун иштаҳа билан овқат ея бошлабди.

Бу аҳволни кўриб ғоят хурсанд бўлган хўжайин эртасига уни дала- га олиб чиқибди. Орадан бир неча кун ўтгач, хўкиз эшакка яна аҳво- лининг ёмонлигидан шикоят қила бошлабди.

Эшак узоқ вақт бош қотирса-да, аммо дўстининг аҳволини енгил- лаштириш чорасини тополмабди.

— Сен хўжайинимиз қўлидан тамоман қутулишни истайсанми?— сўраб

қолибди бир куни кечкурун эшак.

— Албатта, истайман, албатта!— дебди хўкиз.

— Ундай бўлса, кел, биргалашиб қочамиз.

— Қаерга қочамиз?— сўрабди хўкиз.

— Бирон узоқроқ яйловга борамизу ўтлаб юрамиз,— дебди эшак. Хўкиз иккиланиб дебди:

— Гапинг маъқулку-я, аммо у ерда бўри ёки шерларга ем бўлмай- лик яна.

— Бирон иложини топармиз,— дебди эшак.

Ўша кечаси иккаласи хўжайинининг уйидан қочиб кетишибди. Тунни бир қишлоқ четига ўтказиб, эрталаб йўлга тушиб кетаётганла- рида уларни томда турган хўроз кўриб қолиб дебди:

— Эй ошналар, йўл бўлсин?

Эшак дебди:

— Биз ўз хўжайинимиз зулмидан қочдик, энди бирон узоқ ерга бориб яшамоқчимиз.

— Ундай бўлса,— дебди хўроз илтижо билан,— мени ҳам бирга олиб кетинглар, хўжайин мени сўйиб ёмоқчи.

— Майли,— дебди эшак,— кел, менинг устимга мин, икки бошдан уч бош афзалроқ.

Улар бир қишлоқдан ўтиб кетаётганларида олдиларидан бир сич- қон чиқиб сўрабди:

— Ҳой, жўралар, қаёққа кетяпсизлар?

Эшак жавоб берибди:

— Биз ўз хўжайинимиздан қочдик, бирон ерга бориб яшамоқчи- миз. Икки-уч кундирки, хўжайиним мушук олиб келган. Бир кун эмас бир кун унинг қўлига тушиб нобуд бўлишим аниқ. Агар рози бўлсала- ринг мен ҳам сизларга қўшилайину мушук кўлидан қутулай,— дебди сичқон.

— Майли,— дебди эшак,— кел, устимга чик.— Сичқон бир сакраб эшакка миниб олибди.

— Бу текинхўр, ожизу заиф жониворларнинг нима кераги бор? — дебди хўкиз эшакнинг хўроз ва сичқонга илтифотидан норози бўлиб,— нега ортиқча юкни бирга олиб кетяпмиз?

— Парво қилма,— дебди эшак,— каттами-кичикми дўстинг бўлга- ни яхши. Дўст ҳаминша керак бўлади.

Шундай қилиб улар учта эдилар, тўртта бўлиб кетавердилар. Дўстлар бир неча кундан кейин, бир тоғ этагига етиб келибдилар. Қа- расалар тўрт томон кўм-кўк дилкаш гиёҳлар. ширали ўтлар билан қопланганмиш.

— Мана шу ерда тўхтаимиз.— дебди эшак,— бундан яхшироқ ЖОЙНИ ТОҒИИШ кннин.

Эшакнинг гапи маъқул тушиб улар ўша ерда бир неча кун қолиб кетибдилар.

Ҳаммадан ҳам эшак хурсанд экан. У қорнини тўйгазгач уёқдан-бу- ёққа, буёқдан-уёққа думалаб роҳат қиларкан. Аммо у бир нарсадан жуда хафа экан. Ўртоқлари бўри эшитиб қолмасин деб унга ҳангра- шини ман қилган эканлар.

Бир куни унинг тоқати тоқ бўлиб:

— Мен энди ортик чидаб туролмайман,— дебдию дўстларининг гапига кулоқ солмай узундан-узоқ ҳанграб юборибди.

Эшакнинг овози тоғларда акс-садо бериб узоқ-узоқларга етибди ва буни тоғма-тоғ ўлжа излаб юрган бўрилар эшитиб қолибди. Шунда бўрилар бошлиғи зўр ва чаккон бир бўрига дебди:

— Бу эшакнинг овози. Бориб унинг каердалигини, эгаси борми- йўқлигини билиб кел.

Ҳалиги бўри овоз келган томонга чопиб кетибди. Бўрининг келаёт- ганини биринчи бўлиб кўрган дарахт устидаги хўроз ўртоқларини огоҳлантирибди.

Хўкиз аччиқланиб эшакка дебди:

— Мана, бизнинг маслаҳатимизга кулоқ солмадинг, бошимизга бало келтирдинг, товонимиз сенинг бўйинингга.

— Парво қилма, дўстим,— дебди эшак,— ҳийла ишлатиб ундан қутуламиз, яхшиси сен яширингину мен чақирмагунча чикмагин.

Хўкиз яшириниб олибди. Бўри келиб қараса, битта семизгина эшак ўтлаб юрган экан. У шерикларимга бориб хабар берай деб кўнглидан ўтказибди-ю, аммо оғзининг суви келиб, сўлаги оқиб, «олдин ўзим еб тўйиб олай, кейин бир гап бўлар», деган хаёлга бориб эшакка яқинла- шибди-да, дебди:

— Ҳой, эшак! Ажалинг етди!

— Ҳа, иложим қанча,— дебди эшак,— икки орқа оёғим ораси ан- чагина юмшоқ ва ёғли, мен орқам билан ерга ётиб оёқларимни кера- ман, сен тишлаб еяверасан.

— Майли, ёт,— дебди хурсанд бўлиб бўри.

Эшак айтганидай қилиб ётиб, оёқларини икки томонга ёйибди. Бўри эса тишлаш учун эндигина энгашган экан, эшак унинг калласини иккала оёғи билан маҳкам қисиб, бақирибди:

— Эй одамзод паҳлавони, чик, ур! Эй ер ости шоҳи, чик, гўр кавла, гўр! Эй хушовоз муаззин, жанозага хабар қил!

Шу пайт хўкиз югуриб келиб ўткир шохлари билан бўрини сузаве- рибди. Сичкон эса чопиб чиқиб бўрининг оёқларининг остини кавлай бошлабди. Хўроз эса «ку-ку-ку-куу» деб, овози борича қичкира бош- лабди.

Бўрининг ҳаммаёғи қонга бўялганидан кейингина эшак уни қўйиб юборибди. Бўри бор кучи билан чопганича ҳамроҳлари олдига келиб дебди:

— Тезроқ қочинглар, тезроқ! Тўрт паҳлавон пайдо бўлибди, бит- таси арқон боғлайди, иккинчиси калтаклайди, учинчиси қовлайди, тўртинчиси эса жаноза ўқийди.

Бўрилар кўрканидан қочиб қолишибди ва қайтиб бу томонга кел-майдиган бўлишибди. Эшак, хўкиз, сичқон ва хўроз умрларининг охи-ригача хавф-хатарсиз шод-хуррам яшайверибдилар.

ҚЎНҒИЗ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир Қўнғиз бўлиб, унинг эски бир девор тагида уйи бор экан. У эртадан-кечгача уйининг бурчагида ёлғиз ўти-равериб жуда зерикиб қоларкан.

— Қачонгача бундай ёлғиз, зерикиб ўтираман — дебди ўзига-ўзи Қўнғиз ва уйдан чиқиб тошу кесак, ўту алаф ичидан юриб кетавериб-ди. У йўлда кетаётган экан олдидан Қурбака чиқиб қолибди.

Қурбака Қўнғизни кўриб сўрабди:

— Вақ-вақ, ҳа Қўнғизвой, қаёққа кетяпсан?

— Ёлғизлик жонимга тегди,— дебди Қўнғизвой,— дўст излаб кетяпман.

— Кел, мен билан дўст бўлиб қўяқол!— таклиф қилибди Қурбака.— Сен мен билан бирга бўлсанг қаҳ-қаҳ уриб қўшиқ куйлаганимда барча ғаму аламинг чиқиб кетади.

— Майли, мен рози! Аммо айт-чи, бирон кун аччиғинг келиб қолса нима қиласан?—сўрабди Қўнғиз.

— Аччигим келса,— дебди Қурбака кўзларини олайтириб,— оёғингдан ушлаб сувга ирғитаман.

— Йўқ, йўқ, озорману безорман, бундай дўстдан безорман,— деб Қўнғиз ўз йўлида кетаверибди. У йўлда кетаётса олдидан Типратикон чиқиб қолибди. Типратикон Қўнғизнинг йўлини тўсиб сўрабди:

— Ҳа, Қўнғизвой, қаерга кетяпсан?

— Ёлғизликдан жуда зерикдим,— дебди Қўнғиз,— дўст излаб кетяпман.

— Кел, мен билан дўст бўлиб қўяқол!— таклиф қилибди Типратикон.

— Мен-ку розиман,— дебди Қўнғиз,— аммо айт-чи, қаҳринг келса нима қиласан?

— У вақтда игналаримни баданингга санчиб оламан,— дебди Типратикон найзаларини сик қилиб.

— Йўқ, йўқ, озорману безорман, бундай дўстдан йироқман,— дебди Қўнғиз ва яна йўлида кетаверибди. У яна тошу тупроқлар, ўт-ўланлар орасидан ўтиб битта уй девори тагидан кетаётган экан, Сичқон уйдан бошини чиқариб сўрабди:

— Ҳа, Қўнғизвой, бунчалар хаёлга ботиб қаёққа кетяпсан?

— Ёлғизликка тоқатим қолмади,— жавоб берибди Қўнғиз,— дўст излаб кетяпман.

— Мен ҳам яхши дўст излаб юрган эдим, иккаламиз дўст бўлайлик,— таклиф қилибди Сичқон,— сиз менинг уйимни тозалайсиз, су-пурасиз, нарсаларимни саранжомлайсиз, мен бўлсам ҳар нарсаларни ташиб келаман, биргаликда баҳам кўрамыз.

— Мен-ку, розиман,— дебди Қўнғиз,— лекин мабодо аччиғингиз чиқса нима қиласиз?

— Сизними?— сўрабди Сичқонча,— минг бор қаҳрим келса қам думим

билан силаб кўяман!

— Худди мен боп экансиз, менинг кўнглимдаги дўст экансиз!— дебди Кўнғиз хурсанд бўлиб.

Кейин Сичқон уни иззату икром билан уйига олиб кирибдию ик- ковлари дўст бўлиб яшай бошлабдилар.

Сичқон ҳар куни елкасига халтасини ташлаб, кўлига ҳассасини ушлаб, бориб лаззатли емишлар топиб келаркану уй эшигини тақил- латиб:

Жонажон, меҳрибоним,
Хушдил, ширинзабоним,
Қара, мағиз келтирдим,
Данак, мавиз келтирдим.
Қарамасдан тешикка.
Тезроқ келинг эшикка!—

деркан.

Бу гапларни эшитган Кўнғиз югуриб чиқиб эшикни очаркану сич- қон келтирган нарсаларни олиб бориб жойлаб кўяркан. Шундан кейин иккови эрталабгача чакчақлашиб гаплашиб ўтиришаркан.

Бир куни Сичқонлар подшоси зиёфат берибдию зиёфатга ҳалиги сичқонни ҳам чўкирибди. Сичқон ёлғиз боришни истамай Кўнғизни ҳам бирга олиб борибди:

— Ие, мана бу сичқонни қаранглар-а!— дейишибди тўрдаги бой сичқонлар,— ҳаммани кўйиб нурсиз кўнғиз билан ошна бўлибди-я.

— Бу сичқон нақадар яхши дўст тоғибди-я.— дейишибди пойгаҳ- да ўтирган сичқонлар.

— Бадбахт Сичқонча!— дебди Сичқонлар подшосининг қизи,— ўзи шунчалик нозанину бадбашара, қоп-қэра кўнғиз билан ошна бўлибди-я.

Сичқонлар подшосининг қизи рашки келиб Кўнғизни ёмон кўриб қолибди-ю. уни йўқотиш пайига тушибди.

Бир куни Сичқон овқат излаб кетибди-ю. Кўнғизнинг ўзи ёлғиз қо- либди. Шунда Сичқонлар подшосининг қизи оташкуракни қиздириб эшик ^«ги^я келиб овозини сичқонничг ўхшэтиб дебди:

Жонажон, меҳрибоним.
Хушдил. ширинзабоним
Қара, мағиз келтирдим,
Данак, мавнз келтирдим.
Қарамасдан тешикка.
Тезроқ келгин эшикка.

К'.нғиз ўни Сичқон деб гумон қилиб чиқиб эшикни очган экан шу паит < нчқонлар подшосининг қизи оташкуракни унинг бошига босиб- ди. Кўнғиз хушидан кетиб йиқилибди. Кейин сичқонлар подшосининг қизи уни оёғидан судраб бориб ариққа ташлабди.

Кўнғиз бир оздан кейин ўзига келиб кўзини очса, бир отлик ўтиб кетаётган эмиш. Кўнғиз унга қараб дебди:

Ола саман тақар-туқур,. Ола саман шақар-шуқур.
Сичқончани кўрсанг агар, Ахволини сўрсанг агар, Дегил:

«Сенинг азиз дўстинг, Окилу ботамиз дўстинг, Муздек сувга тушиб кетди, Муз унинг бошига етди».

Отлиқ киши Қўнғизнинг гапини эшитиб, тўрт томонни излаб Сич- қонни топибдию воқеани айтиб берибди..

Сичқон чопганича ариқ бўйига келиб Қўнғизга қўл бериб, уни тор- тиб олмоқчи бўлибди. аммо Қўнғиз аччиқланиб унга қўл чўзмабди.

Сичқон зорланиб дебди:

Кокулинг мунча узун, Ҳолима кўргин-забун.
Мағиз, мавиз келтирдим, Не қиларсан қалбим хун?

Қўнғиз ҳам қаҳридан тушмай жавоб берибди:

Мағзингни не қилай?
Мавизингни не қилай? Амирингнинг қизи келди, Виз-виз,
жиз-жиз этиб елди!

Сичқон уни эркалатиб сувдан чиқариб олиб, уйига келтириб дору дармон қилибди.

Бир неча вақтдан кейин Қўнғиз соғайибди ва улар иккови илгари- гайда дўстона яшай бошлабди.

Ўшандан бери Сичқон сичқонлар подшоси уйига бормасликка онт ичибди.

ҚАЙСАР ЧУМЧУҚ

Бор экан-да. йўқ экан. ўтган замонда, бир маконда бир чумчук би- лан бир зоғ яшаган экан. Қарга билан чумчук дўст экан, қаерга борса бирга боришаркан, нима топишса ўртада баҳам кўришар экан, улар баҳор ва саратонда, куз бошида шоду хуррам яшашаркан: бир боғдан иккинчисига учиб ўтиб юришар экан.

Иссик айёмлар ўтиб, совуқ кунлар келганда қарға чумчуққа шундай дебди:
— Азиз дўстим, ҳаво совиб боряпти, ҳадемай қор-ёмғирлар қуйиб беради.
Келгин, икковлон ҳаракат қилиб, иссиққина бир уй қуриб олайлик.

— Менга уй-пуй қуриб ўтириш шарт эмас. Қиш келди дегунча ки- шилар хонадонига кириб, бирон бўғот остида баҳоргача маза қилиб жон сақлайман,— дебди чумчуқ.

— Менга ҳамроҳ бўлиб уй қуришни истамасанг, ихтиёр ўзингда. Бир ўзим уя ясаб оламан,— дебди қарға.

Шундай дебдию қарға ўзига хона қуришга киришибди. Чумчуқ бўлса, кайфу сафо қилиб юраверибди. Ўша йили қор қалин ёғиб, қат- тик совуқ бўлибди. Ҳаммаёқ яхлабди.

Чумчуқ бир томдан иккинчисига, ундан учинчисига учиб ўтиб зирилларкану бирон-бир иссиқроқ жой тополмаскан. Охири дўсти қар- ганинг олдига келиб ялинишга мажбур бўлибди.

— Сен менинг қадрдон дўстимсан. Лекин менинг гапимга кирма- динг, уй қуришда бирга ишламадинг. Мен бу уяни бир ўзим учун яса- ганман, икки киши сиғмайди,— дебди қарға.

— Жон дўстим,— ялина бошлабди чумчуқ.— Умрингда асло ёмонлик кўрма. Менга раҳм қил, уйингдан жой бер, ўзим ҳам қайсар- лик қилиб, гапингга кирмаганимдан пушаймонман. Паноҳингга олма- санг, совуқдан ўлиб кетаман.

— Майли, кирақол,— дебди қарға,— лекин ҳозир бу ерга иккови- миз сиғмаслигимизга ўзинг ишонч ҳосил қиласан.

Чумчуқча қарғанинг уйига кирибди. Аммо унга оёқ узатишга жой топилмабди.

— Энди иложимиз қанча, оёқларим остида ётишга мажбурсан,— дебди қарға.

Чумчуқ кўнибди. Лекин қарғанинг тирноқлари тикондек баданла- рига санчилаберибди. Ярим кечага борганда чумчуқ қарғани уйғотиб дебди:

Тик-тика-тикан,
Оёғинг тикан!
Бошимга кирди, Уйқум қочирди.

— Ундай бўлса,— дебди қарға,— бошим остида ёта қолгин.— Чум- чуқча қарғанинг боши остига чўзилибди. Энди бўйни ва юзларига қарғанинг тумшуғи қаттиқ ботибди. Ярим тунда қарғани уйғотган чумчуқ шундай дебди:

Тик-тика-тикан, Тумшуғинг тикан! Бошимга кирди,
Уйқум қочирди.

— Ундай бўлса, дўстим, энди ўчокнинг ичига кириб ётишингга тўғри келади,— дебди қарға.

Қарғанинг ўчоғига чумчуқнинг боши сиғибдию танаси сиғмабди. Оғзи-бурнига кул тўлибди. Ноилож қолган чумчуқ яна қарғани уйғотиб дебди:

Пуфопуфи пуф, Туфотуфи туф. Ўчоғингдир тор,
Битгани озор.

— Эй қайсар чумчуқча, «нодоннинг жони ҳамиша азобда» деган- ларини

эшитмаганмисан. Нодонлигинг туфайли ўзингни ҳам, мени ҳам азобга қолдирдинг. Қўй-э, сен ҳам ухла, мен ҳам.

Аммо чумчуқ қарғанинг тор уясида ухлолмабди. Нафаси сиқилиб, бетоқатланиб ташқари чиқибди. Эрта тонгда уйғонган қарғанинг кўзи эшик олдида қотиб қолган чумчуқчага тушибди:

— Вой азиз дўстим, вой ўртоқжоним,— деб зор-зор йиғлабди қар-ға. Аммо қанча йиғласа ҳам энди фойда бермабди.

БЕШИКТЕБРАТАР ВА ИЛОН

Ёри Нўлак деган одам бўлиб, у уста экан. Ҳатто Панжакент то-монларга ҳам бориб иморат қуради. Бир куни у кизиқ бир воқеанинг гувоҳи бўлибди.

Илон дарахтга чиқаётган экан. Чумчуқ болалари уяларида беся-ранжом бўлиб чирқиллашаверибди. Она чумчуқ уясида учиб кетиб-дию бир оздан сўнг битта бешиктебратарни кўтариб келибди. Илон уяга яқинлашган экан, бешиктебратар илонга найзасини бир санчибди, илон йиқилибди. Кейин чумчуқ бешиктебратарни яна беозоргина тум-шуғига олиб илгариги жойига элтиб қўйибди.

Илон йиқилгандан кейин уста бориб қараса, унинг кўзи кўр бўлиб қолган экан. Бешиктебратар илоннинг кўзига чанг солган экан. Унинг ана шундай одати бор экан.

ШЕР БИЛАН ТУЛКИНИНГ ОВИ

Бир куни тулки йўл бўйидаги ўтлар иллизини еб юрган экан. Шер келиб сўрабди:

— Нима қиляпсан?

— Егулик тайёрляпман,— дебди тулки.

— Шу ўтларни еб нима қиласан? Кел, биргаликда овга борай-лик!— дебди шер.

Тулки рози бўлибди. Икковлари тўғри йилқилар галаси томон йўл олишибди. Шер тулкидан сўрабди:

— Танамдаги жунлар тикка бўлдимиз?

- Йўқ, — дебди тулки.
- Думим кўтарилдими?
- Йўқ, — дебди тулки.

Шунда шер ғазаб билан дебди:

- Кўзларим қизардими?
- Йўқ, — дебди тулки.

Шер даҳшат билан дебди:

- Эй эчки юрак, мен нима десам, сен «ҳа» демайсанми.

Тулки шернинг айтганини қилиб дебди:

— Танангдаги жунлар ҳурпайди, думинг кўтарилган, кўзларинг эса кип-қизил!

Шер тулкининг гапларидан қувват олиб байталга ҳамла қилибди, байтал йиқилибди. Шер билан тулки байтал гўштини еб юришибди.

Мазахўрак бўлиб қолган тулки бошқа куни ёлғиз ўзи овга чиқибди ва йўлда қуёнга дуч келибди. Кейин қуёни ўзи билан бирга йилқилар томон олиб борибди. Тулки шерга тақлид қилиб, қуёндан сўрабди:

- Танамдаги жунлар тикка бўлдимми?

- Йўқ, — дебди қуён.

- Думим кўтарилганми?

- Йўқ.

- Кўзларим қизардими?

- Йўқ, мен сенда ҳеч қандай ўзгариш сезмаяпман, — дебди қуён.

Тулки дарғазаб бўлиб:

- Мен нима десам, сен тасдиқла, — дебди.

Кейин қуён тулкининг айтганларини тасдиқлаб дебди:

- Танангдаги жунлар тиккайган, думинг кўтарилган, кўзларинг қизарган.

Шундан сўнг тулки ўзини шердай ҳис қилиб байталга ҳамла қилибди. Байтал чунон ҳам тепибдики, унинг туёғидан олов чиқиб, тул- кининг юз-кўзи қонга бўялибди ва ҳушидан кетибди.

Қуён тулкининг юз-кўзидаги қонни кўриб:

— Энди ҳақиқатан ҳам кўзларинг қизил, тананг мўйлари тик, думинг кўтарилган, — дебди ва жўнаб қолибди.

ҚИРҚ ҚУРБАҚА

Бир ҳовузда қирқ қурбақа яшаркан. Уларнинг бошлиғи йўқ экан. Бир куни улар тўпланишиб ўзаро маслаҳатлашибди ва ораларидан битта қурбақани ўзларига бошлиқ қилиб тайинлаб дейишибди:

— Қимки ана шу сардорнинг ижозатисиз бирор хато иш қилса, адабини бериб қўямиз.

Қурбақа сардор бўлгач, орадан икки-уч кун ўтгач, ҳар куни битта- дан аъзосини сув остига олиб тушиб бўғар ва кейин қўйиб юборар экан.

Шу зайлда ўттиз тўққиз қурбақани сув остида бўғибди. Шу орада қурбақалар бошлиқни ёмон кўриб қолишибди.

Бир куни бошлиқ қаергадир кетган экан, қурбақалар тўпланишиб, иундай маслаҳат қилибдилар:

— Боланг ўлгур бу бошлиқ бизни жуда қийнаворди-ку, келинлар, ўртоқлар, унинг ўзини ҳам бир боплайлик.

Мажлисдан сўнг сардор пайдо бўлибди. Қурбақалар уни олиб ҳо- вузнинг чуқур жойига тушишибди. Шунчалар қийнашибдики, бошлиқ қарийб ўлаёзибди.

Кейин бошлиқ дебди:

— Мени қўйиб юборинлар, энди сизларни бўғмайман.

Қурбақалар уни қўйиб юборишибди. Сувдан чиққан бошлиқ тўғри илоннинг олдига борибди. Илонни чақирибди. У судралиб уйдан чи- қибди.— Эй илон, юр мен билан, биргалашиб менинг ҳовузим олдига борайлик. Ҳовузимда ўттиз тўққиз қурбақа бор, ейсан, қорнинг тўя- ди.— Илон бошлиқ билан ҳовуз лабига келибди. Ўттиз тўққиз қурбақа «бошлиқ келди», деб бирданига сув бетига чиқибди. Илон шу дамда биркам қирқ қурбақани дамига тортиб ютиб юборибди. Бошлиқ дунёда танҳо қолибди. Илон дебди:

— Энди ўзингни ҳам ейман!

— Ие, нахот яхшилиқка ёмонлик қайтса?—дебди бошлиқ,— мен билан дўст бўл, мендан кўп яхшилиқ кўрасан.

— Сен дўстларингга вафодор бўлганингда, уларга бунчалик хиёнат қилмасдинг. Бу хиёнаткорликни бирор кун менга ҳам қиласан, яхшиси сени ейман,— дебдию қурбақалар бошлиғини ҳам ютиб юборибди.

ТАКА БИЛАН ҚҲЙ

Бир тулки бўлган экан. Кунларнинг бирида унинг уйига етти бўри меҳмон бўлиб келибди. Бўрилар дебди:

— Биз йўлда келаётиб тепалиқда юрган така билан қўйни кўрдик, бор, ўшаларни бизнинг олдимизга олиб кел.

Тулки келиб қараса, ҳақиқатан ҳам тепалиқда така билан қўй ўтлаб юрганмиш. Тулки уларга қараб дебди:

— Ўртоқлар, бугун мен тўй қиялпман, сизлар ҳам боринлар.

— Майли,— дейишибди улар. Кейин эса:

— Тулки бизни бекорга уйига чақирмайди, бунинг бир балоси бўлса керак,— дейишибди.

Улар аввал хўжайинларининг уйига боришибди, битта эркак бўри- нинг терисини така ёпибди, иккинчисини эса қўй. Улар тулкининг уйига етишиб, устилардаги териларни деворга илиб қўйишибди. Бир бўри чиқиб қараса, уй деворида иккита эркак бўрининг териси турган- миш, бирданига ҳалиги бўри қочиб қолибди. Кейин қолган бўрилар ҳам битта-битта чиқиб ҳалиги нарсани кўриб жуфтакни ростлаб қолишибди. Тулки ўзи ёлғиз қолибди. Така билан қўй уни уй ичига ча- қириб, эшикни ичидан беркитишиб, ўртага олиб роса сузишибди. Тул- кининг ичак-чавоқлари чиқиб кетибди.

Така билан қўй олиб борган териларини ёпинишиб, хўжайинниги келишибди ва уни жойига қўйиб, бориб яна тепаликда ўтлаб юриша- верибди.

ТУЛКИ БИЛАН ХЎРОЗ

Бир тулки хўрозни алдаб емоқчи бўлибдию, аммо эпллмабди. Шундан сўнг хўрозга дебди:

— Эй хўроз, мен рангимни сарик қилдим, юрагимни совуқ қилдим, одамлар мени «Ҳалимулмул» деб аташади, энди мен ҳажга боришга ахд қилдим. Мен билан борасанми?

Хўроз дебди:

— Ҳа, бораман!

Ўрнидан туриб хўроз тулки билан кетаверибди, олдиларидан бир каклик чиқиб сўрабди:

— Эй хўроз, сени бу тулки ейди, у билан қаерга боряпсан?

Хўроз дебди:

— Бу рангини сарик қилибди, юрагини совуқ қилибди. Одамлар уни Ҳалимулмул деб атайдиган бўлишибди, ҳажга кетяпти, кел, иста- санг сени ҳам бирга олиб борамиз.

Каклик ҳам уларга ҳамроҳ бўлибди. Яна озгина йўл юрган эканлар ҳамки, қарға учраб қолибди ва:

— Эй нодонлар, сизларни бу тулки ейди,— дебди.

— Эй нодон қарға, бу рангини сарик қилибди, юрагини совуқ қилибди. Уни одамлар Ҳалимулмул деб атайдиган бўлибди, бечора энди ҳажни ихтиёр қилибди. Борсанг сен ҳам кел, бирга борайлик,— дебди каклик.

Қарға ҳам уларга йўлдош бўлибди. Шундай қилиб тўрт оғайни Хайрободни айланиб ўтиб, Чормағзак¹ка етишибди.

Кейин тулки дебди:

— Жўралар, шом бўлиб қолди, келинлар энди тунни шу ерда ўтказайлик!

Сўнгра уларнинг учовини бир вайронага киритиб ўзи эшик тагида ухлабди.

Ярим кечада хўроз кичкирибди. Тулки, «менинг уйкумни харом қилдинг», деб хўрозни тутиб ебди.

Каллаи сахарда каклик хониш бошлабди.

Тулки:

— Падарлаънати, бомдод номозимни буздинг,— деб какликни ҳам ебди.

— Қарға, чиқ кетамиз,— дебди.

Қарға қараса тулкининг авзойи бузук. Шақ-шақ қилиб ғорнинг ат- рофини айланибдию тулкига бирданига дебди:

— Ана Муллобобомнинг қайнатаси келди!

Тулки кўрққанидан эшик олдидан ташқарига чиққан экан қарға

¹ Х а й рабод, Ч орм а ғза к — Норақдаги қишдоқ номлари.

учиб кетибди. Тулки уни қувлабди. Қарға бориб бир жар лабига қўнибди. Тулки келиб ушлайман деган экан, қарға ўзини ўликка солиб жарликка ташлабди. Тулки ўзини қарғани устига ташлаган экан, майда-майда бўлиб кетибди. Қарға бўлса учиб кетибди.

ҲИЙЛАГАРНИНГ ЖАЗОСИ

Бир бор экан, бир йўк экан, бир айёр тулки бўлган экан. У ейишга тайёру ишдан безор экан. Бир куни у ёлғизликдан зерикиб йўл бошига чиқиб Тошбақа билан Чаённи кўриб қолибди.

— Ҳой, сен кимсан?—сўрабди Тулки Тошбақадан.

— Мендан сўраяпсанми? Мен Тошбақаман-ку.

— Мана бу жониворча-чи?— Тулки писанд қилмай Чумолига ишора қилибди.

— Бу менинг дўстим — Чумоли бўлади.

— Нима, менинг дўстим дейсанми?— хайратланиб сўрабди Тулки,— ахир сен бу ожизлар тоифасига кирмайсан-ку! Қандай қилиб ҳа- шаротлар зоти билан ошна бўлиб қолдинг?

— Фарқи нима, у ҳам жонивор, мен ҳам жонивор,— жавоб берибди Тошбақа.

Тулки бу гапларни эшитгач, бу икки нодон жониворларни бир бошламоқчи бўлибди.

— Бўлмаса, мен ҳам сизларга дўстман,— дебди Тулки,— икки дўстандан учтаси яхшироқ. Тошбақа билан Чумоли ҳам рози бўлибди. Олдинда Тулки, ўртада Тошбақа, орқада Чумоли йўлга тушишибди. Тулки ўртоқларини бир тўда буғдой тўкилган хирмонга олиб борибди.

— Жуда ажойиб сара буғдойлар эканми?— дебди Чумоли буғдойнинг бир донасини олиб,— катта-катта, бўла буғдой экан, агар шуларнинг ҳаммасини уйимга олиб кетсам, бутун киш бўйи мазза қилиб еб чиқаман.

— Ҳой, Чумоли, сен дўстлик шартини бузмоқчимисан?—дебди Тулки.— Бизлар дўстлашдик, дўстлар эса топанларини баравар баҳам кўришлари керак.

— Бу гапинг маъкул,— дебди Тошбақа.— Аммо бу буғдой жуда оз. Таксимлаб олишга арзитайди ҳам. Яхшиси бирон яхшироқ ер топиб буни экайлигу кейин ҳосилини ўзаро бўлиб олайлик.

Улар буғдойни йиғиштириб олибдилару яхшироқ ерни излаб кеттидилар.

Юриб-юриб Тулки бир тепалик остини танлабдию дебди:

— Мана шу ер яхши ва юмшоқ! Шу ерга экамиз.

Учовлари буғдойни бир ерга қўйишиб, ерни шудгор қила бошлабдилар. Бир оз ишлаганларидан кейин Тулки тепаликка ишора қилиб дебди:

— Назаримда ана шу тепалик еримиз устига йиқилаётгандай. Агар йиқилса борми, бутун меҳнатимиз барбод бўлади. Сизлар шудгор қилаверинглар, мен бориб тепаликни суяб тураман,— дебдию, дўстлари лом-мим демасданок чопиб бориб тепалик устига чиқибдию бемалол роҳат қилиб ухлайверибди.

— Бу дўстимиз бизни алдамоқчи шекилли,— дебди Тошбақа пешонасидан оқаётган терни сидириб.

— Парво қилма, агар алдайдиган бўлса жазосини бераман,— уни тинчлантирибди Чумоли.

Чумоли билан Тошбақа шудгорни тамомлаб, донни сепиб дам олишмоқчи бўлибди.

— Яхши меҳнат қилдик, — дебди Тошбақа шудгорга нигоҳ ташлаб.

— Меҳнат қилдик, роҳатини кўрамиз, — дебди Чумоли.

— Мен ҳам сизлардан кам меҳнат қилмадим, — дебди шу пайт тепаликдан тушиб келган Тулки. — Хайрият ҳам борганим, тепалик йиқилаётган экан, агар чорасини кўрмаганимда ағдарилардию ҳамма- миз унинг тагида қолардик ва ҳолимизга йиғлайдиган ҳеч ким ҳам то- пилмасди. Сизлар бу ерда шудгор қилдиларинг, дон сепдиларинг, мен бўлсам тепаликни суриб-суриб анча узокқа олиб бордим. Шундай ҳа- ракат қилдимки, тамоми томирларим зиркираб оғрияпти.

Орадан бир қанча вақт ўтибди. Юмшоқ ер остидан бугдой униб чи- қибди. Кейин буғдой ниҳоллари қаддини ростлаб, бошоқ чиқариб, дон тугибди.

Чумоли ва Тошбақа буғдойзор қошига келибди. Улар етилиб пиш- ган буғдойни ўрибдилар, боғлабдилар, хирмонга олиб келиб янчибди- лар, сўнгра шамолда ғалвирдан ўтказиб, уни тақсимлаётганларида Тулки ҳам етиб келибди.

— Салом, шериклар! Бу буғдой кўп эмас-ку, — дебди думини ўйнатиб. — Учга тақсимласак, ҳар биримизга оз-оздан тегади, барака- си учади. Яхшиси, биттамыз олайлик кўяйлик.

— Бўлмаса, сен олма, меҳнат қилганинг йўк, — дебди Тошбақа. — Мен билан Чумолига шуниси ҳам етади.

— Йўк, Тошбақа, сен дўстлик аҳдини бузма! — деб эътироз билди- рибди Тулки.

— Келинлар, шарт боғлаймиз, ким ютса буғдой ўшаники бўлсин, — дебди Тошбақа.

— Қандай шарт? — сўрабди Чумоли.

— Ҳар учаламиз хув анови сада дарахти олдидан чопиб келамиз, ким биринчи етиб келса, буғдой ўшаники.

Тошбақа рози бўлмабди.

— Сен биздан олдинроқ келишингни биласан-да. Бу шартинг бўлмайди!

Чумоли Тошбақага эътироз билдириб дебди:

— Ҳали кимнинг олдин келиши номаълум. Тулкининг шартини қабул қиламиз. — Чумоли Тошбақага қараб кўзини қисиб кўйибди- ю, Тулки сада тагига йўл олгач, унинг кулоғига бир нималар деб шип- шибди.

Учовлари сада тагига етиб келибдилар. Масофа қарийб юз одимча келаркан.

— Тайёрланинлар, — дебди Тулки.

Чумоли билан Тошбақа чопишга тайёрланишибди.

— Бир, икки, уч! Чопдик!— дебди Тулки ва хирмон томонга чошиб кетибди.

Чумоли индамасдан Тулкининг думига маҳкам ёпишиб олибди. Тулки кўз очиб юмгунча хирмонга етиб келибди.

— Мана, энди буғдой менинг ҳаққи ҳалолом бўлди!—деб думини буғдой устига ташлаб қах-қах уриб кулди.

— Ҳой, Тулки, қахқаҳани бас қилу думингни кўтар!— дебди Чу- моли Тулкининг думи учидан буғдой юзига тушиб.— Сен бу буғдой «менинг ҳаққи ҳалолом» дедингми? Мен олдинроқ келиб бу ерда ўти- рибману буғдой сеники бўларканми?!

Тулки хайрон бўлиб сўрабди.

— Сен қандай қилиб мендан олдин етиб келдинг-а?

— Сен билан баравар чошиб келдим,— жавоб берибди Чумоли.

— Ишонмайман!— дея Тулки жанжал кўтарибди. Жанжал устига Тошбақа етиб келиб дебди:

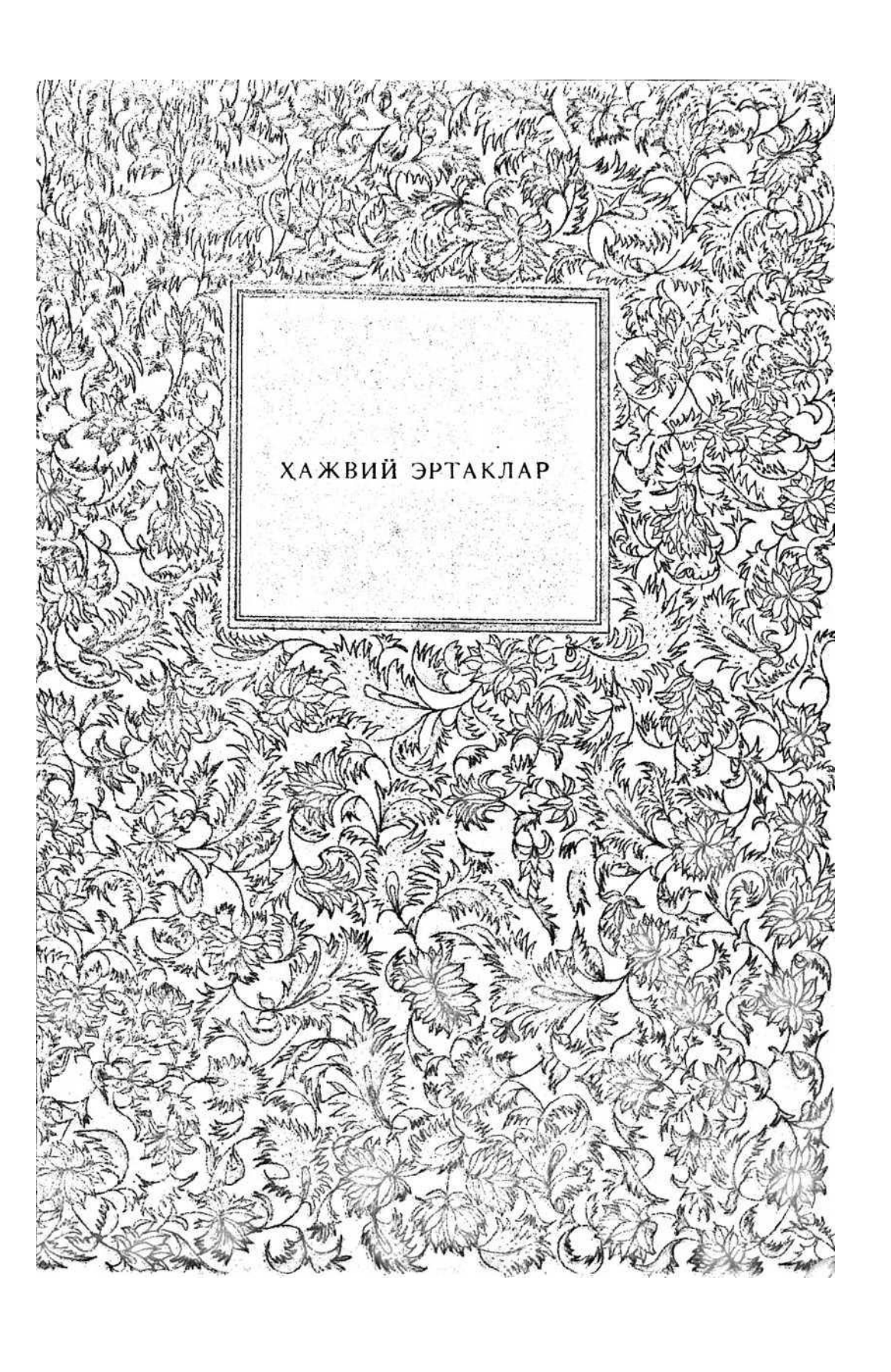
— Ҳой, Тулки, жон ширинми ё буғдой?

— Бу нима деганинг?— сўрабди Тулки аччиқланиб.

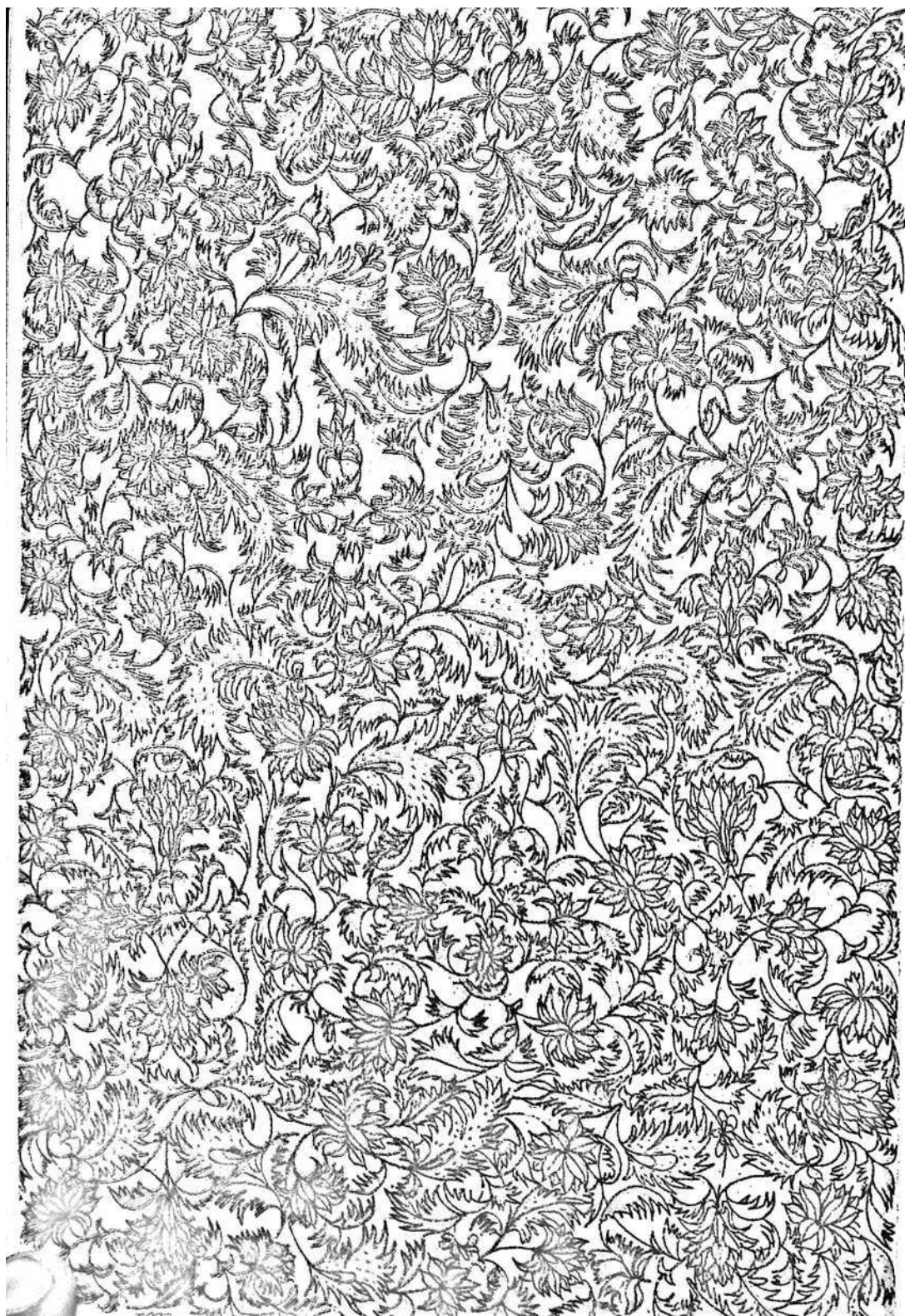
— Итнинг овозини эшитмаяпсанми? Икки този ит сени излаб юрибди.

Тулки итдан ўлгудай кўрқаркан. Тошбақанинг гапига ишониб, орқа-кетига кармай қочиб қолибди.

Чумоли билан Тошбақа унинг аҳволига роса кулишибди. Ҳийла- гарнинг жазоси шу! Кейин буғдойни баравар бўлиб олишибдию уйла- рига олиб бориб киш бўйи маза килиб еб ётишибди.

ХАЖВИЙ ЭРТАКЛАР

ИККИ ШАЙХ ВА БИР ДЕХҚОН

Икки шайх Маккани зиёрат қилиш ниятида йўлга чиқишибди. Офтоб қиздирар экан, шайхлар ҳолсизланиб дам олишибди.

— Йўлимиз анча узоқ, агар бирон киши юкимизни кўтаришиб бормаса, бўлмайди,— дебди улардан бири.

— Агар аҳволимиз шу тарзда кечса, биз ҳалок бўламиз,— дебди иккинчиси.

Шу пайт бир деҳқон келиб қолибди.

— Ҳей худонинг бандаси,— чақиришибди шайхлар,— биз ҳажга кетмокдамыз. Узоқ йўл босиб анча ҳолдан тойдик, мана шу юкимизни нарироққача олиб бориб берсанг, савоби тегади, бу дунёда роҳат кўра- сан-у, у дунёда жаннати бўласан.

Деҳқон фақиргина, гагга кўнадиган киши бўлганлиги учун сало- батли, оппоқ соқолли бу икки шайхнинг гапини қайтара олмабди.

Шайхлар олдинда, деҳқон эса юкни кўтариб улар ортидан йўлга тушибдилар. Шайхлар юксиз бўлганликлари учун дам олмай тез юриб боравердилар, деҳқон эса очлик ва оғир юк азобидан зўрға қадам таш- ларкан.

Ниҳоят, шайхлар'бир дарахтнинг тагида дам олмоқчи бўлишибди. Улар сал нарироққа бориб номоз ўқий бошлабдилар.

— Озиқ-овқатимиз ҳам айтарли кўп эмас,— дебди бир шайх паст овозда,— бу оч деҳқонни шерик қилсак, хаш-паш дегунимизча бор- йўғимизни еб тугатади.

— Бирон чора топиш керак,— дебди иккинчи шайх.

Иккала шайх жойнамоз устида маслаҳат қилиб келишиб деҳқонга:

— Ўт ёқ, уччаламиз шомгача ўт атрофида ухлаймиз. Ғойибдан фармон бўлди: кимки яхши туш кўриб турса, битта-яримта нарса ейди, туш кўрмаса ёки ёмон туш кўрса овқат ейиш увол,— дейишибди.

Дехкон рози бўлибди. Ҳаммалари уйкуга кетишибди.

— Ажойиб бир туш кўрибман,— дебди шайхлардан бири бир неча вақтдан кейин уйғониб,— чиройлигина, пешонаси оппоқ, қанотли, эгар-жабдуклари тиллодан бир отга миниб тўртинчи осмонга чиқиб фаришталар, малойикалар билан суҳбатлашибман.

4- Бу жуда яхши туш,— дебди иккинчи шайх ўрнидан туриб,— менинг тушимда фариштаю малойикаларнинг ўзлари еттинчи осмондан тушиб келишиб, мени кўтар-кўтар қилишиб ўз манзилларига олиб боришиб роса меҳмон қилдилар.

Дехкон кўзларини уқалаб, ўрнидан туриб дебди:

— Бу туш эмас, ҳақиқатнинг ўзи. Мен уйғоқ эдим, биттангиз пешонаси оқ отга, иккинчингиз фаришталар кафтига ўтириб еттинчи осмонга чиқиб кетдиларинг. Мен сизларни фариштаю малойикалар роса меҳмон қилишади, улар оч қайтмайдилар деб хуржунни очиб, қорнимни тўйдириб олдим. Қорним тўйғач, ухладим, аммо ҳеч туш кўрмадим.

Шайхлар шошиб хуржунни очиб кўрсалар на тарвуз, на яхна гўшту ва на жиззали нонлар қолибди.

ЗОЛИМ БОЙ ВА ЗИЙРАК КАЛ

Бир хотин бор эди. Унинг эри барвақт ўлиб, учта ўғли етим қолибди. Бечора аёл минг азоб билан юрак-бағри қон бўлиб чарх йигириб фарзандларини катта қилибди-ю, аммо унинг сўнги соч толаларига ҳам оқ тушибди. Бир куни у болаларини чақириб дебди:

— Энди, болаларим, сизлар ҳам каттагина йигит бўлиб қолдиларинг, мен эса қариб ҳолдан кетдим, жонсиз қўлларим энди чарх йигира олмайди, нурсиз кўзларим игна тешигини тополмайди, мардикорлик қилиб ўз нонларингни, ризқларингни топиб енглар!

Бу гапни эшитган тўнғич ўғил дебди:

— Онажон, менинг тани жоним соғ, қўлларим бақувват, мардикорлик қиламан, нимаики топсам олиб келаман.

Хотин нон ёпиб, ўғлига бир рўмол тугиб бериб, дуо қилиб йўлга кузатибди.

Йигит юриб-юриб бир шаҳарга келибди. Сўраб-суриштириб бир бойнинг ҳовлисини топиб дарвозани тақиллатибди. Бой чиқиб қараса эшик олдида бир йигит турган экан.

— Менда нима ишинг бор?— сўрабди бой.

— Мен мардикорман,— дебди йигит.

— Қўш хайдай оласанми?—сўрабди бой.

— Ҳайдай оламан.

Бой йигитни ичкарига олиб кириб дебди:

— Майли, сени мардикорликка оламан, аммо бир шартим бор, агар шуни қабул қилсанг, сенга кўплаб молу дунё бераман, қабул қилмасанг йўлингдан қолма.

— Шартингизни айтинг.

— Мен нимани десам бажарасану, лекин хафа бўлмайсан. Агар хафа бўлсанг, қулоқ-бурнингни кесаман, башарти мен сендан хафа бўлсам, сен менинг қулоқ-бурнимни кесасан,— дебди бой.

Йигит ўйлашиб тургач, рози бўлибди. Эрталаб бой уни ширин уйқу- сидан уйғотиб, битта нон бериб дебди:

— Тур, қани ишга жўна!

Йигит бойнинг амрига кўра, бир эшакка бугдой, ҳўкизларга омоч- бўйинтуруқни юклаб далага кетибди. Дарвозагача кузатиб қўйган бой дебди:

— Бугун мана шу бугдойнинг ҳаммасини ерга сепасан, қайтишда бир эшак ўтин келтирасан.

Йигит «хўп» дебдию жўнаб кетибди. У меҳнатқаш, бақувват йигит бўлганлиги учун анчагина ерни хайдабди, бугдой сепибди, кечкурун тоққа чиқиб бир дўлана дарахтини майдалаб, эшакка ортиб хўжайини уйига кетибди. Бой унга пешвоз чиқиб дебди:

— Қалай, чарчамадингми, хафа эмасмисан?

Йигит бунчалик оғир меҳнатдан сўнг анча толиққан бўлса-да, шартни эслаб:

— Йўқ, чарчамадим, хафа эмасман,— дебди. Эртаси куни бой уни яна эрта уйғотиб ўша ишни буюрибди. Йигит бойнинг айтганларини зўрға бажариб, кечкурун уйга қайтибди. Бир неча кун аҳвол шу тарзда давом этибди. Оғир меҳнат уни борган сари ҳолдан кеткизар, мадори- ни қуритар экан.

Бир куни у бойникига ўтинсиз, маъюсланиб кириб келибди. Ўтин йўқлигини кўрган бой сўрабди:

— Нега ўтин келтирмадинг?

— Кеч бўлиб ўтин қилолмадим.

Бой унга анча дашном бергач, сўрабди:

— Хафа бўлдингми?

Сабр қосаси тўлиб-тошган йигит тоқат қилолмай дебди:

— Бу азобларга қандай ҳам тоқат қилиб бўлади, сен золим экансан.

Бой:

— Хафа бўлибсан-да!— дея, унинг қулоқ-бурнини кесиб хайдаб юборибди.

Йигит уйига келибди. Ўғлининг қулоқ-бурни кесилганини кўрган онанинг оху фиғони кўкка кўтарилибди. Бечора она йиғлаб, нола чекиб сўрабди.

— Азиз болагинам, сенга нима бўлди-а?

Йигит бўлган воқеани айтиб берибди. Буни эшитган ўртанча ўғил газабланиб дебди:

— Сен танбаллик қилиб шу аҳволга тушибсан, мен бориб сенинг ўрнингда хизмат қиламан, бойнинг шартларини бажариб, ундан кўплаб молу дунё ундираман.

У ўрnidан туриб бойникига жўнабди. Бойнинг уйига бориб, эшигини тақиллатибди. Бой чиқиб сўрабди:

— Менда нима ишинг бор?

— Мен акамнинг ўрнига хизмат қилгани келдим,— дебди йигит. Бой унга ҳам шартларини айтибди. Йигит рози бўлибди. У ҳар куни эшакка бугдой,

хўкизларга омочу бўйинтурукларни ортиб бой ерига борар, кечкурун эса эшакка ўтин ортиб қайтар экан. Бир неча кун шу зайлда ўтибди. Бир куни йигит жуда чарчаб, ўтинсиз қайтибди.

Бой буни кўриб норози бўлиб дебди:

— Нега ўтин келтирмадинг?

— Чарчадим,— дебди йигит.

Аччиқланган бой унга ҳам дашном бергач, сўрабди:

— Хафа бўлдингми?

Йигит тоқати тоқ бўлган экан, сабр қилолмай дебди:

— Албатта, ахир бу зулму таҳқирдан киши қандай қилиб хафа бўлмайди?

Бой шу захоти унинг ҳам кулоқ-бурнини кесиб, ҳайдаб юборибди.

Йигит нолаю фиғон билан онасининг қошига келибди. Кампирнинг юракларни эзувчи нолиши яна қайтадан янгилянибди, у кулоқ-бурун- сиз фарзандларига тикилганича:

— Уйинг куйгур бой, илоҳим яхши кун кўрмагин,— деб қарғабди.

Кампирнинг кенжа ўғли-кал дебди:

— Акалар, сизлар бўшлиқ, нодонлик қилиб шу аҳволга тушибсиз- лар, мен бориб бойнинг шартини бажараман.

— Йўқ, болам, борма, сен ҳам шу аҳволга тушсанг мен нима қила- ман!— дея онаси унга йўл бермабди. Аммо кал онасининг гапларига кулоқ солмай чиқиб кетибди.

Кал бориб бойнинг эшигини тақиллатибди. Бой чиқиб сўраб- ди:

— Ҳа, кал, менда нима ишинг бор?

— Акаларим келиб сизнинг шартингизни бажариша олмабди, уларнинг ўрнига хизмат қилмоқчиман,— дебди кал. Бой кални ичка- рига олиб кириб, ўша шартларини айтибди. Кал рози бўлибди. Тонг отибди. Бой кални уйғотиб кўш ҳайдагани юборибди. Кал ер бошига келиб бойнинг бир эшак бугдойини жарликка ағдариб, дарахт соясида бемалол уйқуга кетибди. Кеч кириб, кал омочу бўйинтурукларни син- дириб эшакка ортиб уйга жўнабди. Ҳовлига етиб келгач, хўжайинни чакирибди-да:

— Мана, ўтин, олинг,— дебди.

— Эй калжон, бунақанги куруқ ўтинни қаердан топдинг?— сўраб- ди бой.

— Омоч-бўйинтуругингизни синдирдим-у, олиб келавердим,— жа- воб берибди кал.

— Нега бундай қилдинг?

— Хўжайин, хафа бўлдингизми?

Бой ғазабини ичига ютиб:

— Йўқ, хафа эмасман,— дебди.

— Хафа бўлмасангиз,— дебди кал,— эрталабгача бир жуфт омовч бўйинтурук тайёрлаб кўйинг.

Эрталаб кал яна ер ҳайдагани кетибди. Бугдойни жарликка агда-риб, бемалол ухлаб, омовч-бўйинтурукларни синдириб, ўтин қилиб кай-тиб келибди.

Бой буни кўриб ич-ичидан куйиб ёнса ҳам лом-мим демабди. Шу зайлда бир ой ўтибди. Бир куни кал қўш ҳайдаётиб ўзича узоқ ўйлаб-ди-да, ҳўкизлардан бирини сўйиб, гўштини қопга тикиб, эшакка юклаб, омовчу бўйинтурукни синдириб унинг устига органича бойникига ки-риб келибди.

— Эй кал, битта ҳўкиз қани?—сўрабди бой.

— Сўйдим,— дебди кал,— гўшти қопда, хафа бўлдингизми?

— Йўқ хафа эмасман.

Кал ҳар куни бугдойни жарга тўкар, омовчу бўйинтурукни синдирар ва ҳўкизни сўяр экан. Бир куни хонавайрон бўлаётганини сезган бой хотинига дебди:

— Бу кал ҳамма нарсамизни кўкка совурапти, тоқатим тоқ бўлди, хафа эканлигим маълум бўлади-ю, кал менинг кулоқ-бурнимни кесади, унинг кўлидан қутулишнинг бирдан-бир йўли-қочиш.

Бу маслаҳат унинг хотинига ҳам маъқул бўлибди. Ўша куни қоронғи тушиши билан улар барча анжомларини йиғиштириб, қиммат-баҳо нарсаларини бир сандикка жойлаштирибди-да, тонг саҳарда қорчишни мўлжаллаб уйкуга кетибдилар.

Ховлидаги ишларнинг ҳаммасидан кўзу кулоқ бўлиб юрган кал эр-хотин уйкуга кетиши билан сандикдаги қимматбаҳо нарсаларни бир жойга яшириб, ўзи сандикка кириб олибди.

Ярим кечада бой ва унинг хотини уйғониб, нарсаларини орқалаб йўлга тушибдилар. Куёш чиқибди, улар чарчашиб бир булоқ бўйидаги жойда дам олишга ўтирибдилар. Шунда бой хотинига дебди:

— Чой қайнат, бир оз тамадди қилайлик.

— Кал бўлганида ўтин олиб келарди,— дебди хотини.

Бу гапни эшитган кал сандикдан овоз чиқарибди:

— Мен бу ердан, хизматларингга тайёрман.

Бу воқеадан ғазабланган бой дод солибди:

— Эй лаънати кал, бир омбор ғалладан бир дона ҳам қўймадинг, ҳўкизларни сўйдинг, омовч-бўйинтурукларни синдирдинг, яна бир сандик молу дунёни ўғирлаб, менинг ортимдан келдингми? Сенда инсоф деган нарсанинг ўзи борми, айт-чи?!

— Эй хўжайин, хафа бўлганга ўхшайсиз-а?— дебди кал.

Ўзини тутолмаган бой янада қаттиқроқ бақарибди:

— Ахир шунақа номаъқулчиликлардан кейин мен хафа бўлмай ким хафа бўлсин?

— Ана шартни ютқаздингиз!— дебди кал ва ёнидан пичокни чиқариб, бойнинг кулоқ-бурнини кесиб ташлаб, акаларининг қасосини олиб муроду мақсадига етибди.

ЗИЙРАК КЎСА

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир кўса бўлган экан. Унинг хотини ва биттаю битта ўғли бор экан. Бир куни у касал бўлиб ётиб қолибдию ўғлини олдига қақариб дебди:

— Ўғилгинам, ўша молимизни олиб бориб сотгину пулини яшириб қўй, башарти мен ўлиб қолсам иссиқ-совуғимга сарфлаб обрў оласан.

— Хўп,— дея, ўғли сигирни ҳайдаб бозорга жўнабди. У йўлда ке- таётган экан, олдидан учта мулла чиқиб қолибди. Муллалар ёшгина йигитчанинг каттагина молни қийналиб бозорга олиб кетаётганини кўриб уни тўхтадиб сўрашибди:

— Бу сигирни қаерга олиб кетяпсан?

— Бозорга, сотгани,— дебди йигитча. Муллалар ўзаро пичирлашиб нималарди дейишибдию кейин йигитчага:

— Бозор анча йироқ, овора бўлиб юрма, сигирни бизга сотгину қўйгин,— дейишибди.

Йигитча рози бўлибди. Муллаларнинг ҳар бири унга бир дўппидан тут майиз беришиб, сигирни олиб кетишибди. Йигитча эса бемалол тут майизни еб уйига кетаверибди.

Уйига етиб келгунча бир дўппича тут майизни еб, қолганини ота- сига олиб борибди.

Отаси ёстикдан бошини кўтариб дебди:

— Ўғлим, сигирни сотиб келдингми?

— Ҳа, сотдим, мана пули,— деб йигит тут майизни отасига кўрса- тибди. Кўса рўмолчани очиб қараса, тут майиз экан. Ҳайрон бўлиб дебди:

— Пул қани, молни сотган пулинг қани?

— Муллалар фақат шунини беришди,— дебди ўғли.

Кўса ғазабланибди:

— Оббо, сен нодон бола-е, сени айёр муллалар алдашибди. Салги- на тузалсам уларни шундай жазолайки.

Орадан уч-тўрт кун ўтгач кўса тузалиб, муллалардан қасос олиш пайига тушибди.

У эшагини оғилдан чиқариб, ювиб тозалабди, оғзига учта тилла со- либ бозорга олиб борибди. Одамлар кўса атрофида тўпланишиб, эша- гининг нархини сўрашар, у эса юз танга дер экан. Бундай қиммат нар- хни эшитган харидорлар таажжубланишиб нари кетишаркан.

Орадан анча вақт ўтгач, ҳалиги уч мулла бозорга кириб келибди. Қарашса, кўса семизгина эшакни ушлаб турганмиш. Улар кўсанинг олдига келиб сўрашибди:

— Эй кўса, эшагининг нархи неча пул?

— Юз тилла,— дебди кўса.

— Эшагининг қандай хислати борки, бу қадар қиммат?— сўраб- ди муллалар ҳайрон бўлишиб.

— Бу эшак,— дебди кўса,— тилла қўсадиган эшак, ҳар бир ханг- раганда оғзидан битта тилла тушади.

— Қани бир синайлик-чи,— дейишибди муллалар ва тикилиб ту- ришибди. Кўп ўтмай эшак бошини кўтариб ханграган экан, оғзидан битта тилла тушибди. Муллалар пичир-пичир қилишиб ўзаро масла- ҳа глашиб яна бир марта оғзидан тилла тушса сотиб олишга қарор қи- лишибди. Анча вақтдан кейин эшак яна ханграбдию оғзидан яна битта тилла тушибди. Муллалар эшакнинг тилла ташлашига ишонишиб, юз тиллага сотиб олишибди. Кўса уларга: «Эшакни яхши боқиш, доимо тозалаб ювиб туриш керак, акс ҳолда тилла ташламайди», деб уқди- рибди.

Муллалар эшакни олиб кетишибди. Анча йўл юрганларидан кейин эшак тупроқ тўдасини кўриб ағанай бошлабди. Думалаб-думалаб чангу тупроққа

беланиб ўрнидан турибди. Муллалар дарров уни сувга олиб бориб яхшилаб ювишиб, гул тикилган шойи рўмоллари билан артишиб тозалашибди. Кейин эшакни ҳайдаб уйларига элтибдилар. Бир оғилни тозалашиб, ерга похол ташлашиб эшакни боғлабдилар.

Ярим кечада эшак ҳанграбди. Муллалар уйқуларидан уйғониб чи- рок ёқиб, оғилга чопибдилар. Излаб-излаб похол ичидан бир тилла то- пиб олишибди. Энди улар эшакнинг тилла ташлашига тамоман ишо- нишибди ва ниҳоятда хурсанд бўлишибди:

— Ичи хазина бўлган эшакнинг дарду балоси жонга урсин,— дей- ишиб, унинг юз-кўзларини ўпишибди, ёлу думини силашибди, охурига эса қанду майиз тўкишибди.

Эрталаб эшак яна ҳанграбди. Муллалар оғилга чопишибди. У — ёкни излашибди, буюкни излашибди, аммо ҳеч қаердан тиллани топи- ша олмабди. Похолнинг барини титиб ташлашибди, лекин танга то- пилмабди. Кўп ўтмай у яна ҳанграбди, келиб яна излашибди, изла- шибди, аммо ҳеч нарса топиша олмабди. Шунда муллалар кўсанинг алдаганини фаҳмлашибди. Улар қаттиқ ғазабланиб биттадан таёқ кўтариб кўсадан қасос олиш учун унинг уйини излашга тушишибди.

Кўса эса муллаларнинг бугун бўлмаса, эртага ҳақиқатни англаб, уйига келишини биларкан. У қутулиш чорасини излаб ўрмондан икки- та қуён топиб келибди ва улардан биттасини қўйнида олиб қолиб, ик- кинчисини хотинига бориб дебди:

— Мен ер ҳайдагани бораман, муллалар келиши билан, «фалон жойда ер ҳайдаяпти», дегину улар менинг олдимга равона бўлишлари билан бир товоқ мазали овқат пишириб ана шу қуённи олиб менинг олдимга бор.

Кўса ер ҳайдагани кетиши билан муллалар доду фарёд кўтаришиб келиб, унинг дарвозасини тақиллата бошлашибди. Кўсанинг хотини чиқиб кимда ишлари борлигини сўрабди.

— Кўса керак, фирибгар, қаллоб кўса керак!— дейишибди мул- лалар.

Хотин:

— У киши қўш ҳайдагани кетган, ўша ерга боринглар,— дебди. Муллалар доду фарёд қилишиб кўсанинг олдига келишибди. Кўса ишини ташлаб дарров уларнинг олдига келибди ва одоб билан икки қўлини кўксига қўйибди-да, сўрабди:

— Эй азиз муллалар, қайси динсиз сизларнинг соф ва муқаддас кўнгиллариингни ранжитди, қайси виждонсиз сизларнинг виждонла- рингни ғазабга келтирди?

Муллалар бир овоздан бақиришибди:

— Сен, сен бизнинг қўнглимизни ранжитдинг, пок виждонимизни қийнаб, ғазабимизни келтирддинг.

— Ундай бўлса,— дебди кўса,— менга жазо беринглар, аммо мен аввал азиз меҳмонларимни сергўшт, серёғ ош билан зиёфат қилишни ўзимнинг муқаддас бурчим деб биламан.

Кейин кўса қуённи қўлига олиб дебди:

— Бориб аянгга айтгин, тезлик билан бир товоқ сергўшт, серёғ ош пишириб келсин, ўзинг ҳам бирга келгин!

Кўса қуённи қўйиб юборибди. Қуён бор кучи билан қочиб бир зум- да қўздан ғойиб бўлибди. Бир соат ўтмасдан кўсанинг хотини бир қўлида ош товоғи, бир қўлида қуён билан келиб қолибдй. Муллалар иштаҳа билан лаззатли ошни еб, бир-бирларига пичирлашиб маслаҳат қила бошлабдилар.

Катта мулла дебди:

— У юз танга садқайи сар, бир илож қилиб шу қуённи қўлга кири- тиш зарур, қўлга киритишимиз билан у бизнинг ҳар хил топшириқла- римизни бажарганини кўриб халойиқ қойил қолади ва бизга эътиқоди янада кучаяди.

Учала мулла ҳам бу фикрни маъқуллашиб, кўсага:

— Кел, шу қуёнингни бизга сот,— дейишибди.

— Йўқ, сотмайман, бундай яхши дастёрни топиш асло мумкин эмас,— дебди кўса.

Муллалар зорлана бошлашибди:

— Кел, бизга сотақол, биз эшак учун берган юз тилламизнинг ҳам бахридан ўтамиз, қуёнингга ҳам юз тилла берамиз,— дейишибди.

— Майли,— дебди кўса,— жуда ялиндиларинг, сотсам сота қолай.

Муллалар юз тилла беришиб, хурсанд бўлиб қуённи олиб кетиб- дилар.

«Қўшнимиз худойи қилмоқчи эди,— маслаҳат қилишибди йўлда муллалар,— бориб худойини бошлайвер, бизнинг битта хабарчимиз бор, одамларни айтиб келади, деймиз».

Қўшилариинг уйига келишиб ўз маслаҳатларини айтишибди.

Қўшни тезда икки-уч кишини чақириб қўй сўйиб, қозон осиб ош дамлай бошлабди. Муллалар эса:

— Бор, кишлоқнинг ҳамма эркакларини бизникига худойига чаки- риб кел!— деб, қуённи қўйиб юборишибди.

Нону ош тайёр бўлса ҳам меҳмонлардан дарак йўқ эмиш. Иссиқ нонлар совибди, ош ланж бўлибди, шундан кейин қўшни томга чиқиб чақира бошлабди:

— Ҳой одамлару одамлар, сизлар қандай кишиларсизки, хабарни эшитган бўлсаларинг ҳам келмайсизлар?

— Биз ҳеч қандай хабарни эшитмадик,— дейишиб, одамлар битта- битта тўплана бошлабдилар.

— Нега эшитмадиларинг?— ажабланишибди муллалар.— Хабар- чимизни юборган эдик-ку.

— Хабарчиларинг ким эди?— сўрашибди одамлар.

— Битта қуёнча эди,— дейишибди муллалар.

— Биз бир куённи кўрдик, у ўрмонга қочиб кириб кетди,— дей- ишибди баъзи кишилар.

— Тилсиз куёнча қаердаю одамларни чақириб келиш қаерда?— кулишибди улар.

Муллалар яна бир бор каттиқ алданганларига ишонч ҳосил қилиб- дилар ва доду фарёд кўтариб кўсанинг уйига жўнашибди.

Кўса эса куённи сотиб муллаларни кузатгач, уйига келиб, битта хўрозни сўйиб, жигилдонини ажратиб, уни қонга тўлдириб хотинига бериб дебди:

— Муллалар келиши билан дарҳол буни олиб бўйнингга ос. Мен таёк билан бўйнингга бир ураман, сен ўзингни ерга ташлаб, ўликка со- ласану яна битта уришим билан бир акса уриб ўрнингдан турасан.

Орадан бир қанча вақт ўтгандан кейин муллаларнинг доду фарёди эшитилибди. Кўсанинг хотини дарҳол ўрнидан туриб қонга тўла жи- гилдонни олиб бўйнига осибдию кўса таёкни олиб тайёрланиб турибди.

Муллалар кўсанинг дарвозасини синдиришиб, ўзини ҳақорат қили- шиб ичкарига киришибди.

— Сен хийлагар, сен кофир, сен имонсизсан, биз сени абжағингни чикарамиз,— дейишибди муллалар кўсага мушт кўтаришиб.

— Сизлар мен билан бунчалик ўчакишиб қолдиларинг,— дебди кўса овозини муллаларнинг овозидан ҳам баледроқ қилиб,— афтидан ўзимни ёки хотинимни ўлдирмасам сизлардан қутулмайдиганга ўхшайман.— У шундай деб, таёк билан хотинининг гарданига битта туширган экан, хотинининг бўйнидан кип-қизил қон оқиб, йиқилиб мурдадай қотиб қолибди. Муллалар кўрқиб, хайрон бўлиб тури- шибдию кейин бирданига қочиб қолишибди. Кўса уларнинг йўлини тўсиб: «Тақсирлар, ғам еманглар, менинг бу таёғим ўликни тирилтира- диган таёк, мен ҳозир хотинимни тирилтираман»,— дебди. Муллалар тўхташибди. Кўса таёғи билан хотинини бир урган экан, хотини ав- вал қамирлабди, кейин эса акса уриб ўрнидан турибди.

Муллалар пичир-пичир қилишиб, ўзларича маслаҳатлашибдилар ва таёкни сотиб олишга қарор қилишибди.

— Бу таёк билан,— дебди катта мулла,— ўликларни тирилтириб, эгаларидан катта-катта совға олиб шундай бойиб кетамизки, ҳатто остонамиз ҳам тилладан бўлади.

Шундан кейин кўсага минг зор-тавалло қилиб таёкни сотиб олиб, чиқиб кетишибди. Йўлда кетаётган йиғи товушини эшитиб қолишибди. Улар йиғи келаётган томонга боришса, бир ҳовлида хотинлар фарёд чекаётган эмиш.

— Хотинларга айтинглар, йиғини бас қилишсин,— дейишибди муллалар,— ҳозир биз ўликни тирилтирамиз.

— Қандай қилиб тирилтирасизлар?—сўрашди одамлар.

— Мана бу тирилтирувчи таёк билан,— дейишибди муллалар. Одамлар таажжубланишиб:

— Бу таёқларинг ҳам хабарчи куёнларинг кабидир. Йўқолинглар, биз сизларга энди ишонмаймиз,— дейишибди.

— Агар ишонмасаларинг, мана кўринглар, ҳозир ҳаммаларингни ўлдириб, яна тирилтирамиз,— деб катта мулла таёкни олиб одамларни

савалай бошлабди. Аммо ҳеч ким ўлмабди, ҳатто ерга йиқилмабди ҳам. Одамлар катта мулланинг қўлидан таёкни тортиб олишибдию муллаларнинг ўзини уриб кетибдилар. Муллалар калтакка чидай олмай яланг оёқ, яланг бош қочиб кетишибди.

Шундан кейин муллалардан одамларнинг ихлоси қайтибди.

Шундай қилиб доно кўса хийлагар муллаларни каттиқ жазолаб муроду мақсадига етибди.

САВОБТАЛАБ

Қадимги замонда умрида бирон марта ҳам савоб иш қилмаган бир киши бўлган экан. Бир куни у ховлисидаги супа четига ўтириб ўзига- ўзи дебди: «Мен умримда ҳеч савоб иш қилмадим, агар бориб киши- ларга ёрдамлашиб савоб олсам, жуда яхши бўлади».

Шу мақсадда у уйдан чиқиб кетаверибди, кетаверибди ва бир те- паликка бориб қараса, бир мўйсафид чол отидан тушиб, тепаликка чи- қиб чашмадан сув ича бошлабди.

Савобталаб киши: «Бу мўйсафид отини бўш қўйибди, оти қочиб ке- тиши мумкин. Бориб уни тутиб турсам, савоб бўлади»,— деб кўнглидан ўтказибди-да, чопиб келиб отининг юганини ушламоқчи бўлибди. От ҳуркиб қочибди. Савобталаб отнинг орқасидан қувибди, аммо ҳалиги киши қанчалик тез чопса, от ундан ҳам тез югурар эди. Бу хилда отни ушлаш мумкин эмаслигини билиб у бошқа йўлдан бориб, отнинг олди- дан чиқибдию отни орқага қайтармоқчи бўлиб, бир тошни олиб отибди. Тош отнинг кўзига тегиб, кўр қилибди.

Бу орада отнинг эгаси етиб келиб отини тутиб қараса оти кўр эмиш. От эгаси аччиқланиб савобталабнинг ёқасидан тутиб товон талаб қи- либди. Савобталаб дебди:

— Мен бир камбағал киши бўлсам, сенга товон тўлагани ҳеч нар- сам йўқ!

От соҳиби уни қозихонага судрабди.

Йўлда кетаётиб улар эшаги лойга ботиб қолган бир кишига дуч келибдилар. У қанча уринса ҳам эшакни лойдан чиқара олмасди. Буни кўрган савобталаб ёрдамга келибди. У чопиб келиб эшакнинг думидан қўтарган экан, дум узилиб қўлида қолибди.

Эшак эгаси ғазабланиб савобталабнинг ёқасидан тутиб товон талаб қилибди.

— Мен бир камбағал бўлсам, сенга товон тўлагани ҳеч вақом йўқ!— дебди савобталаб.

Битта даъвогар иккита бўлиб уни қозихонага судрашибди. Кеч бўлиб қолганлиги ўчўйлс.ози айбдорни камаб қўйибди-ю, даъвогарларга эртаси кунг'келишйни 'буюрибди.

Савобталаб қамокхонада ўтириб ўйлай бошлабди:

«Битгаси отининг товонини олса, иккинчиси эшагининг товонини олса, мен нима қиламан. Яхшиси, булардан қочиб кутуламан!»

Шу хаёллар билан у қамокxonанинг деразасига тирмашиб, унинг панжарасини синдириб томга чиқибди.

Томма-том юриб, ўзини бир ҳовлига ташлабди. Ҳовлида бир кекса киши ухлаб ётган экан, савобталаб унинг устига тушибди. Мўйсафид кўрққанидан ўлиб қолибди. Чолнинг ўғли уйғониб, савобталабни уш- лаб олибди, уни уриб-уриб тонг отиши билан қозихонага судрабди.

Йўлда келаётиб савобталаб битта тошни олиб қўйнига солибди. Улар қозихонага етиб келишганда, қозихона эшиги олдида илгариги икки даъвогар ҳам кутиб турган экан.

Кўп ўтмай қози ҳам етиб келибди. Савобталаб қозини кўриб қўйнига ишора қилиб тошни қимирлатиб қўйибди. Қози, бу киши би- рон қимматбаҳо нарса олиб келибди, деб ўйлаб савобталабнинг фой- дасига ҳукм чиқаришга қарор қилибди.

Қози олдин от эгасидан сўрабди:

— Сенинг бу кишига қандай даъвонг бор?

— Бу одам отимнинг бир кўзини уриб кўр қилиб қўйди, товонини тўласин! Кейин қози савобталабдан сўраган экан, у бўлган воқеани айтиб берибди.

— Агар воқеа шундай бўлса, одилона ҳукм шуки, отни сўйиб ик- ковларинг баравар тақсимлаб олинглар!— дебди қози.

Отнинг эгаси рози бўлмабди. Қози ундан ҳукмга қарши чиққани учун ўн танга жарима олиб, қозихонадан чиқариб юборибди. Шундан кейин қози мўйсафиднинг ўғлидан сўрабди:

— Сенинг нима даъвонг бор?

— Бу одам ўзини отамнинг устига ташлаб уни ўлдириб қўйди,— деди мўйсафиднинг ўғли.

Қози савобталабдан сўрабди. У бўлган воқеани айтиб берибди. Қо- зи даъвогарга юзланиб дебди:

— Агар шундай бўлса, бу киши ерда ётсину сен унинг устига ўзин- гни ташла!

Мўйсафиднинг ўғлига бу ҳукм маъқул бўлмабди. Қози ундан ҳам ўн танга жарима олиб чиқариб юборибди.

Навбат эшак эгасига келибди. Қози ундан сўрабди:

— Сенинг қандай даъвонг бор?

Эшак эгаси, даъвогарларнинг аҳволини кўриб турган эди, ўйлаб- ўйлаб деди:

— Менинг ҳеч қандай даъвом йўқ, эшак ўзи туғма думсиз эди.

Қози ундан жарима олмай, чиқариб юборш-..••..ич дебди:

— Мен сенинг фойданга ҳукм чиқариб,, сени қаттиқ жазодан хд- лос этдим. Қани энди олиб келганингни чиқар, -менга бер!

Савобталаб тошни қўйнидан чиқариб дебди: ИБЪН.

— Агар менинг фойдамга ҳукм чиқармаганингда мана шу тош би- лан тишларингни уриб синдирардим.

Қози уни ҳақоратлаб ҳайдаб юборибди.

МИРАЛИ, МИРВАЛИ ВА МИРКАРИМ

Билмадим, асли қаердан эканлар, уч киши — ҳаётнинг аччиқ-чучу- гини тотиган уч мўйсафид сафарга чиқибдилар. Нима сабабдан са- фарга чиққанларини ҳам айтилмайман. Менга фақат шуниси маълум- ки, ҳар учови ҳам бир жойдан, бир шаҳардан ва бир гузардан эканлар. Улар ўрмону қирларни, тоғу тошларни босиб ўтиб, номозшом вақтида бир шаҳарга етиб, бир кишининг

уйига бориб тушибдилар.

Уй эгаси ниҳоятда меҳмондўст бўлиб, уларни иззату икром билан қарши олибди.

Меҳмонлар билан уй эгаси чой қайнагунча чақчақлашиб ўтирибдилар. Шу пайт меҳмонлардан бири қандайдир иш билан ташқарига чиқибди, мезбон унинг ким эканлигини билиш учун сўрабди:

— Мана шу шерикларинг жуда пухтаю жаҳондийда кишига ўхшайди...

— Э, сўраманг,— дейишибди унинг гапини бўлиб шериклари,— номи Мирали, аммо ўзи бир ақсиз, бефаросат эшакки, асти тенги йўқ.

Уй эгаси таажжубланибди-ю, аммо ҳеч нарса демабди.

Мирали қайтиб ичкарига кирибдию бошқа бир меҳмон ташқарига чикибди.

— Бу киши ким?— сўрабди уй эгаси.

— Унинг ким эканлигини сўраб нима қиласиз!—дебди Мирали,— номи Мирвали, аммо ўзи молдан ҳам баттарроқ бефаҳму бетамиз.

Уй эгаси ҳайрон бўлибдию, аммо ҳеч нарса демабди.

Шу пайт Мирвали қайтиб кирибдию учинчи меҳмон ташқарига чиқибди.

— Бу киши ким?

— Бу — Миркарим,— дейишибди Миралию Мирвали,— бир ит- мижоз, бадфёъл киши.

Уй эгаси кулимсираб ташқарига чикиб кетибдию кўп ўтмай битта чиройлигина чинни косада устухон, гулдор, чиройли, қимматбаҳо то- воқчада кунжара ва ана шундай яна бир тақсимчада арпа олиб кирибди. Дастурхон ёзиб, арпани Мирвалининг олдига, кунжарани Мирали ва устухонни Миркаримнинг олдига қўйиб:

— Қани, марҳамат қилинглар!— деб, ёйишга таклиф қилибди. Меҳмонлар аввал таажжубланибдилар, кейин ҳайрон бўлибдилар ва ниҳоят хижолат тортиб қип-қизаришибди. Улар уй эгасининг нима сабабдан бундай қилганлигини тушуниб етибдилар.

ЧОЙХОНАДА

*** **

.. д.к.Д.П.Н.Р.Г.**

Кунларнинг бирида Душанбе чойхонасига уч мусофир кириб келибди. Чойхўрлар мусофирларни кўришиб, қаердан эканликларини ва уларнинг юртларида қандай янги гаплар борлигини билмоқчи бўлишибди.

— Сиз қаердан бўласиз?— сўрашибди уларнинг бирдан.

— Мен Кўлобданман,— жавоб берибди мусофир.

— Кўлобда қандай янги гаплар бор?

— Қандай гаплар дейсизми? Гап кўп, — жавоб берибди кўлоблик киши. —

Бизнинг юртимиз — ниҳоятда серсув жой. У ерда анҳору да- рёлар, кўллар жуда кўп. Бир деҳқон шолғом экиб, серсув қилиб юбор- ган экан, битта шолғоми шунчалик катта бўлиб кетибдики, бутун Кўлоб унинг тагида қолиб кетишига сал қолибди. Икки юз киши икки ой чопик қилибди.

Чойхўрлар ҳайрон қолишиб, иккинчи мусофирдан сўрашибди:

— Сиз қаердансиз?

— Самарқанддан.

— Самарқандларингда қандай янги гаплар бор?

— Э, асти сўраманглар, Самарқандимизда икки минг дегрез бир бўлиб шундай бир қозон яшашдики, бунақаси ҳеч қаерда бўлмаган. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, қозоннинг бир томонидан иккинчи томонига ўтиш учун бир ой йўл юриш лозим.

Чойхона аҳлининг ҳайратлари янада ошиб, учинчи мусофирга юз ўгирибдилар.

— Буларнинг ҳамма айтганлари рост, — дебди учинчи мусофир. — Мен Бухороданман. Яқинда шаҳримизда ажойиб бир воқеа рўй берди. Икки минг мардикор тўпланиб шундай бир ўчоқ қазишдики, улкан тоғни чаппа қилиб, ичига ташласангиз ҳам йўқ бўлиб қолади. Бухоро- нинг ҳамма ўтинини йиғиштириб келишди-ю, Самарқанддан ҳалиги қозонни келтириб ўрнатишиб, Кўлобдан эса шолғомни олиб келиб қо- зонга солиб ўн кеча-кундуздан буён ўт ёқишадик, қани энди шолғом пища қолса. Ана шу шолғом пишса, Кўлобу Ҳисор, Душанбе билан Самарқанд, Хўжаңду Панжакент аҳлини меҳмондорчиликка чақи- ришмоқчи. Айтишларига қараганда, ана шу шаҳарлар аҳолиси бу шолғомни етти йил еб ҳам тугатолмас эмиш.

— Гап қовласанг, гап чиқаверар экан-да, — дейишибди чойхўрлар.

Мусофирлар бош қимирлатиб тасдиқлашибди.

ҚАРИЛИК АЛОМАТИ

Кексайиб қолган бир киши ёш бир табиб олдиға бориб арзи ҳол қилибди:

— Ўғлим, менинг кўзларим оғрипти.

— Бу кексалик аломати, ота, — жавоб берибди табиб.

— Бошим ҳам оғриб ҳеч тинчлик бермайди-да, — яна шикоят қи- либди мўйсафид.

— Бу ҳам қарилик аломати, — дебди табиб.

— Бир неча вақтдан буён биқиним санчийди, буниси нимадан экан-а? г
вгиг...;

— Буниси ҳам кексалик аломати, отахон.

— Ҳаммаси кексалик нишонаси бўлса кўлларим нега оғрийди экан? — сўрабди бемор.

— Бу ҳам кексалик аломати.

Шунда нуроний киши аччиқланиб:

— Сендай табибга минглаънат, нахотки касалликларнинг ҳаммаси қариллик аломати бўлса!— дебди.

Табиб унга тасалли бериб дебди:

— Ота, бирданига жаҳлингиз чиқди, танангизни қалтироқ босиб, кўзларингизда қизиллик пайдо бўлди — буларнинг ҳаммаси кексалик аломати.

ЛАКУ ПАК ҲАҚИДА ЭРТАК

Бор экану йўқ экан, бир Лак билан бир Пак бўлган экан. Улар эру хотин эканлар. Лаку Пакнинг бир қизи бўлган экан. Йиллар ўтиб, қизи вояга етибди, хусни жамоли барною, аммо ақли норасо экан. Қўни- қўшнилари унинг гўзаллигини тўрт томонга овоза қилишибди. Буни эшитиб бир куни Лаку Пакнинг уйига совчи келибди.

— Қизим,— дебди Лак,— бу кишилар сенга совчи бўлиб кели- шибди, дарров бир кумгон сув олиб кел! Чакконроқ боргинки, оёқ- кўлли қиз экан деб ўйлашсин.

Қиз кумгонни олиб чопганича ҳовуз лабига борибдию, сув олаётиб «бордию совчиларга мен маъқул бўлиб қолсаму тўю томоша бўлса, кейин бир ўғилча туғсам, ўғилчам билан ота-онамнинг уйига меҳмон бўлиб келсам, онам, «бувисининг жонгинаси, энди дастёр бўлиб қо- либсан, бориб сув олиб кел, чой кўйай», деб уни ҳовуз лабига юборса. Болагинам ҳовуз бўйига келиб сув оламан деб оёғи сирганиб кетиб йиқилиб сувга тушса, кейин мен нима қиламан, отасига нима деб жа- воб бераман? Вой шўрим курсин», дея доду фарёд кўтариб ўша ерда кўзёшини шашкатор қилиб йиғлаб ўтираверибди.

— Лак, Лак!

— Ҳа, жонгинам Пак.

— Чойинг нима бўлди?— сўрабди Пак.

— Қизимиз сувга кетган эди, дому дараги йўқ-ку?

Орадан яна анча вақт ўтди.

— Лак, Лак!

— Ҳа, жонгинам Пак.

— Қизимиз келдими?— сўрабди Пак.

— Ҳали ҳам келгани йўқ — жавоб берибди Лак.

— Бориб хабар ол-чи!— буюрибди Пак.

Лак ҳовуз лабига келса, қизи йиғлаб ўтирганмиш.

— Ҳа, қизим, сувинг қани, — дебди Лак, — нега йиғлаяпсан?

— Эй онажон, асло сўраманг,— дебди қиз,— совчилар мени яхши кўриб қолишса, тўю томоша бўлса, кейин мен ўғилча туғсам, ўғилчам- ни олиб сизларнинг уйлариингга меҳмон бўлиб келсам, «жон болагинам, энди дастёр бўлиб қолдинг, бориб сув олиб кел, чой дамлай»,— деб уни ҳовуз бўйига юборсангиз. Болагинам ҳовуз бўйига келсаю сув оламан деб сирганиб кетса мен нима қиламан, отасига мен бахтсиз нима деб жавоб бераман!

— Вой, ақлингга онагинанг қурбон бўлсин!— деб Лак ҳам қизи- нинг ёнига ўтириб йиғлайверибди.

Пак бир дам ўтирибди, хотини билан қизидан дарак бўлмабди, икки дам ўтирибди хабар бўлмабди, «уларга нима бало бўлдийкин?» деб ҳо- вуз лабига келиб қараса иккаласи йиғлаб ўтирганмиш.

— Ҳа, нима бўлди, нега йиғлаб ўтирибсизлар?— сўрабди Пак.

— Эй, жонгинам Пак,— дебди Лак.— бунинг ақли расолигини қа- ранг-а, жоним қурбон бўлсин!

— Нима деяпти?—сўрабди Пак.

— Башарти ана шу совчилар мени маъкул кўришса, тўю томоша бўлса, кейин мен бир ўғил туғсам, ўғлим билан меҳмон бўлиб сизлар- нинг олдиларингга келсам, кейин сизлар дастёр бўлиб қолибди деб ўғлимни сувга юборсаларинг, у ҳовуз лабига келиб сув оламан деб сирғаниб йиқилиб кетса, кейин мен нима қиламан, отасига нима деб жавоб бераман, деяпти.

— Оббо, қизгинам-ей, ақлингга отанг қурбон бўлсин!— дея Пак ҳам уларга кўшилишиб йиғлай бошлабди.

Шу зайлда онаю бола, ота ҳовуз лабига йиғлаб ўтираверибдилар. Бир пайт уларнинг овозини совчилар эшитиб қолишибди. «Нима бўлдийкин?»—деб улар ҳовуз бўйига келишса онаю бола, ота ҳадеб йиғлаётганмиш.

— Нима бўлди?— сўрабди совчилар.

— Лак, Лак!

— Ҳа, азизим Пак, уларга қизимизнинг гапини айтиб бер!

— Ох, азиз меҳмонлар!— дебди Лак,— ақли расо қизимиз: бордию ана шу совчилар мени хуш кўришса, тўй-томоша бўлса, кейин мен бир ўғилча туғсам, ўғилчам билан меҳмон бўлиб олдиларингга келсам, сизлар дастёр бўлибди деб сувга юборсангиз. Болагинам ҳовуз лабига келиб сув оламан деб йиқилиб тушса, кейин мен нима қиламан, отаси- га нима деб жавоб бераман, деяпти.

Совчилар бу гапни эшитиб:

— Дарҳақиқат бу қизнинг хусни, ақли расо экан,— деб уни тўй қилиб олиб кетишибди.

— Лак, Лак!

— Ҳа, жонгинам Пак!

— Юр, бориб қизимизнинг аҳволидан бир хабар олиб келайлик!

— Майли, Пак, сиз бориб ёғ келтиринг, бир товоқ сомса қилиб олиб борамиз.

Пак битта пиёлани олиб ёғфурушнинг олдига борибди. Ёғфуруш бир қадок ёғ тортиб Пакнинг пиёласига қуйибди, пиёла тўлибдию, аммо озгина ёғ ортиб қолибди.

— Озгина ҳаққингиз қолди, буни нима қиламан?— сўрабди ёғ- фуруш. <-

— Мана бу ерига қуйинг,— деб Пак пиёланинг орқасини ағда- рибди.

-1НМДП.ОХ опг.ўб Ч -н ■ .и.'

Сотувчи қолган ёғни пиёланинг орқасига қуйибди. Пак уйига ке- ЛИБДИ.

— Пак, Пак!

— Ҳа, жонгинам Лак!

— Олиб келган ёғингиз жуда кам-ку?—дебди хотини.

— Кам эмас, пиёланинг ичида ҳам бор,— жавоб берибди Пак. Лак пиёлани тўғрилаб ичини кўрмоқчи бўлган экан, пиёланинг орқасидаги кўзёшидай ёғ ҳам ерга тўкилибди.

Кейин Лаку Пак маслаҳатлашиб ёғсиз сомса бўлмайди, яхшиси бир рўмол иссиқ нон олиб борамиз, дейишибди.

— Пак, бўлмаса, сиз тандирга ўт ёкинг,— дебди хотини,— мен ха- мир корай.

Пак ўтин олиб келиб қараса, тандирнинг ичи қип-қизил эмиш. Тандирга офтоб нури тушиб турган экан.

— Ие, ўзи қизиган экан-ку,— деб ўйлаб Пак бориб бемалол ух- лайверибди.

Лак келиб қараса тандир қип-қизил қизарган. Нонларни олиб келиб тандирга ёпаверибди.

Лаку Пак бир дам кутишибди, икки соат кутишибди, қани энди нон қизарса.

— Лак, Лак!

— Ҳа, жонгинам Пак!

— Шундай қараб ўтираверамизми? Келинг, тандирни бузиб елка- мизда кўтариб кетаверайлик, нон йўлда ггишиб қолар,— дебди хотини.

Бир пайт куёвнинг қариндош-уруғлари чиқиб қарашса, келиннинг ота-онаси бир тандирни кўтариб келишаётганмиш. Дарҳол бориб тан- дирни уларнинг елкаларидан олишибдию ўзларини ичкарига олиб ки- риб иззату икром қила бошлашибди.

Кеч бўлибди. Лаку Пакка бир уйга жой қилиб беришибди. Улар ўринда ётишиб уйни кўздан кечира бошлабдилар.

— Лак, ҳой Лак!

— Ҳа, азизим Пак!

— Бу уйнинг деворларини қаранг, ҳар жой-ҳар жойлари ёрилган.

— Қуриб ёрилибди-да! Бечора қизимизнинг ана шу ерларни ёглаб қўйишга ақли етмабди-да.

— Кел, иккаламиз ёғлайлик-қўяйлик!— дебди Лак. Кейин Лаку Пак ўринларидан туриб тоқчадан бир хумча ёғ топишиб уй деворлари- нинг бошидан охиригача суртиб ташлаб, ёғни тамом қилишибди-да, ишни тугатиб эндигина ухлаймиз деб туришган ҳам эдики, бирдан Пакнинг кўзи қазноқда турган иккита кўзачага тушибди.

— Лак, ҳой Лак!

— Ҳо, жонгинам Пак!

— Қизимнинг ақлсиз деганинг бекор экан-да! Унинг ақлини кўрки, «ота-онам чангу тупроққа беланиб узоқ йўлдан келишади, ювиниб тоза бўлиб олишсин», деб икки хум сув ҳам тайёрлаб қўйибди.

о Лаку Пак қазноққа киришиб хумларни очишибдию ювина бошла- шибди.

— О, бу сув нақадар ширин!— дебди Пак.

..л— Буерларнинг суви ширин бўлар экан-да!— жавоб берибди Лак. Хумлардаги сув эмас, шинни экан. Лаку Пак шиннида маза қилиб чўмилишибдию кўрпага кириб ётишибди.

...Тонг отибди, куёш чиқибди. Уй эгалари ҳовлига гилам тўшашиб, кўрпача солишиб, дастурхон ёзиб чой дамлаб кутиб туришибди, аммо Лаку Пакдан ҳеч дарак йўқ эмиш. Қани энди улар туриб, чиқишса. Кейин уйга кириб қарашса, эру хотин кўрпача ёпиниб етишганмиш, қани энди уларни қимирлатиб бўлса.

Лаку Пакни бир илож қилиб кўрпадан ажратиб олиб иссиқ сув қи- лишиб,

чўмилтиришиб, уйларига кузатиб қўйишибди.

Бу воқеадан анча вақт ўтгач, бир куни Лаку Пак куёвигина олиб бир қариндошиникига — узоқ бир жойга меҳмондорчиликка боришибди. Уйда қизнинг ўзи ёлғиз қолибди. Эрта билан туриб у юз-қўлини ювишга эринибдию ювинмасдан битта нонни олиб ея болабди.

Тўсатдан бузоқча оғилдан бошини чиқариб мўърабди.

— Оббо, бадбахт-ей, юз-қўлимни ювмасдан овқат еганимни кўриб қолибди-я! Энди ҳаммага айтса, мен шарманда бўламан, энди нима қилсам экан?— деб қиз ота-онасининг уйига чошибди. У келиб, бўлган воқеани айтиб берибди.

— Лак, Лак!

— Ҳа, жонгинам Пак!

— Дарҳақиқат ёмон иш бўлибди,— дебди Пак,— майли, қизим, ғам ема, бунинг давоси бор. Ҳозир қозининг олдига бориб арз қиламиз, бу гапнинг овоза бўлиб юришини дарҳол ман қилади.

Лаку Пак қизларини олиб қозихонага келишибдию қозидан «кимки қизларининг юз-қўлини ювмасдан нон егани»ни овоза қилса, ўшани жазолашни сўрашибди.

— Бу иш биргина менинг қўлимдан келмайди,— дебди қози Лаку Пакка,— мен бу ишни шаҳарда ман қила оламан, аммо мамлакатда ман қилолмайман. Подшонинг олдига боринглар.

Лаку Пак қизини олишиб, подшонинг олдига боришибди. Подшо уларнинг арзини тинглаб, «кимки Лаку Пакнинг қизи юз-қўлини юв-масдан нон еганини овоза қилмоқчи бўлса ман қилинсин», деб фармон чиқарибди. Жарчилар эса фармонни бутун мамлакатга эълон қилиб-дилар.

МАККОР ВОИЗ

Бир вақтлар Бухорода бир маддох бўлган экан. Унинг яхши овози бор экан. Ҳар ҳафта жума куни мачит олдида давра олиб ваъз айтар-кан. Унинг воизлик даврасига кўпгина одам тўпланаркан.

Бир куни маддох ваъзини тугатиб, одамлардан пул тўплаётиб дебди:

— Эй биродарлар, худонинг қудрати билан менда ажойиб нарса рўй берди. Ҳар бирларинг менга битта-битта инъом берсаларинг, мей ўша қизиқ нарсани кўрсатаман.

цвцвлвн ь/э уо а

Кишилар ажойиботни кўриш умидида ваъзхонга яна пўл беришибди. Маदдох кўп пулни йиғиб олиб халққа қараб дебди:

— Эй биродарлар, бугун кеч бўлди, худонинг хоҳиши шуки, мен ажойиботни сизларга кўрсатмайман. Агар келгуси жумага яна тўплансаларинг, мўъжизани кўрасизлар.

Маддох шундай деб, даврадан чикиб кетибди. Кишилар, «бу лаъна-ти маддох бизни алдади», деб тарқалиб кетишибди.

Аммо маддохнинг бу ишидан ғазабланган икки-уч киши ўзаро маслаҳатлашибдилар:

— Бу ҳаромини бир бошлаш керак, агар бир ушлаб урмасак, ҳисо-бимиз барабар бўлмайди.

Улар маддохнинг кетидан боришибди. Маддох Бухоро мадрасаларидан бирида яшар экан. Мадрасага келибдию ўчоққа қозонни осиб, палов пишириш тараддудига тушибди. Бир пайт ўша томошабинлар келишиб унинг уйига бостириб кирибдилар. Маддох уларнинг ниятини фаҳмлаб, дарров кўрпачага таклиф қилибди:

— Хуш келибсизлар, азиз меҳмонлар, бу томонга ўтинглар. Айни вақтида келдиларинг, ҳозир ош пишади, унгача бир пиёладан чой ичиб ўтиринглар,— деб маддох уларга чой узатибди.

«Меҳмонлар» ошнинг қарийб тайёр бўлганлигини билишиб, «аввал ошни еб, кейин маддохни бошлаш керак», деб кўз уриштириб маслаҳат қилибдилар.

Улар ўтиришибди, маддох чой куйиб бераверибди. Кейин маддох бир ҳикоя бошлабди:

— Ёшлигимда,— дебди маддох,— менинг овозим жуда ёқимли эди. Ҳар ҳафта бир кун амир арки остида ваъз айтардим, ваъз айтиш маъракамга Бухоронинг бутун халқи тўпланарди. Бир куни ваъз айта-ётиб кўзим аркнинг бир дарчасига тушди, у ерда бир нозанин бошини чиқариб, гапларимни тингларди. Қизни кўрдиму ихтиёримни қўлдан бердим. Шундан кейин ҳар куни ваъз айтадиган бўлдим. Мен ваъзни бошлашим билан қиз ҳам бошини дарчадан чиқарарди, ҳуснини яши-ринча томоша қилардим. Лекин бориб-бориб ишқ оташи қалбимни бе-қарор қила бошлади. Оқибат, бир куни ярим кечада арк остига бориб, унинг атрофида анча вақт юрдим ва миршаб одамларининг кўзини шамғалат қилиб юз машаққат билан ўзимни арк деворидан ичкарига олдим. Қарасам аркнинг хоналари қоп-қоронғию бир хона равшан. Деразадан қарасам, уйнинг ичида қирққиз ухлаб ётибди. Ўзимга-ўзим дедим: «Ана шу уйда менинг дилим муроди». Ичкарига кирдим, бири-биридан чиройли қизлар. «Мени кўйида куйдирган нозанин қайсиниси экан?» деб ўйладим.

Дурустроқ қарасам, у нозанин ўртада ётибдию бошидаги шамдонда қирқта оппоқ шам ёниб турибди. Унинг олдида бормоқчи бўлдим, тўсатдан оёғим битта қизга тегиб кетди, қиз уйғониб фарёд кўтарди, ҳамма оёққа турди ва шовқин-сурон бошланди.

— Эй вой, ўғри келибди, ўғрини ушланг!

Воиз ҳикояни шу ерга етказиб, қарсак чалиб дод дея бошлабди:

— Эй о^амлар, ёрдам беринглар, уйим куйди, ўғрини ушланглар! Мадраса ҳовлисига юрган муллабаччалар ваъзхоннинг фарёдини эшитиб, унинг хужрасига етиб келибдилар. Воиз «меҳмонлар»ини муллабаччаларга кўрсатиб дебди:

— Мана булар ўғрилар, уларни уринглар!

Муллабаччалар «меҳмонлар»га ёпишиб, уларни уриб-уриб мадра- садан чиқариб юборибдилар. Бечора меҳмонлар зўрға ёқаларини мул- лабаччалар кўлидан бўшатишиб қочибдилар.

Воиз ўз хийласи ва муллабаччаларнинг ёрдамидан хурсанд бўлиб, катта қозондаги палов билан талабаларни меҳмон қилибди.

СУЛТОН ЖАЛОЛИДДИН

Бир подшо бўлган экан, унинг Султон Жалололиддин деган бир ўғли бўлган экан. Ўғли катта бўлгач, подшо уни бир мамлакатга ҳоким қи- либ тайинлабдию бир одамни унга хизматкор қилиб қўйибди. Султон Жалололиддин хизматкори билан йўлга тушиб, ўша мамлакат томон ра- вона бўлибди. Йўлда хизматкор Султон Жалололиддиннинг шоҳона кийимларини кийибдию дебди:

— Энди мен подшоҳман, сен эса хизматкор. Лекин менинг бу ишимни бирон кишига айтсанг, кейин мендан хафа бўлмагин.

Султон Жалололиддин ўша вилоятга етиб бориб хизматкорлик қилиб юрибди. Ниҳоят бир куни тоқат қилолмай отасига хат ёзиб, воқеани баён қилибди. Бир неча кундан кейин отасидан замон сенга боқмаса сен замонга боқ, мазмунида хат келибди.

Отаси бу жавобни қайтариб, ўз-ўзига фарзанд аҳволдан хабар олишни йўлаб йўлга чиқибди. Подшонинг келаётгани ҳақидаги овоза Жалололиддиннинг хизматкори қулоғига етибди. У шоҳона кийимларни яна Жалололиддинга кийдириб, ўзи хизматкорлик қилиб юраверибди.

Подшо келиб қараса ўғли подшолик тахтида ўтирибди. У Жало- лиддиндан сўрабди:

— Сен менга бошқа мазмунда хат қилган эдинг, аммо ўтиришинг бошқача, буни қандай тушунса бўлади?

— Сизнинг келишингизни эшитиб хизматкор мени жойимга ўтир- гиздию ўзи хизматкор бўлди,— дебди шаҳзода.

Подшо хизматкорни тутиб ўлдиришни буюрибди.

Кейин подшо хотиржам бўлиб яна ўз шаҳрига кетибди. Бу орада неча вақт ўтдию Жалололиддин отасини зиёрат қилиб келмоқчи бўлибди. Ота шаҳрига келибди. Қараса, отаси ҳар кеча бир гўзал қизни олиб келиб никоҳига оларкану эрталаб яна маҳрини бериб қўйиб юборар- кан. Жалололиддин бу аҳволни кўриб хафа бўлиб, отасига дебди:

— Эй падари бузруквор, мамлакат ободлиги подшоҳ билан, под- шоҳ эса шариатга хилоф иш қилмаслиги керак. Сизнинг бу ишингиз яхши эмас.

Подшонинг қаҳри келиб дебди:

— Сен ўзингни бил, мен билан нима ишйИРбб^{‘^’}гп,КОЯМл^{‘^’} ; ”

Подшолар таъби нозик бўлади, ўғилнинг ҳам бу гапдан ^таъби хира бўлибди. У ўз вилоятига келиб кўпгина қўшин тўплаб отасй устига юриш қилибди. Отасининг мамлакатини олибди, отаси қочибди. Жа- лололиддин қанчалик сўроқламасин уни топа олмабди.

Ниҳоят, отасини топа олмай, уламоларни тўплаб сўрабди:

— Агар ўғил отасини хафа қилган булса, уни топиб бирон йўл би- лан уни рози қилади, агар топа олмаса, қандай қилса гуноҳи бошидан соқит бўлади?

Уламолар жавоб беришибди:

— Агар шу фарзанд юз мачит курса ва минг дона тут ўтқазса гу- ноҳи бўйнидан соқит бўлади.

Кейин Султон Жалолиддин юз мачит курдириб, хар бир мачит олдига ўнтадан тут дарахт ўтказибди. Бир мачитни Кулолийда, бош- қасини Искодарда, биттасини Тағобда, Панжрўдда курдирибди. Кейин мачит куриш учун Ворухга борибди. Қараса, кишлокда биронта катта ёшдаги одам кўринмасмиш, фақат болалар ўйнаб юришган экан. Жа- лолиддин болалардан сўрабди:

— Ҳой болалар, оталаринг қаерга кетишган?

Бир бола одобсизлик қилиб жавоб берибди:

— Оталаримиз устунлик қирқиб келиб сизнинг лабингиз тагига қўйиш учун тоққа чиқиб кетишган.

Жалолиддиннинг пастки лаби жуда қалин бўлиб, доимо осилиб ту- рар экан.

Жалолиддин бу жавобни эшитиб ранжибди ва «агар бу кишлокнинг болаларини шунақа гапни билар экан, катталари билан гаплашишининг ҳожати йўқ», деб ўйлабди. Натижада Жалолиддин бу ерга мйчит кур- мабди.

БЎЗЧИ

Ўтган замонда бир бўзчи яшаб ўтган экан.

Кунлардан бир кун у хотинига дебди:

— Эй хотин, бу иш билан кун ўтказишимиз қийин.

— Аввал нон билан қатикни еб олайлик, кейин эртанинг фикрини қилармиз,— дебди хотини.

Улар нону қатикни ейишибди, шунда эркакнинг оёғига қатик тўки- либ, унга пашша кўнибди. Бўзчи кўлини ялаб, қатик юқи оёғига бир урибди, қараса, кирқта пашша ўлибди. Шунда у ўзини полвонлардек хис этиб дебди:

— Эй хотин, беҳудага бўз тўкиб юрган эканман, жаҳонпахлавон эканману билмай юрган эканман.

Шундан сўнг бўзчи юрт подшоши ҳузурига бориб дебди:

— Эй подшо, мен оламгир пахлавонман, сенга кучли одам керак эмасми?

— Менинг бир душманам бор, у мени енгган. Ҳозир мен унга хи- рож тўлаяпман.

— Сен шу бугундан эътиборан унга бож берма, бу ҳақда унга ха- бар етказ. Агар у уруш эълон қилса, ўзим чиқаман,— дебди бўзчи.

Подшо душманга, хирож тўламайман, жанг майдонингни айт, деб хабар юборибди. У подшо лашқари билан даштга етиб келганидан ха- бар берибди.

Подшо бўзчига ўз тулпорини берибди. У отга икки қоп кул юклаб, душманга яқинлашибди-да, қопларни йиртиб душман аскарлари томон от қўйибди. Шунда кул тўкилиб унинг чанги осмонга чиқибди. Дунёни қоронғилик босибди. Подшо лашқарига дебди:

— Бу жуда кучли пахлавон экан, ернинг чангини осмонга чиқарди.

Лашқар тумтарақай қочибди. Пахлавон от қўйганда қўрқувдан бе- ҳуш бўлган экан, от душман лашқарининг ортидан чоғиб кетаверибди. Пахлавон нима бўлаётганини ўои ҳам билмабди. Кейин у отдан сувга йиқилиб ҳушидан кетибди.

— Минг афсус, пахлавонимиз бедарак йўқолди-да. Кимки уни ти- рик ё ўлик тоғиб келтирса етти шаҳарни ҳадя қиламан,— дебди подшо.

Пашша ўлдирган пахлавон ўзига-ўзи дебди:

— Агар подшо мени яна бирор ишга юборса, албатта қўрқувдан юрагим

ёрилиб ўламан. Яхшиси паҳлавонлик даъвосидан кечайин.

Подшонинг хабарчиси излаб-излаб паҳлавонни топиб унга дебди:

— Полвон, сизга нима бўлди, душманни мағлуб қилиб, кейин да- раксиз йўқолдингиз.

— Чарчаган эканман, бир оз мизғиб олдим,— дебди бўзчи.

Чопар подшога паҳлавон ҳақида хушхабар етказибди ва кўпгина совғалар олибди.

Бир куни подшо яна бўзчини чақириб боғда бир шер пайдо бўлган- лигини, у молу қўйларни еб, сабзавотларни пайхон қилаётганини айтибди. Ўшани ҳам йўқотсанг, нима тиласанг бераман, дебди.

Бўзчи мажбур бўлиб боққа борибди, аммо жуда кўрқибди. Бориб дарахт устида бир оз турибди. Паҳлавон шер мени тутиб олади деб ўйлаиб турганида тўсатдан шернинг устига йикилиб тушибди, бу та- содифдан шернинг юраги ёрилиб ўлибди. Эрталаб келиб қарашса, бўзчи уйкуга кетган, шер эса ўлиб ётганмиш. Бу хушхабарни эшитган подшо хурсанд бўлибди.

Шундан кейин бўзчи паҳлавонлик даъвосидан воз кечиб уйига бо- рибди-да, илгаригидай бўз тўқиб яшайверишибди.

УЧ ШАРЪИЙ ЁЛҒОН

Бир подшо бўлган экан. Унинг мамлакат хирожига арзийдиган бир қизи бўлган экан. Кунлардан бир кун подшо дебди:

— Кимки уч ёлғон айтса, ўшанга қизимни бераман, агар ёлғон айта олмаса калласини оламан.

Қанча одамлар келишибди, ёлғон айтиша олмай бошларидан жудо бўлибдилар.

Ўша шаҳарда бир камбағал йигит қари онаси билан 'яшаркан. Ўша йигит бир куни онасига дебди:

— Она, сен менга учта кулча тайёрлаб бер, бориб мен ҳам уч ёлғон айтиб, подшонинг қизини бир кўрай, ажабмас омадим келиб қолса.

Онаси кулча пишириб берибди. Бола уни олиб подшо даргоҳига жўнабди. Ёлғон айтувчи одамлар тамом бўлгач подшо сўрабди:

— Яна ким қолдим?

— Битта етим бола қолди,— дебди одамлари.

— Ўша сағирни олиб келинглар,— дебди подшо.

Йигитни олиб келишибди. Подшо сўрабди:

— Қани, айт-чи, сен нега келдинг?

Бола дебди:

— Тақсир, сиз кимки уч ёлғон айтса, қизимни бераман деб жар солдингиз. Мен ҳам бир бахтимни синай деб келдим.

— Қани, ёлғонингни айт,— дебди подшо.

Бола гапира бошлабди:

— Тақсир, мен ёлғонни билмайман, саргузаштимни айтаман. Саргузаштим шуки, биз онадан уч киши рдик, ўлиб-ўлиб олтига қолдик. Шу олти киши сафарга чиқдик, олДимиздан уч йўл чиқди. Учовимиз ҳам бир йўлдан кетдик, учовимиз яна бир йўлдан ва колган учовимиз бошқа бир йўлдан кетдик.

— Ие, қизиқ-ку! Тўққизта бўлдиларинг-ку!

Вазир дебди:

— Таксир, бундан ортиқ яна қанақа ёлғон бўлиши мумкин. Бир шартни ютди.

Подшо яна дебди: .

— Ҳой жувонмарг, бор, эртага кел!

Бола эртасига яна келибди.

— Қани, бошқа ёлғонингни айт,— дебди подшо. Бола дебди:

— Таксир, мен ёлғонни билмайман, саргузаштимни айтаман, хо- лос. Қишлоғимизда катта бир чинор бўларди. У жуда баланд эди. Унинг тепасига чумчуғу қарғалар ин кўйган эди. Қишлоқ болалари тўпланишиб бориб жониворларга чунон ҳам тош отишдики, чинор тош остида қолиб кўринмай кетди. Қарасак, чинор тепасида кенг бир май- дон пайдо бўлибди. Отам ҳўкизни олиб келиб қўш ҳайдади. Тарвузу қовун экдик. Тарвузу қовунлар пишди. Қовунимиз шу қадар яхши бўлдики, энг каттаси нўхатдай.

Подшо дебди:

— Оббо падарлаънати-ей, чинор устида қандай палак етишди экан-а?

Вазир дебди:

— Таксир, бундан ҳам ортиқ ёлғон бўладими?

Подшо: «Бу жувонмарг менинг шартимни ютади»,— деб, ваҳимага тушиб:

— Ҳой жувонмарг, бор жўна, учинчи кун яна келасан,— дебди. Бола кетиб учинчи кун яна келибди. Подшо дебди:

— Қани, учинчи ёлғонингни айт.

Етим бола дебди: >

, — Бизнинг кўпгина товукларимиз бўлар эди, қиш келгач, уларни йўқотиб қўйдик. Отам билан қанча изламайлик, топа олмадик. Баҳор келди. Борсак товуклар бир ғорга кириб шунча кўп тухум қўйишибди- ки, саноғига етиб бўлмайди. Отам билан ғорга кириб тухумларни таш- қарига улоқтира бошладик, катта бир хирмон бўлди. Отам тухумларни ёйиб кетди, бориб қирқта буқани олиб келиб бир-бирига боғлаб тухум-

1ШМ

5^

л*А\

иш

Ч
Л
Л
Л

ЮТ
ЖЖ
р
»Ж
тй>

ларни янча бошладик. Янчилган тухумларни яна тўпладик. Отам қўлига паншаха олиб, мен эса белкурак олиб иккаламиз тухумларни совурдик, хўрозлар бир томонга, мокиёнлар иккинчи томонга чопишди. Кейин уларнинг ҳаммасини тўплаб уйимизга олиб келдик.

Подшо дебди:

— Бу падарлаънат ишни тамом килди, шартни ютди.

Вазир дебди:

— Мана тақсир, шартингиз уч ёлғон эди, учови ҳам айтиб бўлинди.

Шунда подшо вазирларига дебди:

— Мен подшо бўлсаму менинг қи шмни бир етимча олса, айб бўлмайдими? Нима қилиш керак? Бирор тадбир ўйлаб топинглар!

— Бунинг тадбири осон,— дебди вазир.

Кейин етимни чақиртириб келиб дейишибди:

— Сен подшонинг куёвсан, подшо сендан қалин олмайди, аммо шарт шуки, сенга саккиз кун муҳлат, шу муҳлат ичида шаҳар аҳлининг бир йиллик ўтинини тогдан ташиб келтирасан.

Бола рози бўлиб, болтани олиб тоққа чиқибди. Озгина ўтин олиб- дию кейин ўйга толибди: «Агар саккиз кунда бир боғдан олиб борсам, саккиз боғ бўлади, икки боғдан олиб борсам ўн олти боғ бўлади, бу подшонинг чой қайнатишига ҳам етмайди, бу шаҳарга худо билади қанча ўтин керак. Подшо қизини менга бермоқчи эмас», деб ғамгин турганида қаердандир Оқ дев пайдо бўлиб дебди:

— Бола, мени бирон жойга яшир, орқамдан Қора дев келяпти. Агар тирик қолсам сенга кўп яхшилиқлар қиламан.

Бола девни жайранинг уйига яширибди. Бир пайт Қора дев келиб боладан сўрабди:

— Шу ердан Оқ дев ўтдими?

Бола дебди:

— Ҳа, бу тоғдан сакраб ўтиб нариги тоққа қочиб кетди.

Қора дев ўша ёққа кетибди. Бола жайра уйига яқинлашиб:

— Энди чик! Қора дев ўтиб кетди,— дебди ва жайранинг уйини очибди.

— Энди мен сени ейман!— дебди Оқ дев.

— Ие, мен сенга яхшилик қилдим, бадбахт, нега бундай қиласан?

— Девларнинг одати шу, кимки девга яхшилик қилса, ёмонлик кўради.

Бола дебди:

— Майли. мен рози, мени сендай хунарманд дев еса, ҳечқиси йўқ. Дев болага:

— Менинг қайси хунарим сенга маъқул бўлди?— дебди.

— Шунчалик катта гавданг билан жайра уйига сиғишинг ажабла- нарли эмасми, ахир?

. Боланинг бу мактовидан дев завқланиб кетибди. Бола яна девга дебди:

— Мен сенинг ҳалол луқманг бўлишимдан олдин ўша хунарингни яна бир марта кўришни истардим.

Дев нима қилибдию кичкина бўлиб жайранинг инига кирибди, шу захоти бола катту харсанг билан ғор эшигини беркитиб қўйибди. Дев

қанча зорланмасин, илтижо қилмасин бола тошни олмабди ва девга дебди:

— Мен сени бу ғордан асло чиқармайман, бориб Қора девга сенинг қаерда эканлигингни айтаман.

Дев кичкирибди:

— Йўк, йўк, бора кўрма, ҳозир сенинг ҳаққинга яхшилик қила- ман, яхши бир нарса бераман!— дебди-да, тешиқдан болага узугини узатибди ва яна дебди:

— Бунинг хосияти шуки, чашма сувига тушиб чўмилгину кейин «ушбу узук кўзи ҳаққи», деб истаган нарсангни айтсанг, муродинг ҳо- сил бўлади.

Бола узукни олиб, девни кўйиб юборибди. У Қора девдан кўркка- нидан туёғини шиқиллатиб қочиб қолибди. Етим чашма бўйига бориб- ди. Чўмилиб юз-қўлларини ювибди:

— Кўлимдаги мана шу узук кўзи ҳаққи, ўрмондаги ҳамма дарахт- лар тўпланиб подшо шахрига бориб қолсин!— дебди.

Тоғдаги ҳамма дарахтлар ўша подшо шахрига кўчиб борибди. Подшо қараса, ҳамма ерни ўтин босиб кетибди, ҳамма ўтин остида қо- либди.

— Ўзи нима гап?— сўрабди подшо.

— Бу ўтинларни бўлажак қуёвингиз олиб келяпти.

— Эй дўстлар, айтинглар, ўтин келтиришни бас қилсин!

Етим тоғдан келибди. Тўй тараддуди бошланиб кетибди. Подшо яна вазирлари билан маслаҳатлашибди:

— Роса шарманда бўлдик, бир етим менинг қизимни олса, бу яхши эмас, яна бирон ҳийла ишлатинглар!

Вазир дебди:

— Бошқа бир ҳийла шуки, етим болага ҳам, менинг ўғилларимдан бирига ҳам тўй либосини кийдирамизу икковини никоҳ ўқийдиган жойга ўтқизамиз. Мулла никоҳ хутбасини ўқиганда етимдан аввал ме- нинг ўғлим «қабул қилдим» деб жавоб беради. Шундай қилиб қизингиз бизнинг ўғилга қаллик бўлади.

Шундай маслаҳат қилишиб, етимни вазирнинг ўғли билан ҳаммом- га киритишибди. Тоза ювинтиришиб, гулгун либослар кийдиришиб, домланинг олдига олиб борибдилар. Вазирнинг ўғли билан етим бола- ни ёнма-ён ўтқизишибди. Мулла сўрабди:

— Қани, мана шу шоҳимизнинг қизини хотинликка қабул қил- дингми?

Вазирнинг ўғли дебди:

— Хотинликка қабул қилдим.

Қиз вазирнинг ўғли никоҳига ўтибди, етимни уриб-уриб ҳайдаб юборишибди.

— Вактлироқ «қабул қилдим» демадинг, энди қиз вазирнинг ўғли никоҳига ўтди,— дейишибди.

Бечора етим кўчага чиқиб бир девор тагида йиғлаб ўтирибди. Ва- зирнинг ўғлини чимилдикка олиб боришибди. Келин билан иккаласини тик турғизиб кўйишибди ва эндигина никоҳ расмини бажо келтириша- ётганда етимнинг эсига дев берган узук тушиб қолибди, кейин мўри орқасидан бориб мўралабди, қараса, келин-қуёв тик турганмиш. Етим бола ҳалиги узукни кўлига олиб дебди:

— Кўлимдаги узук кўзи ҳаққи, подшонинг қизи билан вазирнинг ўғли бирга ёпишиб қолсин!

Бола билан қиз икковлари елкама-елка ёпишиб қолибдилар. Қанча уринишмасин, ажрата олишмабди. Подшонинг хотини келиб бу аҳвол- ни кўриб ҳайрон бўлибди. «Вазир ўғлининг бирон дарди бўлса керак, менинг қизимга ўтибди, қизимни кутқараман», деб ёпишибди. Етим ҳам тепада туриб дебди:

— Қўлимдаги узук кўзи ҳаққи, подшонинг хотини ҳам ёпишиб қолсин!— Подшонинг хотини қизига ёпишиб қолибди. Подшо келиб қараса, хотини, қизи ва куёви бир аҳволда. «Хотинимни ажратиб ола- ман», деб уларга қўл теккизган экан, етим тепадан яна:

— Шу узук кўзи ҳаққи, ёпиш!— дебди.

Подшо хотинига ёпишиб қолибди. Вазирнинг хотини келиб қараса, шу аҳвол, «боламни бир бало қилишибди», деб ўғлини ажратмоқчи бўлган экан, шунда етим дебди:

— Шу узук кўзи ҳаққи, ёпиш!

Вазирнинг хотини ҳам ўғлига ёпишиб қолибди. Вазир келиб хоти- нимни ажратаман деган экан, юқорида етим бола:

— Шу узук кўзи ҳаққи, ёпиш!— дебди.

Вазир хотинига ёпишиб қолибди. Бутун сарой аҳли томошага ке- либди. Шармандаси чиққан золим подшо дебди:

— Иш роса чатоқ бўлди-ю, энди нима қиламиз?!

Подшо хизматкорлари маслаҳатлашиб бир зўр муллани олиб ке- лишмоқчи бўлишибди, «куф-суф» қилса бу кулфат бартараф бўлади, деб ўйлашибди.

Сарой одамлари етимга бориб бирон зўр мулла келтиришни бую- ришибди. Бола бориб шаҳар домласига арз' қилибди:

— Подшо билан вазиру хизматкорлар оғир аҳволга тушиб қолди- лар, сиз бориб, бирон дуо-пуо ўкиб, уларни бу балодан халос қилма- сангиз бўлмайди.

Мулла эшакка миниб, етимни олдига солиб йўлга тушибди. Йўлда намоз вақти бўлибди.

— Мен шу ерда намоз ўкиб олай,— дебди мулла. У намоз ўқиёт- ганда бола:

— Шу узукнинг кўзи ҳаққи, ёпиш!— дебди, мулланинг икки қўли икки қулоғига ёпишиб қолибди.

— Эй бола, аҳволим ёмон бўлди-ку,— дебди мулла.

— Йўқ, таксир, мен ёмон дардга ёмон даво деб эшитган эдим. Сиз эшакнинг думидан бир бўса олсангиз, қўлингиз қулоғингиздан жудо бўлади,— дебди етим.

Мулла чопиб бориб эшак думини ўпаман деган экан, бола:

— Шу узукнинг кўзи ҳаққи, ёпиш!— дебди.

Мулланинг оғзи эшакнинг думига ёпишиб қолибди.

Етим эшакни ҳайдаб подшонинг олдига келибди. Подшо қараса, иш тамоман расво.

— Э, бу мулла биздан ҳам ёмон аҳволга тушибди-ку?! Энди нима қиламиз?— дебди.

Шунда доно кексалар тўпланишиб подшога дейишибди:

— Ҳамма вақт ҳақ жойида қарор топган. Қиз аслида мана шу етим бола никоҳига ўтиши керак. Қизингизни етимга бермас экансиз, бу балодан кутула олмайсиз.

— Ундай бўлса ўша етимни чақиринглар,— дебди подшо.

Етимни чақириб келтиришибди. Подшо дебди:

— Майли, киз сеники. Бир амаллаб бизни бу балодан қутқар. Ик- кинчи марта бундй номаъкулчилик қилмаймиз!

Шундан сўнг етим бола дебди:

— Кўлимдаги шу узукнинг кўзи ҳаққи, ечил!

Ҳамма бирданига бир-биридан: подшо хотинидан, хотини қизидан, қиз вазир ўғлидан, вазирнинг ўғли онасидан, онаси вазирдан ажралиб- дилар. Эшакнинг думи мулланинг оғзидан ва икки қўли қулоғидан аж- ралибди.

Подшо қизини етимга никоҳлаб берибди. Етим подшонинг қуёви бўлиб, муроду мақсадига етишибди. Биз ҳам муродимизга етайлик.

АҲМОҚ ПОДШО

Бир аҳмоқ подшо бўлган экан. Унинг учта вазири бўлган экан. Катта вазир кексайиб, ишдан қолибди. Ўрнига ўн саккиз яшар йигитни вазир қилишибди. Кичик вазир шундай ишларканки, бошқа вазирларга иш етмай қоларкан. Вазирлар йигитни ўлдириш йўлини излай бошлаб- дилар. Улар подшо олдига келиб шундай маслаҳат берибдилар:

— Тақсир, сизнинг бу салтанатингизга ерда ҳам бўлмаган, ҳавода ҳам турмаган бир иморат лозим.

— Бундай иморатни ким қуради?— сўрабди подшо.

— Шу ёш вазирагингиз-да,— жавоб берибди улар.

Подшо кичик вазирга дебди:

— Сен менга шундай бир иморат қурки, у осмонда муаллақ турсин.

Йигит хафа бўлганча арқдан бошини олиб чиқиб кетибди. У юриб- юриб бир шаҳарга етибди. Қараса, бир қиз қўлида бир тангани тутга- нича айланиб юрганмиш, нима сотиб олиши номаълум экан. Йигит унга:

— Эй қиз,— дебди,— буёққа кел, сен нега бозорда айланиб юриб- сану ҳеч нарса харид қилмайсан?

Қиз дебди:

— Бир хотинга қанизман. Шу тангани бериб, «бир нарса олиб кел- гинки, уни уч нарса ейдиган бўлсин», деб буюрди.

Бола тангани олиб битта қовун харид қилибди ва қизга берибди: Қиз дебди:

— Эй йигитча, сен ишни буздинг, мени хўжайиним ўлдиради.

— Оббо ақлсиз-ей, уч нарса ейдиган нарса ана шу, олиб бориб сўясан, пўчоғини эчкиларинг, этини ўзларинг, уруғини товукларинг ейди.— Қиз қовунни олиб келибди. Хўжайин дебди:

— Мен сенга уч нарса ейдиган бир нарса олиб кел деган эдим-ку. Қиз дебди:

— Эй буви, мени койима. Аввал тушун, сўра: бунинг пўчоғини эч- кимиз ейди, этини ўзимиз, уругини эса товугимиз ейди.

— Буни қаердан билдинг?— сўрабди бувиси.

Қиз дебди:

— Ўзим ўйлаб билдим.

— Шу кунгача ақлинг кирмаган, энди бугун ақлинг кириб қолди- ми? Қани, ростини айт, бу гапни сенга ким ўргатди.

Қиз дебди:

— Бир ёш йигит бозорда шундай деди.

— Тур, ўша ёш йигитни менинг олдимга олиб кел,— дебди бувиси. Қиз бозорга бориб ҳалиги йигитни олиб келибди. Кампир дебди: — Эй йигит, сен нега унга ақл ўргатдинг?

Йигит дебди:

— Раҳмим келиб шундай қилдим.

Йигитни олиб қолишибди. У шу ерда яшай бошлабди. Шу орада киз йигитни севиб қолиб унга тегибди. Кунлардан бир кун қиз йигит- дан сўрабди:

— Сен қайси шаҳардансан, бизнинг шаҳримизга нима учун келдинг?

— Мен кўшни шаҳар подшосининг кичик вазириман. Подшо менга муаллақ бино қуришни буюрди. Ноиложликдан шу томонга қочиб келдим.

— Сен шундай доно вазир бўла туриб, муаллақ бино қура олма- дингми? Ундай бўлса бориб бозордан битта тўти билан битта майна олиб кел. Улар даладан эндигина тутиб келтирилган бўлсин,— дебди қиз.

Йигит бозорга бориб битта тўти билан битта майна сотиб олиб келиб хотинига берибди. Хотини ҳар куни жонворларга «ғишт», «лой»,

«ғишт», «лой» деган сўзларни ўргатаверибди. Бир неча кундан кейин тўти «лой», майна эса «ғишт» сўзини такрорлайдиган бўлиб қолибди.

Кунлардан бир кун хотин дебди:

— Эй йигит, тўти билан майнани шаҳрингизга олиб борасизу уйингизга қўясиз. Подшо хузурига бир ўзингиз борасиз. Подшо сиз- дан: «Топшириқни бажардингми?»— деб сўрайди. Сиз эса: «Сиз менга иморат қуришни буюрган эдингиз, мен бир шаҳарга бориб, усталарни олиб келдим. Энди сизлар эртага вазир билан бориб иморат лойиҳаси- ни чизиб беринг», дейсиз.

Шундан сўнг ёш вазир тўти билан майнани олиб, уйига келибди. Уларни уйига қўйиб, ўзи подшо хузурига борибди.

Подшо дебди:

— Эй вазир бола, мен сенга муаллақ бино қур деб эдим, сен бўлсанг дом-дараксиз бўлиб кетдинг, қаяқда юрувдинг?

Йигит дебди:

— Мен уста излаб Ғазна шаҳрига борган эдим. Иккита уста олиб келдим. Сиз эртага вазирларингиз билан бориб иморатнинг лойиҳаси-

ни чизинглар, лой қилингллар, усталар келиб ишлашади, лекин лойчи ўзларингдан бўлиши керак.

Подшо рози бўлибди. Эртасига эрталаб подшо билан вазир дарё бўйига келишибди. Дарёнинг эни уч юз газ экан. Вазир дебди:

— Иморатни мана шу ерга қурамиз.

— Иморатни мана шу дарёнинг устига қурасан, усталарингни олиб кел, ишни бошла,— дебди подшо.

— Бўлмаса, одамларингизга айтинг, лой тайёрлашсин. Лой менинг бўйим баравар бўлгач, усталарни олиб келиб иш бошлаймиз,— дебди йигит.

Кўпчилик тўпланибди. Етти кун лой қилишибди.

— Ўзингиз ҳам вазирларингиз билан лойни бир кун тепиб пиши- тингллар, лой қанча пишса, шунча яхши бўлади,— дебди йигит подшога.

Подшо фармон берибди:

— Нима бўлса бўлди, ҳаммамиз биргалиқда лойни пишита- миз.

Вазиру подшо эрталабдан кечгача тер тўкиб лойни пишитибди- лар.

Йигит лойни кўриб дебди:

— Энди бўлди, эртага устани олиб келаман. Сизлар сувоқчиларни тайёрлангллар. Бизнинг устамиз тайёр!— дебди йигит.

Эртасига подшою вазирлар келишиб лой олдида сувоқчилар билан туришибди. Йигит майна билан тўтини қўйнига солиб подшо олдига келибди.

— Усталаринг қани?— сўрабди подшо.

Йигит қўйнидан тўти билан майнани олиб осмонга учирибди. Тўти «лой» деса, майна «ғишт» дермиш.

Шунда йигит:

— Эй подшо, лой узатувчиларни шоширинг, усталар бекор қолиш- масин.— Ҳеч ким осмонга лой олиб бера олмабди. Тўти, майна бир зайлда «лой», «ғишт», «лой», «ғишт», дейишаверибди-ю, бир оздан сўнг осмондан пастга тушишибди.

— Нега лой бермадиларинг, усталар тушишди,— дебди йи- гит.

— Сен бизни аҳмоқ қилдинг! Сениш усталаринг осмону фалақда, бу лойчилар қандай қилиб лой олиб беришади?— дебди подшо.

Йигит дебди:

— Лойчиларинг осмонга лой олиб беролмаса, қандай қилиб устун- сиз иморат қуриш мумкин!— дебди кесатиб йигит.

Халқ йигитнинг гапини эшитиб чапак чалиб юборибди, улар, «энди бизга бу аҳмоқ подшо керак эмас», дейишиб, ўша йигитни подшо қи- либ кўтаришибди.

Йигит подшо бўлибди, бориб хотинини олиб келибди ва муроду мақсадига етибди.

УЧ ҚОРИ

Бир савдогарнинг битта ўғли бўлган экан. Савдогар вафот этибди. Унинг молу дунёси ўғлига қолибди. Ўғил отасининг давлатини ошна- чилигу бебошлик билан кўкка созурибди. Отасининг давлати тугагач, ўртоқлари ундан қоча бошлабди. Бу болага қаттиқ таъсир қилибди. «Давлатим кетди, ўртоқлар ҳам мендан узоқлашди, бундан кўра ўлга- ним яхши!»— деб ўйлабди у. Кейин ўз қишлоғидан чиқиб кетибди. Узоқ бир қишлоққа бориб бир мачит хужрасига жойлашибди. Мачит мутаваллиси кўр қори экан. Йигит қори билан суҳбатлашибди. Қори йигитнинг аҳволини тушуниб, қоровулликка олибдию дебди:

— Кел, менга чой қайнатиб бериб тур. Халқдан нима тушса баҳам кўраимиз.

Йигит рози бўлибди. Улар бир неча вақт иноқ яшашибди.

Қорининг юз танга пули бор экан. Бир куни қори чалқанчасига ётиб олиб тангаларини халтаси билан осмонга отиб:

— Эй тангаларим, кўлимга келинглар!— дебди, тангалари келиб қўлига тушибди. Иттифоқо йигит бу сирни билиб қолибди. Билинтий- май келиб, қорининг ёнига ўтирибди, қори тангаларини осмонга от- ганда йигит уни тутиб олибди. Қори қанчалик «тангаларим, кел» деса ҳам тангаси тушмабди. Шундан сўнг доду фарёд сола бошлабди. Унинг овозини эшитган қўшни кўр қори келиб холу аҳвол сўрабди.

— Бир халтада юз тангам бор эди, осмонга отсам, яна кўлимга келиб тушарди. Нима бўлдию, бугун осмонга отсам қайтиб тушмади.

— Нодон бўлмай ўлинг сиз. Мана, мен юз тангамни ҳассанинг ичига солволдим, ҳеч ким билмайди,— дебди қўшни қори.

— Қани, ҳассангизни кўрай-чи,— сўрабди мутавалли.

Ҳалиги қори ҳассасини берибди. Биринчи қори олиб дебди:

— Оғирлиги менинг ўша юз тангамча бор экан, мана, ҳдссангни ол, насиб қилсин,— деб ҳассани қайтариб берибди. Ҳассани яна савдо- гарнинг ўғли олиб кўйибди.

— Ҳассамни бермайсизми,— дебди қўшни қори.

— Ҳассангизни ҳозир бердим-ку,— дебди мутавалли.

Иккала қори ўртасида низо бошланибди. Иккинчи қори туриб биринчи қорини ура бошлабди. Икки қорининг доду фарёдини эшитиб, учинчи кўр қори келибди. Қориларнинг арзини тинглаб, учинчи қори дебди:

— Икковларингга ҳам ўлим берсин! Менинг ҳам юз тангам бор, ҳамёнимни қўлтиғимдаги чўнтагимга солиб, яшириб олдим. Буни ҳеч ким билмайди.— Биринчи қори сўрабди:

— Қани, қорижон, ҳамёнингни кўрай-чи?

Учинчи қори ҳамёнини қўлтиғидан олиб узатибди.

— Ўша менинг юз тангам оғирлигича бор экан,— дебди ҳамённи ушлаб кўриб биринчи қори. Кейин у халтани қайтариб эгасига бер- моқчи бўлган экан, савдогарнинг ўғли қўлини узатибдию тангали ҳа- мённи олиб кўйибди. Учинчи қори:

— Ҳамённи бер!— деб бақирармиш. Биринчи қори бўлса:

— Ҳозир олдинг-ку,— деб ўшқирармиш.

Қорилар хайрон бўлишибди. Учинчи қори дебди:

— Агар берган бўлсанг, орамизда битга кўзи очик одам бор. Мен бориб мачит эшигини ушлаб тураман, сизлар чиқинглар.— Кейин бо-риб мачит эшигини тутиб турибди. Биринчи бўлиб савдогарнинг ўғли чиқибди. Унинг кетидан иккинчи қори чиқибди. Биринчи қори чиқаман деган экан, учинчи қори уни ушлаб олибди, «сенинг ўзинг пулларимиз-ни ўғрилаб олган экансан», деб ўлгудай калтаклабди.

Шу билан савдогарнинг ўғли уч юз тангани олиб бориб савдогар-чилик қилиб юриб, фойдасидан яна бойиб кетибди. Бир куни: «Мен қориларнинг пулини қайтариб берай, уларнинг ҳақиға хиёнат қилишим яхши эмас», деб ўйлабди.

Орадан анча вақт ўтибди. Бир куни йигит қориларни чакирибди. Қиш куни экан. Ҳаво жуда совуқ экан. Қориларни уй тўрига ўтказиб ошу нон билан зиёфат қилибди. Бир сидирғадан сарпо кийгизибди. Уларнинг ҳар бири олдига юз тангадан пул қўйибди. Ўтган ишлар учун узр сўрабди. Қорилар жуда хурсанд бўлишибди.

— Энди мандан рози бўлинглар, агар истасаларинг ётиб қолинглар, истамасаларинг ихтиёр ўзларингда,— дебди савдогарнинг ўғли. Қори-лар дейишибди:

— Биз мазлум кишилармиз, бу кеча ухлаб, эртага туриб кета-миз.— Қорилар тунаб қолишибди. Савдогарнинг ўғли эрталаб келиб қараса, қорилар совуқдан ўлиб қолишибди. Бола, «мен хундор бўлдим», деб ўйлабди. Агар бирон киши билиб қолса, «қориларни ўлдириб, пулини олибди», дейди.

Йигит мардикор бозорига бориб, уч юз тангага мардикор ёллаб дебди:

— Бир отам бор эди, шу кеча ўлиб қолди, ўшани кечаси олиб бориб кўмасан. Аммо эҳтиёт бўл, отам қайтиб келмасин.

Мардикор рози бўлибди, бориб гўр қовлабди, кечаси йигитнинг уйига келибди. Йигит биринчи қорини кафанга ўраб қўйган экан, мар-дикор олиб бориб кўмибди. Мардикор келгунча савдогарнинг ўғли ик-кинчи қорини тайёрлаб қўйибди. Мардикор келиб ҳақини талаб қи-либди. Бола дебди:

— Мурда сендан олдинроқ келиб яна жойида ётибди.

Мардикор қараса, ҳақиқатан ҳам мурда ётганмиш, яна қопга солиб олиб кетибди. Чуқур гўр қовлабди, устидан бир неча оғир тошларни бостириб қўйибди. Узоқдан бир оз қараб турибдию йигит уйига келиб-ди. Савдогарнинг ўғли учинчи қорини тайёрлаб қўйган экан. У марди-корга қараб дебди:

— Сен мурдани қандай кўмдинг? Лаънати, мурда сендан олдинроқ етиб келди. Олиб бор, бу сафар гўрни чуқурроқ қовла!

«Оқшомдан эрталабгача меҳнат қилсаму бу лаънати қочиб кел-са»,— деб ўйлабди мардикор. Кейин кетмон билан учинчи мурданинг оёқларини синдириб, йўл юра олмайдиған қилибди. Мурдани олиб бо-раётиб яна ўйлабди: «Кўмсам, бари бир қайтиб келади». У мана шу хаёллар билан пайсалланиб турганида тонг отиб қилибди. Қараса, бир мачитдан тутун чиқяпти экан. Мардикор мурдани мачит томига чиқа-

риб қараса ўт ёняпти. Мурдани аввал қуйдириб, кейин кўймоқчи бўлибди.

Мардикор мурдани мачит мўрисидан ўтга ташлабди. Мачитнинг бир чеккасида оппоқ либосларни кийиб бомдод номозига мунтазир бўлиб турган мачит имоми мўридан тушаётган мурдани кўриб кўрққа- нидан ташқарига қочиб чиқибди. Уни кўрган мардикор: «Мурда яна тирилди», деб орқасидан кетмонни олиб чопибди: «Ҳой падарлаънат! Мен шу қадар азоб чекдим, сен яна қасрга қочасан?»

Мулла имом эса уни ўлдиришини фаҳмлаб чунон қочибдики, чар- чаган мардикор тута олмабди.

Мардикор уч юз танганинг баҳридан ўтиб ўзи ҳам бир томонга қа- раб равона бўлибди.

КАЛ

Бир кампирнинг битта кал ўғли ва эчкиси бўлган экан. Бола ҳар куни эчкини далага олиб бориб боқиб келаркан. Бир куни кампир да- лага боласининг олдига бориб:

— Иссиқ нон, шакароб олиб келдим, кел, еб ол,— дебди.

— Она, мен бора олмайман, эчкини бўри еб кетади,— дебди кал.

Онаси уни мажбур қилибди. Кал келиб шакароб ебди. Кейин бориб қараса, эчкини бўри еб кетибди. Бола уйига бориб битта қоп олибди- да, бўрининг орқасидан тушибди, юриб-юриб ниҳоят бўрининг уйини топибди. Қопни бўрининг уйи оғзига тутиб турибди. Шу пайт бир йўловчи ўтиб қолибди ва кал уни чақирибди.

— Эй ўртоқ, бориб онамга айтинг, эр қилсин, бола кўрсин, унинг боласи катта бўлсин у ариқ лабига тол эксин, унинг толи вояга етсин, қирқиб куракка соп қилсин ва уни олиб келсин, ғорни тешиб бўрини оламан.

Бўри калнинг гапини эшитиб ўйлабди: «Қачон унинг онаси эр қи- лади, бола кўради, у катта бўлади, тол экадию, ундан куракка соп қи- сиб келиб мени олади. Шунча йил ғор ичида менинг суякларим ҳам қолмайди. Кел, яхшиси чиқа қолай».

Бўри шопилганича инидан чиқаман деган экан, қопга илиниб қо- либди. Кал қопнинг оғзини боғлабдию кўтариб кетаётди йўлда бир бойни учратиб қолибди.

Бой сўрабди:

— Қопингдаги нима?

— Менинг битта зотли кўчқорим бор, олсанг, сотаман,— дебди кал.

— Оламан,— дебди бой.

Кал савдони пишитиб бўрини кечаси олиб бориб бойнинг қўраси эшигини қия очиб ичига қўйиб юборибди.

Эрталаб бой, «зотли кўчқорни кўрай», деб қўра эшигини очиб қара- са, қўйларнинг уруғи ҳам йўқ эмиш. ,•.-<

Бой, «уйим куйди», деб дод кўтарибди.
Кал бойдан олган пулига учта эчки олиб уйига келтирибди.

СОҚИ, БОҚИ ВА ТОҚИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, уч ака-ука бўлган экан. Бир Соқи, ик- кинчиси Боқи ва ниҳоят учинчиси Тоқи.

Соқи билан Боқи ишлар эканлар, Тоқи эса уйни кўриқлаб ўтирар- кан. Бир куни акалари ишга кетишибди. Тоқи эса зерикиб уйдан чиқиб бир томонга қараб кетаверибди. Қараса, осмондан бир қуш ерга ту- шибдию дон териб ея бошлабди. Қуш жуда чиройли экан. Тоқи аста бориб қушнинг оёғидан ушлабди ҳамки, қуш кўрқиб осмонга кўтари- либди. Учиб-учиб осмоннинг бир жойи тешик экан, ўша ерга кириб кетибди. Тоқи қушнинг оёқларини қўйиб юборибди ва қўлига қараса кўпгина тилла турганмиш. Эски, йиртиқ чопони қўйини тиллага тўлдирибди. Эртаси куни қуш яна ерга тушмоқчи бўлганда осмон те- шиги олдида яширинган Тоқи қушнинг оёғидан ушлаб пастга тушибди.

Соқи билан Боқи иккови Тоқини излаб юришаркан. Уни кўриб сўрабдилар:

— Сен қаерда эдинг, биз излай-излай оёқдан қолдик.

— Мен кўпгина тилла танга келтирдим,— дебди Тоқи.

— Қаердан топдинг уларни?

— Сизлар эртага ишга борманглар, мен сизларни олиб бориб жой- ини кўрсатаман.

Эртасига уч ака-ука қуш келадиган жойга бориб яшириниб туриб- дилар. Парранда осмондан тушибди. Тоқи эпчиллик билан уни ушлаб олибди, Соқи Тоқининг оёғидан, Боқи эса Соқининг оёғидан тутибди, Қуш осмонга кўтарилибди. Ҳавода учиб кетишадиганда Боқи Тоқидан сўрабди:

— Тоқи, осмоннинг тешиги қанча келади? Биз шунчалик узайиб кетдик, ўша тешикка сиғамизми?

Тоқи қушнинг оёқларини қўйиб юбориб, икки қўли билан: «Осмон- нинг тешиги мана бундай»,— деб кўрсатмоқчи бўлган экан, учовлари тушиб кетишибди.

МУЛЛАФАЛОКАТ

Муллафалокат исмли бир одам бўлган экан. У доимо фалокатга учраб юраркан. Бир куни ўт кўтариб келаётиб отини совутаётган ки- шини кўриб қолибди. Муллафалокат от ҳурқмасин деб ўтини йўл че- тига қўйиб, ўзи кўприк тагига тушиб турибди. От кўприкдан ўтаётган- да «от қандай ўтар экан» деб бошини кўприк остидан чиқарган экан, от Ҳурқиб, эгаси йиқилиб, қўли синибди. Отлиқ унга дашном бериб қози- хонага олиб бормоқчи бўлибди. Муллафалокат қочиб бир кишининг томига чиқиб олибди, кейин томдан ўзини ҳовлига ташлабди. Ҳовлида олти ойлик ҳомиладор хотин бор экан, хотиннинг ҳомиласи тушибди. Аёлнинг эри Муллафалокатни тутиб отлиқ даъвогар билан биргаликда қозихонага олиб бормоқчи бўлибди.

Йўлда кетишадиган эканлар, бир киши эшакда тегирмондан ун олиб келадиган экан, эшаги лойга ботиб қолибди. Даъвогарлар ёрдам бермоқчи бўлиб эшакни лойдан чиқаришибди. Муллафалокат ҳам ке- либ эшакнинг думидан тортган экан, эшакнинг думи узилиб, қўлида қолибди. Эшак соҳиби доду фарёд билан:

— Эшагимнинг думи узун эди, пашшани кўрир эди, нега уздинг,— дея Муллафалокатни маҳкам ушлабди.

Даъвогарлар учта бўлиб, Муллафалокатни қозихонага олиб боришибди. Қозихона эшиги ёпиқ экан. Муллафалокат эшик тирқишидан қараса қози бир киши билан суҳбатлашаётган экан. Даъвогарлар қози эшигини тақиллатишибди. Қози хижолат бўлиб эшик орқасидан дебди:

— Таҳорат қиляпман.

...Муллафалокат қозининг сирини тушуниб баланд овоз билан:

— Бир дам туринглар, қози ишрат намозини ўқияпти,— дебди.

Қози «сирим фош бўлди» деб даъвогарлардан арзу ҳол сўрабди. Қози унинг сирини фақат Муллафалокат билишини фаҳмлаб қолган экан. Кейин биринчи даъвогардан сўрабди:

— Даъвонг нима?

Даъвогар дебди:

— Бу одам менинг отимни хуркитди, отдан йиқилиб, кўлим синди. Қози даъворага дебди:

— Отингни Муллафалокатга бер, у минсин, сен ҳам отни хуркит, йиқилиб кўли синсин, баравар бўласизлар.

Даъвогар бу гапни эшитиб даъвосидан кечибди. Қози даъвосидан кечганлиги учун даъвогарга икки юз танга жарима солибди. Иккинчи даъвогардан сўрабди:

— Сенинг қандай даъвонг бор? / . * ,
С

Даъвогар дебди:

— Бу киши менинг ўйим томидан ўзини ҳовлимга ташлабди. Хотиним ҳомиладор эди, кўрқанидан ҳомиласи тушди.

Қози дебди:

— Хотинингни ҳозир Муллафалокат никоҳига ўтказ, олти ойдан кейин даъвонг амалга ошади ва яна хотинингни ўзингга никоҳлаб бе- раман.

Бу даъвогар ҳам ўзининг даъвосидан ўтибди. Қози ундан ҳам икки юз танга жарима олибди.

Учинчи даъвогар қозининг «одилона» ҳукмини кўриб:

— Менинг даъвом йўк, эшагимнинг ўзи аслида калтадум эди,—

МУНДАРИЖА

ҚАҲРАМОНЛИК, МЕҲНАТСЕВАРЛИК, АХЛОҚ-ОДОБ ҲАҚИДА ЭРТАКЛАР

Ҳасанча	7
Данак	9
Гапирувчи пуллар	11
Деҳқон ва айиқ,	14
Хунарманд хотин	17
Жўхорица	20
Бургача	21
Жасур қиз	23
Рустамжон ва Офтобжон	28
Ажойибот	37
Тил яраси	38
Панжбед илми	39
Гўзал ва доно Фариштамоҳ	41
Дев барзанги	53
Аваз	54
Гўрзод	59

Гавҳарча	66
Подшо ва темирчининг қизи	68
11ок аёл	74
Одам ва шер	77
Аҳмад ва Юсуф	79
Хитой шаҳзодаси	81
Луқмони Ҳаким	83
Абдурахмон чўлоқ	85
Хуснобод	89
Нина санчилган мурда	91
Зийрак киз	92
Доно ўғил	93
Заргар йигит .-	94
Баҳодир ва Заррина	96
Шаҳзода Баҳром	101
Аёз	104
Одам ва шайтон	115
Фарҳод ва Ширин	115

СЕҲРЛИ ЭРТАКЛАР

Салим паҳлавон	121
Саргардон булбулча	131
Жононкоса	133
Нўхатполвон	138
Доно тўтилар	141
Япалоқ полвон	148
Баҳром ва Баҳман	154
Парилар шохининг қизи	159
Балиқчи қизи	164
Гули Қоқапари	166
Тушнинг таъбири	171
Қирққизлар тоши	173
Қирққизлар тоғи	174
Сандал дарахти	175
Содиқжон	182
Холдона пари	193
Чўл деви	194
Сиржўй ПОДШО	196

Подшонинг нимтана қизи	200
Тойхари мастон	202
Вафодор тойчок	205
Чилтош	209
Қирқ каптар	215
Шаҳзода	217\У
Давлат, бахт ва ақл	226
Мушук ва кучук	230
Қовоқча	231
Балиқ хандаси	232 v

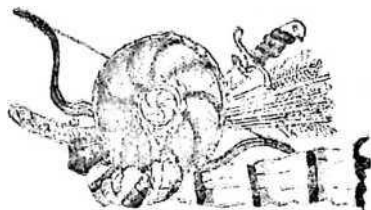
ҲАЙВОНОТ ВА НАБОТОТ ҲАҚИДАГИ ЭРТАКЛАР

Тулки ва бўри	243
Чумчуқча	244
Тулки ва шер	246
Зийрак эшак	247
Қўнғиз	251
Қайсар чумчуқ	253
Бешиктебратар ва илон	255
Шер билан Тулкининг ови	255,
Қирқ қурбақа	256
Така билан кўй	257
Тулки билан хўроз	258
Ҳийлагарнинг жазоси	260

ҲАЖВИЙ ЭРТАКЛАР

Икки шайх ва бир деҳқон	265
Золим бой ва зийрак кал	266
Зийрак кўса	270
Савобталаб	274
Мирали, Мирвали ва Миркарим	275
Чойхонада	276
Қарилик аломати	277
Лақу Пак қиссаси	278
Маккор Воиз	281

Султон Жалолиддин	283
Бўзчи	284
Уч шаръий ёлгон	285
Аҳмоқ подшо	291
Уч қори	294
Кал	296
Соқи, Боқи ва Тоқи	297
Муллафалокат	297

Для детей среднего школьного возраста

На узбекском языке

Сборник

УПРЯМЫЙ ВОРОБИШЕК

Сказки

Рассом П. Анисков

Расмлар мухаррири А. Шоалимова

Техник мухаррир Е. Толочко

Корректор Ш. Соатова

ИБ № 0319

Босмага берилди 17.10.89. Босишга рухсат этилди 10.09.90. Формати 60X90/к>- Тип. Таймс гарнитураси. Офсет босма коғочи 1. Шартли босма листи 19.0. Шарт- ли кр.— отгс. 65,0. Нашр листи 22,22. Шартнома № 4092. Буюртма № 40 — 92. Тиражи 150 000. Бахоси 1с. 3От.

«Чўлпон» нашриёти, Тошкент — 700 083. «Правда» газетаси кўчаси, 41.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитети. Тошкент, «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмаси.

82.3Тад
К 17

Қайсар чумчук: Тожик халқ эртаклари: Ўрта мактаб ёшида- ги болалар учун/Таҳрир хайъати: Э. Воҳидов ва бошқ; Тожик тилидан Ҳ. Хомидов, 0. Жуманов тарж./.— Т.: Чўлпон, 1990. — 304 б.— (Жаҳон халқлари эртаклари).

Упрямыш воробей: Таджикские народные сказки.

ББУ 82.3Тад

1c 30r